

А.М. Федоров-Дулу

Төрүт дойдум — Дүллүкүм

Дүллүкү нэһилиэгин 110 сылыгар ананар

2-с чааһа

Дьокуускай
Дани-Алмас
2021

УДК 908(571.56-22)
ББК 26.89(2Рос.Яку-2)

Кинигэ «:Дүллүкү нэһилиэгэ» МТ дьаһалтатын
(баһылык **Николаев Егор Алексеевич**) үбүлээһининэн тахсар

Редакционной сэбиэт:
Николаев Е.А., нэһилиэк баһылыга; **Саввинова Л.Н.**, устуоруйа учуутала,
Васильева В.В., саха тылын учуутала, **Федоров А.М.**, устуоруйа учуутала,
Ильина Н.Н., дьаһалта исписэлиһэ

Тиэкиһи бэчээттээтэ, хаартыскаларын киллэрдэ
Николаева Гульнара Илларионовна,
көмөлөстө **Васильева Наталья Александровна**

Федоров-Дулу, Анатолий Макарович.

Ф33 Төрүт дойдум — Дүллүкүм : Дүллүкү нэһилиэгин 110 сылыгар ананар : икки чаастаах / А. М. Федоров-Дулу ; редакционной сэбиэт: Е. А. Николаев [уо.д.а.]. — Дьокуускай : Офсет, 2021-. Ч. 2 / [аан тылы суруйда Е.А. Николаев]. — 2021. — 303 с. : ил., портр.

Агентство СІР НБР Саха

Кинигэҕэ Дүллүкү нэһилиэгэ хайдах төрүттэммитэ, кэрдиис кэмнэринэн бу күннэргэ диэри сайдыытын устуоруйата хомоҕойдук кэпсэнэр. Ааптар нэһилиэк үлэһит дьонун туһунан суруйууларын ааҕангыт сэргииххит, кинилэргэ үтүмэн үтүөлэрин иһин сүгүрүйүөххүт, махтаныаххыт.

Кинигэ ааҕааччы киэҥ аранатыгар, сүрүннээн кэлэр көлүөнэ кэнэбэски ыччаппытыгар анаар.

УДК 908(571.56-22)
ББК 26.89(2Рос.Яку-2)

© Федоров А.М.-Дулу, 2021
© Оформление. ООО «РИЦ «Офсет», 2021

Дүллүкү нэһилиэгин гимн ырыата «Дүллүкү нэһилиэгэ» МТ дьаһалтатын
дьокутааттарын сэбиэттэрин быһаарыытынан 2021 с. ыам ыйын 14 күнүгэр
27-02 №-нэн бигэргитиллибитэ

Туругур, үйэ саас Дүллүкү!

(гимн)

Христофорова А.Д. тыллара
Чоросов Э.Г. мелодията
Музыкатын танан онгордо
«Добун» студия, Антон Иванов

Бу манна илинтэн күн тахсар,
Кэрискэ тыабытын сырдатар,
Кэккэлии субулар эбэҕэ
Сандаархай күлүмүн түһэрэр.

Хос ырыата:

Бу биһи Ийэ сир — биһикпит
Төрөөбүт, улааппыт түөлбөбит,
Туругур, үйэ саас Дүллүкү,
Өрөгөй тылларын аныбыт.

Бу манна кэскилбит оҕо саас
Дьолломмут күлүүтэ чугдаарар,
Кэрэҕэ тардыһар эдэр саас
Үөрэххэ, үлэҕэ дьулуһар.

Хос ырыата.

Бу манна өнг буорун кырыһа
Сиэдэрэй симэбин тэлгэтэр,
Үүнүүлээх алааһа, кытыла
Сүрэби долгута угуйар.

Хос ырыата.

Бу манна аҕа уус удьуордаан,
Уйгуну-быйангы дэлэттин,
Үйэттэн үйэҕэ салбанан,
Олохпут тэнийэ туруохтун!

Хос ырыата.

Дүллүкү өрөгөйө

Анатолий Федоров-Дулу тыллара

Владимир Ксенофонов муусуката

Дулу тыллара (гимн) М. Ксенофонов муусуката

Maestoso moderato. Тор жактыкты.

Үс са-ха-ны э-кэ-лиир Үс кы-та-лык э-лиэ-тиир,
 нэ-ни-лиэ-ги өр-лиэ-тиир Биэс тэн сөргэ кэккэ-лиир. Дьол-
 лоох о-лох бун-ни гэ, эбо-нун, сөргө-тү-мис-
 -тур! эбо-нун сөргө-тү-мис-тур! эбо-нун-
 -тур! эбо-нун сөргө-тү-мис-тур! эбо-нун-
 -тур!

1. 2. 3. гя повторения | 3. гя октава

26.02.2012.
 А.М.Ф.Д.
 В.К.Ф.
 Москва

«Үс саханы» эйэлиир
 Үс кыталык элиэтиир,
 Нэнилиэги бэлиэтиир
 Биэс тэн сөргэ кэккэлиир.

Хос ырыата:

Дьоллоох олох бинигэ,
 Дьонун-сэргэн түмүстүн!
 Дьонун-мааны Дүллүкү,
 Дьулурбатык сайда тур!

Бүлүү өрүс сүүрүгэр
 «Сага Аппа» нөрүйэр,
 Киэн бааһына кэтэбэр
 Сылгы-ынах мэччийэр.

Хос ырыата.

Алмаас, гаас, ньиэп олбохтоох,
 Араас омук олохтоох,
 Билии-көрүү оҕолоох,
 Биллэр-көстөр дьоннордоох.

Хос ырыата.

Күндү нэһилиэгим дьоно-сэргэтэ!

Быйыл 2021 сылга биһиги нэһилиэкпит 110 сылын бэлиэтиир. Нэһилиэк туһунан кинигэ эдэр көлүөнэбэ нэһилиэгин историятын билэригэр, ыччат бэйэтин төрүтүн уонна төрүччүтүн булан ааҕарыгар олус наадалаах.

Биһиги нэһилиэкпит 1911 с. Нам сэлиэнньэтиттэн араһан, туспа нэһилиэк быһыытынан тэриллэн үөскүүр. Нэһилиэкпитин төрүттээбит биэс аҕа уустара баалара биллэр. Ол онтон ыла нэһилиэк историята саҕаланан, бу күнгэ диэри кэрдиис кэмнэринэн хотуулаахтык сайдан 110 сылбытын бэлиэтиир дьоро сылбыт тийэн кэллэ. Бастакы кинигэбит нэһилиэкпит 100 сылыгар ананан тахсыбыта. Ол кинигэни салҕаан, бу 2-с чааһа бэчээттэнэн таҕыста. Бу кинигэбэ нэһилиэк бүгүнгү сайдытыгар үлэлии олорор тэрилтэлэр хабылыннылар.

«Ааспыта суох билигини олох суох, бүгүнгүтэ суох сарсынны олох суох» диэн санаанан салайтараан нэһилиэкпит олобун-дьаһабын дьонно билиһиннэрэр, бар дьоммут билиитигэр таһаарар сыаллаах саҕа кинигэбитин кэнэҕэски көлүөнэбитигэр бэлэх уунабыт. Бу кинигэ бэлэмнэнэригэр матырыйааллары хомуйан, кинигэ тахсарыгар күүс-көмө буолбут дьонно, чуолаан Федоров Анатолий Макаровичка, махталбытын биллэрэбит.

Ааҕааччы бу кинигэттэн нэһилиэкпит бу сыллар тухары хайа тэриллэбиттэн хайдах сайдан кэлбитин сиһилии билэригэр саарбахтаабаппын.

Күн бүгүн биһиги нэһилиэкпит ытык кырдыаҕаһынан, улууска саамай аҕа саастаах Евдокимова Елена Федоровнаныан киэн туттабыт. Елена Федоровна нэһилиэк төрүттэммитин кытта эгил-тэбил саастаах, билигин 102-с хаарын санныгар уулларан олорор баар-суох ытыктыыр киһибит буолар.

Нэһилиэк историятын кэлэр көлүөнэбэ суруйан хаалларар биһиги ытык иэспит.

Николаев Егор Алексеевич, Дүллүкү нэһилиэгин баһылыга.
Ыам ыйа 2021 с.

Дүллүкү нэһилиэгин харахтарыыстыкката

Тэриллии — 1911 сыл от ыйын 2 күнэ.

Түмсэр уонна дьаһайар киинэ — Дүллүкү дэриэбинэтэ.

Быысаһар нэһилиэктэрэ — Хоро, Онхой, Далыр, Кырыкый, Хомустаах, Нам.

Сириин иэнэ — 56,2 тыһ. га.

Нэһилиэнньэтин ахсаана — 1169 киһи.

Нэһилиэк социальной-экэнэмиичэскэй туруга (2010 уонна 2020 сыллар түмүктэринэн)

	2010	2020
Нэһилиэнньэ		
1. Олохтоох нэһилиэнньэ:	1228	1169
ол иһигэр, эр киһитэ	608	590
дьяхтара	620	579
2. Оҕо ахсаана:	428	374
ол иһигэр, 0–6 саастаахтар	151	143
7–16 саастаахтар	277	231
3. Үлэлээх нэһилиэнньэ:	522	617
ол иһигэр, норуот хаһаайыстыбатыгар	317	—
кэтэх хаһаайыстыбаҕа	52	—
учуокка турар үлэтэ суохтар	27	31
пензионердар	262	275
ол иһигэр, сэрии огдооболоро	2	1
тыыл бэтэрээннэрэ	16	6
үлэ бэтэрээннэрэ	104	150
инбэлииттэр	54	44
ол иһигэр, оҕо	10	6
ыал ахсаана	359	320
ол иһигэр, кыра дохуоттаах ыал	22	48
олорго киирэр киһи	80	213

Бюджет тэрилтэлэрэ

1. Оскуола, үлэһит уопсайа	82	65
ол иһигэр, педагогтар	82	38
үөрэнээччилэр	280	173
2. Доруобуйа харыстабыла барыта	19	8
быраастар	2	2
орто мэдиссиинэ	8	6
3. Дьыссаат үлэһитэ	32	33
педагог	12	13
ол иһигэр, иитээччилэр	8	8
4. Култуура үлэһиттэрэ:	8	8
библэтиэкэ	2	2
түмэл	1	1
5. Атыы-эргиэн, ас-үөл тэрилтэлэрэ:	5	4
ол иһигэр, маҕаһына: судаарыстыбаннай	1	0
чааһынай	4	4
бэкээринэ	1	2

Экэниэмикэ салаата

1. Үлэлиир дьон ахсаана:	235	308
ол иһигэр, бааһынай хаһаайыстыбата	146	133
наймы үлэтэ	9	—
кэтэх хаһаайыстыба	15	146 ыал
1. Тья хаһаайыстыбата, предприятиеҕа	5	0
ол иһигэр, наймы үлэһиттэрэ	3	0
2. Ойуур хаһаайыстыбата	2	1
сибээс	4	3
атыы-эргиэн	37	4
ол иһигэр, наймы үлэһит	11	11
МПЧ-6	10	10

Өгөнү онгорор салаа

1. ОдьКХ	28	11
2. Доруобуйа салаата	18	8
3. Үөрэхтээһин	116	65
4. Култуура	8	8
5. Салалта	6	6
6. Бибилэтиэкэ	2	2

Нэһилиэнньэ баайа-дуола

1. Массыына:	98	120
ол иһигэр, курусобуой (чааһынай)	12	6
легковой (судаарыстыбаннай)	3	3
чааһынай	81	60
оптуобус	2	1
2. Тыраахтар, ол иһигэр, тиһиликтээх	3	2
көлүөһэлээх (чааһынай)	67	50
3. Сүөһү ахсаана:	—	1816
ынах сүөһү	1216	1099
ол иһигэр, ыанар	410	365
сылгы	666	717
ол иһигэр, уопсай	56	0
бааһынай хаһаайыстыба	582	133
биирдиилээн ыал	28	10
сибиинньэ	37	2
уопсайга	25	—
бааһынай хаһаайыстыбаҕа	12	10
4. Тья хаһаайыстыбатын бородууксуйатын оноруу (т)		
эт (тыыннаах ыйааһын)	195	70,4
үүт	897	436
сымыыт	9,4	8,5
хортуоппуй	150	232
оһурут аһылыга	120	70 (хаппыыста)
эбии аһылык, ол иһигэр, комбикорм	360	23
зернофураж	68	18 (эбиэс)

Төрөөбүт сир — айылбаттан анаммыт сир

Сир үрдүгэр үөскүүр бары улахан кыыллар уонна көтөрдөр төрөөбүт-үөскээбит сирдэрин билэллэр, умнубаттар, үгүстэр хас сыл аайы ыраахтан эргиллэн кэлэллэр. Кинилэр төрөөбүт уйаларын киртиппэттэр, алдыапаттар уонна өссө харыстыылар.

Дьонго-сэргэбэ, араас норуоттарга «төрөөбүт төрүт сирим» диэн өйдөбүл барыларыгар баар, киэнник тарбаммыт, улаханлык ытыктанар уонна кэриэстэнэр өйдөбүл буолар. Маннык үтүөкэн өйдөбүлү биһиги олус улаатыннарар, кэнэтэн, дойду үрдүнэн ыһан, тарбатан, дьингээх суолтатын сүтэрэн, симэлитэн эрэбит. Ити гынан баран төрөөбүт сирим диэн өйдөбүл оннук улахан, киэн сири буолбакка, чуолкай мээрэйдээх бэлиэ миэстэлэри көрдөрөр. Кыра оҕо санга улаатан, өйө кэнээн, эбиллэн истэбинэ, аан маннай өйүгэр хатанан хаалбыт бэлиэ миэстэлэрин үйэтин тухары умнубат гына өйдөөн хаалар. Ордук чуолкайдык кыра оҕо оонньообут сирин, сөтүөлээбит күөлүн, сүүрбүт-көппүт хонуутун, моҕотойдообут, отоннообут тыатын, үөһэ ытта оонньообут тиитин, аһаабыт, утуйбут дьиэтин уонна да атын бэлиэ миэстэлэри үйэтин тухары умнубатты өйдөөн хаалар. Онон, бу аан маннайгыттан киһи өйүгэр умнуллубат гына хатаммыт бэлиэ миэстэлэри барыларын холбоон төрөөбүт сирим диэн өйдүөххэ сөп. Киһи төрөөбүт сирин уонна улааппыт дьиэтин үйэтин тухары умнубатын — ити бэлиэлэр кини түүлүгэр киирэн көстөллөрө дакаастыыр. Киһиэхэ төрөөбүт сирдэрэ түүлүгэр киирэн, үчүгэй көрүнгээхтик көһүннэхтэринэ эбэтэр кыра эрдэбинэ олорбут дьиэтигэр киирэ сылдыар буоллабына, үчүгэй баҕа санаалара туолуохтара эбэтэр соһуччу үчүгэй сонуннары истиэбэ диэн итинник түүллэр түстүүлэр.

Ити аата киһи өйүгэр-санаатыгар төрөөбүт сирэ уонна кыра эрдэбинэ олорбут дьиэтэ ураты суолталаахтар.

Айылбаттан анаммыт ити «бэйэтин сирин» хас биирдии киһи харыстыыр, куруук саныыр, умнубат уонна алдыаммакка, айгыраабакка урук-кутун курдук көрүнгэнэн туруон баҕарар.

Хараначчы үрэхэ

Дойдубутун ахтыбыт эбиппит

(Дүллүкүгэ кириши үрдүк сыырга санаа)

Дойдубутун ахтыбыт эбиппит –
 Брааппыт эбит үктэммэтэхпит,
 Дьону-сэргэни көрсүбэтэхпит,
 Үөрэ-көтө да сэлэспэтэхпит.

Дойдубутун ахтыбыт эбиппит –
 Брааппыт дии айаннаабатахпыт,
 Кини салгынынан тыымматахпыт,
 Бу киэн суолунан сылдыбатахпыт.

Дойдубутун ахтыбыт эбиппит –
 Брааппыт эбит тохтооботохпунт,
 Кини үрдүк сыырыгар тийиэммит,
 Дэриэбинэбитин бу көрбөтөхпунт.

Көстөр бэттэх икки талах арыы,
 Дүллүкү Эбэ, Бүдүргэй, Чыйыйк –
 Сип-сибиэһэй салгын саба биэрэр,
 Сирэйгэ тыалыран бу илгийэр.

Сүрэхпит үөрүүнэн бу тэптэҕиэн!
 Эппит-сииммит сайа чэпчээтэҕиэн!
 Күүспүт-уохпунт биллэ күүһүрдэҕиэн!
 Өйбүт-санаабыт чэбдигирдэҕиэн!

Дулу

Дүллүкүгэ кириши

* * *

Кинигэ бастакы чааһыгар нэһилиэк былыргыта, Дүллүкү нэһилиэгин үөскээһинэ, сэбиэскэй былаас сыллара, нэһилиэк олобун сүрүннээччи, тэрийээччи — партийнай тэрилтэлэр, комсомольскай тэрилтэлэр уонна ыччат үлэтэ, сэбиэт нэһилиэк сайдытыгар киллэрбит кылааттара, сир түнэтигэ, холбоһуктааһын, ыанньыксыттар, тыа сиригэр тиэхиньикэ тэнийиитэ, кэрийдэр олохсуйуулар, 1941–1945 сс. Аҕа дойдуну көмүскүүр Улуу сэриигэ олохтоохтор кыттыылара суруллубуттара.

Кинигэ кэннигэр ытык-мааны кырдыаҕастарбыт, бастыҥ холкуостаахтар, атын үлэһиттэр элбэх хаартыскалара киллэриллибиттэрэ.

Аҕа-ийэ уустара чуолкайдык, киэнник суруллубуттара. Онон аймахтарын, төрүччүлэрин билиэхтэрин баҕалаахтар итини элбэхтик туһаммыт буолуохтаахтар.

I. ХОЛКУОСТАРЫ ХОЛБООҔУН

Аҕа дойдуну көмүскүүр Улуу сэрии кыайыынан түмүктэммитин кэнниттэн (09.05.1945 с.) сэрииттэн хорсундук охсуһан тыыннаах кэлбит буйуттары көрсүү, кинилэр чиэстэригэр тэриллибит үөрүүлээх көрсүһүүлэр, Саха сиригэр Кыайыы ыһаахтарын биир түмсүүлээхтик ыытыы буолбута. «Сэбиэскэй Союус үрдүнэн сэрииттэн 46 мөл. 250 тыһ. бааһырбыт киһи төннүбүтэ, ол иһигэр 775 тыһ. киһи төбөтүгэр бааһырбыт, биир харахтаах 155 тыһ., олох көрбөт буолбут 54 тыһ., сирэйигэр бааһырбыт 501342, кыһнары барбыт моойдоох 157565, истэрэ хайдыбыт 444046, систэригэр таптарбыт 143241, таас унуохтара тостубут 620259, ииктиир уорганнарынан моһуоктамыт 28648, аҕаар илиилээхтэр 3 мөл. 147 тыһ., биир атахтаахтар 3 мөл. 255 тыһ., олох илиитэ суохтар 1 мөл. 10 тыһ., икки атаҕа суох 1 мөл. 121 тыһ., илиилэрэ уонна атахтара кылгаабыт 418905, олох илиитэ-атаҕа суох 85942 киһи. Бу дьон сорохторугар мэтээл, уордьан туттарбыттара, сэрии кэнниттэн ииттинэллэригэр аҕыйах солкуобай биэрбиттэрэ, иирсибит-кыһырысыбыт дьонноро, ойохторо ыыстаан ааттыыллара (квазимордалар, камбалалар, кенгурулар, кыната суохтар, чарапаахылар, о.д.а.), эмтиир-томтуур хамыһыһыалар сыл аайы бэрэбиэркэҕэ сырытыннараллара, илиилэрэ-атахтара үүнүөхтэрэ, харахтаах көрүөхтэрэ диэбит курдук, онтон да атын элбэх эрэи көрдөрбүттэрэ» (Игорь Гарин. «Иккис Аан дойдутааҕы сэрии сорох кырдыктыра» диэн кинигэтииттэн).

Сэрии устата Саха сириттэн барыта 62243 киһи ынырыллан барбытыттан 37965 киһи өлбүтэ уонна сураҕа суох сүппүтэ, эбэтэр 15,66 %, оттон бүрээттэр 5,79 %, нууччалар 5,78 %, украинецтар 4,90 %, белорустар 4,79 % өлбүттэрэ. Байыаннай историк Г.Ф. Кривошеев ааҕарынан, сэрии устата сураҕа суох сүппүт 5 мөлүйүөн киһиттэн 500 тыһыынча кэриҥэ киһитэ бааһыран, кыргыһыы толоонугар хааннара баран, тонгон өлбүттэрэ, кыыл-суор аһылыга буолбуттара. Маны таһынан Кыһыл аармыйаттан элбэх киһи билиэн түбэспиттэригэр устуруктар Генштабы буруйдуулар. Билиэннэйдэр ортолоругар сахалартан Михаил Андреевич Алексеев баара. Кини билиэнтэн босхолонор, эбиитин уон сыл сэбиэскэй кэмнээҕи хаайыыга олорор, онтон 1951 с. босхолонор. Ол кэнниттэн Үөһээ Бүлүүгэ физика-матымаатыка оскуолатын төрүттээбитэ, сахаҕа национальнай техникаҕа каадырдары бэлэмнээн норуот биир киэн туттар учуутала, ССРС норуодунай учуутала буолбута.

Үөһээ Бүлүү оройуонуттан 13,2 тыһ. киһи сэриигэ ынырыллыбыта.

Улахан Дүллүкү нэһилиэгиттэн 170 киһи сэриигэ ынырыллан барбытыттан 101 киһи сэрии хонуутугар дьоруойдуу охтубута. Төһөнөн кэлбит дьон үгүстэрэ илиилэригэр-

атахтарыгар баастаах кэлбиттэрэ. Чуллургасов Григорий Алексеевич (Албан Аат мэтээллээх), Алексеев Петр Семенович (Албан Аат мэтээллээх), Федоров Дмитрий Титович, Куприянов Никон Иванович инбэлиит буолан, Константинов Григорий Иванович (Кыһыл Сулус уордьан, Албан Аат мэтээллээх), Федоров Григорий Петрович (икки Албан Аат мэтээллээх), Федоров Макар Иванович (Кыһыл Сулус уордьаннаах), Васильев Сергей Михайлович (Албан Аат мэтээллээх), Тарасов Тарас Кириллович, Никифоров Илья Ксенофонтович, Егоров Иван Константинович, Михайлов Елисей Михайлович, Титаров Андрей Титович, Дойдуков Тимофей Иванович, о.д.а. бааһырыылаах кэлбиттэрэ уонна үлэ үөһүгэр түспүттэрэ, Чуллургасов Г.А., Федоров М.И., Федоров Д.Т., Иванов Сергей Константинович холкуостар бэрэссэдээтэллэрэ буолбуттара.

Петров Илларион Петрович иккитэ бааһыран дойдутугар кэлэ сылдыбыта, иккитэ сэриигэ төннөн сэриилэспитэ.

Николай, Капитон, Елисей, Егор Ивановтар, Спиридонов Руф үс уолаттара (Степан, Трофим, Егор) бары, Бүөтүркээннэртэн, Хахааттартан түөртүүттэн үстүүлэрэ сэрии хонуутугар охтубуттара. Үлэ фронуугар 33 киһи кыттыбыта.

Улуу Кыайы кэнниттэн айгыраабыт экэниэмикэни чөлүгэр түһэриигэ сэбиэскэй но-руот биир түмсүүнэн туруммута уонна аһыах сыл иһигэр сэрии иннинээҕи кирбиилэ-ри ситиспитэ. Ордук холкуостары бөдөнгүтүү үлэтэ баран, нэһилиэктэр, холкуостар ула-хан тиэхиньикэни атыылаһар кыахтаммыттара, бэйэлэрин экэниэмикэлэрин бөбөргө-түүгэ улахан хардыыны онорбуттара.

Дойду салалтатыгар улахан уларыыы буолбута, Кыайыны аҕалбыт Иосиф Виссарионович Сталин 1953 сыл кулун тутар 5 күнүгэр ыалдьан өлбүтэ, кини оннугар Г.М. Маленков, Н.С. Хрущев киирбиттэрэ.

Холкуостар холбоһуулары

1950 сыл сагаланытыгар биэс холкуос (Ленин аатынан, «Кыһыл сирдьит», Жданов, Сталин, Фрунзе ааттарынан) холбоһон **биир холкуос (Ленин аатынан)**, 1952 с. Дүллүкү, Хомустаах, III Үөдүгэй нэһилиэктэрэ, I Үөдүгэй нэһилиэтин Дэдитээҕи учаастага **биир нэһилиэк (Дүллүкү нэһилиэгэ)** буолбуттара.

Хомустаах нэһилиэтин (1900 с. тэриллитэ) Ленин аатынан холкуоса (1929 с.) 70-ча хаһаайыстыбалаах, 500-чэ ынах сүөһүлээх, 400-тэн тахса сылгылаах, 70-ча си-биинньэлээх, 100 га кэринэ бурдук ыһар сирдээх этэ. Итини таһынан 500 га ходуһа-лааҕа, 400 га мэччирэнг, 3 га оҕуруот олордор сирдээбэ, 6 булуук, 5 боруонья, 5 от ох-сор, 4 от мунһар, 1 бурдук быһар массыына, 1 бурдук астыыр малатыылка, 1 мэлиһэ бааллара. 78 киһи үлэтирэ, 2 ыанньык, 2 субан сүөһү тулар хотоннордooҕо. Оччотооҕу холкуос бастын үлэһиттэрэ төһүү күүс буолбуттара: Ильин Егор Васильевич, Ильин Дмитрий Васильевич, Ильин Иван Васильевич, Ильин Иван Николаевич, Гаврильев Афанасий Гаврильевич, Гаврильев Дмитрий Гаврильевич, Чылбынов Егор Егорович, о.д.а. Ынах сүөһү түбүктээх үлэтигэр Ильина Марфа Егоровна, Герасимова Татьяна Евсеевна, Иванова Прасковья Григорьевна, о.д.а. үгүс сыраларын биэрбиттэрэ. Ити түмүгэр сэрии кэмигэр холкуос баайа-дуола хамсаабатаҕа, хоргуйан өлүү тахсыбатаҕа.

I Үөдүгэй нэһилиэтин (1771) **Фрунзе аатынан холкуосун** (1931 с.) бастын дайааркаларынан: Дыраева Марфа Васильевна, Яковлева Ирина Спиридоновна, Тимофеева Мавра Васильевна, Егорова Марфа Ивановна; от охсооччуларынан: Егоров Василий Егорович, Егоров Семен Петрович, Чомпуков Андрей Васильевич, Дыраев Петр Иванович; таһаҕас таһааччыларынан: Дорофеев Петр Иванович (холкуос бэрэссэдээ-тэлэ буола сылдыбыта), Егоров Федот Егорович; бастын производственниктарынан: Иванов Петр Иванович, Федоров Ефрем Федорович, Ксенофонтов Игнатий Егоро-

вич; булчуттарынан: Дорофеев Кирилл Иванович, Чомпуков Василий Егорович, о.д.а. буолаллар.

III Үөдүгэй нэһилиэгин (1839 с.) олохтоохторо (618 киһи) сир үлэтинэн, ынах-сылгы иитиитинэн, булдунан дьарыктанар — төрүт сахалар олохсуйбут кырдыаҕас нэһилиэктэрэ буолар. Элбэх киэн алаас сирдэрдээх (Сунтаат, Арбанда, Сайылык, Билиилээхтэр, Бэттиэмэ, Үрэн, о.д.а.), биирдии бэйэлэрэ сүүһүнэн гектардаах көнө ходуһалардаах күөллэрдээх. Нэһилиэк үрдүнэн туһанар сирэ барыта 4171 га этэ, ол иһигэр, «Үрэн» («Жданов» — 1931 с.) холкуоска 2204 га, «Арбанда» холкуоска («Сталин» — 1931 с.) 1967 га этэ. Сүүрбэ га сиргэ хортуппуй, балтараа га сиргэ сүбүөкүлэ, хаппыыста ыһаллара. Онно Кан-Ви-Гу, Тэн Владимир кэрийдэр күннэри-түүннэри үлэлээн үчүгэй түмүктэри ситиспиттэрэ. Холкуостарга хапытаалынай тутуу 16 биригээдэтэ сыллата производственной тутуулары туталлара. Улахан уус бастын тутууччылар Дмитриев Василий Алексеевич, Константинов Григорий Иванович, Хогуров Павел Михайлович, Трофимов Нестер Захарович, Чаяков Алексей Иванович, Харитонов Николай Харитонович, о.д.а. бэрт элбэх үйэлээх эбийиэктэри тутууттара.

Дүллүкү нэһилиэгин (1911 с.) «**Кыһыл сирдьит**» холкуоска (1931 с.) тыыл үлэтин бастын тэрийээччилэриттэн биирдэстэрэ **Михайлов Данил Николаевич** (1915–2003 сс.) элбэх киһи хоргуйан өлөрүттэн быһаабытын туһунан билигин уос номоҕо буола сылдьар уонна «XX үйэ Киһитин» быһыытынан нэһилиэк Бочуотун кинигэтигэр киирбитэ. Данил Николаевич Дүллүкү нэһилиэгэр 1915 сыл алтынны 14 күнүгэр Федоровтар диэн дьаданы ыалга иккис оҕонон төрөөбүтэ. Убайа Макаар Иванович кэлин хомсомуол бастакы тэрилтэтин тэрийбитэ, холкуос бэрэссэдээтэлэ, Улуу сэрии актыыбынай кыттылааҕа, бастакы арыы собуотун маастара буолбута. Оттон Данил Мондо Мэхээлэлээх уоллара Николай Михайлович Ильингэ иитиллэн,

иитилибит эһэтин аатын арас-паанһа гынан Михайловунан биллэр. Холкуоска бэрэссэдээтэллээбитэ, оройуон киинигэр киирэн, өр сылларга бөһүөлэк сэбиэтин бэрэссэдээтэлинэн айымнылаахтык үлэлээбитэ. Кэргэнэ, Павла Федотовна Давыдова, Арассыһа үөрэбириитин туйгуна буолбута. Иккис оҕолоро, Виктор Данилович — бөлөсүөпүө билимин дуоктара, билим үтүөлээх диэйэтэлэ. Нэһилиэк сэбиэтин бэрэссэдээтэлинэн **Ильин Николай Михайлович-Добдуос** (1891–1956 сс.) талыллыбыта. Кини аҕата Мондо Мэхээлэлээх Сахаардаах күөл үрдүк сыырыгар олороллоро, миэлигсэлээхтэрэ. Добдуос Агафья диэн Бөлөчөөхтөр кыыстарын ойохтоммута да, оҕоломмотоҕо. Ол иһин Федоров Иван Федоровичтаахтан (Салҕа Уйбааннаахтан) 1915 сыллаах төрүөх уолу ииттибиттэрэ. Уол ииттибит ыал, күнүүлээн диэбит курдук, икки кыыстаналлар: Марфа Ньурбаҕа, Варвара Далырга Алексеев Николай Михайловичка кэргэн тахсан, Маруся диэн кыыстанар (билигин баар). Кэлин Марфа кыһа Ага маннааҕы оскуолаҕа үөрэммитэ.

1950 с. холбоспут холкуостар сирдэрэ-уоттара

	Барыта	"Кыһыл сирдыт" <i>Бүтүн</i>	Ленин <i>Хон</i>	Фрунзе <i>Дэти</i>	Сталин <i>Арб</i>	Жданов <i>Ир тч.</i>
Уопсай сир	10376,3	2801,9	2243,8	1562,2	1945,5	2182,9
Бааһына	646,1	176,7	137,8	84,1	123,4	124,1
Ходуна	4328,6	717,2	885,7	572,1	1071,2	1081,6
Сайылык	1969,4	426,3	493,3	370,9	418,0	260,8
Обуруот	10,25	1,8	1,9	1,3	3,4	1,8
Ойуур	-	885,4	85,7	134,8	-	-
Туһаныллыбат сир	1975,0	159,2	436,3	298,0	225,9	856,6

Нэһилиэккэ киирбит күөллэр (түөлбэлэринэн)

Бэттиэмэ (Илин эбэ):

Кэрэхтээх, Төгүрүк (бастакы дэриэбинэ), Тэхэкэй (пиэрмэ), Кулуһуннаах, Ынах көлүйэтэ, Кыра быһах уга, Улахан быһах уга, Чуолбар, Нэлээ, Кулуһуннаах, Обуруоттаах (дьингнээх аата ..., пиэрмэ), Лүглэ, Кыталыктаах, Уулаах, Өрт алааһа – 21 күөл.

Дүллүкү:

Бэрэ, Онкучах курун, Бэс күөлэ, Балакаар бэһин күөлэ (Саһыл пиэрмэтэ), Уус унгоба, Балабан көлүйэ (пиэрмэ), Орто көлүйэ, Амыдай, Мэндэлэй, Собо күөлэ, Таппа (пиэрмэ), Улахан бүтэй, Кыра бүтэй, Уолбут (сибиинньэ пиэрмэтэ), Ойбон күөл (комплекстаах улахан пиэрмэ), Боруллуолаах, Көппөхтөөх, Бүкээхтээх, Өлбүт киһи күөлэ, Ыарҕалаах, Сьаһардаах, Арыылаах (пиэрмэ), Хангырында, Кур муустаах, Бүдүргэй (дэриэбинэ), Чыыйык – 26 күөл.

Таба Бэттиэмэтэ (Илин (дэриэбинэ, пиэрмэ), Арҕаа):

Локуйаан (пиэрмэ), Этэрбэс (пиэрмэ), Алаас, Орто, Аранастаах, Үүттэ, Кулуһуннаах, Арыылаах, Дүгүрдээх, Даабыда, Өнүкэй, Көстөкүүн күөлэ (пиэрмэ), Хампа, Ойбон көлүйэ, Сут көлүйэ (ЛТО), Арҕаа атаһа, Болуонхай (пиэрмэ), Чыбыгыр, Бээттингээ, Хампа, Тиргэлиир, Долоон сайылыга, Хангырында, Чонгор, Тыгытархай, Булгунньахтаах, Киэн маар, Боллохтоох, Чомчору, Чөмүөх, Уһун күөл, Арыылаах – 34 күөл.

Үрэн (кыргыс сағана улахан кыргыһы буолбут, номоххо этиллэринэн, тигиилээх сирэйдээх дьырикинэй омуктары Үрэн хоһуун дьонунан кэлэн кыргыһан кыайбыт, кинилэри үүртэлээбит уонна Үрэн түбэтин баһылаабыт. Итинник ааттаах омуктары кытта кыргыһыллыбыт сирдэринэн Мэйик Иччилээбэ, Бастакы Күүлэт Быччандаана буолаллар. Кэлин пиэрмэ турбута):

Хампа, Балабаннаах, Нээлбиктэ, Быччай, Сокколоох Тоһоҕолооҕо, Кыталдьыйа, Кучук (пиэрмэ), Нонон, Тоһоҕолоох, Саралыыр, Курун күөлэ, Хатыгнаах, Эппэхэр, Курун күөлэ, Мордой илимнээбэ, Күндэ, Локуйаан – 18 күөл.

Онхой Бэттиэмэтэ (Онхой, пиэрмэ):

Монус атаһа, Кыталыктаах, Нуучча, Улгумда, Арҕаа Үнньээн, Күүлэт, Илимнээх,

Чаачыкы, Логлуонай Хомустаага, Хампа, Муоһааны, Таппа, Үөгүлүүр, Орто, Кыталыктаах, Бэрэ — 18 күөл.

Бүтэйдээх (дэриэбинэ, пиэрмэ):

Быһыттаах, Арҕаа Үнньээн (оскуола), Быладаан, Туорахтаах, Куһаҕан, Отуу, Саһыл уйалаах, Сыырдаах, Сунтаат, Кырыы көлүйэ, Балла, Тый, Хатыннаах, Собо ойбоно, Кулуһуннаах, Быһыттаах, Илин Үнньээн, Күүлэт, Сумалаах, Харыйалаах, Сохсолоох, Харыйалаах үрэбэ, Тыалыччыма үрэбэ, Чуондулу, Дьүгэдьээн, Булгунньахтаах, Дьөлгөөкү, Уулаах алаас, Нэлээ, Балаҕаннаах, Хоту Нэлээ, Орто, Ииппэччэ, Арҕаа күөл, Өтөхтөөх, Икки Билиилээхтэр, Моонньообут (пиэрмэ, арыы собуота), Локуйаан, Тукунай үрэбэ, Бахымах, Сүүнэ Харыйалааҕа — 42 күөл.

Иэһэрдээх:

Майа көлүйэтэ, Бэрэ, Санга күөл, Тытытархай, Сут көлүйэ (пиэрмэ), Уоттаах, Быһыттаах, Балаҕаннаах, Быһыттаах, Балаҕаннаах, Быһыттаах көлүйэ, Күөнэхтээх, Арыылаах, Ыарҕалаах, Собо ойбоно, Иэкэни, Үтэ, Киэнг күөл, икки Үтэлэр, Харыйалаах, Адаҕалаах, Сардаах, Куталаах, Сыырдаах, Харыйалаах, Соҕотох тиит, Сайылык, икки Адаҕалаахтар, Саһыл уйалаах, Собо ойбоно, Боллохтоох, Бүөтүккээн күөлэ (пиэрмэ), Сиидэрэп Харыйалааҕа, Күүлэлээх, Күрдьэхтээх, Алаас — 39 күөл.

Арбанда (пиэрмэ):

Дьөлгөөкү, Бэрэ, Дээр Балаҕаннааҕа (пиэрмэ), Илин Оттоох (дэриэбинэ, обелиск), Арҕаа Оттоох, Нэлээ, Ииппэччэ, Аһаҕалаһар, Ойуун күөл (пиэрмэ), Хомустаах, Эмээхсин көлүйэтэ, Бэрэ, Укуна, Харыйалаах, Орто, Уһуку, Сунтаат (Кырыкыйдар сирдэрэ этэ, пиэрмэ), Хоро кыһа — 19 күөл.

Далырдар ылан олорор күөллэрэ (Кэнэкээн, Хоһоһу, Рууп Тыымпыта, Ынах көлүйэтэ, Бэрэ, Сэлии, Кустаах, Тырыбыс Балаҕаннааҕа (пиэрмэ), Анабы, Тараҕай, Кэрэхтээх, Тыымпы, икки Сохсолоохтор, Куоҕастаах, Сайылык (улахан, үчүгэй оттуур сир), Алаас (пиэрмэ) — 17 күөл.

Сылгы Арыыта:

Илин иэрэ, Арҕаа иэрэ, Түгэх арыы, Өкөстөөн өтөҕө (пиэрмэ), Уолбут, Харбатыр, Курдаттыыр, Өкөстөөн бөлөҕөһө, Уйбаан бөлөҕөһө, Инбэлиит арыыта (Атырдыах, Харанга уулаах, Сордоннуур, Тиэргэн күөлэ), Харбахта, Токурууһа бэһин күөлэ — 15 күөл.

Хампа (пиэрмэ):

Оҕустаах, Тэнээбил, Сумалаах, Куһаҕан, Куухта Арыылааҕа, Тарангалаах, Дохсураан, Арангы, Хаастыыр, Кээндэ, Сытыган, Өксүүн — 13 күөл.

Хомустаах:

Туостаах, Торой, Эбэ, Сыт билэр, Сайылык (пиэрмэ), Дьабара, Соһолоох, Кэтэх, Мундулаабы, Утуруктаабыт, Аһыкаан, Чуолбар, Үөһээ өттүк (дэриэбинэ), Аллараа өттүк, Кураанах өргөнөй, Бүөр көлүйэ, Күбэйики, Кулуһуннаах, Уһун күөл, Чонгунуур (пиэрмэ), Чаран (сайылык пиэрмэтэ), Уулаах Өргөнөй, Үнэкээн, Чараннаах, Саһаабыт — 26 күөл.

Быакай, Хараабай:

Соболоох, Күөрэлээх, Булуук — 3 күөл.

Чөчөгөй, Диринг, Түннүк, Туостуур, Сүрэх хонуу, Аһаан, Уһун элгээн, Лэпчикээн, Ампаар баһа, Боруу, Кулуһуннаах (киин), Харыйалаах, Дэгэрэнг — 13 күөл.

СӨ бырабыыталыстыбатын 1998 сыл сэттинньи 2 күнүнээҕи 1188-с №-дээх дьаһалынан Дүллүкү күөлэ (уута 3,1 кв. км иэннээх) уонна Чүүт (Үөдүгэй нэһилиэгэ — 6,0 кв. км иэннээх) күөллэр өрөспүүбүлүкэ таһымнаах суолталаах күөллэр испииһэктэригэр киллэриллибиттэрэ.

Бу күөллэр (алаастар) бары кэриэтэ ыаллаах этилэр. Холобура, Дэди сирдэрин алаастарыгар манньык ыаллар олоруттара:

Бэтиэмэ — Таба Сэргэйэ, Таба Маарыйа, Өлүк Өлөксөй, Өлөкөөтөп Махсыым, Токурууһа Ньюкууһата, Миитэкээн;

Алааска – Арылыыскай Ньюкууһа;
 Ортоҕо – Ситиикэ, Чулукаар;
 Арангастаахха – Маайалар, Кирилэ, Кэтит Охоноһой;
 Хампаҕа – Чөмөй Сүөдэр, Мардыаһай, Бөтө Баһылай, Ачанха;
 Болуонхайга – Абылайдар, Сунхаайылар;
 Сут көлүйэбэ – Маттанга;
 Бээттингээбэ – Өһөччөлөр;
 Үнкүргэ – Кээдэй;
 Хампаҕа – Ылдьаалар;
 Этэрбэскэ – Ньолоордор, Сөтөөкү, Бөтүкүөп;
 Локуйаанна – Оруоһуттар, Учуктар;
 Уолбукка – Чоккуннах, Кырааскаһыт;
 Баллаатарга – Баллаатар, Байбаакап;
 Таппаҕа – Тахтай Бааһынаан, Сэнтэкэлэр;
 Дьуоҕай Алааһыгар – Тооспор;
 Дүнгүрдээххэ – Дьүүкээ Сэмэн, Устуруукун Дьэппириэм, Алакаан оҕонньор, Чомпуу Баһылай, Ньюоҕай уола, Устуруукун Ыкынаачай, Тоос Ньюкулай, Тараампый, Устуруукун Өлөксөй.

Баҕар, Дүллүкү күөллэрин ааттарын ис хоһоонун, хайдах сыталларын, ханан дириңиирин, ыалларын, хайдах мунхаланарын, куйуурданарын тустарынан кинигэ суруллар түгэнигэр толору киллэриллиэ этилэр.

Улахан үрэхтэр

Тырыбыс Балаҕаннааҕа-Куоҕастаах-Чыбыгыр-Болуонхай-Төһүүлээх-Хампа-Бэттиэмэ-Бүтэйдэр-Таппа-Кур муустаах-Дүллүкү-Бүдүргэй-Чыйык-Бэрэ-Харангаччы-Бүлүү өрүс.

Хангырында-Арыылаах-Чыйык.

Үрэн-Харанга уулаах-Бүкээхтээх-Көппөхтөөх-Боруллуолаах-Бүдүргэй.

Кыталдьыйа-Сокколоох тоһоҕолооҕо-Быччай-Нээлбиктэ-Өлбүт киһи күөлэ-Бүкээхтээх.

Бэттиэмэ-Үөгүлүүр-Муоһааны.

Сунтаат-Арбанда-Ойуун күөлэ-Тукунай үрэхэ-Тыалыччыма.

Дуондур-Сайылык-Оттоох-Дээр Балаҕаннааҕа-Орто-Билиилээхтэр-Моонньообут-Локуйаан-Чуондулу-Арбаа Үнньээн-Чочуобуна-Муоһааны-Харыйалаах-Тыалыччыма.

Быһыттаах-Уоттаах-Тыытархай-Ойуун күөлэ-Локуйаан-Муоһаа алааһа-Уолбут-Баллаатар-Кур муустаах.

Собо ойбоно-Арыылаах-Иһэрдээх-Сайылык-Этэрбэс-Бүтэйдэр.

Бүөтүккээн күөлэ-Боллохтоох-Саһыл уйалаах-Харыйалаах-Иһэрдээх.

Саһыл уйалаах-Отуу-Куһаҕан-Туорахтаах-Бүтэйдээх-Илин Үнньээн-Чочуобуна.

Ынах көлүйэтэ-Кулуһуннаах-Тэһэкэй-Бэрэ.

Кыра Быһах уга-Улахан Быһах уга-Нэлээ-Оҕуруоттаах-Алаас-Хомустаах көлүйэ-Курун күөлэ-Удаҕан-Бүлүү өрүс Өрт алааһа-Уулаах-Кыталыктаах-Олбуор-Алаас.

Тарангалаах-Куһаҕан-Сумалаах-Оҕустаах-Тэнгээбил-Дохсураан-Хампа-Уһун күөл.

Үнэкээн-Чараннаах-Уһун күөл-Чонгууур-Хомустаах-Сайылык-Сыт билэр-Торой.

Дүллүкү дэриэбинэтин күөллэригэр, илинтэн саҕалаатахха, Мастыыр маарын үрэхэ, Арыылаах үрэхэ, Боруллуолаах үрэхэ, Ойбон күөлтэн, Уолбуттан уонна Бэттиэмэттэн (Этэрбэстэн) түһэр үрэхтэр Чыйыгы, Бүдүргэи, Дүллүкү Эбэни, Кур Муустаағы уунан толороллор, эбэтэр Далыртан тийэ бары кэриэтэ күөллэр манан ааһаллар. Өр сылларга Боруллуолаахтан тахсар үрэх (Сибээһик диэн киһи хаһан турар) үрдээн Дүллүкүнү кытта сибээһэ быстыбыта, кэлин Федоров А.М. хаспыта эмиэ үрдээн, билигин да сибээһэ суох. Онон Үрэн үрэхэ диір ордук курдук.

Түһэн ааспыт боруллуо, —
Ол аатын ылтын буолуо?!
Түптэттэн тахсар буруо
Кыырай үөһэ субуллуо.

Холбоспут холкуостар салайааччылара (бэрэссэдээтэл, буһаалтыр, ревизком)

Ленин аатынан холкуос — Ильинов Николай Егорович, Романов Матвей Семенович, Васильев Иннокентий Федотович.

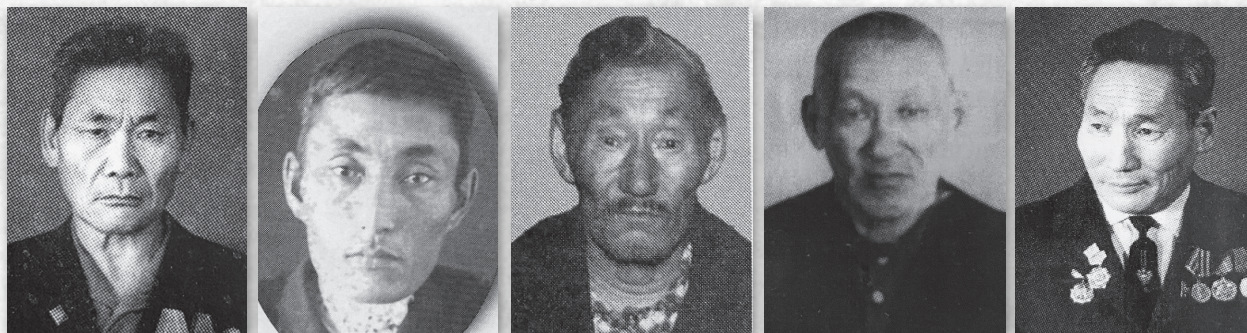
Жданов аатынан — Абрамов Николай Илларионович, Алексеев Андрей Иванович, Павлов Михаил Григорьевич.

Фрунзе аатынан — Чомчоев Игнатий Михайлович, Иванов Николай Николаевич, Чомпуков Андрей Васильевич.

Сталин аатынан — Бойлохов Иван Федотович, Васильев Сергей Михайлович, Константинов Григорий Иванович.

«**Кыһыл сирдьит**» — Алексеев Петр Семенович, Афанасьева Мария Егоровна, Петров Петр Петрович.

Кыра холкуостар бэрэссэдээтэллэрэ

Уопсай **Ленин аатынан холкуос** (киинэ Дүллүкү сэлиэнньэтэ) — **Чуллургасов Григорий Алексеевич**, Абрамов Николай Илларионович, Иванов Николай Николаевич, солбуйааччы бэрэссэдээтэл Ильин Николай Егорович, Алексеев Петр Семенович.

Биригэдьиридэр

УТФ — Васильев Сергей Михайлович — ыстаарсай, Тарасов Тарас Кириллович, Никифоров Василий Афанасьевич, Чомчоев Игнатий Михайлович, Бойлохов Иван Федотович.

Хонуу — Чомпуков Андрей Васильевич — ыстаарсай, Иванов Николай Федотович, Захаров Константин Капитонович, Васильев Егор Петрович, Хоппоторов Гаврил Алексеевич, Федоров Макар Иванович.

Тутуу — Струкин Дмитрий Васильевич, Константинов Григорий Иванович.

Обуруот — Ефимов Трофим Иванович.

Сылгы — Петров Илларион Петрович, Лебедкин Василий Гаврильевич, Кононов Илларион Прокопьевич.

Кыладыапсыктар — Иванов Василий Данилович, Иванов Данил Иванович.

Чуллургасов Григорий Алексеевич Көппөхтөөх күөлгэ 1917 с. Багдаһыйа Өлөксөй диэн ағалаах ыалга улахан оҕонон төрөөбүтэ уонна Арыылаахха аһыллыбыт оскуолаба (учуутал Михайлов П.С.) үөрэнэ кирибитэ. Түөрт кылааһы бүтэрэн баран, Торой оскуолатыгар үөрэммитэ. Оскуола кэнниттэн суотчуттуу-суотчуттуу, улахан дьону үөрэтиинэн дьарыктаммыта (ликбез). 1942 сылтан сэриигэ сылдьан, Сталинград кыргыһытыгар икитэ бааһырбыта. Иккис бааһырыта улахан буолан госпитальга өр сыппыта уонна инбэлиит буолан дойдутугар төннүбүтэ. 1944 сылтан «Үлэ» промартыал управляющайынан анаабыттара.

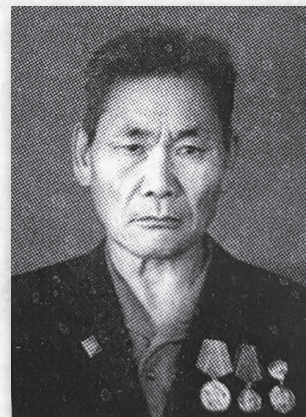

1950 сылга холбоспут орто Ленин аатынан холкуос бырабылыанньатын бэрэссэдээтэлинэн талларбыттара, итиннэ сэттэ сыл бэркэ табыллан үлэлээбитэ. «Мясомолпром» оройуоннаағы хонтуоратын дириэктэринэн ылбыттара. Сотору буолан баран өрөспүүбүлүкэтээҕи хонтуора солбуйааччы дириэктэринэн анаан, аны өрөспүүбүлүкэни салайсар киһи гыналлар.

Саха АССР норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ буолар, нэһилиэк бочуоттаах олохтооҕо аат ингэриллэр. 1987 с. өлбүтэ.

Кэргэнэ Дягилева Евдокия Андреевна Григорий Алексеевич кэннигэр хаалан, сүүс сааһыгар чугаһаан баран өлбүтэ.

Ильин Николай Егорович 1919 с. Хомустаах нэһилиэгэр бааһынай дьыэ кэргэнигэр төрөөбүтэ. Ороһу нэһилиэгэр 7 кылаастаах оскуоланы бүтэрэн баран, Хомустаах нэһилиэгэр сэбиэт бэрэссэдээтэлинэн, сэкирэтээринэн үлэлии олорон, 1943 с. сэриигэ барбыта. Ильиннэртэн сэриигэ алта уол барбытыттан Харлампийдаах Николай эрэ дойдуларыгар тыыннаах төннүбүттэрэ.

Николай Егорович 1946 с. сэрииттэн төннөн кэлиэбиттэн сайайар үлэҕэ сылдьыбыта: Хомустаахха Ленин аатынан холкуос бэрэссэдээтэлинэн, бөдөҥсүйбүт Ленин аатынан холкуос солбуйааччы бэрэссэдээтэлинэн, Дүллүкү учаастагынан сэбиэдиссэийинэн, биригэдьиirinэн, кэлин «Дүллүкү» сопхуос буҕаалтырынан 1982 с. диэри үлэлээбитэ. Ол аата олобун устатын тухары нэһилиэгиттэн харыс да сири халбарыйбакка олорон, үтүө суобастаахтык үлэлээбитэ, олохтоохтор убаастабылларынан туһаммыта.

Икки кыыстаах: Зинаида, Валентина.

Дүллүкү нэһилиэгин бастакы дэриэбинэтэ Кэрэхтээх уонна Илин Бэтиэмэ икки ардыгар баар **Төгүрүк** алааска олохтоммута. Онтон Кэрэхтээҕинэн, Бэс күөллэринэн өрүскэ кириэр суол онгоһуллубута. Иһэр уута суох буолан, дэриэбинэни атын сиргэ көһөрүүгэ нэһилиэк эдэр дьоно, ол иһигэр, «Кыһыл сирдьит» холкуос бэрэссэдээтэлэ Макар Иванович Федоров, бөһүөлэги Хараҥаччы хайатын үрдүгэр көһөрөргө туруорсан көрбүттэрин оҕонньоттор, ордук Баабынаан оҕонньор, буолбатахтара. Инньэ гынан 1934 с. оскуола **Бүдүргэй күөлүн Кукаакы төрүүр Курун тумуһугар** тутуллубутугар алаас ыаллара Дүллүкүгэ мустубуттара. Онтон аны өрүскэ кириэр суолу ханан ыытарга мөккүөр турбута. Кырдьаҕастар Бэрэнэн, Онкучах Курунунан, Уус Уңуоҕун илин өттүнэн урукку суолга холбуурга, онон Дүллүкү өрүс үрэҕин иккитэ туораабат, иккитэ муоста туппат туһунан эппиттэрэ, эдэрдэр кэлин Хоронон Үөһээ Бүлүүгэ кириллиэ диэн суоттаан билигини суолу онгорон барбыттара. Бастаан Бүдүргэй икки, Чыыйык икки ардынан муоста, онтон үрэх ортотугар иккис үрдүк муостаны туппуттара. Инньэ гынан суол Далыр суолугар холбоммута, кэлин Утуйбут үрэҕинэн быһа Хороҕо суол онгоһуллубута (1968 с.).

Төгүрүк алааска бэлиэ турара буоллар бэрт буолуо этэ.

1950-с сыллар сангаларыгар Дүллүкү дәриэбинэтин ыаллара

Арбаа: Ан Иван, Иванов В.Д., Кан-Ви-Гу — 3 ыал.

Куоннук: Иванов Я.Е., Павлова-Михалева П.Н. (Дуораан Баабылата), Куприянов Н.И. — 3 ыал.

Булунг иһэ: Чонкунасова А.В., Иванов Н.Н., Яковлев В.А., Харабаев И.Е., Гаврильев М.Ф. — 5 ыал.

Ойбон күөл үрэбэ: хоту: Анисимов И.А., Чуллургасов С.И., Федоров Е.Ф., Софронов Т.С.; собуруу: Афанасьев Е.А., Борисов З.Б. — 6 ыал.

Оскуола: Алексеев П.С., Осипов А.Н., балыыһа, сельсовет уонна бибилиэтиэкэ, сугулаан, Петров С.П., ампаар (бастакы сарайдаах), икки оскуола, үс уопсай — 11 ыал, дьиэ.

Боруллуолаах үрэбэ (Үрэн үрэбэ дэниэхтээх): Семенова А.Н., Докторова О.А., Федоров М.И., Ильин Н.М., Санников А.И., учуутал уопсайа; суол нөнүө: Казакова М.Н., Михайлов А.М., инбэлииттэр үс дьиэлэрэ, Санников С.И., Иванова Ирина, Иванов Х.И. — 14 ыал.

Чыйык: Томская П.В., Санников Т.И., Николаева Ф.Н., Никифоров И.П. — 4 ыал, барыта — 46 дьиэ.

Күөл нөнүө: Анисимов М.И., Анисимов А.С. — 2 ыал.

1958 с. Петров С.П. дьиэтин таһыгар оскуола дириэктэрэ Иванов Алексей Семенович саамай улахан дьиэни туттубута (12 x 10 кв. м). 1952 с. Хомустаахтан Лебедкиннэр дьиэлэрэ көһөрүллэн иккис оскуола, Арбаа Үннээнтэн Эгэй оскуолата интэринээт буолбуттара. 1957 с. Бүтэйдээх кулууба кулууп дьиэтэ буолбута. 60-с сыллар сангаларыгар Маҥаастан көһөн кэлбит Бугулов Данил Терентьевич барыта түннүк буолбут улахан дьиэни туттубута. 1982 с. икки этээстээх оскуола уопсайа тутуллубута, Федоров Виктор Макарович 1990 с. икки этээстээх дьиэни аан бастаан дьэндэппитэ.

ССКП КК 1953 сыллааҕы (балаҕан ыйынааҕы) Пленумун уураахтара оройуон тыатын хаһаайыстыбатын өрө көтөҕүүгэ улаханлык сабыдыаллаабытын ким да мэлдьэспэт. Тҕа сиригэр судаарыстыба онгорор көмөтүн кээмэйэ тосту улаатыннардылыбыта. Холкуостар экэниэмикэлэрин бөһөргөтүүгэ, салайар каадырдарынан хааччыйыыга, сонун онгорон таһаарыы салааларын тэнитиигэ, кииннээһингэ уонна идэтигиигэ, санга технологияны, наука уонна бастың уопут ситиһиилэрин олоххо киллэриигэ улахан хамсааһын таһаардылыбыта. Ол курдук дойдун үрдүнэн тэнитиллибит 30 тыһыынчалаахтар хамсааһыннара биллэр төһүү буолбута. Бөһүөлэктэр бары төлөпүөннэммиттэрэ, сүүс бырыһыан араадыыаламмыттара, үрдүк күүрүүлээх уот лииньийэтэ тардылыбыта. Дүллүкүгэ 1952 сылга эт тутар сыах (Анисимов Игнатий Афанасьевич) уонна араадыыа (Томская Семен Петрович) үлэбэ киирбиттэрэ, 1956 сылга дизелинэн уот бэриллэр (Семенов Федор Семенович), олохтоох киинэ көрдөрүллэр (Семенов Карл Дмитриевич), 1959 сылга арыы сыаҕа арыллар (Федоров Макар Иванович). Үүт ыамыгар Федорова Марина Дмитриевна биир ынахтан икки тыһыынча кирбиини аһарар (2055 лиитэрэ үүт).

Тиэхиньик-мэхээнньик Афанасьев Петр Егорович уус Тарасов Тарас Кирилловичтыын ыарахан үлэни чэлчэтиигэ өйдөрүн-санааларын түмпүттэрэ, өйтөн айыыны өйөөбүттэрэ.

Ити бириэмэбэ Дүллүкү үөрэхтээх киһитэ **Санников Иннокентий Иванович** МТС зонатыгар баартыйа оройкуомун сэкирэтээринэн ананан ситиһиилээхтик үлэлээбитэ. Уус Маайа оройуонун оройкуомун сэкирэтээринэн, Саха АССР Үрдүкү Сэбиэтигэр инструкторынан өр сылларга үлэлээбитэ.

1957 с. холкуостары өссө бөдөнсүтүү ыытыллан, **Чапаев** аатынан холкуоһу (билиннинэн Кырыкый нэһилиэгэ) кытта хол-

бообуттара. Анараангылар холбоһумаары гыммыттара да, Дүллүкүнү кытта күүстэринэн холбообуттара уонна антах салайааччыларынан Дүллүкүттэн производство элбэх хамандыра: **Абрамов Николай Илларионович** учаастак сэбиэдиссэинэн, Иванов Николай Федотович сэбиэт бэрэссэдээтэлинэн, Ильин Николай Титович, Захаров Константин Капитонович биригэдьиірдеринэн тахсыбыттара. Холбоһуу саҕана Ленин аатынан холкуос бэрэссэдээтэлинэн Чуллургасов Г.А., буҕаалтырынан Ильин Н.Е., Чапаев аатынан холкуос бэрэссэдээтэлинэн Дүллүкү киһитэ Струкин Алексей Алексеевич, суотчутунан Егоров Кузьма Харлампьевич үлэлиир этилэр, онтон бөдөнсүйбүт Ленин аатынан холкуос бырабылыанньатын бэрэссэдээтэлинэн хомсомуол обкомун отделын сэбиэдиссэинэн үлэлии олоһбут Кэнтик киһитин **Егоров Александр Максимовичы** таһаарбыттара уонна кини үрдүк таһаарыылаахтык үлэлээбитин дьон-сэргэ улаханлык астына ахтар. Солбуйааччыларынан Христофоров Иван Анисимович, Ильин Николай Егорович үлэлээбиттэрэ.

Иккис эрээккэ ханастан үһүс: Христофоров И.А., Егоров А.М., Ильин Н.Е.

Струкин Алексей Алексеевич (15.01.1927–30.10.1987). Төрөөбүт сирэ — Дүллүкү нэһилиэгин Дүнүрдээбэ. Аҕата Струкин Алексей Прокопьевич — кыһыл бартыһаан, ийэтэ Винокурова Степанидаттан 16 оҕолоох, иккис кэргэнэ Чомпукова Маарыяттан 4 оҕоломмут. Биир аҕалаах 20 оҕоттон 7-тэ тыыннаах хаалан киһи хара буолбуттара: Алексей, Ульяна, Яков, Иван, Семен, Николай, Анастасия. Үс кэнникилэр билигин бааллар.

1949 с. Борисова Мария Саввичналыын ыал буолбуттара.

Алексей Алексеевич олоһун, үлэтин кэрдиис кэмнэрэ:

1935–1942 сс. Дүллүкү 7 кылаастаах оскуолатыгар үөрэммитэ;

1943–1944 сс. — Ленин аатынан холкуос суотчута; 1944–1947 сс.

— Бүлүүтээби педучилище устудьуона; 1947–1948 сс. — Дүллүкү

7 кылаастаах оскуолатын матымаатыкаҕа учуутала; 1948–1956 сс. — Кырыкый 4 кы-

лаастаах оскуолатын саабыһа; 1956–1958 сс. — «Чапаев» холкуос бэрэссэдээтэлэ (29

саастааҕар); 1958–1960 сс. — Туобуйа 7 кылаастаах оскуолатын сэбиэдиссэйэ; 1960 с. —

СГУ ИФФ ИО устудьуона (кэтэхтэн); 1961–1964 сс. — Хоро оскуолатын начаалынай кылаастарга учуутала; 1964–1967 сс. — Хоро орто оскуолатын дириэктэрэ; 1967–1968 сс. — «Октябрь» холкуос парткомун сэкирэтээрэ; 1968–1972 сс. — Дүллүкү орто оскуолатын дириэктэрэ; 1972–1977 сс. — «Дүллүкү» сопхуос рабочкомун бэрэссэдээтэлэ; 1977–1982 сс. — Далыр сэбиэтин исполкомун бэрэссэдээтэлэ; 1982 с. биэнсийэбэ тахсыбыта; 1982–1983 сс. — Дүллүкү орто оскуолатын устуоруйага учуутала; 1983–1987 сс. — «Дүллүкү» сопхуос каадырга отделын иниспиэктэрэ.

Егоров Александр Максимович Кэнттик нэһилиэтин Дыйангы түөлбэтигэр 1926 с. аңаардас ийэбэ төрөөбүтэ. Сайылык алааска көһөн кэлэн, онтон сылдьан оройуон киинин сэттэ кылаастаах оскуолатын бүтэрбитэ уонна Н.Г. Чернышевской аатынан Бүлүүтээби училищени үөрэнэн бүтэрбитэ.

Александр Үөһээ Бүлүүтээби оҕо дьиэтигэр иитээччинэн үлэлээбитэ, онтон 1945–1946 сс. Забайкальской байыаннай окурукка сулууспалаан сэрии бэтэрээнэ буолбута. Кини «уоттаах сэриигэ кыттыбатах сэрии бэтэрээнэ буолабын» диэн күлэрэ уонна сэмэйэ бэрт буолан кыбыстар курдук туттара биллэр этэ.

Аармыйаттан кэлэн баран, хомсомуол Үөһээ Бүлүүтээби райкомун бастакы сэкирэтээринэн талыллыбыта, 1952–1954 сс. Москваҕа Үрдүкү комсомольской оскуолаҕа үөрэммитэ, үрдүк үөрэҕи ылбыта.

Отут тыһыынчалаахтар хамсааһыннарыгар кыттан, 1957 с. Дүллүкүгэ кииннээх Ленин аатынан холкуоска бэрэссэдээтэлинэн быыбарданан айымныылаахтык үлэлээбитин олохтоохтор астына кэпсииллэр. Кэргэнэ Мария Пудовна Евдокимова балыһаҕа медсестранан үлэлээбитэ. Онтон кэккэ холкуостар холбоһон (1961), бастаан Далыр, онтон Хороҕо кииннээх улахан Ленин аатынан холкуос бырабылыанньатын бэрэссэдээтэлинэн талбыттара. 9 нэһилиэк учаастактары салайааччыларын, холкуостаахтар үлэлэрин биир сиртэн кииннээн салайарга уустуктардаабын үрдүнэн, Александр Максимович киэн далааһыннаах талаанынан, өйүнэн, билиитинэн-көрүүтүнэн сатабыллаахтык салайбыта, Саха АССР Үрдүкү Сэбиэтин дьокутаата буолбута.

Кэлин кинини өрөспүүбүлүкэ этин-үүтүн бырамыысыланнаһын управлениетын начаалынныгынан үрдэппиттэрэ. Онтон уонча сыл «Эдьигээн» сопхуос дириэктэринэн үлэлээбитэ. Онно үлэлээн бүтэн баран дойдутун булан, «Сельхозтехника» хонтуоратын начаалынныгынан бэркэ үлэлээбитэ. Биэнсийэбэ тахсан баран, «Үөһээ Бүлүү» сопхуос каадырга отделын иниспиэктэринэн, киин аппараат партиянай тэрилтэтин сэкирэтээринэн үлэлээбитэ.

Александр Максимович баара-суоҕа 59 сааһыгар уһуннук ыалдьан олохтон барбыта. Кини биэс оҕото: Людмила, Семен, Александр, Лидия, Антонина бары ыаллар, үөрэхтээх үлэһиттэр.

Абрамов Николай Илларионович (1916–1977 сс.) Арбандаҕа Тонус диэн аҕалаах ыалга төрөөбүтэ уонна Далыр сэттэ кылаастаах оскуолатын үчүгэйдик үөрэнэн бүтэрэн, үлэтин оскуола учууталынан, онтон сэбиэдиссэйинэн саҕалаабыта. 1948 сылтан Жданов аатынан холкуос бэрэссэдээтэлэ буолбута, холбоһуу буолбутугар холкуос буҕаалтырынан, Чапаев аатынан холкуоһу кытта холбоһуу буолбутугар, Кырыкый учаастагынын сэбиэдиссэйинэн үлэлээбитэ. Онтон кыратык Онхой учаастагынын сэбиэдиссэйинэн үлэлээбитин кэнниттэн, арахсыы буолбутугар, дойдутугар кэлэн ыстаарсай буҕаалтырынан үлэлээбитэ.

Кэргэнэ Федорова Марфа Степановнаны кытта Елизавета диэн биир кыыстаахтар уонна Александр диэн биир ииттэр

уоллаахтар. Марфа Степановна кыра Кырыкый нэһилиэгэр сэбиэт бэрэссэдээтэлинэн үлэлээбитэ уонна ыал буолан, Дүллүкүгэ көһөн кэлэн, оҕуруот үлэтигэр кыттыспыта. 90-нун лаппа ааһан баран, Дьокуускайга сиэнигэр Николайга олорон өлбүтэ.

Холкуос мунгутаан турдагына, Усуйаана оройуонун кыһа **Никитина Елена Алексеевна** Хомустаахха биригэдьиirinэн ананан кэлбитэ уонна үчүгэй салайааччы буоларын көрдөрбүтэ.

Кини Усуйаана оройуонугар эбэнки ыалыгар төрөөбүтэ уонна Дьокуускайдаагы тыа хаһаайыстыбатын техникумун бүтэрэн, зоотехник идэтин ылбыта. Үөһээ Бүлүү оройуонугар 1959 с. кэлэн, Ленин аатынан холкуос (бэрэссэдээтэл Егоров А.М.) Хомустаахтаагы биригээдэтигэр сэбиэдиссэинэн ананан үлэлээн барбыта. Табыллан үлэлээбит сиригэр кэлин маннык хоһоону анаабыта:

Хоһуун-хоодуот үлэлээх,
Хомустаабым дьонноро!
Хоннохтоохтук хардыылаан,
Хотуулаахтык үлэлээн,
Доруобуйабыт тубустун!
Дьолгут-соргут тосхойдун!

Елена Алексеевна ол кэнниттэн Мэйик отделениетын управляющайынан ананан эмиэ бэркэ үлэлээбитэ. Павлов Николай Григорьевичтыын ыал буолан оройуон киинигэр киирбитэ уонна тыа хаһаайыстыбатын үлэһиттэрин идэлээх сойуустарын оройуоннаагы сэбиэтин президиумун бэрэссэдээтэлинэн үрдүк таһаарылаахтык үлэлээбитэ. Оройуонна социалистическайды куталаһы күүһүрбүтэ, пааранан, биирдиилээн куталаһы сытырхайбыта, бириэмийэҕэ да тиксии элбээбитэ, пуонда элбэхтик бэриллэн үлэһиттэр дьиэлэрин малынан-салынан толору хааччыммытара.

Елена Алексеевна – Саха АССР тыатын хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ, профсоюз үлэтин бэтэрээнэ, улуус бочуоттаах олохтооҕо.

Алексеев Петр Семенович сэбиэдиссэинэн, Харабаев Апрель Иванович уонна Докторов Виктор Евдокимович биригэдьиirinэн тахсаннар, **Үрэн ыччат-комсомольскай учаастагы 1960** сылга тэрийбиттэригэр Сургуулуктан, оройуон кииниттэн, Кырыкыйтан, Дүллүкүттэн элбэх ыччат түмсүбүтэ, учаастак өрөспүүбүлүкэҕэ тийэ биллибитэ. Далыр орто оскуолатын бүтэрбит 50-тан тахса ыччат «Оскуола-производство-үрдүк үөрэх» диэн бачыымы өрөспүүбүлүкэҕэ биир бастакыларынан көтөхпүттэрэ. Онно кэлбит ыччаттар Аталларов Василий Софронович, Обоев Василий Петрович, Никифорова Мария Афанасьевна, Спиридонова Зинаида Титовна, Тарасова Дария Михайловна, Ефимова Мария Васильевна, о.д.а. бастын үлэһит буолбуттара уонна Дүллүкүгэ ыал буолан олохсуйбуттара. Васильева Федора Кирилловна, Иванова Анастасия Афанасьевна үрдүк, Томская Евдокия Петровна орто анал үөрэҕи бүтэрбиттэрэ. Ол курдук Дүллүкү кыһа **Васильева Федора Кирилловна** дайааркалаабыта, үрдүк үөрэххэ киирбитэ, Дүллүкүнэн, Далырынан бэтэринээр бырааһынан үлэлээбитэ.

Федора Кирилловна маннык ахтар: «1957 с. Далыр орто оскуолатын 18 буолан бүтэрбиппит уонна Ленин аатынан холкуос Үрэннээҕи уонна Сталин аатынан холкуос Трудовойдаагы ыччат-комсомольскай биригээдэлэр тэриллибиттэригэр бииргэ тутуспутунан үлэли тахсыбыппыт. Мин «Алаас» пиэрмэтигэр Давыдова Мотялыын Ленин уордьаннаах, өрөспүүбүлүкэҕэ биллэр ыанныксыт Лаппарова Варвара Прокопьевна настаа-

бынныктаах үлэлээбиппит. Кулууп сэбиэдиссэйэ Николаев Калинин Титович комсомольскай тэрилтэ бюротун сэкирэтээринэн үлэлээн элбэх өрүттээх үлэни ыытара. Иннэ гынан Бүтэйдээххэ бэйэбит күүспүтүнэн кулууп туппуппут. Үрэн уонна Трудовой биригээдэлэрэ бэйэлэрин икки ардыларыгар араас көрүгнэргэ табаарыстыы көрсүһэн, күрэхтэһэн, үлэ көрдөрүүлэригэр куоталаһан, эрбии биитинии эрийсэн үлэлиллэрэ. Трудовойга биригэдьириинэн Петров Алексей Максимович үлэлээбитэ. Кэлин биһиэхэ биригэдьиридэринэн Отов Егор Николаевич уонна Иванова Анастасия Афанасьевна, Кырыкый кыһа, үлэлээбиттэрэ, кэлин быраас буолбута.

Үс сыл ситиһиилээхтик үлэлээн холкуоспут путевкатынан төрдүө буолан, Докторов В.Е., Захарова М.С., Давыдова М.И. уонна мин, үрдүк үөрэххэ киирэр бэлэмнэниигэ атаарыллыбыппыт. Мин СГУ тыа хаһаайыстыбатын факультетын ветеринарнай отделениятыгар үөрэнэ киирбитим уонна биэс сыл үөрэнэн бүтэрэн, Далырга ветеринарнай бырааһынан үлэлии кэлбитим, Маҥаас уонна Мэйик нэһиликтэрин эмиэ көрөрүм. Ыал буолбутум».

Биригэдьиридэр

Алексеев Петр Семенович Хомпос Сэмэнэ диэн холкуос уонна нэһилиэк сэбиэтин бэрэссэдээтэлинэн үлэлээбит ыалга иккис оҕонон 1920 с. муус устар 11 күнүгэр төрөөбүтэ. Арыылаах оскуолатыгар бастакы үөрэнээччилэр истэригэр үөрэммитэ, кэлин Дүллүкүгэ 7 кылааһы бүтэрэр.

1942 с. Аҕа дойдуну көмүскүүр Улуу сэриигэ Арбаангы фронтта кыттар, атаҕар улаханник бааһыран кэлэр. Кулуупка өр сыл сэбиэдиссэйдиир кэмигэр «Дьулуруйар Ньургун Боотур», «Кыһыл ойуун» дыраамалар туруоруллан, нэһилиэк оройуоннай бэстибээллэргэ 1-кы миэстэни эрэллээхтик ылар, онтон санга тэриллибит «Үрэн» ыччат-комсомольскай учаастагар сэбиэдиссэйдиир уонна учаастак өрөспүүбүлүкэҕэ тийэ аатырарыгар кини өнгөтө улахан этэ. Ол кэнниттэн биэнсийэҕэ тахсыар диэри

нэһилиэк сэбиэтин бэрэссэдээтэлинэн үлэлээбитэ, элбэх тутуулары ыыттарбыта, ол иһигэр билинни улахан орто оскуола тутуутун саҕалаппыта.

Петр Семенович 2001 с. атырдьах ыйыгар уһуннук ыалдьан өлбүтэ.

Оройуон үрдүнэн 8 холкуос (Ленин аатынан — киинэ Дүллүкү нэһилиэгэ, «Коммунизм» — Далыр, «Правда» — Боотулуу, «Октябрь» — Хоро, Карл Маркс аатынан — Андреевскай, Исидор Барахов аатынан — Нам, Энгельс аатынан — Тойоку, Дьоруой Васильев аатынан —

Туобуйа) куһағана суохтук үлэлии олордохторуна, **1962** с. өссө бөдөнөтөн, икки холкуоһу (бастаан Сталин, онтон **Ленин уонна Исидор Барахов** ааттарынан) тэрийбиттэрэ. Бастаан Далырга, онтон Хороҕо кииннээн Ленин аатынан холкуос бырабылыанньатын бэрэссэдээтэлинэн Дүллүкүгэ үлэлээбит **Егоров Александр Максимович**, солбуйааччыларынан Анисимов Иона Данилович – Боотулуу, Яковлев Афанасий Никитич – Далыр, партком сэкирэтээринэн Докторов Софрон Иванович – Нам, комком сэкирэтээринэн Соргоев Константин Егорович – Сургуулук үлэлээбиттэрэ. Инньэ гынан Далыр, Хоро, Онхой, Мэйик, Боотулуу, Сургуулук, Мангаас, Кырыкый, Дүллүкү нэһиликтэрэ биир сиртэн салаллар буолбуттара.

Дүллүкү улахан учаастак быһыытынан үлэлии олорбута, учаастак сэбиэдиссэйинэн Ильин Николай Егорович (Хомустаах), Талонов Василий Афанасьевич (Көтөрдөөх), учаастак 1965 сылга уопсай үлэтинэн оройуонга бастаабыта, Прокопьев Иосиф Евдокимович (Боотулуу) үлэлээбиттэрэ.

Дүллүкү нэһилиэгэр баар учаастак 33 сиргэ 48 хотонноох этэ: Уолбукка – 3 хотон, ол иһигэр 1 сибиинньэ хотону, Балаҕан көлүйэбэ – 2, Тэһэкэйгэ – 2, Оҕуруоттаахха – 1, Арыыга – 1, Арҕаа Бэттиэмэбэ – 3, Көстөкүүн күөлүгэр – 1, Болуонхайга – 2, Тырыбыс Балаҕаннааҕар – 1, Тыымпыга – 1, Дүллүкүгэ – 1, Ойбон күөлгэ – 2, кэлин – 5, Локуйаанга – 1, Лебедкин Бэрэтигэр – 1, Иэһэрдээххэ – 2, Ойуун күөлүгэр – 1, Эппэхэргэ – 1, Моонньообукка – 4, Быһыттаахха – 1, Үрэн Бэттиэмэтигэр – 1, Дээр Балаҕан-

нааҕар – 1, Оттооххо – 2, Алааска – 2, Арбандаҕа – 1, Бэрэтигэр – 1, Сунтаакка – 1, Кыталыктаахха – 1, Муоһааныга – 1, Бүтүккээн күөлүгэр – 1, Арыылаахха – 2, Хангырындаҕа – 1, Таппаҕа – 1.

1966 сыл санатыгар Дүллүкү уонна Кырыкый учаастактара **Ленин аатынан холкуос** буолбуттара уонна холкуос бырабылыанньатын бэрэссэдээтэлинэн Амма оройуонун киһитэ **Михайлов Петр Александрович**, солбуйааччынан салайар үлэбэ өр сылларга эриллитбит Үлэ Кыһыл Знамята уордьаннаах Прокопьева Мария Евдокимовна (Боотулуу), партком сэкирэтээринэн Егоров Василий Прокопьевич (Онхой), комком сэкирэтээрдэринэн Остосова Александра Павловна (Боотулуу), Шологонов Егор Егорович (Нам), аармыйаттан кэлэн Федоров Анатолий Макарович талыллан үлэлээбиттэрэ. Сэбиэт бэрэссэдээтэлинэн **Алексеев Петр Семенович** өр сылларга үрдүк таһаарылаахтык үлэлээбитэ. Кини үлэлиирин саҕана нэһилиэккэ элбэх социальнай тутуулар (иккис кулууп, дьыссаат, буоста, улахан оскуола тутуута саҕаламмыта) дьэндэйбиттэрэ.

ССКП КК ити сыллаабы уураахтара тыа сиригэр сүнгэн көдүүстэрин, суолталаахтарынан омсолоох өрүттэрэ да аҕыйаҕа суохтара. Ол курдук тыа хаһаайыстыбатын бородууксуйатын элбэтиигэ олохтоох усулуобуйаны аахсыбакка, Дүллүкүгэ кукурузаны ыһыыга, подсолнечнигы үүннэриигэ соруудахтар тиэрдиллэн, ситэ сиппэккэ, элбэх ороскуотунан аҕалыллар сиэмэ туһата суох буорга кутуллубута, ыһыллыбыт бурдугу күөх үүнээйигэ анаан оттуу хомуйуу тэнийбитэ. Холкуостары бөдөнсүтүү сылларыгар иккитэ-үстэ төхтүрүйэн холботолоһун, онтон бытарыты хаһаайыстыбалар түптээн үлэлээһиннэригэр, уопсай сайдыыга биллэр мэхэйдэри онорбута саарбаҕа суох.

«Кыһыл сирдьит», кэлин Ленин аатынан холкуос бэрэссэдээтэллэрэ (киинэ Дүлүкү дэриэбинэтэ):

1. Анисимов Андрей Петрович, 1931 с., Төгүрүк алаас, холкуостаах;
2. Федоров Макар Иванович, 1931–1938 сс., биригэдьиир;
3. Михайлов Данил Николаевич, 1938–1941 сс., киин бөһүөлөк сэбиэтин бэрэссэдээтэлэ;
4. Санников Тарас Иннокентьевич, 1941 с., сылгыһыт;
5. Гаврильев Макар Федотович, 1942 с., биригэдьиир;
6. Алексеев Семен Алексеевич, Хомпос, 1943 с., өлбүтэ;
7. Гаврильев Степан Федотович, 1944–1947 сс., өлбүтэ;
8. Алексеев Петр Семенович, 1947–1950 сс., Мэйиккэ көһөр;
9. Чуллургасов Григорий Алексеевич, 1950–1958 сс., ММП дириэктэрэ;
10. Егоров Александр Максимович, 1958–1961 сс., Хороҕо кииннээх улахан Ленин аатынан холкуос бэрэссэдээтэлэ;
11. Михайлов Петр Александрович, 1964–1968 сс., Аммаҕа көһөр.

Атын кыра холкуостар (Хомустаахтааҕы Ленин аатынан, III Үөдүгэй нэһилиэктээҕи Арбанда (Сталин аатынан) уонна Үрэн (Жданов аатынан), I Үөдүгэй (Фрунзе аатынан холкуостар) бырабылыанньаларын бэрэссэдээтэллэрин ааттара бу кинигэ бастакы чааһын 76 страницатыгар суруллубута.

Анисимов Андрей Петрович биир сыл курдук бэрэссэдээтэлинэн үлэлээн баран, холкуоһугар каадырабай булчутунан барбыта.

Федоров Макар Иванович 1910 с. Ойбон күөлгэ быстар дыдангы ыалга бастакы оҕонор төрөөбүтэ уонна ликбезкэ үөрэнэн ааҕар-суруйар буолбута. 1930 с. Бүлүү куоракка хомсомуолга кирибитэ, 1931 с. Дүлүкүгэ бастакы комсомольскай тэрилтэни тэрийбитэ. Холкуоһу тэрийсэн, «Кыһыл сирдьит» холкуос иккис бэрэссэдээтэлинэн алта сыл үлэлээбитэ. Кини салайсытынан Дүлүкү күөлүгэр оскуола (1934) тутуллан арыллыбыта уонна онтон сиэттэрэн дэриэбинэ дьиэлэрэ кэккэлээбиттэрэ. Ол иһин кини чиэһигэр дэриэбинэ биир уулуссата кини аатын сүгэр.

1941–1946 сс. Аҕа дойдуну көмүскүүр Улуу сэриигэ кыттан Берлингэ диэри сэриилэспитэ, үстэ улаханлык бааһырбыта, Кыһыл Сулус уордьянынан, икки бойобуой мэтээллэринэн наҕараадаламмыта, Берлингэ буолбут кыайыылаахтар парадтарыгар кыттыбыта, Сэбиэскэй Союус, АХШ, Англия, Франция сэриилэрин маршаллары, генералларын көрбүтэ.

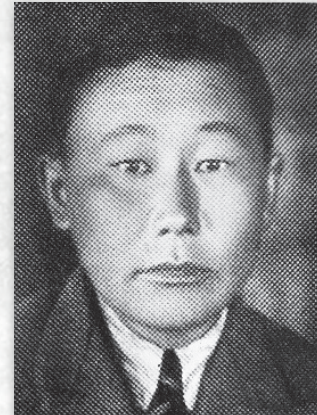
1946–1948 сс. Жданов аатынан холкуоска (Үрэн) бэрэссэдээтэлинэн талыллан үлэлээбитэ. Үргүлдү оройуон киинигэр оройуон кулуубун сэбиэдиссэинэн кирибитэ. Билбэт үлэтэ буолан, 1950 сылтан дойдутугар төннөн тахсан орто салайар үлэбэ биригэдьиирдээбитэ, үүт-арыы собуотун бастакы маастарынан, балыыһа завхонунан үлэлээбитэ.

Кэргэнэ Анисимова Павла Афанасьевнаһын ыал буолан, элбэх оҕоломмуттара: Розалия, Анатолий, Макар, Зоя, Галина, Иван, Дария. Билигин Анатолий уонна Дария бааллар.

1969 сыл атырдьах ыйын 16 күнүгэр сэриигэ ылбыт бааһыттан эмсэбэлээн, 59 сааһыгар бу дойдуттан туораабыта.

Гаврильев Степан Федотович Хадабыяа Сөдүөтүн иккис уола, холкуоска бэрэссэдээтэлли олонорон, Дьокуускайга бэрэссэдээтэллэр куурустарыгар үөрэнэ сылдьан, салгынгга оҕустаран охтон хаалбыта уонна дойдутун нэһиилэ булан, 1947 с. өлбүтэ. Улахан уол Макар Федотович эмиэ бэрэссэдээтэлли сылдьыбыта, саһыл пиэрмэтин тэрийбитэ. Кыра уол Андрей Бүлүү училищетын бүтэрбитэ, сэриигэ сураҕа суох сүппүтэ. Степан Федотович үс кыыстаах: Тамара, Валентина, Светлана.

Михайлов Петр Александрович, 1935 сыллаах төрүүх, дьон өйүгэр-санаатыгар умнуллубакка ахтылла сылдьар үтүө өйдөбүлү хаалларбыт киһи этэ. Холкуостаахтар кинини бэрт ирдэбиллээх, үлэһит дьону кытта уопсай тылы дөбөннүк булар дьобурдаах салайааччы, үлэни бэрт сатабыллаахтык аттаран, былааннаан ытар хорутуулаах толкуйдаах тэрийээччи быһыытынан ылыммыттара уонна улаханлык убаастыыллара. Эппит тылын энчирэппэккэ толорторор, үлэни мэлдьи контуруоллуур, боростуой дьон туһугар кыһаллар, кинилэр олохторун, үлэлиир усулбуйаларын тупсарыыга кыаллары барытын онгорор тобуллаҕас өйдөөх салайааччынан билинэллэрэ, сыаналыыллара. Петр Александрович Амматтан төрүттээбэ.

Үчүгэй салайааччыны тыаҕа өр үлэлэппэтэхтэрэ. Петр Александровичи дуоһунаһын үрдэтэн Саха АССР тыатын хаһайыстыбатын министиэристибэтигэр отделга үлэбэ ынгырбыттара. Кэлин үрдүк үөрэхтээх зоотехник идэлээх салайааччы Амма оройуонун тыатын хаһайыстыбатын управлениетын начаалынньыгынан, И. Строд аатынан сопхуос дириэктэринэн, сүрүн исписэлиининэн үрдүк таһаарылаахтык үлэлээбитэ. Уһун сыллаах үтүө суобастаах үлэтин түмүгэ сыаналанан, Саха АССР тыатын хаһайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ буолбута.

Ленин аатынан колхоз 1950-1970 сс. сайдыытын сорох сыһынаралара

№	Көрдөрүү	1950	1951	1952	1953	1954	1955			
			1956	1957	1958	1959	1960			
1	Ынах сүөһү (төбө)	1778	1961	1962	1963	1964	1965			
			1966	1967	1968	1969	1970			
			2050	2126	2513,51	2392	2564			
			1994	1837	1927	2141	2160			
			1805	1804	1789	1761	1890			
			2144	1894	1606	1662	1690			
			Ол иһиттэн ыанара	557	644	746	795	811	877	
				786	754	803	937	894	1560	
				765	734	754	774	727		
				800	696	637	660	638		
2	Сылгы (төбө)	1236 - 50	1160	1166	1177	984	958			
			808	839	907	935	976			
			883	1058	1091	1070	1128			
			938	931	1000	1030	924			
			Ол иһиттэн биэтэ	396	437	394	406	312	288	
				226	227	288	317	319		
				337	403	430	427	486	30	
			432	420	449	415	433			
				3	Үүт ыама (т)	524,0	581,0	621,0	537,0	558,0
			762,0				812,2	893,7	916,9	906,6
832,4	700,9	729,9	913,6				687,4			
785,0	725,4	499,6	596,5				495,6			
Биир ынахтан ыам (кг)	940,7	902,2	832,4				675,5	688,0	743,4	
	969,5	1077,2	1113,0				1196,0	1122,0		
1079,0	1153,2	1193,1	1145,5	1116,2						
1151,7	1186,2	1242,3	1465,0	1259,0						
4	Государствова туттары (т)									
			А. Үүтү	758,5	587,3	633,3	640,5	634,1		
				101,79	9693,0	5173,1	5460,2	4472,2		
			Б. Эти	1796,0	1512,0	1558,0	1260,0	1158,0		
2072,0	2921,4	1784,3		1351,6	1533,1					

Холкуостаахтар уопсай мунньахтара сый аайы олунньу ыйга, сороҕор икки күн, арыт түүннэри буолара. Уһун унньуктаах мунньахха кириитикэ да элбэҕэ, матырыйаалынай ирдэбил, төлөбүр да кытаанах этэ. Утуктуу олорон мэнээх куоластааһын да баара. Ол курдук бостуук киһи утуктуу олорон куоластаан, бэйэтиттэн улахан төлөбүр төлөөн турара да баара, онно арай утары куоластаабыта буоллар, төлөбүртэн биир куолас кыайан олох куотуохтаах этэ буоллаҕа.

Дүллүкүгэ кииннээх Ленин аатынан холкуос бэрэссэдээтэллэрин солбуйааччыларынан үлэлээбиттэрэ: Ильин Николай Егорович, Абрамов Алексей Федорович (кэлин биологической билим дуоктара) уонна Прокопьева Мария Евдокимовна.

тутан дьэндэппитэ.

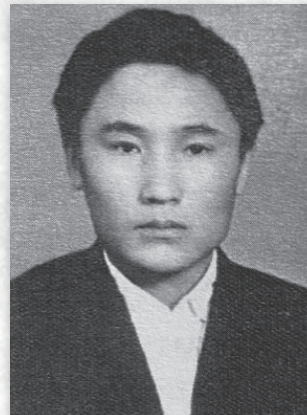
Прокопьева Мария Евдокимовна Боотулууга төрөөбүтэ уонна сэттэ кылааһы бүтэрэн баран, «Правда» холкуоска биригэдьииринэн, кэлин бэрэссэдээтэлинэн үлэлээбитэ. Ол үлэлии олорон, Үлэ Кыһыл Знамята уордьанынан наҕараадаламмыта. 1966 с. Ленин аатынан холкуос солбуйааччы бэрэссэдээтэлинэн (Дүллүкү кииннээх) айымньылаахтык үлэлээбитэ, сүрүннээн сүөһү иитиитин үлэтин дьаһайбыта. «Үөһээ Бүлүү» сопхуос тэриллитигэр өр сылларга Мэйик отделиениетын управляющайынан үлэлээбитэ уонна биэнсийэҕэ тахсыбыта. Соҕотох уолугар Валерий Павловичка (Саха сирин салгыннааҕы управлениетын начаалынньыгын солбуйааччыта) Дьокуускайга олорон өлбүтэ. Тыннааҕар Тья хаһаайыстыбатын министристибэтэ үлэтин үрдүктүк сыаналаан, Хатаска уһаайба биэрбитэ, дьиэтин

1950-1960 сс. олох сайдыыта түргэтээбитэ, собурууттан киһи үөйбэтэҕэ-ахтыбатаҕа кэлэр буолан үөрүү-көтүү буолара, ордук оҕолор күннээбиттэрэ. Василий Санников уонна Альберт Кузьмин көбүлээһиннэринэн Хараначчыга, Санга Аппаҕа киирэн атыыга кэлбит хайыһарынан хайыһардыыллара, сырыттан түһэн сырылаталлара. Оҕолор маҕаһыын үрдүнээби уонна Холуор сыырдарыгар хайыһарынан, салаасканан түһэллэрэ. Оҕо барыта күһүн Бүдүргэйгэ киирэн, саас уулуссаҕа «Снегурочка» ханкынан ханкылыыра. 1956 с. Павлов Георгий (дьоно учууталлар, аҕата Михаил Григорьевич Павлов устуоруйа учуутала, олохтоох партийнай тэрилтэ бүрүөтүн сэкирэтээрэ этэ) аан бастаан бэлисипиэттэммитэ. 1960 с. Докорова Анастасия Спиридоновна кыайылаах үлэтин иһин матасыыкыл пуондатынан бириэмийэлэммитэ. Онон уола Алексей матасыыкыл хаһаайына буолан күннээбитэ, онно олорсооччу да элбэҕэ. Анатолий Никифоров бастакынан бачыынкалаах ханкылааммыта, Софронов Серафим бастакынан бачыынкалаах хайыһардаммыта. Дмитриев Алеша, Софронов Серафим, Федоров Анатолий, Тэн Маруся буоланнар аан бастаан остуол тиэнниһигэр оонньуур буолбуттара, учуутал Григорьев Николай Евсеевич үөрэппитэ. Волейбол оонньуу мунгутаан сайдан турара, улаханньын-аччыгыйдыын киэһэ, түүн хойукка диэри оонньууллара, оонньообот оҕо диэн суоҕа. Баскетбол диэн оонньууну Далырга уонна Үөһээ Бүлүүгэ үөрэнэ тийбиттэр билэр буолбуттара. Оскуолаҕа уотунан барар мас ыстаныага баар буолбутугар, оҕо барыта чороон оноруу маастара ааттаммыттара, учуутал Софронов Василий Трофимович этэ. Оҕуһу, аты маассабай сиэти ол саҕана баар буолбута, бастаан онкучахха сиилэскэ, онтон от үлэтигэр.

Бу сағанаағы оғолортон **Софронов Серафим Трофимович** 6-с кылааһы бүтэрэн баран, Дүллүкүлэртэн бастакынан Бүтүн Сойуустаағы «Артек» лаағырга сынньанан кэлбитэ, онтон салгыы үөрэнэн, Новосибирскайдаағы университеты бүтэрбитэ уонна аспирантуратыгар үөрэнэн матымаатыка билимин хандьыдаата буолбута. СГУ-га, кэлин СГУ Нерюнгритаағы салаатыгар сэбиэдиссэйдии сылдьан, докторскайын суруйан бэлэмнээбитэ. Ол эрэн ыалдьан, онтон олохтон туораан көмүскээбэккэ хаалбыта.

Серафим Трофимович өрөспүүбүлүкэбэ биллэр саахыматчыт, дуобатчыт, иккиэннэригэр ССРС хандьыдаата этэ, бэркэ хайыһардыыра.

Кэргэнэ Людмилалыын икки оҕолоохтор: уоллара Сергей «АЛРОСА» Москватаағы салаатын сэбиэдиссэйэ, кыыстара Антонина Казахстанга ыал буолбута уонна Алма-Атаҕа университетка преподавателлыыр.

Бүлүү эбэ Дүллүкү биэрэгэ

II. СОПХУОС САҒАНААҒЫ САЙДЫ

«Үөһээ Бүлүү» сопхуос

1960-с сыллартан өрөспүүбүлүкэҕэ улахан туруорсуунан биирдиилээн эмэ да буоллар сопхуостар тэриллэн барбыттара. Саҥа сопхуостары үөскэтии ахсаан өттүнэн улахан хааччахтаагынан биһиги оройуонҥа **1968** сылга эрэ тийээн 9 холкуос базатыгар икки улахан **Исидор Бараахап** аатынан уонна «**Үөһээ Бүлүү**» сопхуостар тэриллибиттэрэ (**1968 сыл ыам ыйын 1 күнэ**). Нам дэриэбинэтигэр кииннээх Исидор Барахов аатынан сопхуоска Нам, Балаҕаннаах, Ороһу, Тамалакаан, Өргүөт, Быракаан, Туобуйа, Кэнтук уонна Андреевскай отделениелара холбоспуттара, оттон Хороҕо кииннээх «Үөһээ Бүлүү» сопхуоска Хоро, Онхой, Мэйик, Боотулуу, Сургуулук, Мангаас, Далыр, Кырыкый, Дүллүкү отделениелара киирбиттэрэ.

Холкуос уонна сопхуос оробуочайдарыгар кубулуйуулары үчүгэй өрүттэрэ элбэҕэ. Ол курдук, оробуочай аатырбыттарынан сыллата төлөнөр уопускаламмыттара, ыарыйдахтарына балыһа лииһинэн туһанар бырааптаммыттара, хамнастарыгар хотугу надбавкалар ааҕыллар буолбуттара, биэнсийэҕэ тахсар саастара холкуос кэминээҕэр лаппа намтаабыта, биэнсийэлэрин кээмэйэ добуочча улааппыта. Урут холкуос саҕана 12 солкуобай биэнсийэлээх оҕонньоттор, эмээхситтэр биир сайын от үлэтигэр кыттаат, биэнсийэлэрин кээмэйин хаттаан аахтаран, 60-80 солк. ылар буолбуттара. Судаарыстыба онгорор ити чэпчэтиилэрин, өгөлөрүн түмүгэр тыа дьонун олохтородьаһахтара тупсарга барбыта. Ону таһынан сопхуоска көмө буолар тэрилтэлэр баар буолбуттара, сири онгоруунан «Якутмелиоводстрой» көһө сылдьар механизированнай холуонната, «Сельхозтехника» холбоһуга, «Сельхозхимия» уоһурдууну ыһар тэрилтэтэ, сопхуостар икки ардыларынаағы тутар тэрилтэ (МСО), суолу онгорор, уот күүһүн хааччыйар, сопхуостарга механизацияны киллэрэр тэрилтэлэр баар буолбуттара.

Дүллүкүттэн төрүттээх Чуллургасов Григорий Алексеевич уонна Иванов Сергей Константинович (18 сыл устата энкилэ суох дириэктэрдээбит) оройуоннаағы эт-үүт кэмбинээтин (1941 с.) үлэтин үрдүк кэрдиискэ таһаарбыттара, кэмбинээт бөһөргөөһүнүгэр кэскиллээх үлэлэри тиһэҕэр тиэрипиттэрэ, тэрилтэни өрөспүүбүлүкэҕэ бастын үлэлээхтэр ахсааннарыгар киллэрбиттэрэ.

Иванов Сергей Константинович 1918 сыл балаҕан ыйын 25 күнүгэр Арбандаҕа төрөөбүтэ. 1935 с. Далыр сэттэ кылаастаах оскуолатын бүтэрбитэ. Төрөөбүт холкуоһугар суотчутунан үлэлии олорон, 1943 сылтан 1946 сылга диэри сэриигэ кыттыбыта, иккитэ бааһырбыта. 1949 сылтан 1951 сылга диэри баартыһа райкомун II сэкирэтээринэн быыбарданан үлэлээбитэ уонна үргүлдү Усуйаана райкомун I сэкирэтээринэн алта сыл үлэлээбитэ. Карл Маркс аатынан холкуос бэрэссэдээтэлинэн бэрт тахсылаахтык салайбыта уонна 1962 с. эт-үүт бырамыысыланнаһын оройуоннаағы хонтуоратын дириэктэринэн аһаммыта, онно 18 сыл бэркэ үлэлээбитэ.

Киниэхэ Саха АССР норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэ-

нитэ аат ингэриллитэ, Үлэ Кыһыл Знамята уонна «Бочуот Знага» уордьаннарынан на-
бараадаламмыта. 1992 с. уһуннук ыалдьан өлбүтэ. Кэргэнинээн Анна Николаевна Ро-
дионовалыын түөрт оҕолоохтор.

Тыа сиригэр сопхуостарынан үлэлээһин кэмигэр сайдыы төһө даҕаны сөбүмэр
тэтимнэммитин иһин ити кэм күлүк өтүлүрдээх, итэбэстэрдээх этэ.

Бастакытынан, сопхуостар саҕана дьонго-сэргэбэ, тыа сиригэр үлэһитигэр үксүгэр
кэриэтэ судаарыстыба суотугар наһаа дэлэмсийи өйө-санаата инмитэ. Солуур түгэбэр
хаалбыт бэнсиини ыһан кэбиһэрит, онно туох да буруйу ылбаппыт. Иккиһинэн, үлэ
төлөбүрү бүтэһиктээх бородууксуйаны онорууттан сибээһэ, тутулуга суох буолан,
аһаардас разрядка олобуран төлөнөрүттэн, үлэ түмүгэр интэриэс сүтэн барбыта. Үсү-
һүнэн, аһаардастыы тиэһиньикэбэ эрэ сигэнии күлүк өрүттэрин көрдөрбүтэ, көлөнөн,
оһуһунан үлэ умнуллубута.

«Үөһээ Бүлүү» сопхуос дириэктэринэн ССРС Үрдүкү Сэбиэтин дьокутаата, Сунтаар
киһитэ Саввинов Егор Гаврильевич, партком сэкирэтээринэн «Коммунизм» холкуос
парткомун сэкирэтээринэн үлэлээбит Талонов Василий Афанасьевич, рабочком бэ-
рэссэдээтэлинэн Котоконов Василий Капитонович, комком сэкирэтээринэн Дүллүкү
уола Ленин аатынан холкуос хомсомуолун сэкирэтээрэ Федоров Анатолий Макарович
талыллыбыттара. Исидор Бараахап аатынан сопхуос комкомун сэкирэтээринэн кэлин
эмиэ Дүллүкү уола Струкин Семен Алексеевич үлэлээбитэ.

Саввинов Егор Гаврильевич — сопхуос диэн маннайгы дириэктэрэ, 1930 с. төрүүх. Сунтаар Бүлүүчээниттэн төрүттээх.

Идэтэ: учуонай-зоотехник. Үлэлээбит сыла — 1968–1971 сс. Кини холкуостартан сопхуоска көһүү уустук кэмигэр бэйэтин сиппит-хоппут тэрийээччи, тыа сиригэр үлэтин-хамнаһын үчүгэйдик өйдүүр, дьобурдаах уонна уопуттаах салайааччы, сагананы, бастыгы ылынымтыа технолог-исписэлиис быһыытынан көрдөрбүтэ.

Егор Гаврильевич 1956 с. учуонай-зоотехник идэтин ылан баран, ол саҕанаабы бэрээдэгинэн үлэ дуогабарын түһэрсэн, Үөһээ Бүлүүтээҕи МТС кылаабынай зоотехнигынан анаммыта.

Егор Гаврильевич Саввиновы кытары биир кэмнэ үлэлээбит А.И.

Кардашевская ахтарынан, идэтин бэркэ баһылаабыт, билиилээх-көрүүлээх, кэлиилээх-барыылаах, тыллаах-өстөөх, сытыы-хотуу эдэр исписэлиис тыа сиригэр үлэһиттэригэр биллэн-көстөн, апаратыаттанан, ытыктанан испитэ. 1959 с. Сунтаар оройуонун Сталин аатынан холкуос кылаабынай зоотехнигынан, холкуос солбуйааччы бэрэссэдээтэлинэн таһаарбыттара.

1962 с. Егор Гаврильевич ССРС Үрдүкү Сэбиэтин дьокутаатынан талыллыбыта. Онтон ылата кини оччотооҕу салалта үрдүк кириилэһин дабайан киирэн барбыта.

Егор Гаврильевич 1965 с. Уус Алдан оройуонун Сэбиэтин бэрэссэдээтэлинэн талыллан 1968 с. диэри үлэлээбитэ. 1967 с. Саха АССР Үрдүкү Сэбиэтин дьокутаатынан талыллыбыта. Онтон 1968 с. бииги оройуонмутугар икки улахан сопхуос тэриллибитигэр, тыа хаһаайыстыбатын үлэтигэр аан маннай сүрэхтэммит сиригэр иккиһин төннөн, «Үөһээ Бүлүү» сопхуос дириэктэринэн ананан кэлбитэ. Төһө да сиппит-хоппут тэрийээччи, уопуттаах салайааччы да буоллар салайар хаһаайыстыбата бөдөнө-киэнэ, салалтаба наһаа көлөттүгэһэ үлэбэ көрдөрүүлэрин кылгас бириэмэ иһигэр санаа хоту тупсара охсор кыагы киниэхэ тосхойботоҕо. 1971 с. кини оннугар дириэктэринэн Василий Поликарпович Егоров ананан кэлбитэ.

Егор Гаврильевич 1971 сылтан дойдутугар Сунтаарга төттөрү көһөн тийиэн, бастаан уонча сыл тыа хаһаайыстыбатын управлениетын кылаабынай зоотехнигынан үлэлээбитэ, онтон племенной үлэни тэрийэр холбоһугу салайбыта, кэлин бочуоттаах сынныланганга тахсыар диэри тыа хаһаайыстыбатын управлениетыгар төннөн үлэлээбитэ.

Кэргэнэ Попова Екатерина Афанасьевна (экиннэ «Үөһээ Бүлүү» сопхуоска кылаабынай экэнэмиистэбитэ) үс уол оҕону төрөтөн, иитэн, улаатыннарар, олох киэн аартыгар таһаарбыттара.

Талонов Василий Афанасьевич Боотулуу Көтөрдөөҕөр Охоноһойдооххо 1934 с. күн сиригэр көрбүтэ. Бастаан Сургуулук Садыныгар сатыы сылдьан, онтон Боотулууга сэттэ кылааһы бүтэрбитэ. Үргүлдүү Бүлүү училищетыгар үөрэммитэ, кэлинниги курсу балыһаҕа сытан кэтэхтэн кэриэтэ бүтэрбитэ. Дойдутугар кэлэн Боотулуугааҕы кулууп сэбиэдиссэинэн үлэлээн барбыта уонна итиннэ ыччат лиидэрин быһыытынан бэркэ үлэлээбитэ. Сотору буолан баран, хомсомуол райкомун иккис сэкирэтэринэн оройуон киинигэр киирбитэ. Саҕа үлэлээн истэҕинэ, хомсомуоллар тыа сиригэр үлэлии тахсалларын тэрийээччи быһыытынан Дүллүкүгэ учаастак сэбиэдиссэинэн тахсыбыта, учаастак ССКП райкомун, райсовет исполкомун көһө сылдьар Кыһыл Знамятын ылбыта. Онтон Свердловскайдааҕы юридическайдааҕы институтка үөрэнэ киирбитэ, ол сылдьан Мария Алексеевна Сергее-

валыын ыал буолан кэтэхтэн үөрэххэ көспүтэ. Далырга кииннээх «Коммунизм» холкуос парткомун сэкирэтээринэн үс сыл үлэлээбитэ.

1968 сыл ыам ыйыгар «Үөһээ Бүлүү» сопхуос парткомун сэкирэтээринэн талыллан икки сыл үлэлээбитэ уонна баартыа райкомун устурууктарынан анаммыта. Үргүлдүү кэриэтэ 1970 сылтан силиэдэбэтэлинэн үлэлээбитэ уонна Өлөөнүнэн, Ньурбанан, Үөһээ Бүлүүнэн бэркэ табыллан борокуруордаабыта, биэнсийэҕэ тахсан баран, райсовет бэрэссэдээтэлин солбуйааччынан үлэлээбитэ, онтон Дьокуускайга көһөн баран албакааттаабыта. Бизэс оҕолоохтор — түөрт кыыс, биир уол, хойут ыал буолбут буоланнар, оҕолоро эбээ-эһээ буола иликтэр.

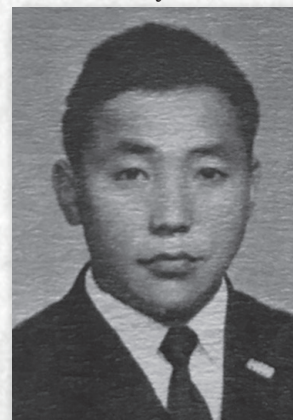
Котоконов Василий Капитонович 1933 сыл сэттинньи 7 күнүгэр (этэргэ дылы мээһэ киһи төрөөбүт күнэ Улуу Өктөөбүр бырааһынньыгы бэлиэтиир күнү кытта сөп түбэспэт) Ороһуга төрөөбүтэ уонна онно сэттэ кылааһы бүтэрэн баран, чугасты Бүлүү, училищетыгар үөрэнэ кирибитэ. Онно сылдьан хомсомуол биир бастыг тэрийээччитин быһытынан биллибитэ, бүтэрээт оройуон успуордун оройуоннааҕы тэрилтэтин бэрэссэдээтэлинэн анаммыта. Хомсомуоллар тыа сиригэр тахсыыларын инициатора буолбута, Горькай аатынан холкуос солбуйааччы бэрэссэдээтэлинэн тахсыбыта.

1968 сыл ыам ыйын 1-кы күнүгэр сопхуос салайааччытын быһытынан киин хонтуораҕа баар буолбута уонна, эппиккэ дылы, биир нэдиэлэ сопхуоһу кини салайбыта диэххэ сөп. Кыайыы бырааһынньыгы утаата сопхуос дириэктэринэн анаммыт Егор Гаврильевич Саввинов баар буолбута, партком сэкирэтээрэ Талонов В.А. Свердловскайга үөрэҕэр сылдьара, онон Василий Капитонович рабочком бэрэссэдээтэлин таһынан биир ый партком сэкирэтээрин эбээһинэһин солбуйбута. Дьэ, онтон саҕаланан барбыттара: 9 нэһилиэги кэрийэн, сүөсүһүттэр, ыһыы ыһааччылар, отчуттар мунһахтара, култуурунай-маассабай, спортивнай күрэхтэһиилэр, ыһахтар, араас көрсүһүүлэр, ол иһигэр «Сиэртэ-Өтүгэ» дэбиистээх Ленскэй оройуонун кытта шэфтэһии, «Найрамдал!» диидди монголлары кытта көрсүһүү, аһааһыннар да бааллара.

Уопсайынан, профсоюзнай да, оробуочайдары кытта биирдиилээн үлэҕэ да, оонньууну-көрү, остуолу да тэрийиигэ киниэхэ тэннээх киһи Саха сиригэр төрөөбүт да буоллаҕына биир-икки буолуоҕа. Дэлэҕэ этиэхтэрэ да, ыһахтарга кини микрофонунан этэн-тыһынан күө-дьаа буолан бардаҕына, «Москубаҕа — Левитан, Дьокуускайга — Мучумаан, Хороҕо — Хотохоон» диэн. Бу 130-ча киилэлээх киһи массыынанан, ат көлөнөн, сороҕор тыраахтарынан да айаннаан, кэлэн-баран көөһөлдүйөн, сангаран-инэрэн бурҕаннатан, аһаан-сиэн тэллэннэтэн, бултаан-алтаан дьааһалдьыйан сүрдээх киһини кытта бииргэ үлэлээбиппитинэн, киниттэн үөрэммиппитинэн киэн туттабыт!

Кини киһи «Үөдүгэй» сопхуоска партийнай кэбининтэ сэбиэ-диссэйинэн үлэлиир бириэмэтигэр бэркэ табыллан үлэлээбитэ. Онтон Онхой нэһилиэгэр сэбиэт бэрэссэдээтэлинэн үлэлии сылдьан, киэһэ үлэтиттэн кэлэн, оһох иннигэр иттэ олонорон, олоппостон охтон түһээт, туох да сангата суох тыһына быстан турар. Евдокия Григорьевна Фокинаны кытта түөрт оҕолоохторо бэйэлэрэ эбээ-эһээ буолан эрэллэр.

Федоров Анатолий Макарович 1946 сыл кулун тутар 23 күнүгэр Дүллүкүгэ сэрии бэтэрээнэ, Жданов аатынан холкуос бэрэссэдээтэлэ Федоров Макар Иванович уонна холкуос кыла-дыапсыга Анисимова Павла Афанасьевна диэн холкуостаах ыалга иккис оҕонон төрөөбүтэ. Эдьийэ Роза оскуолаҕа үөрэнэн

эрэрэ, бырааттара Макар, Ваня, балтылара Зоя, Галя, Даша кэлин төрөөбүттэрэ, билигин Толялаах Даша бааллар.

Ленин аатынан холкуос комкомун сэкирэтээринэн үлэлии сылдьан, «Үөһээ Бүлүү» сопхуос комкомун сэкирэтээринэн талыллыбыта. Комком сэкирэтээринэн үлэлии сылдьан, Анатолий хомсомуол обкомун икки төгүллээх чилиэнинэн талыллыбыта уонна баартыйа оройкуомун тэрийэр-партийнай отделын устурууктарынан өрө таһаарыллыбыта, кэлин Саха сириг Бастакы бэрэсидьиэнэ буолбут, ол сағана баартыйа райкомун 3-с сэкирэтээрэ Николаев М.Е. быһаччы салалтатынан үлэлээбитэ. 1971 с. Хабаровскайдаағы Үрдүкү партийнай оскуола истээччитэ буолбута. Кэлин парткомна сэкирэтээрдээбитэ, отделениеға управляющайдаабыта, рабочкомна уонна сэбиэксэ бэрэссэдээтэллээбитэ, өр сыл интэринээксэ сэбиэдиссэйдээбитэ, оскуолаға учууталлаабыта. Кини салайбыт Дүллүкү отделениета 1985 с. оттоһунна өрөспүүбүлүкэбэ бастаан, МТЗ-52 тыраахтарынан бириэмийэлэммитэ. Анатолий Макарович билигин дьонун кытта Дьокуускайга олорор. Дулу ааты ылынан, 13 кинигэни суруйан таһаартарда, бу 14-с кинигэтин бэлэмнэстэ.

Струкин Семен Алексеевич (1944–2021 с.с.) Боотулууга биригэдьиирдээн баран, оройуон саамай ыарахан Карл Маркс отделениетыгар орубуна 10 сыл управляющайдаабыта, Дүллүкүгэ кэлэн отделениеға управляющайдаабыта, сопхуоска парткомна сэкирэтээрдээбитэ уонна баартыйа оройкуомун тыа хаһаайыстыбаға отделын сэбиэдиссэинэн үлэлии сылдьан, биэнсийэбэ тахсыбыта. Билигин Андреевскайга олорон, сылгыларын кытта эрийсэр.

Улахан сопхуос кыайан салаллан үлэлээбэккэ, 1972 сыл саңатыгар икки ангы араарыллыбыта, «Үөһээ Бүлүү» уонна «Дүллүкү» сопхуостарга бытарыйбыта.

«Дүллүкү» сопхуос отделениелара

1972 сыл тохсунньу 1 күнүгэр «Дүллүкү» сопхуос Дүллүкү, Кырыкый, Далыр, Маһаас отделениелардаах тэриллибитэ. Сопхуос дириэктэринэн Филиппов Сидор Афанасьевич, партком сэкирэтээринэн Ан Василий Иванович, рабочком бэрэссэдээтэлинэн Струкин Алексей Алексеевич, комком сэкирэтээринэн Александров Алексей Иванович үлэлээбиттэрэ.

Филиппов Сидор Афанасьевич (1939–2011 сс.) 1939 сыл ахсынньы 16 күнүгэр Сургуулук нэһилиэгэр төрөөбүтэ. Үөрэммит сирэ: Азово-Черноморскайдаағы тыа хаһаайыстыбатын инженердэрин уонна электриктэрин бэлэмниир институт (1 сыл), Москватаағы В.П. Горячев аатынан тыа хаһаайыстыбатын инженердэрин института (1963–1969 сс.).

Сидор Афанасьевич «Дүллүкү» сопхуоһу сэттэ сыл (1972–1979 сс.) салайбыта уонна оройуонна биир үчүгэй үлэлээх, үрдүк ситиһиилэрдээх сопхуоска кубулуппута. 1978–1979 сс. Үөһээ Бүлүү оройуонугар сопхуоска баалабайынан саамай элбэх эт онгоһуллар, үүт ыанар, оһуруот аһа үүннэриллэр, түүлээх туттарыллар буолбута, ити көрүгнэргэ судаарыстыбаны кытары аһсаанна даһаны хаһаайыстыба саамай үрдүк көрдөрүүлэриттэн

барыларыттан ордон тахсыбыта. Бу ситиһиигэ сопхуос дириэктэрэ киллэрбит сирэй кылаата, ол туһугар сыралаах, дьүккүөрдээх, дьулуурдаах үлэтэ, күннэтэ тэрийэр, сүрүннүүр оруола кырата суоҕа.

1979 с. кини оройуоннааҕы Сэбиэт исполкомун бэрэссэдээтэлинэн талыллан түөрт сылтан ордук кэмнэ туох баар билиитин-көрүүтүн, үлэҕэ баай уопутун, тэрийэр дьобурун бүтүннүүтүн оройуон социальнай сайдыытыгар туһаайбыта. Сидор Афанасьевич 1983 с. тыа хаһаайыстыбатын миниистирин бастакы солбуйааччытынан анаммыта, үс сыл М.Е. Николаев бастакы солбуйааччытынан энкилэ суох үлэлээбитэ. Кини улгумунан, толоругаһынан, кутугунаһынан, сүрэбинэн-бэлэһинэн миниистир итэҕэлин, дьин-нээх өйөбүлүн ылбыта, онтон кэлин дьалхааннаах бириэмэлэргэ Москва куоракка тийэй уустук күннэри-дьыллары ааһыспыта-туораспыта.

1986 с. Сидор Афанасьевичи партийнай үлэҕэ ылбыттара. Маннай сыл кэрингэ ССКП обкомугар устурууктардатан баран, ССКП Намнааҕы райкомун бастакы сэкирэтээринэн таһаарбыттара. Кэлин хаһаайыстыбаннай үлэҕэ көспүтэ. Бастаан «Север» диэн агропромышленнай холбоһугу салайбыта, онтон олох тутула уларыыһыта Москваҕа ыңгырыллан, Саха сиригэр бэрэстэбиитэлистибэтигэр бочуоттаах сынныалаһа тахсыар диэри үлэлээбитэ. Биэнсийэҕэ да тахсан баран үлэ, олох үөһүттэн тэйбэтэҕэ. СӨ норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ диэн бочуоттаах ааты ылбыта.

Сидор Афанасьевич кэргэнэ Светлана Конфеевнанын икки кыыс оҕону төрөтөн, көрөн-харайан, улаатыннарар, үөрэттэрэн, дьиэлээн-уоттаан ыал онортообуттара, түөрт сиэннээхтэр.

Александров Алексей Иванович 1941 с. Намна төрөөбүтэ уонна орто оскуола кэнниттэн Дьокуускайга тыа хаһаайыстыбатын техникумугар үөрэнэн, бэтэринээр идэтин ылбыта. Кырыкыйга тахсан бэтэринээрдээбитэ, баартыйаҕа киирбитэ, партийнай тэрилтэ сэкирэтээригэр тийэй үүммүтэ.

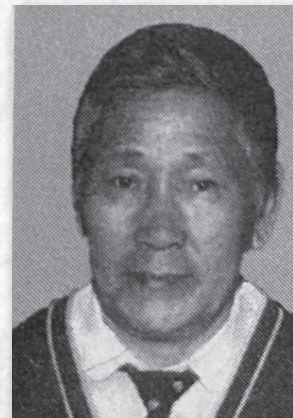
1970 с. «Үөһээ Бүлүү» сопхуос комкомун сэкирэтээринэн икки сыл үлэлээбитэ. Арахсыы буолбутугар «Дүллүкү» сопхуоска комсордаабыта.

1974 с. Хабаровскай куоракка үрдүкү партийнай оскуолаҕа киирбитэ. Үөрэх кэнниттэн оройуонугар кэлэн, эргин тэрилтэлэрин боропсойуһун кэмитиэтин бэрэссэдээтэлинэн үлэлээбитэ. Кэргэннэн Мариялыын хоту Абыҕа көспүттэрэ уонна оройуоннааҕы хаачыстыба иниспексийэтин бэрэссэдээтэлинэн олорон, олоҕо быстыбыта. Икки оҕолоохтор.

Филиппов Сидор Афанасьевич райсовет бэрэссэдээтэлэ буолбутугар сопхуос дириэктэринэн Филиппов Егор Иванович үлэлээбитэ.

Филиппов Егор Иванович Боотулууга 1937 с. төрөөбүтэ. Экэнэмиис үөрэхтэнэн кэлэн райстат иниспектэринэн, салгыы «Үөдүгэй» сопхуоска, онтон «Дүллүкү» сопхуоска (1980–1984 сс.) дириэктэрдээбитэ. Сотору буолан баран, райсовет тыа хаһаайыстыбаҕа управлениетын начаалынньыгынан өрө таһаарыллыбыта уонна биэнсийэҕэ тахсыбыта. Кэргэнэ Анна Глебовна өлбүтүгэр Дьокуускайынан, Нерюнгринан олоро сылдыбыта.

Дмитриев Николай Захарович 1941 сыл ыам ыйын 21 күнүгэр II Боотулуу нэһилиэгэр төрөөбүтэ уонна аҕата сэриигэ өлөн, соҕотох ийэҕэ иитиллэн, Дүллүкү, Далыр оскуолаларын бүтэрбитэ, улаатан үлэһит буолбута, кулууп сэбиэдиһсэйэ, учуутал, хомсомуол райкомун сэкирэтээрэ, бастакы сэкирэтээрэ буолбута. Үрдүкү партийнай үөрэҕи ылан, «Үөдүгэй» сопхуос парткомун уонна баартыяа райкомун идеологияҕа сэкирэтээринэн үлэлиин олон, бэйэтэ тылланан төрөөбүт «Дүллүкү» сопхуонугар 1984 сылтан дириэктэрдиир. Ити үлэлиир бириэмэтигэр (1984–1992) элбэх тутуулары ыттарбыта, ол иһигэр Дүллүкү нэһилиэгэр Ойбон күөлгэ сүөсүһүттэр дьиэлэрэ, түөрт арболитовай дьиэ, алта куорпустаах улахан деткомбинат, эргэ маһынан успуорт саалата тутуллубуттара, хонтуора иннигэр Доҕордоһуу болуоссатын, Уолбут күөлүттэн саҕалаан Хомустаахха диэри уонна Бүтэйдээх, Арыылаах суолларын онгорторбута, гараас территориятыгар механизатордар дьиэлэрин, Бүтэйдээххэ икки түөртүү кыбартыылаах дьиэни, Хомустаахха оскуола, дьыссаат, үлэ-сынһаланан лааһырын, гараас, улахан хотон дьиэлэрин туттарбыта.

Элбэх уларыйыы-тэлэрийи, буккуллуу-тэкилли кэмнэригэр дьонун-сэргэтин тутан салайа сылдьан, 1996 сыл от ыйын 19 күнүгэр ыалдьан 57 сааһыгар хомолтолоохтук өлбүтэ. Кэргэнэ Зоя Ефимовна ситиһиилээхтик быраастаабыта, үс оҕолоро бары үрдүк үөрэҕи ылбыттара, ыал буолбуттара. 2001 с. кини сырдык аата Кырыкый 9 кылаастаах оскуолатыгар ингэриллибитэ.

Онтон кэлин Далыр, Маҥаас отделениелара арахсыбыттара уонна туспа «Далыр» сопхуос (дириэктэр Иванов Семен Иванович-Онхой) буолбуттара.

Дүллүкү отделениетын управляющайдарынан Поскачин Семен Герасимович (Боотулуу), Дүллүкү күтүөтэ, Яковлев Афанасий Никитич (Далыр), Попов Гермоген Васильевич (Хоро) үлэлээбиттэрэ. Ордук Никифоров Павел Афанасьевич салайар бириэмэтигэр Дүллүкү отделениета саамай үрдүк көрдөрүүлэри ситиспитэ, өрөспүүбүлүкэҕэ, киэн Арасыйаҕа аатыран, икки төгүл куоталаһыы кыайыылааһын Знамятынан наҕараадаламмыта. Ити түмүгэр элбэх киһи бырабыталыстыба үрдүк наҕараадаларын ылбыта. Партком сэкирэтээрэ Соргоев Константин Егорович Үлэ Кыһыл Знамята уордьан, Никифоров Павел Афанасьевич, тырахтарыыс Анисимов Павел Иванович Бочуот Знага уордьаннар, ньирэй көрөөччү Федорова Марина Дмитриевна Үлэ Албан аата III истиэпэннээх уордьан, зоотехник Трофимова Варвара Филипповна «Үлэҕэ килбиэнин иһин» мэтээл түөстэрин киэргэппиттэрэ. Экэнэмиис Николаева Меланья Тарасовна РСФСР үтүөлээх экэнэмиһэ, Васильев Аркадий Пудович Саха АССР үтүөлээх ветеринарнай бырааһа үрдүк ааты сүкпүттэрэ, биригэдьиир Иванов Николай Федотович Саха АССР норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитин аатын ылбыта.

Иванов Николай Федотович-Доруобай уола 1924 с. Доруобайдарга бастакы уолунан төрөөбүтэ. Кини бииргэ төрөөбүттэрэ: Уйбаан (Тыыраахы), Уйбаан (Чымыдаан), Уйбаан (Хоотоон), кыргыттар Балбаара, Маарыйа, Уля холкуос бастын үлэһиттэрин быһыытынан убаастаналлара. Николай Федотович үөрэҕэ кыра да буоллар эдэр сааһыттан салайар үлэҕэ дьобурдаах буолан, дьаһайар үлэ саамай ыараханыгар киирсэн, 40-ча сыл холкуоска, сопхуоска биригэдьиирдээбитэ, Кырыкый сэбиэтигэр бэрэссэдээтэллээбитэ. Кини ыһахтары кэрийэ сылдьан тустара, сүүрэн да ылара. Ол иһин Дүллүкү оҕолоругар

анаан кини аатынан тустуу ытыллар. Нэһилиэк бочуоттаах олохтооҕо, Саха Өрөс-пүүбүлүкэтин норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ.

Өлөөнөлүүн бастакы иитийэх кыыстара Виктория култуура үлэһитэ, СӨ култууратын туйгуна, чуор куолаһынан оһуокай тылын этэр, уоллара Владимир бастын механизатор быһыытынан убаастанар, кэлин Рудзана иитиллэр.

«Дүллүкү» сопхуос дириэктэрдэрэ

Филиппов Сидор Афанасьевич — 1972–1980 сс., райсовет бэрэссэдээтэлэ.

Филиппов Егор Иванович — 1980–1984 сс., тыа хаһаайыстыбатын управлениетын начаалынньыга.

Дмитриев Николай Захарович — 1984–1993 сс., «Аппайа» тэрилтэ дириэктэрэ.

Рабочком бэрэссэдээтэллэрэ

Струкин Алексей Алексеевич — 1972–1975 сс., оскуола дириэктэрэ.

Евдокимов Николай Пудович — 1975–1977 сс., сопхуос буҕаалтыра.

Афанасьева Клара Капитоновна — 1977–1985 сс., интэринээт сэбиэдиссэйэ.

Федоров Анатолий Макарович — 1985–1988 сс., сэбиэт бэрэссэдээтэлэ.

Петрова Саргылана Тихоновна — 1988–1989 сс., экэнэмиис.

Иванова Анастасия Даниловна — 1989–1990 сс., партком сэкирэтээрэ.

Егоров Аркадий Кузьмич — 1991 с., пиэрмэр.

Боропсойуус олохтоох кэмитиэтин бэрэссэдээтэллэрэ

Дүллүкү — Трофимова Варвара Филипповна, кэлин Троев Яков Алексеевич, Егоров Степан Васильевич.

Далыр — Герасимов Анатолий Николаевич.

Маҥаас — Михайлов Николай Петрович.

Кырыкый — Иванов Федот Семенович.

Киин аппарат — Трофимова Варвара Филипповна.

Котоконова-Афанасьева Клара Капитоновна 1950 с. Ороһу-га Ленин уордьаннаах ыанньыксыт Антонова Христина Михайловнаттан төрөөбүтэ. Бүлүү училищетын бүтэрэн баран, хоту баран учууталлаабыта уонна оройуонугар кэлэн 1974 сылтан «Үөдүгэй» сопхуос комкомун сэкирэтээринэн үлэлээбитэ. Хомсомуол райкомугар сэкирэтээринэн ылаары гыммыттарыгар сопхуохун парткомун сэкирэтээрэ туруорсуутунан «Дүллүкү» сопхуос рабочкомун бэрэссэдээтэлинэн таһаарбыттара. Онно үлэлии сылдьан, элбэх үлэ-сынньалан лааһырдарын туттарбыта: Дүллүкүгэ Сут Көлүйэҕэ, Далырга Трудовой учаастагар, Хомустаахха Үнэкээнгэ хапытаалынай тутуулары туттарбыта уонна ити лааһырдар үрдүк көрдөрүүлэри ситиһэллэрин хааччыйбыта, элбэх ыччат-комсомольскай пиэрмэлэри тэрийбитэ, элбэх үлэ бастыгнардын собуруунан-хотунан күүлэйдэппитэ, элбэх киһи уордьаннарынан, мэтээллэринэн наһараадаланалларын ситиспитэ уонна сопхуос оройуонна куруутун бастыырын олохтоспуста.

1985 с. интэринээт сэбиэдиссэйэ уонна учуутал буолбута. Билигин Хатаска олорор. Кэргэнэ Афанасьев Юрий Петрович мэхээнньик үөрэхтээх, СӨ тыатын хаһаайыстыбатын туйгуна, бэйэтэ туттарбыт үчүгэй көстүүлээх арыы-үүт сыабын хаһаайынын бы-

һытынан сайын аайы Дүллүкүтүгэр барар. Оҕолоро бары үрдүк үөрэхтээхтэр, Надежда, Матрена, Юрий Дьокуускайынан, Хатаһынан олороллор, үлэлииллэр, оҕолордоохтор.

Таарыччы эттэххэ, кини кэнниттэн үлэлээбит Федоров А.М. рабочком бэрэссэдээтэлин быһытынан үлэли сылдьан, бэйэтэ бырайыактаан, үс сиргэ комплекснай хоттонорго үлэһиттэр, сүөсүһүттэр сынньанар, аһыыр дьиэлэрин (Ойбон күөлгэ, Тэ-кэндэбэ, Сэмэн күөлүгэр) уонна Дүллүкүгэ механизатордар дьиэлэрин туттарбыта.

Дүллүкү отделениетын управляющайдара

Поскачин Семен Герасимович — 1968 с., Хороҕо сопхуос кылаабынай зоотехника, Хоро.

Яковлев Афанасий Никитич — 1969–1971 сс., Боотулууга ветеринарнай быраас.

Попов Гермоген Васильевич — 1972–1973 сс., Хороҕо сопхуос кылаабынай агронома.

Никифоров Павел Афанасьевич — 1973–1983 сс., Боотулуу отделениетын управляющайа.

Ан Иван Иванович — 1983 с., рабкооп бэрэссэдээтэлэ.

Струкин Семен Алексеевич — 1983–1984 сс., сопхуос парткомун сэкирэтээрэ.

Федоров Анатолий Макарович — 1984–1985 сс., сопхуос рабочкомун бэрэссэдээтэлэ.

Ан Иосиф Иванович — 1985–1987 сс., сопхуос кылаабынай инженерэ.

Иванов Егор Егорович — 1987–1988 сс., бизнсийэбэ олорор.

Куприянов Альберт Никонович — 1989–1992 сс., пиэрмэр хаһаайыстыбатын салайааччыта.

Никифоров Павел Афанасьевич 1936 с. элбэх оҕолоох ыалга Сургуулукка төрөөбүтэ. Ыал улахан оҕото буолан, сэттэ кылааһы бүтэрээт, «Правда» холкуоска араас үлэбэ үлэлээн барбыта, онтон салайар дьобурдааһын бэлиэтии көрөннөр биригэдьииринэн ылбыттара. Дьокуускайдаағы орто салайар каадырдары бэлэмниир оскуолаҕа үөрэххэ ыппыттара, зоотехник идэтин ылбыта. «Правда» (Боотулуу, Сургуулук) холкуос

парткомун сэкирэтээринэн талбыттара (1965–1968 сс.). Сопхуос буолбутунан Хорожо киирэн дириэктэри хаһайыстыбаннай чааска солбуйааччынан ананан үлэлээбитэ (1970–1973 сс.).

1973 с. Дүллүкү отделениетын управляющайа буолбута уонна орубуна уон сыл таһаарылаахтык үлэлээбитин түмүгэр отделение икки сыл РСФСР-га бастаабыта уонна үйэ саас тухары хаалар Кыһыл Знамянан наҕараадалааммыта билигин Дүллүкү түмэлигэр тураллар. Управляющай «Бочуот Знага» уордьанынан бэлиэтэммитэ. Сарсыарда, киэһэ дэриэбинэни кэрийэн көрөр идэлээбэ, олохтоох ыаллар мастарын-отторун бэрэбиэркэлиирэ, ол быһытынан тыраахтары аттаран туруорара, тутуу туттар дьонго үстүү-түөртүү тыраахтары биирдэ биэрэн соһутара, мууһунан, маһынан хааччыйара.

1983 сылтан Боотулуу отделениетын управляющайынан эмиэ бэрт таһаарылаахтык үлэлээбитэ. Кини дуобатынан, саахыматынан үлүһүйэн оонньуура, оройуонга хаста да бастаабыта. Ол иһин кини чиеһигэр сыл аайы саахымакка оройуоннай куоталаһы ытыллар.

Сопхуостар тэриллээттэрин кытта **ходуһаны тупсарыыга** аналлаах дьаһаллар олоххо киллэриллэн барбыттара. 1970 сыллаахтан ходуһаҥа минеральной уоҕурдууну киллэрэр буолбуттара, уопут быһытынан аан бастаан 30 гектарга от сиэмэтэ ыһыллыбыта. Ходуһаны тупсарыыга аналлаах этэрээти тэрийии боруобаламмыта. Ити курдук «Дүллүкү» сопхуоска Сылгы арытыгар от сиэмэтин ыһан элбэх оту оттууллара.

Сопхуостар саҕана **түүлээҕи туттарыыга** оройуон куһаҕана суох көрдөрүүлээбэ, түүлээҕи туттарыы сыллааҕы былааннара эриэ-дэхситик толоруллан иһэллэрэ. 1983 с. түүлээх сыаната үрдээбитинэн ити сылтан түүлээҕи туттарыы солкуобайынан кээмэйэ тосту улааппыта. Ойууртан түүлээҕи бултааһынга 2–3 сылынан бүтүн пятилеткатааҕы соруудахтарын аһара түһэр булчуттар ахсааннара элбэх этэ. Дүллүкүттэн Н. Руфов, И. Петров өрөспүүбүлүкэ чөмпүйүөн булчуттарынан аатырбыттара.

Идэтийии былаанынан **киликкэлээх кыыл** иитиитин кииннээһин тэриллибитэ. Саһылы иитиигэ ордук үчүгэй көрдөрүүлэри охотоведтар И.В. Олесов (Исидор Барахов аатынан сопхуос), В.В. Никифоров (Дүллүкү), кыыл иитээччилэр М. Сидоров (Туобуйа), С. Ефимов (Сургуулук) ситиспиттэрэ.

Сопхуостар кэмнээҕи сылларга үлэ бары көрүнгэр кэриэтэ оройуонга үрдүк ситиһиилэр көрдөрүллүбүттэрэ, тыа хаһайыстыбатын үлэтэ мунгутуур чыпчаалыгар тийэ сылдыбыта.

1970-с сыллар ортолоруттан **хортуоппуй олордутун** иэнин оройуонга тосту улаатыннара сылдыбыттара. Ити сылларга промышленнай оройуоннар наадыйыларын бэйэ үүннэрэр хортуоппуйунан хааччыйарга сорок туруоруллубута. Оройуон сопхуостарыттан хортуоппуйу Кыһыл Сыыр бөһүөлөгүн эргинэр тэрилтэлэрэ хото тиэйэллэрэ. Сопхуос Дүллүкүгэ ити сылларга сүннүүнэн хаппыыста үүннэриитинэн дьарыктаммыта, хортуоппуйу инники сыллардааҕар быдан аһыйах иэnnнээх сиргэ ыһаллара. Хаппыыстаны олордүү 1972 сылтан ордук кэнээбитэ (20-чэ га).

Дүллүкү нэһилиэгэр баар тутуулары — оскуолалары, кулууптары, типовой хотоннору, уопсай олодор дьиэлэри үксүлэрин **МСО** туппута, мунгутаан сылга 1800 төбө киирэр 8-тыы хотону үлэбэ киллэрэ сылдыбыта. Улуустааҕы тутуу тэрилтэтин салайааччыта Прокопий Григорьевич Тотонов салайар сүһүөҕэ туруутугар, матырыяалынай базаны мунньууга улахан үтүөлээх, өгөлөөх салайааччынан буолар.

Сопхуостарынан үлэлээһин саҕана **«Сельхозтехника»** холбоһугун базата Нам нэһилиэгиттэн Үөһээ Бүлүү бөһүөлөгэр көһөрүллүбүтэ. Базаны сангардар үлэни тэрийиигэ, ситэриигэ холбоһук управляющайдара: И.В. Лазарев, К.П. Шадрин, А.М. Егоров,

М.С. Чалбанов элбэх сыраларын уурбуттара. Холбохук кэлэктиибэ биир бастын үлэлээжинэн биллибитэ. Ити сылларга производствоға санаттан санга тиэхиньикэни баһылааһынга, санга технологияны олохтооһунга, ордук сүөһү иитиитин сыралаах үлэтин чэпчэтиигэ бу тэрилтэ оруола лаппа үрдээбитэ. Оройуон үрдүнэн сүөһүнү уулатыны механизациялааһын – 80 %, ынағы ыаһыны – 75 %, ноһому таһаарыны 45 % тиэрдиллибитэ.

Сопхуостар бары отделениеларыгар, учаастактарыгар, ыраах сытар **сылгы иитэр** базаларыгар тийэ элэктэриичистибэнэн туһаны мунутуур көрдөрүүгэ тийибитэ. Сопхуостар кэмнэригэр бородууксуйаны улаатыннары, сүннүнэн, сүөһү иитиитин интенсивнэй төрүккэ киллэриинэн ситиһиллибитэ. Ити хайысха ордук эти онорууга көстүбүтэ, ыччат сүөһүнү (бороону) кыстык кэмигэр төлөһүтүү, күһүнү уотууну тэрийи далааһыннаахтык ытыллыбыта. Эрдэ төрөөбүт ньирэйдэри туспа сүүмэрдээн, кыстык устата күүстээх уотууга туруоран, саас 14–16 ыйдарыгар 300–350 кг орто ыйааһынын судаарыстыбаға туттары ыымата олоххо киллэриллибитэ. Ыччат сүөһүнү күһүнү соботуопкалыах иннинэ уотуу көдүүстээжин аан бастаан «Үөһээ Бүлүү» сопхуоһа (дириэктэр Егоров В.П.) дакаастаабыта.

Племенной үлэ санга үрдүк кэрдиискэ таһаарыллыбыта. Оройуонга ыанар ынах үстэн биирэ искусственной сиэмэлээһининэн хабыллара. Симментальскай боруода сүөһү сиэнчэрдэрэ үүтү биэрэр генетическэй кыахтарын толору туһанар ыанньыксыттар баар буолбуттара.

Дүллүкүм

Тус илин хайысха тутуһан
Бүлүүбүт өрүһэ субулар,
Хотугу диэкинэн эргийэн
Тыалыччыма үрэх кутулар.

Хос ырыата:

Дүллүкүм, Дүллүкүм биэрэгэ –
«Үс Бүлүүм» сүннүтүн киэргэлэ,
Дүллүкүм, Дүллүкүм бэйэтэ –
Көрүөхтэн дьэрэкээн сиэркилэ.

Сүүһүнэн туонна оту биэрэр
Күөх нэлэмэн улуу күөллэрдээх,
Күндү көмүс түүлээх бултанар
Киэнги сири тайыыр аар тайбалаах.

Хос ырыата.

Бааллар сэрии бэтэрээннэрэ,
Ытык мааны Дьоруой ийэлэр,
Күүстээх үлэбит бастыгнара,
Үйбэ кэскиллээх ыччата,

Хос ырыата.

Дулу

III. ХОЛКУОС, СОПХУОС САЙДЫЫТЫГАР МЕХАНИЗАТОРДАР СҮРҮН ОРУОЛЛААХТАР

Бастагы холкуостары атахтарыгар туруорууга, онтон кэлин тыа сиригэр сана сири онорууга, сири кытта үлэ култууратын үрдэтиигэ, тиэхиньикэни, технологияны баһылааһынга, олохтоох нэһилиэнньэттэн механизатордары ийтиигэ массына-тыраахтарынай ыстаансыйалар (МТС) быһаарар оруоллаахтара. Оччотооҕуга аһыйах тиэхиньикэ баарына, ону кииннээн, көдүүстээхтик үлэлэтиигэ, туһаныыга бу, кырдык, судаарыстыба саамай табыгастаах, сөптөөх тэрээһинэ этэ.

Үөһээ Бүлүү оройуонун Намыгар МТС 1935 с. тэриллибитэ. Онно олохтоох сахалартан тыраахтарыстары үөрэтии күүскэ ытыллыбыта. МТС тэриллибитэ иккис сылыгар 27 киһини бэлэмнээбиттэрэ. Онно үксүн Нам, Ороһу, Тамалакаан, II Үөдүгэй, Кэнттик нэһиликтэрин дьонноро үөрэммиттэрэ уонна үөрэхтэрин бүтэрэн, ыһыыга сүрүн күүс буолбуттара. Кэлин Дүллүкүттэн Петров Сергей Петрович, Федорова Анна Ивановна, Николаева Ефросинья Ионовна тийээн үөрэммиттэрэ уонна дойдуларыгар кэлэн үксүн сир үлэтин бэлэмнээһинигэр сылдыбыттара.

Кэлин холкуостар бөдөҥсүтүллэн, тиэхиньикэни бэйэлэрэ атыылаһар кыахтаммыт-тара. Ону кытта бэйэбит тыраахтарыстарбыт үһүөн тутуспутунан манна кэлбиттэрэ уонна тыраахтарга үлэлээн барбыттара. Кинилэргэ эбии 1952 с. кэлбит тиис көлөһөлөөх ХТЗ-7 тыраахтарга Павлов Савва Дмитриевич тыраахтарыыс, ЗИЛ-5 массынаба Гаврильев Радомир Макарович суоппар быһыытын кыттыбыттара. Ити сыл Томскай Семен Петрович ыал аайы араадыһаны сангардыбыта. 1956 с. Семенов Федор Семенович ыалларга дизельнэйинэн барар уоту киллэрбитэ, Хоро киһитэ Семенов Карл Дмитриевич оскуолаба биир сиргэ үлэлиир киинэни көрдөрүүнү сағалаабыта. 1962 с. буоста дьиэтэ үлэлээбитэ, начаалынньыгынан Туобуйа киһитэ Егоров Спиридон Дмитриевич аһаммыта.

Гэс уота Дүллүкүгэ 1972 сылга, Хомустаахха 1982 сылга кэлбитэ. Тэлэбиисэр 1977 сылтан көстөр. Суотабай төлөпүүн 2010 сылтан туттуллар.

Орто Ленин аатынан холкуос сағана (1950–1957 сс.) ДЭС-30 ыстаансыйа үлэбэ киирбитэ, тимир ууһа туттар тэриллэрэ: кыстык, күөрт, атын үстүрүмүөннэрэ баар буолбуттара уонна Л-6 мотуор МТС-тан ағалыллыбыта. Алта ат соһон эргитэр малатыылканы баайыылаах бурдугу сыстарыы ытыллыбыта, нэчимиэн бурдугу мэлиттэрэргэ анаан, мэлиһэ онһулан үлэбэ киирбитэ (биир чааска 72 кг). Өрүскэ сылдыар уу мотуорун онорон, Үөһээ Бүлүүттэн Саҥа Аппаба диэри таһаҕас таһыллар буолбута. Ити мотуорунан Ньурбаттан «Тарбағатай» пилораманы ағалан, бэрэбинэттэн хаптаһын эрбэтэн, дьиэлэри сарайдааһын сағаламмыта.

Дүллүкүгэ ХТЗ-7, ЗИС-5, ЗИС-120 курусубуой массыналар, ДТ-14 көлүүһэ тыраахтардар баар буолбуттара.

Иккис холбоһуу кэнниттэн (Чапаев аатынан холкуостуун — 1957 с.) МТЗ-2, ДТ-54, ГБ-58 (газобаллоннай) тыраахтардар, СК-3 бурдук хамбаайына, БМК-90 хаачар, ЗИЛ-130 уу баһар, бырысыаптаах массыналар баар буолбуттара.

1962 сылтан массынанан ынабы ыаһын сағаламмыта, Р-65 пилорама киирбитэ, кэлин олохтоох механизатордар күүстэринэн «Универсал» хочуолу хочуолунайга туруоран, уунан ититэр систиэмэни үлэлэппиттэрэ.

«Мусковит» борохуот баар буолбута, 1973 с. өрөмүөннүүр мастарыскыай үлэбэ киирбитэ, токарнай уонна үүттүүр ыстаныактар, СТДА-1, 4 туонналаах пресс уо.д.а. тэриллэр туруоруллубуттара.

Олох кэлин Ньурба Маарыгар СПТУ аһыллыбытыгар араас механизатор каадырдар бэлэмнэнэр буолбуттара.

Мэхээнньик идэлээхтэри бастаан Дьокуускайга, кэлин Өлүөхүмэбэ бэлэмниир буолуохтарыттан тыа сиригэр тиэхиньик-мэхээнньиктэр уонна электромеханиктар элбээбиттэрэ. Дүллүкүттэн бастакы инженер аатын **Павлов Семен Григорьевич**, бастакы тиэхиньик-мэхээнньик аатын сэрии бэтэрээнэ **Афанасьев Петр Егорович**, бастакы салгын аалын тиэхиньик-мэхээнньигин аатын **Константинов Николай Степанович** ылбыттара. Бастакыта оройуонга, иккиһэ нэһилиэккэ, үсүһэ өрөспүү-бүлүкэбэ элбэх үлэни ыппыттара, санга тиэхиньикэ олоххо киириитигэр олохторун анаабыттара. Ордук Петр Егорович Дүллүкү сайдытыгар элбэх өгөлөөх, санга тиэхиньикэни, санга технологияны элбэхтик киллэрэн дьон убаастабылын ылыан ылбыта.

1984 сыллаағы ыһыыга киириш мунньах

Бастакы механизатордар

Петров Сергей Петрович-Сыччыыкка

Кэрэхтээх күөлгэ олорбут Ээкээлэр улахан уоллара Сэргэй (1896–1974 сс.) Орто көлүйүбү Санниковтарга хамнаска үлэлээн барбыта, онтон 1931 с. «Кыһыл сирдыт» холкуоска бастакылар ахсааннарыгар кирибитэ. 1940 с. Намга баар МТС-ка тырахтарыыстары бэлэмниир кууруска кирибитэ. Сэргэй биир сыл үөрэнэн тырахтарыыс буолбута уонна уонча сыл устата МТС үлэһитин быһыытынан, Намынан, Балаҕаннааҕынан, II Үөдүгэ-ийнэн, Кэнтигинэн ХТЗ тырахтарыынан сир хорутуугар сылдыбыта, онтон дойдутугар тахсан үлэлиирэ элбээбитэ. Механизатордары сэриигэ ылбат буоланнар, Сэргэй дойдутун көмүскэлигэр кыттыбакка хаалбыта.

1947 сылга «Кыһыл сирдыт» холкуосугар, онтон орто Ленин аатынан холкуоска үлэлиир буолбута. Сэргэй иккиннэ кэргэн-нэммитэ. Хомустаахтан Кинээс Сиидэрэптээх огдообо хаалбыт кийииттэрин Анастасия Абрамовнаны илдэ кэлбитэ, биир Николай диэн уол оҕоломмуттара. Ол иннинэ Сэргэй икки уоллааҕа: Алексейдаах Кирилл. Алексей мэхээнник үөрэбин бүтэрэн, Намга олохсуйбута, Кирилл, ССРС култууратын туйгуна, Далырга, Дүллүкүгэ култуура киинин дириэктэринэн айымныылаахтык үлэлээбитэ.

Сергей Петрович 1952 с. ССКП чилиэнинэн кирибитэ, 1953 с. суоппар куурсугар эмиэ Намыгар үөрэммитэ буолан баран, тырахтарыыстар тийбэккэ иккиэннэригэр тэнгэ сылдыбыта: биир күн — тырахтарыыс, иккис күн — ЗИС-5 массыынаҕа суоппар. Кэлин мотуорканы таһаас таспыта, миэлинсэбэ матарыыстаабыта.

1966 с. Сергей Петрович 70 сааһын үрдүк өрө көтөбүүлээхтик бэлиэтээбиттэрэ, нэһилиэк бочуоттаах олохтооҕо буолбута.

Федорова Анна Ивановна

Аана (1916 с.) быстар дьаданы, элбэх оҕолоох Салҕа Уйбаан (Федоров Иван Федорович) уонна Огдооччуйа (Евдокия Павловна, 1886–1973 сс.) Сүөдэрэптэргэ Ойбон күөлгэ төрдүс оҕонон 1920 с. төрөөбүтэ.

Аҕата эрдэ өлөн, улахан кыыс буолан, ийэтэ Огдооччуйаны кытта оҕо эрдэбиттэн сүөһү үлэтигэр иилинкэйдэспитэ. Үлэтигэр эппиэтинэстээх сана ситэн эрэр кыһы унуор Намга тырахтарыыс үөрэбэр ыппыттара уонна онно үөрэбин бүтэрэн, уонча сыл МТС тырахтарыыһын быһыытынан, Намга, Ороһуга, II Үөдүгэйгэ, Кэнтиккэ, соробор Дүллүкүгэ сылдьан ыһыыга үлэлээбитэ. Холкуостар холбоһуулар буолан, тиэһиникэни бэйэлэрэ атылаһар кыахтаммыттарынан Ленин аатынан холкуоска 1952 сылтан тырахтарыыстыы кэлбитэ уонна үлэбэ ыараханы чэпчэтиигэ ситиһиилээхтик үлэлээбитэ.

1947 с. «Килбиэннээх үлэтин иһин» мэтээлинэн наҕараадаламмыта. Ол сылдьан оҕолоннон үлэтигэр уурайбыта. Ол эрэн төрөппүт да, ииппит да оҕолоро кыайан турбатахтара. Кэлин Лиза диэн кыһы ииттибитэ улаата быһыытынан баран төннөөхтөөбүтэ.

Эр дьон элбээбитинэн сүөһү үлэтигэр көһөн, ийэтин илдэ сылдьан, Хомустаах Сайылыгынан, Хомустаах Көлүйэнэн сүөһүгэ бэркэ үлэлээбитэ, холкуос биһирэбилин элбэхтик ылбыта. Ийэтэ өлбүтүн кэнниттэн Дүллүкүгэ көһөн олорбута. Нэһилиэк

бастакы тырахтарыынын быһыытынан убаастанара, билигин да убаастана ахтыллар. Көмүс унгоба Амыдай күөл үрдүгэр турар.

Николаева Ефросинья Ионовна

Ефросинья Ионовна 1917 с. Өргүөт нэһилиэтин Муоҕан учаастагар дьаданы ыалга күн сириҥ көрбүтэ. Сут-кураан сылларга дьиэнэн Дүллүкүгэ көһөн кэлбиттэрэ уонна онно олохсуйбуттара, 1991 с. өлбүтэ.

Аппырысыанна сүрдээх үлэһит, сытыы-хотуу этэ. Араас үлэҕэ сырыттабына сэрии буолбута. Эр дьоннор кыанар өттө сэриигэ бараннар, кыргыттары МТС-ка тырахтарыыстар куурустарыгар ыппыттарыгар, Аппырысыанна онно хабыллан, Намна кылгас кууруска үөрэнэн тырахтарыыс буолбута. Сэрии кэмигэр үрдүк таһаарылаах үлэтин иһин 1947 с. «Килбиэннээх үлэтин иһин» мэтээлинэн наҕараадаламмыта.

Сэрии кэмигэр кэрийдэргэ ойохтоноллоругар көңүл кэлэн, Ан Иван (Ан Тэ-Эн, 1895–1981 сс.) диэн кэриэй киһитигэр кэргэн тахсыбыта. 50–60-с сылларга холкуоска кэргэнин кытта паар, оҕуруот үүннэриитигэр үлэлээн барбыттара. Бэрэнэн, Кэрэхтээҕинэн, Уолбутунан, Ойбон күөлүнэн Тэн Владимир, Кан-Ви-Гу, Николаева Домна, Петрова Анастасия, Петрова Маайа, икки Абрамова Марфалары кытта хортуоппуй, хаппыыста, араас оҕуруот астарын көрөллөрө. МТС-тан идэтибит тырахтарыыстар, олох истэригэр Сэргэй, Аана, бастаан Аппырысыанна тахсаннар сир оҕорбуттарыгар Илин Эбэнэн, Бүдүргэйинэн, Алааһынан, Ортонон, Арангастааһынан бурдук бөҕө ыһыллан, үүнүү бөҕө ылыллыбыта, холкуостаахтар дохуоттара үрдээн абыраммыттара.

Кэлин өр сылларга эдэрдэри кытта сопхуос тэпилиссэтигэр үлэлээбитэ.

Аппырысыанна «Зингер» иистэнэр массыынанан иистэнэрэ, тэлэгириэйкэ, ыстаан, ырбаахы бөҕөнү тигэрэ, ынах тириитигэр саҥа этэрбэни биир түүнүнэн тигэн бүтэрэрэ, имитэн, абырахтаан биэрдэбинэ сып-сылаас буолара. Хайа, уонна быаһыт этэ, холкуоска сүөһү быата, өтүү хатара, дьонно илим, мунха быата хатара, сылгыга көнтөс тигэрэ.

Оҕолоро бары үрдүк үөрэҕи ылбыттара: Василий — устуорук, Михаил — зоотехник, Валентина — биолог, Иван — ситэтэ суох үрдүк, Иосиф — орто анал үөрэхтээх мэхээнник-тиэхиник. Аҕаларын батан оҕолор атахтарынан кыаналлара, Михаил сахалыы ыстаныларга Саха сириҥ устуордун маастара, Иван устуорт маастарыгар хандыдаат, Валентина атах ооньууларыгар, хайыһарга бастакы разрядтаах, Иосиф да киһиттэн итэҕэһэ суох сүүрэр-көтөр, көтөбөр-сүгэр, уола Миша атах ооньууларыгар устуорт маастара.

Уолаттар аахтара нэһилиэк биллиилээх салайааччыларын быһыытынан убаастаналлар: Василий Иванович — сопхуос парткомун сэкирэтээрэ, оскуолалар дириэктэрдэрэ, Михаил Иванович — сопхуос дириэктэрэ, Иван Иванович — үйэ чиэппэрэ нэһилиэк баһылыга, Иосиф Иванович — сопхуос кылаабынай инженерэ, улахан Дүллүкү отделениетын управляющайа этилэр.

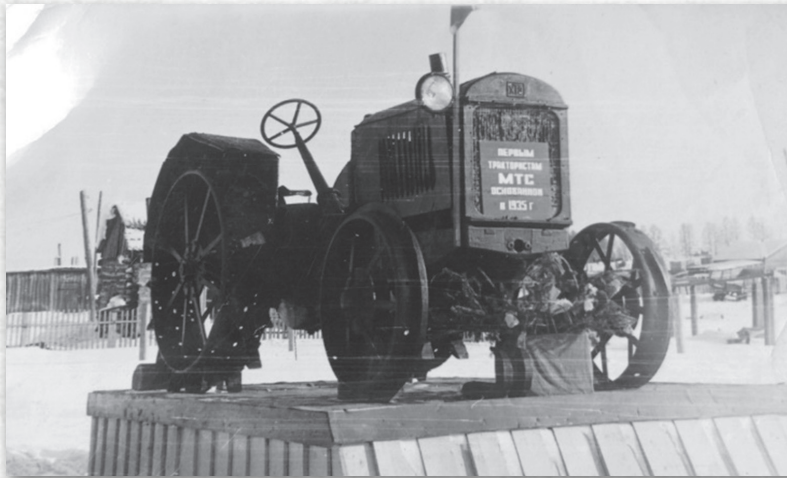
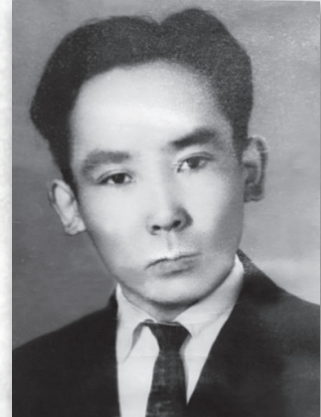
Павлов Савва Дмитриевич

Савва Дэди Бэттиэмэтигэр Павлов Миитэрэй-Миитэккэ уус аҕалаах ыалга 1927 с. төрөөбүтэ. Миитэккэ олонхолуура, бэйэтэ бөдөн, халын уостаах киһи хомуска оонньоура уонна: «Оҕолорбор үрүн көмүс сынҕахтаах икки тыллаах хомуһу оноруом этэ да, көмүһүм суох буоллаҕа», — дии-дии күлэрэ.

Савва Дүллүкүгэ ыалга айахтанан олорон үөрэммитэ. Сэттэ кылааһы бүтэрэн баран, салгыы үөрэнэр кыаҕа суоҕа, инньэ гынан холкуостаах буолан хаалбыта, араас үлэбэ сылдыбыта. Кыра Фрунзе аатынан холкуос салалтата уолу таба көрөн, Намна тырахтарыыс идэтигэр үөрэттэрэ ыппыта. Бүтээтин кытта орто Ленин аатынан холкуос салалтата дойдутугар ыңыран ылбыта уонна Хомустаабынан, Дүллүкүнэн ыһыы үлэтигэр сылдыбыта. Бастаан тиис көлөһөлөөх ХТЗ-7 тыраахтарга үлэлээбитэ. 1952 с. аан бастаан МТС-тан холкуоска атыыласпыт тыраахтарын өрүһү хаарпаһынан туоратан, Санга Аппаҕа аҕалбыта. Бастакы тыраахтары көрөөрү дэриэбинэ дьонноро оҕолуун-уруулуун, кырдыаҕастыын-эдэрдиин өрүскэ киирэн көрсөн, хаһан да харахтаан көрбөтөх тиэһиньикэлэрин илэ харахтарынан көрөн, куһаҕан суолга үтэн-анньан дэриэбинэҕэ аҕалбыттара умнуллубат түгэн буолан, оччотооҕу дьон олоҕор бэлиэ, кэрэ өйдөбүлү хаалларбыта. Онтон ДТ-54 тыраахтарга көспүтэ.

Бу сылдьан, Дүллүкү Окоостор кыыстарын Дуняны (Михайлова Евдокия Афанасьевна, 1929-1969 сс.) кытта ыал буолбуттара, үчүгэй баҕайы уһаайбаҕа кыараҕас да буоллар икки хостоох дьиэ туттубуттара, оҕолонон барбыттара: Галя, Настя, Уля, Дима уонна убайдара Саша (Боккоорус) баара.

Савва Дмитриевич оҕо эрдэбиттэн ыарыһах буолан, 1965 сылга ыалдьан өлбүтэ.

Тыраахтары аан бастаан көрсүү

МТС-тан, ол аата Намтан, кэннинээҕи көлөһөтө тиистээх ХТЗ-7 тыраахтары 1952 сыл сайын хаарпаһынан Павлов Савва Дмитриевич аҕалбыта. Бастакы тыраахтары көрөөрү, дэриэбинэ, биирдиилээн алаастар олохтоохторо оҕолуун-уруулуун, кырдыаҕастыын-эдэрдиин өрүскэ атынан, оҕуһунан, сатыы киирэн көрсөн, хаһан да харахтаабатах тиэһиньикэлэрин илэ харахтарынан көрөн, куһаҕан суолга үтэн-анньан дэриэбинэҕэ аҕалбыттара умнуллубат түгэн буолан, оччотооҕу дьон олоҕор бэлиэ, кэрэ өйдөбүлү хаалларбыта.

Бастаан Сага Аппа анныгар мустубут дьон миитиннээбиттэрэ. Миитини сэбиэт бэрэссэдээтэлэ Ильин Николай Михайлович-Добдуос салайбыта. Бастакынан тылы Ленин аатынан холкуос бэрэссэдээтэлэ Чуллургасов Григорий Алексеевич-Багдарыйа уола, онтон салгыы бастакы механизатордары Намга ытан үөрэттэрбит урукку «Кыһыл сирдьит» холкуос бэрэссэдээтэлэ, билигин холкуос Дэди биригээдэтин биригэдьиирэ Федоров Макар Иванович-Салба Уйбаан уола уоттаах-төлөннөөх тыллары эппиттэрэ. Кинилэр кэннилэриттэн бастакы тырахтарыыс Петров Сергей Петрович-Сыччыыкка эдэр киһиэхэ туһайан настаабынныктыгы тыллары эппитэ. Савва харда тылыгар тиэхиныкэни харыстаан көрөн-истэн үлэлэтэргэ эрэннэрбитэ.

Миитиннээн баран Сага Аппа хайатын эргэ аартыгынан тыраахтар дьөлө үктээн тахсарыгар кыанар эр дьоннор көмөлөһөр курдук үтүспүттэрэ, ара икки маарга эмиэ көмөлөспүттэрэ уонна Кэрэхтээбинэн, Бэс Күөлүнэн, Бэрэнэн дэриэбинэбэ бары «суулаһан» кэлбиттэрэ.

«Коммунизм суола» оройуоннаагы ханыаттан быһа тардыы.
1952 с. от ыйа

Докторов Радомир Макарович

Гаврильев Макар Федотович бастаан Докторов Никита Константинович-Бычырдаан эдьиийин кэргэн ыла сылдыбыта да, уһуннук олоботохторо, дьахтар биир уол оҕону төрөөн баран аҕыйах хоммута, 1930 с. өлбүтэ. Макар Федотович Радомирын соҕотоҕун улаатыннараран иһэн, Далыртан госстрах үлэһитэ Еремисова Харитина Егоровнаны кэргэн ылбыта.

Уол үөрэбэр үчүгэйэ, тиэхиныкэбэ сыһыаннааба биллибитэ. Ол иһин Намга МТС-ка киирэн аймахтарыгар олон суоппар идэтин ылбыта уонна дойдутугар кэлэн «ЗИС» массыынананы тутан үлэлээбитинэн Дүллүкүгэ бастакы суоппар быһыытынан биллэр, үөрэммитинэн үһүс буолар. Радомир үксүн нэһилиэк иһигэр сүүрдэрэ, суол-иис уонна сылдыар тиэхиныкэ суох буолан хаар күрдьүнэртэн орпото, хата, кэлин көмө киһи биэрэн бырысыапсык да, хаар күрдьээччи да быһыытынан көмөнү онорбуттара, сылдыар сирэ да кэнээбитэ, биирдэ эмит оройуон киинигэр киирэн таһаҕас таһара, онно да суоллара Оттоох Эбэнэн быһа баран, Далыр-Хоро суолугар холбоһоро.

Тоҕо эрэ кэргэннэммэккэ сылдыара, Дүллүкүгэ арай биир кыыстааба биллэр. Виктория Николаевна Иванов Николай Федотовичтаахха иитиллэн улааппыта уонна култуура үлэһитэ буолан, Саха Өрөспүүбүлүкэтин култууратын туйгуна буолбута, Ороһуга олоҕор.

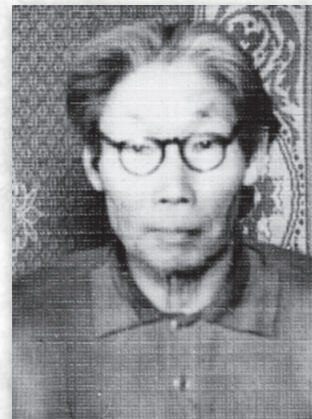
Радомир кэлин оройуон киинигэр киирэн кэргэннэммитэ, оҕолордоох.

ТИМИР УУСТАРА

Дьөгүөр уус Үүттэбэ олоҕорбут, Ильин Байбал-Бүккэлдьийэ Олбуорга, Үрэн Муһаанытыгар Дьардыақыын, Дьурусхал (Ильин Сэмэн) уһаарыы уустара этилэр. Кэлэр бэлэм тимиринэн уһанар уустар элбэхтэр. Олор истэригэр Дэди Бэттиэмэтигэр олоҕорбут Павлов Миитэрэй-Миитэккэ олонхолуура, бэйэтэ бөдөн, халын уостаах киһи хомуска оонньуура, Токоемов Сергей — Игнатий, Кирилл абаҕалара, Оҕуруоттаахха уһаммыта, Егоров Трофим-Тоноҕос Дороппуун уһанара, Күөлчүк уола Ханый уус промартыалга уһанара, аакка киирбит центровканы (үүттүүр) онорооччу этэ. Бу тон уустартан баһыйаллара Дьурусхал уола Ильин Егор Семенович этэ.

Ильин Егор Семенович-Дьурусхал уола

Егор Семенович (1905–1986 сс.) сатаабатаҕа диэн баарын билбэппит, көмүстэн, тимиртэн, маһынан, буорунан, туойунан кытары ону-маны барытын онгороро. Холобур, хатынҕынан холуокка онгорон, улларан, хаачырҕас тыастаах саппыкы бөҕөтүн онгорор этэ. Үөһээ Бүлүүгэ милииссийэ үлэһиттэригэр бэстилиэт хаата онгорон биэрэрэ. Саха быһаҕа бөҕөтүн онгороро. Быһаҕар сороҕор тириинэн кыын онгорон баран, үрүҥ көмүһүнэн сахалыы ойуулуур этэ. Кини онгорбут быһаҕа Өлөөнгө, Дьэһиэйгэ тийбитэ. Дьоннор кыһыл көмүһүнэн чаһыларын хаппаҕар ойуу түһэртэрэллэрэ. Үрүҥ көмүһүнэн араас быһыылаах ньуоска, хоמוос, хамса кутара, ытарҕа, биһилэх арааһын туһунан этэ да барыллыбат. Аны туран сайын туой буору (хантан аҕаларын билбэтибит) аҕалар этэ. Онтунан көмүс уулларар, туттар иһит-хоמוос онгостор этэ.

Холкуостар от охсор, мунһар араас тимирдэрин, хотууру, саа сомуогун эмиэ онгортороллоро. Араас сиртэн кэлэн сакаастыыллара.

Уһун кэмнэ ууһунан үтүө суобастаахтык үлэлээбитин сыаналаан, 1946 с. Бүтүн Сойуустааҕы норуоттар ситиһиилэрин быыстапкатыгар (ВДНХ) ыппыттара. Онтон кэлин эмиэ ханна эрэ ытаары гыммыттарын сүрэҕэ ыалдьар буолан барбатаҕа.

Дьөгүөр уус Екатериналыын түөрт кыыстаммыттара, икки уолламмыттара. Аана Бүлүү куоратыгар олорбута, 7 оҕолоох. Балбаара Хомустаахха субан сүөһү көрөөччү этэ, сороҕор ньирэй көрөрө, бастыҥ үлэһит быһыытынан убаастанара, дьыаланы-куолуну утарыта быһаарсан иһэрэ, аһаҕастык этэн дьону соһутара, Баһылай (Мотуруос) 4 оҕолоох. Дьөгүөр эрдэ өлбүтэ. Маарыйа тутуу прораба Оконосов Дмитрий Кирилловичка кэргэн тахсан Дьоруой ийэ буолбута, үксүн интэринээккэ үлэлээбитэ. Еля Красноярскайга олохсуйа барбытынан кэлэ илик.

Дьөгүөрдээх Никифоров Иван Павловичтаах утары кыра дьиэ туттан олорбуттара, оҕолор улаатан бэйэлэрэ уйаламмыттара, оҕонньордоох эмээхсин онно олорон өлбүттэрэ. Ити дьиэ кэлин дэриэбинэ баанньыга буола сылдыбыта.

Кини кэнниттэн атыттар уус быһыытынан өссө да биллибиттэрэ.

Тарасов Тарас Кириллович

Аҕата Кирилл Тарасов Торуой Боотулууга олорбута уонна үс уоллааҕа: Улахан Тараас, Кыра Тараас, Миитэрэй. Улахан Тараастан кыыс Прокопьева Мария Тарасовна иккитэ кэргэн-нэммитэ, Василий Яковлевтан (Быыкаа) икки уол: Николай, Василий, кыыстара Мара – Дьоруой ийэ (кэргэнэ Докторов Андрей Васильевич), иккис кэргэнигэн Былачеров Прокопийтан түөрт оҕолоҕо.

Кыра Тараас, Тарасов Тарас Кириллович, 1909 с. уруккунан Торуой Боотулууга, билингинэн Кырыкыйга төрөөбүтэ. Бастагы кэргэнэ Өлөөнөттөн уола Николай (1942–1962 сс.) Васильев Сергей Михайловичтаахха иитиллибитэ, Бүлүү училищетыгар иккис кууруска үөрэнэ сылдьан быарынан ыалдьан өлбүтэ, до-руобайа эбитэ буоллар Дүллүкүлэр элбэҕи кэтэһэр уоллара этэ. Кыһа Елена Далырга олорбута, Ломпордуров Николайдыын ыаллар, оҕолордоохтор.

Иккис кэргэнэ Үрөнтэн төрүттээх Семенова Екатерина Николаевнагын биэс оҕолоох:

Николай, Василий, Дмитрий, Иннокентийдаах Владимир — игирэлэр. Кэтириинэ бэйэтин оҕото Инна Васильевна Сунтаарга олорор, ыал, оҕолордоох.

Тарас Кириллович 1942 с. сайын аармыйаҕа ынгырыллан барбыта, бастаан Брянская уобаласка тийбитэ. 69-с стрелковой полкаҕа түбэхэн, стрелок байыаһынан сэриилэспитэ. Араанныы буолан 1943 сыл тохсунньу ыйыгар диэри билиэн түбэспит ньиэмэстэри харабыллааһынҥа сылдыбыта. 1947 с. этэнгэ дойдутугар төннүбүтэ.

Тарас Кириллович уус Дьурусхал Дьөгүөртэн итэҕэһэ суох уһанара, Уус да, киһи да быһытынан убаастанара, ССКП чилиэнэ этэ. Уһанар сиригэр киирэн кэллэххэ, артыыстаан араастаан туттан турар буолара, илиитэ атабын тобугар тийэрэ, даллайдабына өссө уһаабыт курдук буолара, сирэйин ингнэри-ханньары туттан, дьээбэрбит хараҕа кыыбыян турар буолара, онтон дьээбэрбитэ ааһан олохтоохтук кэпсэтэрэ. Уулуссаҕа ыраахтан даллайан ойоҕоһунан турар буолара, дьээбэлээх баҕайытык аллараттан үөһэ көрөрө, уңуоһунан кырата, эбиитин төнкөгөр нүксүгүр уңуохтааҕа, ол эрэн үлэ киһитэ буолан дарайбыт сарыннааҕа, ингиир буолбут улахан ытыһынан кытаанахтык тутуһан дорооболоһоро.

1953 с. Афанасьев П.Е. Л-6 мотуорунан бурдугу мэлийэр мэлиһэни тыын онгрон үлэлэтэн ыаллар бурдуктары мэлиттэрбиттэрэ, биир чааска 82 кг мээккэ бурдугу түһэрэрэ. 1960 с. С.В. Яковлевы кытта биэс биилкэлээх стоговоз айан онгорбуттара, кэлин ону үс биилкэлээбиттэрэ. 1968 с. Исаков ньыматынан мэхээнньик П.Е. Афанасьевы, тырахтарыыс И.Е. Афанасьевы, туокар В.Е. Афанасьевы кытта оту субууттан кэбиһэр агрегаты онгорбуттара, онтулара механизированнай звеноҕа кыратык сулууспалаабыта, киэн нэлэмэн иэннээх сиргэ аналлааҕа, биһиги онкучах күөллэрбитигэр сатаммата.

Уоттаах сэриигэ кыттыбытын иһин Аҕа дойдуну көмүскүүр Улуу сэрии I истиэпэннээх уордьаннаах, «Германияны кыайыы иһин» уонна элбэх үбүлүөйүнэй мэтээллэринэн, үлэҕэ үрдүк көрдөрүүлэрин иһин элбэх кырааматаларынан, ол иһигэр Саха АССР Үрдүкү Сэбиэтин Бүрүсүдүүмүн икки Бочуотунай кыраамататынан наҕараадаламмыта, В.И. Ленин төрөөбүтэ 100 сылынан үбүлүөйүнэй мэтээлинэн ССРС Үрдүкү Сэбиэтинэн үрдүктүк сыаналанан турар.

1997 сыл сайыныгар бу орто дойдуттан барбыта. Оҕолоруттан Дмитрий тырахтарыыс, Василий суоппар идэтин ылан, Дүллүкүгэ бэркэ үлэлээбиттэрэ.

Прокопьев Дмитрий Кириллович
Аталларов Василий Софронович
Попов Николай Николаевич
Васильев Степан Васильевич
Михайлов Николай Иосифович
Дойдуков Данил Васильевич.

Инженердэр

Павлов Семен Григорьевич 1940 сыл олунньу 8 күнүгэр Үрэнгэ төрөөбүтэ уонна бастаан Аржаа Үнньээнгэ, онтон Чиллэ Хоротугар, Дүллүкүгэ, Үөһээ Бүлүүгэ, Далырга үөрэммитэ. Благовещенский институтун бүтэрэн баран, ММС, онтон МСО тэрилтэлэргэ кылаабынай инженердээбитэ. 1974–1979 сс. Бүлүү, Үөһээ Бүлүү, Ньурба оройуоннарын хабаан үлэлиир госавтоинспекция иниспектэринэн үлэлээбитэ, мойуор сыбааньаламмыта.

Кэргэнэ Таисия Гаврильевна ССРС доруобуйатын харыстабылын туйгуна үрдүк ааттаах быраас этэ. Билигин Дьокуускайга олорор, үс оҕолоохтор.

Захаров Степан Степанович
Анисимов Павел Павлович
Ан Михаил Иосифович

Мэхээнньиктэр

Көтөр аал

Константинов Николай Степанович 1943 сыл кулун тутар 25 күнүгэр Үрэнгэ төрөөбүтэ. Төгүрүк тулаайах буолан, оҕо дьиэтигэр олорон орто оскуоланы бүтэрбитэ. Онтон үргүлдү Ленинград таһыгар баар Выборг куоракка авиатехниктары бэлэмниир училищеҕа үөрэммитэ. Кэлэн Маҥан пуордугар бөртөлүөттэри көрөр мэхээнньигинэн үлэлээбитэ, быһыгар икки сыл Мозамбик диэн судаарыстыбаҕа ол дойду бэрэсидьиэнин Самора Мишель сөмөлүөтүн уонна бөртөлүөтүн көрүүгэ-истиигэ сүбэһитинэн сылдыбыта. Онтон дойдутугар кэлэн, биэнсийэҕэ тахсыар диэри пуорт мэхээнньиктэрин салайааччытынан үлэлээбитэ.

«Үлэҕэ килбиэнин иһин» мэтээллээх, «Авиация бэтэрээнэ», «Бочуоттаах авиатор» ааттардаах. Икки кэргэнигэр түөрт оҕолоох, өрөспүүбүлүкэҕэ биллиардист, дуобатчыт, саахыматчыт быһыытынан биллэр.

Анисимов Климентий Игнатьевич
Иванов Алексей Константинович
Сыркашев Анатолий Геннадьевич
Иванов Иннокентий Вячеславович
Ксенофонтов Николай Валерьевич
Лазарев Анатолий Анатольевич, инженер
Наумов Егор Васильевич, инженер

Тиэхиньикэ

Афанасьев Петр Егорович 1925 с. Дүллүкүгэ төрөөбүтэ. Үөһээ Бүлүү оскуолатын сэттэ кылааһын бүтэрбитэ.

1943 сылтан 1950 сылга диэри дьоппуон милитэриистэрин үлтүрүтүүгэ актыыбынайдык кыттыбыта. Кэлээт бастаан Хо-мустаах кулубугар сэбиэдиссэйдээбитэ. 1954 сылтан Ленин аатынан холкуос мэхээнньигинэн ананан, ити саҕанааҕы олох сайдыытын түргэтэтиигэ төбөтүн оройунан түспүтэ. Тыраахтардар, массыналар онгортон таһаарыыларын хамандыра буолбута: ынаҕы массынанан ыаһыны саҕалаабыта, кэтирэтэр көлүөһэни онгортон, МТЗ тыраахтарга кэтэрдитэ, оту тийэн соһор стоговоһу туһанар буолуллубута, оту кэбиһиигэ Исаков сыарҕатын, С. Павлов агрегатын онгортон үлэлэтиини тэрийбитэ, дьааманы паарынан үрдэриини саҕалаабыта, уунан иттиини олохтообута, көтөҕөр кыраан онгорбута. Биэнсийэҕэ тахсан баран, аан бастакынан бэйэтэ хаамар косилканы онгорбута. Дүллүкүлэр онтон да атын тиэхиньикэни баһылаабыттара.

Петр Егорович 1960 с. Дьокуускайдааҕы тыа хаһаайыстыбатын техникумун үрдүттэн бүтэрэн, тиэхиньик-мэхээнньик, 1968 с. Улан-Удэтээҕи институт идэни үрдэтэр салаатыгар үөрэнэн инженер-мэхээнньик идэлэрин ылбыта.

Аҕа дойду улуу сэриитин II истиэпэннээх уордьанынан, «Японияны кыайыы иһин» мэтээлинэн наҕараадаламмыта.

2003 с. сайыныгар ыарахан ыарыыттан өрүттүбэтэҕэ, икки кэргэнинэн (Алексеева Мария Алексеевна, Лаппарова Розалия Алексеевна) алта оҕону атахтарыгар туруоруста: Светлана, Александра, Айталига, Петр, Егор, Алена.

Дүллүкүгэ өр сылларга үлэлээбит мэхээнньиктэр

Захаров Степан Степанович Дүллүкүгэ элбэх оҕолоох ыалга төрөөбүтэ, манна уонна Далырга оскуоланы бүтэрбитэ, сулууспалыы барбыта. Онтон кэлэн Иркутскайдааҕы тыа хаһаайыстыбатын институтун бүтэрэн, инженер-мэхээнньик идэтин ылбыта уонна «Дүллүкү» соһуоска инженердээбитэ.

Сотору соһус улуус киинигэр киирбитэ, автотранспортнай тэрилтэ начаалынньыгынан билиннэ диэри үлэлиир.

Ан Иосиф Иванович Аннарга кыра оџонон улааппыта, оскуола сааһыттан толору механизированнай звеноџа тырахтарыыстаабыта. Өлүөхүмэ техникумун бүтэрээт да, сопхуос кылаабынай мэхээнньигэ, инженерэ, Дүллүкү отделениетын управляющайа, оскуолаџа производство учуутала.

Кан Клавдий Михайлович Дүллүкүгэ төрөөбүтэ. Оскуоланы бүтэрэн, аармыйа кэнниттэн Өлүөхүмэтээџи техникуму бүтэрбитэ, сопхуос мэхээнньигэ, онтон кылаабынай мэхээнньигэ буолбута, кэлин суоппардаан ыраах сырыыга сылдыбыта, Дьокуускайга көһөн эмиэ суоппардыыр. СӨ суолун-иһин туйгуна.

Афанасьев Юрий Петрович суоппар, Өлүөхүмэџэ үөрэнэн баран киин аппарат уонна отделение мэхээнньигэ. Үчүгэй көстүүлээх арыы собуотун туттарбыта. СӨ тыатын хаһаайыстыбатын туйгуна.

Дойдуков Василий Тимофеевич Хомустаахха төрөөбүтэ, онно улааппыта, Дүллүкү оскуолатын бүтэрбитэ, тырахтарыыс. Өлүөхүмэ кэнниттэн кэлэн, Хомустаахха мэхээнньиктээбитэ, отделение управляющайа. Дойдугар сэрии бэтэрээннэригэр, тыыл кыттыылаахтарыгар аналлаах Бүлүү сүннүгэр суох үчүгэй көстүүлээх пааматынныгы туппута ыраахтан күндээрэн көстөр.

Бугулов Олег Данилович Мангааска төрөөбүтэ. Дүллүкүгэ дьонун кытта көһөн кэлэн, Дүллүкү, Далыр оскуолаларын бүтэрбитэ. Идэ ылан, Кырыкыйга мэхээнньиктээбитэ, сопхуос дириэктэрин хаһаайыстыбаннай чааска солбуйааччыта, мелиорация предпрятиетын (Аппайа) дириэктэрэ буола сылдыбыта.

Ильин Владимир Николаевич Дүллүкүгэ төрөөбүтэ, оскуоланы бүтэрээт аармыйаҕа барбыта. Өлүөхүмэ техникумун бүтэрбитэ, ыал буолан кэлбитэ.

Сопхуос киин аппараатын тиэхиныкэттэн сэрэхтээх буолууга инженерэ этэ. Өлүөхүмэҕэ көһөн онно мэхээнныктиир, орто оскуола дириэктэрин хаһаайыстыбаннай чааска солбуйааччыта.

Санников Петр Алексеевич мэхээннык идэтин ылан, Кырыкый, Хомустаах отделениеларын мэхээнныгэ, нэһилиэк администратиятын бастакы землеустроителэ.

Санников Иван Алексеевич элбэх оҕолоох ыалга төрөөбүтэ. Дүллүкү оскуолатын бүтэрбитэ. Аармыйа кэнниттэн Өлүөхүмэ техникумун бүтэрбитэ, киин аппарат мэхээнныгэ, оскуолаҕа производство учуутала, местком бэрэссэдээтэлэ. Бэрэссэдээтэллэр улуустааҕы куоталаһыларыгар куруутун бастыыра. Бэркэ сүүрэрэ, ыллыыра.

Куприянов Альберт Никонович Кырыкый отделениетын мэхээнныгэ, Хомустаах отделениетын биригэдьиирэ, Дүллүкү отделениетын управляющаа.

Кан Валерий Михайлович нэһилиэк убаастанар суоппара Кан Михаил Биговичтаахха иккис уолунан төрөөбүтэ.

Дүллүкү оскуолатын, Өлүөхүмэтээҕи техникуму бүтэрэн, нэһилиэккэ электриктиир, улуус киинигэр көһөн эмиэ электриктиир.

Яковлев Николай Спиридонович Дьоруой ийэлээх Руфовтарга төрөөбүтэ уонна эдьийигэр иитиллибитэ. Өлүөхүмэтээҕи техникуму бүтэриэбиттэн Дүллүкү отделениетын мэхээнныгэ, пиэрмэр буола сылдыбыта. Билигин улуус киинигэр тэрилтэҕэ мэхээнныктиир.

Афанасьев Иван Иванович Дүллүкүгэ Дьоруой ийэлээх ыалга төрөөбүтэ уонна улаатан, үөрэнэн электрик-мэхээннык буолбута уонна ол идэтинэн Үрэнинэн, Дүллүкүнэн үлэлиир.

Бугулов Игорь Данилович Дьоруой ийэлээх ыалга иккис уолунан Маҥааска төрөөбүтэ уонна дьонун кытта кыратыгар Дүллүкүгэ көһөн кэлбитэ.

Байыаннай сулууспа, Өлүөхүмэ техникума – кини бастакы суоллара. Дүллүкүгэ кэлэн, Ойбон күөлгэ мэхээнньиктээбитэ, түөрт улахан хотон уотун-күүһүн көрбүтэ. Билигин кэргэнэ Людмила Егоровна үрдүкү дуоһунаска ананан, Үөһээ Бүлүүгэ көһөн электриктиир.

Прокопьев Дмитрий Михайлович Хомустаахха төрөөбүтэ, онтон Дүллүкү, Далыр оскуолаларын бүтэрбитэ.

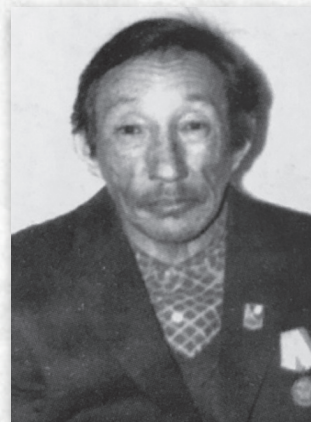
Аармыйа кэнниттэн Өлүөхүмэ техникумун бүтэрбитэ уонна Хомустаахха олоһун тухары электриктиир, Хомустаахха уот-күөс баар буоллабына кинини кытта сибээстээх.

Уот-күөс

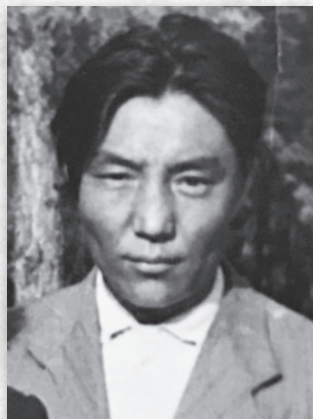
Семенов Федор Семенович 1927 с. Дүллүкүгэ төрөөбүтэ, сэт-тэ кылааһы бүтэрбитэ уонна холкуоска сылгыһытынан киирбитэ. Ол сылдьан оройуон уоту биэрэр ыстаансыатыгар мончуор идэтигэр үөрэммитэ. Үөрэнэн кэлбит киһи быһыытынан 1952 с. дизельнэй ыстаансыа күүһүнэн уот биэриитин саҥалаабыта. ГЭС уота кэлбитигэр сылгытыгар төннүбүтэ.

Варвара Титовналыын алта оҕолоохтор: Егор, Валентина, Григорий, Клара, Марина, Полина.

Константинов Валентин Григорьевич
Афанасьев Иван Иванович
Данилов Валерий Данилович
Бугулов Игорь Данилович
Васильев Александр Николаевич

Суоппардар

Иванов Январь Егорович 1933 с. Дүллүкү Мэндэлэйигэр төрөөбүтэ уонна 12 сааһыттан холкуос үлэтигэр эриллэн барбыта.

Дьокуускайга баран, суоппар идэтин ылыабыттан, холкуос таһаҕаһын ыраахтан чугаһатар буолуобуттан «ЗИЛ» бырысыаптаах массынанан Улахан Невертэн, Солотуункаттан таһаҕас таһыытыгар, саҥа массына аҕалыытыгар улахан сыратын биэрэн үлэлээбитэ. Ол сағана быраатты Афанасьевтары, Михайлов Викторы, Прокопьев Макары, Федоров Викторы, о.д.а. батыһыннара сылдьара. Сайынын от үлэтигэр ат көлөнөн оҕустарыга таһаарылаахтык үлэлиирэ, дэриэбинэ олохтоохторун оттук мастарын, маҕаһын атытын малын-салын таһыта да кинини тумнубат буолара.

Мария Федотовна Гаврильеваны кытта бэрт эйэлээхтик 25 сыл олорон, 47 сааһыгар ыалдьан бу олохтон туораабыта. Икки кыыстаах: Галина, Розалия.

Кан Михаил Бигович
 Анисимов Николай Кононович
 Николаев Алексей Игнатьевич
 Семенов Егор Федорович
 Иванов Андрей Илларионович
 Перевалов Вячеслав Иванович
 Прокопьев Макар Степанович
 Петров Николай Сергеевич
 Тимофеев Валерий Семенович
 Афанасьев Петр Петрович
 Васильев Семен Капитонович
 Никифоров Владимир Спиридонович
 Михайлов Виктор Иосифович
 Федоров Виктор Макарович
 Гаврильев Виктор Макарович
 Николаев Алексей Алексеевич
 Васильев Василий Васильевич
 Николаев Анатолий Александрович
 Тарасов Василий Тарасович
 Аталларов Владислав Васильевич
 Лаврентьев Николай Герасимович
 Иванов Петр Афанасьевич
 Яковлев Алексей Владимирович
 Иванов Тимофей Николаевич
 Ильин Степан Капитонович
 Лазарев Анатолий Семенович
 Иванов Иван Васильевич
 Степанов Владимир Иннокентьевич
 Ксенофонов Валерий Николаевич
 Семенов Владимир Николаевич
 Семенов Семен Трофимович
 Федотов Егор Владимирович

Иванов Аркадий Егорович
Тимофеев Анатолий Михайлович, о.д.а.

Тырахтарыыстар

Яковлев Спиридон Васильевич 1930 с. Бүлүү оройуонун Модут сиригэр күн сиригэр көрбүтэ.

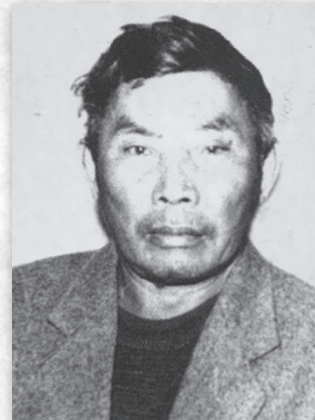
Улаатан Хомустаахха мас кэрдиитигэр, болуот охсуутугар үлэлээбитэ уонна Мандаайы кыыһын Петрова Анна Васильевнаны кэргэн ылан икки кыыстаммытгара: Зоя, Зина. Испирдиэн кэргэнэ өлөн, Дүллүкүнү булбута уонна сотору буолан баран Руфова Вера Руфовнаны кытта ыал буолбута уонна тырахтарыыстаан барбыта. Сүрэбинэн-быарынан үлэхит киһи буолан, бастыг механализатор аатын ылбыта, турарынан-олорорунан, албаһынан, билэринэн-көрөрүнэн олохтоох тырахтарыыстары илиилээх-атахтаах онгортооботоҕо.

Куруук сыгыннах кэриэтэ сылдьара, куруусчутунааҕар ордук кыайа-хото үлэлээн хантарбаланаара, көрөн-истэн сирэйэ хараарара, куударата баттаҕа ыһыллара.

Кэргэнинээн Руфова Вера Руфовналыын, эмиэ бастыг үлэхити кытта, Москубаҕа Бүтүн Сойуустааҕы норуот хаһаайыстыбатын ситиһиилэрин быыстапкатыгар кыттан кэлбиттэрэ.

Убайдарыттан Ньюкууһу уонна Саасканы ииттэ ылан, эмиэ үлэхит дьон гыннылар.

Сахаҕа күүстээх-сэниэлээх туруу үлэхит киһи, сатабыллаах тырахтарыыс 1994 с. ыалдьан өлбүтэ.

Афанасьев Иван Егорович
Афанасьев Владимир Егорович
Данилов Данил Иванович
Ильин Капитон Иванович
Анисимов Павел Иванович
Былачеров Прокопий Федорович
Герасимов Капитон Дмитриевич
Узнаев Революй Макарович
Докторов Алексей Евдокимович
Степанов Иннокентий Маркович
Михайлов Николай Семенович
Тимофеев Михаил Никитич
Прокопьев Семен Степанович
Куприянов Кирилл Никонович
Чомчоев Василий Игнатъевич
Яковлев Николай Михайлович
Андреев Алексей Дмитриевич
Семенов Иннокентий Семенович
Федоров Леонид Афанасьевич
Филиппов Федор Иванович
Егоров Аркадий Иванович
Тарасов Дмитрий Тарасович
Михайлов Руслан Иосифович

Васильев Семен Васильевич
 Аталларов Александр Васильевич
 Васильев Владимир Николаевич
 Ксенофонов Аркадий Николаевич
 Дяриков Дмитрий Серафимович
 Алексеев Василий Иванович
 Томской Иннокентий Иннокентьевич
 Петров Андрей Никонович
 Никифоров Павел Васильевич
 Михайлов Егор Алексеевич
 Федоров Егор Егорович
 Перевалов Сергей Иванович
 Федоров Егор Николаевич
 Анисимов Христофор Николаевич
 Васильев Макар Федорович
 Докторов Андрей Васильевич
 Докторов Леонид Андреевич, о.д.а.

Билинги бириэмэбэ суол онгоһуугар сылдыар Иванов Аркадий Егорович Дүллүкүт-тэн Хомустаахха барар суол салгытыгар кыһаллан үлэлээн, дьон убаастабылын ылыан ылла.

Тиэхиньикэ бастаан дэриэбинэ иһигэр саппыраапкаланара, кэлин Бэрэбэ, үһун сылларга Балаҕан көлүйэбэ ытыллыбыттара.

*Икки сиринэн уу түөлбэлэрдээх,
 Ыраахтан көстөр булгунньахтаах,
 Тулатын сырсыһа үрдүк сыырдаах,
 Балаҕан көлүйэ дэнэр ааттаах.*

«Балаҕан көлүйэ» диэн хоһоонтон быһа тардыы. Дулу

Механизатордар кыайыылаах үлэлэрин түмүгэр сопхуос Дүллүкүтээби отделение уопсай үлэтин түмүгэр киэн Арасыйыаҕа икки төгүл (1980, 1983 сс.) бастакы миэстэлэри ылан, ССКП Киин Кэмитиэтин, РСФСР миниистирдэрин Сэбиэтин, ПБСКСП үйэбэ бэриллэр Кыһыл Знамяларынан, Бочуотунай кырааматаларынан уонна харчынан бириэмийэлэммитэ (управляющей Никифоров Павел Афанасьевич) уонна 1985 сылга Бүлүү сүннүгэр оттоһунҥа өрөспүүбүлүкэбэ бастаан босхо МТЗ-52 тыраахтарынан, Бочуотунай кырааматанан биһирэммитэ (управляющей Федоров Анатолий Макарович), 1963 с. Дүллүкү учаастага (сэбиэдиссэй Талонов Василий Афанасьевич) оройуонҥа бастаабыта.

Олох хамсааһынын түргэтэтиигэ идэлээх үлэһиттэр, ол аата тиэхиньикэни баһылаабыт дьоннор оруоллара кимнээбэр да үрдүктэр.

«Дүллүкү» совхозуос бастынг механизатордара

Тутуу, тутуучылар

1950 сылтан холкуос совхозуос буолуор диэри син элбэх тутуу ытыллыбыта. Ол курдук Ленин аатынан холкуоска Үрэнтэн кулууп көһөрүллэн киирэн Дүллүкүтээби кулууп дьиэтэ, Эгэй оскуолата, кэлин интэринээт, Хомустаахтан Лебедкиннэр дьиэлэрэ кыра оскуола буолбуттара, саҥа маһынан холкуос дьыссаата, икки бастынг ыанныксыттарга (Лаппарова В.П., Докторова А.С.) олорор дьиэ, үүт-арыы сыаҕа, тиэхиньикэ турар гарааһа, мастарыскай, маҕаһыын, улахан кулууп дьиэтэ, оскуола үһүн уопсай дьиэтэ тутуллубуттара.

Уолбукка пиэрмэ, биир сибиинньэ хотону, Ойбон күөлгэ, Хомустаах Түөкэйигэр улахан хотоннор дьэндэтиллибиттэрэ, биирдиилээн ыал көһөн киирэн сарайдаах дьиэлэр элбээбиттэрэ.

Константинов Григорий Иванович Дүллүкү нэһилиэтин биир ытык кырдыаҕаһа, сэрии, үлэ бэтэрээнэ, Албан Аат III истиэпэннээх, Кыһыл Сулус уордьаннарынан наҕараадаламмыт уонна «Хорсунун иһин» мэтээл кавалера, сэттэ кылаас үөрэхтээх Григорий Иванович (1918 с.т.) үтүө олоҕу олордо. Кини бэйэтин үлэтинэн, киһилии суобаһынан дьонун-сэргэтин махталын, убаастабылын ылыабын ылар.

Сэрии иннинэ илиинэн тутууга сылдыбыта. «Арбанда» холкуос сүөһүтүн биригэдьиэрэ, рабочком бэрэссэдээтэлэ этэ, онтон сэрии кэнниттэн холбоспут холкуос (1950 с.) тутуутун маастарынан үлэлээн элбэх тутууну салайбыта. Дэриэбинэ киинигэр 1966 с. туттарбыт кулуубунан, сарайдаах ысқылаатынан (1953 с.) дьон кэлэ-бара сылдьан киэн туттар.

Кини Ильина Александра Ивановнаны кытта ыал буолан алта оҕоломмуттара: Александр, Валентин, Маргарита, Нина, Мария, Григорий.

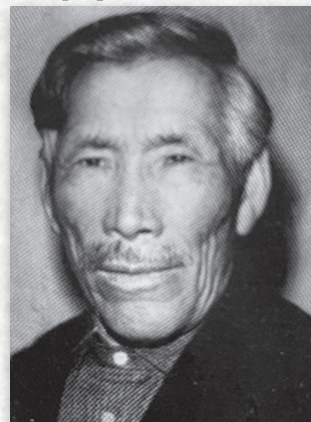

Дмитриев Василий Алексеевич-Быралгы Үрэн күөлгэ төрөөбүтэ, олобун үксүн төрөөбүт Эбэтигэр атаарбыта. Үрэн, Арбанда тутууларын барытын тутуспута.

Кэлин кииннээһин буолан, дьиэ туттан Дүллүкүгэ кылгастык олорбута, бэйэтин саннынан сүгэн туспут дьиэтэ кэлин боро-дуукта маһаһына буолбута, билигин ыал олодор.

Осипов Андрей Николаевич аймахтарын кытта Өргүөттэн көһөн кэлбиттэрэ. Андрей Николаевич Ээкээлэр кыыстара Маайаны кытта ыал буолбута уонна өлүөр диэри тутууга сылдыбыта, киингэ элбэх гарааһы, мастарыскайы,

уһанар сири, уһун оскуоланы, саҥа улахан кулуубу, дьыссааты, алаастарга элбэх хотоннору, титииктэри тутуспута.

Атын сиргэ баран олохсуйан Струкин Дмитрий Васильевич, Ленин уордьаннаах Богданов Василий Ефремович Саха АССР Үрдүкү Сэбиэтин дьокутааттара буолбуттара, Тырыбысов Николай Егорович Үлэ Кыһыл Знамята уордьанынан наһараадаламмыта.

1952 с. бастакы сарайдаах ыскылаат тутуллубута. Струкин Дмитрий Васильевич прораб этэ.

1953 с. Лебедкин П.В. — Улахан Чыычаах дьиэтэ Хомустаахтан көһөрүллэн начаалынай оскуола буолбута, билигин Михайлов Н.С. дьиэтэ.

1954 с. Бүтэйдээхтэн оскуола киирэн, интэринээт буолбута, кэлин буоста, онтон интэринээт остолобуойа буолбута.

1957 с. Бүтэйдээхтэн кулууп буолан турбут дьиэ Дүллүкүгэ киирэн эмиэ кулууп буолбута, онтон Бүтэйдээһинэн, Хомустааһынан тутулла сатаан баран ыһыллыбыта.

1963 с. саҥа маһынан уһун оскуола тутуллубута (оскуола дириэктэрэ Анисимова Г.М., Хороҕо олорон Егоров А.М., улахан Ленин аатынан холкуос бэрэссэдээтэлэ, туттарбыттара).

1965 с. — бырабылыанньаҥа анаан тутулан баран, саҥа дьиэҕэ уларытан дьыссаакка бэриллибитэ. Хомустаах Түөкэйигэр улахан хотон тутуллубута, кэлин В. Дойдуков аатынан ыччат-комсомольскай пиэремэ буолан өрөспүүбүлүкэҕэ аатырбыта.

1966 с. оройуоннаағы Култуура дьиэтин бырайыагынан сыаналаах, көрөр саалаах, фойелаах, алта хостоох, иннигэр болкуон атахтаах улахан кулууп дьиэтэ тутуллубута, кэлин оскуола мастарыскайа, ытар тиир, спортивнай саала буолбута. Прораб Константинов Григорий Иванович.

1967 с. уһун уопсай дьиэ тутуллубута. Билигин онно түөрт ыал олодор.

— Арыы сыаҥа тутуллубута. Маастарынан Федоров М.И. үлэлээбитэ.

1955 с. Уолбукка икки этээстээх курдук, үөһээ өтгө барыта таас түннүк буолан иһэ сып-сырдык сибиинньэҕэ аналлаах хотон тутуллубута, оскуолаҕа үөрэнэр кыра оҕолор «мавзолей» диэн көрүү-истиһи бөҕө буолаллара. Кыһын кыстаан баран Амыдайынан, Ойбон күөлүнэн икки аңыы баран сайылыыллара, сир-уот бөҕө алдыанара. Онно үлэлээбиттэрэ оскуоланы саҥа бүтэрбит кыргыттар Абрамова Александра Федоровна, Тимофеева Анастасия Дмитриевна, кэлин хомсомуол путевкатынан атын сиртэн кэлбит Спиридонова Зинаида Петровна сибиинньэ көрбүтэ.

1972 сылтан «Дүллүкү» сопхуос тэриллээбиттэн Ойбон күөлгэ сылай улахан комп-

лекс (үс хотон), ыанньыксыттар дьиэлэрэ, дэриэбинэҕэ улахан гараас, мастарыскыай, механизатордар дьиэлэрэ, улахан култуура киинэ, олох-дьаһах уонна түүлээх тутар дьиэлэр, хонтуора икки дьиэтэ, эргэ маһынан успуорт саалата, оскуола икки этээс-тээх уопсайа, о.д.а. аныгы көстүүлээх дьиэлэр тутуллубуттара. Ордук 1985 сылтан уларыйы буолуор диэри сопхуоска элбэх социальнай да, производственной да тутуу ытыллыытыгар дириэктэр быһыытынан Дмитриев Николай Захарович, прорабтар Максимов Юрий Михайлович, Абрамов Александр Николаевич, Федоров Владимир Макарович, Софронов Василий Васильевич, маастар Константинов Иван Романович улахан өгөлөөхтөр.

Биэс сыл устата курдук Култуура дьиэтэ, успуорт саалата, Доҕордоһуу болуоссата, оҕо кэмбинээтэ, сүөсүһүттэр үс дьиэлэрэ, механизатордар сынньанар дьиэлэрэ, икки гараас, сылгы үс базата, ЛТО үс базата тутуллубуттара, Арыылаахха, Бүтэйдээххэ диэри, Уолбуттан дэриэбинэни усталаан Хомустаах Уһун күөлүгэр диэри хапытаалынай суол оноһуллубута, Хомустаах туспа отделение, кэлин нэһилиэк буолбутугар хотон, гараас, оскуола, дьыссаат. Бүтэйдээххэ инникитин агро-бөһүөлэк буоларга ананан түөрт кыбартыралаах икки уопсай дьиэлэр тутуллан ыаллар мустубуттара.

Абрамов Александр Николаевич Перевалова Варвара Николаевна-тан Дүллүкүгэ төрөөбүтэ. Абрамов Николай Илларионовичтаахха кыра сааһыгар иитиллэн, орто оскуоланы онно бүтэрбитэ.

Производствоҕа үлэлээн баран, («Ойбон күөл үнүбүрсүтүөтүн» бүтэрэн), СГУ тутууга салаатын бүтэрээт, дойдутугар үлэли кэлбитэ уонна сопхуос ыстаарсай прорабынан ситиһиилээхтик үлэлээбитэ.

Кэргэнэ Любовь Михайловна оскуолаҕа оҕолорго нуучча тылын, литературатын үөрэппитэ. Кэлин Любовь Михайловна дойдутугар тийэн санга үлэлээн иһэн утуу-субуу олохтон туораабыттар.

Константинов Иван Романович 1942 с. кулун тутар 10 күнүгэр Бүлүү оройуонун Бөкчөҥө нэһилиэгэр холкуостаах дьиэ кэргэннэ үһүс оҕонор төрөөбүтэ. Ийэтэ Анна Константиновна Трофимова үс уолун, кыра кыһын бэйэтэ көрөн-истэн улаатыннарбыта. Кини Бүлүү куорат остолобуойугар, оҕо сонотуоруйугар, балыһаларга пуобардыра.

Иван 1962 с. аармыйаҕа сулууспалы барбыта. Сулууспата Кемерово, Омск куораттар байыаннай чаастарыгар ааспыта.

Иван успуорт араас көрүнгүнүн дьарыктанара. Эдэр сылдьан штанганан дьарыктаммыта, хойукка диэри волейболунан, атах ооньуутунан сөбүлээн дьарыктанара.

1965 с. байыаннай сулууспата бүтэн, Үөһээ Бүлүү оройуонун Дүллүкү нэһилиэгэр кэлбитэ уонна аармыйаҕа сылдьан киномеханик идэтин ылан, Дүллүкүгэ идэтинэн үлэлээбитэ. Онно Үрэн, Хомустаах учаастактарыгар атынан тийэ сылдьан киинэ көрдөрөрө, ыраах тыа дьонугар култуураны тарҕатара.

Онтон 1968 сылтан МСО тэрилтэтигэр үлэҕэ киирбитэ, туттааччы буолбута. 1978 сылтан сопхуос ыһыллыар диэри тутууга маастардаабыта. МСО лиинийэтинэн Дүллүкү үгүс улахан эбийиэктэрин тутуспута: Ойбон Күөл хотон комплекстарын, гараастарын араас социальнай тутуулары, ол иһигэр билигин үлэли турар 4 куорпустаах оҕо кэмбинээтин, о.д.а.

1993 сылтан араас командировкаларга сылдъара, ол курдук Тополинайтан, Улахан Невертэн уотурба, санга дьыссаат матырыйаалын, оборудованиетын Усть-Куттан таспыта. Үлэтигэр олус эппиэтинэстээх, ирдэбиллээх этэ, бииргэ үлэлиир дьонугар биир тэнник сыһыаннаһар, дьонуннаах сүбэ-ама биэрэр буолан ытыктанара, билигин да үчүгэйдик ахтыллар, үлэтигэр чиеһинэйэ, эбээһинэһин тутта кэмигэр толороро.

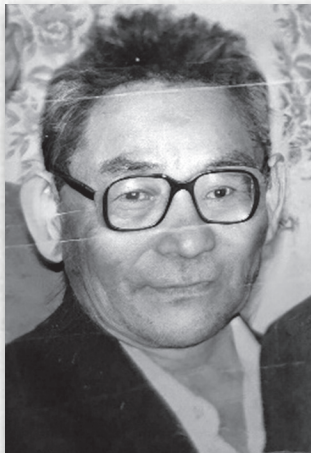
Кэргэнэ Ульяна Кирилловнаны кытта 2 уол, 3 кыыс оҕону төрөтөн, көрөн-харайан улаатыннарбытара, үлэһит дьон онорбуттара. Үс кыыстара — Марианна, Елена, Юлия — үһүөн үрдүк үөрэхтээх иитээччилэр, идэлэринэн үлэлииллэр. Бары ыаллар, билигин 13 сиэннээхтэр, 7 хос сиэннээхтэр.

Тутууга Михайлов Елисей Михайлович, Егоров Иван Тихонович, Афанасьев Петр Егорович-Торуой, Тимофеев Аркадий Иванович, Трофимов Николай Николаевич, Иванов Николай Егорович, о.д.а. өр сылларга үлэлээбиттэрэ. Пилорамщиктар Обоев Николай Петрович, Семенов Захар Трофимович этилэр.

ГЭС лииньийэтэ тардыллыытынан уонна МСО тутар тэрилтэ улахан тутуулары ытытытынан улуу нуучча норуотун, онтон да атын славян норуоттар элбэх бэрэстэбиитэллэрэ кэлбиттэрэ, сорохторо ыал буолан манна олохсуйбуттара. Нуучча Высотин Николай Илларионович, белорус Романятов Николай Викторович, нуучча Князев Вячеслав Петрович, татаар Андреев Алексей Дмитриевич, украинец Мельниченко Василий Константинович. Белорус Скребец Николай Федосович салайар биригээдэтэ Кырыкый, Дүллүкү дэриэбинэлэрин үгүс улахан тутууларын ыппыта, бэйэтэ дойдутугар саха кыыһын кэргэн ылан бэркэ олорор, сибээһин быспат.

1960-с сыллар бүтүүлэригэр Балашов Вячеслав Иванович салайааччылаах Москубаттан кэлбит аҕыс киһилээх тутуу биригээдэтэ элбэх тутууну туппута, ырыа ансаамбылын тэринэн, Дүллүкү чиеһин оройуоннай көрүүлэргэ элбэхтик көмүскээбитэ.

Ити дьону МСО лииньийэтинэн учаастак маастара Оконосов Дмитрий Кириллович иилээн-саҕалаан үлэлэппитэ.

Оконосов Дмитрий Кириллович 1931 сыл ыам ыйын 22 күнүгэр Кэнтиккэ төрөөбүтэ. Сэттэ кылаас кэнниттэн оройуон киинигэр тутууга сылдъыбыта. МСО диэн улахан тутуу тэрилтэтэ тэриллэн, өрүс хангас биэрэгинээби учаастагын маастарынан ананан, Дүллүкүгэ кэлбитэ уонна манан даҕаны, Боотулуунан, Мангааһынан, Далырынан, Кырыкыйынан, Хомустаабынан даҕаны элбэх тутууну ыттарбыта. Олохтоох сахалары да, нууччалары да кытта биир тылы булан үлэлиирэ, олохторун, үлэлиир усулуобуйаларын тупсарыыга кыһаллара, ону таһынан дэриэбинэ биирдиилээн ыалларыгар матырыйаалынан да, сүбэтинэн-аматынан да көмөлөһөрө.

Ильина Мария Егоровнаны кэргэн ылан, уон оҕоломмуттара, Мария Егоровна интэринээккэ өр сылларга түүгүнү ньээнкэнэн үлэлээбитэ.

Аҕабыт үтүө аата биһиэхэ өрүү тыыннаах

Биһиги аҕабыт, тыыл, үлэ бэтэрээнэ, Оконосов Дмитрий Кириллович саамаан сыйын саҕаланар кэмигэр, Ньюкуолун таһара күнүгэр, ыам ыйын 22 күнүгэр 1931 с. II Үөдүгэй нэһилиэгэр Кирилл Данилович уонна Мавра Сергеевна Оконосовтар дьиэ кэргэттэригэр иккис оҕонон төрөөбүтэ. Аҕабыт аҕата, биһиги эһэбит, Дьэкти Кирилэ биллэр, маһы хамсатар уус эбитэ үһү. Эһэбит, эбэбит уонтан таһа оҕоломмуттарыттан 5 эрэ оҕо ордон, улаатан киһи хара буолбуттар.

Сэрии ыар сылларын сағана Дмитрий Кириллович 1-кы кылааска үөрэнэ киирбитэ. Бу кэмнэ уончатыттан эрэ тахсыбыт уолчааны үлэһит илии тийбэт буолан, «Үөдүгэй» холкуоска үүт учуотчугунан үлэбэ ылбыттара. Онон кини сайын аайы холкуоска улахан дьону кытта тэннэ үлэлиирэ, бу мантан ыла аҕабыт үлэтин хаамыыта сағаламмыта.

10-с кылааһы ситиһиилээхтик бүтэрэн баран, Нам нэһилиэгэр кулууп сэбиэдиссэ-ийнэн ананан үлэтин сағалаабыта. Бу кэнниттэн Үөһээ Бүлүү оройуонун типография-тыгар, наборщик-печатник идэтин баһылаан, салгыы үлэлээбитэ. 1953 с. 22 сааһыгар, Дьокуускай куоракка үөрэнэ сылдьан, ыарытыһан (типографияҕа үлэ ыарахан усу-луобуйатын дьайыыта) үөрэбин хаалларарга күһэллибитэ. Ол да гыннар аҕабыт бииргэ төрөөбүт эдьийин Дарияны үөрэттэрэр бағаттан Дьокуускай куоракка хаалан, ыалга мас хайытан бэлэмнээн, атын араас үлэни толорон эдьийигэр көмө буолбута.

1954 с. Үөһээ Бүлүү райисполкомугар инструкторынан үлэлээбитэ. Дьэ, бу кэнниттэн олоғун устата идэ гыммыт үлэтигэр – тутууга – болуотунньугунан киирэн, 40-тан тахса сыл үлэлээбитэ.

Ыал буолар дьылҕата тардан, 1961 с. сайыныгар Дүллүкүгэ тахсан, Кыталыктаах сайылыгыттан, 30 сыл бииргэ олоһун тапталлаах кэргэнин, эмиэ улахан тимир ууһа Дьурусхалкыһын, Ильина Мария Егоровнаны ыйыттаран, быр-бааччы ыал буолбуттара. Онтон 1962 с. күһүнүгэр маннайгы оғолоро күн сири көрөр. Бу кэнниттэн сыллата 11 оғону төрөтөн киһи хара гынаттаабыттара.

1970 с. санатыгар 5 оғолоох ыал ағата Красноярскайга баран үөрэнэн, үөрэбин кыһыл дипломунан бүтэрэн, тутуу маастарын идэтин баһылаабыта. Үөрэбин бүтэрэн баран, Бүлүү өрүс унуоргу учаастагар прорабынан ананан, уһуннук соғотоғун үлэлээбитэ. Аҕа-быт прорабтыыр кэмигэр дьэтигэр көстөрө ахсааннаах этэ. Оғолор утуяа сыттахта-рына, сарсыарда ааттаах эрдэ, кинини кытта өр кэмнэ бииргэ алтыспыт киһитинин, суоппар Трофимов Ньюкулайдыын, Боотулууга тийэ эргийэн, түүн үөһэ кэлэллэрэ.

Өрүс унуоргу өттүгэр прорабтыыр сылларын устата хас да көстөөх сирдэринэн, оч-чотооғу Дүллүкү лесхона Константинов Уйбаанныын сатыы, сороғор атынан, мас от-водугар сылдьаллара. Бу үлэлээбит сылларын устата элбэх араас тутуулары салайан ыппыта. Ол курдук Дүллүкүгэ мағаһын, арыы сыаға, маастарыскай, оскуола (1977 с.) кулууп, 200, 250 миэстэлэрдээх механизированнай хотон, арболитовай дьэилэри, улууска суох хас да куорпустаах дьыссаат тутуутун салайан иһэн, харағынан ыалдьан, бочуоттаах сынньаланна тахсыбыта. Маны таһынан атын да өрүс унуоргу нэһиликтэр-гэ араас тутуулары – кулууптары, гараастары, баанныгы, уопсайа 54 кыбартыра ту-туутун салайбыта.

Аҕабыт өр сыллаах үлэтэ грамоталарынан, хайҕал лиистэринэн бэлиэтэммитэ. Ки-ни, бэйэтэ этэринэн, 60-ча ыал дьээ туттан саға дьэбэ кириитигэр көмөлөөбүнэн аағынара. Дмитрий Кириллович Оконосос дьонго үтүө сыһыанынан, ирдэбиллээгинэн, бигэ тыллаағынан биллэрэ. Кини өлбүтүн кэннэ (19.07.2002 с.) Дүллүкү нэһилиэтин бочуоттаах олохтооғо аат ингэриллибитэ.

Биһиги аҕабыт Дмитрий Кириллович өр сыллар устата МСО-ға прорабынан үлэлээн, дьон-сэргэ ытыктабылын ылбыта.

Аҕабыт үтүө аата оғолоругар, сиэннэригэр, хос сиэннэригэр өрүү тыыннаах, умнуллубат.

Оғолоро

Билигин баар улахан тутуулар тутуллубут сыллара

Хонтуора — 1974 с.
 Орто оскуола — 1977 с.
 Олох-дьаһах кэмбинээтэ — 1979 с.
 Улахан гараас — 1980 с.
 Мастарыскыай — 1978 с.
 Арыы сыаҕа — 1967 с.
 ТКДь — 1985 с.
 Эргэ маһынан успуорт саалата — 1990 с.
 Икки этээстээх уопсай дьиэ — 1982 с.
 Маҕаһыын — 1985 с.
 Бородуукта маҕаһыына — 1989 с.
 Буоста дьиэтэ — 1973 с.
 Балыһа — 1985 с.
 Начаалынай оскуола — 1993 с.
 Арболит дьиэ — 1985 с., кэлин түөрт арболит дьиэ
 Уһун гараас — 1986 с.
 Доҕордоһуу болуоссата — 1986 с.
 Улахан деткомбинат — 1993 с.
 Боросуут кулууба — 1994 с.
 Арочнай хочуолунай — 1985 с.
 Саха балаҕана — 1996 с.
 ЛТО базата — 1983 с.
 Хомустаах дьыссаата — 1988 с.
 Хомустаах оскуолата — 1989 с.
 Ойбон күөл хотонун маһынан кыра оскуола — 1990 с. (сиппэтэбэ)
 Саҥа үүт-арыы собуота — 2003 с.
 Дьаһалта хонтуората — 2011 с.
 Арочнай успуорт саалата — 2014 с.

Тимофеев Эдуард Аркадьевич 1988 с. Дүллүкү орто оскуолатын бүтэрэн, «Дүллүкү» сопхуоска балтараа сыл ыанньык-сыттаабыта, икки сыл Сэбиэскэй аармыйаҕа сулууспалаабыта. Дойдуга реформалар бараннар, тыаҕа үлэ суоһунан 1992 сылтан куоракка олорор. 2001 с. Ленскэй куорат ууга барбытыгар, суһал тутуу биригээдэтигэр (биригэдьиир Чабыл Васильев, төрдө Кырыкый) киирэн, «Чаанчык-2» диэн бөһүөлэк тутуутугар кытыбыта.

Ити сыл «Тутааччылар күннэригэр» бырабыталыстыба хамыһыһыата Эдуард Аркадьевичка «Арасыйыа бочуоттаах туттааччыта» диэн знагы уонна «Ыксаллаах быһыы-майгы алдьархайыттан быһааһын иһин» диэн мэтээли туттарбыта

Дьокуускайга олорон быстах үлэбэ үлэлиир, биир уол оҕолоох.

Оттоһун, сиилэстээһин, отчут звенолар

Холкуос эрдэбинэ үлэ барыта илиинэн уонна көлөнөн оттоноро, ордук көлөнөн оттоһун барыстааҕа, оттон илиинэн оттоһун араас куһаҕан сирдэргэ, от-мас быһыгар ытыллара.

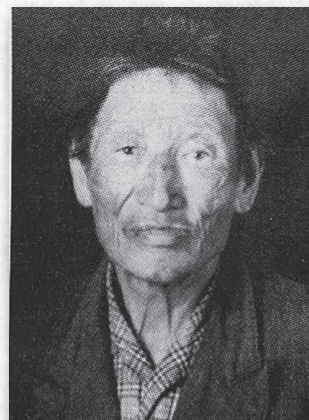
Оттооһун буолуон иннинэ ыһыахтар кэмнэригэр онкучахха (2 x 2 кв. м) **сиилэстээһин** ытыллара. Оннук онкучах дэриэбинэҕэ, Көппөхтөөххө, Амыдайга, Таппаҕа, Уолбукка, Тэхэкэйгэ, Арҕаа Бэттиэмэҕэ, ардыгар Сылгы Арыытыгар Өкөстөөн өтөбөр бааллара. От охсооччулар — уонча киһи, бугуллааччылар — биэс-алта, от тиэйээччилэр — икки-үс, бугул аннын харбааччылар — эмиэ оччо, оҕус сиэтээччилэр биэс-алта, оччо оҕус, онкучахха кэллэххэ сүөкээччилэр — икки-үс, онкучах үрдүгэр от кырбааччылар — уонча, тэпсээччилэр — икки-үс ыйааһыннаах дьон, барыта — 42-45 киһи буолара. Бүтэрэн баран буорунан, отунан көмөн кэбиһиллэрэ, кыһынын пиэрмэлэргэ таһан, ыанньык ынахтарга сиэтиллэрэ. Кэлин Федоров Леонид Афанасьевич салайааччылаах механизированнай звено ытыыстаах улахан траншеяларга хаалыыра уонна буорунан көмөрө.

От ыйын ортотуттан дьиннээх оттооһун саҕаланара. Зеноводтар оруоллара улахана, бэйэлэрэ биригэдьиир курдуктара. Ол курдук Хангырынданан, Арыылаабынан, Сяһардаабынан, Кулуһуннаабынан, Ынах көлүйэтинэн, икки Быһах Уктарынан, Чуолбарынан Санников Алексей Иванович салайааччылаах от кэбиһэр звенота бэркэ табыллан үлэлээбитэ. От угааччынан Федоров Егор Егорович, харбааччынан Степан Егоров, оҕус сиэтээччилэринэн Серафим Софронов уонна Анатолий Федоров, кыдамаһытынан күүстээх киһи Никифоров Илья Ксенофонтович сылдыбыттара, от үрдүгэр Алексей Иванович бэйэтэ туран дьаһайтыыра. 1958 с. аан бастаан оҕус оннугар аты ити уолаттар сороҕор миинэн, сороҕор хааман сиэтэр буолбуттара, онон ат көлө кэбиһиигэ туттуллар буолбута.

Санников Алексей Иванович (1897–1981 сс.) кыанар ыал оҕото буолан, бастаан тэриллит «Кыһыл сирдьит» холкуоска кирибэтэҕэ. Холкуоһунан үлэлиир ордугун билэн баран кэлин кирибитэ уонна сылгыһыттаабыта. Сэрии буолбутугар саастаах диэннэр ыгырбатахтара, ол оннугар тыыл үлэтигэр олоһун харыстаабакка үлэлээбитэ. Ол иһин 1947 сыл кулун тутар 13 күнүгэр И.В. Сталин мэтээлинэн наҕараадаламмыта (Дүллүкү нэһилиэтин 56 киһитин ортотугар).

Бастыҥ ыанньыксыт кэргэнин Анна Пудовнаны батыһан, кыһынын хотон тас үлэһитинэн үлэлиирэ, сайынын окко сылдыара. Кинилэр элбэх оҕоломмуттара: Мария, Елизавета, Валерий, Иван, Иннокентий, Петр, иккис Иван, Ирина, Евдокия, Анна.

Оскуолаҕа аҥаардас «биэс» сыанаҕа үөрэммит оҕо оскуоланы бүтэрэригэр «Кыһыл көмүс бөрүөнэн» биһириргэ улахан бириийи 1977 с. олохтообуттара.

Тиэхиньикэ элбээбитинэн биир механизированнай, 5 көлө-илии, элбэх илии, 5 кэбиһэр, икки көмө кэбиһэр, биир механизированнай сиилэс, моой отчуттар звенолара, 3 ЛТО, оройуоннааҕы олох-дьаһах кэмбинээтэ, идэтийбит (сылгы, тутуу, кыыл иитээччилэр, учууталлар), 6-7 ынах сүөһү пиэрмэтэ, икки субан бостууктара от үлэтигэр күргүөмүнэн туруналлара, оннооҕор кыра оҕолорго бугулуна соруудах бэриллэрэ, тэрилтэлэр сотору-сотору субуотунньугунан от оттуу, эбии аһылык бэлэмни тахсаллара.

Оттуур звенолар

Дүгүрдээххэ — сиилэстиир звено (Федоров Л.А.) сенаж бэлэмниирэ.
 Аранастаах — Болуонхай — ЛТО «Дүллүкү-79» — Федоров А.М., Степанов Р.И.
 Арыылаах — Иэһэрдээх (илии звенота) — Федоров В.Т.
 Үөһээ сирдэр (илии звенота) — Мухоплев Н.Ф. уонна Аталларов В.С.
 Дүллүкү — Илин Эбэ — Сылгы Арыыта (толору механизация) — Анисимов П.И.

Сылгы Арыыта (илии) — бытовой кэмбинээт — дириэктэр Павлов Г.М.
 Дүллүкү — Иэһэрдээх (көлө-илии) — Николаев А.И.
 Хангырында — Арыылаах — Быһах уктара (көлө-илии) — Иванов Н.Н.-2.
 Арбанда — урут Сайылыгынан (көлө-илии) — Иванов В.А.
 Бүтэйдээх (көлө-илии) — Павлов И.Н.
 Арбанда — Ойуун күөлэ (илии) — Руфов Вл. Н.
 Өтөн (илии) — Егоров К.Х., Бадаев Н.Б.
 Бүтэйдээх — ЛТО «Үрэн-85» — Николаев В.Н.
 Кучук (илии) — учууталлар — бастаан Федоров А.М., Санников Инн. А.
 Бэс күөллэрэ (илии) — кыыл иитэр пиэрмэ — Никифоров В.В.
 Хомустаах — Туостаах арыы (көлө-илии) — Кухотов П.А.
 Торой (илии) — Михайлов А.Е.
 Хампа (илии) — Яковлев А.И.
 Үкүкээт — ЛТО «Тандем» — Семенов И.Д., Санников И.А.
 Хараабай (илии) — Петров И.С., эбии субан бостууга.
 Моой отчуттар, ол иһигэр оскуола дириэктэрэ Петрова П.С. Бэрэбэ хоруу төрдүгэр.
 Тутуулар (илии) — Руфов Н.Р.
 Сылгы (илии) — Петров Н.С.

Кэбиһэр звенолар

Дүллүкү-Дэди-Үрэн күөл — Былачеров П.Ф.
 Иэһэрдээх — Арбанда — Филиппов Ф.И.
 Бүтэйдээх — Данилов Д.И.
 Хомустаах — Ильин К.И.
 Отделение, киин аппараат — Константинов И.Р.

Сиилэс (Тэһэкэй, Обуруоттаах, Ойбон күөл) — Федоров Л.А.

Холкуос саҕана онкучахха сиилэстээһин кэнниттэн оттооһун от ыйын ортотуттан саҕаланара, дойду сирдэрин оттоон баран, бары звенолар Сылгы арыытыгар күһүн мустан оттууллара. Илин Эбэ курдук күөллэргэ отчуттар ый курдук оттууллара, ол курдук ити Эбэ уута суох буолан, 120-150 туонна от кэбиһиллэрэ, илин эбэтэр арбаа баска кэлэн сир эмэхтэ уутунан омурбанньыллара.

*Уот кураан турбут кэмигэр
 Уһун күөлгэ таммах ууну
 Таба көрбөт буолуллара,
 Тастан ылан чээйдэнэрэ.*

*Уһун сайын оттоноро,
 Салыахха диэри сылдыһыллара,
 Сүүһүнэн турбут отторо
 Эбэ иһин толороро.*

*Массына көлө элэнниир,
 Тыаһа ыраахха сирилиир,
 Туйах үктүүр олугугар
 Ынах-сылгы тобуруйар.*

*Олох илин ардах түһэр,
 Отчут оттоон бүтэн тахсара,
 Арбаа баска күммүт көрөр,
 Ааһар дьону күлүү гынара.*

*Сүүс аһаара киһи от охсор,
 Сүүс оҕо ол онно мунһар,
 Икки сүүс киһи от кэбиһэр,
 Сүүс эр бэрдэ күрүө тутар.*

*Үс сүүсчэ туонна от турар,
 Оччо сүөһү кыстыыр буолар,
 Баай-талым оччонон элбиир,
 Олох-дьаһах тупсан иһэр.*

Дулу

Сайылыкка ыанньык пиэрмэлэр

«Бэттиэмэ» — Дмитриева А.М.; «Арыылаах» — Николаева Е.И.; «Обуруоттаах» — Руфова А.Н.; «Чаран» — Ильина А.И.; «Сайылык» — Иванова П.Г.

Ньирэй сайылыга: «Локуйаан» – Федорова М.Д.; «Үөһээ Өттүк» – Ильина В.Е.

Ньирэйдэрбин таптыбын

Мин сайынгы каникулбар «Локуйаан» диэн сайылыкка 20 ньирэйи көрбүтүм. Миигин кытта бииргэ дьүөгэм Анисимова Рита эмиэ 15 ньирэйи көрдө. Манна ийэлэрбит үлэлиллэрэ: мин ийэм Матрена Семеновна Магаастан Семенов Егор Федоровичка кэргэн тахсан манна олохсуйбута уонна сыл аайы ньирэй көрөр. Рита дьоно Боотулууттан кэлбиттэрэ уонна ийэтэ Степанова Мария Никоновна бастын ньирэй көрөөччү быһыытынан убаастанара уонна артыыс бэрдэ этэ.

Ньирэйдэри көрөр сирбит икки чааска арахсара, онно уочаратынан мэччитэрбит. Биһиги Риталыын кырачаан ньирэйдэри көрөрбүтүн сөбүлээтибит. Күөх от уонна мутукча дыргыл мүөт сыттаах сайылык барахсанна олорор наһаа үчүгэй, тулан барыта кэрэ айылба.

Төрөөбүт сопхуоспутугар төһө кыахпыт баарынан көмөлөһө сылдьарбытыттан санаабыт үөрэр, дуоһуйар. Ол курдук дьүөгэбинээн үс ый устата биир ньирэйи ортотунан 40 кг улаатыннардыбыт. Ритабынаан аны сайын эмиэ таптыыр алааспытыгар Локуйаанга ньирэй көрө барыахпыт диэн биир бигэ санааҕа кэллибит.

Маша Семенова, Дүллүкү, 6-с кылаас үөрэнээччитэ

Субан сүөһү

«Бүтэйдээх» – Иванов Р.И.

«Хараабай» – Петров И.С.

Сылгы

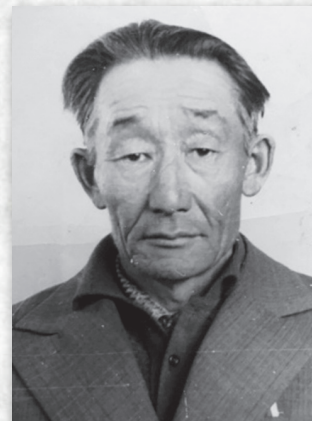
Петров Н.С.

Оройуоннай куоталаһыга Николаев Алексей Игнатьевич салайар көлө-илии звенота элбэх сыл бастыыра, сыл аайы биирдии пуонданан наҕараадаланаллара. Сорох сыл Павлов Иван Николаевичтаах 2-с миэстэни ылан үөрэллэрэ.

Иванов Николай Николаевич көлө-илии звенота Дүллүкү Бэрэтигэр, дэриэбинэлэрэ бу көстөн турар сиргэ, балаакканан хоно сыталларыгар сылдьан, баартыа райкомун бастакы сэкирэтээрэ Иванов Климент Егорович улаханлык сөбүн да, соһуйан да турар. Ол сыл оройуон отчуттарыгар холобур гынан кэпсээн-ипсээн гыммыта, оннук үлэлииргэ дьону күөртээбитэ.

Николаев Алексей Игнатьевич 1936 с. Хомустаах нэһилиэгин «Хомустаах көлүйэ» диэн сиргэ төрөөбүтэ. Аҕата бастакы кэргэнэ өлбүтүн кэнниттэн Өлөксөй биэс саастааҕар Хобороонньо (Февронья Николаевна, 1903–1967 сс.) диэн кып-кыраһаабай, ып-ыраас дьахтары кэргэн ылан, хата бэркэ олохсуйтара, киһи хара буолбуттара. Оскуолаҕа киирэн Тэһэкэйтэн сатыы сылдьан хас да буолан үөрэммиттэрэ, аргыстаһан, дэлби оонньоон-көрүлээн, дьээбэлэһэн бэркэ сылдыбыттара.

Холкуоска ол-бу үлэҕэ сырыттаҕына, оччотооҕу Хороҕо киин-нээх улахан Ленин аатынан холкуос Дүллүкүтээҕи учаастагын сэбиэдиссэйэ ыңыран ылан, икки буолан Ньурба Маарыгар үөрэтэ ыппыта: кинини суоппар-комбайнер, Михайлов Николай Семеновиһы тырахтарыыс куурсугар уонна 1961 с. идэлээх

дьон буолан төннөн кэлэн, Ньюкулайа Дүллүкүгэ барбыта, кини Хороҕо хаалан ГАЗ-51 бензовоз-массына суоппара буолбута уонна үс сыл үлэлээбитэ.

Ыһыллыгы буолан, 1963 с. Дүллүкүгэ тахсан бастаан молоковозка үлэлээбитэ. Онтон холкуостар холбоһон биир сопхуос буолбутугар дойдутугар орубуна уон сыл бензовозка үлэлээн, Хоро, Нам, Дүллүкү икки ардыгар элбэхтик сүүрдүбүтэ, дьон-сэргэ махталын элбэхтик истибитэ, сопхуостан «Москвич» массына, «Урал» матасыкыл пуондаларынан бириэмийэлэммитэ, дьиэ тэрилин да ылбыта.

Сайынын көлөнөн оттуур звенону салайара уонна звенота оройуонна куруук бастыыра.

Кэлин сапыраапкаҕа үлэлии-үлэлии, массынанан ыалларга уу баспыта. «Өлөксөй кирибит буоллаҕына, эрэмнэ күүһүрэр», — диэни дьонтон истээччи, ол аайы күүһүрэр-уоҕура түһээччи. Билигин 83-с хаара да буоллар кыра омук массынатанан дьиэ таһыгар сылдьар. Онон уопсайынан мунһан-тараан тиэхиньикэҕэ үлэлээбит ыстааһа 58 сыл буолла, аны 85 сааһыгар тийэ сүүрдэн, 60 сылы толорбут кини бэрт буолуо этэ диир.

Комсомольскай путевканын Сургуулуктан үлэлии кэлбит кыһы Никифорова Мария Афанасьевна (холкуос, сопхуос бастың үлэһитэ этэ) кэргэн ылан элбэх оҕоломмуттара. Бары улаатан бэйэлэрэ ыал эһэтэ-эбэтэ буоллулар: улахан уола Егор Алексеевич иллэрээ сылтан нэһилиэк баһылыгынан үлэлиир, Алексей — суоппар. Эдьийэ Евдокия Игнатьевна холкуос, сопхуос бастың үлэһитэ этэ, ыал буолбатаҕа, кинилэр оҕолорун көрсүбүтэ.

Үлэ-сынныалан лаабырдарын куоталаһыларыгар «Дүллүкү-79» лаабыр (начаалынныктар Федоров Анатолий Макарович, Степанов Революй Иннокентьевич) кэккэ сылларга бастаабыта. Лаабыр 1979 сыл сайыныгар тэриллибитэ, начаалынныгынан Докторов Виктор Евдокимович, настаабынныгынан Лебедкин Василий Гаврильевич, иитээччинэн Аталларов Василий Софронович үлэлээннэр, оҕолор Сылгы Арытынан, Илин Эбэнэн балаакканын сылдьан оттообуттара.

1981 сылтан начаалынныгынан учуутал Федоров Анатолий Макарович кириэн, Болуонхай Сут көлүйэтигэр лаабыр базатын туттаран, 1982 сылтан онно үлэлиир буолбуттара. Икки утуяр дьиэ, саха балаҕана, остолобуой, суунар сир, икки туалет, тулата бүтэйдэнэн, анал тиэхиньикэ уонна туттар тэриллэр (хотуур, кыраабыл) турар былаһааккалара онгоһуллубуттара, спортивной ооньуулар араас инбэнтээрдэрэ баар буолбуттара. Бастың үлэһит оҕолор таһаарар-түһэрэр былаахтара, үлэ түмүгүн көрдөрөр бүлүтүн ыйанар тэрээһин дуоскалара кэккэлээбиттэрэ. Манна ыччат дьин-нээх настаабынныга Обоев Василий Петрович үлэлээбитэ, бастайааннай иитээччи таһынан оскуола учууталлара уочаратынан үлэлээн бараллара, «сууккалаахтар» диэн күлэллэрэ. Кэлин настаабынныгынан Устинов Андрей Иванович үлэлээн сылдьыбыта. Пуобардарынан Петрова Наталья Ивановна, Устинова Раиса Ивановна үлэлээбиттэрэ.

Инньэ гынан икки Болуонхай, Хампа, Көстөкүүн күөлэ, Алаас, Орто, Аранастаах, Ойбон көлүйэ, Үттэ, Сут көлүйэ оҕолор күүстэринэн оттоноллоро. Аны Анатолий Макарович 1983 сылтан учууталлар оттуур звеноларын тэрийэн, Кучукка барбытыгар начаалынныгынан үлэ учуутала Степанов Революй Иннокентьевич хаалбыта.

Обоев Василий Петрович Намна 1938 с. төрөөбүтэ, тулааһа буолан, детдомна иитиллибитэ.

Василий эдьийэ Акулинаны батыһан кэлэн, «Үрэн» ыччат-комсомольскай учаастагар (сэбиэдиссэй Алексеев Петр Семенович) ыанныксытынан оройуон кииниттэн кэлбитэ уонна сотору собус Дуняны кытта ыал буолбуттара. Баһылай

кэргэнин үөрэххэ ытан баран, МСО тутар биригээдэҕэ үлэҕэ киирбитэ уонна өр сылларга бэркэ үлэлээбитэ, элбэх улахан тутуулар кини илиитин иһинэн ааспыттара. Онтон хачыгаарынан киирэн, өссө үлэхитин көрдөрбүтэ.

ССКП чилиэнэ буолан, ДНД начаалынньыга дуоһунаһын сүгэн, уопсастыбаннай бэрээдэк иһин таһаарыылаахтык охсуспута, драматической артыыс бэртээхэйэ этэ. Сыбаанньа баара эбитэ буоллар, нэһилиэк үтүөлээх артыыһа буолар киһи этэ. Сайынын аайы ЛТО оҕолорун настаабынньыгынан үлэлээн, оҕолор улахан убаастабылларын ылбыта, кини киэпкэтэ элбэхтик имитиллибит буолуохтаах.

Василий Петрович уонна учуутал Евдокия Петровна Томская биэс оҕоломмуттара: Василий, Мария, Евдокия, Диана, Прокопий.

От лаабырын начаалынньыктарынан Докторов Виктор Евдокимович, Федоров Анатолий Макарович, Санников Иннокентий Алексеевич, Николаев Владимир Николаевич, Семенов Иван Данилович, оҕуруот лаабырын начаалынньыктарынан Васильева Валерия Васильевна, Никифорова Мара Гаврильевна, о.д.а. үлэлээбиттэрэ. Пуобардарынан Анисимова Екатерина Петровна, Семенова Галина Васильевна, Ильина Раиса Ивановна үлэлээн, оҕолору минньигэс аһылыгынан хааччыйбыттара.

Лаабыр оҕолоро сүлөөккэ

ЛТО-лар буолабыт

Кыһар күнү сырсыһа
Былаах тахсар сарсыарда,
Үлэ күнүн көрсүһэ
Оҕо-аймах чаҕаарда.

Хос ырыата:

Күүстээх үлэ дьонобут,
Көрдөөх-нардаах ыччаппыт,
Чэгиэн-чэбдик сылдыабыт,
Биһи Ылтуолар буолабыт.

Куоталаһан охсобут,
Сырсыалаһан мунһабыт,
Тэбис-тэнгэ кээһэбит,
Бөҕө күрүө тутабыт.

Хос ырыата.

Билии-көрүү ылабыт,
Араас оонһуу тардабыт,
Ыраас иһин кыттабыт,
Бэрээдэк да тутабыт.

Хос ырыата.

Иллээх кэргэн буоламмыт,
Куруук бииргэ сылдыабыт,
Кэпсэл-ипсэл тардаммыт,
Оскуолаҕа мустабыт.

Хос ырыата.

Дулу

«1984 сылтан оҕо сынньалан лааҕыр дара от үлэтигэр күүскэ тэриллэн барбыттар. Бастаан «Болуонхай» лааҕыра тэриллибитэ, начаалынньыгынан Федоров Анатолий Макарович, настаабынньыгынан Обоев Василий Петрович үлэлээбиттэрэ. Мин ити лааҕырга 10 сууккаҕа баран үлэлээбитим, учууталлар оннук уочаратынан баспытатааллыыр этибит. Онтон 1985 с. Бүтэйдээххэ «Үрэн-85» от лааҕырын арыян Обоев Василийдыын 25 оҕолоох үлэлии тахсыбыппыт. Наһаа үчүгэй, көхтөөх оҕолору илдэ сылдьан астына сынньанарбыт, үлэлиирбит. Лааҕыр оҕолоро Василий Петровиһы олус сөбүлүүллэрэ, бииргэ оонньоон-көрүлээн күнү-дьылы билбэккэ аһарар этибит. Элбэх оҕо дьылҕатыгар туох эмит суолу-ийи, хаһан да умнуллубат кэрэ түгэннэри хааллардахпыт буолуо.

Лааҕырга элбэхтик сылдьыбыт оҕолор: Петрова Үүйэ, Сидоров Семен, Михайлов Александр, Романова Наталья, Феофанов Саша, Афанасьева Туяра, Тимофеева Наташа, Вика, Егорова Таня, Петров Володя, Афанасьев Эдик, Анисимов Саша, Бадаев Коля, Бадаева Тася, онтон да атыттар.

Онтон Үнэкээнгэ «Хомустаах-85» диэн лааҕыры тэрийбиппит. Бу лааҕырга мунгутаан 45 оҕо сылдьыбыта, урукку оҕолорбут биһигини батыһан онно тийбиттэрэ. Үнэкээнгэ оттоон бүтэн, атырдыах ыйын саңатыгар өрүс арытыгар киирэн оттооччубут. «Түөкэйгэ» пиэрмэ уопсайыгар онно түһүүлэнээччибит, Анисимова Екатерина Петровна Үнэкээнтэн сылдьан пуобардыыр этэ. Оҕолору кытта тэбис-тэнгэ мээчиктээн кэрэ да кэмнэр ааспыттар эбит».

*Николаев Владимир Николаевич,
Саха Өрөспүүбүлүкэтин үтүөлээх учуутала*

Толору механизированнай звенону «Бочуот Знага» уордьаннаах Анисимов Павел Иванович салайан хас да сыл үрдүк көрдөрүүнү ситиспитэ. Онно хамыһаарынан уонна тырахтарыһынан Федоров Анатолий Макарович, тырахтарыстарынан оччолорго оскуола оҕото Ан Иосиф Иванович, Былачеров Прокопий Федорович, Иванов Павел Емельянович, Никифоров Владимир Спиридонович, о.д.а. үлэлээбиттэрэ.

Анисимов Павел Иванович

Павел Иванович 1938 с. Хомустаах нэһилиэгэр төрөөбүтэ. Сэтгэ кылааһы бүтэрбит уонна дьоно кыаммат буолан, салгыы үөрэммэтэх. 1954 сылтан холкуос чилиэнэ буолбута, үлэтин сылгыһытынан саҕалаабыта.

1963 с. Хомустаах биригээдэтигэр «Чонунуур» пиэрмэтигэр ньирэйи подсосаан аһатан, улаатыннарар, үрдүк кирбиини ситиһэн, «РСФСР тыатын хаһаайыстыбатын куоталаһытын кыайылааҕа» диэн бэлиэнэн наҕараадаламмыта.

1965 сылтан тырахтарыс куурсугар үөрэммитэ уонна тырахтарыстаан барбыта. Саңата суоҕунан биллибит киһи, биир командировкаҕа кэлбит кыыһы Хомустаахха илдээн иһэн «сагаран» угаран турар.

1968 с. толору механизированнай звено тэриллэн, ону салайааччынан үлэлээбитэ. Звеноҕа хамыһаарынан Анатолий Федоров, тырахтарыстарынан оскуола оҕото Иосиф Ан, Павел Иванов, Владимир Никифоров үлэлээбиттэрэ уонна Дүллүкүнэн, Дэдинэн, Үрэнинэн, Арбаңданан от бөҕө кэбиспиттэрэ. Итинник элбэх сыл үлэлээбитэ. Тырахтарыстар икки ардыларыгар В.И. Ленин төрөөбүтэ 100

сылыгар куоталаһыыга Үөһээ Бүлүү үрдүнэн үчүгэй көрдөрүүлэри ситиһэн, үбүлүөйүнэй мэтээлинэн наҕараадаламмыта.

1972 с. кураан туран, ходуһаларга от үүнүүтэ мөлтөөбүтэ, ол иһин механизированнай звено тэринэн 4 киһилээх, МТЗ-52 мааркалаах тыраахтардаах уонна талах кырбыыр дробилкалаах Хомустаахха Торой арытыгар үлэлии барбыттара. Ол саҕана ирдэбил кытаанах эбит. Биир сарсыарда алта чаас иннинэ үлэлээн эрдэхтэринэ, Үөһээ Бүлүү райкомун сэкирэтээрэ Михаил Ефимович Николаев кэлэн хонтуруоллаан барбыт. Ол кыһын 1500 туонна талабы кырбатан, «Дүллүкү» сопхуос учаастактарыгар уопастыбаннай сүөһүнү эбии аһылыгынан хааччыйбыттара.

Өрөспүүбүлүкэҕэ үчүгэй көрдөрүүнү ситиһэн, «Бочуот Знага» уордьанынан наҕараадаламмыта. «Ойбон Күөл» пиэрмэтигэр механизированнай хотонго мэхээнньигинэн, хонуу биригэдьиirinэн үлэлээбитэ.

1985 сылтан учаастактары бөдөҥсүтүү бырагырааматыгар олобуран Хомустаах биригээдэтин отделение онорбуттара. Ол сыл Хомустаахха управляющайынан ананар. Кини үлэлиир бириэмэтигэр элбэх тутуу ытыллар. Ол курдук оскуола, дьыссаат тутуулар саҕаламмыттара, гараас, 4 кыбартыралара олорор дьиэлэр, Түөкэй пиэрмэтигэр 200 ынах турар хотонно, ыһахтыыр былаһаакка тутуллубуттара. Кыайы 40 сылын көрсө Хомустаах учаастагар пааматынньык туруоруллубута.

1993 с. бочуоттаах сынньаланга тахсыбыта. Оҕо сылдьан улахан хайыһардыт этэ, оройуонга бастаталаан Дүллүкү оскуолатын аатын элбэхтик ааттаппыта, атабынан кыанара.

Мария Андреевнанын биэс оҕолоро бары ыаллар, үлэһиттэр. Павел, Степан, Иван механизатор быһыытынан биллэллэр.

Механизированнай звено. «Үөһээ Бүлүү» сопхуос дириэктэрэ Саввинов Е.Г.
уонна отделение управляющаи Яковлев А.Н.

Сиилэс звенотун сопхуос бастыҥ тырахтарыыһа **Федоров Леонид Афанасьевич** салайара уонна көрдөрүүтэ сыллата үрдээн испитэ. Аан бастаан Дүнгүрдээх түөлбэтигэр тийэн, сенаж бэлэмниирэ, онтон сиилэһи Ойбон күөлгэ, Тэһэкэйгэ, Оҕуруоттаахха, Түөкэйгэ ытыыстаах онкучахха тыраахтарынан тэбистэрэн симэллэрэ, эрдэ саас сиилэскэ анаан үүнээйи ыһаллара, онтон көрөллөрө-истэллэрэ, тыраахтарынан обустараллара, мунһаллара, сиилэс дьааматыгар кырбаталлара, тэбистэрэллэрэ, үрдүнэн отунан, буорунан сабаллара, кыһын бэйэлэрэ таһаллара.

Федоров Леонид Афанасьевич

III Үөдүгэй нэһилиэгин Оттоох алааһыгар Хогурова Марфа Титовнаҕа үһүс оҕонон төрөөбүтэ, эдьийдэрэ Маанньа уонна Тамара.

Оскуолаҕа үөрэнэ сырыттабына, ийэтэ холкуос буҕаалтыра Ильин Николай Егоровичка кэргэн тахсан, Дүллүкүгэ көһөн кирибиттэрэ. Төһө да кииринньэн аҕалаах буоллар, аҕа таптаһын, үөрэтиитин-такайытын оҕо сааһыттан билбитэ.

Ытык изэһин төлөөн, аармыйаҕа сулууспалаабыта.

Кэлээт, Ньюрба Маарыгар СПТУ-га үөрэммитэ уонна тырахтарыыс-массыныыс идэтин ылбыта. 1971 сылтан сопхуос ыһылылар диэри «Дүллүкү» сопхуоска илиитин араарбакка, дыһардаахтык үлэлээбитэ. Оччолорго, араас хабааннаах үлэлэргэ, ордук чуолаан, сайынын окко, күһүнүн сиилэскэ, сир онор-

руутугар, кыһынын от-мас тиэйиитигэр уонна да атын араас үлэлэргэ сылдыбыта. Кэлин сиилэс звенотун салайан, сирин бэйэтэ онгостон, бурдук ыһара, онтун хомуйан уонча траншеяҕа симэрэ уонна үрдүнэн буорунан сабара. Кыһынын онтун хостоон пиэрмэҕэ таһара-тарҕатара.

Биир пятилеткаҕа (1981–1985 сс.) 6600 туонна мягкай га хорутуу булааннааһын 1114 туоннанан толорон, «Пятилетка удаарынньыга» буолбута, оройуон чөмпүйүөнэ лиэнтэтин кэппитэ. Үгүс сылларга Кырыкый бастың тырахтарыыһа Дмитриев Захар Егоровичтыын пааранан кюоталаһыыга киирсэн, үксүгэр кыайара, сороҕор хоттороро. Онон иккиэн сопхуос рекордун хаста да олохтообуттара, дэлэҕэ Захар үс стоговоһунан от тиэйэн соһутоу дуо.

Леонид Афанасьевич баартыа чилиэнэ этэ. Баартыа обкомуттан тийэ грамоталардаах, Саха АССР Верховнай Сэбиэтин Бүрүсүдүүмүттэн икки Бочуотунай грамоталаах, онтон да атын грамота буолунай, оройуон түөрт төгүллээх чөмпүйүөн-тырахтарыыһа үрдүк ааттаах буолан, чөмпүйүөнүскэй лиэнтэлэри кэппитэ, килбиэннээх үлэтин иһин Москваҕа Бүтүн Сойуустааһы норуот хаһаайыстыбатын ситиһиилэрин быыстапкатыгар аата суруллубута, Польшанан, Германиянан күүлэйдээн кэлбитэ. Кырдык, наһаа сүрэхтээх үлэһит киһи этэ.

Сэбиэскэй былаас ыһыллыбытыгар бэйэтэ хаһаайыстыба тэриммитэ уонна дьылҕаттан ананан кэлбит кэрчигинэн, сирдээҕи олоҕо бүтүөр диэри, тимир көлөттөн арахсыбакка, хайдахтаах да үлэттэн толлубакка, үлэлии-хамсыы сылдыбыта. Ол да курдук бу дойдуга кылгастык олоҕорута, 59 сааһыгар 2008 с. күн сириттэн күрэммитэ.

1984 сылтан кэбиһэр звенолар остуолбанан от турар күрүүлэрин тутууну саҕалаабыттара, сыл аайы ааны асталатын да, онон киририллэрэ-тахсыллара, ордук Былачеров Прокопий Федорович салайар кэбиһэр звенота элбэх хапытаалынай күрүүлэри туппута.

Сылгы иитиитэ

1980–1990 сс. тутуллубут 3 сылгы базатыгар, үрэх баһа сирдэргэ, уулар түспүт күөллэргэ уонна дэриэбинэ иһинээҕи куонньукка, ходуһаларга араас сылларга үлэлээбит сылгыһыттарынан сэрии бэтэрээннэрэ таһаарылаахтык үлэлээбиттэрэ.

Куприянов Никон Иванович (1905–1992 сс.) 1943–1944 сс. сэриигэ сылдыбыта, улахан инбэлиит буолан эрдэ төннүбүтэ.

Сэрии иннинэ Намтан кэлэн олохсуйбута, кэлинги бириэмэҕэ куонньуктуу олорон, сылгылары көрөрө-истэрэ, аһатара, сүүрэр аттары бэлэмниирэ, ыанар биэлэри туспа тутара. Унуоҕунан төһө да кыратын иһин кимтэн да толлон турбата, атабынан бэрт чэпчэкитик хаамара, илиитигэр да кытаанах этэ.

Казакова Мария Егоровналыын элбэх оҕоломмуттара: Кирилл, Вера, Альберт, Иван, Евдокия, Зинаида, Аркадий, Юрий, Виктория.

Никон Иванович салалтатынан куонньук базатыгар тирэҕирэн, ыһаахха диэн **биэ кымыһын** бэлэмнииллэрэ. Онно анаан сылгыһыттар уонча биэни тутан киллэрэллэрэ. Кэлбит биэлэри

Семенова Мария Петровна, Санникова Мария Алексеевна, Ильина Раиса Ивановна күнгэ иккитэһиан, 500 грамтан сағалаан икки лиитэрэҕэ тийэ үүтү ыыллара. Урукку кэмнэргэ кымыс кутааччыларынан Санникова Анна Пудовна, Гаврильева Ирина Лавреньевна (Уһун Өрүүнэ), Бойлохова Февронья Егоровна, Ильина Февронья Титовна, Павлова Анна Михайловна этилэр уонна онгорор кымыстарын туустаах балык уонна комбижир кэлбит уонча киилэлээх дууп мастан оноруллубут буочукаларга мунһан көөнһөрөллөрө.

Санников Тарас Иннокентьевич;

Хоппоторов Гаврил Алексеевич Сургуулуктан кэлбитэ; Федоров Дмитрий Титович Кырыкыйтан кэлбитэ; Ильин Яков Иванович (Хомустаах); Петров Илларион Петрович (Арбанда); Васильев Егор Петрович (Үрэн); Кононов Илларион Прокопьевич (Үрэн); Филиппов Кирилл Павлович (Хомустаах); Семенов Федор Семенович (Дүллүкү).

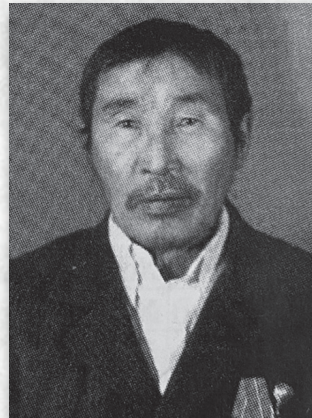
Кинилэр дьыалаларын салғааччыларынан буолаллар:

Владимир Алексеевич Яковлев, Тимофей Егоров Үрэнгэ, Иван Анисимович Анисимов Хомустаахха сылдыбыттара. Кэлин эдэр дьон кирибиттэрэ: Михайлов Михаил Михайлович, Егоров Николай Петрович, Семенов Григорий Федорович, Никифоров Петр Васильевич, Васильев Николай Николаевич, о.д.а.

Лебедкин Василий Гаврильевич Хомустаах нэһилиэгэр 1923 с., окко кириэх эрэ иннинэ, күн сири көрбүтэ. Урукку олох сизэринэн оҕо сааһыгар оонньоон-көрүлээн ааспатаҕа, кыра сааһыттан дьонугар көмөлөһөн барбыта.

1932 с. Далырга ийэтин дьонугар оскуолаҕа үөрэтэ ыппыттара, онно кини 1-кы кылааска үөрэнэ кирибитэ. 4 кылааһы бүтэрээтин кытта аҕата өлөн, үөрэҕин быраҕан, соботох ийэтигэр көмөлөһөн, балыстарын, быраатын иитиһээри, Ленин аатынан холкуоска (Хомустаах) сайынын окко, кыһынын от-мас тийиитигэр, таһаҕас таһытыгар улахан дьону кытта тэнгэ үлэлээн барбыта.

Баһылай 1942 с. Кыһыл Аармыйа кэккэтигэр сайын оттуу сылдьан, Аһыкаан диэн алаастан ыңырыллан барбыта. Үөһэ Бүлүүгэ атынан тийэн борохуокка олорон, Усть-Куйгаҕа диэри барбыт. Артиллерист үөрэбэр үөрэтэ түһэн баран, барыларын фронтта атаарбыттара. Илин фронтта түбэ-

Һэн кыраныссаны манаабыта. 91-с стрелковай полкатыгар стрелогунан сылдьан баран, 1943 с. 24-с стрелковай полкаға стрелогунан сулууспалы сылдьан, 1945 сылтан Японияны утары сэриилэспитэ. Онно 85 мм зенитнэй пушкаға артиллерист буолан сылдыбыта. 1947 с. муус устар ыйга дойдутугар эргиллэн кэлбитэ.

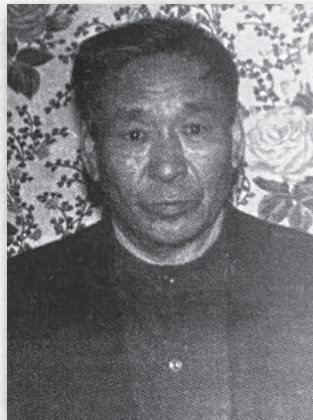
Кэлээт да, Ленин аатынан холкуоска үлэтин сылгыһытынан сағалаабыта. Сылгыга сыстағаһын иһин кырдыаҕас дьон таба көрөн, сылгы биригэдьиринен талан, холкуостары бөдөҥсүтүү сағана Хоро, Онхой, Мэйик, Үрэн учаастактарыгар үлэлиир. 1962 с. Хороҕо үлэлии сырыттағына, социалистическайды куоталаһыга кулун төрөөһүнүгэр, улахан сылгыны тыннаахтыы иитии иһин «Саха АССР үтүөлээх сылгыһыта» ааты инэрбиттэрэ.

Ол үлэлии сылдьан атаһын улаханлык сылгыга тэптэрэн орон киһитэ буолбута. Ити кэмтэн ылата «Дүллүкү» сопхуос сылгыһытынан үлэлээн бүппүтэ. Үтүөрэн атаҕар туран да баран, таах олорботоҕо. Оҕолорун атахтарыгар туруорар сылтан сайынын пиэрмэҕэ бостууктаан, кыһынын эмиэ да сылгы аһатан, эмиэ да эбии сүөһү аһылыгын бэлэмнээһингэ үлэлээбитэ.

Биэнсийэҕэ тахсан баран эдэр сылгыһыттарга настаабынныктаабыта. Сопхуос дириэктэрэ Дмитриев Николай Захарович Дьокуускай ипподромуттан собурууттан кэлбит сүүрүк сылгылары аҕалан кыһынын аһаттаран, сайынын сүүрэллэригэр бэлэмнэспитэ, ол сыралаах үлэлэрэ таах хаалбатаҕа, ол курдук Үөһээ Бүлүү, Бүлүү ыһахтарыгар баран миэстэлэспиттэрэ. Онтон сааһыран истэҕин аайы үлэни кыайбат буолан баран оскуола иһинэн тэриллэр оҕо-сынньалан лааҕыр дара аһыллыбыттарыгар настаабынныктаабыта. Маннай «Сылгы Арыыта» диэн өрүс арыытыгар окко үлэлээбитэ. Кэлин салгыы хаппыыстаҕа үлэлиир сынньалан лааҕырыгар үлэлээбитэ. Манна да үлэлии сылдьан оҕо аймах сөбүлүүр настаабынныгыга этэ, ону туоһулуур элбэх ахсааннаах кырааматалар, махтал суруктар бааллар.

Василий Гаврильевич 4 оҕону кыра саастарыттан соҕотобун иитэн барыларын үлэһит онордо, 6 сиэн тапталлаах эһээтэ.

Яковлев Владимир Алексеевич

Владимир 1927 с. Арбанда алааска, кини кэнниттэн быраата Василий төрөөбүттэрэ уонна оҕо саастарыгар төгүрүк тулайыах хаалбыттара. Оччолорго сэриигэ барбыт кэргэннээх Лаппаараба Балбаара оҕолорун кытары биир иһиттэн аһатан-сиэтэн, холкуос хотонугар көмөлөһүннэрэн сырытыннарбыта.

Болуодья оҕолору кытта ыаллаах буола оонньоотохторуна, «Мин харчылаахпын, харчылаах киһибин», — диэн оонньоурун улахан дьон: «Бу оҕо бэркэ ыраланар ээ», — дэһэллэр эбит уонна Мөһөөх диэн сахалыы ааты инэрбиттэр. Уолаттар улаатан холкуоска бэйэлэрэ үлэһит буолан, аһахтарын ииттинэр буолбуттара. Болуодья I Боотулууттан Павла Семеновна Федотованы кытта ыал буолан, Дүллүкүгэ олохсуйбуттара, элбэх оҕоломмуттара.

Владимир Алексеевич сүрдээх ылбаҕай, көр-көрүдүөс тыллаах, дьээбэлээх майгылаах киһи буола улааппыта, сиппитэ-хоппута, сылгыһыт буолан өлүөр диэри ат үрдүттэн түспэтэҕэ. Ыҥыырдаах ат үөһэ айаннатан сэксэтэн иһэн, ыллаан сэгэлдьитэрэ, үлэһит быһыытынан убаастабылга, хайҕабылга сылдыбыта, Москваҕа Бүтүн Союуустааҕы но-руот хаһаайыстыбатын ситиһиилэрин быыстапкатыгар уонна Монголияҕа күүлэйдээн кэлбитэ. Отделение сылгытын биэс тарбаһын курдук билэрэ, сиргэ сылдыар киһи быһыытынан бултуура, саһыл, кырынаас, солондо кини чааркааныгар иннэрэ, бэйэтэ

таба сангыннахтааба, бөрө сутуруолааба, ыт үтүлүктээбэ, сылгы этэрбэстээбэ, саһыл кутуруга буюдуулаах андаатар куму бэргэһэлээбэ.

Кини көргө-нарга хойуккаанна диэри кыттыбыта, бэтэрээннэргэ тустан бириис, мүһэ ылара. Биэнсийэбэ тахсыбытыгар сопхуос миинэр мингэтин – атын бэлэх биэрбитэ. «Ойбон күөл» пиэрмэтигэр быа-туһах көрөн, алдыаммыты-кээһэммити онгорооччунан үлэлээбитэ, 59 сааһыгар үлэлии сылдьан бу орто туруу бараан дойдуттан арахсыбыта.

Кэлин Федоров Василий Дмитриевич уонна Петров Николай Сергеевич биригэдьиirinэн ананан үс сиргэ база тутуллубута, сылгыһыттар сынньанар дьиэлэммит-тэрэ.

Ат сүүрдээччилэр: Санников Петр Егорович, Федоров Макар Макарович, Куприянов Алберт Никонович, Семенов Григорий Федорович этилэр, билинги кэмнэ Герасимов Павел Ильич буолар.

Николаев Прокопий Ионович 1934 с. Өргүөккэ төрөөбүтэ уонна эдьийдэрин батыһан, Дүллүкүгэ көһөн кэлбитэ, оскуолаба үөрэммитэ,

СГУ ветеринарнай салаатын үчүгэйдик бүтэрбитэ уонна Ленин аатынан улахан холкуос Далырдаабы учаастагар бэтэринээрдээбитэ. 1970 сылтан токсикологияба ветеринарнай санитария Бүтүн Сойуустаабы научнай-чинчийэр үнүстүтүүккэ (Омск куоракка) аспирант буолбута уонна 1974 с. «Изучение токсичности хлорофоза и амидофоза для лошадей» диэн тиэмэбэ кандидатскайын көмүскээбитэ. Тыа хаһаайыстыбатын Саха сиринээби институтугар үлэбэ киирэн, салгыы үлэлээн, кини үөрэбинэн сылгыны дегельминтизациялыырга хлорофонуунан групповой эмтээһин ситиһиilээхтик ыытыллан, өрөспүүбүлүкэ сылгытын өрүс арытыгар үүнэр талабы мээккэлээн сиэтииттэн иһин үөнүттэн босхоломмота, инньэ гынан Саха сиригэр сылгы өлүүтэ лаппа аһыйаабыта.

Кэлин дьиэ тэллэйин утары эми булан иһэн, 2000 сылга ыалдьан биһиги кэккэбитит-тэн туораабыта.

Кыыл иитиитэ, бултааһын

Күндү түүлээх иитиитигэр уонна бултааһынна «Дүллүкү» сопхуос өрөспүүбүлүкэбэ биллибитэ. Аатырбыт булчут **Петров Иван Семенович** 1984 сыл түмүгүнэн 55 тыһ. солкуобайдаах булду судаарыстыбаба туттаран, өрөспүүбүлүкэ ити сыллаабы чөмпүйүөнэ буолбута.

Москубаба Бүтүн Сойуустаабы норуот хаһаайыстыбатын ситиһиilэрин быыстапка-тыгар баран, икки үрүн көмүс, биир боруонса мэтээллэринэн наһараадаламмыта. Түүлээби тагастааһыны үксүн кэргэнэ Афанасьева Ефросинья Егоровна (1958 сылтан ыал ийэтэ) онгороро. Ол иһин ити кэнники мэтээли Аппырысыанна киэнэ диэн дьон-сэргэ бэйэлэрин истэригэр күлсэллэрэ.

Иван Семеновичтан Саха АССР норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ **Руфов Николай Руфович** хаалсыбат уонна кэккэ сылларынан иккиэннэрин көрдөрүүлэрэ манныктар (солк.).

Сыл	Петров И. С.		Руфов Н. Р.	
	Былаан	Туолууга	Былаан	Туолууга
1981	1500	4167	1500	4014
1982	1500	4715	1500	3420
1983	2100	7179	2100	6229
1984	2100	15289	2100	9716
1985	2100	9357	2100	8041
Уопсайа	9300	40707	9300	32000

Руфов Н.Р. бултуурун таһынан Дүллүкү олохтоохторун мунһан, сыл аайы күһүн муус аннынан мунһа тэрийэн, элбэх киһини көмүс хатырыктаабынан аһатан кэллэ. Ол эрэн билигин кырдыан эрэр, уолаттарыттан буолбатабына, сиэнэ үчүгэйдик үөрэнэн хаалара буоллар бэрт буолуо этэ. Олох кэлин, ордук 1995 сылтан, Николаев Анатолий Александрович, Афанасьев Иван Егорович, Федоров Макар Макарович, Харабаев Апрель Иванович, Оконосов Дмитрий Кириллович мунһаһыт буола сырыттылар.

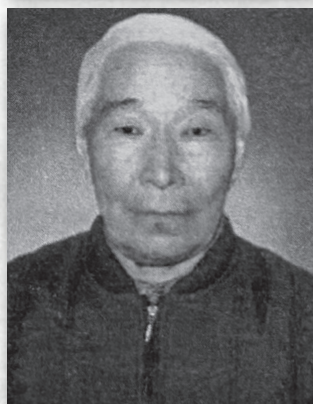
Эдэр уолаттар Егоров Семен Петрович, Иванов Василий Васильевич, Егоров Михаил Васильевич, Руфов Владимир Николаевич, Прокопьев Прокопий Михайлович, о.д.а кинилэртэн үһүуллэн, ордук андаатары бултуур буолбуттара, былааннарын толортуур түбэлтэлэрэ элбэҕэ.

Олох урут айылҕаттан булчут дьон эмиэ бааллара. Бэрт өрдөөбүтэ олон ааспыт Максимов Иван-Мунураат Уйбаан диэн сүүс сааһыгар өлбүт кырдыаһас олус сымнаһас майгылаах, дьонно барыларыгар маанытык сьһыаннаһара.

Петров Иван Семенович 1929 с. I Үөдүгэй нэһилиэтин Дэди түөлбэтигэр Дүнүрдээххэ дьаданы кэргэннэ төрөөбүтэ. Ийэтэ, аҕата сэрии ыар сылларыгар утуу-субуу өлөһнөр, үс оҕо тулаайах хаалбыттара. Бырааттара Владимир, Капитон кыра буоланнар, кинилэри үөрэттэрээри уон үс сааһыттан холкуоска үлэли кирибитэ.

Аармыйаттан кэллэбин утаа саатынан аптамаатынан ытар курдук ытара уонна олох сыыспат этэ. Бастаан уон сыл сылгыһыттаабыта. Онтон сопхуос каадырабай булчута буолан өрөспүүбүлүкэҕэ биллибитэ. Саха АССР Үрдүкү сэбиэтин Бочуотунай кыраамататынан уонна «Нива» массыына пуондатын ылбыта. 1986 с. «Бочуот Знага» уордыанынан наҕараадаламмыта.

Руфов Николай Руфович Урууп Тыымпыта диэн күөлгэ Спиридонов Руф Спиридонович диэн булчут ыалга 1931 с. төрдүс оҕонон төрөөбүтэ. Үс убайа: Степан, Трофим, Егор сэриигэ барбыттара уонна үһүөн төһүнүбэтэхтэрэ. Дьэ, иэдээн дьыала буолбат дуо, үс өрө туста сылдьар уолтан ытыс соттон хаалар диэн?! Онон Урууп баар-суох уолун булка, таба көрүүтүгэр, таһаһас таһытыгар биир хардыы араарбакка илдэ сылдьыбыта. Кыыстара Вера ийэтин кытта сүөһү үлэтигэр иилинкэй-дэһэн барбыта.

Ньукулайдаах холкуостар холбоһон көһүү буолбутун сөбүлээбэтэхтэрэ да буоллар, Шуратынаан оҕолоро улаатан оскуолаҕа кириилэрэ буолан, киин дэриэбинэҕэ ыалынан — эһэ-

лэрин, эбэлэрин илдэе кэспүттэрэ. Ньюкулай кыһынгы өттүгэр булчут, сайынгы өттүгэр туттааччы буолан силигилээн турбута, холкуостар, сопхуостар бастын булчут-тара ааттаммыта.

Николай Руфович үрдүк көрдөрүүлээх үлэтин уонна күһүн аайы олохтоохтору көмүс хатырыктаабынан күндүлүүрүн иһин Саха АССР тыатын хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ үрдүк ааты ылбыта, нэһилиэк бочуоттаах олохтооҕо буолбута. Кэргэнэ Александра Петровна Дыраева — Дьоруой ийэ, уолаттара Владимир, Степан үчүгэй булчут быһыытынан убаастаналлар, атыттар механизатор бэртэрэ.

Таба көлө аргыстаах,
Испирдиэнэп аҕалаах
Үс улахан уолаттар
Сэрии буора буоллулар.
Кыра уола Ньюкулай
Булчут суолун батыһар.
Андаатары туутунан
Ойбонуттан таһаарар,
Аара суолга кэрийэн,
Хапкаан-туһах араарар.
Араас булду шилинэр
Сорсуннардаах Ньюкулай.
Өлөксөөстүүн көмөлөөн
Хаачыстыба тупсарар, —
Биэс тэнг сыллаах былаанын
Түөрт сылынан толорор.
Бастын булчут Ньюкулай
Үтүөлэрдээх ааттанар.

Иккис хайа анныгар
Илимнэрин түһэрэр,
Бүлүү өрүс кумаҕар
Балыктарын тэлгэтэр.
Байанайдаах Ньюкулай
Күндү балык куулланар.
Баар-суох дьонун ыңгыран,
Мунха быатын таттарар, —
Кыстык аһын хааччыйан,
Олохторун тупсарар.
Ньюкулайбыт үөрүүтэ,
Ол быһыгар дьээбэтэ.
Тоҕус уоннаах обонньор
Сиэннэрин, хос сиэннэрин
Булт алыбар уһуйар,
Бастын аакка угууар.
Дьингээх Дьоруой — маладьыас,
Уһун үйэ аргыста!

Дулу, 2021 с.

Хара саһыл иитиитигэр Бэс күөлүгэр аналлаах улахан пиэрмэ 1960 с. тэриллибитэ уонна бастакы сэбиэдиссэйинэн Гаврильев Макар Федотович үлэлээбитэ. Сылга ортотунан 55 тыһ. солкуобайдаах күндү түүлээҕи туттарар.

Гаврильев Макар Федотович 1909 с. тохсунньу 26 күнүгэр Дүллүкү нэһилиэтин Ойбон күөлүгэр төрөөбүтэ.

Үлэтин райПО нолуогун агенынан саҕалаабыта. 1932–1936 сс. — «Кыһыл сирдыт» холкуос суотчута. 1936–1937 сс. — райПО статистига.

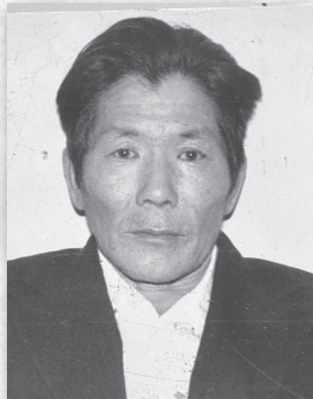
1938–1942 сс. — «Кыһыл сирдыт» холкуос пиэрмэтин сэбиэдиссэйэ.

1942 с. сэриигэ ыңгырыллыбыта да, доруобуйатын туруга мөлтөбүнэн 1943 с. сыйыллан дойдутугар төннүбүтэ, оройуоннаабы госстрах агенынан үлэлээбитэ. 1945 с. Осипенко аатынан холкуоска бэрэссэдээтэлинэн үлэли сылдьан, Ньюрбаҕа икки ыйдаах холкуос бэрэссэдээтэллэрин куурсугар үөрэммитэ. Ыларыхтаан салгы хас да сыл туберкулезнай сонотуоруйга, диспансерга сытан эмтэммитэ.

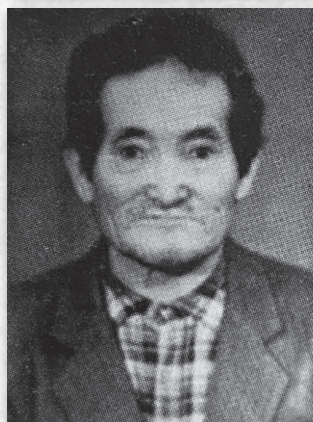
1954 с. үтүөрэн тахсан, ҮТФ сэбиэдиссэйинэн үлэлээбитэ. 1957 сылтан өлүөр диэри саһыл иитэр пиэрмэҕэ сэбиэдиссэйинэн үлэлээбитэ. Кини Дүллүкүгэ аан бастаан Балакаар Бэһии күөлүгэр саһыл пиэрмэтин тэрийбитэ. Үлэһиттэр олорор дьиэлэрин, саһыл тутуулар килиэккэлэрин, ас буһарар дьиэни, булуһу туттарбыта.

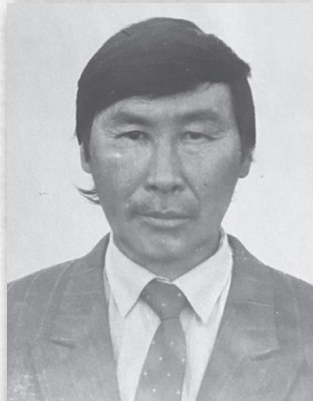
Прокопьев Николай Захарович биир ийэ саһылтан 4,7 оҕону ылан, 1984 с. өрөспүүбүлүкэбэ 1-кы миэстэни ылбыта. Кыыл иитээччилэринэн Кононов Илларион Прокопьевич, Иванов Иван Афанасьевич, Прокопьева Екатерина Гаврильевна, Яковлева Дария Николаевна, Семенова Анна Николаевна, Семенова Мария Николаевна, оттон пуобарынан Алексеев Спиридон Алексеевич, о.д.а. ситиһиилээхтик үлэлээбиттэрэ.

Прокопьев Николай Захарович 1941 с. Мэйиккэ төрөөбүтэ уонна Екатерина Гаврильевнаны кытта холбоһон, 1960 с. Дүллүкүгэ көһөн кэлбитэ уонна иккиэн саһыл пиэрмэтигэр үлэлээн барбыттара. Оҕолоро: Мария, Владимир, Гаврил, Александр, Надежда, Николай, Екатерина кинилэргэ илии-атах буолбуттара уонна бастакылар үс килэмизтир сиртэн оскуолаба үөрэммиттэрэ, оннооҕор Анатолий кытта көмөлөһөрө.

Алексеев Спиридон Алексеевич (1927–1991 сс.) Хомустааха төрөөбүтэ уонна улаатан баран үлэлээбитэ. Кэлин саһыл пиэрмэтигэр олох ыһыллыар диэри үлэлээбитэ. Кини элбэх оҕоломмута: Алексей, Иван, Спиридон, Мария, Василий, Егор. Оҕолор аҕаларын үлэтигэр элбэхтик көмөлөспүттэрэ.

Булчуттар уонна кыыл иитээччилэр үлэлэрин сопхуос охотоведа **Никифоров Валерий Васильевич** салайан кэлбитэ. Билигин да Дүллүкүлэр, Далырдар, Кырыкыйдар түүлээхтэрин тутар. Кини кэргэнинээн, Елена Прокопьевналыын, Ньурба Маалыкайыттан көһөн кэлбиттэрэ уонна охотоведынан, кэргэнэ сэбиэккэ буҕаалтырынан үлэлээн барбыттара.

1962 с. улахан Ленин аатынан холкуос (бэрэссэдээтэл Егоров Александр Максимович) Далыр сирдэриттэн саҕалаан, Сайылыгынан, Оттообунан, Муоһаанынан, Харыйалаах үрэгинэн барар систиэмэ үрэҕи дэлби тэптэрэн, хоруу хаһан, **ууну ыытан**, ходуһа таһаарар үлэтин күргүөмнээхтик ыппыта. Ол иннинэ ХХ үйэ саҕаланытыгар ити систиэмэни Үөдүгэй улууһун кулубата, кэлин III Үөдүгэй нэһилиэгин кинээһэ Дяриков Федор Иванович олохтоохтору түмэн, лаппаакынан хастаран турар.

1998–1999 сс. Үрэн Бэттиэмэтигэр, Үрэн үрэгэр, Дүллүкү Эбэ үрэгэр элбэх тэптэри үлэтэ ытыллыбыта (сопхуос дириэктэрэ Дмитриев Николай Захарович). Дүллүкү нэһилиэгин баһылыга Ан Иван Иванович дыһайытынан Хангырында-Арыылаах-Дүллүкү уонна үйэлэргэ кыаллыбакка турбут Илин Эбэ-Маар-Бэрэ-Дүллүкү өрүскэ түһэр үрэгэр түһэртэритэ.

1994 с. тѳа хаһаайыстыбатын министиэристибэтинэн быһа үбүлэнэн, «Аппайа» диэн **сири онгорор механизированнай холуонна** тэриллибитэ (салайааччы Дмитриев Н.З.). Кини өлбүтүн кэнниттэн **Бугулов Олег Данилович** (2002 сылга диэри) иилээн-саҕалаан үлэлэппитэ.

Бугулов Олег Данилович

Олег (24.12.1956 с.) төрөппүттэрэ: аҕата Бугулов Данил Терентьевич (1925–1979 сс.), сэрии бэтэрээнэ, ийэтэ Саввинова Анна Павловна, Дьоруой ийэ, Маҥаастан 1960 с. оҕолорун орто оскуолалаах сиргэ үөрэттэрээри, суоллаах-иистээх сиргэ Дүллүкүгэ көһөн кэлбиттэрэ.

Олег Дүллүкү, Далыр оскуолаларын бүтэрэн баран, Сэбиэскэй аармыйаҕа сулууспалаан кэлбитэ, үргүлдү Олүөхүмэтэҕи техникуму бүтэрбитэ. Кэлэн кылгастык Кырыкыйга мэхээнныктээбитэ уонна сопхуос киин аппараатыгар араас үлэҕэ сылдыбыта: дириэктэри хаһаайыстыбаннай чааска солбуйааччынан, хааччыйы инженеринэн. Кэлин сири онгорор «Аппайа» тэрилтэ салайааччыта буолан, Дүллүкүнэн, Далырынан, Кырыкыйынан элбэх сири онорторбута.

Тэрилтэтэ ыһыллыбытыгар Дьокуускай куоракка кэлбитэ, кыптыыйынан кырыйан кумааҕынан араас киэргэли онгорон атыылыыр, ордук Саҥа Дьыл бырааһынньыга буолуутугар «күөнэҕэ оонньуур», анал бултуур сир онгостубута.

Кэлинни кэмнэргэ **сир онгорооччуларынан** биллэллэр: Яковлев Николай Михайлович Т-100 тыраахтарынан дулҕа ыраастаабыта, Афанасьев Иван Егорович — Кулуннаах, Федоров Василий Титович — Арыылаах, Федоров Анатолий Макарович — Боруллуолаах, Руфов Николай Руфович — Бэттиэмэ, Васильев Николай Николаевич — Бүкээхтээх, Яковлев Аркадий Иннокентьевич — Хаастыыр, Никифоров Яков Иванович — Арыылаах, Христофоров Георгий Иванович — Сьаһардаах күөллэр ууларын түһэрэн, таһынан бүтэйдээн, ходуһатын ыраастаан оттуур сир онгостубуттара.

Ынах сүөһү иитиитэ

Оччотооҕу холкуостарга саамай ыарахан, элбэх сыраны-сылбаны, сэниэни эһэр, дорубуйаны алларытар үлэнэн ыанньыксыттар үлэлэрэ буолар. Пиэрмэ ыанньыксыттарыгар нуорма быһыытынан 15–16 ыанар ынах туттарыллара, ол ынахтар ньирэйдэрин эмиэ кинилэр бүөбөйдииллэрэ. Бэл сүөһүлэрин ноһуомун таһаараллара, тас үлэһит бэлэмнээбит отун бэйэлэрэ киллэрэллэрэ. Оччотооҕу ыанньыксыттар күлүмэх күүстээх үлэҕэ күнүстэри-түүннэри бокуойа суох сылдыаахтыыллара, дьыэ-уот, кыра, кыһыл оҕо кырдыаҕастар көрүүлэригэр хаалаллара. Пиэрмэ сэбиэдиэссэйдэрэ, биригэдьиридэр сотору-сотору кэлэн үлэлэрин бэрэбиэркэлээн, ыйыы-кэрдии биэрэн бараллара.

Харанаттан харананы ыпсаран ыанньыксыттар кыһын хотонтон ордубаттара, сайынын 4-тэ ыыллара. Ынахтарын ыан баран, түөртүүр ыам кэнниттэн оттуу бараллара. Сорох ыанньыксыттарга эбиитин ат эбэтэр атыыр оҕустары сыһыараллара. Кинилэргэ арыый улааппыт 4–5 саастаах оҕолоро кыһынын ыамнарын, хотоннорун ыраастыыр кэмнэригэр тымтык тутан көмөлөһөллөрө, ийэлэригэр көмөлөһөн, 6–7-лээх оҕолоро иилинкэйдэһэн сүүрэн-көтөн элэстэнэллэрэ.

Биир кыракый пиэрмэ дьыэтигэр хас да ыал дьукаахтаһан олороллоро. Хоһоһо кэл-

лэжинэ оџолор муостанан утуйаллара. Дьйэлээхтэр ыһырынньык, чүмэчи уотунан сырдатынан кыһынны кэмнэ дьйэ иһинээџи үлэлэрин үмүрүтэллэрэ.

Олус ыарахан үлэни тулуйбакка ыанньыксыттар ыарыһахтыыллара, эрдэ үйэлэнэллэрэ. Ийэлэр оџолоноот да, аџыйах хонугунан үлэлэригэр хотонго тахсан түбүк бөџөџө оройдоруна түһэллэрэ, кыахтара-сэниэлэрэ баранара. Ону ол диэбэккэ үлэлэригэр үрдүктэн үрдүк кирбиини ситиһэргэ дьулуһаллара.

Сопхуостар кэмнэригэр эти онорууну интенсивнэй төрүккэ киллэрии сүннүнэн ситиһиллибитэ. Ыччат сүөһүнү ордук кыстык ыйдарыгар күүскэ төлөһүтүүнү, күһүнгү уотууну тэрээһиннээхтик ытыгы олохтоммута. Оройуонна, ол иһигэр Дүллүкүгэ, ыччат сүөһүнү төлөһүтэргэ идэтиэйэр звенолар, кэлэктииптэр ахсааннара элбээбитэ. Ити сылларга Дүллүкүгэ бороону төлөһүтүүгэ үрдүк көрдөрүүлэр ситиһиллэр буолбуттара. Кэккэ сылларга кыстык ыйдарыгар бороону улаатыннарыыны 103–105 кг тиэрдибиттэрэ (110–115). Маны таһынан эрдэ төрөөбүт бороону кыстык устата күүскэ уотан 14–16 ыйдарыгар 300–350 кг орто ыйааһынынан судаарыстыбаџа туттарыы ньымата олоххо киирбитэ. Ыччат сүөһүнү күһүнүн атырдыах ыйын бүтүүтүттэн сүүмэрдээн күһүнгү уотууга туруоруу үчүгэй түмүктэри аџалбыта (күһүнгү уотар былаһаакка), онно ууну сылытарга аналлаах оһохтор, цистерналар туруоруллубуттара, механизация көмөтүнэн аһылыгы тарџатарга сөп түбэхэр сүөһүнү аһатар долборуктар оһоһуллубуттара. Күһүнгү тымныыларга сылаас уунан, аһылыгынан, үрдэтиллибит рационунан аһатыы түмүгэр уотулар сүөһү сууккатааџы эбиллиитэ 1,2–1,5 кг тиэрдиллибитэ. Холобур, 1975 с. эбии 20-чэ туонна эбии эт ылыллыбыта. Ыччат сүөһүнү кыһыннары-сайыннары төлөһүтүү түмүгэр судаарыстыбаџа туттарылар сүөһү тыыннаах орто ыйааһына биллэрдик улааппыта. Бастыгнар көрдөрүүлэрэ өрөспүүбүлүкэџэ ситиһиилэртэн хаалсыбата (300–350 кг).

Ыанньыксыттар үлэиир, олорор усулуобуйаларын тупсарыыга биллэр хамсааһын тахсыбыта. Хас сайылык аайы үлэһиттэр олорор дьйэлэрэ, кыстыыр сирдэргэ кыһынын аһыылларыгар, сынньаналларыгар аналлаах сүөсүһүттэр дьйэлэрэ, киэн-куон кыһыл муннуктар тутуллубуттара, сыралаах сүрүн үлэлэр толору механизацияламмыттара, ыанньыгы аһатыы, көрүү-истии технологията төрдүттэн тупсарыллыбыта, ыанньыксыттар матырыйаалынай интэриэстэрин көбүлээһин салалта бары таһымын болџомто-тун киинигэр туруоруллубута.

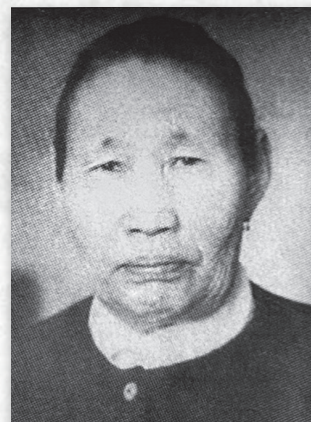
Үрдүк көрдөрүүнү ситиһэр биирдиилээн ыанньыксыттар, бүтүн кэлэктииптэр ахсааннара сопхуостар аайы элбээн испиттэрэ. Оройуонна бастакынан 1 ынахтан 5000 кг ыамы Исидор Барахов аатынан сопхуос Харбалаахтааџы отделениетын ыанньыксыта Васильева М.И. ситиспитэ уонна хас да сыл ити кирбииттэн түспэтэџэ. Үүтү ыаһынна өр сылларга дьаныһан үлэлээбит, чаччы үрдүк көрдөрүүлэри ситиспит, бэйэлэрин баай уопуттарыгар элбэх эдэр ыччаты үөрэппит, уһуйбут ыанньыксыттар В.П. Лаппарова, М.Д. Федорова, А.И. Ильина уо.д.а. үрдүк судаарыстыбаннай наџараадаларынан чиэстэммиттэрэ.

Хаччагаева Марфа Никитична (1915–1945 сс.)

Холкуостар санга тэриллэн, дьон өйө-санаата күүрэн, ким барыта сыһыарыллыбыт үлэтигэр эппиэтинэстээхтик уонна мындырдык үлэлиир кэмэ этэ. Ынахтан ньирэйи арааран төлөһүтүү сана бачыыма тарҕанан, «Арбанда» холкуоска үлэ сангалыы сағаламмыта. Манна оччолорго сэттэ кылаас үөрэхтээх, эппит-тыыммыт сытыы кыыс Марфа Хаччагаева аан бастаан ньирэй көрөөччү буолбута. Кини үлэтигэр хара маннайгыттан үрдүк көрдөрүүлэммитэ. Ол курдук туппут ньирэйдэрин ыйааһына 250 килограмна тийэн, Бүтүн Сойуустаабы тыа хаһаайыстыбатын ситиһиилэрин быыстапкатыгар кыттыыны ылбыта. Онтон 1937 с. Саха АССР Бастакы ыңгырыылаах Үрдүкү Сэбиэтигэр бастакынан дьокутаат буолар чиескэ тиксибитэ. Ити сылаалаах үлэ түмүгэр Марфа Никитична бу орто дойдуга 30 эрэ сыл олорбута.

Лаппарова Варвара Прокопьевна саха дьахтарыгар орто унуохтаах, ханнык бағарар үлэни кыайымтыа-хотумтуо, тылын-ан-өһүнэн дағаны тулалыыр дьонугар-сэргэтигэр улаханлык сэнээрриллэр дьингнээх Далбар Хотун этэ. Кэргэн тахсыагыттан Сталин аатынан холкуос чилиэнэ буолан, биир пиэрмэбэ ыаньыксытынан оруобуна 26 сыл үлэлээбитэ. Өлөксөйө (Лаппаров Алексей Иванович) 1943 с. сэриигэ ыңыралларыгар 7 оғолоох, ол иһигэр кыра уола биирин да туола илик, хаалбыта. Бука, сэбиэскэй былаас көмөтө улахан буолан, бэйэтэ, оғолоро тыннаах хааллахтара.

Үлэһит быһыытынан кини аата оройуонга, онтон өрөспүүбүлүкэбэ киэнник биллэн барбыта. ССРС Үрдүкү Сэбиэтин Бүрүсүдүүмүн 1957 сыл алтынныы 1 күнүнээҕи Ыйаағынан Үлэ Кыһыл Знамята уордьанынан өрүспүүбүлүкэбэ бастакынан нағараадаламмыта. Дьэ, бу улахан үөрүү этэ!!! Нөһүө сылыгар Москубаға Бүтүн Сойуустаабы норуот хаһаайыстыбатын ситиһиилэрин быыстапкатыгар кыттыыны ылбыта, холкуос салалтата (бэрэссэдээтэл Чуллургасов Г.А., кэлин Егоров А.М.) Дүллүкүгэ үс хостоох, киэн уһаайбалаах дьэ тутан биэрбитэ. 1967 с. төрдүс киһинэн нэһилиэк Бочуотун кинигэтигэр бочуоттаах олохтоохтор кэккэлэригэр киирбитэ.

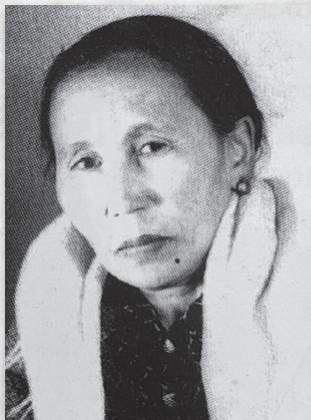
Варвара Прокопьевна Иэйэхситэ таайан таптыыр кэргэниттэн, Өлөксөйтөн, сэттэтэ оғоломмутуттан биэс хаалбыт оғо бары үөрэхтэнэн, үлэһит, ыал буолбуттара: Мария үйэтин тухары буғаалтыр, Дьоруой ийэ, Федор – СГУ омук тылын преподавателэ, Раиса – биэлсэр, Розалия – сэбиэт сэкирэтээрэ, Григорий – учуутал.

Варвара Прокопьевна 1905 с. төрөөбүтэ, 1981 с. өлбүтэ.

Докторова Анастасия Спиридоновна (1902–1967 сс.) Евдоким Ксенофонтовичка кэргэн тахсан икки уолламмыта: Виктор, Алексей.

Ағалара 1911 с. төрөөбүтэ. 1942 с. сэриигэ барбыта, ити сыл атырдьах ыйыгар Ленинградскай уобалас Киренскэй оройуонугар кыргыһы хонуутугар дьоруойдуу охтубута. Настаа билэрэ эрэ сүөһү үлэтэ этэ, бастын үлэһиккэ холкуос салалтата (бэрэссэдээтэл Егоров А.М.) оскуола таһыгар олорор дьэ тутан биэрбитэ.

Санникова Анна Пудовна Павлов Пуд диэн аҕалаах ыалга иккис оҕонон төрөөбүтэ. Убайа Бүөтүр 24 саастааҕар өлбүтэ.

Михайлов Сэмэн (Тэйгэлэк) икки Аана аҕата Пуд икки биир ийэлээхтэр, аҕалара тус-туспа этилэр. Онон Аана оҕо сааһа Арыылааҕынан, Уйалааҕынан ааспыта уонна улаатан Санников Алексей Иванович кэргэнэ буолар. Олох сааһырыар диэри холкуос бастыҥ ыанньыксытын быһыытынан убаастанара, дыхталлар Бүтүн Саха сиригээҕи III сийиэстэрин дэлэгээтинэн талыллан, Дьокуускай куораты аан бастаан көрөн турар.

Анна Пудовна элбэх оҕоломмота: Мария, Елизавета, Валерий, Иван (эрдэ өлбүтэ), Иннокентий, Петр, Иван, Ирина, Евдокия, Анна.

Санникова Анастасия Афанасьевна Анисимов Афанасий Семеновичтаахха иккис оҕонон 1911 с. Дүллүкүгэ төрөөбүтэ. Балта Павла кэнниттэн «Кыһыл сирдьит» холкуоска чилиэнинэн кириэбиттэн хотонтон тахсыбатаҕа. Тэһэкэйинэн, Дүллүкүнэн, Ойбон күөлүнэн, Балаҕан көлүгүнэн олонорон, бастыҥ ыанньыксыт буолан, сэрии бириэмэтигэр Сталин уонна «Килбиэннээх үлэтин иһин» мэтээллэринэн наҕараадаламмыта.

Санников Семен Иннокентьевич диэн Дүллүкү киһитигэр кэргэн тахсан үс кыыстаах: Екатерина, Зинаида, Вера.

Трофимова Марфа Нестеровна Саха АССР Үрдүкү сэбиэтин дьокуутаата буолбута. Трофимов Нестер Захаровичтаахха итиллибитэ уонна улаатан Жданов аатынан холкуоска ыанньыксыттаан барбыта, бастыҥ ыанньыксыт ааттаммыта.

Холкуоска устуруктар-ыанньыксыт буолан, Кырыкыйынан, Онхойунан, Далырынан олонорон ыанньыксыттаабыта, элбэх эдэр дьону сүөһү үлэтигэр үөрэппитэ.

Улахан кыһа Зоя Николаевна эмиэ Саха АССР Үрдүкү Сэбиэтин дьокуутаата буолбута, онон биир ыалтан икки киһи Үрдүкү Сэбиэт дьокуутааттара буолбуттара.

Федорова Марина Дмитриевна 1931 с. Дмитрий Титовичтаахха бастакы оҕонон II Боотулууга (билигининэн Кырыкый) төрөөбүтэ. Аҕаларын батыһан, оҕолор бары Хомустаахха көһөн кэлбиттэрэ уонна сүөһү үлэтигэр төбөлөрүн оройунан түспүттэрэ. Марина итиннэ 1966 сылга диэри үлэлиир, онтон Дүллүкүгэ көһөн ньирэй көрөөччүнэн кирибитэ уонна үлэтигэр үрдүк ситиһиилэрин бэлиэтигэр кини түөһүн киэргэтэллэр: 1997 сыл тохсунньу 6 күнүгэр наҕараадаламмыт Үлэ Албан Аата III истиэпэннээх уордьан, «Үлэҕэ килбиэнин иһин» мэтээл, Бүтүн Сойуустааҕы норуот хаһаайыстыбатын ситиһиилэрин быыстапкатын үс мэтээлэ, «Хомуньуустуу үлэ удаарынньыгын» икки бэлиэтэ, «Биэс сыллаах үлэ удаарынньыга» икки, «Социалистическайды үлэ кыайыылааҕа» сэттэ значоктара.

Максимов Харламгий Сергеевичтин ыал буолан олорбуттара, икки оҕону — Валерийдаах Валентинаны — балтыларыттан ииттэн улаатыннарбыттара.

Иванова Прасковья Григорьевна Мэгэдьэк оройуонун Акана нэһилиэгэр 1911 с. төрөөбүтэ. Өр сылларга холкуос, сопхуос үлэлэригэр үлэлээбитэ, 96 сааһыгар диэри олорбута. Иппит дьоно дьаданы ыал буолан, Борускуо кыра оҕо сааһыттан от мунньан, оҕус сиэтэн дьонугар көмө буолан улааппыта.

Онтон кэргэннэнэн баран (Туллук диэн таптаан ааттыыр киһилэригэр), сэрии кэмигэр Үөһээ Бүлүү оройуонугар 1941 с. салааскаҕа утуйар тагастарын соһон, Тонҕоҕа «Даалыгыр» диэн көмүс хостуур учаастакка үлэлии кэлбиттэрэ уонна 1945 сыл алтынньытыгар диэри үлэлээбиттэрэ.

Борускуолаах Хомустаахха олохсуйа кэлбиттэрэ уонна сүөһү үлэтиттэн атын үлэбэ сылдыбатаҕа. 1968 с. биэнсийэбэ тахсыбыта да, субан сүөһү, ньирэй көрүүтүгэр хойукка диэри үлэлээбитэ. Элбэх кырааматалаах, махтал суруктаах.

Ферма үлэһиттэрэ

Тимофеева Мавра Васильевна
Иванова Варвара Федотовна
Федорова-Ефимова Мария Васильевна
Егорова Марина Михайловна
Лаврентьева Мария Федоровна
Николаева Евдокия Игнатьевна
Николаева Елизавета Гаврильевна
Лебедкина Анна Гаврильевна
Ильина Варвара Егоровна
Ильина Марфа Егоровна
Дмитриева Анфиса Михайловна
Федорова Вера Егоровна
Герасимова Декабрина Ильинична
Руфова Анна Николаевна, о.д.а.

Быраатты-балысты Уйбаныаптар тыа хаһаайыстыбатын сайдытыгар

Уйбаныаптар тыа хаһаайыстыбата сайдытыгар оруолларын туһунан үлэ бэтэрээнэ **Иванова Мария Федотовна** 2017 с. манньык ахтыбыта:

«Буруунса» уонна «Турудобуой» быһыгар олорбуппут. Аҕабыт Иванов Федот Иванович — сахалыы аата Доруобай Сөдүөт диэн. Биһиги аҕабыт эбэтэ номоххо сылдыар Хара баттах эмээхсин диэн. Ол эбэбит эмээхсин өтөҕөр 10-ча оҕо бүтүннүү онно төрөөбүппүт. Биир уол оҕо кыратыгар өлбүтэ уонна 9 оҕо этэнгэ бары үлэһит дьон буолан баран өлбүттэрэ.

Биһиги холкуоспут «Арбанда» холкуос этэ. Сэрии сағана биһиги аҕабыт үс төгүл сылгы үүрүүтүгэр сылдыбыта. Бэс ыйыгар барар уонна нөҥүө сылыгар муус устар ыйга биирдэ кэлэр. Биир барытыгар Уһунаа диэни киһилиин барбыта, иккис

барытыгар Миитэрэй Бойлоохоптуун барбыта, үһүс барытыгар ханнык оҕонньору кытта барбытын өйдөөбөппүн. Мин 8 саастаахпыттан бааһына алдыатытыгар, от кэбиһиитигэр оҕус сиэтэр этим. 3 сыл субанна үлэлээбитим. 16 саастаахпыттан ыанньыксыттаабытым — барыта 22 сыл буолар.

Биһиги биэс бырааттыылар бары сүөһү үлэтигэр үлэлээн, сүөһү үлэтин маастардара, майаактара буолбуппут. Мин сыл аайы бастыннартан хаалсыбат этим. 2 тыһыынча кирбиигэ тийэ тириэрдэ сылдыбытым. Ыал буоламмын, олоҕум аргыһа, Иванов Николай Николаевич миигин рабкооп тэрилтэтигэр көһөрбүтэ. 17 сыл рабкоопка биэкэринэн уонна остуораһынан үлэлээбитим, 3 оҕолоохпут: Роза, Руслан, Коля, 16 сиэннээхпин. Билигин 82 саастаахпын.

Улахан убайым Иванов Николай Федотович сэрии саҕана оҕонньоттору кытта от охсор этэ. Бүгүн төһөнү охсубутун барытын былаан оҕонньотторго этэн иһэр, ол иһин оҕонньоттор кинини сир быатын үчүгэйдик билэрин иһин биригэдьиirinэн талбыт-тара, онон үйэтин тухары биригэдьиirinэн үлэлээбитэ, оройуонна тустуук быһыытын биллэр.

Эдьийим Балбаараны 18 саастаах кыһы ФЗО-ға ыппыттара, онтон 3 сыл буолан баран сэрии бүппүтүн кэнниттэн кэлбитэ. Кэлэн эмиэ ыанньыксытынан үлэлээбитэ, өлөр ыарыытыгар ыалдыар диэри ыанньыксытынан үлэлээбитэ. Убайым Хоотоон Уйбаан эмиэ биллиилээх настаабыннык уонна бастын ыанньыксыт этэ, тустара, сүүрэрэ. Биир улахан убайым Тыыраахы Уйбаан боссуоска үлэлээбитэ, ньирэйи сууккаҕа 1 кг ордугу улаатыннарар этэ. Эмиэ бииргэ төрөөбүт убайым Чымыдаан Уйбаан Үөһээ Бүлүүгэ ыал этэ, сүүрүк буолан куруук Манчаары күрөҕэр кыттара, бастыыра.

Биһиги бырааттыы Уйбаныаптар үлэлээбиппит-хамсаабыппыт түмүкпүт маннык. Бу бары бииргэ төрөөбүт оҕолор испиһэктэрэ:

Иванов Николай Федотович, 1923 с.т., 1986 с. өлбүтэ.

Саввинова Мария Иннокентьевна, 1921 с.т., 1976 с. өлбүтэ.

Иванова Варбара Федотовна, 1925 с.т., 1993 с. өлбүтэ.

Иванова Мария Федотовна (Ньэньнээ), 1927 с.т., 1945 с. өлбүтэ.

Иванов Иван Иванович (Тыыраахы), 1929 с.т., 1997 с. өлбүтэ.

Иванов Иван Федотович (Чымыдаан), 1931 с.т., 1978 с. өлбүтэ.

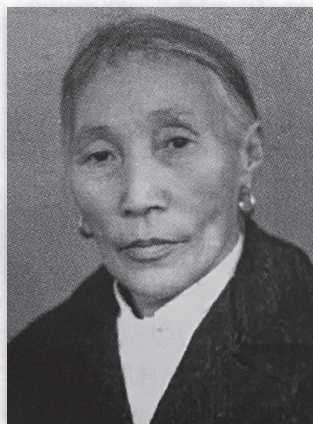
Иванов Иван Федотович (Хоотоон), 1933 с.т., 1990 с. өлбүтэ.

Иванова Мария Федотовна, 1935 с.т.

Иванов Дмитрий Федотович, 1937 с.т., 1938 с. өлбүтэ.

Иванова Ульяна Федотовна, 1938 с.т., 1965 с. өлбүтэ.

Үүт-арыы собуота

Арыы-үүт собуота 1959 сылтан үлэлиир. Бастакы маастарынан Дьокуускайга үөрэнэн кэлэн Федоров Макара Иванович, лабараан-оробуочайынан кини кэргэнэ Анисимова Павла Афанасьевна (иккиэн бастакы хомсомуоллар) үлэлээбиттэрэ. Маннык сыах иккиһинэн Моонньообукка тэриллэ сылдыбытыгар Данилов Пантелеймон Владимирович (Нам) маастардаабыта. Маастардарынан Михайлов Егор Илларионович, Филиппов Мирон Иванович, Кириллина Римма Владимировна, Семенова Наталья Николаевна, Семенова Вера Николаевна, Прокопьева Дария Ивановна, Иванова Розалия Николаевна таһаарылаахтык үлэлээбиттэрэ.

Анисимова Павла Афанасьевна, 1916 с.т., бастакы холкуос-таах, бастакы комсомолка.

Өр сылларга «Кыһыл сирдьит» уонна Жданов аатынан холкуостар кытаанах ирдэбиллээх кыладыапсыктара, сэрии бириэмэтигэр интэринээт остуораһа, асчыта, нэһилиэк бастакы биэкэрэ этэ, кэлин арыы сыабын оробуочайынан, лабараанынан үлэлээбитэ.

Кэлин дьыссаакка үлэлээн сылдыбыта. 90 сааһыгар өлбүтэ.

Ийэм барахсан

Хомсомуолга киирэнгин
Холкуостары түстэстинг,
Уопсай үлэ туһугар
Умса-төннө түспүтүң.

Урукку хоодуот үлэ
Кыайыыларын ахтарын,
Билигин албын үйэ
Бүрүүкээтэ диэхтииринг.

Ынах-сылгы иттэнгин
Ыал-күүс буолан олортунг,
Ыччат бөбө буолангың
Ыһаах төрдүн ыһыстың.

Охто сытар киһини
Өрө тардар суоһуттан,
Киһи-сүөһү майгыта
Алдьаммытын сөбөрүң.

Хос ырыата:

Хос ырыата.

Күндү ийэм барахсан
Күнү кытта күн буолан,
Күлүмүрдүү күндээрэн,
Күндүтүйэн көстөбүң!

Тоһус уонунг буолуута
Төнүннүң бу дойдуттан,
Дьонунг-сэргэнг мустаннар
Дьаһайдылар Амыдайга.

Кылбаа манган баттахтаах
Эһээ буолбут киһини,
Куруук миигин «оһом» диэн
Күүтэр-ахтар этинг Эн,

Көмүс уңуох дьэндэйиэ,
Киһи суола тыргыллыа,
Аймахтарынг кэккэлиэ,
Аатың-суолунг ахтыллыа.

Хос ырыата.

Кэллэх-бардах аайытын
Кэпсэл-ипсэл буолангың,
Үөрэ-көтө түһэринг,
Аскын-үөлгүн тардарынг.

Хос ырыата.

Дулу

Афанасьев Юрий Петрович

Дүллүкүгэ буѳаалтыр Афанасьев Петр Пудович аѳалаах уонна медсестра Никифорова Матрена Павловна ийэлээх ыалга иккис оѳонон төрөөбүтэ.

Орто анал үөрэѳи ылан баран, бастаан «Дүллүкү» сопхуоска киин аппараакка суоппарынан киирбитэ. Ити кэмнэ отделе-ниеларга элбэх таһаѳас, комбикорм, саһыл аһылыга, балык, таас чох тиэрдиллэрэ. Золотинкаттан, Улахан Невертэн сүөһүгэ комбикорм, эбиэс таһыллара. Уһун айанна уонтан тахса хонукка массыынаѳа хоноллоро, хайдах дойдуларыттан тахсыбыттары-нан таһырдыа сылдыаллара. Онтон мэхээнниктээн сылдыбыта.

Афанасьев Юрий Петрович 2003 с. үчүгэй көстүүлээх собуот туттарбыта. Үүтү эрэ эрийэр буолбакка, сүөгэйи, суораты, быыр-паѳы, йогурту онгороро уонна нэһилиэк олохтоохторун үрүн

аһынан толору хааччыйбыта.

2001–2008 сс. Дүллүкү тыа хаһаайыстыбатын кэпэрэтибин тэрийэн салайбыта. Онтон Дүллүкүгэ, дэриэбинэ хабайар хаба ортотугар, үүт тутар модульнай собуот уонна үүт, муус харайар булуус туттартаабыта. 2004 сылга үүт-арыы собуота үлэлээбитэ 15 сыла бэлиэтэммитэ. Бу туттарбыт собуотугар санардыынна диэри управляющайынан үлэлии сылдыбыта. Собуот нэһилиэнньэбэ үүт, сүөгэй, арыы, суорат, йогурт, быырпах онгорон, улахан махталы ылар. Нэһилиэнньэ үүт туттаран, эбии хамнастанан олорор, үүтү туттарарга, таһарга суол-иис өттүнэн туох да хааччах суох.

Кини тыа хаһаайыстыбатыгар өр сыллаах таһаарыылаах үлэтин сыаналаан, министиэристибэ 2019 сылга Саха Өрөспүүбүлүкэтин тыатын хаһаайыстыбатын туйгу-на ааты ингэрдэ.

Клара Капитоновналыын 3 оѳолоохтор, үһүн үрдүк үөрэхтээхтэр, куоракка дьиэ-уот туттан олоролор, сиэннэрдээхтэр.

Васильева Елена Семеновна Далыр орто оскуолатын кыһыл көмүс мэтээлинэн бүтэрээт, үргүлдү Иркутскайдааѳы тыа хаһаайыстыбатын институтун үчүгэйдик бүтэрэн, Үөһээ Бүлүүтэѳи үүт-арыы кэмбинээтин технологунан айымньылаахтык үлэлээбитэ.

Эт тутааччыларынан ордук уһуннук Васильев Сергей Михайлович уонна Прокопьев Иосиф Евдокимович үлэлээбиттэрэ. Бэрэ күөлүгэр ынах сүөһү, сылгы мунньан өлөрөр, танастыыр, тонгорор бэртээхэй диэн база тутулан баран, син биир бары сэбиэскэй тутуулар курдук суох онгоһуллубута, билигин түөрт хостоох ампаар эрэ турар.

Васильев Сергей Михайлович 1918 с. Дьулан диэн кыракий көлүйэ күөлгэ (Арбанда) төрөөбүтэ, улахан дьон үөрэнэр оскуолатын икки кылааһын бүтэрэн, ааѳар-суруйар буолбута уонна Ньурбаѳа салайар холкуоһунай оскуоланы бүтэрбитэ.

Бүтэрэн кэлээт да, сэриилэнэ барбыта уонна түөртэ өстөөх буулдьатыгар таптаран бааһырбыта, младшай сержант буолбута, «Хорсунун иһин» мэтээлинэн наѳараадаламмыта.

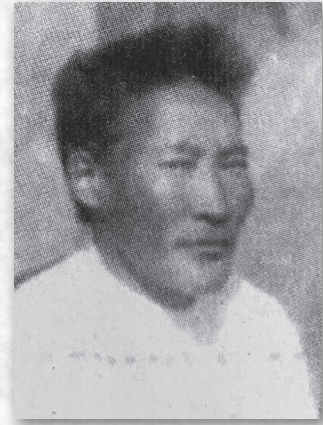
1950 с. кыра холкуостар холбоспуттарыгар Ленин аатынан холкуос үүт-табаарынай пиэрмэлэрин сэбиэдиссэинэн аһаммыта. Холкуос өссө улааппытыгар Бэрэ күөлгэ сүүрбэччэ сыл эт тутааччынан таһаарыылаахтык үлэлээбитэ. Актыыбынай хо-

муньуус партийнай тэрилтэ 3-с сэкирэтээринэн талыллан, сүүрбэччэ сыл биир-биэс харчыта суох норуодунай хонтуруол группатын бэрэссэдээтэлинэн үлэлээбитэ.

Сергей Михайлович бэрт кыра да буоллар нэһилиэгин дьонун олохторун суруйан хаалларбыта, ордук сэриигэ сылдыбыттар тустарынан, ону таһынан хоһоон суруйарын сөбүлүүрэ, онтун бэйэтэ сыанаҕа тахсан ааҕара.

Атыһыт Семенова Степанида Ивановналыын ыал буолан, икки оҕону ииттэн улаатыннарбытара. Николай Бүлүү училищетыгар үөрэнэ сылдьан, быарынан ыалдьан, 1962 с. өлбүтэ. Люция Сергеевна үрдүк үөрэхтээх учуутал, Дүллүкү оскулатыгар үрдүк таһаарыылаахтык үлэлээн баран, Дьокуускайга куорат оскулатыгар нуучча тылын, литературатын үөрэппитэ. СӨ үөрэ-бириитин туйгуна, билигин бочуоттаах сынньаланна олорор, биир кыыс оҕолоох.

Кинилэр иннилэринэ өрүс ханас биэрэгинээҕи сиргэ, Хороҕо, **Анисимов Игнатий Афанасьевич** (1910–1956 сс.) эт туттааччынан үлэлээн сылдыбыта. Кини араас сиригэр сылдьар буолан, үүнээйи араас сиэмэлэрин аҕалан, кэргэнэ Анастасия Федотовна дьиэтин иннигэр элбэх сибэккени уонна ас биэрэр үүнээйилэри дэриэбинэҕэ бастакынан олордору, атын ыаллары араас сиэмэнэн, оҕуруот аһылыгынан, куурусанан хаачыйбытара, сиэмэнинэн дьиэлэрин сыбаабытара, сымыты хобордооххо халытан буһараллара (глазунья).

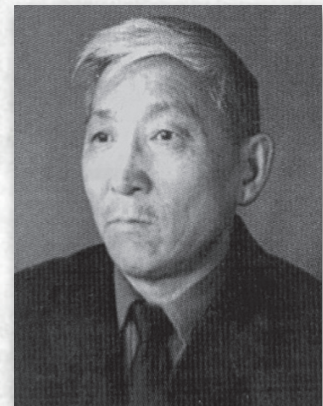
Оҕуруот аһын үүнэри

«Арбанда» холкуос үлэһитэ Константинов Константин Константинович оҕуруот аһын — турунуопус, хортуоппуй, хаппыыста, табах уо.д.а. култууралары — үүнэриинэн күүскэ дьарыктаммыта. Хаппыыстаны үүнэриигэ чэхчы улахан ситиһиилэри онорон, 1939 с. Москва куоракка ССРС Бүтүн Сойуустааҕы норуотун хаһаайыстыбатын ситиһиилэрин быыстапкатыгар (ВДНХ) кыттан боруонса мэтээлинэн наҕарадалаабыта. Сэри кэмигэр ыалдьан өлбүтэ, икки ииттэр кыыстааҕа.

Сэри иннинэ аҕай кэлбит кэрийдэр, кытайдар идэлэрин бырахпатахтара, өссө тэбиэһирэн оҕуруот аһын ыспытара, кэлин биригээдэ тэриммиттэрэ: Ан-Та-Эн (Уйбаан), Кан-Ви-Гу, Тэн-Пэн-Сэк (Болуодья), Ким-Ха-Рин, Чин Василий, Ким Николай, Кытай киһитэ Васильев Николай, ордук үс бастакылар, хортуоппуй, турунуопус, моркуоп, хаппыыста олордуутунан дьарыктаммытара, бэйэлэрин уһаайбаларыгар табах ыһаллара. Кэрийдэр сэбиэскэй гражданствоны уонна пааспары 1956 сылга эрэ ылбытара. Бу дьон: «Биһиги бу дойдуга кэлэммит үйэбит уһаата, Кореяҕа итиитэ бэрт, онон 40–50 сааһы кыайан ааһыллыбат», — дииллэрэ. Кинилэр бары 70 саастарын туолбуттара.

Кинилэр үөрэтиилэринэн **Гаврильев Илларион Лаврентьевич**, кэлин Ан Уйбаан биригэдьиридээһиннэринэн Федотов Михаил Спиридонович, Николаева Домна Тарасовна, Абрамова Марфа Степановна, Петрова Анастасия Абрамовна, Томская Мария Алексеевна, Семенова Матрена Васильевна, Петрова Варвара Никоновна, о.д.а. оҕуруокка бэркэ үлэлээбиттэрэ. Хранилищелара Бэрэбэ (Кан-Ви-Гу) уонна Томскай Петр Васильевичтаах уһаайбаларыгар бааллара, кэлин балыһа үөһүгэр тутуллубута.

Герасимов Иван Николаевич өр сылларга агрономабыта уонна элбэх киһини үүнүү ылытын албастарыгар үөрэппитэ.

1985 с. **Хомустаах** туспа отделение буолбута, управляющайынан Анисимов Павел Иванович, биригэдьириинэн Куприянов Альберт Никонович, зоотехнигынан Захарова Надежда Гаврильевна, мэхээнньигинэн Санников Петр Алексеевич, кыладыапсыгынан Захаров Юрий Данилович, буҕаалтырынан Яковлев Аркадий Иннокентьевич анаммыт-тара.

1993 сылтан туспа нэһилиэк буолбута, нэһилиэк дьаһалтатын баһылыгынан Иннокентьев Павел Васильевич талыллыбыта. Ити сайын 1986 с. Василий Тимофеевич Дойдуков туппут пааматынньыгын таһыгар улахан ыһыах ыһыллыбыта. Пааматынньык Бүлүү өрүс сүннүгэр суох үчүгэй, бөҕө-таҕа көрүнгнээх буолбута.

Хомустаахха учаастак сэбиэдиссэйдэринэн Никитина Елена Алексеевна уонна Дойдукова Розалия Дмитриевна үрдүк таһаарыылаахтык үлэлээн сылдыбыттара, буҕаалтырынан Афанасьев Дьулустаан Иванович уһун сылларга үлэлээтэ. Нэһилиэк баһылыктара Иннокентьев Павел Васильевич, Санников Иннокентий Алексеевич уонна Васильева Галина Николаевна кэнниттэн билигин нэһилиэк баһылыгынан **Поротова Христина Петровна**

бэрт айымнылаахтык үлэли сылдьар.

2020 сылга санга улахан оскуола, балыыһа үлэҕэ киирдилэр, ыаллар дьиэлэрэ хочуолунайга холбоннулар, Бэрэттэн Хомустаах дэриэбинэтигэр диэри оноһуулаах суол дыргыйда.

Сопхуостары ыһыы

Сэбиэскэй былааһы эһии кэнниттэн совхознай тутулу ыһыы 1992 сылтан киэнник тэнитиллибитэ, холбоһуктааһынтан сағаланан (1930–1990 сс.) сопхуостарга үйэ аһаарыттан ордук бириэмэҕэ муньуллубут баайы-дуолу чааһынай бас билиигэ биэри, ыһыы-тоҕуу сағаламмыта. Сопхуостар оннуларыгар улууска 13 кэлэктиибинэй, 1 аренднай предприятелиар тэриллибиттэрэ. Соғотох «Дүллүкү» сопхуос хаалан баран, 1993 с. сабыылаах акционернай уопсастыба буолбута.

1993–1995 сс. аны предприятелиар араһсан бааһынай хаһаайыстыбаларынан ыһыллыбыттара. «Дүллүкү» акционернай уопсастыба чилиэннэрэ биирдиилээн араһсыбыттара. Онон 1996 сыл тохсуньу 1 күнүнээҕи туругунан улууска 14 хаһаайыстыба хаалбыта.

Тыа сиригэр ытыллар оччотооҕу реформалар бастакы түмүктэрэ мөлтөхтөр этэ. Билинни да кэмнэ ол балаһыаньы ситэ көнө илик. Үп-харчы тийбэтиттэн ходуһа, бааһына оноһуллубат буолла, производственной тутуулары ытыы тохтоото, тыа хаһаайыстыбатын көрдөрүүлэрэ таннары бардылар.

1990–1994 сс. улуус үрдүнэн ынах сүөһү 1018 төбөнөн, сылгы 3838 төбөнөн аһыйабыта, үтү ыаһын уонна судаарыстыбаҕа атыылааһын кээмэйэ 2 төгүлтэн ордук, 1 ынахтан ыам 625 кг-нан, эти туттарыы 810 туоннанан, хортуоппуйу атыылааһын 716 туоннанан таннары түспүттэрэ. 1995 сыл тохсуньу 1 күнүнээҕи туругунан 119 бааһынай хаһаайыстыбаҕа 1996 ынах сүөһү, 438 төбө сылгы иитиллэн турбуттара. Кинилэртэн сыана чэпчэки, кирэдьиит %-на арыый кыра эрдэҕинэ тиэхиньикэ булуммут өттө атахтарыгар турдулар. Билинни туругунан үгүс бааһынай хаһаайыстыбалара кэтэх ыаллар курдук табаарынай бородууксуйаларын элбэппэтэхтэрэ. Дэриэбинэлэргэ, улуус киинигэр ырыынак тымныы тыынын тулуйбакка, сүөһүлэрин эспит, эһэн эрэр, биир эмэ сүөһүлээх, сылгылаах хаалбыттар элбээбиттэрэ. Дьон ордук бааһынай хаһаайыстыбаларыгар оноһуллар чэпчэтиилэринэн туһанарга уонна элбэх сири ыларга суоттаныылар табыллыбатаҕа.

Билинни туругунан үгүс бааһынай хаһаайыстыбаларга ордук ынах сүөһү аһсаана биллэ аһыйаата. Үгүстэр сылгынан дьарыктанар буоллулар. Тыа ыала сыллата оҕолоро

үөрэххэ баралларыгар-кэлэллэригэр дьиэтиттэн чугас сылдыар, күннэтэ көстөн ааһар ынах сүөһүлэрин соботуопкалаан ытар, аҕалар буоллулар. Эбиитин тыа сиригэр кирэдьииккэ бэриллэр тыа хаһаайыстыбатын тиэхиныкэтин хото атыылаһан кирэдьииттэрин төлүүр кыһалбаттан эмиэ ынах сүөһүнэн толунар буоллулар. Кэлинни сылларга тыа сиригэр дьоно атаһа тардыһар сылгыта суох буолан, омук массыналарын арааһын кирэдьиитинэн атыылаһар буолан сүрүн баайдарын: ынахтарын, сылгыларын ахсаанын биллэ аҕыйаттылар, ырыынак тымныы тыынын тулуйбакка, сүөһүлэрин олоччу эспит, эһэн эрэр, биир эмит сүөһүлээх хаалбыттар элбээтилэр.

Саха АССР норуот хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ **Михаил Григорьевич Павлов** бааһынай хаһаайыстыбаларын салгыы сайдытыгар манньк көрүүлэрдээбэ:

«Мин санаабар бааһынай хаһаайыстыбаларын тэрийиигэ манньк суоллары туту-һуохха баар:

1. Бааһынай хаһаайыстыбатын чаччы үлэни кыайар үлэһиттэрдээх, табаарынай бородууксуйаны онгортон атыылыыр кыахтаах, тыа хаһаайыстыбатын производствотын төрүттэрин үчүгэйдик билэр, суоту-учуоту сатыыр ыаллар регистрацияланыхтар этэ.

2. Онгорор бородууксуйаларын туттарыыга дуогабардаах, контрактаах буолуулар булгуччулаахтык ирдэниллиэхтээх.

3. Сирдэрин биэриини сүөһүтүн ахсаанынан бэрээдэктэнэр быраабылаланыахтааба. Сүөһүтүн аччаттар, онгорор бородууксуйатын сарбыйар түбэлтэтигэр сирэ төннөрүллэн саппаас пуондаба ылыллан иһиллиэхтээх.

4. Бааһынай хаһаайыстыбаларын үлэ көрүгүнэринэн хааччылар, астыыр, атыылыыр эйгэлэринэн хара маннайгыттан кооперациялаан судаарыстыба өттүтэн үбүнэн көмөлөһүөххэ баара.

5. Сир үлэтинэн, чуолаан бурдук, хортуоппуй, оҕуруот аһынан дьарыктанар бааһынай хаһаайыстыбалары анал тиэхиныкэлээн, сирдээн, олохтоохтук үлэлэтиллиэхтээх.

Мин этэр суолларым хара маннайгыттан тутуһуллубатахтарыттан биһиэхэ бириэмэ таах сүтэрилиннэ. Өрөспүүбүлүкэ атын улуустарыгар, иһиттэххэ, сүһүөхтэригэр турбут бааһынайдар сүннүнэн итинник үлэлээн эрэллэр», – диэн улууспут сайдытыгар бөдөн кылаатын киллэрбит, муударай өйдөөх кырдыаҕас өссө XX үйэ 90-с сылларын бүтэһик сылларыгар суруйбута. Үйэтин тухары салайар үлэбэ сылдыбыт хомуньуус Михаил Григорьевич Павлов этиилэрэ, сорохторо кэлинни 5 сылга олоххо киирэн эрэллэрин истэ-билэ сылдыбыт.

Павлов Михаил Григорьевич 1925 сыл олунньу 10 күнүгэр Үрэн күөлүгэр төрөөбүтэ.

Далыр оскуолатыгар 7-с кылааһы туйгунук бүтэрэн, Дүлүкү начаалынай оскуолатыгар учууталлаабыта, онтон Бүлүү училищетыгар үөрэнэн дьиннээх учуутал аатын ылар. 1947 сылтан Эгэй оскуолатыгар сэбиэдиссэйдир, үргүлдү Онхой сэттэ кылаастаах оскуолатыгар дириэктэрдир. 1951 сылтан Дүлүкү оскуолатыгар учууталлыы-учууталлыы, санга тэриллит партиянай тэрилтэни салайан үлэтир. Отут тыһыынчалаахтар хамсааһыннарыгар киирсэн, 1955–1958 сс. «Чолбон» холкуоска бэрэссэдээтэллир, 1958–1964 сс. ыраах «Саккырыр» сопхуоска дириэктэрдир. Дойдугар кэлэн санга тэриллэн эрэр тутуу учаастагар таһаарылаахтык начаалынныктыыр, райсовет бэрэссэдээтэлин солбуйааччынан, тыа хаһаайыстыбатын управлениетын начаалынныгынан ананар.

Биэнсийэбэ тахсан баран, «Үөдүгэй» сопхуоска дириэктэри солбуйааччынан үлэлээн, тутууну быһаччы салайар.

Михаил Григорьевич оройуон бочуоттаах олохтооҕо, Саха АССР норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ ааттары ылар.

Христина Митрофановналыын икки оҗолоохтор: Георгий, Светлана. Георгий Михайлович Дүллүкүгэ төрөөбүтэ, экэнэмиис идэлээх.

Бырааттара эмиэ биллэр дьон: **Николай Григорьевич** (1929 с.т.) оскуола учууталынан, сэбиэдиссэйинэн үлэлээбитэ, баартыйа райкомун отделын сэбиэдиссэйинэн уонна бөһүөлөк сэбиэтин бэрэссэдээтэлинэн өр сылларга үлэлээбитэ, улуус кырдыабаастарын сэбиэтин салайбыта, билигин бочуоттаах сынньалангар олорор. **Семен Григорьевич** (1940 с.т.) оройуон бөдөҥ тэрилтэлэригэр кылаабынай инженеринэн таһаарылаахтык үлэлээбитэ, мойуор сыбаанньалаах, түөрт Бүлүү оройуоннарын холбуур ГАИ управлениетын начаалынньыгынан үлэлээн, бэрээдэк олохтонуутугар бэйэтин кылаатын киллэрсибитэ. Үһүс быраат **Василий Григорьевич** (1944 с.т.) үрдүк үөрэхтээх юрист идэлээх, тэрилтэлэргэ, холкуоска юриһынан үлэлээбитэ.

1993 с. сопхуос ыһыллан **пиэрмэриискэй хаһаайыстыба** буолбута уонна түөлбэлэринэн үлэ кирибитэ. Түөлбэлэр уонна кинилэр салайааччылары:

1. Арыылаах — Егоров Степан Васильевич.
2. Бүтэйдээх — Трофимова Варвара Филипповна.
3. Бэттиэмэ — Куприянов Альберт Никонович.
4. Таппа — Мухоплев Николай Филиппович.
5. Обуруоттаах — Санников Петр Алексеевич.
6. Обуруот — Холтосунова Евдокия Ивановна.
7. АТП — Афанасьев Юрий Петрович.
8. Тутуу — Федоров Владимир Макарович.
9. Түүлээх — Никифоров Валерий Васильевич.
10. Хомустаах — Дойдуков Василий Тимофеевич.
11. Чыыста — Мандаров Константин Иванович.
12. Хоту — Николаев Ньургун Петрович.
13. Чапаев — Прокопьев Савва Владимирович.

Кэлин **сир үллэстиитэ** буолбутугар бу түөлбэлэргэ сыһыарыллыы быһыытынан хаһаайыстыба иһинэн биирдиилээн пиэрмэрдэр 5,0 га оттуур сирдэри ылбыттара уонна билигин ити быһыытынан оттуулар. Оттон **ынах, сылгы төбөтүн** кэлинни биэс сылга хайдах хамнастаахтарынан үллэстибиттэрэ. Инньэ гынан үрдүк хамнастаахтар элбэхтии сүөһүнү ылбыттара, сүрүн үлэһиттэр быһыытынан ыанньыксыттар, ньирэй-борооску көрөөччүлэр, механизатордар кинилэртэн итэҕэһэ суох ылыахтаах этилэр да, кэлэктиибинэй бэдэрээккэ кириэн, саҥа оҗолору кытта тэн хамнастаах буолан, кыра ахсааннаах сүөһүнү ылбыттара. Холобура, бастыҥ ыанньыксыт Дмитриева Анфиса Михайловна биир ынаҕы, биир субаны, биир ньирэйи, үс сылгыны саастарынан ылан турар.

Уруккута рабочком, нэһилиэк сэбиэтин бэрэссэдээтэлэ, бу кэмнэ учуутал Федоров А.М., рабочком бэрэссэдээтэлэ Егоров А.К., ол аата рабочком икки бэрэссэдээтэлэ салайааччылаах бөлөх, сүөһүнү ким төһө үһүннүк үлэлээбитинэн ылыахтаах (холкуоска-сопхуоска үлэлээбит сылынан) диэн мөккүһэн көрбүттэрэ да, сопхуос дириэктэрэ уонна кылаабынай экэнэмиис олох чугаһаппатахтара, бөлөх этэринэн үллэстии буоллабына, сопхуос киин аппараатын, отделение салалтатын (сорохторо биэс эрэ сыл үлэлээбиттэр баалара) дьоно кыраҕа тиксэллэрэ хаалбыта. Ол туһунан уопсай муньахха этэн көрүллүбүтэ да, сүрүн быһаарааччылар, сопхуостаахтар, кыайан өйдөөбөтөхтөрө. Саатар үллэстии күһүн кыстыкка кириээри туран буолбута. Онон төһө оту ылалларын билбэт уонна хотоно суох ылбыт дьон аҕыйах сүөһүтүн барытын кыргыбыта. Салалта дьоно сүөһүнү көрөр үөрүйэҕэ суох буоланнар, тэлгэһэлэрин иһигэр биир күн сэттэлии убаһаны охторон, кыа-хаан буолбуттара ынырык хартыына этэ. Арай ол дьонтон биирдэстэрэ, ол саҕана тутуу прораба, билигин дьаһалта исписэлиһэ Федоров Владимир Макарович ылбыт сүөһүтүн тутан, уонча ынаҕы ыан үүтүн судаарыстыбаҕа туттарар.

Нәһилиэккэ биирдиилээн 12 бааһынай хаһаайыстыбаға 140 киһи үлэлээбитэ, ыанар ынах — 260 төбө, сылгы — 100 төбө, 10 тыраахтар, 5 автомассыына баара. 2002 сыл бэс ыйыгар Дүллүкү нәһилиэгин үрдүнэн хаһаайыстыба ахсаана 352 ыал баара. Олорор киһи ахсаана — 1232, ынах, сүөһү ахсаана — 1430 төбө, ол иһигэр, ынаға 477 төбө, сылгы — 456 төбө, онтон биэтэ — 216, сибиинньэ — 20, куурусса — 868 төбө, саһыллаах ыаллар — 14, коза — 2 төбө бааллара учуоттаммыта.

Куприянов Альберт Никонович

Алик аҕата Никон Иванович (1901–1991 сс.) аармыйаттан бааһыран төннөн кэлбитин кэннэ 1949 с. төрөөбүтэ, сэрии кэмигэр Кирилл, сэрии бүтэн эрдэбинэ Вера төрөөбүттэрэ.

Дүллүкү оскулатыгар үөрэммитэ, аармыйаға ыңгырыллан, дойдутун иннигэр ытык иэһин толорбута. Сулууспалаан кэлэн баран, Өлүөхүмэтээҕи техникумга үөрэххэ кириэн, уонна тиэһиньик-мэхээнньик идэтин ылбыта, онтон кэргэннэнэн кэлбитэ. «Дүллүкү» сопхуос салалтата Кырыкый отделениетыгар мэхээнньигинэн анаабыта. Икки сыл үлэлээн баран, Альберт кыратык Дүллүкү отделениетыгар мэхээнньиктээбитэ, 1985 с. саҥа тэриллибит Хомуस्ताах отделениетыгар биригэдьиир-мэхээнньигинэн ананан барбыта, механизаторскай каадыр быһыытын буһууну-хатыыны ааспыта. Онтон «Дүллүкү» кэпэрэтиибин салайааччынан ананан үлэлээбитэ, биир бэрт салайааччы быһыытын сыаналаммыта. Өссө уларыыгы буолан, «Бэттиэмэ» хаһаайыстыбаны салайбыта, онно аймактарын сирин холбонон, пиэрмэрискэй хаһаайыстыба салайааччыта буолан, билигин да үлэлиир. Ол эрэн кэлин ыарыһахтыгар буолла.

Альберт оҕо сылдьан бэркэ тустара, уопсайынан, Куприяновтар үчүгэйдик эрчиллибиттэрэ буоллар бэрт тустуук эбэтэр гиревик буолуохтаах этилэр, оннук күүстээхтэр, сүһүөхтээхтэр, сымсалар, илиилэригэр күүстээхтэр, кэлинни көлүөнэлэр эмиэ оннуктар.

Альберт Никонович кэргэнинээн (Рожина Валентина Ивановна) элбэх оҕоломмуттара, улаатаннар, ыал буолан бэйэлэрэ сиэннэнэллэрэ чугаһаата.

Ассоциация иннинэ **биирдиилээн пиэрмэр** быһыытын Христоворов Георгий Иванович 1993 сылтан үлэлээн барбыта, Маанньа алааһыгар уонна Сыйһардаахха оттуур сир онгостубута, дьизэ туттубута. Кини аҕатын Христоворов Иван Анисимович (сэрии бэтэрээнэ, кыра холкуос бэрэссэдээтэлэ, орто кээмэйдээх Ленин аатынан холкуос солбуйааччы бэрэссэдээтэлэ) туйабын хатаран, орто салайар каадырдары бэлэмниир Дьокуускайдаагы техникуму бүтэрэн, идэтинэн Дүллүкүгэ зоотехниктаабыта, биригэдьиирдээбитэ.

Кини кэнниттэн Чомчоев Василий Игнатьевич, Тимофеев Валерий Семенович, Руфов Владимир Николаевич, Аталларов Василий Софронович, Романов Иван Григорьевич, Яковлев Николай Спиридонович, о.д.а. утуу-субуу пиэрмэр буоланнар сайылыктарга дьизэ-уот тэрииммиттэрэ, сир-уот онгостуммуттара.

Христоворов Георгий Иванович 1953 с. II Боотулуу нәһилиэгэр ыалга төрдүс оҕонон төрөөбүтэ.

Дүллүкү сэттэ кылаастаах оскулатын бүтэрбитэ, аармыйаға сулууспалаан кэлбитэ. Дойдугар үлэлии сылдьан, Дьокуускайдаагы салайар каадырдары бэлэмниир техникумга бэркэ үөрэммитэ. Үөрэх кэнниттэн Харбалаах нәһилиэгэр сәбиэт бә-

рессэдээтэлинэн үлэлээбитэ. Онтон Дүллүкүгэ кэлэн зоотехниктаабыта, Хомустаахха биригэдьиир быһытынан үлэлээн сылдыбыта.

* * *

Тыа хаһаайыстыбатын кэлэктибинэй төрүтүнэн буолар 1997 сылтан «Дүллүкү» **кэпэрэтиип** нэһилиэнньэтин отун-маһын таһан үлэлээбитин кубулуппатаҕа. Бу кэпэрэтиипкэ сүрүннээн тырахтарыыстар кирибиттэрэ уонна бастаан Куприянов Альберт Никоневич, онтон Афанасьев Юрий Петрович салалталарынан үлэлээбиттэрэ. Юрий Петрович кэпэрэтиип үлэтин сангалыы тэрийбитэ. Киридэ киирээт, 2001 сыл бэс ыйыгар «Үтүө дьыала» бэлиэ знагынан наҕараадаламмыта. Кэпэрэтиипкэ нэһилиэк бастыг механализатордара Федоров Егор Егорович, Васильев Владимир Николаевич, Анисимов Христофор Николаевич, Ильин Илья Капитонович ситиһиилээхтик үлэлээбиттэрэ.

Сопхуос кылаабынай зоотехниктарынан, отделениеларга сүөһү иитиитин испи-сэлиистэринэн, биригэдьиирдэринэн өр сылларга үгүс сыраларын биэрбит, көлө-һүннэрин тохпут биир дойдулаахтарбыт Хантаров Константин Софронович, Васильев Василий Константинович, Ан Михаил Иванович (үксүгэр салайар үлэбэ сылдыбыта), Бандерова Аграфена Спиридоновна, Иванов Семен Иванович, Борисов Федор Захарович, Дүллүкүгэ Трофимова Варвара Филипповна, Егоров Степан Васильевич, Семенов Семен Николаевич уо.д.а. буолаллар. Сүөһү боруодатын тупсарыыга зоотехниктар, бэтэринээрдер санга технологияны олохтооһунна үгүс суобастаахтык үлэлээбиттэрэ.

Васильев Василий Константинович 1941 с. муус устар 11 күнүгэр Үөһээ Бүлүү сэлиэнньэтигэр төрөөбүтэ. Аан бастаан Мэйиккэ 4 кылаастаах оскуола боруогун атыллаабыта. Орто оскуоланы 1961 с. Далырга бүтэрбитэ. Онтон тутта кэриэтэ Сэбиэскэй Аармыйа кэккэтигэр ынырыллан үс сыл ытык иэһин толорбута.

1964 с. сулууспатын кэнниттэн, үрдүк үөрэххэ кирири оччо-тооҕу быраабылатын туһанан, Дьокуускайдаагы госуниверситет тыа хаһаайыстыбатын факультетыгар үөрэнэ кирибитэ. 1969 с. учуонай-зоотехник дьупулуомнаах дойдутугар кэлэн, «Үөһээ Бүлүү» сопхуоска сылгы иитиитигэр зоотехнигынан үлэтин саҕалаабыта. 1970 с. оройуон икки бөдөн хаһаайыстыбата бытарыйыытыгар «Дүллүкү» сопхуос кылаабынай зоотехнигынан аһаммыта. Ити дуоһунаһыгар уонча сыл устата (ортотугар үс сыл Кырыкый отделениетыгар управляющайдаан ылбыта) идэтин ис дууһатыттан сөбүлээн, тахсылаахтык, чаччы бэриниилээхтик үлэлээбитэ. Кэлин, сэбиэскэй былаас эстиитин диэки, 1990 сылтан «Үөһээ Бүлүү» сопхуос дириэктэринэн аһаммыта.

Василий Константинович эдэригэр кытыгырас, атаҕар лаппа кыанар ыччатынан аабыллара. Аан бастаан кинини, Далыр оскуолатыгар үөрэнэ сырыттабына, А.И. Донской чэпчэки атлетикаҕа уһуйбут этэ.

Олоҕун аргыһынаан, хомсомуол сийиэһин дэлэгээтэ Олимпиада Романовналыын уус-уран самодеятельность кэнсиэригэр көхтөөхтүк кытталлара. Төһө даһаны аныгы ыччат сэбиэскэй кэми хаайыы, ыгыты-тууйуу, атын дойдулартан «тимир быһынан хаппахчыланан» олоруу курдук өйдөөбүтүн иһин, Василий Константинович оччолорго Үөһээ Бүлүүттэн Кубаҕа, Болгарияҕа тийиэн саха хомуһун элбэхтэ дьүрүһүппүт, сахатын аатын үрдүктүк туппут, ааттаппыт-иһитиннэрбит аҕа көлүөнэ дьоммутуттан биридэстэрэ буолар.

Кини кэргэнэ Олимпиада Романовналыын уоллаах кыыс оҕолору улаатыннарбыттар, ону таһынан икки уол, биир кыыс оҕону аймахтарыттан иитэн, үөрэтэн, киһи хара онортообуттара, олох киэн аартыгар таһаарбыттара. Хомойуох иһин, кэргэнэ олохтон эрдэ туораабыта. Василий Константинович билигин даҕаны олоххо актыыбынай майгытын ыһыктыбат, нэһилиэгэр кырдыаҕастар интэриэстэрин көмүскэллэринэн дьарыктанар, сиэннэрин бүөбөйдэһэр.

Ан Михаил Иванович

Михаил (1944–1990 сс.) орто оскуоланы Далырга бүтэрэн, «Оскуола-производство-үрдүк үөрэх» диэн девизтээх хамсааһынга кыттыһан, холкуоска тахсан үс сыл тырахтарыыстаабыта, механизатор быһыытынан дьонго-сэргэбэ сирдэрбэтэбэ.

Оттоһунга Анатолий Федоровы кытта механизированнай звенону 1968 сыл сыйын тэрийсибитэ, кини оҕустарара, тыраахтар хомуоһунан кыдамалыыра, киһитэ мунһара уонна хаайыылаах стоговоһу соһоро, оту таһааран сүөкүүрэ, биир оробуочайдаах (Николаев Егор Гаврильевич) этилэр, Дүллүкүнэн, Дэдинэн кэбиспиттэрэ. Егордара тыраахтары кинилэрдээҕэр ордук билэрэ-көрөрө, истибэтинэн тыраахтартан босхолоно сылдыра. Михаил үһүс сылыгар СНП ыстаансыйанан хаппыыстаҕа уу ыстарбыта.

Ол кэнниттэн СГУ-га 5 сыл үөрэнэн, арааһа, Дүллүкү ыччаттарыттан бастакынан үрдүттэн үөрэнэн үрдүк үөрэхтээх зоотехник идэтин ылбыта. Манна үөрэнэ сылдьан, сахалыы ыстаныларга Саха АССР успурдун маастарын аатын ылбыта. Эдэр уолу аан бастаан «Үөһэ Бүлүү» сопхуос Онхойдооһу от-делениетын управляючайынан, кэргэнин Бандерова Аграфена Спиридоновнаны зоотехнигынан буһарбыттара-хатарбыттара. Онтон сотору соһус Хороҕо киллэрэн, эр киһитин солбуйааччы дириэктэринэн уонна кылаабынай зоотехнигынан, кэргэнин племенной үлэбэ киллэрбиттэрэ, улахан хаһаайыстыба үлэтигэр-хамнаһыгар эрийбиттэрэ. Итиннэ биирдэрэ профсоюзнай, иккиһэ комсомольскай үлэбэ кыттыһан үлэлэспиттэрэ, сопхуос уопсастыбаннай олоһор актыыбынайдарын көрдөрбүттэрэ.

Онтон эмискэ «Дүллүкү» сопхуос Далырдаағы отделиенетыгар управляючайдаабыта, арааһа, дойдутугар Дүллүкүгэ чугаһыыр быһыыта быһыылааба. Итиннэ таһаарыылаахтык үлэлии сылдьан, эдэр сааһыгар быарынан ыалдьан өлбүтэ, дойдутугар аҕалылан көмүллүбүтэ.

Иванов Семен Иванович 1947 с. Онхой нэһилиэгэр холкуостаах ыалга иккис оҕонон төрөөбүтэ.

Онхойунан, Далырынан үөрэммитэ, Далырга сааскы мас үлэтигэр сылдьан, маска баттанан, ситэ үөрэммэтэбэ. Аармыйа кэнниттэн кэтэхтэн орто үөрэби ылбыта. Биригэдьиирдии сылдьан, орто салайар каадырдары бэлэмниир техникумга үөрэммитэ. 1976 сылга Туобуйаҕа тахсан управляючайдаабыта. Онтон баартыйа ханна ытар да, онно тийэн управляючай дуоһунаһыгар үлэтирэ: Мэйик, Онхой, Тамалакаан отделиеларыгар. Быһыгар кэтэхтэн үрдүк зоотехническай үөрэби ылбыта.

Онтон 1986 сылтан «Дүллүкү» сопхуос дириэктэрин солбуйааччынан, кылаабынай зоотехнигынан таһаарыылаахтык үлэлээбитэ. Үүт былаана туолумаары гыннабына, утуйарын да умнааччы, дьону-сэргэ-

ни уокка-ууга түһэртээччи. Эмиэ арахсыы буолбутугар «Далыр» сопхуоска дириэктэринэн анаммыта.

1997 сылтан Онхой нэһилиэгин баһылыгынан талыллан, бочуоттаах сынньаланга тахсыар диэри бэрт айымныылаахтык үлэлээн, СӨ норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ (2005 с.), СӨ култууратын бочуоттаах үлэһитэ ааттары ылбыта.

Кэргэнэ Мария Семеновналыын биэс оҕолоохторо улааттылар, ыаллар, үлэһиттэр.

* * *

«Каадыр барыны бары быһаарар» диэн ыңырыы саамай сөптөөхтүк тахсан турар. Ол түмүгэр элбэх дыһынээх исписэлиистэр үөрэнэн тахсыбыттара уонна дойду экэниэмикэтэ сулбу ойон тахсыытыгар улахан оруолу ылбыттара.

Олор истэригэр биир чабылхайдарынан уонна сопхуос отделениеларыгар быһаччы өр сылларга үлэлээбит дьонунан **Трофимова Варвара Филипповна** (1940 с.т.) уонна **Егоров Степан Васильевич** (1943 с.т.) буолаллар. Үлэттэн атыны толкуйдаабакка эрэ төбөлөрүн оройдорунан сүөһү бородатын тупсарыыга, киниттэн үүт-эт ылыллыытын улаатыннарыыга, сүөһү аһылыгын ассортименын тупсарыыга зоотехник быһыытынан сүрүн болжомтолорун уурбуттара. Ол түмүгэр «Дүллүкү» отделениега сиилэс киэнник угуллар буолбута, лабыкта, талах, сапропель бэлэмнэнэр, оннооҕор кутаны хостотон, сүөһү аһылыгар эбилик онгорууну, витаминизацияны бэтэринээрдэри кытта бастаһааннайды тэрийиини уонна эрдэтинэ сэрэтэр эмтээһини олохторун аргыстара онгостубуттара. Сүөһү үлэһиттэрин тылларынан күөйэ-хаайа сангаралларынан, үлэбэ сатаан көбүлүүллэринэн, сана уопуту олоххо киллэриигэ турунуулаахтарынан биллэллэрэ. Манна управляющей, тыа хаһаайыстыбатын быраактык-салайааччыта Никифоров Павел Афанасьевич 10 сыл, биригэдьиир Ильин Василий Васильевич 20-чэ сыллаах үлэлэрин түмүгэ эмиэ кыттыспыта.

Варвара Филипповна актыбынай киһинэн биллэр, РФ КП чилиэнэ, урукку өттүгэр партийнай тэрилтэ солбуллубат II сэкирэтээрэ, хас да быыбардарга нэһилиэк сэбиэтин дьокутаата, үчүгэй бырапагандыыс. «Үлэбэ килбиэнин иһин» мэтээллээх (1981 с.).

Степан Васильевич боропсойуус олохтоох кэмитиэтин солбуйааччы бэрэссэдээтэлин дуоһунаһын кимиэхэ даһаны биэрбэтэбэ, бэрээдэк иһин улаханник охсуһара. Билигин биһиги кэккэбитигэр суох.

Агрономнар: Герасимов Иван Николаевич, Харлампьев Андрей Филиппович, Ханчаева Анастасия Елисеевна, Санников Валерий Алексеевич, Холтосунова Евдокия Ивановна, мелиоратордар Аргунова Наталья Григорьевна, Егоров Анатолий Семенович уо.д.а. бааһына үүнүүтүн үрдэтиигэ, сир үлэтигэр санганы, бастыны киллэриигэ туох баар сыраларын биэрэн үлэлээбиттэрэ.

Васильева-Холтосунова Евдокия Ивановна – СӨ үтүөлээх агронома, нэһилиэк бочуоттаах олохтооҕо, «Дүллүкү» сопхуос агрономунан ананан кэлбитэ уонна сопхуоска киэн сири онорторон, сиилэс бэлэмнээһинин тэрийбитэ, тэпилииссэ туруктаахтык үлэлиирин ситиспитэ, хортуоппуй, хаппыыста үрдүк үүнүүлэрин, сиилэс бэлэмнээһинигэр механизированнай звенону тэрийбитэ. Ол түмүгэр улуус сэбиэтин дьокуутаата буолбута уонна СӨ үтүөлээх агронома үрдүк ааты ылбыта.

Кэлин кэргэнэ Васильев Василий Васильевичтыын хаппыыста үүннэриитигэр «Быйан» чааһынай тэрилтэ тэринэн, сайынны өтүгэр уонча киһини үлэлэтэллэр, нэһилиэги, улууһу толору хааччыйан, таһынааҕы Бүлүү, Ньурба улуустарын хаппыыстанан хааччыйаллар.

Дүллүкү ветеринарнай-эмтиир сулууспата

1958 сыл от ыйын 1 күнүгэр пуун тэриллибитэ, онтон **ветеринарнай учаастак** буолбута. Сэбиэдиссэйдэринэн үлэлээбиттэрэ:

Мойтохонов Тихон Егорович, 1958–1964 сс.

Черемкина Мария Даниловна, 1964–1965 сс.

Прокопьева Анна Кондратьевна, 1965 с.

Васильев Василий Матвеевич, 1965–1966 сс.

Федоров Иннокентий Сергеевич, 1966 с.,

Михайлова Августина Петровна, 1966–1967 сс.

Тогуллахова Мария Гаврильевна, 1967–1968 сс.

1968 сыл ыам ыйын 1 күнүттэн сулууспа «Үөһээ Бүлүү» сопхуос биэдэмистибэннэй сулууспатыгар бэриллэн, учаастак сабыллыбыта.

Ити сылларга үлэлээн ааспыттара:

Мойтохонов Тихон Егорович Кэнттиккэ төрөөбүтэ, оройуон киинигэр киирэн сэттэ кылааһы бүтэрбитэ уонна Бүлүүгэ тыа хаһаайыстыбатын идэлээх үлэһиттэрин бэлэмниир кууруска үөрэнэн, дойдутугар Дүллүкүнэн, Кырыкыйынан, Далырынан ветеринарнай санитарынан үлэлээбитэ.

Сорох оҕолоро Дүллүкүгэ төрөөбүттэрэ: Михаил, Николай, билигин иккиэн суохтар, оҕолоро улаатан үлэһит буоллулар, олох истэригэр Айта (Сахаайта).

Титаров Андрей Титович, сэрии бэтэрээнэ, 1936 с. Бүлүүгэ киирэн тыа хаһаайыстыбатын идэлээх үлэһиттэрин бэлэмниир кууруска үөрэммитэ уонна Хомустаабынан, Дүллүкүнэн ветеринарнай санитардаабыта, оройуон киинигэр киирэн, оройуон сылгытын эмтээччинэн үлэлээбитэ.

Оһуохайга СӨ Дархан этээччитин аатын сүкпүтэ.

Дойдуков Тимофей Иванович, сэрии бэтэрээнэ, атабыгар улахан бааһырылыах кэлбитэ.

1936 с. санитар дастабырыанньатын ылан, өлүөр диэри Хомустаахха сүөһү эмчитин быһыытынан үлэлээн бар дьонун махталын ылбыта.

Оһуокайдьыт, 1957 с. Москваҕа баран бэйэтэ онорбут кырымбатынан тойуктаан кэлбитэ.

Афанасьева Мария Егоровна 1950 с. Үөһээ Бүлүүгэ бэтэринээрдэри бэлэмниир кууруска, кэлин 1955 с. Ньурбаҕа баран, биир сыл үөрэнэн, младшай бэтэринээр дьупулуомун ылбыта уонна 1960 сылга диэри үлэлээбитэ, кэлин суотчутунан, оскуола интэринээтигэр завхоһунан үлэлээбитэ.

Никифоров Василий Афанасьевич 1957 с. оройуон киинигэр киирэн, ветеринарнай санитарынан үлэлиир быраабы ылан, Хомустаахха, Дүллүкүгэ идэтинэн 1962 сылга диэри үлэлээбитэ. Оһуохай тыла этэрэ.

Ыл буолан, элбэх оҕолоох.

Докторова Олимпиада Андреевна 1958 с. Үөһээ Бүлүүгэ киирэн үөрэнэн, ветеринарнай санитар быһыытынан 1971 сылга диэри таптыыр идэтинэн таһаарылаахтык үлэлээбитэ.

Сыанаба тахсан чуор куолаһынан ыллыыра, оройуон хаһыатыгар Дүллүкү үчүгэй сонунун тihэн иһэрэ.

Лебедкин Степан Гаврильевич 1957 с. Үөһээ Бүлүүгэ үөрэнэн ветеринарнай санитар үөрэбин ылбыта уонна ылбыт идэтинэн Далырга, Үрэнгэ, Дүллүкүгэ, Хомустаахха 37 сылтан ордук илиитин араарбакка үлэлээбитэ.

1972 с. «Дүллүкү» сопхуос тэриллэн, онно кылаабынай ветеринарнай быраастарынан үлэлээбиттэрэ: Степанов Роман Петрович, 1972–1973 сс.; Васильев Аркадий Пудович, 1973–1975 сс., 1977–1984 сс.; Петров Виктор Дмитриевич, 1975–1976 сс.; Бугулова Людмила Егоровна, 1984–1985 сс., 1988–1993 сс.; Федорова Раиса Сергеевна, 1985 с.; Федотов Николай Егорович, 1986–1987 сс.

Дүллүкү нэһилиэгэр бэтэринээрдэринэн үлэлээбиттэрэ: Хогурова Зоя Николаевна, Никифорова Мара Гаврильевна, Герасимов Гаврил Петрович, Хамарова Степанида Гаврильевна, Санникова Анна Петровна, Руфова Анна Николаевна, Попова Зинаида Николаевна, Егоров Иван Иванович, Лазарева Розалия Васильевна, Дорофеев Валерий Николаевич, Васильева Александра Николаевна, Федорова Елизавета Федоровна, Максимова Любовь Даниловна, Бугулов Александр Данилович. Ветеринарнай бырааһынан **Васильева Клара Дмитриевна**, Лукинова Мария Васильевна үлэлээн сылдыбыттара.

Санникова-Федорова Елизавета Федоровна кийиит буолан кэлэн, манна бэтэринээрдээбитэ, дойдутугар, Кырыкыйга, ыанньыксыттыы сылдьан, ССКП обкомун чилиэнинэн талыллан үрдүк чиэскэ тиксэн турар, ити аат Үрдүкү Сэбиэт дьокутаатынааһар үрдүк суолталааһа, нэһилиэк сэбиэтин үс төгүллээх дьокутаата, уобаластааһы комсомольскай кэмпириэнсийэ дэлэгээтэ этэ.

Васильев Аркадий Пудович Ороһу нэһилиэгиттэн төрүттээх.

СГУ-ну бүтэрээт, Далырга Клара Дмитриевнаны кытта бэтэринээрдии кэлбиттэрэ. Онтон 1970 сылтан Аркадий Пудович «Дүллүкү» сопхуос кылаабынай бырааһынан, Клара Дмитриевна Дүллүкү отделениетын бырааһынан ананан бэркэ үлэлээбиттэрэ, ыччаты кытта үлэҕэ элбэхтик көмөлөспүттэрэ, иккиэн табыллан бэркэ үнкүүлүүллэрэ. Аркадий Пудович кулуубунан гастролларга куруутун сылдыһаһа уонна салайсара. Кэлин Саха АССР үтүөлээх ветеринарнай бырааһа үрдүк ааты ылбыта уонна 22 сыл устата өрөспүүбүлүкэ кылаабынай ветеринарнай бырааһын солбуйааччытынан, өрөспүүбүлүкэ бэтэринээрдэрин ассоциациятын тэрийэн, салайан, Клара Дмитриевна 26 сыл испитательнай лаборатория бактериолог-бырааһынан айымныылаахтык үлэлээбиттэрэ.

Билигин Дьокуускайга олороллор. Оҕолоро Анна, Дмитрий, Петр, Аркадий бары Дүллүкүгэ төрөөбүттэрэ, төрөөбүт дойдуларын улаханник ахталлар. Аркадий Пудович уонна Клара Дмитриевна иккис дойдулара буолбут Дүллүкүлэрин эмиэ ахталлар, бары үчүгэйи баҕараллар.

Бугулова Людмила Егоровна улуус кииниттэн Дүллүкү отделениетыгар ветеринарнай бырааһынан ананан кэлбитэ, ыалдыбыт сүөһүнү өлөрөрү улаханник утарсара, хайаан да быһыһы сатыыра. Куруук үөрэ-көтө сылдыһа, бэйэтэ ыанныксыт курдуга.

Бугулов Игорь Даниловичтыын манна ыал буолбута уонна улуус киинигэр киллэрэннэр улуус кылаабынай ветеринарнай бырааһынан анааннар, билигин онно ситиһиилээхтик үлэлии сылдыһар.

СӨ үтүөлээх ветеринарнай бырааһа ааты ылла.

Бииргэ үлэлээбит биир идэлээхтэрбэр улахан махталбын тиэрдэбин

Мин 1955 с. Үөһээ Бүлүү оройуонун Дүллүкү нэһилиэгэр Никифоровтар иллээх-эйэлээх дьиэ кэргэттэригэр үһүс оҕонун күн сиригэр көрбүтүм.

Аҕам, Никифоров Василий Афанасьевич, сэбиэт сэкирэтээринэн, биригэдьиirinэн үлэлээбитэ. Ол сылдьан Үөһээ Бүлүүтээҕи ветеринарнай санитардар биир сыллаах куурустарын бүтэрэн, төрөөбүт дойдутугар, Хомустаахха ветеринарнай санитарынан үлэлээбитэ. Аҕам үлэлиир кэмигэр бэтэринээр идэлээх табаарыһа Титаров Андрей Титович кэлэн барара. Арааһа, көмөлөһөн былаан, соруудах биэрэн барара буолуо.

Кэлин оскуолаҕа үөрэнэ сылдьан, Хомустаах кэрэ алаастарыгар оттуу сырыттаһытына, ветеринарнай санитар идэлээх Докторовна Олимпиада Андреевна ыңгыр атынан кэлэн ааһааччы, биирдэ хаартыскаҕа түһэрэн ааспыттаах. Ити курдук урукку холкуос бэтэринээрдэрин кытта алтыһан ааспыт эбиппин оҕо сааспар.

Ол курдук үлэлий сылдыан ағам 1965 с. биһиги кэккэбититтэн ыарахан ыарыыттан баара-суоҕа 38 сааһыгар туораабыта. Оттон мин ағам идэтин утумнаабыт эбиппин.

1972 с. Далыр орто оскуолатын бүтэрэн, тыа хаһаайыстыбатыгар үлэлий тахсыбытым. Оччолорго «Оскуола-производство-үрдүк үөрэх» диэн өрөспүүбүлүкэ үрдүнэн киэнник тарҕаммыт ыңырыы этэ. Онон дойдубар үс сыл үлэлээбитим. Сүөһү үлэтэ хайдабын-тугун онно билбитим. Бэтэринээр үлэтэ наадалаах эбит диэн өй киирбитэ.

Бастаан үлэлий кэлэрбэр Ойбон күөлгэ улахан ыччат пиэрмэтэ комплекс баар этэ. Онно Никифорова Мара Гаврильевна бэтэринээринэн үлэлий сылдыара. Кэлин Дүллүкү орто оскуолатыгар производство учууталынан үлэлээбитэ. Үлэһит, билиилээх исписэлиис оҕолорго үчүгэй билиини биэрбит буолуохтаах. Биригэдьиirinэн Ильин Василий Васильевич үлэлий сылдыара. Кэнники даҕаны кинини кытары уһуннук үлэлээбитим. Бэрт набыл, сатабыллаах тэрийээччи этэ.

1976 сыл сайыныгар үөрэххэ туттарса барбытым, эдьийим Клара Васильевна ол сыл Бүлүү педучилищетын бүтэрэн, Алданга ананан кэлбитэ. Ийэбит барахсан баар-суох соботох ынабын өлөрөн, харчыга туруоран, биирбитин үөрэххэ, биирбитин үлэбэ — санга олох суолугар атаартаабыта. Эдьийим Клара Васильевна олохтон туоруор диэри бу идэтинэн таптаан, үлүһүйэн туран үлэлээбитэ.

Убайым Петр Васильевич сэттэ оҕолоох тулаайах хаалбыт ийэтигэр көмө буолан, биһигини иитиһэн, салгыы үөрэммэтэбэ. Биэнсийэбэ тахсыар диэри сылгыһытынан үлэлээбитэ. Убайбытыгар махталбыт улахан.

Түүннэри-күнүстэри күүскэ бэлэмнэнэн СГУ ветеринарнай отделениетыгар үөрэнэ киирбитим. Бастакы кууруска Үөһээ Бүлүүттэн Захарова Людмила Егоровналыын, кэнники Дүллүкү уолугар кэргэн тахсан Бугулова Л.Е., бииргэ үөрэммитим. Онтон ыла Людмила Егоровналыын үлэбит суола бииргэ алтыһан ааста. Оҕолонон академической уопускаба олорон, Люддаттан икки сыл кэлин бүтэрбитим.

1983 с. төрөөбүт дойдубар ветеринарнай быраас дьупулуомун ылан кэлбитим.

«Дүллүкү» сопхуоска Дүллүкү отделениетыгар үлэбин ветеринарнай биэлсэринэн саҕалаабытым. Ол кэмнэ ветеринарнай бырааһынан Бугулова Л.Е., ветеринарнай биэлсэринэн Попова З.Н. үлэлий сылдыаллар этэ. Кинилэртэн санга үлэһит элбэххэ үөрэммитим.

Сопхуос кылаабынай бырааһынан Васильев Аркадий Пудович, зоотехнигынан Васильев Василий Константинович үлэни өрө тутан, туох баар билиилэрин-көрүүлэрин, сатабылларын туһанан үлэлий сылдыаллара.

Аркадий Пудович манна үлэлий сылдыан, «Саха АССР үтүөлээх ветеринарнай бырааһа» үрдүк ааты ылбыта. Бу аакка барыта этиллэр — кини хайдах үлэһитэ. Ый аайы тугу үлэлиэхтээх былааммытын суруйан биэрэрэ, кэлэн сүбэ-ама буолара. Туох баар улахан тэрээһиннэргэ Василий Константиновичтыын сылдыаллара. Сотору кинини Дьоккуускайга үлэбэ ыңырбыттара. Барарыгар миэхэ «нэһилиэстибэтин» — туох баар эминтомун, туттар инструменнарын биэрэн кэс тылын этэн барбыта. Ону мин толордум дии саныбын.

Дүллүкү отделениетыгар үлэлиир кэммэр элбэх биир идэлээхтэрбин кытта алтыһан, эн-мин дэспэктэ эйэ дэмнээхтик үлэлээбиппит. Ол курдук аатталыам этэ Л.Е. Бугулованы, Л.Д. Бугулованы, И.И. Егоровы, А. Васильеваны.

Отделение зоотехниктарынан үлэлээбиттэрэ үрдүк үөрэхтээх, үлэлэригэр бэриниилээх Трофимова В.Ф., Егоров С.В.

Биригэдьиирдэринэн Егоров А.К., Ильин В.В., Никифоров Я.И., Троев Я.А., о.д.а. ситиһилээхтик үлэлээбиттэрэ. Ити курдук ыарыы, ырыганнааһын да элбэбэр, тиэхиньикэ аҕыйабар, суол-иис куһаҕан кэмигэр сопхуос ыарахан үлэтигэр өлүү-сүтүү аҕыйыырын туһугар бары биир өйүнэн-санаанан салайтаран, эн үлэн, мин үлэм

дэспэцкэ үрдүк таһаарыылаахтык үлэлээбиппит. Ити кэмнэргэ управляющайынан үлэлээбитэ сүрдээх үлэһит киһи Куприянов Альберт Никонович.

Биһиги көрүүбүтүгэр отделение сүөһүтүн, сылгытын таһынан сопхуоска хара саһыл пиэрмэтэ баар этэ. Манна бэрт таһаарыылаахтык охотовед идэлээх Никифоров Валерий Васильевич үлэлии сылдьара. Өрөспүүбүлүкэбэ бастын үлэлээбинэн биллэрэ.

Сопхуос сағана кылаабынай ветеринарнай быраастарынан үлэлээбиттэрэ Васильев Аркадий Пудович, Бугулова Л.Е., Федотова Н.Е., о.д.а.

1992 с. сопхуос кылаабынай ветеринарнай бырааһынан ананан үлэлээн истэхпинэ, сопхуос реформацията буолан, 1993 с. «Арыылаах» табаарыстыбаға ветеринарнай бырааһынан үлэлээбитим. 4 табаарыстыба баар этэ, барыларыгар биирдии ветеринарнай исписэлиис анаммыта.

Уларыта тутуу сылларыгар 1992 с. тохсунньу 17 күнүгэр Саха Өрөспүүбүлүкэтин Миниистирдэрин Сэбиэтин 658-с нүөмэрдээх уураағар уонна оройуон баһылыгын олунньу 24 күнүнээҕи 51-с нүөмэрдээх дьаһалыгар олобуран, олунньу 29 күнүттэн сопхуостар ветеринарнай сулууспаларын ветеринарнай ыстаансыыаға холбоон, биир государственнай ситим тэриллитэ.

Онон 1992 сыл олунньу 29 күнүттэн Дүллүкү нэһилиэгэр ветеринарнай учаастак тэриллитэ. Бу санга тэриллит ветеринарнай учаастак сэбиэдиссэйинэн Федорова Елизавета Федоровна, ветеринарнай бырааһынан Лазарева Розалия Васильевна уонна ветеринарнай биэлсэринэн Федорова Анна Николаевна үлэлээбиттэрэ.

Ветеринарнай учаастак үлэтин сүрдээх үчүгэйдик үлэлээн истэбинэ, балтараа сыл буолаат, «Дүллүкү» сопхуос ыһыллан хаалбыта. Олох ирдэбилинен санга сокуоннар тахсаннар, 1994 с. ветучаастак кэнээн, ветлечебница буолбута, үлэһиттэрэ эбиллибиттэрэ. Ветеринарнай быраас Бугулова Л.Е. сэбиэдиссэйинэн, мин ветеринарнай бырааһынан анаммыпыт. Өссө эбии элбэҕи эрэннэрэр эдэр исписэлиис Бугулов Александр Данилович, младшай ветеринарнай биэлсэр Хамарова Степанида Гаврильевна үлэлии киирбиттэрэ.

Кэлэктиип 6 исписэлиистээх, техүлэһиттээх буола улааппыта.

Эдэр, сэмэй, талааннаах исписэлиийи Л.Е. Бугулованы 1996 с. ветеринарнай управлениеға сыстыгана суох ыарыылары утары охсуһар отдел сэбиэдиссэйинэн үлэлэтэ ынҕырбытара.

Ол кэмтэн ыла Дүллүкүтээҕи ветлечебницаға сэбиэдиссэйинэн ананан, бочуоттаах сынньаланна тахсыахпар диэри үлэлээбитим. Үлэлиир кэммитигэр ветеринарнай управление иһинэн исписэлиистэр куоталаһыыларыгар бириистээх миэстэбэ тиксэн, «Минск» матасыыкылынан, халадыынныгынан, грамоталарынан үгүстүк бэлиэтэмиппит. Нэһилиэккэ сыл аайы үгэс быһыытынан сыл бастын исписэлиийэ талыллар этэ. Онно бары да бастын исписэлиистэр ааттарын ылбыппыт.

1995 сыл бэс ыйын 1 күнүгэр бигэргэммит Саха сириин «Ветеринария» туһунан сокуона олоххо киирбитинэн сулууспа ытар үлэтин ис хоһооно диригээн үлэбит элбээбитэ. Профилактической эмтээһин үлэлэрин таһынан сүөһүттэн ылыллар эт-үүт хаачыстыбатын, атытын хонтуруола сүктэриллибитэ.

2005 с. Дүллүкү нэһилиэгэр биһиги көрөр-истэр сүөһүбүт ахсаана — 1259 төбө, ол иһиттэн биэтэ — 340 төбө, сибиинньэ — 25 төбө, куурусса — 212 төбө этэ.

Биһиги бу ыарахан үлэбитигэр ветеринарнай управление лабораторията уонна исписэлиистэрэ улахан көмөнү онгороллоро. Туох баар өлбүт сүөһүттэн ылыллыбыт патматериаллар кэмигэр чинчиллэ охсон, рекомендациялар, сүбэлэр кэлэ охсоллоро. Туһаннаах үлэни ытарга улахан чэпчэтиилэри онгороллоро. Кинилэргэ тыа исписэлиистэрэ махталбыт улахан.

Үлэ буолан баран, ыарахаттар да, тугу эмэ ситиһэн үөрүүлэр да бааллара. Сыстыган-

наах ыары турбатын, сүөһү-сылгы доруобай, үчүгэй туруктаах буоларын туһугар туох баар сырабытын ууран туран үлэлээбиппит.

Талан ылбыт идэбинэн биир сиргэ, биир тэрилтэбэ уһун кэмнэ бииргэ үлэлээбит биир идэлээхтэрбэр улахан махтал. Тугу эрэ ситиспит буоллахпына, кинилэр өгөлөрө элбэх, кинилэргэ махталбын тиэрдэбин. Үчүгэй дьону кытта алтыһан үлэлээтэххэ-хамсаатахха күн-дьыл биллибэккэ аһар эбит.

*Лукинова Мария Васильевна.
Дьокуускай. Олунньу 25 күнэ, 2021 с.*

Үтүө дойду Дүллүкү төлкөбүн түстээбитэ

Мин 1957 с. Үөһээ Бүлүү сэлиэнньэтигэр күн сириҥ көрбүтүм. 1976 с. СГУ тыа хаһаайыстыбатын факультетын бэтэринээрдэри бэлэмниир салаатыгар үөрэххэ киирэн, 1981 с. ситиһиилээхтик бүтэрбитим. Үрдүк үөрэх дьупулуомун илиибэр туттаат да, дойдубар эргиллэн кэлээт, үлэ миэстэтэ көрдөнөн барбытым.

Урукку өттүгэр сүөһүгэ сыстыбатах, пиэрмэ үлэтэ диэни билбэт оройуон киинин кыһа, ити сыл атырдыах ыйын ортотун эргин, ветеринарнай быраас идэлээх Дүллүкү нэһилиэгин өн буоругар үктэммитим. Оччолорго «Дүллүкү» сопхуос үүт бөбүтө үрүлэччи ыанар, субан сүөһүнү төлөһүтүүгэ бастын көрдөрүүлээх улуус биир бөдөн хаһаайыстыбата буолан, аар-саарга аатыран олорор кэмэ этэ.

Хайдах эрэ хара бастакыттан бэйэ киһитэ буола түспүт курдук сананым. Ол сағана «Дүллүкү» отделениетын управляющайынан «Бочуот Знага» уордьаннаах, киһи диэн килбиэннээбэ, салайааччы диэн сатабыллааҕа Никифоров Павел Афанасьевич үлэтэ-хамнаһа тахсан үлэлии сылдьар кэмэ этэ. Үлэһиттэригэр аҕалы амаарах сыһыаннааҕа, үчүгэй хаһаайыстыбанньык этэ, тиэргэнигэр ким маһа, кыбыытыгар ото төһө хаалбытын көрө сылдьан киллэртэрэр киһи этэ. Миигин сүрдээгин өйөөбүтэ, ол сағана дьэ тээбиринэ барыта олохтоох сэбиэт көңүлүнэн бэриллэр этэ. Кэлбит күһүммэр кини көмөтүнэн утуу-субуу «Рекорд» тэлэбиисэр, халадыынньык, таңас сууйтарар «Волга» диэн массыына, иистэнэр массыына ылыммытым. Сүрдээх баай «кийиит кыыс» буола түспүтүм. Олорор кыбартырабыт биир уопсай дьэбэ истиэнэнэн быысаһан турар этэ, онон кини мин хайдах үлэлиирбин көрө-истэ, хараҕын далыгар илдэ сылдьар этэ. Миигин кытта тэнгэ Алтаннаағы СПТУ-ну бүтэрэн бэтэринээринэн үлэлии кэлбитэ дьүөгэм, наһыл, холку майгылаах Попова Зинаида Николаевна.

Ол сағана сопхуоска кылаабынай бырааһынан Аркадий Пудович Васильев үлэлиир этэ. Кини биһигини көрдө да, «сиамскай игирэлэр» курдук хам сыстан баран сылдьабыт» диэн күлүү гынар этэ. Дьүөгэм оччолортон боччумнаах, ньуура суох үлэһит кыыс этэ. Дүллүкү отделениетын орто салайар сүһүөх үлэһиттэрэ бары үлэни өрө туппут, бэйэ-бэйэбэ көмөлөсүһэр, дьоһуннаах дьон, салайааччы этилэр. Ол курдук «Үлэбэ килбиэннин иһин» мэтээлинэн нағараадаламмыт, үрдүк үөрэхтээх зоотехник Трофимова Варвара Филипповнаны кытта бииргэ алтыһан үлэлээбиппиттэн дьоллоохпун. Кини үлэтигэр олус ирдэбиллээх, кыһамнылаах үлэһит этэ. Ол курдук, Варвара Филипповна Трофимовалыын, учуонай-зоотехник Егоров Степан Васильевичтыын, биригэдьиридэр Ильин Василий Васильевичтыын, Егоров Аркадий Кузьмичтыын, Яковлев Аркадий Иннокентьевичтыын, Никифоров Яков Ивановичтыын, Троев Яков Алексеевичтыын, Федоров Василий Дмитриевичтыын, племенной учуотчук дьүөгэ кыргыттарбынаан — Ильина Наталья Капитоновналыын, Ильина Розалия Васильевналыын, Семенова Вера Николаевналыын, о.д.а. кытта бииргэ алтыһан үлэлээбит кэмнэрбин аһара истинник саныбын. Төрөөбүт нэһилиэктэрбит сайдалларын, «Дүллүкү» сопхуос үлэтэ-хамнаһа өрүү инники күөннэ сылдьарын туһугар сопхуос ыарахан үлэтиттэн чағыйбакка, дьэ-уот кыһалҕатын умнан туран, түүннэри-күнүстэри тэбис-тэнгэ, сэлээннэспэккэ үлэлиирбит.

Сайылыкка, мэччирэнгэ сүөһү тахсаатын кытары кыстыкка кириэр диэри күн аайы өнгүрүк куйаастан чаҕыйбакка, ардахтан-силбиктэн иннибэккэ, үксүн туос сатыы, биридэ эмит ат миинэн «дьоллонон» титииктэри, сайылыктары хасты да көһү күнгэ сатыы хаамарбыт. Ол саҕана суол-иис да куһаҕана, тиэхиньикэ көлө да аҕыйаҕа. Талан ылбыт идэбинэн 15 сыл устата биир идэлээхтэрбин кытта — Лукинова Мария Васильевна-лыын, Хамарова Степанида Гаврильевна-лыын, Руфова Анна Николаевна-лыын, Лазарева Розалия Васильевна-лыын, Федорова Елизавета Федоровна-лыын, буолан бары биир өйүнэн-санаанан салайтараан, бэйэ-бэйэбитигэр харыстабыллаахтык сыһыаннаһан, олус тапсан, чугастык алтыһан, бэрт иллээхтик үлэлээбиппит. Бу Дүллүкүгэ үлэлиир кэммэр үлэлэригэр сүрдээх бэриниилээх, салайар талааннаах, үлэһиттэрин туһугар кыһаллар управлюющайдардыын, сүрдээх үлэһит дьоннуун — Куприянов Альберт Николаевичтыын, Ан Иосиф Ивановичтыын — бэркэ тапсан, табыллан үлэлээбитим. Ол кэмнэ сопхуос, пиэрмэ ыккардыларыгар суол онгорторбута, управлюющай Иосиф Иванович мэхээнник үөрэхтээх, тиэхиньикэҕэ сыстаҕас буолан, УАЗ бортовой массына-лананан, атах тардыстар буолбуппут.

Дьохун дьонноох-сэргэлээх Дүллүкү сиригэр ыал буолар ыйааҕым тардан, төлкөм түстэнээри, дьыэ-уот тэринээри, иккис дойдуну онгостоору талаһан кэлбит эбиппин. Ол курдук, 1982 сыл от субуотунньугар, кэбиһиигэ, сүрдээх ыраастык, бугулу ыспакка кыдамалыыр сэмэй үлэһит уолу Бугулов Игорь Даниловичтыын туттара ырааһын иһин батыһа сылдьан, билсэн, устунан таптаһан ыал буолбуппут. Эдэр ыал сиэринэн дьыэ туттан, хаһаайыстыба тэринэн, сүөһү-сылгы ииттинэн, оҕолонон-урууланан быр-бааччы олорубуппут. Төһө да бириэмэм тийбэтэр, быыс булан уус-уран самодеятельноска актыыбынайдык кыттарым, элбэхтик спектаклларга, сыанкаларга көрдөөх оруолларга оонньуурум. Улуус киининэн, нэһиликтэринэн гастроллуу барсарым.

Үлэлиирим тухары талбыт идэбин сирбэккэ, бэркэ сөбүлээн үлэлээн кэлбитим. Билиим, күүһүм тийэринэн, ынах сүөһү, сылгы барахсан ыарыйдаҕына, төрөөрү эрэйдэннэҕинэ, түүн-күнүс диэни аахсыбакка, идэбэр бэриниилээх буоламмын, сорох түүн иккитэ, бэйэбин аһынаммын, уйадыһан, харах уулаах да буолларбын тутатына барыларыгар сөптөөх көмөнү онгоро сүүрэрим. Пиэрмэ үлэһиттэрэ, ыанньыксыттара, ыарахан үлэҕэ үтүрүйтэрэн, элбэх саната суох, сэмэй үлэһит дьон, хайҕаахтарына, миэхэ анаан аҕыйах кэмчи махтал тылы эттэхтэринэ, ол буолара мин үлэм сыанабыла, бастыҥ наҕараада! Ынах сүөһү төрөөрү эрэйдэннэ, кэнэҕэскитэ сыһынна даҕаны, хотонго ынах сүөһүтүн хаан ылыыта буолла да ким да туора турбат этэ. Бэл электрик Константинов Валентин Григорьевич, хотон саабын таһаарааччы оператор уолаттар Ильин Илья Капитонович, Алексеев Василий Иванович көрөн турбакка бэйэлэрин үлэлэрин быһыгар мэлдьи көмөлөһөллөр этэ. Сылгы биригэдьиirinэн үлэлээбит Федоров Василий Дмитриевич сааскы сылгыга ытыллар ветеринарнай үлэлэргэ, сылгы аттаһыныгар Бүтэйдээҕинэн, Хомустаах Торойунан, Туостааҕынан, Дүллүкүнэн «чэпчэки илиилээх» диэн мэлдьи илдьэ сылдьар этэ. Сылгыһыттар да миигин бэтэринээр быһытынан сүрдээҕин сөбүлүүллэр, убаастыыллар, харыстыыллар этэ.

Аркадий Пудович Васильев Департамент начаалынньыгын 1 солбуйааччытынан ананан өрөспүүбүлүкэ сулууспатын салайса барбытын кэнниттэн сопхуос кылаабынай бэтэринээрин миэстэтигэр олордубуттара. Олоруом баара дуо? Ыйдааҕы, кыбаарталлааҕы, сыллааҕы отчуоттарын, сопхуос үрдүнэн ытыллыбыт үлэлэри түмэн онгорууга эрэ олоро түһэрим. Үлэлиир ырыым кэнээбитэ. Атынан, тыраахтарынан, массынанан Кырыкыйга, Далырга үлэлээн кэлэр этибит. Кэнники сопхуос дириэктэринэн Дмитриев Николай Захарович үлэлээбитэ. Николай Захарович үлэлиир кэмигэр Кырыкыйга бөртөлүөтүнэн хомондуроупкаҕа сылдьар буолбуппут. Николай Захарович сопхуос ыраах-чугас учаастактарыгар күнүстэри-түүннэри сырыыны кыайар, дьыэтигэр-уотугар тардылыгыга суох, эр киһи кылаабынай бэтэринээр миэстэтигэр олоруохтаах диэн өйдө-бүлүнэн салайтараан, миигин отделение ветеринарнай бырааһын миэстэтигэр сыба-

рытан баран, сангарды үөрэжин бүтэрэн кэлэн үлэли сылдыр Федотов Николай Егоровичы олордубута. Сылы кыайбат кэмминэн, төттөрү ыңыран, үлэлэтэн иһэн, 1987 с. кыра бириэмэҕэ, «Исидор Барахов» сопхуоска икки сүл кылаабынай бэтэринээринэн үлэлээбит, Г.Д. Муксуновы үлэҕэ ыңыран, үөрэ-көтө отделениебар төннөн кэлбитим. Онтон кэлин «Дүллүкү» сопхуос эстиэр диэри өр ааттаһыннаран эмиэ төттөрү кылаабынай бырааһынан үлэли сырыттаһына, «Дүллүкү» сопхуос эстэн, Дүллүкү отделениетыгар кэпэрэтиип курдук тэриллит хаһаайыстыбаҕа үлэлээбитим. Бэркэ табыллан үлэли сырыттаһына, 1993 с. (сыл бүтүүтүгэр) «Дүллүкү» сопхуос ыһыллан, бэтэринээрдэр бары оройуоннаағы ветеринарнай ыстаансыа үлэһиттэрэ буолбуппут. Ол бириэмэҕэ «Дүллүкү» ветеринарнай учаастага ветеринарнай лечебницаҕа уларыта тутуллубута. Бу 1994 сыллаағы уларыыыга лечебницаҕа сэбиэдиссэйинэн анаммытым.

1996 с. олунньу ый бүтүүтүгэр Саха Өрөспүүбүлүкэтин ветеринарияҕа департаментын бирикээһинэн ветстанция үлэтэ тохтотуллан бэс ыйын 1 күнүттэн «Испытательная лабораториялаах Үөһээ Бүлүү улуунун ветеринарияҕа управлениета» тэриллиттэ. Саҥа уларыта тутуунан сибээстээн, Дүллүкү лечебницатын сэбиэдиссэйинэн үлэли олодохпуна, ветеринарнай управление начаалынньыга Уйгуров Василий Михайлович 1996 с. ветеринарнай управлениеҕа сыстыгана суох ыарылары утары охсуһар салаа сэбиэдиссэйинэн үлэлэтэ ыңырбыта. Онон мин төлкөм түстэниитигэр, сопхуос отделениетын ветеринарнай бырааһыттан улуус управлениетын начаалынньыгар тийэ үүммүппэр, бииргэ үлэлээбит «Дүллүкү» сопхуос орто сүһүөх салайар каадырдарыгар, управляющайдарбар, биир идэлээхтэрбэр, «Ойбон күөл» пиэрмэтин бары үлэһиттэригэр махталым улахан!

Эдэр сааһым кэрэ кэмнэрэ күлэ-үөрэ ааспыт дойдутун, Дүллүкүбүн, куруук күндүтүк саныбын! Дьикти сэмэй үтүө үлэһит дьоннордуун дьылҕам миэхэ алтыһыннаран ааспытыгар махтанабын!

Бугулова Людмила Егоровна,
Үөһээ Бүлүү улуунун ветеринарнай управлениетын начаалынньыга,
СӨ үтүөлээх ветеринарнай бырааһа

* * *

Сопхуоспутугар **суот-учуот** туругун тупсарыга тыа хаһаайыстыбатын сайдыытын былааннааһынга, үлэ-хамнас хаамыытын тиһигин быспакка ырытан иһиигэ өр сылларга дыаныардаахтык үлэлээбит **буһаалтырдарынан, экэнэмиистэринэн** буолаллар: Афанасьев Петр Пудович (кылаабынай буһаалтыр), Ильин Николай Егорович, Абрамов Николай Илларионович, Арассыһа үтүөлээх экэнэмиһэ Николаева Меланья Тарасовна, Евдокимов Николай Пудович, Докторов Виктор Евдокимович — нормировщик, Бугулова Варвара Даниловна, Гаврильева Клеопатра Илларионовна, Афанасьева Зинаида Петровна, Чомчоева Марфа Игнатьевна, Лаппарова Розалия Алексеевна, Михайлов Яков Кононович, кэлин кылаабынай буһаалтырынан Егорова Александра Ивановна, сулуоспа тэрилтэлэрин буһаалтырдарынан Санникова Вера Семеновна, Анисимова Раиса Варламовна, Петрова Наталья Ивановна, Федорова Индиана Ивановна, Никифорова Елена Прокопьевна, Герасимова Клавдия Александровна. Кинилэр бары хастыы да сыл үлэлээбиттэрэ.

Афанасьев Петр Пудович Дүллүкү нэһилиэгэр дыаданы ыалга 1929 с. төрөөбүтэ буолан баран, Иванов Харлампий Иванович диэн уруккута сэбиэскэй кинээс аҕалаах ыалга иитилибитэ.

Кини сэттэ кылаастаах оскуоланы бүтэрэн баран, нэһилиэк сэбиэтин сэкирэтээринэн, индом буһаалтырынан үлэлээбитэ. Онтон бэттэх буһаалтыр Петр Пудович үлэтигэр дуоһунаһа эрэ уларыара: холкуос кылаабынай буһаалтыра, отделение буһаалтыра, сопхуоска ыстаарсай, кылаабынай буһаалтыр — бу барыта кини оҕо эрдэҕиттэн талан ылбыт идэтигэр бэриниилээҕин көрдөрөр, 50-ча сыл устата суот-учуот дыялатыгар олобун анаабыта.

1998 с. ыалдьан өлбүтэ.

Кини уонна кэргэнин Матрена Павловна Никифорова туһунан 2021 сыл сангатыгар оҕолоро кинигэ суруйдулар.

1984 сылтан сопхуос кылаабынай буһаалтырынан уонча сыл үрдүк үөрэхтээх Кырыкыйга төрөөбүт Егорова Александра Ивановна үлэлээн барбыта.

Егорова Александра Ивановна 1953 сыл сэттиньи 15 күнүгэр II Боотулуу (Кырыкый) нэһилиэгэр төрөөбүтэ.

Чапаевынан, Далырынан, Үөһээ Бүлүүнэн үөрэнэн орто уопсай үөрэҕи ылбыта. Биир сыл Кырыкый отделениетыгар ньирэй көрөөччүнэн үлэлиир уонна Иркутскайдаағы тыа хаһаайыстыбатын институтун учуот буһаалтырын салаатын бүтэрбитэ.

Анабыл быһыытынан Анаабыр оройуонугар сопхуоска кылаабынай буһаалтырынан үлэлиир уонна «Дүллүкү» сопхуос дириэксийэтин ыңырыытынан сопхуос эстиэр диэри үлэлээбитэ. Уопсайа 28 сыл буһаалтырынан үлэлээбитэ, ол иһигэр Дүллүкүгэ 10 сыл.

Икки оҕолоох: Егор, Федора.

Николаева Меланья Тарасовна (1937 с.т.) оройуон тыатын сирин экэниэмикэтин сайыннарыыга, үбүн-харчытын туругун тупсарыыга, экэнэмиичэскэй үлэни олох ирдиир санаттан сана кэрдиистэригэр таһаарар сүнгэн кылаатын иһин РФ үтүөлээх экэнэмиийин бочуоттаах аатын сүкпүт оройуонга соботох идэлээх киһи буолар.

Саратовтаабы экэнэмиичэскэй үнүстүтүүккэ үөрэнэн, 1966 с. тыа хаһаайыстыбатын экэнэмиийэ диэн дьупулуомнаах кэлбитэ.

1972 сыл санатыгар 2 бөдөн сопхуостары бытарытыы кэмигэр «Дүллүкү» сопхуос кылаабынай экэнэмиийинэн анаммыта. Кини дьыалата-куолута, араас чаччылардаах, анаалыстардаах докумуоннара олус бэрээдэктээбэ, ол бэрээдэги тутуһан үлэлиирэ.

Көнө майгылаах, истин сыһыаннаах, үтө майгылаах буолан тыа сирин үлэһиттэрин истин ытыктабылларынан, убаастабылларынан туһанара. Суот-учуот, сыыппара үлэтэ элбэх сыраны-сылбаны, чаччы сүрэхтээх буолууну, дьаныары, тулууру эрэйэрэ.

Сорох билбэт дьон экэнэмиистэри, суот-учуот үлэһиттэрин дуона суох чэпчэки үлэлээхтэрин курдук санааччылар, сыаналааччылар. Ол эрэн, кинилэр курдук үлэ чааһын таһынан уһуннук үлэлээччилэр, түүннэри олорооччулар тыа сирин исписэлиистэриттэн аһыйахтара буолуо. Оччолорго көмпүүтэр диэн суоҕа. Оттон кумаабы үлэтэ, араас суоттааһынар кээмэйдэрэ билингиттэн туох да итэбэһэ суохтара

Өр сылларга **биригэдьиридэринэн** үрдүк таһаарыылаахтык үлэлээбиттэрэ, дьон убаастабылын ылбыттара: Ильин Василий Николаевич, Ильина Наталья Николаевна, Иванов Николай Федотович, Дорофеев Петр Иванович, Устинов Иван Евдокимович, Борисов Захар Борисович, Захаров Константин Капитонович, Бугулов Данил Терентьевич, о.д.а.

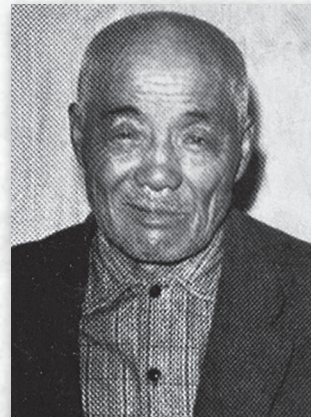

Ан Тэ-Эн (Уйбаан)

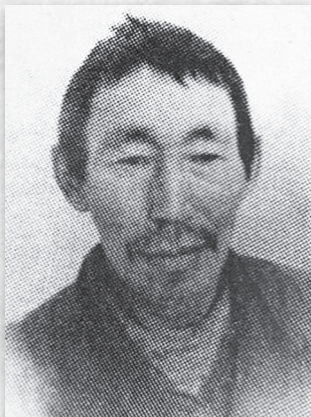
Ан Уйбаан (1895–1981 сс.) 1937 сыл Хотугу Кэриэйэ сириттэн Дьоппуонуйа оккупаннарыттан куотан кэлсибитэ уонна Мэндэлэйгэ олохсуйбута.

Онно Сотор Охоноһойдуун ыаллыы олонорон, хортуоппуй үүннэрэн, оҕуруот аһа олондон барбыттара. Онтон холкуоска киирэн, кэргэннэнэн (Николаева Ефросинья Ионовна — бастакы тырахтарыыс), кэрийдэри мунһан оҕуруот биригээдэтин тэримитэ, биригэдьиридээн барбыта. Кини салалтатынан Кан Ви-Гу, Тен-Пен-Сэк (Болуодья, 1902–1972 сс.) кэргэттэрин кытта үлэлээн барбыттара, сэрии кэмигэр Дүллүкүгэ киһи хоргуйан өлбөтөбө. Кэлин хортуоппуй, оҕуруот аһын олондууттан холкуос даһаны, сопхуос даһаны элбэх дохуоту ылбыттара.

Ан Уйбаан илиитигэр-атабар күүстээбинэн биллэрэ. Онон да оҕолоро Михаил, Валентина, Иван, Иосиф атахтарынан кыаналлар.

Иннокентьев Василий Иннокентьевич

1898 с. Үөһээ Бүлүү оройуонун III Үөдүгэй нэһилиэгэр Бэтиэмэ диэн алааска элбэх оҕолоох дьадангы дьиэ кэргэнгэ төрөөбүтэ.

Кэргэнэ Арбандаттан төрүттээх Тортосова Мария Прокопьевна. Элбэх оҕоломмуттарыттан икки эрэ оҕо, Марфалаах Павел, ордон киһи хара буолбуттара. Сэбиэскэй былаас кэмигэр холкуоска киирбиттэрэ. Оччотооҕу ыарахан кэмнэргэ Аҕа дойдугу Улуу сэриитин ыар содулларын туораан, аччыктааһыны-хоргуйууну холобура суох хорсун үлэлэринэн, бурдугу үүннэрэн, сүөһүнү-сылгыны иитэн, бултаан-алтаан, балыктаан, биир дойдулаахтарын кытта түмсэн, Улуу Кыайыны ситиспиттэрэ. Үрэнгэ «Жданов» холкуоска өр кэмгэ биригэдьиirinэн үлэлээбитэ. Холкуостар холбоспуттары кэнниттэн Ленин аатынан холкуоска каадырабай булчутунан, сылгы көрүүтүгэр үлэлээбитэ. Аҕа дойдугу Улуу сэриитин (1941–1945 сс.) кэмнэригэр «Килбиэннээх үлэтин иһин» Сталин мэтээлинэн биир бастакылар истэригэр наҕараадаламмыта. 1961 с. ыарахан ыарыыттан олохтон туораабыта.

Кэргэнэ Мария Прокопьевна холкуос араас үлэтигэр кытара, ордук оту мунньууга бастыгнар ахсааннарыгар сылдыра. 1950 с. 50 сааһыгар өлбүтэ.

Иванов Василий Данилович

1925 с. III Үөдүгэй нэһилиэгэр төрөөбүтэ.

1934 сылтан Үрэн, Далыр, Дүллүкү оскуолаларыгар үөрэнэн алта кылааһы бүтэрбитэ.

1940 сылтан холкуоска үлэлээбит. 1943–1946 сс. биригэдьиirinэн үлэлээбит. 1946–1949 сс. Үрэн маҕаһыныгар атыһыттаабыт. Онтон 1950–1952 сс. Дүллүкү маҕаһыныгар үлэлээбит (ол бириэмэҕэ маҕаһын Суппууннаахтар дьиэлэрин биир хоһугар эбит). Атыһытты турдагына, «Эдэр киһи холкуоска үлэлээ» диэбиттэр.

1953 сылтан бөдөнгүбүт Ленин аатынан холкуоска кыладыапсыгынан, онтон 1955 сылтан биригэдьиirinэн 1971 сылга диэри үлэлээбитэ. 1968 с. баартыйа чилиэнигэр киирбитэ, ити сыл (1968–1969 сс.) Ленин аатынан холкуос Чапаевтаагы учаастагар сэбиэдиссэинэн үлэлээбитэ. 1970 с. оройуоннай партиянай кэмпириэнсийэҕэ дэлэгээтинэн талыллыбыт, оройкуом чилиэнинэн икки сыл сылдыбыта, 1971 с. уобаластаагы кэмпириэнсийэҕэ дэлэгээтинэн талыллыбыта. Хас да сыл быыбардарга нэһилиэк сэбиэтин дьокутаатынан быыбардана сылдыбыта. 1971–1976 сс. Дүллүкү отделениетыгар биригэдьиирдээбитэ, «Биригэдьиир Баһылай» диэн убаастанар ааттаммыта. 1977 сылтан Далыр СРК Хомустаах, Үрэн маҕаһыннарыгар атыһытынан үлэлээбитэ.

Үлэлиир кэмнэригэр холкуоска, сопхуоска, рабкоопка үлэлииригэр куруук былааннарын толорон бастыгнар кэккэлэригэр сылдыбыта, сайын отчуттарга, сүөһү көрөөччүлэргэ бэлитиичэскэй тэрийээччинэн, аҕытаатарынан үлэлээбитэ.

1990 с. үлэлээн бүппүтэ. 2009 с. өлбүтэ.

Ильин Николай Титович 1927 с. Хомустаахха Кураанах Өргөнөй алааһыгар төрөөбүтэ.

Ленин аатынан холкуоска араас үлэҕэ сылдыбыта, онтон икки холкуос холбоспутугар Кырыкый учаастагар тийэн бэркэ биригэдьиирдээбитэ, кэлин дойдутугар кэлэн эмиэ биригэдьииринэн, сопхуос буолбутугар ыскылаат сэбиэдиссэинэн, онтон «Ойбон күөлгэ» фуражирынан, ол аата оту, эбии аһылыгы нуормалаан сиэтээччинэн бэрт таһаарыылаахтык үлэлээбитэ.

Кэлин биэнсийэҕэ тахсан баран, оскуолаҕа түүннү харабылынан сылдыбыта. Баартыйа чилиэнэ буолан, уопастыбаннай үлэҕэ актыыбынайдык кыттара, оройуон хаһыатын кэрэспэдьиэнэ, ыһыахтарга бэйэтин саастыылаахтарын кытта сүүрэн куруук бириистээх миэстэҕэ тиксэрэ.

Кэргэнэ холкуос, сопхуос биир бастын ыанньыксыта, кэлин оҕуруот көрөөччүтэ Матрена Васильевна Семенованы кытта 13 оҕоломмуттарыттан 7 оҕо тыыннаах хаалбыта: Вера, Галина, Владимир, Валентина, Ноябрина, Николай, Надежда билигин бэйэлэрэ ыал эбэтэ, эһэтэ буоллулар. Вера орто үөрэхтээх зоотехник идэтин ылан, отделениеҕа племенной үлэнэн дьарыктаммыта, ийэтин кытта бииргэ ыанньыксыттаан, «Бэттиэмэ» пиэрмэтин ыстаарсайынан үлэлээбитэ.

Ильин Василий Васильевич

Василий Васильевич 1933 с. Хороҕо төрөөбүтэ уонна онно оскуолата начаалынай буолан, сэтгэ кылааһы Дүллүкүгэ бүтэрбитэ.

Үргүлдүү кулууп үлэһитэ буолан Дүллүкүгэ олохсуйбута. Бэрт дуоспуруннаах уолу дьокутаатынан талан, сэбиэт сэкирэтээринэн, бэрэссэдээтэлинэн анаабыттара. Онно биир суруокка үлэлээн баран, Ленин аатынан холкуос Дүллүкүтээби учаастагын хонууга биригэдьииринэн үлэлиир уонна оруобуна 20 сыл мискиллэр, итиччэ сыл тухары механизатордарга 35 тыһыынча путевоканы суруйан, механизатордар үлэлэрин иилиир-саҕалыыр. Ол түмүгэр Дүллүкү отделениета Арасыйыаҕа тийэ басталыыр, чиэс-бочуот бөҕөҕө тиксэр.

Василий Васильевич соччо сыл норуот дьокутаатынан талыллан дьон улахан эрэлин толорор, биирдэ уобаластааҕы партийнай кэмпириэнсийэҕэ дэлэгээт быһыытынан кыттан турар.

Кэлин Хомустаахха баран санга тэриллибит бибилиэтиэкэҕэ үлэлээбитэ. Хаартыскалары сыымайдыы олорон көрдөххө, механизатордары, эдэр дьону кытта куруук хаартыскаҕа баар буолар, ол курдук убаастанара.

Василий Васильевич иккитэ кэргэннэнэн 10-ча оҕолоох.

Алексеев Андрей Иванович

Андрей Иванович (1907–1972 сс.) Бүтэйдээххэ төрөөбүтэ. Дүллүкүгэ түөрт кылааһы бүтэрбитэ уонна холкуос, сопхуос ыарахан үлэтигэр буспута-хаппыта. Кыра үөрэхтээх киһини холкуос суотчута онгорбуттара уонна онтон бэттэх өр сылларга хонуу биригэдьиirinэн сылдыбыта, быһыгар Кырыкыйга кытта биригэдьиирдээн ылбыта.

Бэрэбэ заправщиктаабыта, онтон саһыл пиэрмэтигэр кэргэнэ Семенова Вера Алексеевнанын кыыл иитээччинэн үлэлэбиттэрэ.

Икки кыыстаахтар: Елизавета, Лидия.

Санников Петр Алексеевич — сир бастакы үлэһитэ

Бүөккэ 1958 с. бэһис оҕонон Анна Пудовна уонна Алексей Иванович Санниковтар диэн холкуостаах ыалга төрөөбүтэ.

Аһыс кылаас кэнниттэн Өлүөхүмэтээби техникумга үөрэнэн, 1975 с. тиэхиньик-мэхээнньик идэтин ылбыта уонна Дүллүкү отделениетыгар мэхээнньигинэн, наладчигынан үлэлэбитэ.

1977 сылтан икки сыл Сэбиэскэй Аармыйаҕа чиэстээхтик сулууспалаабыта.

1979 сылтан ГСМ учуотчуга. 1980 сылтан «Дүллүкү» сопхуос хааччыйар мэхээнньигинэн үлэлэбитэ. 1983 сылтан 1986 сылга диэри Кырыкый отделениетыгар орубуна үс сыл мэхээнньиктээбитэ. Мэхээнньик быһытынан убаастабылга сылдыбыта, сэбиэт бэрэссэдээтэлэ Е.Н. Михайловы уонна отделение управляющайа А.Н. Родионовы кытта бэркэ тапсан үлэлэбитэ.

1987 сыл сангатыттан санга тэриллит Хомуустаах отделениетыгар мэхээнньиктээн барбыта. Пилорама үлэлэтэн, тутуу бөҕөтө буолбута: оскуола, дыссаат, гараас тутулуубуттара уонна үлэбэ киирбиттэрэ. Өлбүт буйуттарга аналлаах пааматынньык тутулуутугар Кыһыл Сыыртан, Мииринэйтэн элбэх тимир матырыяалы булбута, онон Дойдуков В.Т. уонна Афанасьев В.Е. Бүлүү сүннүгэр суох улахан пааматынньыгы сыбааркалаан туруорбуттара. Семен Трофимович Семенов, Иннокентий Семенович Семенов, Михаил Васильевич Иванов, Егор Алексеевич Михайлов курдук тиэхиньикэни толору баһылаабыт механизатордары үүннэртээн таһаартаабыта. Күүстээх полумеханизированнай звено тэрийэн, от бөҕө кыайа-хото оттонор буолбута, кыһын хаар анныттан Сэбэкиттэн лабыкта хомуллан, бары отделениелары хааччыйбыта.

1997 сылтан Дүллүкү нэһилиэгин дьаһалтатын **землеустроителинэн** үлэлэбитэ. Элбэх сэминээрдэргэ, куурустарга сылдьан, билиитин хаһаппыта, быыбардарга аһытаатар быһытынан биллибитэ. Угүт сыллар буолан, элбэх оттуур ходуһалар ууга бараннар, ону босхолооһунга баһылык Иван Иванович салалтатынан бэрт тэрээһиннээх үлэ барбыта: Үрэн түбэтигэр, Арҕаа, Илин Эбэлэргэ, Хангырында, Арыылаах түөлбэлэригэр. Үлэлиир кэмигэр нэһилиэккэ ытыллар дьаһалларга актыыбынайдык кыттара, ордук Дүллүкү кырдыаҕастарын ыһыаҕар Чаайаҕа сүрүн тэрийээччи буолара, ас астааһына, уот оттуута кини үрдүнэн барара, түһүлгэ хомуйуутун кини ытытара. 18 сыл устата Елизавета

Егорова, Вера Санникова, Галина Семенова уо.д.а. буолан бырааһынньык түбүгүн элбэхтик көрсүбүттэрэ.

1982 с. Федорова Елизавета Федоровналыын ыал буолбута, алта оҕону атахтарыгар туруордулар, үөрэхтээбиттэрэ, сиэн минньигэс сытын билэн, аҕа үрдүк аатын чиэстээхтик толорон, бу орто дойдуттан бараахтаабыта.

2020 сыл санатыгар кини туһунан оҕолоро кинигэ суруйан таһаардылар.

* * *

«Дүллүкү» сопхуос 1976–1977 сс. Бүтүн Сойуустааҕы социалистическайды кюоталаһыыга кыайан, ССКП КК уонна ССРС Миниистирдэрин Сэбиэтин Кыһыл Знамятынан, дьупулуомнарынан, 1978–1981 сс. Бүтүн Сойуустааҕы Идэлээх сойуустар Киин Сэбиэттэрин, САССР Миниистирдэрин Сэбиэтин, ССКП обкомун Кыһыл Знамятынан бэлиэтэммитэ. Ити Знамя үйэ саас тухары Дүллүкү нэһилиэгэр хаалбыта, түмэлгэ хараллан турар.

Билинни бириэмэҕэ Саха сириин Бастакы Бэрэсидьиэнэ аграрник Николаев Михаил Ефимович «Бэйэбит билэргитинэн сайдын!» диэн луоһун быраһан, сопхуостар ыһыллан барбыттара, сүөһү төбөтүн ахсаана лаппа аҕыйаабыта, айгыраабыт Арасыйыа тыа хаһаайыстыбатыгар туох да көмөнү онорботоҕо даҕаны. Иккис Бэрэсидьиэн, бырамыысыланньык Штыров Вячеслав Анатольевич көмөтүнэн арыый бэттэх кэлбитэ, Арасыйыа да көмөтүнэн уонна улахан болҕомтотун ууран тыа сиригэр син хамсааһын тахсыах курдук буолбута. Инженер-мэхээнньик Борисов Егор Афанасьевич бэрэсидьиэнни олорон, тыа хаһаайыстыбатыгар болҕомтотун уура сатаабыта, гигант-хотоннор билигин көндөйдөөн тураллар.

2018 сылтан үп-харчы идэлээх Ил Дархан Николаев Айсен Сергеевич ити сыл ахсынны 11 күнүгэр «Тыа хаһаайыстыбатын сайыннарыы стратегическай хайысхаларын туһунан» диэн 232 №-дээх ыйааҕа тахсыбыта уонна икки сыл үөрэтиллэн 2021 сылга олоххо киирэн эрэр. Бу сыалы-соругу олоххо киллэрии көдьүүһүн үрдэтэр инниттэн «СӨ Тыа хаһаайыстыбатын онорон таһаарыытын өйүүр кэккэ болумуочуйалары муниципальнай оройуоннар уонна куораттар олохтоох бэйэни салайыныы уорганнарыгар биэри туһунан» диэн өрөспүүбүлүкэ сокуонугар уларытыылары киллэрэр быһаарыы ылыллыбыта. Ол түмүгэр аҕыйах сүөһүлээх, бэйэ эрэ сиригэр ынах ииттэр кэтэх хаһаайыстыбаларга судаарыстыбаттан боччумнаах көмө онгоһуллар буолла, ол эбэтэр ыал хас биирдии ынаҕын төбөтүгэр 35 тыһ. солк. түһүөхтээх, үүт туттара сатаабакка, бэйэтин, оҕолорун хааччыйар кыахтанар, ордор үүттэрин эбии кыра сыанаҕа туттарыан сөп, эбэтэр бааһынай хаһаайыстыба буолан, үрдүк сыанаҕа туттарыахтаах. Оттон тэрээһиннээх хаһаайыстыбаларга (урут сүүс төбөнөн этэ, билигин биэс уон сүөһүлээх хаһаайыстыба) 50 солк. буола үрдүүр, 10 солк. атыыланар сыанатын эптэххэ, лиитэрэ үүт 60 солк. буолар. Инньэ гынан сүөһү иитиитин өйүүргэ, улуустарга үүт субсидиятыгар 5 млрд солк. кэрингэ үп бэрилиннэ, эбэтэр 2020 сыллааҕар 1 млрд 313 мөлүйүнүнэн элбэх солк. көрүлүннэ. Көрүллэр көмө көдьүүстээх буолуохтааҕа саарбаҕа суох.

Угастниги скёта перед дойиков X-й югитлет райога, 17.01.1984.

Сэрши, тыыл бэтэрээннэрэ. Н.А. Габышевы кытта көрсүһүү. X пятиялетка бастыгнара, 1981 с.;
XI пятиялетка бастыгнара, 1986 с.

IV. УОПСАСТЫБАННАЙ ТЭРИЛТЭЛЭР ҮЛЭЛЭРЭ

Дүллүкү

Бүлүү өрүһүм биэрэгэр,
Бэс-миит булкуспут сиригэр
Улуу күөлүнэн усталаан,
Уһун субурхай быһыынан
Дүллүкүм, Дүллүкүм,
Эн кэрэ эбиккин.

Сыһыыг ахсаанын аайытын
Сыппай сиэллээбинг элбээбит,
Хонуун көстүүтүн ахсытын
Хороох муостаабын үксээбит,
Дүллүкүм, Дүллүкүм,
Эн элбэх баайдааххын.

Киэһэ кулуунка түмсэnnэр,
Күүскэ дуората ылыылар,
Туоһу аахтара түһэллэр,
Тустан тутуһан тураллар,
Дүллүкүм, Дүллүкүм,
Эн хоһуун дьоннорун.

Налыы нэлэмэн буолаккар
Охсор массыына куугунуур,
Тыалтан суугунуур ойуургар
Тыраахтар үлэлээн «буугунуур»,
Дүллүкүм, Дүллүкүм,
Эн дэлэй сирдээххин.

Балык бу манна дэлэгэй,
Баһаам отонунг, дьэдьэнинг,
Кустуур сааһыгар үчүгэй –
Кыырай үөһэттэн түһэрэр,
Дүллүкүм, Дүллүкүм,
Эн булдун үксүтүн.

Дулу

Олохтоохтору идейнэй-политическай өттүнэн иитиигэ, нэһилиэги, холкуоһу, сопхуоһу хаһаайыстыбаннай сайдыыга иилэспит-сағаласпыт **партийнай тэрилтэ** устуоруйата нэһилиэк устуоруйатын кытта быстыспат сибээстээх.

Сэрии кэмигэр, 1942 с., БСКП(б) чилиэнигэр быһа киирбит Федоров Макар Иванович сэрииттэн 1946 сыл санатыгар кэлбитэ уонна 5 сыл курдук соғотоһун хомуньуус буолан сылдыбыта. Оттон атын сиртэн оскуолаға үлэлии кэлбит, баартыйаға саға киирбит Павлов Михаил Григорьевич 1951 сылтан партийнай ячейка сэкирэтээрэ буолбута. Баартыйа чилиэттэрэ Федоров М.И., Прокопьев Прокопий Степанович (оскуола дириэктэрэ), Алексеев Петр Семенович (сэбиэт бэрэссэдээтэлэ), Чуллургасов Григорий Алексеевич (холкуос бэрэссэдээтэлэ) уонна хандьыдааттар Оконосова Анна Алексеевна, Михайлова Мария Алексеевна (иккиэн учууталлар) партийнай ячейка чилиэттэрэ буолбуттара.

Кэлин сыахтаабы партийнай тэрилтэ бюротун сэкирэтээринэн үлэлээбиттэрэ: Яковлев Николай Никитич (райком 2-с сэкирэтээрэ буолбута), оскуола учуутала, Кононов Василий Евсеевич, оскуола учуутала, Струкин Алексей Алексеевич, сопхуос каадырга иниспиэктэрэ, Алексеев Петр Семенович, сэбиэт бэрэссэдээтэлэ, Кононова Анна Федоровна, сэбиэт бэрэссэдээтэлэ, Афанасьев Петр Пудович, сопхуос кылаабынай буғаалтыра, Васильев Сергей Михайлович, эт туттааччы, Сергеев Яков Григорьевич,

сэбиэт бэрэссэдээтэлэ, Филиппов Семен Федотович, сэбиэт бэрэссэдээтэлэ, Михайлова Татьяна Елисеевна, сэбиэт сэкирэтээрэ, Трофимова Варвара Филипповна, отделение зоотехника, Федоров Анатолий Макарович, сэбиэт бэрэссэдээтэлэ, Николаев Владимир Николаевич, оскуола учуутала, о.д.а. айымнылаахтык үлэлээбиттэрэ, дьон убаастабылынан туһаммыттара.

Струкин Алексей Алексеевич оскуолаба учууталлыы сылдьан, партийнай куруһуокка таһаарылаахтык пропагандистаабыта уонна өр сылларга оройуон саамай бастын пропагандиһа ааты ильдэ сылдьыбыта. Кырдьык даһаны, кини кэпсиирэ интэриэһинэйэ, олобу кытта түөрүйэни сибээстиирэ үчүгэйэ, кэммитэн кэмигэр көтүппэккэ ытара дьону-сэргэни сүрдээбин түмэрэ.

Коммунистической баартыһа кэмитиэтин сэкирэтээрдэрэ

Ленин аатынан холкуос

Яковлев Николай Никитич — босхоломмотох, 1957–1960 сс., баартыһа райкомун 2-с сэкирэтээрэ;

Павлов Михаил Григорьевич — босхоломмотох, 1960–1962 сс., үрдүкү партийнай оскуола истээччитэ;

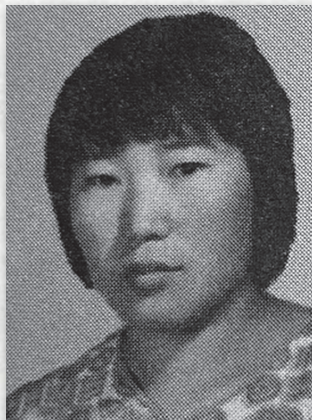
Егоров Василий Прокопьевич — 1965–1968 сс., кэлин сопхуос буолбутугар Онхой от-делениетын управляющаа.

«Дүллүкү» сопхуос

Ан Василий Иванович — 1972–1974 сс., кэлин оскуола учуутала, РСФСР үөрэҕириитин туйгуна, Дьокуускайга тутууга сылдьан, кэтэхтэн үөрэнэн СГУ-ну бүтэрбитэ, онно баартыһа киирбитэ. Маһаас, Далыр оскуолаларыгар дириэктэрдээбитэ, партийнай тэрилтэлэр бюроларын сэкирэтээрэ этэ.

Соргоев Константин Егорович — 1974–1982 сс., кэлин райсовет солбуйааччы бэрэссэдээтэлэ, онтон бэрэссэдээтэлэ, СПТУ дириэктэрэ.

Үлэ Кыһыл Знамята уордьаннаах, СӨ норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ.

Долгаева София Егоровна — 1982–1983 сс., кэлин прораб, Далыр Трудовуйугар төрөөбүтэ.

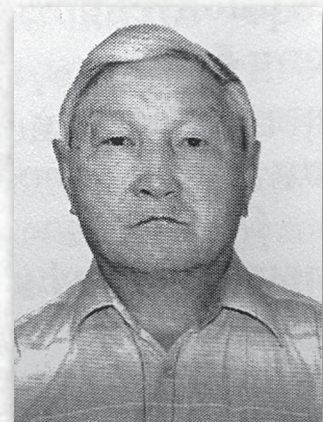
Далыр орто оскуолатын бүтэрбитэ, сопхуоска ыанньыксытынан үс сыл үлэлээбитэ уонна СГУ-ну бүтэрбитэ. «Дүллүкү» сопхуоска элбэх тутуу ытылларыгар элбэх сыратын биэрбитэ.

Максимов Николай Алексеевич — 1983–1985 сс., кэлин профсоюз райсоветын бэрэссэдээтэлэ.

Чурапчы оройуонугар төрөөбүтэ, күтүөт буолан кэлэн, Туобуйаба учууталаабыта, улуус нолуогун сулууспатын

салайааччыта, ол кэнниттэн Булун улууһун нолуогун сулууспатын салайбыта.

Дьокуускайга көһөн, СӨ администрациятын үлэһитэ, 2020 сылга биһиги кэккэбиттэн ыалдьан туораан соһутта.

Дмитриев Степан Иванович — 1985–1986 сс., кэлин тыа хаһаайыстыбатын управлениетын начаалынньыга.

Нам нэһилиэгэр төрөөбүтэ, билигин Балаҕаннаах нэһилиэтин баһылыга.

СӨ норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ.

Струкин Семен Алексеевич Дүллүкү Дэдитигэр төрөөбүтэ, СГУ-га үөрэнэн, зоотехник идэтин ылбыта, кэлин баартыйа райкомун отделын сэбиэдиссэйэ (1986–1988 сс.), улахан Исидор Барахов аатынан сопхуос комкомун сэкирэтээрэ, уон сыл оройуон саамай ыарахан отделениетын (Андреевскай-Маркс) управляющайа.

Үөдүгэй нэһилиэтин бочуоттаах олохтооҕо.

Биир сыл Дүллүкү отделениетын управляющайынан үлэлээбитэ.

Дойдукова Розалия Дмитриевна — 1988–1989 сс., кэлин оскуола учуутала.

Хомустаахха төрөөбүтэ.

Дьокуускайга тыа хаһаайыстыбатын техникумун бүтэрэн, агроном идэтин ылбыта, Кэнттик нэһилиэгэр сэбиэккэ бэрэссэдээтэллээбитэ, Хомустаах биригээдэттигэр биригэдьиirinэн үлэлии сылдьан, Саха АССР Үрдүкү Сэбиэтин дьокуутаата буолбута. Хабаровскайдаағы ВПШ-ны бүтэрбитэ.

Семенов Иван Данилович — 1989–1992 сс., кэлин администрация управлениетын начаалынньыга, Дүллүкүгэ орто оскуола дириэктэрэ, нэһилиэк сэбиэтин бэрэссэдээтэлэ этэ. Сэбиэккэ олорон, дэриэбинэ уулуссаларыгар бэлиэлэри онгортон ыйаппыта.

Иванова Анастасия Даниловна — 1992–1993 сс., кэлин пиэрмэр.

Эрдэ балыыһа биэлсэрэ, нэһилиэк сэбиэтин бэрэссэдээтэлэ, ол олорон дэриэбинэ уулуссаларыгар аат биэртэлээбитэ, сэрии, тыыл бэтэрээннэригэр аналлаах пааматыннык туттарбыта (онгорооччу Васильев В.В.-Чомпуу), тыа хаһаайыстыбатыгар көмөҕө элбэх субуотунньуктары тэрийбитэ.

Соргоев Константин Егорович улахан Ленин аатынан холкуос комсомольскай тэрилтэтин сэкирэтээрэ, физика учуутала, Нам оскуолатын дириэктэрэ, «Дүллүкү» сопхуос парткомун сэкирэтээрэ, Исидор Барахов аатынан сопхуос дириэктэрэ, онтон райсовет бэрэссэдээтэлин солбуйааччыта, Үөһээ Бүлүү лиссийигэр 13 сыл дириэктэрдээбитэ.

Үлэ Кыһыл Знамята уордьан кавалера, РФ норуотун үөрэҕириитин уонна профтехүөрэхтээһинин туйгуна, СӨ норуотун хаһайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ.

Константин Сургуулук нэһилиэгэр 1939 с. сэттиньи 12 күнүгэр соботох ийэбэ төрдүс оҕонон төрөөбүтэ. 1951–1952 үөрэх дьылыгар Сургуулук начаалынай оскуолатын Хайҕал лиийинэн бүтэрэн, I Боотулууга 7 кылаастаах оскуолаҕа үөрэнэ киирбитэ.

Далыр орто оскуолатын 1958 с. бүтэриэҕиттэн 5 сыл холкуоска үлэлээбитэ, аармыйаҕа сулууспалаабыта. Онтон СГУ физико-математическай факультетын бүтэрээт даҕаны, Үөһээ Бүлүү оройуонун тэрилтэлэрэ хаһайыстыба быһыытынан бөбөргөөһүннэригэр туох баар күүһүн-күдэбин, билиитин-көрүүтүн бүтүннүүтүн анаата.

Кэргэнэ быраас идэлээх Клара Гаврильевна кытта үс оҕону төрөтөн, улаатыннарар, үөрэхтээх дьон онортоон, ырыынак үйэтин аартыгар үктэннэрдилэр.

Оҕолоро үһүөн ыаллар. 6 сиэн, 1 хос сиэн Соргоевтар удьуордарын салгыыллар.

Иванова-Большоева Анастасия Даниловна 1947 с. Ньурбаҕа төрөөбүтэ.

Дьокуускайга баран эмчит идэтин ылбыта уонна онтон бэттэх Дүллүкүгэ олохсуйда, бастаан Үрэнгэ, ортотугар Хомустаахха, кэлин Дүллүкүгэ биэлсэр быһыытынан бэркэ үлэлээбитэ. Дүллүкү нэһилиэгин сэбиэтин бэрэссэдээтэлинэн түөрт сыл, онтон райсовет тэрийэр-маассабай үлэтин отделын сэбиэдиссэйинэн үлэлээбитэ. Онтон иккис дойдутугар тахсан, икки сыл «Дүллүкү» сопхуос парткомун сэкирэтээринэн үлэлээбитэ, сопхуос ыһыллан биэнсийэҕэ олорбута. Билигин ыарыһахтаата, ол да буоллар олох иһин охсуһар.

Кэргэнэ Иванов Андрей Илларионович сопхуос бастыг суоппарын быһыытынан убаастанар. Эдуард диэн уоллаахтар, үс тулаайах оҕону иитэн үөрэхтээтилэр, бары үлэһиттэр.

Комсомольской тэрилтэлэр

Киирсигин улуукан тутууга,
Кураарбыт сирдэри хорууга,
Сир аннын баайдарын булууга,

Халлаанга харбахар буолууга —
Итинник баартыйа эппитэ, —
Хомсомуол барытын ситистэ.

Дулу

* * *

Дүллүкү эдэр уола **Федоров Макар Иванович** 1930 с. Бүлүү куоратыгар сылдьан хомсомуолга киирбитэ уонна дойдутугар 1931 с. нэһилиэккэ бастакы уопсастыбаннай-политической тэрилтэни — хомсомуол ячейкатын тэрийбитэ. Бастакы хомсомуолларынан буолбуттара: Федоров Макар Иванович, Алексеева Александра Васильевна, Алексеева Ульяна Васильевна, Анисимова Павла Афанасьевна, Иванова Марина Ивановна, Михайлова Ульяна Васильевна, Николаев Кирилл Лаврентьевич, Павлов Петр Пудович.

Дүллүкү кэнниттэн Арбандаҕа эмиэ хомсомуол ячейката тэриллитэ, сэкирэтээринэн кэлин кыргыһы хонуутугар дьоруойдуу охтубут **Узнаев Макар Ксенофонтович** (1903–1943 сс.) буолбута. Манна оройуонга бастакынан сүөһү көрүүтүгэр ыччат-хомсомуол кэлэктиибэ тэриллитэ, салайааччы Хаччагаева Марфа Никитична этэ. Кини 1938–1947 сс. Саха АССР Үрдүкү Сэбиэтин дьокутаатынан талыллан үлэлээбитэ, «Саха АССР 15 сыла» знагынан наҕараадаламмыта.

Ити холкуостан Константинов Константин Константинович 1939 с. хаппыыста үрдүк үүнүүтүн ылан, Москваҕа Бүтүн Союуустааҕы тыа хаһаайыстыбатын сийбиһин бастакы быыстапкатыгар кыттан, быыстапка боруонса мэтээлин ылар чиестэммитэ.

Манна холкуос бэрэссэдээтэлэ **Бойлохов Иван Федотович** (Чобуохай) (1896–1979 сс.) улахан оруоллаах. Кырыкыйынан, Үгүлээтинэн сылдьан, гражданской сэриигэ кыттыбыта. Егор Евдокимов этэрээтигэр сылдьыһан, Прокопий Васильев (Бэдьэкэ) баандатын тутуспута. Саха АССР Сэбиэттэрин сийиэстэригэр дэлэгэтинэн талыллар чиескэ тиксипитэ. Иван Федотович сэрии бириэмэтигэр баартыйа райкомугар устурууктардабыта. 1947–1948 сс. Хомустаах нэһилиэгэр Ленин аатынан, 1948–1950 сс. Арбандаҕа Сталин аатынан холкуостарга бэрэссэдээтэллээбитэ.

«Бойобуой үтүөлэрин иһин» мэтээллээх, кэлин Кыһыл Сулус ордьянынан наҕараадаламмыта.

1979 сыл сэтинньи 13 күнүгэр 82 сааһыгар ыалдьан өлбүтэ.

* * *

Тыа хаһаайыстыбатын сайдытыгар холкуоска, кэлин сопкуоска тэриллит кэлэктииптэр, ордук ыччат-комсомольской тэрилтэлэрэ, улахан оруолу ылбыттара. Улахан Ленин аатынан холкуос тэриллээтин кытта араас нэһиликтэртэн мустубут эдэр дьон

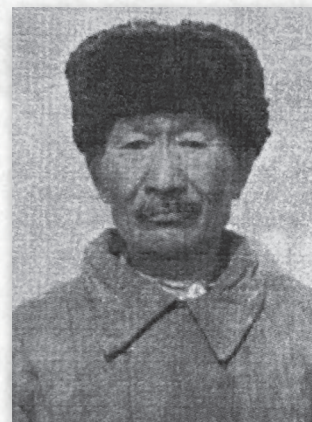
уонна орто оскуола кэнниттэн «Оскуола-производство-үрдүк үөрэх» ыгырыынан үлэлии тахсыбыт оҕолор мустаннар, 1960 с. «**Үрэн» ыччат-комсомольскай учаастак** тэриллибитэ уонна өрөспүүбүлүкэҕэ аатырбыта. Учаастак сэбиэдиссэинэн ол саҕанааҕы ыччат лиидэрэ Алексеев Петр Семенович айымньылаахтык үлэлээбитэ.

Орто оскуоланы бүтэрбит оҕолор 1965 с. **Василий Дойдуков аатынан** (Хомустаах), 1972 с. бартыһаан **Иван Харабаев аатынан** (Ойбон Күөл) ыччат-комсомольскай пиэрмэлэри тэрийэн, оройуон, өрөспүүбүлүкэ үрдүнэн ааттара дуорайа иһиллибитэ. Валентина Ан, Мария Михайлова, Екатерина Томская, Мария Тимофеева, Александра Михайлова, Иван Ан, Вера Санникова, Зоя Хогурова, Марфа Данилова, Клара Прокопьева, Марианна Христофорова, Лидия Алексеева, Валентина Яковлева, Вера Ильина, Анна Руфова, Вера Федорова, Декабрина Герасимова, Александра Николаева, о.д.а. бастыңыанньыксыттар ааттарын сүкпүттэрэ.

Вера Санникова 1973 с. тыа хаһаайыстыбатын үлэһиттэрин идэлээх сойуустарын Москваҕа буолбут сийиэстэригэр кыттыбыта, Зоя Хогурова, Марфа Данилова Саха АССР Үрдүкү Сэбиэтин дьокутааттара буолбуттара, атыттар социалистическайды куоталаһыы удаарынньыктарынан, кыайыылаахтарынан ааттаммыттара, оройуон Сэбиэтин дьокутааттара буолан, түөстэрин кыһыл өгнөөх дьокутаат значоктара киэргэппиттэрэ.

Харабаев Иван Егорович 1889 с. Үрэн күөлгэ дьаданы ыалга төрөөбүтэ. 1973 с. өлбүтэ.

Сангалаах-ингэлээх, харса суох киһи буолан, дьон-сэргэ иннигэр сылдыар киһи буола улааппыта. Гражданскай сэрии кэмигэр бандьыттары утары охсуһууга актыыбынай кыттыыны ылбыта. Павлов Федор Федоровиһы (Болтуону) кытта Үөһэ Бүлүүттэн Бүлүү уокуругунааҕы байыаннай ыстаапка 1922 с. өрүс мууһа уста турдаҕына, мууһу кытта арбаҕынан хаххаланан айаннаан, улахан суолталаах тыллабыры киллэрбитэ. Итини И.Я. Строд «Тайҕаҕа» диэн кинигэтигэр дьингнээх дьоруойдуу быһыынан сыаналаабыта.

Дойдугар холкуоһу тэрийсибитэ уонна Үрэнгэ, Хомустаахха холкуос бырабылыанньатын бэрэссэдээтэлинэн үлэлээбитэ. Холкуостар холбоһуулар буолан, улууска райсоюз эрэбиисэринэн өр сылларга таһаарылаахтык үлэлээбитэ уонна биэнсийэҕэ тахсыбыта.

Онтон хара өлүөр диэри дойдугар уһанар сир таһыгар дьэ туттан, Ылдьаанатынаан олорбуттара. Кинилэр түөрт оҕолоохторо: Раиса — учуутал, Николай — оройуонна бастакы сир онгорооччу (землеустроитель), Апрель — милииссийэ отделын начальниһыга, Дмитрий — учуутал, райсоюз бэрэссэдээтэлэ. Апрель Иванович кэлин дойдугар Бүтэйдээххэ көһөн кэлэн олохсуйан ынах-сылгы ииттэ сылдыбыта, кыаммат сааһыгар тийэн оройуон киинигэр көһөн киирбитэ.

Иван Харабаев аатынан ыччат-комсомольскай пиэрмэ Ойбон күөл уонна Холуор икки ардыгар баар үрдүк сиргэ тэриллибитэ (1972 с.), урукку холкуос пиэрмэтин хотонун олоҕор. Бастаан үс уһун туруорбах хотоннор тутуллубуттара, ол кэнниттэн олор хоту өттүлэригэр толору механизациялаах комплекс киирбитэ (1982 с.). Таһыгар түөрт ыал олорор кыбартыралара тутуллубута, кэлин эмиэ итинник икки дьэ Холуор хоту өттүгэр субуруһа тутуллубуттара. Ити дьэилэр уонна хотоннор икки ардыларыгар улахан кыбыы тэнийбитэ. Үһүс хотон арҕаа баһыгар 1986 с. сүөсүһүттэр дьэилэрэ (бырайыагын ол саҕанааҕы сопхуос рабочкомун бэрэссэдээтэлэ Федоров А.М. онорбута уонна итинник дьэилэр Далыр Тэкэндэтигэр (1987 с.) уонна Кырыкый Сэмэн күөлүгэр (1988 с.) тутулан, сүөһү үлэһиттэрэ онно босхо аһыыр, мунньахтыыр, доруобуйаларын көрдөрөр, киинэ-кэнсиэр көрөр, биллиардыыр, тиэннистиир, бибилиэтиэкэттэн кинигэ уларсар буолбуттара. Отделение биригэдьиридэрэ, исписэлиистэрэ онно олорон үлэ-

лииллэрэ, Саҥа Дьыл бырааһынньыгын хотон үлэһиттэрин кэлэктииптэрин икки ардыларыгар куоталаһан атаараллара.

Ыччат пиэрмэлэригэр тахсан, бастакылар ахсааннарыгар ыанньыксыттарынан үлэлээбиттэрэ:

Егорова-Ан Валентина Ивановна 1946 с. Ан Та-Эн кэрийдээххэ Дүллүкүгэ төрөөбүтэ.

Дүллүкү, Далыр оскуолаларын биир бастыг үөрэнээччи быһыытынан бүтэрбитэ. 1965 с. Хомустаахха ыанньыксыттыг тахсыбыта уонна Василий Дойдуков аатынан ыччат-комсомольскай пиэрмэни төрүттэспитэ, үс сыл ситиһиилээхтик үлэлээбитэ. Пиэрмэ аата өрөспүүбүлүкэҕэ иһиллибитэ.

Онтон пиэрмэ хомсуора СГУ биолого-географическай салаатыгар киирэн бэркэ үөрэммитэ, биолог-химик идэтин ылбыта. Бастаан Кырыкыйга учууталынан үлэлээбитэ. Онтон Дүллүкү орто оскуолатыгар өр сыл учууталлаан, СӨ үөрэбириитин туйгуна ааты ылбыта, нэһилиэк бочуоттаах олохтооҕо буолбута.

Оҕо да, эдэр да саастарыгар успуордунан бэркэ дьарыктаммыта, хайыһарга, сүүрүүгэ, атах оонньууларыгар, туризмга бастакы разряды толортообута.

Кэргэнинээн, эмиэ учуутал Егоров Аркадий Кузьмичтыын, түөрт оҕолоохтор: Галина, Виктор, Кузьма, Аркадий.

Туприна-Михайлова Мария Капитоновна 1942 с. III Үөдүгэй нэһилиэгэр ыалга иккис оҕонон төрөөбүтэ.

Аҕата сэриигэ баран сүтэн хаалбытын иһин (сэриигэ хорсундук сэриилэһэ сылдьан, ньиэмэс сөмөлүөтэ буомбалаан өлбүтүн уонна буорунан көмүллэн сүппүтүн) кыра Машаны дэсэртиир оҕото диэн икки сыл оскуолаҕа ылбатахтара, онтон аҕата көстөн, Дүллүкү оскуолатыгар үөрэнэн бүтэрбитэ. Валяны кытта Далыр орто оскуолатын бүтэрэн, эмиэ Хомустаахха ыанньыксыттаабыта, пиэрмэ аҕытаатара этэ.

Тыа хаһаайыстыбатын техникумун бүтэрэн, агроном идэтин ылбыта. Кэргэнин Турнин Юрий Герасимовичтыын тутуспутунан бастаан Намга, онтон Тааттаҕа бэйэлэрин идэлэринэн үлэлээбиттэрэ. Кэлин осеменаторынан бэрт таһаарылаахтык, онтон дьыссаат пубарынан үлэлээн Таатта Кыйытыгар олороллор. Юрий Герасимович отделение управляющайынан, нэһилиэк баһылыгынан үлэлээбитэ.

Түөрт оҕолоохтор: Виктор, Юрий, Татьяна, Мария.

Санникова Вера Семеновна 1946 с. Семен Иннокентьевич уонна Анастасия Афанасьевна Санниковтарга үһүс оҕонон төрөөбүтэ.

Дүллүкү оскуолатын бүтэрэн, Дьокуускайдааҕы тыа хаһаайыстыбатын техникумугар зоотехник идэтигэр үөрэммитэ. Үөрэҕин бүтэрэн, Кырыкыйынан, Дүллүкүнэн бэркэ зоотехниктаабыта.

1972 с. Иван Харабаев аатынан пиэрмэҕэ хомуньуус тылын толорон ыстаарсайдаабыта, Саха сирин уонна Сэбиэскэй Союуус профсоюзтарын сийиэстэригэр дэлэгээт быһыытынан кыттыбыта. Кэлин сэбиэт буҕаалтырынан, өссө кэлин кылаабынай буҕаалтырынан уһуннук үлэлээбитэ.

Биэнсийэҕэ да олордор, тыа хаһаайыстыбата сайдытыгар

кыра кылаатын биэрэ сылдыар, сүөһүлэри аттыыр, арыы собуотугар оробуочайдыыр, уһаайбатыттан элбэх үүнүүнү ылар.

Вера Семеновна — нэһилиэк бочуоттаах олохтооҕо.

Оҕо эрдэбиттэн успуордунан үлүһүйэн дьарыктанар, хайыһардыт, сүүрүк, атах оонньууларыгар үчүгэй, мээчик охсооччу, дьахталлар тустуулар ол сағана баара буоллар бэркэ тустуо хаалла, билигин хаалыктаах хаамыынан дьарыктанар.

Үс кыргытара — Анастасия, Наталья, Надежда — Мииринэй куоракка олороллор, үлэлииллэр, ыаллар, оҕолордоохтор.

* * *

Ыччат настаабынныктарынан Анна Ивановна Ильина, Иван Федотович Иванов (Хоотоон), Мария Васильевна Ефимова-Федорова, Марина Дмитриевна Федорова, Анфиса Михайловна Дмитриева таһаарыылаахтык үлэлээбиттэрэ. А.И. Ильина Үлэ Кыһыл Знамята уордьанынан, М.Д. Федорова Үлэ Албан Аата III истиэпэннээх уордьанынан, И.Ф. Иванов «Үлэҕэ килбиэнин иһин» мэтээлинэн үрдүктүк сыаналаммытара.

Ильина Анна Ивановна 1932 с. Хомустаахха Чонгунуурга төрөөбүтэ.

Ийэлээх аҕата эрдэ өлөн, кыра эрдэбиттэн тулаайах хаалан, Үөһэ Бүлүүтээҕи оҕо дьиэтигэр иитиллэр. Онно олорон түөрт кылааһы үөрэнэн бүтэрэр.

1948 с. Хомустаахха Ильин Капитон Ивановичтаахха күрөөн кэлэр уонна 1982 сылга диэри ыанньыксытынан үлэтиир. Биир ынахтан үс тыһыынча кирбиини ылан, бастыгнар кэккэлэригэр сылдыар, ыччат настаабынныгы буолар.

1970 с. үлэҕэ уһулуччу ситиһиитин иһин Үлэ Кыһыл Знамята уордьанынан, В.И. Ленин төрөөбүтэ 100 сыла туолуутун көрсө «Килбиэннээх үлэтин иһин» диэн үбүлүөйүнэй мэтээлинэн наҕараадаламмыта.

Прокопьев Семен Степановичтыын ыал буола сылдыбыта да оҕотун куоттарбыта, онтон сылтаан арахсыбыттара. Убайа Яков Ивановичтан уол оҕо ииттэ ылбыта, уол ийэтэ өлөн, билигин Марианнаны кытта олорор.

Иванов Иван Федотович, 1934 с.т., үлэһитинэн өрөспүүбүлүкэҕэ биллибитэ. Үйэтин тухары ыанньыксыттаан элбэх уопуту мунньуммута, кэлин Ойбон күөлгэ Иван Харабаев аатынан улахан пиэрмэҕэ оскуоланы бүтэрбит эдэр ыанньыксыттарга настаабынныктаабыта.

Сылга 100 ынахтан 107 ньирэйи ылан, иитэн, өрөспүүбүлүкэҕэ аатырбыта уонна биир улахан хамсааһын сағалааччыта буолбута. Ити түмүгэр «Үлэҕэ килбиэнин иһин» мэтээлинэн наҕараадаламмыта, нэһилиэккэ хас эмит төгүллээх, оройуонга биир төгүллээх норуот дьокутаатынан талыллыбыта.

Уйбаан тустарын сөбүлүүрө, нэһилиэк, сопхуос аатын элбэхтик көмүскэспитэ.

Кэргэнэ Варвара Николаевна Перевалова эмиэ сүөһү ыарахан үлэтин сүгэн улааппыта, уон оҕону төрөтөн, улаатыннарар, 1979 с. Дьоруой ийэ аатын сүкпүтэ.

Холкуос, сопхуос комкомун босхоломмут сэкирэтээрдэринэн үлэлээбиттэрэ

Ленин аатынан холкуос

Остосова Александра Павловна, 1965–1966 сс., Боотулууга учуутал.
Шологонов Егор Егорович, 1966–1967 сс., учуутал.
Федоров Анатолий Макарович, 1967–1968 сс., «Үөһээ Бүлүү» сопхуос комкомун сэкирэтээрэ (1968–1970 сс.).

«Дүллүкү» сопхуос

Александров Алексей Иванович, 1972–1974 сс., ХВПШ истээччитэ.
Алексеева Евдокия Янцуковна, 1974–1976 сс., Мастаахха дьыссаат сэбиэдиссэйэ.
Дмитриева Галина Григорьевна, 1976–1979 сс., Маҥааска учуутал.
Яковлев Валентин Спиридонович, 1979–1981 сс., Туобуйаҕа биригэдьиэр.
Цыпандин Николай Николаевич, 1982–1983 сс., Өргүөккэ биригэдьиэр.
Петрова Саргылана Тихоновна, 1983–1984 сс., экэнэмиис.
Алексеева Светлана Яковлевна, 1984–1986 сс., учуутал.
Иванова Полина Романовна, 1985–1986 сс., Өргүөккэ учуутал.
Егоров Яков Николаевич, 1986–1987 сс., Кырыкыйга учуутал.
Львова Татьяна Антоновна, 1987–1989 сс., Кырыкый, олохтоох сэбиэт сэкирэтээрэ.
Петрова Наталья Кирилловна, 1989–1990 сс., бибилэтиэкэр.
Руфов Валерий Николаевич, 1990 с., учаастак милиционера, мойуор.
Федорова Саргылана Васильевна, 1990–1991 сс., устудьуонка.

Ыччат лиидэрдэрэ

Слепцов Роман Петрович, 1994 с., учуутал;
Руфова Александра Алексеевна, 1994 с., атыһыт;
Константинова Юлия Ивановна, 1995 с., учуутал;

Афанасьев Петр Иванович 1995–2001 сс. баһылык солбуйааччыта

Петр Иванович Дьоруой ийэлээх ыалга алтыс оҕонон 1965 с. төрөөбүтэ.

Дүллүкү оскуолатын бүтэрбитэ, аармыйаҕа сулууспалаан кэлбитэ.

Үрдүк үөрэххэ Благовещенскайга үөрэммитэ уонна бүтэрэн Дүллүкү орто оскуолатыгар үлэ учууталынан киирбитэ. Онтон нэһилиэк баһылыгын ыҥырытынан солбуйааччы баһылык буолбута уонна ыччат лиидэрин быһыытынан эбии үлэлээбитэ.

Анна Евгеньевнаны кытта ыал буолан олохсуйан иһэн, Дьокуускайы булбуттара, араас идэлээх исписэлиис быһыытынан таһаарыылаахтык үлэлии сылдьар, ол курдук Судаарыстыбаннай сакаас сулууспатын тэрилтэтигэр үлэлээн, Бүлүүгэ стадион, ипподром, Үөһээ Бүлүүгэ таас оскуола, санга балыһа тутууларын ытыспыта.

Икки уоллаахтар.

Петр спортсмен быһыытынан биллэр, «Манчаары» ыспартакыйаада призера буолбута.

Дьахталлар кэмितिэттэрэ

1950-1960-с сс. дьахталлар кэмितिэттэрин үлэтэ оройуон үрдүнэн биллибитэ. Манна ыал ийэлэрин, эдэр хаһаайкалары, эбээлэри, иистэнньэнгнэри кытта биирдиилээн үлэ күүскэ тэриллибитэ. Иһэр-аһыыр, олохторугар сатамматах дьахталлары женком мунһаҕар дьүүлүүллэрэ, бэрээдэктэнэллэрин туһугар туруулаһан туран охсуһаллара. Оннооҕор ыаллар аҕаларын аҕалан дьүүлүүр түбэлтэлэрэ баара. Ол этэ – ыарахан суут. Онон эр дьон саамай толлор сирдэрэ ити буолара.

Дьахтар сэбиэтэ тэрийиитинэн араас идэлэринэн элбэх куруһуоктар үлэтиллэрэ, иистэнньэнгнэр, үнкүүһүттэр, уруһуйдьуттар, кылынан баайааччылар, ырыаһыттар, о.д.а. идэлээхтэр мусталлара.

Дьахтар кэмितिэтин үлэтигэр саамай актыыбынай кыттыыны ылбыттара: Лаппарова Розалия Алексеевна, Кононова Анна Федоровна, Никифорова Матрена Павловна, Золотарева Зинаида Алексеевна, Иванова Мария Николаевна, Алексеева Мария Ивановна, кэлин Лебедкина Галина Васильевна, Яковлева Татьяна Владимировна, о.д.а.

Лаппарова Розалия Алексеевна 1939 с. Арбандаҕа элбэх оҕолоох Лыппырдарга бүтэһик иннинээҕи оҕонон төрөөбүтэ.

Дүллүкү сэттэ кылаастаах оскуолатын бүтэрбитэ. Эргин үөрэбэр үөрэнэн, бастаан оройуон остолобуойугар үлэлээбитэ, онтон Өргүөккэ биэкэринэн сылдьан, ыччат лиидэрэ буолбута. Онтон Хомустаахха кулуупка, салгыы Дүллүкүгэ СДК дириэктэринэн бэркэ табыллан үлэлээбитэ, комком босхоломмут сэкирэтээрдэрэ суох буолар түбэлтэлэригэр кинилэр үлэлэрин кини солбуйара.

Үөрэхтээх дьоннор кэлбиттэригэр Дүллүкү отделениетыгар буҕаалтырдабыта, иистэнэр кэмбинээт салаатын сэбиэдиссэйэ буола сылдьыбыта. Ол сылдьан, холкуос комкомун 2-с сэкирэтээринэн үлэлээбитэ, нэһилиэк дьахталларын хамсааһынын салайбыта, агитпуун начаалынньыгынан үлэтэ уопут быһыытынан нэһилиэктэргэ тарҕаммыта, «Коммунизм сардаҕата» хаһыат актыыбынай кэрэспэдьиэнэ этэ.

Кэргэнэ сэрии бэтэрээнэ, тиэхиньик-мэхээнньик Петр Егорович Афанасьевтыын 6 оҕону улаатыннарбыттара, кыргыттарын барыларын үрдүк үөрэхтээбиттэрэ: Айталина, Светлана, Александра, Алена, уолаттарын Петры, Егору суоппар бастыҥнара гыммыттара.

* * *

Табаарыстыы суут бэрээдэги тупсарыыга бэрт улахан оруоллааҕа, аатын да курдук табаарыстыы дьүүлүүллэрэ, сүбэлиллэрэ, үөрэтэллэрэ, сороҕор миэрэтэ суох түмүктүүллэрэ, буруйдаахтары нэһилиэк иһинэн быһаараллара. Уопсастыбаннай тэрилтэлэр быһааралларыгар дьыалатын биэрэллэрэ, биирдэ эмит харчынан ыстарааптыыллара.

Табаарыстыы суут бэрэссэдээтэлинэн уһун кэмнэргэ Кононова Анна Федоровна үлэлээбитэ.

Түөлбэнэн үлэ

Түөлбэнэн агитационнай-маассабай үлэ 1977 сылтан Мэнгэ-Хангалас оройуона тар-баппыт ньыматынан сағаламмыта (партком сэкирэтээрэ Соргоев К.Е., агитпуун начаалынныга Лаппарова Р.А.). Ордук үчүгэй ис хоһоонноохтук, улахан эрийсиилээхтик 1988–1992 сс. (нэһилиэк сэбиэтин бэрэссэдээтэллэрэ Федоров А.М. уонна Санников И.А.) үлэ ытыллыбыта: кэнсиэргэ, сынньалан киэһэни ытыгыга, уопсастыбаннай бэрээдэги тутуһууга, мунһахтары, көрсүһүүлэри, бэсиэдэлэри ытыгыга, тэрээһин дьиэлэри-муннуктары онгостууга, оскуола оҕолорун үөрэххэ билиилэрин үрдэтиигэ, нэһилиэккэ ытыллар сүрүн тэрээһиннэргэ кыттыгыга улахан хамсааһын тахсыбыта, дьон-сэргэ актыыбынаһа үрдээбитэ. Итиннэ агитпуун начаалынныктара Егорова Елизавета Семеновна, Филиппов Гаврил Иванович, зона (түөлбэ) салайааччылары: Иванова Валентина Захаровна, Никифорова Саргы Васильевна, Семенова Наталья Григорьевна, Ксе-нофонтва Валентина Ильинична тэрээһин үлэлэрэ улахан оруолу ылбытара. 1992 с. түөлбэлэринэн ытыллыбыт нэһилиэк иһинээҕи ыһыах кэнники сылларга саамай тэрээһиннээхтик, актыыбынайдык ытыллыбытын дьон-сэргэ билигин даһаны өйдүүр (нэһилиэк баһылыга Санников Иннокентий Алексеевич). Билигин түөлбэлэри арыый улаа-тыннартаан тэрээһин үлэ ытыллар.

Егорова Елизавета Семеновна II Үөдүгэй нэһилиэгин Давы-дов учаастагар Саввиновтарга улахан оҕонон төрөөбүтэ уонна оройуон киинигэр орто оскуоланы бүтэрбитэ.

Онтон Дьокуускайдаағы муусука училищетын бүтэрэн, Да-лыр СДК-гар хуордугунан ананан бэркэ үлэлээн эрдэбинэ, Дүл-лүкү уола Миисэ (Егоров Михаил Васильевич) кэргэн ылан дойдутугар аҕалбыта. Лиза СДК дириэктэрэ буолбута уонна олохтоохтору биир сиргэ түмпүтэ, ырыа-тойук элбээбитэ, оон-ньуу-көр үксээбитэ.

1998 сылтан аны агитпуун начаалынныга буолан дэриэбинэ ыалларын барытыгар көбүлээбитэ: түөлбэлэр куоталаһыыларын тэрийбитэ, оҕо үөрэххэ тардыһытын көбүлээбитэ. Интэри-нээккэ сэбиэдиссэйдии сылдьан, аны Дүллүкү пенсионердарын үлэлэрин бэрт айым-ныылаахтык салайбыта. Ити кини көбүлээһининэн Чаайа хайатыгар баар ырааһыаҕа аны кырдыаҕастар ыһыах ыһан мустар буолбуттара. Олоһун орто омурбаһын аһыыта эмискэ ыалдьан, билигин биһиги кэккэбитигэр аны суох.

Каадырабай булчут Михаил Васильевичтыын оҕолоро улааттылар, ыал буоллулар, үлэлиллэр.

Түөлбэ актыыбынай салайааччытын быһыытынан **Иванова-Борисова Валентина Захаровна** биллэр.

Хаһан түөлбэлэр (ол сағана агитзоналар, 1988 с.) иккиһин тэ-риллээхтэригтэн маҕаһыыннар, гараастар таһынаағы ыаллар үлэлэрин тэрээһиннээхтик салайар, ол аата отуттан тахса сыл устата.

Валентина Захаровна орто оскуолаҕа начаалынай кылаас учууталынан биэс уончаҕа тийэн эрэр сыл учууталлаан кэллэ.

СӨ үөрэҕириитин туйгуна, сыана талааннаах ырыаһыта, дьиэрэнкэйдээн ылар үнкүүһүтэ, аһылыннаһына оһуокай этэн ылааччы, хоһоон ааҕар чуор куоластаах, сахалыы таһаһы нэ-һилиэккэ тарҕатааччыларыттан биирдэстэрэ. Биир киһи кыа-

ҕар элбэх буолбат дуо?!

Кырдыаҕастар хамсааһыннара

Нэһилиэк кырдыаҕастара, ордук биэнсийэлээхтэр түмсүүлэрэ, Ан Иван Иванович баһылыктыыр кэмигэр бэркэ тэринэн үлэлээбитэ, ордук ити саастаахтар ыһыахтара саас улахан тэрээһиннээхтик ытыллар, турардыын-турбаттыын барыта кэлэр, атын нэһилиэктэргэ олорор дьоннор эмиэ ыалдьыттыыр түбэлтэлэрэ баара. Бу тэрээһини кырдыаҕастар сэбиэттэрин бэрэссэдээтэллэрэ Егорова Елизавета Семеновна, кэлин Ксенофонтова Валентина Ильинична, көмөлөһөөччүлэрэ Санников Петр Алексеевич, Санникова Вера Семеновна, о.д.а. бэркэ тэрийбиттэрэ, тэрийэллэр.

*Чаайа, Чаайа үрдүк сыыра –
Ыччат оонньуур, түмсэр сирэ,
Саастаах дьонум сайын айы
Ыһыах ыһар анал киинэ.*

Дулу

Инники күөнгэ Устинов А.И., Трофимов Н.Н., Афанасьев В.Е.

2012 с. «Алгыс» үнкүү ансаамбыла (тэрийээччилэр Ксенофонтова В.И. уонна Ан Татьяна Петровна) тэриллэн күн баччатыгар диэри айымнылаахтык үлэли сылдьар. Сүрүн чилиэттэринэн бу күннэргэ буолаллар: Афанасьева Вера Даниловна, Романова Любомира Валериановна, Афанасьева Светлана Петровна, Афанасьева Дария Владимировна, Тарасова Любовь Николаевна, Яковлева Татьяна Владимировна, Иванова Екатерина Михайловна, Афанасьев Яков Петрович, Егоров Иван Иванович, Герасимов Павел Ильич, Данилов Анатолий Пантелеймонович, Степанов Владимир Иннокентьевич.

Кинилэр улууска биллэллэрин таһынан өрөспүүбүлүкэбэ биллибиттэрэ, киэн Арасыйанан тахсыбыттара, Собуруу Кэрийэйбэ кытта тахса сырыттылар.

«Алгыс» үнжүү түмсүүтүн ситиһиилэрэ

2012 с. «Сааһы билиммэт кэрэ абылан» региональной куонкуруска Гран-при;

2013 с. «Иһийбит иэһиини күөдүтэн» региональной куонкуруска 3-с истиэпэннээх лауреат. Чаппанда, Ньурба улууһа;

2014 с. «Сааһы билиммэт кэрэ абылан» региональной күрэххэ 1-кы истиэпэннээх лауреат. Үөһээ Бүлүү улууһа;

2015 с. «Сааһы билиммэт кэрэ абылан» региональной күрэххэ 1-кы истиэпэннээх лауреат. Үөһээ Бүлүү улууһа;

2016 с. Үөһээ Бүлүү улуһун «Сааскылаана-2016» бэстибээлигэр Гран-при, Норуоттар икки ардыларынааҕы «Зов земли Олонхо» бэстибээлгэ Гран-при. Майа, Мэнгэ-Хангалас улууһа; Норуоттар икки ардыларынааҕы «Сохраняем традиции» бэстибээлгэ 2-с истиэпэннээх лауреат. Сибиир уонна Дальнай Восток, Москва куорат;

2017 с. Норуоттар икки ардыларынааҕы «Снежные узоры» уонна «Северная Радуга» бэстибээлгэ 2-с истиэпэннээх лауреат. Майа, Мэнгэ-Хангалас улууһа; «Сааһы билиммэт кэрэ абылан» региональной күрэххэ 1-кы истиэпэннээх лауреат;

2018 с. «Иһийбит иэһиини күөдүтэн» региональной күрэххэ 1-кы истиэпэннээх лауреат. Чаппанда, Ньурба улууһа;

«Сааскы мичээрдэр» региональной күрэххэ Гран-при. Чинэкэ, Бүлүү улууһа;

«Үнжүү кэрэ эйгэтэ» региональной күрэххэ Гран-при. Үөһээ Бүлүү;

Улуустааҕы «Сааскылаана-2018» бэстибээлгэ Гран-при;

«Сааһы билиммэт кэрэ абылан» региональной күрэххэ 1-кы истиэпэннээх лауреат;

2019 с. «Чинэкэ кырдалыгар» региональной күрэххэ 3-с истиэпэннээх дипломант;

«Золотое мгновение» өрөспүүбүлүкэтээҕи бэстибээлгэ Гран-при, 1-кы истиэпэннээх лауреат;

2019 с. Соҕуруу Кореяҕа Ванжу куоракка Норуоттар икки ардыларынааҕы бэстибээл.

Ксенофонтова Валентина Ильинична Бүтэйдээххэ соботох ийэбэ, Ульяна Николаевна Ильинаба, төрөөбүтэ, хороччу улаатан иһэн аҕаламмыта. Аҕата Павлов Иван Николаевич холкуос, сопхуос биллиилээх отчута, сылын аайы көлө-илии звенотун салайан, сопхуоска да, оройуонна да Николаев Алексей Игнатьевич звенотун кэнниттэн куруутун иккистиир.

Валентина бэтэринээр үөрэбин бүтэрэн, «Үрэн» учаастагар мунутуур бэтэринээр буола сылдыбыта. Кэргэнинээн Ксенофонов Валерий Николаевичтын Дүллүкүгэ көһөн киирбиттэрэ, араас хонтуораларга остуорастаабыта, машинисткалаабыта, үргүлдү сэбиэт буҕаалтыра буолан, уһуннук үлэлэбитэ, түөлбэ үлэтин бастын тэрийээччи ааттаммыта.

Кэлин пенсионердар хотуннара буолан, «Алгыс» үнкүү ансаамбылын тэрийэн, билингээнгэ диэри салайар.

Кэргэнэ эрдэ өлөн, оҕолорун соботоҕун улаатыннартаата.

Булчуттар маннайгы сүһүөх тэрилтэлэрин салайааччылара Дорофеев Николай Петрович, Устинов Андрей Иванович уһун кэмгэ таһаарылаахтык үлэлээбиттэрэ.

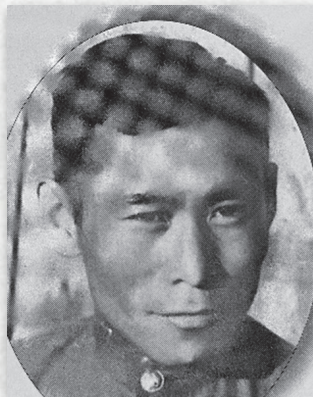
Уопсастыбаннай бэрээдэк

ДНД начаалынньыктарынан өр сылларга Обоев Василий Петрович уонна Егоров Аркадий Кузьмич таһаарылаахтык үлэлээбиттэрэ. Кинилэргэ уопсастыбаннай ГАИ иниспиектэрэ Гаврильев Дмитрий Макарович көмөлөспүтэ. 1990 сылтан нэһилиэккэ учаастактаагы милииссийэ ыстаата көрүллэн, Руфов Валерий Николаевич бастакы участковой милииссийэ буолар. Кини кэнниттэн Семенов Петр Егорович, Васильев Николай Николаевич үлэлээбиттэрэ.

Егоров Аркадий Кузьмич 1944 с. Кырыкыйга төрөөбүтэ.

Онтон кэлэн Дүллүкү оскуолатын бүтэрбитэ, морской флокка сулууспалаабыта, Дьокуускайдаагы педагогической училищени бүтэрэн, Кырыкый оскуолатын физругунан үлэлэбитэ, онтон салгыы Дүллүкү орто оскуолатыгар физруктаабыта. Дүллүкү отделениетын хонууга биригэдьиirinэн, «Дүллүкү» сопхуос рабочкомун бэрэссэдээтэлинэн сопхуос ыһыллыар диэри үлэлэбитэ.

Уопсастыбаннай бэрээдэги көрүүгэ-истиигэ быһа кыттыыны ылбыта.

Федоров Григорий Петрович (1921–1956 сс.) Албан Аат III истиэпэннээх уордьан, үс бойобуой мэтээллэр кавалердара сэрииттэн кэлэн, баартыйа лииньийэтинэн үлэлээн баран, Бүлүүгэ киирэн милииссийэбэ үлэлэбитэ.

Балтылара: Варвара, Мария (Чуччуор), Екатерина. Бары эдэр сылдьан, холкуос үлэтин түөстэринэн тэлбиттэрэ.

Васильев Захар Михайлович өрөспүүбүлүкэ киин уорганнарыгар борокуруорунан үлэлэбитэ.

Оройуонна ис дьыала уорганнарыгар начаалынньык быһыытынан Харабаев Апрель Иванович уонна Иннокентьев Павел Васильевич, судьуйанан Ким Николай Хаирович таһаарылаахтык үлэлээбиттэрэ.

рыылаахтык үлэлээбиттэрэ. Кэлин Тимофеева-Лепчикова Мария Захаровна, Петров Егор Иванович, Иванов Василий Васильевич уопастыбаннай бэрээдэги тупсарыыга бэркэ кыттыбытгара.

Иннокентьев Павел Васильевич

1938 с. Үөһээ Бүлүү оройуонун III Үөдүгэй нэһилиэгэр холкуостаах дьиэ кэргэнгэ төрөөбүтэ.

Эгэй начаалынай, Дүллүкү сэттэ, Далыр орто оскуолаларын 1957 с. бүтэрэн баран, хомсомуол ыңгырытынан Ленин аатынан холкуоска Дүллүкүгэ механизаторынан үлэлии тахсар.

Онтон 1958–1961 сс. Сэбиэскэй аармыйа кэккэтигэр таанкабай чааска сулууспалыыр. Аармыйаттан кэлэн баран, Бүлүүтэҕи Н.Г. Чернышевская аатынан педучилищеҕа үөрэнэн, бастаан Өлөөн оройуонугар, онтон Үөһээ Бүлүү орто оскуолатыгар учууталлыыр. 1966–1968 сс. оройуоннааҕы олох-дьаһах кэмбинээтигэр кылаабынай инженер дуоһунаһыгар үлэлиир. 1970 сыл милииссийэ Үрдүкү оскуолатын Хабаровскай куоракка бүтэрэн баран, Сунтаар, Бүлүү, Үөһээ Бүлүү, Уус-Алдан оройуоннарыгар

Ис дьыала отделларыгар үлэлиир. 13 сыл Үөһээ Бүлүү милииссийэтигэр бастаан силиэдэбэтэлинэн, онтон начаалынньыгынан үлэлиир. Манна үлэлии сылдьан, түөрт Бүлүү оройуоннарын милииссийэлэрин куоталаһыытын аан бастаан тэрийэн ыытар уонна ол билигин да ыытылла турар.

1985 сыл биэнсийэҕэ тахсан баран, Хомустаах нэһилиэгин сэбиэтин бэрэссэдээтэлинэн, онтон 1997 сылга диэри баһылыгынан үлэлээбитэ.

Кэргэнэ Өлүөхүмэттэн төрүттээх Жирохова Екатерина Никифоровна, дьыссаакка иитээччинэн үлэлээн баран, билигин биэнсийэҕэ олорор. 4 оҕолоохтор, элбэх сиэннэрдээхтэр.

Павел Васильевич — Үөһээ Бүлүү улуунун бочуоттаах олохтооҕо.

Харабаев Апрель Иванович

Апрель гражданскай сэрии актыыбынай бартыһаана Харабаев Иван Егоровичка бастакы оҕонон III Үөдүгэй нэһилиэгэр төрөөбүтэ.

Орто оскуоланы Үөһээ Бүлүүгэ бүтэрбитэ, сэбиэскэй аармыйаҕа сулууспалаабыта. Кэлэн холкуоска үлэлээбитэ, ол үлэлии сылдьан Үрэнгэ бастакы массыынаны сүүрдэн аҕалбыта. Кэлин «Үрэн» ыччат-комсомольскай учаастагар Докторов Виктор Евдокимовичтыын биригэдьиридээбиттэрэ, учаастактарын сэбиэдиссэйэ Алексеев Петр Семенович этэ. Учаастак үлэтинэн өрөспүүбүлүкэҕэ биллибитэ, атын сирдэртэн элбэх ыччат эбии кэлбитэ уонна бары кэриэтэ манна олохсуйбуттара.

Хомсомуол райкомун дьаһайыытынан бэрээдэги көрөр уорганнарга эрдэбиэйинэн киирбитэ уонна милииссийэ эрэллээх саллаата буолбута. Үлэлии-үлэлии Хабаровскайга Үрдүкү милицейскэй үнүстүтүүтү кэтэхтэн үөрэнэн бүтэрбитэ, кинини кытта биир дойдулааҕа Иннокентьев Павел Васильевич бүтэрбитэ уонна иккиэн милииссийэ отделларын начаалынньыктара

буолбуттара, мойуор сыбаанньатын ылбыттара. Апрель Иванович Өлөөнгө үлэлээбитэ уонна сирэйигэр күөх мэнгнээх буолан, куруук охсуһуук киһинэн аабыллара.

Бочуоттаах сынньалангар оройуон кииниттэн тахсан, дойдутугар Бүтэйдээххэ олохсуйа сылдыбыта, ынах-сылгы ииттибитэ, Бүтэйдээхтэр сүбэһиттэрэ-амаһыттара буолбута. Үлэни кыайбат буолан, билигин Үөһээ Бүлүүгэ олорор, полиция эдэр үлэһиттэригэр настаабынныктыыр.

Ульяна Моисеевнанын оҕолордоохтор. Оҕолоро ыал эһэлэрэ, эбэлэрэ буоллулар.

* * *

Аҕалар сэбиэттэрэ кэлин тэриллибиттэрэ уонна бэркэ үлэлиллэр.

Дүллүкүттэн **Дьокуускай куоракка олорооччулар уонна устудьуоннар түмсүүлэрин** Федоров А.М. 2002 сылга тэрийбитэ уонна сүбэ сүбэһитэ буолбута. 250-тан тахса киһилээх түмсүү сүбэтин салайааччыларынан Софронов Николай Васильевич уонна Аталларов Василий Васильевич талыллан үлэлээбиттэрэ.

2016 сылтан Национальнай медицинскэй киин инженерэ **Федоров Егор Анатольевич** салайар. Үөһээ Бүлүү сэлиэнньэтин уонна улуус нэһилиэктэрин холбоһуктаах түмсүүлэрэ эмиэ үлэлиир.

Саҥа Анна

V. СОЦИАЛЬНАЯ САЙДЫ

Суол-иис оҥоһуута

Урут **суол** оҥоһуутугар нэһилиэктэртэн дьону түһээн быһыытынан хомуйан үлэлэтэллэрэ. Ол курдук Бүлүү куоратыгар киирэргэ Боотулууттан Хомустаахха диэри элбэх дьон түмсэн суол солообуттара уонна икки өттүгэр уу түһэр ханаабалаан оҥорбуттара. Билигин онно мас үүнэн суол омооно эрэ баар уонна суол да быһыытынан улаханлык туттуллубатаҕа.

Онтон Үөһээ Бүлүү бэйэтэ туспа оройуон буолбутун кэнниттэн (1935 с.) аны суолу тус собуруу диэки хайысхалаан оҥостуу саҕаламмыта. Инньэ гынан бэһинэн үс улахан күөлү кыйа батан, Хоро-Далыр суолугар холбоммута. Билигин суол (Утуйбут үрэбинэн, Тыымпы күөлүнэн быһа Хороҕо) 1969 с. үлэбэ киирбитэ (нэһилиэк сэбиэтин бэрэссэдээтэлэ Алексеев Петр Семенович) уонна билигин өссө тупсарылла турар.

1989 с. Уолбут күөлүттэн дэриэбинэни ортотунан уулусса буолан, Хомустаах диэки суол оҥоһуллан, Чуолбар күөлү ааһан турар. 2020 сыл күһүнүгэр суол эбии оҥоһуллан, Чонунууртан Аллараа Өттүккэ быһа түһэриллэн бүтэһиктээхтик оҥоһулунна. Илин Эбэни ортотунан оҥоро сыспыттарын ол саҕанааҕы сэбиэт бэрэссэдээтэлэ Федоров А.М. тохтотон, күөлү таһынан ыттаран турар, мэкитиэтигэр «Саалаах Сэбиэт» диэн хос ааттана сыспыта.

Бүтэйдээххэ 1990–1991 сс. суол оҥоһуллубута, оттон Арыылаахха 1991 с. оҥоһуллан үлэбэ киирбитэ. Кэнники суолу биригэдьиэр Егоров А.К. уонна сэбиэт бэрэссэдээтэлэ Федоров А.М. туруорсан барар сириҥ бэлиэтээн биэрбиттэрэ.

Суол оҥоһуутун туруорсубут уонна оҥорторбут уонна үлэлээбит сиригэр элбэх тутууну ыттарбыт киһинэн «Дүллүкү» сопхуос дириэктэрэ **Дмитриев Николай Захарович** буолар.

Дьон-сэргэ ортотугар сылдыбыта

Николай Захаровичи мин үчүгэйдик билэбин. Кинини кытта биир хоско олорон биир дьиэбэ үлэлээбэтэхпит иһин, партийнай тэрилтэлэр үлэлэригэр бииргэ этибит, тэнгэ алтыһан сылдыбыппыт. Кини киһи быһыытынан сымнаҕаһа, көнөтө уонна дьону араарбата, кими даһаны туораппата, дьон кыһалҕатын өйдүүрэ. Онон мин кинини олус убаастырым.

Райкомна 11 сыл устата идеология сэкирэтэринэн үлэлиир сылларыгар чэхчы сатабыллаах тэрийээччи-көбүлээччи буоларын көрдөрбүтэ. Оччолорго Үөһээ Бүлүү партийнай тэрилтэтэ улахан үлэни ыппыта, райком бары, ордук партийнай-тэрийэр үлэлэригэр Николай Захарович Дмитриев бэлиэтик-биллэрдик үлэлиирин кэтээн көрө-истэ сылдыбытым.

Биирдии нэһилиэктэринэн, бөһүөлэктэринэн, зоналарынан хабаан үлэлээһингэ, культураны өрө көтөбөргө, уус-уран самодеятельноһы сайын-

нарыыга улахан тэрээһиннээх үлэ барар этэ. Онно, биһиги оройуоммутугар кылаабынай тэрийээччи кини, Николай Захарович, буолара.

Экэниэмикэ боппуруостара, билигин эрэ буолбакка, оччолорго быһаччы тураллара. Манна даҕаны сопхуостар экэниэмикэлэрин бөбөргөтүүгэ тэтимнээх, ситимнээх үлэ барбыта. Экэниэмикэ төрүттэрин үөрэтиигэ уонна барыстаах үлэлээһини сопхуостар оробуочайдарын өйдөрүгэр-санааларыгар киллэриигэ биллэр ситиһиилэр бааллара. Билигин умнууга хаалларыллыбыт социальнай куоталаһыылар үчүгэй түмүктэри биэрэллэрэ.

Николай Захарович сопхуоска хаһаайыстыбаннай үлэҕэ быһаччы үлэлии тахсыбыта. 1984 с. «Дүллүкү» сопхуоска дириэктэр буолбута. Өрүү идеологиянан дьарыктаммыт киһи хаһаайыстыбаннай боппуруостары таба быһаарыа-сүрүннөө дуо диэн сабаҕалааһыннар бааллара. Мин төһө да Дьокуускайга үлэлээтэрбин, Үөһээ Бүлүүгэ командировкаҕа тийдэрбин эрэ Дүллүкүгэ тахса сылдьарым. Биирдэ тийэн сабыс-саҥа дьыссаат комплекса тутуллубутун көрөн соһуйбутум уонна олус үөрбүтүм. Кырдьык, өрөспүүбүлүкэ нэһилиэктэригэр суох ураты үчүгэй тутуу этэ.

Хаһан баҕарар суолу оноруу-тутуу уустук, үгүс үбү-харчыны эрэйэр. Эмиэ оччолорго диэтэҕим дии. Николай Захарович кыһанан, сылдьыһар суол олох хорук тымыра буоларын өйдөөн, Дүллүкүттэн Хомустаахха диэри суолу тутууну саҕалаабыта. Балачча үлэ ытыллыбыта. Билигин: «Николай Захарович соһуччу, эрдэ суох буолбатаҕа буоллар, бу суол бүппүтэ быданнаабыт буолуох этэ», — дииллэр Дүллүкү олохтоохторо. Дүллүкүттэн Үрэнгэ диэри суолу туттарбыта уонна бу учаастакка ыаллары көһөрөн олохсутан испитэ. Бэйэтэ эмиэ, кэлин биэнсийэҕэ бардаҕына, төрөөбүт нэһилиэгэр олохсуйар баҕалааҕа.

Өлбүтүн иккис сылыгар Кырыкыйга тийэн, кини унуоҕар сылдьыбытым. Дойдун дьоно олус үчүгэйдик көрөн-харайан, унуох тутан сытыаралларын көрөн үөрбүтүм. Билигин кини үөрэммит Кырыкый оскуолатыгар Николай Дмитриев аатын инэрэр туһунан кэпсэтии барар. Саамай сөптөөх этии.

Прокопьев Юрий Николаевич,

ССКП Саха сиринээҕи обкомун I сэкирэтээрэ, СӨ Государственной мунньаҕын (Ил Түмэн) дьокутаата, тыл билимин хандьыдаата, эдэр сылдьан ЫБСЛКС Үөһээ Бүлүү оройуонунунааҕы кэммитиэтин 1-кы сэкирэтээрэ

* * *

Бүтэйдээххэ барар суол улаханлык алдьаммытын иһин 2003 сылга улахан өрөмүөн үлэтэ ытыллыбыта (баһылык Аталларов Василий Васильевич), онтон 2019 сылга иккиһин хат өрөмүөннэммитэ (баһылык Николаев Егор Алексеевич). Бу суол Кырыкыйтан кэлэр оройуон суолталаах суол салгыыта буоларынан улуус салалтатын көрүүтүгэр кириэхтээх.

Ыччаттар уонна комсомолецтар күүстэринэн тутуллубут ыһахтыыр уонна успуордунан дьарыктанар сиргэ (Ленин аатынан холкуос комкомун сэкирэтээрэ Анатолий Федоров) 1967 с. кирии ааркатын Аталларов Василий Софронович маһынан киэргэтэн онорбута. Дүллүкүгэ кириигэ 1975 сыллаахтан аарка (сопхуос дириэктэрэ Филиппов С.А., партком сэкирэтээрэ Соргоев К.Е.) уонна 2000 сылтан обелиск (баһылык Ан Иван Иванович) оноруллан кэлэр дьону көрсөллөр. Дэриэбинэ иһигэр сэриигэ өлбүттэргэ, эргиллэн кэлбиттэргэ уонна тыыл бэтэрээннэригэр анаан 1985 с. пааматыннык (сэбиэт бэрэссэдээтэлэ Иванова А.Д., онгорооччулар Васильев Василий Васильевич-Чомпуу, Николаев Владимир Николаевич), эмиэ ити сылга Хомустаахха (онгорооччулар Дойдуков Василий Тимофеевич, Афанасьев Владимир Егорович) дьэндэйбиттэрэ. Оттооххо 1995 с. Арбандаттан сэриигэ баран өлбүттэргэ аналлаах, 1997 сылга Арыылаах күөлгэ оскуола

аһыллыбыта 70 сылыгар аналлаах обелистар оҥоһуллубуттара (баһылык Ан И.И., оскуола дириэктэрэ Арбанда уола Иванов Александр Григорьевич).

Дүллүкү киинигэр Доҕордоһуу болуоссатыгар сүдү улахан сэргэ (дириэктэр Дмитриев Н.З., рабочком бэрэссэдээтэлэ Федоров А.М.) 1986 сыллаахтан күндээрен турар. 2001 сылга нэһилиэк 90 сылыгар аналлаах үчүгэй көстүүлээх обелиск тутуллубута (баһылык Ан И.И.). Фундаментальнай оҥоһуктары нэһилиэк көмүс илиилээхтэрэ: Аталларов В.С., Васильев В.В.-Чомпуу, Санников Иван Алексеевич, Николаев Владимир Николаевич, Петров Сергей Николаевич, Тарабукин Анатолий Михайлович, о.д.а. оҥорбуттара.

Доҕордоһуу болуоссатын аһыы үөрүүлээх мунньаҕа

Инбэлииттэр дьиэлэрэ

Терентьева Мария Федотовна (Кэнттик) Хомустаах нэһилиэгэр сэбиэт бэрэссэдээтэлинэн үлэлии олордобуна, 1943 сылга оройуон социальной харалтаҕа салаатын сэбиэдиссэинэн анааннар оройуон киинигэр көһөн киирбитэ уонна элбэхтик туруорсан 1944 с. Дүллүкүгэ **инбэлииттэр дьиэлэрин** астарбыта уонна бэйэтэ тылланан итиннэ сэбиэдиссэйдии тахсыбыта.

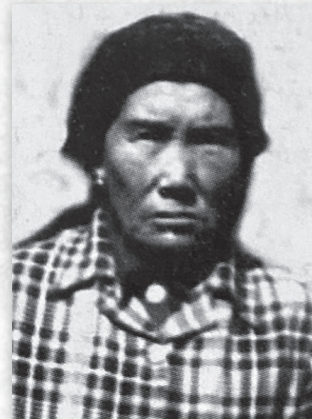
Индом элбэх дьиэлэрэ улахан икки аҥыы ааннаах олорор, утуйар хаһаарымалара, инбэлииттэр остолобуойдара уонна хонтуора тутуллан, дэриэбинэ Боруллуолаах үрэхин төрдүнэн кэнгээбитэ. Ити дьиэҕэ олорооччулар судаарыстыбаннай тэрилтэлэр оттук мастарын илиинэн (ол саҕана барыта илиинэн этэ) бэлэмнииллэрэ, бэйэлэригэр сибииннэ иитэллэрэ, Бэрэ-ҕэ оҕуруот аһын ыһаллара, сороҕор бэйэлэрин аяхтарыгар

биирдиилээн ыалларга мас эрбииллэрэ, муус ылаллара, оҕуруокка үлэлииллэрэ.

Индом 1959 с. сабыллан, итиннэ олорбуттар Магадан уобалаһыгар көһөрүллүбүттэрэ. Араҕалларыгар ити мунгнаахтар ытаһан бөҕө буолбуттара.

Кинилэртэн **Егорова Варвара Игнатьевна** дойдутугар хаалбыта, үүт эрийээччинэн үлэлээбитэ, бэркэ диэн быысыбайдыыра, иистэнэрэ, ыалтан оҕо ылан ииттибитэ.

Сергейулаатан, Дьокуускайдааҕы култуурунай-сырдатаручищены бүтэрэн, идэтинэн үлэ булбакка, орто оскуолаҕа киирэн хас да кэбининет лабараана буолбута. Ийэтин көрө-көрө, ыал буолбута уонна оҕоломмота. Сергей Иванович нэһилиэккэ драматической артыыс быһыытынан убаастанар, мас тардыһан улууска, өрөспүүбүлүкэҕэ биллибитэ, кыратыттан успуорт маастара буолбата. Варвара Игнатьевна уолун, кийиитин сымнаҕас илиилэригэр көрүллэн дойдутугар букатыннаахтык барбыта, онтон атын антах барсыбыта буоллар хайдах-хайдах дьаһаллыа биллибэт этэ.

Кинилэр дьиэлэригэр уһун кэмнэ (маастар Федоров М.И.) арыы собуота уонна бэкээринэ (Анисимова П.А.) үлэлээбиттэрэ, биир дьиэтигэр холкуос бэрэссэдээтэлэ Егоров Александр Максимович, иккис дьиэтигэр Максимов Игнатий Михайловичтаах олорбуттара, олох кэлин Николаева Ульяна Ионовна олорбута.

Оскуолалар сайдыы суолугар

Хомуस्ताах нэһилиэгэр **Торой оскуолата** 1921 с. атыһыт Дмитриев Алексей Спиридонович (Бээйикэп) дьиэтигэр арыллыбыта. Онно биллиилээх дьоннор кытта үөрэммиттэрэ: Николай Якутскай — саха норуодунай суруйааччыта, Гольдман Абрам Спиридонович — биллиилээх партийнай-сэбиэскэй үлэһит, Торахоров Петр Васильевич — оройуон күүстээх тустууга, Дойдуков Василий Иванович — нэһилиэк бастакы комсомолеһа.

Бу оскуола сабыллыбытын кэнниттэн 1931 с. Түөкэйгэ оскуола Лебедкин Петр Васильевич (Улахан Чыычаах) дьиэтигэр аһыллыбыта. Учууталларынан Попов Николай Иванович, Дмитриев Михаил-Ньуур уола, Ефремов Иван Тимофеевич-Молоо, Борисов Михаил Гаврильевич-Лэкэрэнг уола, о.д.а үлэлээбиттэрэ. Манна Дүллүкү ол сағаннааҕы оҕолоро үксүлэрэ үөрэммиттэрэ. Биэс сыл үлэлээн баран, бу оскуола 1936 с. сабыллыбыта. Оскуола дьиэтэ Дүллүкүгэ көһөрүллэн начаалынай оскуола буолбута. Билигин Михайлов Николай Семенович дьиэтэ буолан турар.

Үйэ анаара ааһан баран, 1989 с. Хомуस्ताах дэриэбинэтигэр начаалынай оскуола аһыллыбыта. Сэбиэдиссэйдэринэн бастакы кэмнэргэ үлэлээбиттэрэ: Андреева-Феофанова Лариса Степановна, Томская Евдокия Васильевна, Оконосов Егор Дмитриевич.

1994 сыл күһүнүттэн оскуола улууска бастакынан **оскуола-дьыссаакка** кубулутуллубута уонна Габышев Н.А. аатын сүкпүтэ. Дириэктэринэн СӨ үөрэҕириитин туйгуна Васильева Галина Николаевна аһаммыта. Галина Николаевна нэһилиэк баһылыгынан талыллан үлэлээбитэ, билигин Габышев Н.А. аатынан түмэл сэбиэдиссэийинэн үлэлиир. Кини дьаһайсыытынан Габышевтаах дьиэлэрэ өрөспүүбүлүкэ барыта көрөр дьиэтэ буолбута. Габышев Н.А. уонна Титаров А.Т. обелистара ыраахтан көстөр. Лебедкин Иван Петровичка эмиэ туруоруллуутун үлэтэ барар, Дойдуков Тимофей Ивановичка аналлаах сэргэ оҕоһуллара былааннанар.

III Үөдүгэй нэһилиэгин Арбаа Үннээн диэн алааһын хоту өттүгэр **Эгэй начаалынай оскуолатын** дьиэтэ холкуостаахтар күүстэринэн тутуллубута уонна 1934–1935 үөрэх дьылыттан үлэтин саҕалаабыта. Оччотооҕу кэмнэ чугаһынан суох киэн-куон, улахан түннүктэрдээбэ, 3,5 миэтэрэ үрдүктээбэ, мас сарайдааҕа, киирэр аанын өттүнэн дьиэ устатын тухары тупсаҕай оҕоһуулаах (эрэһиэнкэлээх) үрдүк күүлэлээбэ, тиэргэнэ

суон сиэрдийэни суоран истиэнэли ууруллубут олбуордааҕа, икки өттүнэн аһыллар боруоталааҕа. Бөһүөлэктэн 1,5–2 килэмиэтир ойуччу турара. Оскуола 4 кылаастааҕа, кыра хоско остуорас олороро, икки учуутал — биридэрэ 1–3-с, иккиһэ 2–4-с кылаастары — үөрэтэрэ. Нэһилиэк мунньахтара, бырааһынньыктара барыта оскуолаҕа бараллара. Учууталларынан үлэлээбиттэрэ: Васильева Христина Митрофановна, Павлов Михаил Григорьевич, Ильин Роман Николаевич, Абрамов Николай Илларионович, Тюляхов Семен Иванович, Прокопьев Степан Макарович.

Оскуола маһа 1950 с., нэһилиэктэр бөдөҥсүйэр кэмнэригэр, Дүллүкүгэ оҕуһунан, атынан биирдии бэрэбинэнэн таһыллан киирбитэ, бастаан интэринээт, онтон буоста, билигин интэринээт остолобуойа буолан турар. Интэринээт эрдэбинэ, Бойлохов Дмитрий Федотович кэргэнэ Февроньялыын олорон остуорастаабыттара. Икки кыыстаахтар: Христина, Раиса. Билигин кыргыттар иккиэн Орто Халыма улууһугар олороллор.

Прокопьев Степан Макарович

1910 с. Үөһээ Бүлүү оройуонун III Үөдүгэй нэһилиэгэр сэниэ ыалга төрөөбүтэ.

Олоҕо Үрэн сиригэр Улгумда алааска. Бэйэтин кэмигэр сөп үөрэхтээҕэ, санга аһыллыбыт оскуолаларга Эгэйгэ, Кырыкыйга учууталлаабыта. III Үөдүгэй нэһилиэгэр сэбиэт бэрэссэдээтэлинэн талыллан үлэлээбитэ. Үрдүк унгуохтаах, атаҕынан лаппа кыанар, атах успуордугар оонньооччу сүүрүк этэ. Айылҕаттан артыыс, үчүгэй уруһуйдьут этэ.

Кэргэнэ Кырыкыйтан төрүттээх Прокопьева Мария Ивановна, бэйэлэрэ оҕоломмотохторо. Степан Макарович аймахтара, тулаайах хаалбыт Феофанов Степан Васильевичи, кини балтын Марияны оҕо гынан иитэлээн, үрдүк үөрэхтээх дьон онортообуттара. Прокопьева Мария Степановна Абыйга учууталлаабыта, Арасыйа үөрэбириитин туйгуна. Билигин Дьокуускайга олорор.

Кэлин Бүлүү куоратыгар киирэн олохсуйбуттара, ойуур хаһаайыстыбатыгар (лесхозка) үлэлээбитэ. Сыанаттан түспэт драма артыыһа, хоһоонньут буолан дьон-сэргэ кэрэхсэбилэн ылбыта. Олоҕун Бүлүү куоратыгар түмүктээбитэ.

* * *

Сири үллэстии (земпередел) кэмигэр 1927 сыл муус устар 10 күнүгэр Үөһээ Бүлүү улууһун исполкомун мунньаҕар Дүллүкү нэһилиэгэр оскуоланы аһы туһунан боппуруос уонна Бүлүү уокуругун РОНО-туттан биир группалаах оскуоланы астарар туһунан көрдөһүү түспүтэ. Онно олобуран 1927 с. күһүнүгэр Арыылаах күөлгэ Михайлов Егор Семенович кэтэх дьиэтигэр 2-с группалаах оскуола аһыллыбыта. Ол да буоллар Дүллүкү нэһилиэгэр хас сыллаахтан оскуола аһыллыбытын туһунан кырдыаҕастар араас сылы этэллэр. Ол 1926 сылтан 1929 сылга диэри халбанньыра. Ол иһин, баҕар, өрөспүүбүлүкэтээҕи национальной архыыпка оскуола аһыллытын туһунан туох эмит матырыйаал баара буолаарай диэн ыйытык онгоһуллубутугар, манньк ис хоһоонноох ыспыраапка кэлбитэ.

Архивная справка №482 от 05.08.1999 г.

В фондах Национального архива об образовании Дюллюкинского наслега Вилюйского округа имеются следующие сведения:

Впервые вопрос об открытии школы в Дюллюкинском наслеге поднимался на расширенном пленарном заседании Верхневиллюйского улусного исполкома 10 апреля 1927 г. и была принята резолюция: просить Вилюйское ОК РОНО открыть одногрупповые

школы в Намском, Оросутском, Дюллюкинском и Тобуйском наслегах на будущий 1927–1928 учебный год.

В деле «Сведения о школьных зданиях Вилюйского округа за 1929 г.» в списках школьных зданий под № 34 значится Дюллюкинская школа – «Одновременно находится в частном доме».

В сведениях о школьной сети Вилюйского округа на 1928–1929 учебный год значится Дюллюкинская школа – 2-х групповая, обслуживали 1 учитель (фамилию, имя, отчество установить не удалось) и 1 сторож. На 1929–1931 учебный год те же данные.

В документах Министерства просвещения Якутской АССР имеется паспорт Дюллюкинской школы, заполненный в 1951–1952 учебном году, где год открытия школы указан – 1935 год (ксерокопия прилагается).

Приложение: паспорт на 5 листах.

Директор Национального архива
Республики Саха (Якутия):
Зав. секретарем:

Н.Н. Колмова
А.И. Барашикова

Оскуола сайдыытын кэрдийс кэмнэрэ

1927–1928 сс. Дүллүкү нэһилиэгэр оскуола күһүн аһыллыбыта. 15 оҕо кэлэн икки группаҕа үөрэммиттэрэ. Михайлов Петр Семенович Арыылаах Эбэ хотун Уйалаах диэн алааһыгар убайын дьиэтигэр тэрийбитэ. Арыылаахха аһыллыбыт оскуола биир сыл үлэлээн баран учуутал суоһунан сабыллыбыта. Үөрэнээччилэр атын оскуолаларга тарҕанан үөрэммиттэрэ. Оччолорго Хомустаахха 1921 сылтан, Далырга 1913 сылтан үлэтииллэрэ.

Кэлин Үрэннэ оскуола аһыллан сорох оҕолор онно үөрэммиттэрэ. Михайлов П.С. 1927 с. сааһыгар аармыйаҕа ыңырыллыбыта, оттон үөрэх салаата Ефремов Иван Тимофеевич уонна Санников Иннокентий Иванович учууталларынан аналтаабыта.

Васильев Василий Васильевич (Чомнуу), стр.90

1934–1935 сс. Арыылаахтан оскуола дьиэтин нэһилиэк киинигэр Дүллүкүгэ көһөрөн туппуттара. Бу сыл 4 кылаастаах начаалынай оскуола аһыллыбыта. Сэбиэдиссэинэн Яковлев Петр Федорович үлэлээбитэ, хас да санга учуутал кэлбитэ. 1938–1939 сс. оскуолаҕа хайыы үйэ 70-тан тахса үөрэнээччи баара.

1940–1941 сс. оскуола 7 кылаастаммыта. Оскуола бастакы дириэктэринэн Тобуков Евгений Михайлович анаммыта. Оскуола материальной базата, педагогической кэлэктиибэ лаппа бөҕөргөөбүтэ. Оҕо ахсаана балачча эбиллибитэ.

1959–1960 сс. 8 кылаастаах оскуола арыллыбыта.

1976–1977 сс. 10 кылаастаах оскуола арыллыбыта.

1988–1989 сс. 11 кылаастаах оскуола арыллыбыта.

1989–1990 сс. парашютнай кулууп арыллыбыта.

1992–1993 сс. байыаннай-патриотической хайысхаҕа өрөспүүбүлүкэтээҕи экспериментальной былаһаакка арыллан, НВП уроктарын диригэтэн үөрэтии киирбитэ.

1996–1997 сс. математической хайысхаҕа диригэтэн үөрэтии киирбитэ.

1998–1999 сс. 12-с кылаас арыллыбыта. Гуманитарнай хайысхаҕа нуучча тылыгар диригэтэн үөрэтии киирбитэ.

1999–2000 сс. улуустаагы оҕо спортивной оскуолатын (ДЮСШ) филиала аһыллыбыта.
2001–2002 сс. нуучча уонна омок тылларыгар профильнай үөрэхтээһин киллэриллибитэ. Учебнай-консультационнай пуун арыллан үлэлээбитэ.

2002–2003 сс. «Хоһуун» бырагырааманан улуустаагы экспериментальной былаһаакка бырайыага көмүскэммитэ уонна «Допризывная подготовка юношей в условиях сельской школы» бырагыраама чэрчитинэн 8–9 кылаас үөрэнээччилэригэр кадетскай кылаастар тэриллибиттэрэ. Алын сүһүөх кылаастарыгар кыһы, уолу арааран үөрэтии кирибитэ. «Кыыс Куо», «Уолан» кылаастар арыллыбыттара.

2003–2004 сс. «Хоһуун» бырагыраама чэрчитинэн улуус атын оскуолаларын кытары байыаннай-патриотической хайысхаҕа бииргэ үлэлээһин (сетевое взаимодействие) кирибитэ.

2004–2005 сс. предпрофильнай үөрэхтээһини киллэриигэ гуманитарнай, естественнэй-математической кылаастар арыллыбыттара (9-с кылаастар).

2005–2006 сс. Саҥа БУП-нан профильнай үөрэхтээһингэ кирири (10 «а» — гуманитарнай, 10 «б» — естественнэй-математической хайысхалаах кылаастар).

2006–2007 сс. Саҥа БУП-нан 1 «а», «б»; 5 «а», «б»; 9 «а»; 10 «б» — гуманитарнай, 9 «б»; 10 «а» кылаастар естественнэй-математической хайысхалаах үөрэнэллэр.

2009–2010 сс. ФГҮӨС көһүү саҕаламмыта.

2014–2015 сс. улуус баһылыга В.С. Поскачин дьаһалыгар олоһуран «Уолан» уонна «Кыыс Куо» кылаастара арыллыбыттара уонна бу хайысханан оскуола таһаарылаахтык үлэлии олоһор.

Үөрэнэр дьиэлэр тутуллууларын туһунан бэлиэтээһиннэр

1-кы дьиэ — «Арыылаахха» Михайлов Егор Семенович (Тэйгэлик уола) бэйэтигэр туттубут 3 хостоох дьиэтэ (билигин мастарыскай сорҕото).

2-с дьиэ — Хомустаахха Лебедкиннар дьиэлэрэ, ол дьиэни көһөрөн интэринээт гыммыттара. Бу дьиэ маһа аһыйах хонук иһигэр көлөнөн таһыллыбыт уонна ыйы кыайбатынан үлэҕэ кирибит.

3-с дьиэ — Михайловтар дьиэлэрэ уонна 2 улахан хостоох Анисимов баай дьиэтэ Арыылаахтан көһөрүллэн холбуу оскуола буолбут (билигин мастарыскай сорҕото). Маны тутууга актыыбынай кыттыыны үөрэнэ сылдьар улахан оҕолор ылбыттар. Холбур: Никифоров И.П., Гаврильев И.Л., уус Павлов Петр.

4-с дьиэ — Дириэктэр Борисов Михаил Гаврильевич уонна олохтоох салайааччылар көбүлээһиннэринэн биир харчыта суох көлөһүн күнүгэр эргэ оскуолаҕа саҥа маһынан көрүдүөр уонна икки кылаас эбии тутуллубуттар. Онно тутууларынан Никифоров Павел, Чонкунасов Семен, Осипов Андрей, Дмитриев Василий (Быралгы) уо.д.а. үлэлээбиттэрэ (билигин мастарыскай сорҕото).

5-с дьиэ — «Үрэн» начаалынай оскуолата саас көлөнөн көһөрүллэн кириэн күһүнүгэр интэринээт буолбута. Маны таһыыга 10-тан тахса көлө үлэлээбитэ. Ону холкуос бэрэссэдээтэлэ Чуллургасов Григорий Алексеевич салайыытынан уопастыбаннас тутуута (эргэ буста дьиэтэ).

6-с дьиэ — Холкуостар холбоспуттарын кэнниттэн холкуос тутуутун биригээдэтинэн уонна үксүн уопастыбаннас күһүнэн сельсовет бэрэссэдээтэлэ Алексеев П.С. салалтатынан тутуллубута (көтүрүллүбүт 8 кылаастаах оскуола).

7-с дьиэ — МСО лиинныйэтинэн саҥа типовой 120 миэстэлээх оскуола 1976 сыл тохсунньутугар үлэҕэ кирибитэ. Үбүн, симиэтэтин олохтоох салалта (сельсовет бэрэссэдээтэлэ Алексеев П.С.) туруорсубута.

8-с дьиэ — билинни 4 кылаас хостоох начаалынай оскуола үлэҕэ кирибитэ. Дьиэни тутуу, Далыр рабкооп (бэрэссэдээтэл Ан Иван Иванович) үбүлээһининэн, көбүлээһининэн тутуллубута.

9-с дьизэ — саха балаҕана. Учуутал Ан Василий Иванович көбүлээһининэн уонна тус бэйэтин актыбынай кыттытынан 1996–1997 сс. үлэбэ кирибитэ. Бу дьизэ тутулуутун үбүн эмиэ Дүллүкүтээҕи (Далырдааҕы) рабкооп үбүнэн оскуолаҕа көмө быһытынан оҥоруллубута.

10-с дьизэ — Парашютнай кулууп дьизэтэ. Военрук Николаев Владимир Николаевич туруорсуутунан 1994 с. тутулан үлэлиитурар.

11-с дьизэ — Урукку пушняк дьизэтэ домоводство кэбиниятигэр бэриллэн иистэнэр, астыыр, үөрэнэр хостордоох айымнылаахтык үлэлиитурар.

12-с дьизэ — 1995–1996 үөрэх сылыттан дьыссаат биир куорпуугар начаалынай оскуола үс кылааһа үөрэнэр.

Оскуола аһыллытыгар уонна тутуугар үгүс сыраларын биэрбит үтүөлээх дьоммут

Дүллүкү нэһилиэгэр бастакы тэрилтэлэртэн биридэстэрэ оскуола буолар.

2 группалаах оскуола аан бастаан Арыылаахха Михайлов Семен Михайлович (Тэйгэлик) улахан уолун Михайлов Егор Семенович дьизэтигэр 1927 с. арыллыбыта. Учууталынан Сэмэн кыра уола Бүлүүтээҕи педтехникуму ити сыл бүтэрэн хомсомуол со-рудаһынан ананан кэлбит Петр Семенович Михайлов үлэлээбитэ. 15 оҕо үөрэммитэ.

Михайлов Егор Семенович Арыылаах «Уйалааҕар» олохтоох Михайлов Семен Михайлович (Тэйгэлик) диэн дьаданы киһи улахан уола Дьөгүөр, оскуолаҕа үөрэммэтэҕэ эрээри, бэйэтэ дьарыктанан бэрт үчүгэй суруксут буолбута, атыһыттаабыта. Кыанар буолан, үс хостоох саҕа туттубут дьизэтин быраатыгар, Петр Семеновичка, оскуола арыыарыгар туран биэрбитэ. Уһанар идэлээх буолан паарталары, учуутал остуолун оҥорсубута. Маны таһынан үөрэх тэрилэ барыта толору баар буоларыгар кыһаллыбыта.

«Ефремов Иван Тимофеевич (Молоо) (төрөөбүт дойдута Ньюрба) Арыылаахтааҕы оскуола сабыллар сааһыгар учууталынан ананан кэлбит. Кини бу оскуоланы саптарбат санаалаах эбит. Манна дьизэ көрдөһөн астарата сатаабыта кыаллыбатах, оскуоланы саптарбакка Хомустаахха көһөрбүттэр. Онтон 1929–1930 сс. Хомустаах оскуолатыгар сэбиэдиссэйинэн үлэлиитылдыбыт. Ол сылдьан Дүллүкүгэ оскуола аһыллыахтааһын уонна кэскиллээһин туһунан толкуйдаан, Хомустаах оскуолатын Дүллүкүгэ көһүөхтээһин туһунан туруорсубут. Онон Дүллүкүгэ урукку баайдар улахан дьизэлэрин көһөрөн киллэрэн, тутууну саҕалаабыттар. Онон Ефремов элбэхтик үнсүбүт, сүүрбүт-көппүт дьонтон биридэстэрэ эбит. Онон 1935–1936 үөрэх сылларыгар манна 4 кылаастаах оскуола аһыллыбыта. Ол бириэмэҕэ кинини атын оскуолаҕа учууталынан ыппыттар.

Хос быһаары:

Иван Тимофеевич сэбиэдиссэйдир бириэмэтигэр Хомустаахха 1 кылааска үөрэммитим. Кини наһаа сытыы киһи этэ.

Арыылаахха кэлбит сылыгар сарсыарда аайы «Балаҕан көлүйэттэн» «Мэндэлэйгэ» диэри уонна төттөрү сүүрэн кэлэр этэ диэн кэпсииллэр билигин баар дьон: Гаврильев И.Л., Михайлов Д.Н., Анисимов И.А.

Үөрэтэ сылдьан оҕолору кытта бииргэ хаптаһыны ньылааччы суоран сыырга хатааһылыыр этэ, сыырбытын соллуурунан уу баһан кутан муус оҥорон кэбиһэрбит.

Хомустаахха буолар ырыа-тойук, постановка, кизһээнни оонньуу-көр кини салалтатынан барара. (Кырдьан да баран бу нэһилиэккэ олорон көрү-нары тэрийэрэ)».

В. Софронов. 10.2.1977 с. (суруллубут истиилэ уларыбата)

«4 кылаастаах оскуола аһыллытыгар Сэбиэт бэрэссэдээтэлэ Иванов Харлампий Иванович (Бааһынаан) улахан оруоллаах.

1934–1935 сс. оскуола кылааһа эбиллэр буолан Арыылаахтааҕы дьиэ уонна Анисимов Ылдьаа-Үс Харах Ылдьаа (кыстык олоҕо диэн эбэ хотугулуу олоҕор, сайылыга диэн Балаҕан көлүйэ этэ) кыстыктааҕы хас да хостоох улахан дьиэтэ көһөрүллэн, биир дьиэ буолбуттара. Анисимов Ылдьаа дьиэтэ оскуола аңаара буолан, билигин мастарыскай буолан сулууспалыы турар».

Федоров А.М. «Үтүөлээх учуутал, иниспиктэр»

«Оттон оскуола тутуллуутугар нэһилиэк Сэбиэтин бэрэссэдээтэлэ Алексеев Семен Алексеевич (Хомпос Сэмэнэ) уонна «Кыһыл сирдьит» холкуос бэрэссэдээтэлэ Федоров Макар Иванович (Салҕа Уйбаан уола) салайар дьобурдарын биэрэн, холкуостаахтары түмэ тардан дьиэ түргэнник тутуллубута.

Күһүнүгэр Яковлев Петр федорович (Мондо Мэхээлэ күтүөтэ) сэбиэдиссэйдээн 4 кылаастаах начаалынай оскуола үлэтин саҕалаабыта. Хас да санга учуутал кэлбитэ».

В.В.Васильев-Чолпуу, А.М. Федоров. «Дүллүкү нэһилиэгэ»

«Алексеев Петр Семенович бу нэһилиэк олохтооҕо. Кини аҕата Семен оҕонньор бу нэһилиэккэ өлүөр диэри Сэбиэт бэрэссэдээтэлинэн үлэлээбит киһи. Петр Семенович аҕата, Семен, нэһилиэгэр убаастанар уонна манна үөрэх сайдарыгар элбэхтик үлэлээбит дьонтон биирдэстэрэ. Петр Семенович — сэрии бэтэрээнэ, сэбиэскэй-партийнай үлэһиттэртэн биир бастыңнара.

Бу нэһилиэккэ кыра баҕайы дьиэҕэ (урукку интэринээт) 7 кылаастаах оскуола аһыллыбыта. Ол бириэмэҕэ кини нэһилиэк сэбиэтин бэрэссэдээтэлэ. Кини бу нэһилиэккэ оҕо элбээһинин, нэһилиэнньэ улаатыытын учуоттаан, санга оскуола тутулларын туһунан оройуон бары тэрилтэлэригэр туруорсубута. Онтон санга оскуола тутулларыгар үп (харчы) биэрбиттэр диэни истээт, туох баар нэһилиэк олохтоохторун үлэҕэ туруорбуттара (баҕана үүтүн хаһыыта, бэрэбинэ кэрдиитэ, таһыыта, кирпииччэ үктээһинэ, о.д.а.). Онно барытыгар кини тэрийэр уонна салайар оруола үрдээбитэ. Онон 1962–1963 үөрэх сылыттан санга оскуолаҕа үлэлиир уонна үөрэнэр дьолго тиксибиппит. Аны оҕо өссө элбээн, бу дойду сайдар кыахтааҕын учуоттаан орто оскуоланы астарарга туруорсубута. Ол туруорсуута олоххо киирэн билигин Петр Семенович биэнсийэҕэ да сырыттар сиэннэрэ үөрэ-көтө үөрэнэ сылдыалларын көрөн астынар. Кырдьар сааска, эдэр ыччакка туох эмит өгөлөөх, үтүөлээх киһи хаһан да умнуллубат өйгө-санааҕа хатанан хаалар».

«Аҕа көлүөнэҕэ махтал, баһыыба». В. Софронов 10.2.1977 с.

«Сэбиэт бэрэссэдээтэлэ Алексеев Петр Семенович этэ, оттон бөдөңсүйбүт холкуос бэрэссэдээтэлинэн Егоров Александр Максимович үлэлиирэ. Онон санга оскуоланы холкуос үбүлээн үлэҕэ киллэрбитэ. Бу дьиэни Степанов Иннокентий Маркович (Эңиэт-тэй ойуун) биригэдьиридээх холкуос тутуутун биригээдэтэ, бары олохтоох дьон: Осипов Андрей Николаевич, Михайлов Елисей Михайлович, Филиппов Мирон Филиппович, Афанасьев Петр Егорович-2 (Сотор Бүөтүрү), Павлов Егор Спиридонович, Васильев Василий Васильевич, Егоров Иван Тихонович (Санҕыйаан), Константинов Григорий Иванович — холкуос тутуутун маастара, Егоров Данил Гаврильевич (Халҕан Тайыла), Дмитриев Василий Алексеевич (Быралгы), Денисов Павел Васильевич, Бочетов Семен Данилович, Руфов Николай-Чоппууска, Струкин Дмитрий Васильевич сындааһыннаах үлэҕэ туруммуттара. Үрдүн, муостатын маһын Хороҕо эрбэтэн массыынанан Семенов Семен (Очурдуос) таспыта. Үрдүн субуотунньугунан онорбуттара, эр киһи барыта

кыттыбыта. Оһоҕун сэттэ оһохчут буолан биирдии оһоҕунан икки күн туппуттара, түн-нүгүн тааһын Томскай Петр Васильевич, Васильев Василий Васильевич быһан оһор-дубуттара. Бу тутуу 15 сыл туран баран тэллэй буолан сууларыллыбыта».

Васильев В.В. (Чолпуу) ахтыыта

«Бу сэттэ уон биэс миэстэлээх интэринээт куорпуһа этэ. Ону чөртүөһүн уларытан туттарбыппыт иһин эрэйинэн үбүлээбиттэрэ, элбэхтик мөбүллүбүппүт. Кыра да буоллар хоп курдук сана дьиэбэ үлэлээн абыраммыппыт. Эргэ дьиэбитигэр интэринээккэ олохтообуппунт», – диэн ахтар оччотооһу оскуола дириэктэрэ Анисимова Галина Михайловна.

Федоров А.М.-Дулу, Романова Е.И. «Үтүөлээх учуутал, унисиэктэр»

«1976–1977 сс. оскуола оҕото элбээн, 10 кылаастаах орто оскуола буолбута. Билингни улахан куорпус. Ону МСО тэрилтэтэ туппута. Илин аҥаарын Константинов Иван Романович биригэдьиридээх: Обоев Николай Петрович, Тимофеев Аркадий Иванович, Романятов Николай Владимирович, Руфов Николай Руфович, Трофимов Николай Николаевич, Томскай Иннокентий Васильевич, Андреев Алексей Дмитриевич, Кузьмин Антон Антонович, Петров Владимир Иванович, Михайлов Егор Егорович, Харитонов Степан Николаевич, Обоев Василий Петрович, Аталларов Василий Софронович, Федоров Василий Титович, Егоров Иван Тихонович – олохтоох дьонтон састааптаах биригээдэ туппута.

Мас таһытыгар үлэлээбит тырахтарыыстар Тимофеев Михаил Никитич, Михайлов Николай Семенович, Оконосов Василий Кириллович.

Оскуола дьиэ арҕаа өтгүн Вареник ..., кэлии дьон биригээдэтэ туппуттара. МСО прорабынан Оконосов Дмитрий Кириллович этэ».

В.В. Васильев-Чолпуу ахтыыта

«Сыллата оҕо ахсаана элбээн, нэһилиэк сайдар кыахтааһын учуоттаан, Петр Семенович аны орто оскуоланы арытарарга туруорсубута. Ол туруорсуутунан, нэһилиэк сельсоветын сана бэрэссэдээтэлэ Анна Федоровна Кононова уонна прораб Дмитрий Кириллович Оконосов үгүс сырларынан олоххо киирэн 120 миэстэлээх сана типовой оскуола 1976 сылтан тигинэччи үлэлии турар. П.С. Семенов, А.Ф. Кононова, Д.К. Оконосов дьонго, эдэр ыччакка онгорбут үтүөлэрэ-өнгөлөрө хаһан да умнуллубат гына өйгө-санааҕа хаалан, мэлдьи истинник ахтыллар.

Ан Иван Иванович – нэһилиэк олохтооҕо. Рабкооп бэрэссэдээтэлинэн үлэлиир кэмигэр, кэлин нэһилиэк дьаһалтатын баһылыга буолан да оһорон, төрөөбүт сиригэр үөрэх-билии салгыы сайдарыгар улахан болҕомтотун ууран үлэлии-хамсыы сылдьар. Тус бэйэтин туруорсуутунан түөрт кылаас хостоох начаалынай оскуола тутулан үлэбэ киирбитэ».

Л.Н. Саввинова. «Кынаттаабыт кыһабыт Дүллүкү оскуолата»

Маннайгы учууталбыт

Дүллүкү нэһилиэгэр Арыылаах алаас Уйалааҕар Михайловтар диэн 4 оҕолоох ыалга Бүөтүр 1910 с. үһүс оҕонон төрөөбүтэ. 11 саастааҕар ийэтэ сэллик ыарыытан өлбүтэ.

1925 с. Үөһээ Бүлүү оскуолатын бүтэрэн Бүлүү педтехникумугар үөрэнэр. 1927 с. сыйынны каникулугар куорат бибилэтиэкэтигэр сэбиэдиссэйинэн үлэлиир, күһүнүгэр

хомсомуол оройуоннаагы кэмистиэтигэр сэкирэтээринэн үлэлии олоодобуна, пед-техникум иккис куурсун бүтэрбит 17 саастаах Петр Михайловы хомсомуол путевокатынан Дүллүкүгэ оскуола сэбиэдиссэинэн ытталлар. Оччолорго элбэх сана оскуолалар аһылланнар учуутал тийбэт этэ. Онон оҕолору үөрэтиэн сөптөөх комсомолецтары үөрэҕи бүтэрбиттэриттэн, бүтэрэ иликтэриттэн тутулуга суох учууталлата ытталлара.

Оскуола дьиэтэ көстүбэккэ убайын Егор Семенович дьиэтигэр икки группалаах оскуола арыйбыта. Чугастаагы алаастартан 15 оҕону төрөппүттэрин кытта кэпсэтэн, сөбүлэһиннэрэн үөрэтэр буолбута. Үөрэтэригэр сөптөөх малы-салы, тээбириннэри убайын Егор Семенович уонна дьон-сэргэ көмөтүнэн булан-талан, Дүллүкүгэ аан бастаан үөрэх-билии сайдыы аанын тэлэччи арыйбыта. Петр Семенович дьоно Михайловтар (Тыыммахалартан төрүттээх Тэйгэликтэр), аймахтара, Санникова Анна Пудовна ахтытынан, Филипповтары, Семеновтары (Сээниккэлэр), Софроновтары (Дэдэһин Дороппуоннаагы) кытта биир төрүттээхтэр уонна бары да удьуордаан үөрэҕи өрө туһут аймахтар эбит.

1931 с. Москваҕа пединститутка киирэр, устудьуон буолар. Маннайгы куурус бүтүүтэ биир күн институттан хас да комсомолены, хомуньууһу баартыа куораттаагы кэмистиэтигэр ыһырбыттара. Комсомолец Петр Михайлов баартыа этиитин ылынан, 1932 сыл ыам ыйыгар бронетанковой училище курсана буолбута уонна 2 аҕаар сылынан ситиһиилээхтик үөрэнэн бүтэрбитэ. Оборона хамыһыһыатын 1934 сыл сэттиньи 6 күнүгэр илии баттамыт бирикээһинэн кини Белоруссиятаагы байыаннай уокурукка 4-с механизированнай биригээдэҕэ маннайгы батальонна танковой взвод хамандыырынан аһаммыт. Оччотооҕу 4-с механизированнай биригээдэ Бобруйской куоракка баара.

Петр Семенович Михайлов байыаннай сулуспаҕа уһуннук сылдыбатааҕа, сэллигинэн ыалдыбыта.

1936 сыл күһүнүгэр П.С. Михайловы Илин Сибиригэ байыаннай ысқылаакка отделение начаалынньыгынан көһөрбүттэрэ.

1937 сыл ыам ыйыгар дойдутугар кэлэ сылдьан дорубуйатын биллэрдик тупсарынан, күһүн атырдыах ыйыгар байыаннай сулуспатыгар төннүбүтэ. Тийэн энкилэ суох сулууспалаабыта.

1939 сыл ыам ыйыгар П.С. Михайлов Саха АССР уобаластаагы байанкамаатын 4-с отделын начаалынньыгынан ананан дойдутугар эргиллэн кэлэр. Сэрии буолуон биир ый иннинэ Саха АССР Осовиахимын Киин Сэбиэтигэр бэрэссэдээтэлинэн аһаммыта.

Сэрии саҕаламмытыгар хомуньуус П.С. Михайлов Бүлүү оройуоннарыгар командировкаҕа баран мунньахтарга уоттаах-төлөһөөх тыллара этэрэ. Ол курдук сахаттан бастакы танкист, ыстаарсай лейтенант П.С. Михайлов фашистары дыакыйар кыаҕа суох эрээри, күһүнэ-уоҕа тийэйринэн бэйэтин билиитин атыттарга ингэрэн, танкист идэтигэр уһуйан Улуу Кыайыһыны уһансыбыта.

П.С. Михайлов ыар ыарыы ытарчалыы ылан 1942 с. сэттиньи 6 күнүгэр баара-суоҕа 32 саастааҕар Дьокуускай куоракка сэллик балыһатыгар сытан өлбүтэ.

Иванов Иван Федорович. «Ыстаал куйахтаах буйууннар»

Сахаттан бастакы танкист ыстаарсай лейтенант П.С. Михайлов төрөөбүт Дүллүкүтүн нэһилиэгэр эрэ буолбакка, Саха сиригэр историятыгар үтүө аата ааттана туруо.

П.С. Михайловка үөрэммит бастакы оҕолор

1. Алексеев Петр Семенович — Дүллүкүгэ сельсовет бэрэссэдээтэлэ. 13 сыл устата кулууп сэбиэдиссэйэ. 1947 с. ССКП (КПСС) чилиэнэ. СӨ норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ. Сэрии бэтэрээнэ.

2. Анисимова Ульяна Васильевна — холкуостаах.
3. Гаврильев Илларион Лаврентьевич — орто үөрэхтээх, учууталлаабыта. Райком пропагандаҕа отделын сэбиэдиссэйэ. Сэрии бэтэрээнэ.
4. Гаврильев Макара Федотович — холкуос суотчута. Саһыл пиэрмэтин сэбиэдиссэйэ.
5. Гаврильева Мария Петровна — холкуостаах.
6. Дмитриев Семен Алексеевич — холкуостаах.
7. Егоров Иван Егорович — Саха АССР миниистирдэрин Сэбиэтин инструктора.
8. Максимов Игнатий Михайлович — холкуостаах.
9. Михайлов Данил Николаевич — «Кыһыл сирдьит» холкуос бэрэссэдээтэлэ, Үөһээ Бүлүү бөһүөлэктээҕи Сэбиэтин бэрэссэдээтэлэ.
10. Михайлов Данил Семенович — Дүллүкүгэ сельсовет сэкирэтээринэн, кэлин Ньурбаҕа, Бүлүүгэ нарсуд бэрэссэдээтэлинэн үлэлээбитэ.
11. Никифоров Иван Павлович — учуутал, сельсовет сэкирэтээрэ.
12. Никифоров Илья Ксенофонович — холкуостаах, сэрии бэтэрээнэ.
13. Перевалов Иван Николаевич — холкуостаах.
14. Чоросов Михаил Алексеевич — холкуос суотчута. Нэһилиэк бастакы комсомолецтарыттан биридэстэрэ.
15. Чуллургасов Григорий Алексеевич — сэбиэскэй-партийнай үлэһит, Ленин аатынан холкуос бэрэссэдээтэлэ.

Интэринээт

Сэрии ыар кэмнэригэр нэһилиэги хоргуйууттан быһыһабыт, үйэлэргэ үтүө өйдө-бүлү хаалларбыт ол кэмнээҕи салайааччы Михайлов Данил Николаевич, сэбиэт бэрэссэдээтэлэ Семенов Николай Семенович-Манантык, оскуола ол саҕанааҕы сэбиэдиссэйэ Еремисов Василий Семенович, Далыр (1 Үөдүгэй) туруорсууларынан 1943 с. 17 оҕолоох интэринээт аһыллан үлэтин саҕалаабыта. Сэриигэ барбыт дьонноох, тулаайах аҥаардаах уонна ыраахтан сылдьар кыаммат оҕолорго үөрэнэр усулуобуйа оҥоруллубута. Холкуос көмөҕө аналлаах пуондатыттан уонна күһүнгү мунхалааһын соботуттан оскуола интэринээтигэр өлүү биэрэр үтүө үгэстээҕэ. Ол оннугар учууталлар үөрэнээччилэрин кытта сайынын, күһүнүн холкуоска бурдук, хортуоппуй, оҕуруот аһын хомууругар, окко үлэлииллэрэ.

12 сааһыттан үөһэ саастаах хас биирдии үөрэнээччи ССРС Совнаркомун уураабынан 50 үлэ күнүн толорор эбээһинэстээҕэ.

Интэринээт үлэһитэ Анисимова Павла Афанасьевна дьиэлэриттэн-уоттарыттан тэ-лэһийэ сылдьар тулаайахсыйбыт оҕолору көрөн-истэн, таҥастарын-саптарын сууйан-сотон, астаан-үөллээн, күнүстэри-түүннэри дьиэни сылытаары оһох оттон түбүгүрэн, сылайары-элэйэри аахсыбакка үлэлээбитэ. Кэлин интэринээккэ уһун кэмнэ Гаврильева Анна Иннокентьевна (Манан Баттах) пуобардаабыта. Аана эмээхсин минньигэс лэппиэскэтин, килиэбин, аһын-үөлүн хойут да махтанан ахталлара-саныыллара.

Дүллүкү нэһилиэгин бастакы холкуостааҕа, хомсомуол бастакы чилиэннэриттэн биридэстэрэ, интэринээт бастакы үлэһитэ Анисимова Павла Афанасьевна ол кэми манньык ахтар: «Интэринээт диэн ааттаан, ыраах олон үөрэнэр, хонор тэрилтэлэрэ аһыллыбыта. Онно холкуоска кыладыапсыктыы сырыттаһына уонна ыарахан да этим (Роза диэн кыһылым төрөөбүтэ), саҥа тэриллибит интэринээккэ үлэһитинэн анаа-быттара уонна интэринээт дьиэтин илинги хоһугар олордубуттара. Бу билинги курдук сэбиэдиссэй, иитээччи, ньээнкэ, таҥас сууяааччы уо.д.а. үлэһиттэр ол саҕана суохтара, туох баар үлэни: асчыт уонна дьиэ-таҥас суууутун, бэрээдэк көрүүтүн, уроок аахтарытын барытын мин толорорум. Биридэ эмит Василий Семенович эбэтэр бири-диилээн учууталлар сылдьан бэрэбиэркэлииллэрэ. Ити сыл Василий Семенович кэргэнэ өлөн, онтун Баллаатар олобун тумулуугар көмөн баран, дойдутугар көһөн барбыта.

Онно киирбит 17 оџо бары да бэрээдэктэрэ бэрдэ, киһи тылыттан тахсыбаттара, бары үлэбэ көхтөөхтөрө, ханнык баџарар үлэни бары саба түһэн бүтэрбиттэрэ-оһорбуттара эрэ баар буолара. Хаарынан ууланан аһыыллара, таһастарын сууйаллара, баттахтарын бэйэлэрэ кырыйсаллара (күччүчү кырыйыы). Кыргызтар бэйэ-бэйэлэрин баттахтарын өрсөллөрө, сүрдээх эйэлээхтэрэ, охсуһар-этиһэр да бириэмэлэрэ суоџа. Кыргызтар ортоку хоско, уолаттар улахан (арџаа) хоско олороллоро. Икки улахан оһох маһын эрбээн, хайытан, кыстаан оттуналлара.

Ол саџана олорбуттара: Струкин Алексей Алексеевич, Константинов Иван Иванович, Ильина Варвара Николаевна, Дярикова Мария Федоровна, Ильина Александра Ивановна, Семенова (Чучайцева) Александра, Алексеев Спиридон Алексеевич, о.д.а.

Интэринээт онтон саһа дьиэбэ, билингинэн буоста дьиэтигэр, онтон билигин суох буолбут иккис оскуолаџа үлэлээбитэ».

Анисимова Павла Афанасьевна, 1916 с.т., пенсионерка

1997 с. диэри көтүрүллүбүт дьаһалта дьиэтигэр, салгыы билигин үлэлиир сиригэр көспүтэ.

Үлэ бэтэрээнэ Марфа Игнатьевна Чомчоева ахтыытыттан: «1950-с сс. интэринээпит судаарыстыбаннай уонна холкуос киэнэ диэн арахсаллара. Быраатым судаарыстыбаннайга, мин холкуос киэнигэр олорбутум, ол иһин икки остуолунан наардаан тустуһунан олордон аһаталлара. Биһиги остуолбут холкуос киэнэ буолан аһа мөлтөџө. Ити курдук үөрэнэн, 1959-1960 сс. оскуолабын бүтэрбитим. Онтон 8-10 кылаастарга Далыр оскуолатыгар үөрэммитим, онно тийээн тутатына Далыр интэринээтигэр киирбитим, онно араарыы суох этэ. Тус-туһунан араарыыны тохтоппут кэмнэрэ этэ.

Интэринээт бастаан арыллан үлэтин саџалаабыт дьиэтэ, Хомустаахха, баай Лебединнэр дьиэлэрэ, кэлин кыра оскуола диэн ааттамыта. Холкуос ыскылаатыгар арџаа өттүгэр үс кылаас хостоох дьиэ буолан тутуллубута. Билигин Николай Семенович Михайлов уонна Зинаида Семеновна Санникова улахан дьиэ кэргэнэ олоорор, хоту энээргэ сыыр анныгар турар.

Оттон Куду оскуолата Бүтэйдээхтэн көһөрүллэн киллэрэн интэринээт быһыытынан өр сылларга сулууспалаан баран буоста дьиэтэ буолбута, өссө кэлин интэринээт остолобуойа буолан тигинэччи үлэлии турар.

Федоров А.М.-Дулу, Романова Е.И. «Үтүөлээх учуутал, иниспиктэр»

Сэбиэдиссэйдэр уонна иитээччилэр

Афанасьева Клара Капитоновна
 Васильева Мария Осиповна
 Гольдерова Антонина Федоровна
 Докторова Александра Андриановна
 Егорова Елизавета Семеновна
 Егорова Надежда Федотовна
 Иванова Галина Васильевна
 Ильина Екатерина Ивановна
 Иванова Саргы Афанасьевна
 Никифоров Иван Павлович
 Николаева Светлана Александровна
 Томская Евдокия Васильевна
 Федоров Анатолий Макарович

Федоров Макар Егорович
Хоппоторова Марина Матвеевна

Интэринээккэ олорбут оҕолортон сайдыылаах дьон буолан тахсыбыт элбэх. Ол курдук Андрей уонна Павел Устиновтар, Николай Федоров, Иван Харитонов, Варвара Трофимова, Татьяна Алексеева, Кирилл Узнаев, Василий Чомчоев, кэлин бириэмэбэ бэйэлэрин кыахтарынан Мария, Иван, Спиридон, Василий Алексеевтар, о.д.а. Кырыкыйтан Николай Дмитриев, Николай Федоров, Мария Иванова, Александра Степанова, кэлин көлүөнэттэн Павел Степанов, Альберт Иванов, Розалия Иванова, Ульяна Павлова, Марианна Егорова, кириилээх-тахсыылаах Еремей Григорьев уонна Любомир Филиппов коммерсант бэрдэ буолан тахсыбыттара. Хомустаахтан Саша, Кеша, Аня, Вася Семеновтар, Роза Лебедкина, Лика Степанова, Рая, Гоша, Трофим, Дьулус, Петя, Настя Михайловтар, Спартак Иванов, Данил Иванов, о.д.а.

АХТЫЫЛАР

«Дүллүкүгэ 1939 с. оскуолаҕа киирэрбэр Анисимов Афанасий Семеновичтаахха (Түрдүгүнүүр) оҕонньордооххо олорон үөрэммитим. Оҕонньордоох эбэ унуор Дэгэрэн тумулун таһыгар олороллоро. Кыһынҥы тымныыга, тыаллаахха, онтон саас, күһүн Эбэни эргийэ барарбар Мэндэлэйгэ олорор Гаврильева Варяны, Афанасьев Петяны, Иванов Январы кытта аргыстаһан сылдьарбыт. Миигин кытта, өйдүүрбүнэн, Романов Матвей, Санников Петр, Никифорова Еля, Софронов Егор, Анисимова Зина, Иванов Январь бааллара. Бастакы уонна үһүс кылаастары холбуу Яковлев Григорий Иванович диэн Ньурбаттан төрүттээх учуутал үөрэппитэ. Кини 1943 с. сэриигэ баран өлбүтэ. Бу эдэр баҕайы сытыары-сымнаҕас майгылаах, мэлдьи элэҕкэй, куруук үөрэ-көтө сылдьар киһи этэ.

Оскуола дириэктэринэн Тобуков Евгений Михайлович, завучунан Тобуроков Петр Николаевич, учууталларынан Жендринскэй Николай Михайлович, Терентьев Николай Николаевич (иккиэн Намнар), Гаврильев Андрей Федотович (Дүллүкү), Иванов Николай Прокопьевич (Ньурба) үлэлээбиттэрэ. Оҕолор онгоһуктарын, тэтэрээттэрин быыстапкаҕа, пионерскай сбордар ыытыллаллара, эркин хаһыата тиһигин быспакка тахсара, кэнсиэр бөҕө тэриллэрэ. Чиэппэр түмүгүнэн үчүгэйдик үөрэнэр оҕолорго Махтал сурук, «Туйгун үөрэнээччи», «Үөрэх удаарынньыга» бэлиэлэри туттараллара, төрөппүттэри ыңыран остуол тэрийэн чэйдэтэллэрэ. Онно баахыла, саахар, кэмпие, бэчиэнньэ туруораллара. Бу оҕоҕо да, төрөппүккэ да улахан биһирэбил буолара.

1940 сылы көрсүүгэ аан бастаан Санга дьыл бырааһынньыгын тэрийэн ыппыттара, арааһа, Дүллүкү устуоруйатыгар бастакы быһыылааҕа. Үчүгэй да этэ кумааҕынан, араас ооньуурдарынан, мишуранан киэргэтиллибит оскуола көрүдүөрүн ортотугар туруоруллубут харыйа. Нэһилиэк ыччаттарын, учууталлар күүстэринэн «Салтаан Саар» устуоруйа туруорбуттара. Ыраахтааҕы Гаврильев Макар Федотович, сарыысса Санникова Мария Тарасовна буолбуттара. Араас персонажтар көстүүмнэрин кэппит маскарааттар бааллара, ким эрэ Тымныы кыһын оҕонньор буолбута. Оҕо сылдьан аан маннай көрбүт дьуолкам курдук үчүгэй дьуолканы ханна да көрө илик курдукпун.

2-с кылааһы бүтэрдэхпит сайын сэрии буолбута. Биһиги дьоллоох, кыһалҕата суох оҕо сааспыт итинэн бүспүтэ.

3-с кылааска биһигини, улаханлык ытыктыыр, убаастыыр учууталбыт, киһи быһыы-тынан олус көнө, ыраас дууһалаах, холку, сымнаҕас киһи Никифоров Иван Павлович үөрэппитэ.

3-с кылааһы бүтэрээт үлэҕэ тахсыбыппыт. Үөрэх бүтүтэ да үлэлээбитинэн барарбыт уонна үөрэх аһыллыан биир-икки күн иннинэ уурайарбыт.

4-с кылааһы бүтэрдэхпит сайын биһиги холкуос төһүү үлэһиттэрэ буола охсубуппут. От үлэтигэр: уолаттар охсууга, кыргыттар муньууга сылдыбыппыт. Күннээҕи сору-дахпыт 0,5 га сири муньуу этэ буолан баран, ону ким да кыайан толорбот этэ. Ол курдук биһиги күүспүт таһынан үлэ быһыылааҕа. Күһүөрү бурдук быһыытыгар, оскуолаҕа киирэн баран бурдук сынньытыгар үлэлэһэрбит. Сайын от үлэтигэр эрдэ барарбыт, киэһэ күн кириитэ дьиэбитигэр тахсарбыт. Тонгон-хатан, сылайан-элэйэн, аччыктаан да муннанабыт.

Сэрии сылларыгар кылгас да кэмнэ үлэлээтэллэр, үтүө-мааны учууталларытын: Лебедкин Прокопий Степановиһы, Иванова Дария Константиновнаны, Давыдова Павла Федотовнаны, Ноговицына Евдокия Васильевнаны, Прокопьев Прокопий Степановиһы, Васильев Иван Касьяновиһы өрүү истинник саныыбыт, махтанабыт.

Кыра кылаастарга Лебедкин Михаил Алексеевич, Никифоров Иван Павлович, Ани-

симова Елизавета Даниловна үлэлээбиттэрэ. Кинилэр оҕолор үлэлэрин, итии аһылыгы тэрийиигэ, пионерскай, комсомольскай үлэлэри ытытыга, фронтта ичигэс таһаһы хомуйууга, заемна сурутууга, нэһилиэнньэ ортотугар агитационнай үлэни ытытыга кытталлара. Дүллүкүгэ репродуктор холкуос бырабылыанньатын дьиэтигэр баара. Учууталларбыт онно сылдьан, истэн биһиэхэ тиһигин быспакка совинформбюро иһитин-нэриилэрин кэпсииллэрэ.

Биһиги нэһилиэкпитигэр сэрии сылларыгар уонна сэрии кэнниттэн чэпчэкигэ суох сылларга дьон туһугар кыһаллар салайааччылар: Михайлов Данил Николаевич, Ильин Николай Михайлович, Гаврильев Степан Федотович, үйэтин тухары биригэдьиир Константин Захаров курдук дьоннор үлэлээннэр, улахан хоргуйуу, өлүү-сүтүү тахсыбатаҕар дьон билингэ диэри махтанар.

1947 с. элбэх оҕо 1941–1945 сс. Аҕа дойдуну көмүскүүр Улуу сэрии кэмнэригэр «Килбиэннээх үлэтин иһин» мэтээлинэн наҕараадаламмыпыт. Архыып матырыяаалыттан көрдөххө, наҕараадаҕа холкуос бэрэссэдээтэлэ Гаврильев Степан Федотович, сельсовет бэрэссэдээтэлэ Ильин Николай Михайлович илии баттаан түһэрбиттэр этэ. Оҕолор сэрии сылларыгар сыралаах үлэлэрин, холкуоска көмөлөрүн үрдүктүк сыаналаабыттарыгар киһи хайдах махтаммат буолуой. Кэлин биллэххэ, атын оройуоннарга оҕолору манньык наҕараадалааһын суох эбит.

Биир сарсыарда оскуолаҕа кэлбиппит дьон бөҕө мустубут, миитин буолар диэтилэр. Кыайыы буолбутун туһунан уполномоченнай Белчусова Матрена Владимировна дакылаат онорбута. Дьон-сэргэ сүргэтэ көтөҕүллүбүтэ, үөрбүтэ-көппүтэ сүрдээх этэ. Биһиги үөрэммэтэхпит, миитин кэнниттэн оскуолаҕа хаалан оонньообуппут. Ол күн хаар бөҕө түһэн үллүктээбитэ, олус сиппэрэн күн этэ, бары бэллэччи сытыйбыт этэрбэстээх сылдьан үгкүүлээбиппит аҕай.

6-с кылааһы бүтэрэритигэр 1946 с. 7-с кылааһы сабан кэбиспиттэрэ. Онон бары үрүө-тараа барбыпыт».

Анисимова Галина Михайловна

1935 с. биһиги улууспут Бүлүү уокуругуттан арахсан туспа улуус буолбута. Анал үөрэхтээх учуутал аһыаҕа. Учуутал тийибэтинэн 7 кылааһы бүтэрбит, оҕоҕо сыһыаннаах ыччаты 1 ыйдаах куурустарга үөрэтэн баран учууталлата ытталлара.

«1942 с. Алексей Семенович Иванов (Далыр оскуолатыгар үлэлиирэ) дьиэбитигэр кэлэн, Далырга биир ыйдаах учууталлары бэлэмниир кууруска ыныран, үөрэтэн, начаалынай кылаас оҕолорун үөрэтэр дастабырыанньа биэрбиттэрэ. Онон 1942–1943 үөрэх дьиылыгар Дүллүкү оскуолатыгар 1942 сыл алтынньы ыйтан 2–3 кылаастарга учуутал буолбутум. Ол курдук учууталым барахсан үлэһит буоларбар олук уурбут улахан үтүөлээх» диэн Михаил Григорьевич истинник махтанар. Онтон учууталлары 1-дии ыйдаах военрук куурустарыгар бэлэмнээн, маннайгы кылаастан саҕалаан «Начаалынай байыаннай бэлэмнэнии» диэн анал бырагырааманан үөрэтии саҕаламмыта.

Иванов Василий Данилович 1937 с. 10–12 саастааҕар Дүллүкү оскуолатыгар үөрэнэ кирибит. Кини манньык ахтан-санаан ааһар: «Үс сыл үөрэммитим. Учууталларбыттан биэс учууталы өйдөөн хаалбыппын: Винокуров Михаил Ивановичы, аҕабыт Винокуров Уйбаан уола Миисэни (Далыр), Ильин Роман Николаевичи (Үрэн), Филиппов Егор Ивановичи (Туобуйа), Борисов Николайы (Бүлүү). Миигин кытта үөрэммиттэрэ: Лаппарова Мария Алексеевна, Семенова Екатерина Алексеевна, Дярикова Мария Федоровна (Кырыкый), Яковлевтар (бырааттыылар) (Арбанда), Хаччагаев Сэмэн Гаврильевич (Арбанда), Ердашев Евдоким Маркович (Үрэн), Константинов Иван Иванович (Арбанда).

Өйдүүбүт! Махтанабыт! Сүгүрүйэбит!

Учуутал хаһан баһарар ханна да сылдыбытын иһин оһону кыраһытык кэтиир айылгылаах буолар. Ол курдук Харитонов Степан Николаевич туһунан кыһа, Гульнара Степановна, маннык аһтар: «Сэри кэмигэр 9–13 саастаах уолчаан элбэх үлэни көр-сүбүтэ. 15 сааһыгар диэри үөрэммэтэх. Тонгон-хатан, кулгааһа ирингэрэн сүүрэ сылдьан, аһаар кулгааһа истибэт буолбут. Үрэн Бэттиэмэтигэр олодохторуна, Ильин Роман Николаевич сылдьан, «Бу уолу үөрэттэриэххэ, дьүлэйин үөһэ ааһпат-суруйбат буолуо дуо?» диэн Үрэн оскуолатыгар 2-с кылааһы бүтэрбитэ. Сэри кэннинээһи интэринээт аһа-үөлэ мөлтөх буолан, бурдук атаһынан судураан, уу курдук хааһы буһараллара, оннук аһынан күһнэ иккитэ аһаталлара. Онон Роман Николаевич үтүөтүнэн салгыы бэйэтэ үөрэнэн хаһыаты, кинигэни иннигэһэ суох ааһар буолбута».

Иван Васильевич Борисов: «Мин үөрэнэри саһана олохтоох дьонтон учуутал бэрт сэдэх этэ» диэн санаан аһар. Олохтоохтортон 1942 с. Никифоров Иван Павлович Арыылааһтан сылдьан үөрэппит маннайгы кылааһыгар аһыс буукубаны билбэт холкуостааһтар оһолоро 4–5 биэрэстэ сиртэн үөрэнэ кэлэллэрэ.

«Хата, оскуолаһа остуорастар кыра кылаас оһолоругар убаһас сэлиэй курдук хааһы буһаран сиэтэллэрэ. Ол хааһыны билигин да умнубаппын, эһи сылааһын, миннигэһин», — диир Е.С. Феофанова. Оччолорго уруогун билбэтэх оһону кылааска хаалларан ааһтаран, эппиэттэтэн баран дьэтигэр ыталлар этэ. Итини таһынан дьон-сэргэ ырааһырааһ алаастарынан бытанан олоһор буолан, холобур Евдокия Семенова Ойбон Күөлтэн, онон кыһын күһ кылгаһыгар тымныыга оһону олус үһүннүк тутар олус сэрэхтээһэ. Хата, учууталлара оһоһо сыһыана сымнаһаһа, үөрэтэрэ үчүгэйэ, таһаһа-саба окураатынайа оһону тардара. Күһүнү хаһсаат тыалтан тохтообокко, кыһынны тоһуттар тымныыттан чаһыйбакка, сааскы баһарааннаах чалбахтан иннибэккэ мөлтөх таһастааһсаптаах, аччык аһаардаах кыра оһолор үөрэххэ баһаран туран күһ ааһы өрөөбөккө оскуолаһа билиини сомсо кэлэр дьүккүөрдэрин сөһөбүн эрэ.

Никифоров Иван Павловичка үөрэммит оһолор: Васильева Мария Николаевна, Егоров Иван Тихонович, Докторов Варвара Андреевна, Михалев Василий Прокопьевич, Николаев Прокопий Ионович, Токоемов Кирилл Никитич, Семенова (Феофанова) Евдокия Семеновна, Федоров Макар Егорович.

«Иван Павлович киһи быһыытынан олус көрсүө, сэмэй, ханна да сырыттар биллэ-көстө сатаабат үтүө майгылааһа, ол дьыл 1942–1943 сс. кылаасытын хаалларбакка бары 2-с кылааска таһсан, атын учууталга үөрэммит», — диэн Евдокия Семеновна уонна Макар Егорович аһталлар.

1935–1946 сыллар ураты уустук кэмнэр буолаллар. Бииринэн, үөрэх, култуура сайда, тарһана илигэ, иккиһинэн Аһа дойдуну көмүскүүр Улуу сэри сыллара дойду үрдүнэн сатыылаабыта.

1941 с. Дүллүкү оскуолата 7 кылааһынан саһалаан баран, аас-туор сылларга оһото аһы-һаан начаалынай оскуола буолбута. Аччык-хоччук, чараас таһастаах оһолору чахчы да хорсун-хоодуот, үтүө санаалаах учууталлар үөрэппит буоланнар, оскуола сабыллан хаалбакка, үөрэнээччилэрин үһуйан сылтан сыл выпустаан таһаардахтара.

Ол кэмнэргэ Дүллүкүгэ үлэлээбиттэрэ:

Тобуков Евгений Михайлович, сэбиэдиссэй — 1939–1941 сс.

Тобуроков Петр Николаевич, дириэктэр — 1941–1942 сс.

Романов Михаил Семенович, дириэктэр — 1942–1943 сс.

Еремисов Василий Семенович, дириэктэр — 1943–1944 сс.

Васильев Иван Касьянович, дириэктэр — 1944–1945 сс.

Никифоров Иван Павлович, дириэктэр — 1945–1947 сс.

Давыдова Павла Федотовна, завуч – 1945 с.
 Прокопьев Прокопий Степанович – 1944–1945 сс.
 Жендринскэй Николай Михайлович – 1941–1942 сс.
 Васильев Василий Осипович
 Дягилев Серафим Андреевич – 1941 с.
 Еремисова Марина Николаевна
 Павлов Михаил Григорьевич – 1942–1943 сс.
 Ноговицына Евгения Васильевна – 1941–1942 сс.
 Анисимова Елизавета Даниловна

Сэрии иннинээби сылларга кырдыаҕастар ахтыыларынан оҕо ахсаана элбээбитэ. Холбоур, 1938–1939 үөрэх сылларыгар 70-тан тахса үөрэнээччи баара.

Бу кэмгэ Данил Николаевич Михайлов Үөһээ Бүлүүгэ аан бастакынан тэриллибит бөдөн «Кыһыл сирдьит» холкуос салайааччыта этэ. Кини 1938 с. Дьокуускайга НКЦД уорганыгар үлэлээн баран, Дүллүкүгэ абыс сыл устата ситиһиилээхтик үлэлээбитэ.

Данил Николаевич кэмигэр 1940–1941 үөрэх сылыгар 7 кылаастаах ситэтэ суох орто оскуола аһыллыбыта.

1944–1946, 1946–1947 үөрэх сылларыгар оҕо аҕыйагынан оскуолабыт начаалынайынан үлэлээн баран, 1947–1948 сылтан сағалаан 1949–1950 үөрэх дьылыгар 7 кылаас арыллан толорута суох орто оскуола буолан чөлүгэр түспүтэ.

Ааспыт олохпут сэрии аҕай иннинээби сылларыгар уонна аан дойдуну атыяхтаах уу курдук аймаабыт иэдээннээх сэрии уустук, сут-кураан, ыарахан кэмигэр үлэлээбит, кэлэр кэскили түстээбит ыраас дууһалаах учууталлар, дьулуурдаах, дьүккүөрдээх үөрэнээччилэр ахтыларыттан кэмчитик оччотообу кэм быһыһын сэгэтэн көрдүбүт.

ОСКУОЛА СЭБИЭДИССЭЙДЭРЭ УОННА ДИРИЭКТЭРДЭРЭ

№№	Араспаанньата, аата, аҕатын аата	Нэһилиэк	Сыллара
1.	Михайлов Петр Семенович	Дүллүкү	1927–1928
2.	Попов Иван Михайлович		1928–1929
3.	Петров Петр Данилович		1929–1930
4.	Ефремов Иван Тимофеевич	Ньурба	1930–1932
5.	Петров Петр Данилович		1932–1935
6.	Яковлев Петр Федотович	Ньурба	1935–1937
7.	Терентьев Афанасий Егорович		1937–1938
8.	Гаврильев Илларион Лаврентьевич	Дүллүкү	1938–1939
9.	Тобуков Евгений Михайлович	Хоро	1939–1941
10.	Тобуруокап Петр Николаевич	Ороһу	1941–1942
11.	Романов Михаил Семенович	Нам	1942–1943
12.	Еремисов Василий Семенович	Далыр	1943–1944
13.	Васильев Иван Касьянович	Өргүөт	1944–1945
14.	Никифоров Иван Павлович	Дүллүкү	1945–1947

15.	Струкин Алексей Алексеевич	Дүллүкү	1947–1948
16.	Борисов Михаил Гаврильевич	Хоро	1948–1950
17.	Прокопьев Прокопий Степанович	Боотулу	1950–1952
18.	Михайлова Мария Алексеевна	Кэнтик	1952–1955
19.	Семенов Михаил Никитич	Дүллүкү	1955–1956
20.	Иванов Алексей Семенович	Ньурба	1956–1959
21.	Анисимова Галина Михайловна	Дүллүкү	1959–1962
22.	Дмитриев Михаил Дмитриевич	Туобуйа	1962–1964
23.	Аммосов Гаврил Ксенофонович	Үөһээ Бүлүү	1964–1966
24.	Романов Василий Иванович	Бүлүү	1966–1968
25.	Струкин Алексей Алексеевич	Дүллүкү	1968–1972
26.	Кононов Василий Евсеевич	Өргүөт	1972–1975
27.	Чылбынов Иван Кононович	Үөһээ Бүлүү	1975–1976
28.	Семенов Петр Петрович	Кырыкый	1976–1977
29.	Николаев Василий Спиридонович	Кэнтик	1977–1980
30.	Львов Павел Ионович	Мангаас	1980–1981
31.	Семенов Иван Данилович	Үөһээ Бүлүү	1981–1987
32.	Филиппов Гаврил Иванович	Үөһээ Бүлүү	1987–1991
33.	Софронов Николай Васильевич	Дүллүкү	1991–1992
34.	Иванов Александр Григорьевич	Дүллүкү	1992–1997
35.	Софронов Александр Васильевич	Дүллүкү	1996–1997
36.	Иванов Александр Григорьевич	Дүллүкү	1997–1998
37.	Петрова Платонида Семеновна	Дүллүкү	1998–2000
38.	Лазарева Лариса Егоровна	Ньурба	2000–2010
39.	Софронов Николай Васильевич	Дүллүкү	2010–2014
40.	Семенов Семен Николаевич	Сургуурук	2014–2015
41.	Кардашевской Сергей Николаевич	Үөһээ Бүлүү	2015 с.
42.	Егоров Тихон Александрович	Дүллүкү	2017 сылтан

МИХАЙЛОВ
Петр Семенович
(1927-1928 cc.)

ЕФРЕМОВ
Иван Тимофеевич
(1930-1932 cc.)

ЯКОВЛЕВ
Петр Федотович
(1935-1937 cc.)

ТЕРЕНТЬЕВ
Афанасий Егорович
(1937-1938 cc.)

ГАВРИЛЬЕВ
Илларион Лаврентьевич
(1938-1939 cc.)

ТОБУКОВ
Евгений Михайлович
(1939-1941 cc.)

ТОБУРОКОВ
Петр Николаевич
(1941-1942 cc.)

РОМАНОВ
Михаил Семенович
(1942-1943 cc.)

ВАСИЛЬЕВ
Иван Касьянович
(1944-1945 cc.)

НИКИФОРОВ
Иван Павлович
(1945-1947 cc.)

СТРУКИН
Алексей Алексеевич
(1947-1948, 1968-1972 cc.)

БОРИСОВ
Михаил Гаврильевич
(1948-1950 cc.)

ПРОКОПЬЕВ
Прокопий Степанович
(1950-1952 cc.)

МИХАЙЛОВА
Мария Алексеевна
(1952-1955 cc.)

СЕМЕНОВ
Михаил Никитич
(1955-1956 cc.)

ИВАНОВ
Алексей Семенович
(1956-1959 cc.)

АНИСИМОВА
Галина Михайловна
(1959-1962 cc.)

АММОСОВ
Гаврил Косовофович
(1964-1966 cc.)

РОМАНОВ
Василий Иванович
(1966-1968 cc.)

КОНОНОВ
Василий Евсеевич
(1972-1975 cc.)

ЧЫЛБИНОВ
Иван Кононович
(1975-1976 cc.)

СЕМЕНОВ
Петр Петрович
(1976-1977 cc.)

СЕМЕНОВ
Иван Данилович
(1981-1987 cc.)

ФИЛИПОВ
Гаврил Иванович
(1987-1991 cc.)

ИВАНОВ
Александр Григорьевич
(1992-1996, 1997-1998 cc.)

СОФРОНОВ
Александр Васильевич
(1996-1997 cc.)

ПЕТРОВА
Платонида Семеновна
(1998-2000 cc.)

ЛАЗАРЕВА
Лариса Егоровна
(2000-2010 cc.)

СОФРОНОВ
Николай Васильевич
(1991-1992 cc., 2010 сылтан)

Егоров Тихон Александрович,
Дүллүкү орто оскулатын дириэктэрэ (2017 сылтан)

Дириэктэри үөрэтэр үлэбэ солбуйааччылар (1971 сылтан)

1. Феофанов Степан Васильевич
2. Михалев Петр Павлович
3. Филиппова Светлана Компеевна
4. Васильева Олимпиада Романовна
5. Власьева Ксения Самсоновна
6. Петрова Платонида Семеновна, 1982–1997 сс.
7. Ан Татьяна Петровна, 1997–1999, 2000–2001 сс.
8. Лазарева Лариса Егоровна, 1999–2000 сс.
9. Софронова Мария Иосифовна, 2001–2003 сс.
10. Анисимова Елизавета Николаевна, 2003–2012 сс.
11. Гаврильев Альберт Вадимович, 2012–2013 сс.
12. Лазарева Лариса Егоровна, 2013–2015 сс.
13. Санникова Саргылана Петровна, 2015 с.

Дириэктэри иитэр үлэбэ солбуйааччылар

1. Томская Мария Петровна, 1977–1978 сс.
2. Саввинова Людмила Никитична, 1978–1987 сс.
3. Николаева Мария Александровна, 1987–1988 сс.
4. Андреева Розалия Ваксильевна, 1988–1991 сс.
5. Ильина Любовь Яковлевна, 1991–1992 сс.
6. Лукинов Гаврил Константинович, 1992–1995 сс.
7. Лазарева Лариса Егоровна, 1995–1999 сс.
8. Анисимова Елизавета Николаевна, 1999–2003 сс.
9. Анисимова Маргарита Николаевна, 2003–2004 сс.
10. Ан Михаил Васильевич, 2004–2005 сс.

11. Федорова Екатерина Степановна, 2005–2006 сс.
12. Петрова Үүйэ Семеновна, 2006–2007 сс.
13. Чукрова Галина Егоровна, 2007–2012 сс.
14. Семенова Анастасия Григорьевна, 2012 с.

Пионер баһаатайдар

1. Чоросов Гаврил Алексеевич
2. Анисимова Галина Михайловна
3. Томская Мария Петровна
4. Маркова Елизавета Илларионовна
5. Габышева (Ильина) Феодосия Васильевна
6. Васильева Валерия Васильевна
7. Чукрова Галина Алексеевна
8. Степанова (Романова) Наталья Матвеевна

Үтүө өйдөбүлү хаалларбыт өр кэмгэ үлэлээбит учууталлар

1. Михайлов Петр Семнович
2. Ан Василий Иванович – нэһилиэк музейын төрүттээччи
3. Анисимова Галина Михайловна
4. Андреева Розалия Васильевна
5. Барахова Людмила Акимовна
6. Борисов Николай Семенович
7. Борисова Светлана Петровна
8. Васильева Мария Осиповна
9. Васильева Мария Петровна
10. Васильев Егор Васильевич
11. Докторова Александра Андриановна
12. Иванов Алексей Семенович
13. Иванов Иван Степанович
14. Иванов Дмитрий Максимович
15. Кысылбаиков Гаврил Давыдович
16. Лебедкин Михаил Алексеевич
17. Лукинов Гаврил Константинович
18. Лаппаров Федор Алексеевич
19. Михайлова Мария Алексеевна
20. Никифоров Иван Павлович
21. Николаева Мария Александровна
22. Оконогова Анна Алексеевна
23. Прокопьев Егор Спиридонович
24. Прокопьев Прокопий Степанович
25. Прокопьева Наталья Андреевна
26. Семенов Михаил Никитич
27. Софронов Василий Трофимович
28. Софронов Трофим Трофимович
29. Слепцова Ульяна Михайловна
30. Струкин Алексей Алексеевич
31. Спиридонов Сергей Григорьевич
32. Семенов Иван Данилович
33. Томская Евдокия Петровна

34. Томская Мария Петровна
35. Федоров Макар Егорович
36. Феофанов Степан Васильевич
37. Филиппова Светлана Компеевна
38. Харахова Дарья Григорьевна
39. Иванов Александр Григорьевич
40. Ан Татьяна Петровна
41. Алексеева Татьяна Кирилловна
42. Петрова Платонида Семеновна
43. Саввинова Людмила Никитич
44. Иванова Галина Васильевна
45. Васильева Валерия Васильевна
46. Анисимова Елизавета Николаевна
47. Чукрова Галина Алексеевна
48. Санников Валерий Алексеевич
49. Санников Иннокентий Алексеевич
50. Санников Иван Алексеевич

Норуот үөрэҕириитин үтүөлээх үлэһиттэрэ

1. Анисимова Галина Михайловна — СӨ үтүөлээх учуутала, РФ үөрэҕириитин туйгуна.
2. Аммосов Гаврил Ксенофонтович — РСФСР үөрэҕириитин туйгуна.
3. Ан Василий Иванович — РФ үөрэҕириитин туйгуна.
4. Анисимова Элеонора Семеновна — РФ үөрэҕириитин туйгуна, мэтэдьиис-учуутал.
5. Ан Татьяна Петровна — РФ үөрэҕириитин туйгуна.
6. Борисова Светлана Петровна — РФ үөрэҕириитин туйгуна.
7. Васильева Олимпиада Романовна — РФ үтүөлээх учуутала, РФ үөрэҕириитин туйгуна, хомсомуол сийиэһин дэлэгээтэ.
8. Герасимов Тусах Иванович — РФ үөрэҕириитин туйгуна.
9. Габышева Феодосия Васильевна — СӨ үөрэҕин үтүөлээх үлэһитэ.
10. Егорова Евдокия Афанасьевна — СӨ үтүөлээх учуутала.
11. Егоров Михаил Кириллович — РФ үөрэҕириитин туйгуна.
12. Иванов Алексей Семенович — РСФСР үөрэҕириитин туйгуна.
13. Иванов Александр Григорьевич — РФ үөрэҕириитин туйгуна, ССРС географическай уопсастыбатын IX сийиэһин дэлэгээтэ.
14. Ильин Василий Григорьевич — СӨ үтүөлээх учуутала.
15. Ксенофонтов Василий Саввич — РСФСР үөрэҕириитин туйгуна.
16. Лебедкин Михаил Алексеевич — Узбекскай ССР үтүөлээх учуутала.
17. Ноговицина Евгения Васильевна — РСФСР үөрэҕириитин туйгуна.
18. Николаев Владимир Николаевич — СӨ үөрэҕин туйгуна, «Саха-Азия» пуонда стипендиата, ГО туйгуна.
19. Петрова Платонида Семеновна — РФ үөрэҕириитин туйгуна, СӨ дьахталларын VI сийиэһин дэлэгээтэ;
20. Прокопьев Прокопий Степанович — РСФСР үөрэҕириитин туйгуна.
21. Прокопьева Наталья Андреевна — «Үлэҕэ килбиэнин иһин» мэтээл кавалера.
22. Оконосова Анна Алексеевна — РСФСР үөрэҕириитин туйгуна.
23. Романов Василий Иванович — РСФСР үөрэҕириитин туйгуна.
24. Семенов Иван Данилович — РФ үөрэҕириитин туйгуна.
25. Секова Клара Федотовна — РФ үөрэҕириитин туйгуна.
26. Софронов Василий Трофимович — юбилейнай мэтээллэр кавалердара.

27. Струкин Алексей Алексеевич — юбилейнай мэтээллэр кавалердара.
28. Семенов Михаил Никитич — «Үлэбэ килбиэнин иһин» мэтээл кавалера.
29. Феофанов Степан Васильевич — юбилейнай мэтээллэр кавалердара.
30. Тобуроокап Петр Николаевич — РСФСР үөрэбириитин туйгуна, СӨ норуодунай бэйиэтэ.
31. Филиппов Гаврил Иванович — РФ үөрэбириитин туйгуна.
32. Феофанова Светлана Степановна — РФ үөрэбириитин туйгуна.
33. Хабытчаров Гаврил Григорьевич — РФ үөрэбириитин туйгуна.
34. Хабытчарова Наталья Владимировна — РФ үөрэбириитин туйгуна.
35. Чучайцева Лукерья Даниловна — РФ үөрэбириитин туйгуна.
36. Григорьева Людмила Анатольевна — РФ үтүөлээх учуутала.
37. Лазарева Лариса Егоровна — РФ уопсай үөрэхтээһинин бочуоттаах үлэһитэ.

СӨ Үөрэбин министриэриэтибэтин

«Учууталлар учууталлара» бэлиэтинэн наҕараадалааһыттар

1. Герасимов Тусах Иванович — омук тылын учуутала.
2. Петрова Платонида Семеновна — нуучча тылын уонна литературатын учуутала.
3. Лазарева Мария Семеновна — алын кылаас учуутала.
4. Чукрова Галина Алексеевна — алын кылаас учуутала.

Российской Федерация норуотун үөрэбириитин туйгуннара

1. Петрова Платонида Семеновна.
2. Ан Татьяна Петровна.
3. Иванов Александр Григорьевич.

СӨ үөрэбин туйгуннара

1. Афанасьева Татьяна Петровна
2. Афанасьева Антонина Ивановна
3. Васильева Валерия Васильевна
4. Васильева Зоя Ивановна
5. Егорова Валентина Ивановна
6. Иванова Валентина Захаровна
7. Иванова Екатерина Михайловна
8. Лазарева Лариса Егоровна
9. Лазарева Мария Семеновна
10. Николаев Владимир Николаевич
11. Николаева Светлана Александровна
12. Петрова Елена Ивановна
13. Петрова Үүйэ Семеновна
14. Саввинова Людмила Никитична
15. Санников Иван Алексеевич
16. Софронова Мария Иосифовна
17. Тимофеева Татьяна Михайловна
18. Чомчоева Клара Васильевна
19. Чукрова Галина Алексеевна

Оройуон бастын нэһилиэгин аатын ыларгытыгар ис сүрэхпиттэн баҕарабын

Мин Үөһээ Бүлүү орто оскуолатын бүтэрэн баран, Дьокуускайга олорор аймахтарым Лебедкиннэр көмөлөрүнэн, пединститутка үөрэммитим уонна 1956 с. бүтэрэн дойдубар үлэлии кэлбитим. Оскуолабыт урукку дьиэтигэр баара.

Учуутал үрдүк аатын ылан, үөрэммит оскуолам аанын аһан аан бастаан киирбиппин бэҕэһээنگи курдук өйдүүбүн. Педагогической кэлэктиип уонча киһилээх этэ. Үксүлэрэ өр сыл үлэлээбит уопуттаах учууталлар этэ. Биһиги, эдэрдэр — Федоров Макар Егорович, кэргэнни Николай, Людмила Григорьевтар — кинилэртэн бэрт элбэххэ үөрэммитим.

Сарсыарда оскуолаҕа 8 чаас 30 мүнүүтэҕэ кэлэрбит уонна ким тугу аахпытын, араадыһанан тугу истибитин кэпсэтэрбит. Ол бэйэтэ политзанятие курдук буолара. Оччотооҕуга, санга

үлэлээн эрэр, урукпар нэһилэ бэлэмнэнэр киһи, бу дьон билиилэрэ-көрүүлэрэ киэҥин, аахпыттара элбэҕин сөҕө саныырым.

Кэлэктиипи Иванов Алексей Семенович диэн сааһыран эрэр сэри кыттыылааҕа киһи салайара. Мин кинини аан маннайгыттан толло, убаасты көрбүтүм. Кини оскуола эрэ үлэтинэн мунгурдаммата, нэһилиэк уопсастыбаннай олоҕор кытара, партийнай тэрилтэ салайааччытынан, пропагандиһынан үлэлээбитэ.

Кини тыла-өһө хаһан баҕарар ыллыктаах, ылыннарыылаах буолара. Алексей Семенович оҕолор үлэлэрин олус сатабыллаахтык салайара. Ол саҕана оскуола сүрүн кыһалҕата оттук мас буолара. Саас аайы тыаҕа тахсан, саһаан охсон, кыһыҥгы оттук маспытын бэйэбит бэлэмниирбит. Манна 5–8 кылаас үөрэнээччилэрэ бары кытталлара. Бу ыарахан үлэни дириэктэрбит бэйэтэ салайан ытара. Оҕолору учуутал салайааччылаах этэрээттэргэ хайыталлара, хас биирдии киһи тугу үлэлиирэ, туох туттар сэптээх буолара, тугу таннара чуолкай ыйыллара, оҕолорго сэрэхтээх буолууга инструктаж бэриллэрэ. Бука, олус сэрэхтээхтик тэриллэн үлэлиир буоламмыт, биирдэ даҕаны дэн-оһол тахсыбатах буолуохтаах. Күһүн хортуоппуй хостооһуна оҕолор күүстэринэн барара.

Мин оскуолаҕа 1956 сылтан 1964 сылга диэри үлэлээбитим, онтон түөрт сылыгар дириэктэрдээбитим. Бу сылларга оройуон үрдүнэн пионерскай, комсомольскай үлэлэр улаханник сэргэхсийбит кэмнэрэ этэ. Араас ытыллар тэрээһиннэр, күрөстэр, сүлүөттэр, күрэхтэһиилэр бараллара. Биһиги оскуолабыт оройуон биир бастын пионерскай, комсомольскай үлэлээх оскуолатынан аабыллан, хомсомуол Киин Кэмитиэтин Бочуоттаах грамотатынан наҕараадаламмыта. Бу үлэлэри үксүн оҕолор бэйэлэрэ тэрийэн ытталлара. Онно баһылыр-көһүлүүр салайааччыларынан Анатолий Федоров, Роза Дойдукова, Николай Дмитриев, Павел Устинов, Алик Кузьмин, Ан Миша, Валерий Санников, Толя Никифоров, Маня Хогурова, Василий Ойуунускай, Рита, Лидия Васильевалар, Тамара Докорова этилэр. Бу оҕолор кэнники даҕаны олоххо актыбынай позициялаах буола улааппыттара.

Үөрөспит оҕолорум Ан Валя, Валерия Васильева, Клеопатра Гаврильева, Людмила Саввинова, Валерий Санников учуутал идэтин ылан, оскуолаҕа үлэлии сылдыалларын истэн үөрэбин. Ити курдук көлүөнэлэр солбуйса турар буоланнар, оскуола кэлэктиибэ хаһан да кырдыбат, оскуола олоҕо өрүүтүн күүрээһиннээх, эрчимнээх.

Аны биһиги оскуолабыт биир улахан уратытынан уус-уран самодеятельноска улахан болҕомто ууруллара этэ. Маны самодеятельнай композитор Кысылбаиков Гаврил Давыдович иилээн-саҕалаан хас да сыл тахсыылаахтык үлэлээбитэ. Биһиги оскуолабыт хуора оччотооҕуга куолаһынан арааран ыллыр оройуонна соҕотох хуор этэ.

50-с сылларга ыччат бэстибээлэ ытыллар. Бэстибээл сүрүн сыалынан ыччат үлэбэ кыттыгыта этэ, онон сибээстээн үлэ бөбө ытыллар. Араас үлэлэргэ: сүөһү эбии аһылыгын бэлэмнээһингэ, пиэрмэлэри кыстыкка киллэриигэ, от-бурдук хомуурун субуотунньуктарыгар, кыһынгы өрөбүл күннэргэ дайааркалары солбуйууга сылдьарбыт. Бэстибээл бырагырааматыгар спортивной күрэхтэһиилэр, уус-уран самодеятельностька куоталаһы буолара. Бэстибээл түмүгүнэн биһиги нэһилиэк үксүн бастакы миэстэбэ сылдьара. Уопсайынан, бу сылларга ыччат олус көтөбүллэн, түмсэн үлэлээбитэ, көрүнэр күөстүү оргуйара. Биһиги көлүөнэ дьон бу сыллары эдэр саастарын биир чабылхай кэмнэринэн саныыр.

Кыра кылаастар учууталларынан Мария Петровна Васильева, Наталья Андреевна Прокопьева, Дария Григорьевна Харахова, Мария Осиповна Васильева үлэлээбиттэрэ. Кинилэр бары да биир киһи курдук тэн үчүгэй буочардаах, уурбут-туппут курдук кылааска туттар, үөрэтэр тээбириннэрдээх буолаллара. Уруокка киирэллэригэр оҕолор кинигэлэрэ, тэтэрээттэрэ, уруучукалара паартаба бэлэм сытар буолара, онон учууталлар киирдилэр да уруоктары аа-дьуо ыппытынан бараллара. Кылаастарыгар уу чуумпу, оҕолор бокуойа суох үлэлээн букунаһа олорор буолааччылар. Кинилэр сымнабас буолан баран, оҕолорго хайдах эрэ сатабыллаахтык ирдэбили туруораллара. Бары, Бүлүүтэбэ педучилищеба үөрэммит буолан, оҕолору үөрэтэллэригэр бэйэ-бэйэлэригэр маарыннаһар методикалаахтара.

Үрдүкү кылаастарга математиканы Софронов Василий Трофимович, Семенов Михаил Никитич, нуучча тылын уонна литературатын Иванов Алексей Семенович, Кысылбаиков Гаврил Давидович, физиканы уонна географияны Федоров Макар Егорович, саха тылын Иванов Дмитрий Максимович үөрөппиттэрэ. Мин биология, химия уруоктарын биэрэрим, ыстаарсай пионервожатай үлэтин ытыарым. Учууталлар бары даҕаны үөрэтэр биридимиэттэрин үчүгэйдик билэр, дьинг чаччы оҕо билиини биэрдэрбит диэн үлэлиир дьон этэ. Оччотооҕуа көрдөрөн үөрэтэр босубуйалар, табылыссалар суохтары кэриэтэ этэ. Онон учуутал уруогу ытыарыгар дуосканы сатаан туһанара улахан суолталаах буолара. Бу кырдыабас учууталлар маны сатаан тутталларыгар, буочардара үчүгэйигэр мин ымсыра саныырым. Кылааска дуоска, миэл баар буоллабына, учуутал оҕо билиини биэриэхтээх дииллэрэ.

Бу оскуолаба үйэтин тухары үлэлээбит, элбэх оҕону иитэн-үөрэтэн таһаарбыт кининэн Василий Трофимович Софронов буолар. Кини үлэтигэр-хамнаһыгар сытыарысымнабас, олус холку, наһыл майгылаах, бары өттүнэн дириг билиилээх-көрүүлээх киһи этэ. Ханна да сырыттар өрүү сүбэлии-амалы, үөрэтэ-такайа сылдьааччы. Ханнык да боппуроска толкуйдаан, сангата-ингэтэ суох олорон баран, сөптөөх быһаарыыны ылыммыт буолааччы. Ол иһин буолуо, педсоветка хайаан да бүтэһик кини сыанатын истээччибит. Ордук оҕолор дьылбаларыгар кыһаллара. Оччоҕо даҕаны ингэмэт-баппат, мэник-тэник оҕолор бааллара. Оскуолаттан, интэринээттэн уһуллууга тийэ боппурос көрүллэрэ. Манна Василий Трофимович ханнык эрэ быһы-хайаһаһы булан, оҕону көмүскээн ылар. Кини тыл эппитин кэнниттэн оннук даҕаны диэх курдук буолара. Билигин үөрөппит оҕолоро, сааһыран олорон, хайаан даҕаны махтана, үтүө тылынан санаан-ахтан аһар буолуохтаахтар. Василий Трофимович төрөппүт оҕолоро, аҕаларын туйабын хатаран, учуутал буолан, дойдуларыгар үлэлии-хамсыы сылдьалларыттан үөрэбин.

Музей аһылынаһына, Василий Трофимович олоҕун, үлэтин түмэн, туох эмит өйдөбүннүк онгорбут киһи үчүгэй буолуох этэ. Мин санаабар, Дүлүкүгэ төрөөбүт ыччаттартан кини курдук дойдутугар үтүөлээх, өнгөлөөх киһи аһыйах буолуо.

1963 с. нэһилиэк уопсастыбаннаһа бүтүннүү турунан, оскуола санга дьиэтэ тутуллубута. Бу сэттэ уон биэс миэстэлээх интэринээт куорпуһа этэ. Ону, чөртүөһүн уларытан туттарбыппыт иһин, бэрт эрэйинэн үбүлээбиттэрэ, элбэхтик мөбүллүбүппүт. Бу кыра да буоллар, хоп курдук санга дьиэбэ үлэлээн абыраммыппыт. Эргэ дьиэбит интэринээтигэр олохтообуппут, онно оҕолор киэн-куонг дьиэбэ олорон, үөрүү-көтүү бөбө буолбуппут.

Оскуола иитэр үлэтин биир хайысхатынан оҕону киһи быһыытынан көрсүө-сэмэй, үлэһит, туохха барытыгар эппиэттээх буола улаатарыгар иитии этэ. Итиннэ улахан болҕомто ууруллубута. Онон сибээстээн оскуолаҕа самоуправлениены киллэрбиппит. Ити иитэр үлэҕэ олус көдьүүстээх буолбута. Ону оҕолор салгыы Далыр оскуолатыгар үөрэнэллэригэр учууталлар бэлиэтии көрөннөр: «Оҕолоргут наһаа актыыбынайдар, бары уопсастыбанньыктар», — диэн кэпсээбиттэрэ. Маны таһынан, оҕолорго учуутал аптарытыата улахан оруоллааҕа. Кини туохха барытыгар холобур буолуохтааҕа. Педагогическай кэлэктиип итини үчүгэйдик өйдүүрэ.

Учууталлар нэһилиэк бары үлэтигэр актыыбынайдык кытталлара. Ким пропагандист, ким аҕытаатар, ким эрэ дьахталлар, төрөппүттэр кэмितिэттэрин салайара. Кыһын да, сайын да сопхуос учаастактарыгар баартыя, бырабыыталыстыба уураахтарын нэһилиэнньэҕэ тиэрдэ, күннээҕи сонуну кэпси барарбыт. Онтон учууталлар бары да артыыс буолбуппут. Биһигинэ суох биир да спектакль, биир да кэнсиэр буолбат этэ. Кулуупка араас тиэмэҕэ биэчэр ытарбыт. Ыччаттары үнкүүгэ, уопсастыбаҕа тутта-хапта сылдьарга, хайдах таннарга үөрэтэрбит. Оччотооҕуга оҕолор кулуупка холуочук, арыгы сыттаах кэлбиттэрин олох өйдөөбөппүн.

Ити сылларга учуутал оҕолор, төрөппүттэр, нэһилиэнньэ ортотугар улахан аптарытыатынан туһанара. Онон бэйэбит да улаханник тардынар, барыны бары билэ-көрө сатыырбыт, туохха барытыгар эппиэттээхтик сыһыаннаһарбыт.

Билигин, оччотооҕуга үөрэммит оҕолору туоһулаһан, туох дьон буолбуттарын, ханна баалларын син истэ-билэ олоробун. Онтон сыаналаатахпына куһаҕана суох көлүөнэ тахсыбыт эбит. Үөрэммит оҕолортон элбэх салайар үлэҕэ дьобурдаах дьоннор бааллар. Онтон салгыы үөрэммэтэхтэр бары дойдуларыгар хаалан, үлэһит бастыгнара, үтүө-мааны ыал ийэлэрэ, аҕалара буолан, ыччат бөҕөнү тэнитэн, иитэн-үөрэтэн таһаарбыттар. Онон бары да олоххо миэстэлэрин булбуттар. Итинтэн мин олус үөрэбин уонна манна бу кыра педагогическай кэлэктиип бэйэтин кылаатын киллэрбит дии санаан киэн туттабын.

Олохтон эрдэ барбыт элбэҕи эрэннэрэр үчүгэйкээн да оҕолор бааллара. Ол курдук Павел Устиновы, Коля Тарасовы, Алексей Дмитриевы, Лиза Абрамованы, Анатолий Михайловы, Аркадий Егоровы, Коля Дмитриевы мин хаһан да умнубаппын. Барыларын пионерскай пуормалаах бу сүүрү-көтө сылдьалларын көрөр курдукпун.

Билигин даҕаны эһиги ыччаттаргыт ортотугар чаҕылхай, практичнай өйдөөх-санаалаах оҕолор бааллар. Холобур, бу куоракка кэлбит оҕолор мунан-тэнэн хаалбакка, үлэ булан, дьиэ-уот туттан, олохторун түргэнник онгостоллор. Киһи үөрэ-көтө истэрэ диэн, бэйэ-бэйэлэрин сүтэрсибэккэ, хардарыта көмөлөсүһэ сылдьаллара буолар. Кэнники сылларга оҕолор үөрэххэ кириилэрэ элбээн эрэр. Ити көрдөрүү оскуола кэлэктиипин иитэр-үөрэтэр үлэтэ тупсан-кэнгээн иһэрин бэлиэтиир.

Нэһилиэк салалтата, оскуола кэлэктиибэ, уопсастыбаннас түмсэн, музей тэрийэн эрэгитин истэн, куоракка олоорор Дүллүкүлэр үөрдүбүт, сэргэтибит. Музей тэриллэ сатабыта ыраатта. Аан маннай биология учуутала Михайлова Мария Алексеевна баай экспонаттаах краеведческай муннугу тэрийбитэ. Ити өссө оройуонҕа бастакы холонуу этэ. Ол, дьиэ-уот суоҕунан сибээстээн, ыһыллан хаалбыта. Биһиги эмиэ балай да экспонаты хомуйбуппут. Ол оскуола ыскылаатыгар хаалбыта да, туох да орпотох. Чэ, барыта сүппэтэх буолуохтаах, онон нэһилиэнньэ ортотугар тэрийэр үлэ ыыттаахытына, аа-дьуо киирэн иһиэ дии саныыбын. Дьон музей дьиэлэнэн тэриллэр суолга киирбитин көрдөбүнэ сэнээриэ.

Мин, оскуола сэттэ уон сылын туолар үбүлүөйүгэр сылдьан, оҕолорбун, саастыылаахтарбын көрсөн, үөрэн-көтөн, санаам көтөбүллэн аҕай кэлбитим. Онно оҕолорум наһаа үчүгэй ахтыыны онорбуттара. Ама, учууталга оҕолор махталларыттан ордук туох наҕараада баар буолуой.

Билигин доруобуйам мөлтөбүнэн, бу үбүлүөйгэ барар кыабым суоҕуттан хомойобун эрэ.

Барыгытын нэһилиэк олоҥор буолар үөрүүлээх бэлиэ күнгүтүнэн эбэрдэлиибин! Олоххутугар дьолу-соргуну, үөрэххитигэр, үлэбитигэр ситиһиини, бу ыарахан бириэмэ-бэ чөл олохтоох, түмсүүлээх, оройуон биир бастыг нэһилиэгин аатын ыларгытыгар ис сүрэхпиттэн баҕарабын, бары этэнгэ буолун.

Анисимова Галина Михайловна,
СӨ үтүөлээх учуутала, Россия үөрэҕириитин туйгуна,
республиканскай суолталаах персональнай пенсионер,
тыыл, үлэ бэтэрээнэ. 2007 с. олунньу ый. Дьокуускай к.

Салайар дьоҕура оччоттон биллэрэ

«Иванов Александр Григорьевич биһиги хаһан эрэ өрдөөбүттэн алтыһан улааппыт үөлээннээхпит этэ. Бары биир Дүллүкү ыччаттарабыт. Кэлин үлэбитинэн да, дьыэ кэргэнинэн да Борисовтар, Ивановтар буолан алтыһан ааспыт, доҕордоспут дьоммут.

Саша 1969 с., оттон биһиги 1970 с. Дүллүкү 8 кылаастаах оскуолатын бүтэрэн баран, кини 1971 с., биһиги 1972 с. Далыр орто оскуолатыгар үөрэнэн, ситии-хотуу аттестатын туппуппут.

Саша дуоспуруннаах, толкуйдаах уол этэ. Оройуон предметнэй олимпиадаларыгар кыттар, дуобаттыыр, саахыматтыыр, мэник-тэник уолаттар ортолоругар ураты үөрэнээччи, дьыннээх комсомолец этэ.

Салайар дьоҕура оччолортон биллэрэ. Ол курдук, кини байыаннай буолуон баҕарара, кинигэни, сурунаалы хасыһан, ааҕан, элбэҕи билэ-көрө сатыыра. Тугу билбитин уолаттарга кэпсээн, умсугутар да, ымсырдар да эбит.

Мин Онхой оскуолатыгар нуучча тылын учууталынан, кэргэним Ф.З. Борисов «Үөһэ Бүлүү» сопхуос Онхойдооҕу отделениетыгар зоотехнигынан үлэлиирбит. 1980 сыл кү-һүнүгэр А.Г. Иванов бу оскуолаҕа ананан кэлэн география учууталынан, дириэктэринэн үлэлээн барда. Бу кэмгэ Александр Григорьевич өй-санаа өттүнэн сиппит-хоппут, киэн толкуйдаах киһи этэ.

Мин санаабар, кини академическай билиитэ-көрүүтэ баһыйара, бэйэтэ да онно тардыһара, наукаҕа барыан баҕарар этэ. Аспирантураҕа туттарса барыахтааҕа табыллыбатаҕа. Ленинскэй хомсомуол аатынан Воронежтааҕы судаарыстыбаннай университетка үөрэммит сылларын олус иһирэхтик ахтара.

Бу кэмнэртэн саҕалаан кини оройуон хаһыатыгар билиэн-көрүүн баҕалаахтарга анаан заметка, ыстатыйа суруйан бэчээттэтэр буолбута. Ааҕааччылар аан бастаан «ССРС географическай уопастыбатын дьыннээх чилиэнэ А.Г. Иванов» диэн ааты дьиктиргии аахпыт буолуохтаахтар. Онон Александр Григорьевич билиини киэн маассаҕа тиэрдибит үтүө дьыалата итинник саҕаламмыта.

Учуутал быһыытынан Александр Григорьевич оҕолору интэриэһиргэтэр гына уроугун былаанныыра, билиитэ-көрүүтэ киэнгэ онно сөхтөрөрө.

Өссө биир сөбүлүүр дьарыгынан олус үчүгэй фотограф этэ. 1992 сылтан 1997 сылга диэри Дүллүкү орто оскуолатыгар дириэктэринэн үлэлээбитэ.

Кэм-кэрдии кими да харыстаабат, тохтообокко бара турар аналлаах. Оттон киһи барахсан элэс гынар олоҥор син бэлиэ кэбиһэн, суол хаалларан ааһар. Биһиги доҕорбут, кэллиэгэбит А.Г. Иванов дьон-сэргэ өйдөбүлүгэр ураты дирин, киэн билиилээх киһи быһыытынан хааллаҕа. Аныгы технологиялар балысханнык сайдар кэмнэригэр, хонон турдах аайы уларыа-эбиллэ турар информация үйэтигэр, билинни ыччат билиигэ, сырдыкка тардыһарыгар А.Г. Иванов курдук бэлиэ дьоммут холобур буолуохтаахтар диэн эрэнэбин».

Борисова Светлана Петровна

Оскуола — нэһилиэк инники кэскилэ, оҕо — нэһилиэк инники эрэлэ

1926 с. Дүллүкү нэһилиэгэр Арыылаах алааска Михайлов Петр Семенович хомсомуол путевкатынан оскуола сэбиэдиссэйинэн ананан кэлэн, бастакы оскуоланы астарбыта. Ол кэмтэн 75 сыл ааһан, нэһилиэкпит 90 сааһын сайын бэлиэтээн, аны саас кулун тутар ыйга оскуолабыт 75 сыллаах үбүлүөйүн бэлиэтээри бэлэмнэнэ сылдьабыт. Бу быйылгы үбүлүөйдээх сылбыт улууска үөрэҕири тэриллиттэ 125 сыллаах кэрэ-бэлиэ даататын кытта түбэспитэ биһиэхэ элбэх сыалы-соругу туруорунан айымныылаахтык, ситиһиилээхтик үлэлииргэ улахан ирдэбили сүктэрэр.

Быйылгы 2001–2002 үөрэх дьылыгар 120 миэстэлээх 1976 с. тутуллубут куорпуска 5–11 кылаастар 232 үөрэнээччигэ биир симиэнэнэн, 1993 с. тутуллан үлэҕэ киирбит куорпуска 1–4 кылаастар 133 үөрэнээччигэ икки симиэнэнэн үөрэнэ сылдьаллар. 1-кы чиэппэр түмүгүнэн 2–4 кылаастар үөрэнээччилэрэ үөрэхтэрин билиитэ 96,8 %, хаачыстыбалара 51,7 % тэннэстэ. 5–9 кылаастар 87,2–41,7; 10–11 кылаастар 88,6–22,6 %.

Педагогическай каадырынан хааччыллыбыт куһаҕана суох. Учууталлардыын, интэринээт иитээччилэринэн, оҕо тэрилтэтин салайааччыларынаан барыта 4 методическай холбоһукка 48 педагогическай үлэһиттээхпит. Олортон 19 бастакы категориялаах, 25 үрдүк үөрэхтээх, 4 үөрэҕири туйгуна, 1 «Саха-Азия оҕолоро» пуонда стипендиата, 1 «2000 үтүө дьыала» өрөспүүбүлүкэтээҕи хамсааһын знака учууталлар үлэһиттэр. 11 орто анал үөрэхтээх учууталларбыт үөрэхтэрин үрдэтэн кэтэхтэн үөрэнэллэр. Быйыл сайын 4 учууталбыт: Михайлов А.М. СГУ физическай культуратын институтугар, Слепцова О.Н. Мииринэйдээҕи политехническай институт омук тылын салаатыгар, Федорова Е.С. СГУ пединститутугар, Томская Е.В. Бүлүүтээҕи педколледжка туттарсан киирдилэр. Ону таһынан 4 учууталбыт эмиэ кэтэхтэн СГУ-ну бүтэрэн, үрдүк үөрэхтээх учуутал дьупулуомун ылан кэллилэр, аны сайын 2 учууталбыт эмиэ СГУ-ну бүтэриэхтээхтэр. Онон сылын аайы үрдүк үөрэхтээх учууталларбыт эбиллэ тураллар.

Билинҕи сайдыылаах кэми кытта тэнгэ хардыылаан оскуола бэйэтин ураты суолун ийин көрдүүр, сананы, туһалааҕы киллэрэр кэмэ. Оскуола иитэр-үөрэтэр сүрүн соругунан оҕо дьоһуругар, кини кыаҕар олоһуран, сайдар суолун таба тайанан булунарыгар сөптөөх усулуобуйаны тэрийии буолар. Ол курдук биһиги оскуолабытыгар гуманитарнай, математическай, байыаннай-патриотическай хайысхаларга арааран, профильнай, диригэтэн үөрэтэр үөрэхтээһини киллэрбиппит хаһыс да сылыгар барда.

Математическай хайысхаҕа учуутал Софронов А.В. 1996–1997 үөрэх сылыттан диригэтэн үөрэтиини киллэрбитэ. Ол сылга 5 «а» кылааска математика курдук ыарахан биридимиэти диригэтэн үөрэтиини саҕалаабыт оҕолор быйыл 10 «а» кылааска 100 % билиилээх, 94,8 % хаачыстыбалаах үөрэнэ сылдьаллар. Ол кэнниттэн 5 «а», 6 «а», 7 «а» кылаастар утуу-субуу диригэтэн үөрэтиигэ киирбиттэрэ. Манна билигин эдэр учууталлар Егорова Л.Н., Куприянова Л.А. үлэһиттэр.

Гуманитарнай хайысхаҕа үһүс сылын уопуттаах учуутал Петрова П.С. нуучча тылыгар, литературатыгар эмиэ диригэтэн үөрэтиини киллэрэн, улуу нуучча тылыгар оҕолору үһүйэн, бэйэтин билиитин, кыаҕын, сатабылын киллэрэн ситиһиилээхтик үлэһит сылдьар. Билигин уопуттаах учуутал Т.П. Ан нуучча тылыгар, эдэр, кэскиллээх учуутал О.Н. Слепцова омук тылыгар 5-с кылаастарга профильнай үөрэхтээһингэ киирдилэр.

Байыаннай-патриотическай хайысхаҕа 1992 сылтан өрөспүүбүлүкэтээҕи экспериментальнай быһаһаакка быһыытынан өрөспүүбүлүкэ Үөрэҕин министиэристибэтин экспертнэй сэбиэтинэн бигэргэтиллэн үлэһиттэ. Манна салайааччынан 1-кы категориялаах энтузиаст учуутал, «Саха-Азия оҕолоро» пуонда стипендиата, мойуор званилаах Николаев В.Н. үлэһит. Сүрүн үлэ уолаттары аармыйаҕа сулууспалыырга бэлиэтээһингэ туһуланар. 10–11 кылаастарга НВП уруктара туспа анал бырагыраамалаах диригэтэн үөрэтиинэн ытыллаллар. Ону таһынан 1989 сылтан парашютнай ку-

лууп аһыллан үлэлиир. Бу кулууп туспа анал дьиэтэ тутулан, араас наадалаах оборудованиенан хааччыллан, 3 сыл устата парашютунан 9-туу ыстаныны онорбут үөрэнээччилэр, ыччаттар разрядтаах спортсмен буолалларын ситиһэр. 12 сыл устата 3 разряды барыта 320 оҕо ылла, оттон 3-с кылаастаах инструктор аатын 25 оҕо ылан сылдыар. Элбэх выпускниктарбыт бу кулуупка дьарыктанан, үөрэхтэрин салбаан, Иркутскайдаағы авиационнай училищени 30 оҕо бүтэрдэ, Сасовскайдаағы үрдүкү летнай училищени Анатолий Лазарев, Егор Наумов бүтэрэн лүөччүк буоллулар. Санкт-Петербурдаағы таможня авиационнай училищетыгар Сааскылаана Николаева, Наталья Санникова үөрэнэллэр.

Күнүскү үөрэхтээһини таһынан быйыл үһүс сылын урукку выпускниктарбытын үрдүк, орто анал үөрэх тэрилтэлэригэр туттарсалларыгар бэлэмнээн 12-с кылаас үлэлиир. Бу 12-с кылааска сүрүн биридимиэттэргэ дьарыктаммыт оҕолор сылын аайы күнүскү да, кэтэхтэн да үөрэххэ кириилэрэ куһағана суох. Ол курдук 1999–2000 үөрэх дьылыгар 8 оҕо, 2000–2001 сс. 6 оҕо үрдүк үөрэх устудьуоннарынан буоллулар. Быйыл биһиги оскуолабытыгар СӨ үөрэҕин миниистирэ Е.И. Михайлова дьаһалынан 1 «а», «б», 10 «а», «б» кылаастарбыт федеральнай экспериментнэ киирсэн үөрэхтэрин сағалаатылар.

Маны таһынан улуус баһылыга М.М. Донской дьаһалынан урукку сылларга араас биричиинэлэринэн сүрүн уонна орто үөрэх аттестатын ылбакка хаалбыт оҕолору хабаан, бу алтынны 15 күнүттэн учебнай-консультационнай пуун аһан үөрэтиини сағалаатыбыт. Бу УНП 2 группанан 8–9 кылаастартан 7 оҕо, 10–11 кылаастартан 13 оҕо хабылынна. Сүрүн биридимиэттэргэ үөрэнэн сыл түмүгүнэн хас үөрэммит биридимиэттэригэр 3–6 зачету туттаран, сүрүн уонна орто үөрэх аттестатын ылыахтаахтар.

Өрөспүүбүлүкэбит Бэрэсидьиэнэ М.Е. Николаев ытар бэлиитикэтигэр олобуран, оскуолаҕа каадырдары бэлэмнээһингэ, олохсутан үлэлэтиигэ олохтоох дьаһалта баһылыга Иван Иванович Ан, оскуола салалтата былааннаах үлэни ыталлар. Билигин үлэли сьлдыар педүлэһиттэртэн 50 % бэйэбит оскуолабытын араас сылларга бүтэрибит, төрүт олохтоох выпускниктарбыт. Ситиһиилээх үлэлэринэн улууска биллэр Афанасьева Т.П., Иванова В.З., Иванова Г.В., Степанова Н.М., Чомчоева К.В. начаалынай кылаас, Михайлов А.М. физкультура, Васильева В.В., Анисимова М.Н. саха тылын уонна литературатын, Слепцова О.Н. омук тылын үөрэтэр, о.д.а. учууталлардаахпыт.

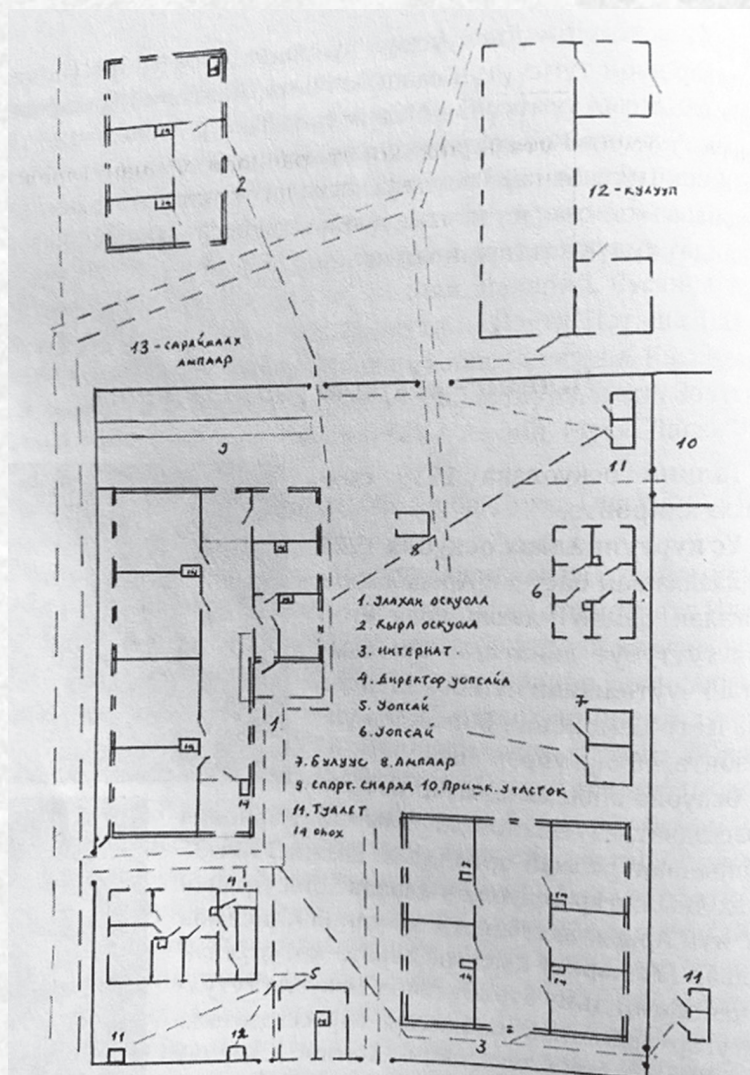
Оскуола материальной-техническэй базата бөҕө туруктаах буолуутугар, иитии-үөрэтии үрдүк таһымнарыгар, идэни сөпкө талыыга, айар кыахтары арыйыыга, о.д.а. хайысхаларга баһылык И.И. Ан өттүттэн улахан болғомто уурулар. Ол курдук баһылык 104 №-дээх дьаһалынан 8 киһиттэн састааптаах попечительскай Сэбиэт үлэлиир. Оскуолатын, нэһилиэгин аатын улууска, зонаҕа, өрөспүүбүлүкэҕэ тийэ араас күрэхтэһиилэргэ, куонкурустарга, олимпиадаларга чиэстээхтик көмүскээбит талааннаах үөрэнээччилэргэ, кинилэр төрөппүттэригэр, учууталларга баһылык Ороһооспотооҕу дьуолката 1996 сылтан буолар. «Нэһилиэк күнүгэр» 3 туйгун үөрэхтээх үөрэнээччигэ баһылык стипендията, олохтоохтортон, Дүллүкү нэһилиэгиттэн төрүттээхтэртэн, урут үлэли сьлдыбыт үлэһиттэртэн 32 меценат стипендията араас номинациялар кыттылаахтарыгар 1998 сылтан туттарылар.

Оскуола — нэһилиэк инники кэскилэ, оҕо — нэһилиэк инники эрэлэ буоларын учуоттаан, уопсай орто үөрэхтээһин тиһигин аныгы үөрэтэр материальной базатын туттарар баҕа санаалаах, үүнэр көлүөнэ уһулуччу талааннаах оҕолорун күүскэ ылсан үөрэтии, сайыннарыы, үөрэтии санга көрүнгүнэрин киллэрии, санга суолу-иһи тобулуу, үөрэнээччилэрбит олоххо сөптөөх суолу таба тайаныылар — бу биһиги иннибитигэр туар сүрүн сорукутарбыт.

Лазарева Лариса Егоровна,
оскуола дириэктэрэ

* * *

Ол сағанаабы оґолор араас сахалыы оонньууларга куоталаһаллара: оґустар хар-сыһыылара, тоґус былас сүһүөбү өрүү, кыаһыланыы, атаһ тэпсиитэ, ат сүүрдүүтэ, тобук тардыһыыта, сыалыһардааһын, атаралаан сүүрүү, дулбалаах сир, мунхалааһын, хорон оту үрдүнэн ыстаныы, өһүөнү сүүһүнэн үстэ тонсуйуу, абааһы ороґунан айаннааһын, баайа, ким кыайан турарый, оґус уонна чөнөчөк, хабылык, хаамыска, күлүүстэһии, кириэс тэһии, ат буолан сырсыы, биһилэх кутуһуу, тойон, өһөс торбос, кырынаастыыр, ойбонтон уулааһын, тобук таайсыыта, халбас хара атын миинньии, анһа, бөрдө, көтөх ынаабы туруоруу, онхой оонньуута, оһуор түһэрии, харах симсии, ойбону көһөрүү, бэгэччэктэһии, ыт буутун охсүһуута, илиинг анһытынан тутум маһынан тахсыы, оґуруо тиһээһинэ, дьулурґа оґус, хардаґас охторуута, хайах хостооһун, кулун куллурустуур. Маны таһынан арыый улаатан баран, нууччалыы оонньуулар киирбиттэрэ: хараккыы, лапта, хайыһар, салааска, сэриилэһии, саабыла, оґунан ытыы, ыстанґа, куобах, кылыы, уста, үстэ ойуу, сүүрүү, сөтүө, мээчик, о.д.а. Бу оонньуулары саас, күһүн оонньууллара, сайынын бары окко, оґуруокка, сайылыкка сылдыбаллара.

Урукку оскуола территорията (схема-карта)

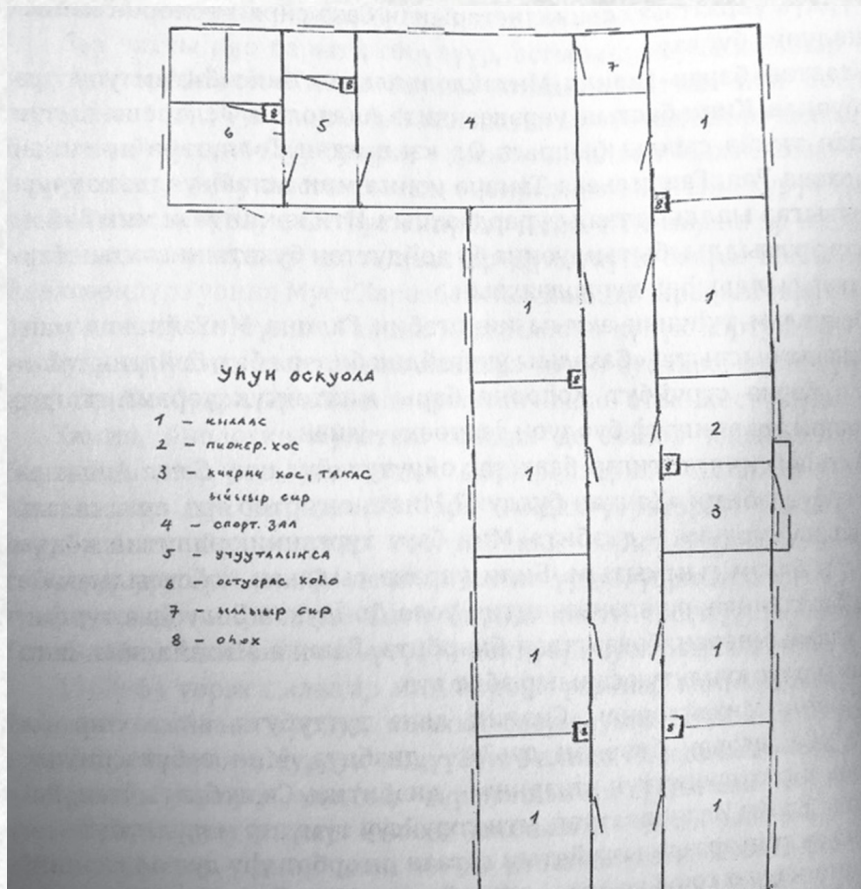
Оскуолалар, интэринээт тиэргэннэрэ

* * *

1962–1963 үөрэх дьылыгар аҕыс кылаастаах оскуолаҕа ананан **уһун оскуола** тутулан киирбитэ. Улахан Ленин аатынан холкуос үбүгэр холкуос бэрэссэдээтэлэ Егоров Александр Максимович Хороҕо үлэлии олорон туттарбыта, күннээҕи салайааччынан оскуола дириэктэрэ Анисимова Галина Михайловна сылдыбыта. Оҕолорунан, учууталларынан мухтааһынҥа, аллара-үөһэ буору куттарыыга элбэх субуотунньугу тэрийэн ыытара. Тутуутугар Константинов Григорий Иванович салайааччылаах тутуу биригээдэтигэр нэһилиэк бастын тутууччылары кыттыбыттара: Степанов Иннокентий Маркович, Осипов Андрей Николаевич, Михайлов Елисей Михайлович, Филиппов Мирон Филиппович, Павлов Егор Спиридонович, Васильев Василий Васильевич, Егоров Иван Тихонович, Егоров Данил Гаврильевич (Халҕан Тайыла), Дмитриев Василий Алексеевич, Денисов Павел Васильевич, Бочетов Семен Данилович (Кырыкый), Иванов Николай Егорович. Муостатын, үрдүн маһын Хороҕо эрбэтэн, массынынан Семенов Семен (Очурдуос) таспыта.

Бу дьиэ сэттэ оһоҕун оттон Егоров Данил Гаврильевич Маасатынаан (Ирина) үрдүт-тэн олоруттара, дьиэтин сууйаллара. Манна үөрэнэ олорон Саха сиригэр лирик-бэйиэтэ буолбут Алексеев Василий Андреевич-Хатырык бастакы ыстатыйаларын оройоннай хаһыакка ыыталыыра. Бүдүргэйгэ икки куба түспүтүттэн биирин өлөрбүтэ, онтон сылтаан Хангырында хоту өттүгэр нэдиэлэ устата муна сылдыбыта.

Уһун оскуола схема-картата

Оџо аймах убаастабылын ылбыт учууталлар

Никифоров Иван Павлович 1917 с. сэтинньи 3 күнүгэр Дүлүкү нэһилиэгин Арыылааџар төрөөбүтэ.

1928–1929 үөрэх дьылыгар 1-кы кылааска Дүлүкү оскуолатыгар үөрэнэ кирибитэ уонна Хоронон, Далырынан үөрэнэн сэттэ кылаастаммыта.

1935–1936 үөрэх дьылыгар Бүлүүтээџи учуутал техникумун I куурсун бүтэрбитэ. Онтон доруобуйатынан салгыы үөрэммэтэх.

1937–1938 үөрэх дьылыгар Нам начаалынай оскуолатыгар 1-кы кылааска ананан учууталлыыр үлэтин саџалаабыта. 1938–1939 үөрэх дьылыгар Дүлүкү оскуолатыгар эрдэбиэй учууталынан, 1939–1940 үөрэх дьылыгар Куду начаалынай оскуолатыгар үлэлиир. Онтон 1942–1943 үөрэх дьылыгар Дүлүкү оскуолатыгар үлэлиир.

Сэрии ыар сылларыгар 1943–1944 үөрэх дьылыгар Туобуйа начаалынай оскуолатыгар военрук учууталынан икки сыл үлэлээбитэ.

1945–1946 үөрэх дьылыгар Дүлүкү начаалынай оскуолатыгар сэбиэдиссэйинэн икки сыл, онтон биэнсийэџэ тахсыар диэри учууталынан, кэнники 1972–1973 үөрэх дьылыгар иитээччинэн үлэлээбитэ. 1973 сылтан биэнсийэџэ олорбута.

Өргүөттэн Николаева Домна Тарасовналыын үс оџолоохтор: Анатолий, Яков, Валентина.

Михайлова Мария Алексеевна пришкольной учаастагы тэрийбитэ, чуучала онгорон, көтөрдөрү ыйаан адаарытан туруорара, тыыннаах мундук баара, түмэл (музей) тэрийэн испитэ.

Афанасьев Петр Егоровичтыын икки кыыстаахтар: Света, Шура. Светлана Петровна — РФ үөрэџириитин туйгуна, Александра — уус-уран самодеятельность актыыбынай кыттылааџа.

Семенов Михаил Никитич Абрамовтар (Тонгустар) күтүөттэрэ буолан, Далырынан, Дүлүкүнэн үлэлээбитэ, бастаан дириэктэринэн кэлбитэ, кэлин матымаатыканы үөрэппитэ.

Кинилэр икки оџону ииттибиттэрэ. Михаил өр сыл киномеханиктаабыта,

Дьокуускайга олорон өлбүтэ, Ульяна Кирилловна өр сылларга дьыссаакка сэбиэдиссэйдээбитэ, Бүлүүнэн, Дүлүкүнэн сылдыар.

Михаил Никитич «Килбиэннээх үлэтин иһин» мэтээлинэн наџараадаламмыта.

Иванов Алексей Семенович, сэрии бэтэрээнэ, кэккэ сылларга оскуола кэлэктиибин салайбыта.

Улахан, көнө унуохтаах, толору эттээх-сииннээх, ис кирибэх толуу көрүнгнээх, лоп бааччы сангалаах-ингэлээх киһини, кырдык, киһи салайааччылаахпын диэх курдуга. Сарсыарда оскуола үрдүнэн элиниэйкэ буолара. Онно кини байыаннайды хамаанда биэрдэџинэ, оџолуун-учууталлыын бары чиккэс гына түһэллэрэ. Саас хаардаахха оџолор учууталлар салайыларынан мас саһаанныыллара, күһүн хортуоппуй хостооһуна эмиэ оџо-

лор күүстэринэн ытыллара. Бастакытын дириэктэр бэйэтэ салайара, иккин Галина Михайловна тэрийэрэ.

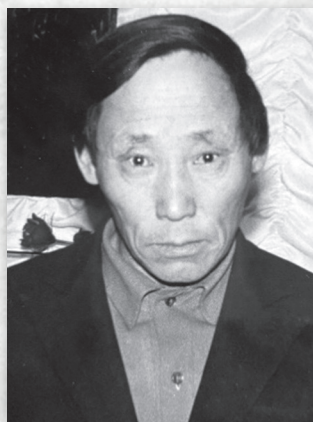
Алексей Семенович кэргэнэ Мария Петровна Күүстээх Мордьоноохоп балта буолан бөдөн дьахтар этэ, элбэх оҕолооҕо, ол саҕанааҕынан Алеша, Вася, Муся, Толя, Саша бааллара. Ону таһынан аймахтарын илдэ сылдыаллара. Дүллүкүгэ олохсуйуох быһыылаахтара, ат экирэтэр улахан дьиэни туттубуттара.

Прокопьева Наталья Андреевна наһаа талааннаах начаалынай кылаас учуутала этэ. Бу буочара үчүгэйдик, тутта-хапта сылдыара кэрэтин. Арааһа, биһиги көлүөнэ киниэхэ үөрэммит буоламмыт, бары кэриэтэ учуутал буоллахпыт. «Үлэҕэ килбиэнин иһин» мэтээллээх учуутал кини этэ.

Василий Петровичтыын оҕолоро Валя, Валера, Вася оскуолаҕа үөрэнэллэрэ, Лида, Сашка дьиэ дьонноро этилэр.

Валера Васильевна айымнылаахтык пионер баһаатайдаан, кэлин саха тылын ийээн-куойан үөрэтэн, бастыҥ классовод ааттанан, СӨ үөрэҕириитин туйгуна буолбута.

Софронов Василий Трофимович. Кини «Биһиги киниэхэ үөрэммиппит» диэн киэн тутта ааттыыр учууталбыт, үлэ уруогун быһыгар матымаатыканы үөрэтэн өйгө суоттатара, физкультура уруогар элбэхтик хайыһардатара, онон оҕолор оскуола оҕолорун ортотугар оройуонҥа куруутун бастыыллара. Дьон-сэргэ саныырынан, оннук да буолуохтаах. Дүллүкүгэ төрөөбүт ыччаттартан кини курдук дойдутугар айымнылаахтык үлэлээбит үтүөлээх, өнгөлөөх киһи аһыйах буолуо.

Бырааттара: Павел, Трофим, Серафим. Оҕолоро: Саша, Володя, Вася, Коля, сиэnnэрэ бары матымаатыктар, оскуолаларыгар үлэлээтилэр. Онон оскуолаҕа «Матымаатык Софроновтар ааттара» ингэриллэхтээх диэн кэпсэтии барбыта ыраатта да, олоххо киирэ илик.

Петрова Платонида Семеновна, учитель русского языка и литературы.

«Вот уже прошло 40 лет, когда я впервые приехала в этот суровый край — Якутию. Тогда в далеком 1969 г., я не представляла, куда я еду, так как направило в Якутию Хабаровское крайно. Тогда было распределение, и тебя могли направить хоть в Белоруссию, Казахстан, Магадан, в любую точку РСФСР, и ты должен был поехать и отработать положенные три года, которые могли продолжаться всю жизнь. Так и я, человек, родившийся и выросший в русской среде, не знавший якутского языка и якутских обычаев, была направлена в Якутию.

По распоряжению Минпроса ЯАССР приехала в Верхневиллюйск, а затем направили в деревню с. Дюллюкю, название которого я долго не могла выговорить. Но, к счастью, с самого начала на моем пути повстречались прекрасные люди — заврайоно Григорьев Кирилл Петрович, директор Струкин Алексей Алексеевич, которые каждый год следили за моей работой, помогали и оказывали огромную поддержку.

И когда, через две недели, не выдержав нехватки русского общения, решила уехать и уже стояла на остановке автобуса (что удивительно, ходили автобусы до Хоринцев), ко мне прибежал директор Струкин А.А. и отобрал чемодан, повел в школу. И чего только не наговорил! Что я не хочу обучать детей русскому языку, что я убегаю от трудностей, что он сообщит моей тете (Матрене Денисовне Гермогеновой, профессору ЯГУ), что ее племянница не выдержала тяжелых жизненных условий. А это было для меня страшное наказание. Потому что она направила меня в Верхневиллюйск, так как Григорьев Кирилл Петрович был ее однокурсником (вместе учились в Ленинграде в пединституте имени Герцена), то есть я ее подвела как родственница и как учитель. Второе было страшнее для меня. Несмотря на мои слезы, Алексей Алексеевич поселил меня к учителю Никифорову Ивану Павловичу, который, видимо, должен был «приучить меня к якутской жизни». И, наверно, до сих пор я благодарна именно прекрасным учителям Струкину А.А., Никифорову И.П., а затем уже в работе Прокопьевой Наталье Андреевне, Васильевой Марии Осиповне, Софронову Василию Трофимовичу, Феофанову Степану Васильевичу, Докторовой Александре Андриановне, Томской Марии Петровне, которые понимали и поддерживали меня в любых учебных ситуациях.

У меня особенное чувство благодарности к моим коллегам Васильевой Валерии Васильевне, Саввиновой Людмиле Никитичне, Гаврильевой Клеопатре Илларионовне, Егоровой Валентине Ивановне, учителям-ветеранам, посвятившим жизнь воспитанию и обучению подрастающего поколения.

Не могу не вспомнить моих прекрасных руководителей — Кононова Василия Евсеевича, Михалева Петра Павловича, Семенова Ивана Даниловича, Иванова Александра Григорьевича, умных, эрудированных, прекрасных руководителей и человеческих людей, педагогов с прекрасным кругозором, умных и в то же время душевных людей.

Я очень рада и благодарна своим ученикам, которые стали прекрасными учителями и руководителями: Васильева Люция Сергеевна — учитель русского языка и литературы, г. Якутск; Петрова София Ивановна — учитель русского языка и литературы, г. Якутск; Борисова Светлана Петровна — учитель русского языка и литературы, Хоринская СОШ; Санникова Ирина Алексеевна — учитель русского языка и литературы, г. Якутск; Феофанова Елизавета Степановна — учитель русского языка и литературы, г. Якутск; Петрова Үүйэ Семеновна — учитель русского языка и литературы, Дюллюкинская СОШ; Куприянова Туяра Альбертовна — учитель русского языка и литературы, Лоскина Мария Николаевна — учитель русского языка и литературы, Чурапчинская СОШ им.

С.А. Новгородова и многие другие выпускники, которые сейчас продолжают учиться в высших учебных заведениях.

Учитель всегда востребован, он был и будет нужен для общества, для людей, а главное — для детей. Никогда, за эти 40 лет педагогической работы, я не пожалела о выбранной профессии. А сейчас эта профессия будет еще востребованнее, еще нужнее, а значит, моя жизнь прожита не даром; зерна, посеянные в нашей якутской (Дюллюкинской земле) будут всходить всегда и продолжаться многие годы.

Особую благодарность выражаю своим последователям по руководящей работе, так как многие годы проработала руководителем, а это огромная ответственность и обязанность, Лазаревой Ларисе Егоровне, директору школы, Анисимовой Елизавете Николаевне, завучу школы, Чукровой Галине Алексеевне, заместителю директора по воспитательной работе, а также Софроновой Марии Иосифовне, заместителю директора по научной работе, Петровой Уйе Семеновне, заместителю директора по воспитательной работе, всем ветеранам педагогического труда и молодым педагогам, работающим вместе со мной в нашем педагогическом коллективе.

Всем им и всем педагогам улуса, республики и России хочу посвятить свои стихотворения...

*Учитель — это свыше дано,
Наверное, не каждому,
С высоты своих прожитых лет,
Я желаю, вам, молодым, только доброты и понятия...*

* * *

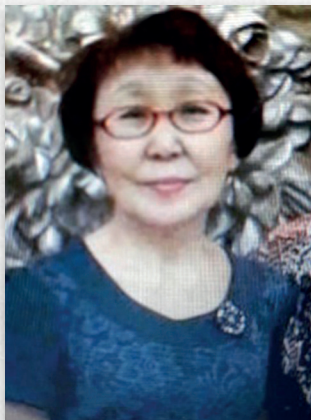
*Учитель — это высшее слово,
Учитель — значит человек с большой буквы...*

* * *

Ветеранам — педагогам

Жизнь идет, продолжается и бурлит.

Слово об учителе-наставнике

Мне посчастливилось работать с замечательными учителями, мастерами своего дела: Петровой Платонидой Семеновной, Ан Татьяной Петровной, Николаевой Марией Александровной, Абрамовой Любовью Михайловной и Лукиновым Гаврилом Константиновичем. Многочему я научилась у них, всегда шла к ним за советом.

*Учитель! Сколько нужно любви и огня,
Чтобы помнили,
Чтобы верили люди в тебя!*

Эти слова по праву можно отнести к удивительному человеку, навсегда связавшему свою жизнь с судьбами учеников, которым она дала путевку в жизнь.

В нашей деревне Дюллюкю эту замечательную женщину знают все. Она — отличник народного просвещения РСФСР, почетный ветеран системы образования РС(Я), Учитель

учителей, педагог и администратор высшей квалификационной категории, почетный гражданин села Дюллюкю. Это – Петрова Платонида Семеновна.

С нашей школой связана вся моя жизнь. Здесь я училась и здесь теперь работаю. И думаю, мне повезло. Именно Платонида Семеновна дала хороший старт моей школьной жизни.

В 1982 г. закончила педагогический институт. Два года работала по распределению в другом районе. И в 1985 г. я пришла работать в нашу школу учителем русского языка и литературы. Платонида Семеновна стала моим наставником. Я училась у нее мастерству педагога. Именно она учила, помогала и поддерживала меня в первые годы работы. Мы прошли вместе очень длинный путь, на протяжении которого Платонида Семеновна была всегда рядом. Всегда готова была выслушать и дать дельный совет. И я ни разу не покаялась, выбрав профессию учителя. Большое ей за это спасибо. Именно она помогла мне обрести себя в профессии в первый год моей работы в стенах родной школы. Как тактично и очень понятно Платонида Семеновна разбирала мои первые уроки. С каким уважением относилась ко мне, начинающему учителю. Это был настоящий Учитель и Наставник! Строгая и требовательная на первый взгляд, она была примером для коллег и учащихся. С этим человеком было интересно всегда: и в походе, и на привале, и на уроке русского языка и литературы, изучению которой была посвящена вся ее жизнь. Платонида Семеновна к каждому могла найти подход. Она заряжала нас своей лучистостью, оптимистичностью, своим веселым нравом. Это был душевный, очень светлый, искренний и понимающий педагог. Платонида Семеновна была очень искренним человеком и учила тому же нас. Не столько на словах, сколько на деле, на своем примере объясняла нам, что надо с любовью и пониманием относиться к другим людям, быть трудолюбивым, уметь радоваться работе. Я за все свои успехи, за полученные знания, за свой выбор благодарна своему учителю-наставнику. Спасибо ей, что она была в моей жизни. Я и мои коллеги, как и прежде, уважаем Ее и помним.

Благодаря Платониде Семеновне я стала учителем, и мне кажется, что я состоялась как учитель. Как важно встретить такого человека в жизни!

Васильева Люция Сергеевна,
учитель русского языка и литературы Дюллюкинской СОШ,
отличник системы образования РС (Я)

Пионердар Москваға

Кырдыҗас учууталлар

Билинги оскуола

Боросуут кулууба

Николаев Владимир Николаевич

Владимир 1950 с. алта оџолоох дьизэ кэргэнгэ төрөөбүтэ. Намнаабы педучилищены бүтэрбитэ.

Кэргэнэ Светлана Александровна — СӨ үөрэџириитин туйгуна. Икки оџолоохтор, биэс сиэннээхтэр. Улаханнара Вероника учуутал идэлээх, кэргэннээх, 4 оџолоох, Ньурба Хангалаһыгар олороллор. Иккис кыыс Сардаана Мииринэйгэ социальной эйгэбэ кылаабынай буџаалтырынан үлэлиир, кэргэннээх, биир оџолоох.

Владимир Николаевич саппааска сылдьар подполковник званиелаах, СӨ үтүөлээх учуутала, «Патриот России» мэтээллээх, гражданскай оборуона туйгуна.

Үлэлии кэлиэџиттэн өрөспүүбүлүкэбэ бастакынан **НВП** диэн үөрэџи саџалаабыта. Үгүс оџо байыаннай үөрэџи баран, сулуус-палыылларыгар туһалаабын кэрэһилииллэр. Байыаннай чаастан махтал суруктар кэлэ тураллар. Сулууспалаан кэлбит уолаттар үгүстэрэ араас сыбаанньалаах кэлэллэр.

Боросуут кулууба үлэтин 1989 сылга саџалыырыгар ол кэмнэ оскуола дириэктэринэн үлэлээн олорбут Филиппов Гаврил Иванович уонна үөрэх салаатын сэбиэдиссэйэ Васильев Евгений Данилович улахан өйөбүл буолбуттара.

Элбэх кэпсэтии-туруорсуу түмүгэр үөрэнээччилэр хас да сыллаах баџа санаалара олоххо киирбитэ уонна Хангалас оройуонун Нөмүгү нэһилиэгэр ДОСААФ базатын

иһинэн бастакы боросуутунан ыстанылары онгорбуттара. Оҕолор төһө даҕаны боро-суутунан ыстаны түүрүйэтин үөрэтэн билбиттэрин иһин, тирээн кэллэбинэ, үрдүк мэнэ халлаанга сөмөлүөттэн бастакы хардыны онгорорго ыарахан да, кутталлаах да этэ. Уһуяаччыларын-учууталларын Владимир Николаевич кэнниттэн дьарыктаммыт оҕолортон бастакынан соҕотох кыыс Андылырова (Александрова) Рая ыстаммыта, ол кэнниттэн уолаттар. Раиса Николаевна билигин элбэх оҕолоох ыал ийэтэ, учаастактааҕы балыһаҕа үлэлиир. Ити бастакы ыстанылар оҕолору, салайааччыны өссө үрдүккэ кынаттаабыттара. Кулуупка улуус кииниттэн, нэһилиэктэртэн оҕолор кэлэн үөрэнэр, дьарыктанар буолбуттара. Бу дьарыктанар оҕолор төрөппүттэрин көнүл суругунан, бэйэлэрин баҕа өттүлэринэн киирэллэр.

1994 с. Иванов Александр Григорьевич оскуола дириэктэринэн үлэлии олорон, Владимир Николаевич туруорсуутун өйөөн, парашютнай кулууп дьиэтин туттаран, оҕолор утумнаахтык дьарыктаналларыгар кыаҕы биэрбитэ.

Сайынны өттүгэр Владимир Николаевич боросуут кулуубун иһинэн лааҕыр тэрийэн үлэлэтэр. Бу лааҕырга 8, 9, 10 кылаас оҕолоро дьарыктаналлар.

Кулууп матырыйаалынай-техническэй базата сыллата кэнгиир: 15 үөрэтэр боро-суутунан, 8 саппааһынан хааччылыннылар. АН-2 сөмөлүөт макыата, «Горка» армейскай тренажер, боросуутунан түһэргэ аналлаах трамплин баар буоллулар. Кулууп 20 сыллаах үлэтин түмүгэ барыта 416 үһүс разрядтаах боросуут спортсменнарын, 35 үһүс разрядтаах устурууктардары иитэн таһаарда.

Бүгүн биһиги кинилэри киэн тутта ааттыбыт: Лазарев Анатолий — Россия куораттарынан көтөр үрдүкү кылаастаах лүөччүк. Евдокимов Николай — өрөспүүбүлүкэ араас муннуктарынан көтөр лүөччүк. Наумов Егор, Иванов Алексей — Дьокуускай авиапордун бастыҥ үлэһиттэрэ. Николаева Сааскылана — Санкт-Петербурдаағы авиалинияҕа, Санникова Наталья Мииринэйгэ, оттон Иванов Иннокентий үөрэммит-дьарыктаммыт боросуутун кулуубугар устурууктарынан үлэлиллэр. Афанасьев Иван Санкт-Петербурдаағы авиация академиятыгар тиэхиньик-инженер идэтигэр үөрэнэ сылдьар.

Интернационалист-буойуттар

Агалларов Артур Васильевич — 1966 с.т., 1984 с. өлбүтэ.

Федоров Александр Макарович — 1961 с.т., 1981 с. өлбүтэ.

Максимов Михаил Игнатьевич — 1958 с.т., 1981 с. өлбүтэ.

Иванов Василий Иванович — 1966 с.т., 1989 с. өлбүтэ.

Арассыйа аармыйатыгар сулууспалыы сылдьан Чечня сэриитигэр кыттыбыттара:

Саввинов Ростислав Валерьевич

Мельниченко Василий Васильевич

Егоров Виктор Николаевич

Федоров Александр Макарович Дүллүкү орто оскуолатын 1979 с. 2-с түһүмэх оҕолордуун бүтэрбитэ.

Элбэх оҕолоох ыал бастакы оҕото буолан бырааттарыгар биллэр сабыдыаллааҕа. Аҕата Федоров Макар Егорович биэнсийэҕэ тахсыар диэри оҕо иитиитигэр 30-ча сыл сыралаахтык үлэлээбитэ. Төрөппүт оҕолорун иитиигэ ураты болҕомтолоохтук сыһыаннаһара, ийэлэрэ Кононова Анна Федоровна бу нэһилиэккэ кийиит буолан кэлиэбиттэн дьонго-сэргэҕэ эйэҕэһинэн, үлэтигэр ураты кыһамнылааҕынан биллибитинэн дьон убаастабылын ылбытынан барбыта. Ити курдук үтүө ыал аатын ылан Федоровтар дьиэ кэргэттэрэ элбэх оҕону ииттилэр, нэһилиэк биир ытыктанар ыала дэттилэр.

Саша оскуоланы бүтэрэн баран, оччотоогу оҕо үксүн курдук, отделение оробуочайынан үлэлээбитэ. Сааһын ситэн саастыылаахтарын кытта үөрэ-көтө сулууспалыы барбыта.

Саша сулууспатын Монголияҕа бара сылдыарын истэрбит. Дьоно, доҕотторо Сашалара кэлэрэ хас ый хаалбытын ааҕа, кэтэхэ сылдыбыттара баара, арай, эмискэ соһуччу ынырык сурах дэриэбинэни сабардыы сүүрбүтэ. Бастаан утаа ол ыар сураҕы истэн баран хайдах эрэ кырдыктамматахпыт, ама алҕас ини, ама оннук буоллаҕай диэн бэйэ-битин аралдытына сатаабыппыт. Куһаҕан сурах кырдык буолан тахсыбыта. Сашабытын аҕалбыт күннэрин күн бэҕэһээ курдук саныыбыт. Оҕобутун аҕалалларын истэн учууталлара, табаарыстара дьиэтигэр кэтэспиппит, 3 саллаат арыаллаан тимир хоруопка, сирэйэ таас нөнгүө көстө сытар гына, уган аҕалбыттара.

Түмэл

Дүллүкүгэ оскуола түмэлин 1948 с. Наталья Степановна Мынцаева, начаалынай кылаас учуутала, тэрийиитинэн олохтоммута. 1950-с сыллар саҕалананыларыттан ити дьыаланы биология учуутала Михайлова Мария Алексеевна салҕаабыта. Оскуолаҕа көтөрдөр, араас кыыллар чуучулалара кэчигирээбиттэрэ, оскуола таһынааҕы учаастак баар буолбута, онно оҕолор араас үүнээйини үүннэрэллэрэ, бүтэйэ синньигэс мутукча маһынан иэччэхтии тутулан, кыра үөн-сүөл киирбэт буолбута. Оччолорго санга үлэлии кэлбит Анисимова Галина Михайловна Мария Алексеевна ыалдыбытыгар бу үлэни кини салҕаан ситэрбитэ. Ити сылларга оҕолор, үөрэнээччилэр ыалларынан кэрийэ сылдьан былыргы малы-салы көхтөөхтүк хомуйбуттара мунньулан оскуола дьиэ көрүдүөрүгэр көрдөрүүгэ туруоруллубуттара.

1961 с. санга оскуолаҕа көһүү кэмигэр ити экспонаттар сорохторо ыһыллан, кэлин сүтэн-ингэн хаалбыттара. Кэлин Ан Василий Иванович хаттаан тэрийбитэ.

Ан Василий Иванович үлэтин ыстааһа, 1958 с. Дьокуускай куорат 2-с №-дээх оскуолатын бүтэрэн баран, Дьокуускайдааҕы 5-с №-дээх тутар-монтажтыр управлениеҕа болуотунньуктаабытыттан саҕаланар.

Үлэлии сылдьан кэтэхтэн СГУ ИФФ исторической факультетын үөрэнэн бүтэрбитэ. Учуутал быһыытынан үлэтин 1962 сыл Кэбээйи оройуонугар Сиэгэн-Күөлгэ саҕалаабыта.

1968 сылтан ССКП чилиэнэ.

Кэлин Маҕаас, Далыр оскуолаларыгар дириэктэрдээбитэ. Талааннаах, эрчимнээх үлэһити салайар үлэҕэ ылбыттара. «Дүллүкү» сопхуоска партком сэкирэтээринэн үлэлээбитэ. Онтон оскуолаҕа устуоруйа уонна үлэ учууталынан үлэтиир уонна 1977 сылтан түмэли үһүстээн сөргүтэргэ ылсан утумнаах үлэни ыппыта. Урукку аҕыйах ахсааннаах экспонаттарга эбии хомуйтаран, мунһан түмэли тилиннэриигэ үгүс сыратын, өйүн-санаатын, бириэмэтин ытан үтөө суобастаахтык үлэлээбитэ. Кини оскуолаҕа кыраайы үөрэтэр куруһуогу иилээн-саҕалаан, үөрэнээччилэри уонна учууталлары көбүлээн элбэх матырыйааллары хомуйтарбыта.

Кыайыы 35 сылыттан (1980 с.) саҕалаан Василий Иванович бэтэрээннэр ахтылары магнитофонна үһүлтарыыны саҕалаабыта уонна нэһилиэк кырдыаҕастарын барыларын хаартыскаҕа түһэрэн, урукку олорбут дьон хаартыскаларын ыалларынан, дьонноруттан, аймахтарыттан хомуйан, барыларын тус-туска араартаан, олохторун кылгас устуоруйатын суруйтаран наардаан мунньубута. 100-нэн хаартыскалар мунньуланнар түмэлгэ ууруллубуттара.

Маны сэргэ оскуола тэриллииттэн, маҕнайгы учууталтан саҕалаан, кырдыаҕас учууталлар уонна учууталлар династияларын үлэлэрин, олохторун сырдатар ахтылар суруллан барыта түмэлгэ бэриллибитэ.

Василий Иванович көбүлээнининэн уонна сыратынан **саха балаҕана** тутулан үлэбэ киирбитэ. Онно элбэх былыргы иһиттэр, туттар тэриллэр, таҥас-сап эмиэ хомуллан көрдөрүүгэ туруоруллубуттара. Уруктар ытыллар буолбуттара. Эмиэ устуорук учуутал Федоров Анатолий Макарович турист оҕолорунан Хомустаахтан, Үрэнтэн син элбэх матырыяалы хомуйтарбыта.

Онтон пенсионер Федоров Василий Дмитриевич үтүө баҕатынан нэһилиэк оһуохайдыттарын, олонхоһуттарын үйэтитээри, онно тирэбирэн оҕолору үөрэтээри, оскуола иһинэн фольклор куруһуогун тэрийэн үлэлэппитэ.

Билигин оскуола түмэлэ нэһилиэк киэнэ буолан мунһуллабут матырыяаллара дьаарыстанан, ситэриллэн үс салааҕа араарыллан үлэлии турар.

I салаа. Нэһилиэк устуоруйата.

II салаа. Оскуола сайдытын кэрдиис кэмнэрэ.

III салаа. Фольклор.

2007–1908 сс. үөрэх сылыттан «музей дьыалата» диэн куруһуок үлэлиир уонна музей IV салаатыгар «Сулустаах ийэлэр» диэни тэрийиигэ матырыяал хомуллар үлэтэ бара турар. Түмэл үлэтин учуутал Чукрова Галина Алексеевна салайан үлэлэтэ сылдыбыта.

Хомустаахха тэриллибит түмэлгэ уруккута дьыссаат сэбиэдиссэинэн, нэһилиэк баһылыгынан үлэлээбит Галина Николаевна Васильева айымнылаахтык үлэлиир. Түмэл иһигэр Габышевтарга, Лебедкиннэргэ, А.Т. Титаровка, Т.И. Дойдуковка аналлаах мундуктар бааллар.

Софронов Трофим Софронович – Дэдэһин (1890–1971 сс.) Ороһуга төрөөбүтэ уонна Дүллүкүгэ иитиллэ бэриллэн, оҕо сааһа Ойбон күөлгэ ааспыта.

Хараабайтан сьп-сьтыыкалаах Маарыйаны (Мария Никитична) кэргэн ылан, «Кыһыл сирдьит» холкуоска чилиэнинэн киирбиттэрэ уонна хонуу үлэтигэр сылдыбыттара.

Сэрии бириэмэтигэр кыайылаах үлэлэрин иһин Трофим Софронович уола Василийы кытта 1947 сыл кулун тутар ый 13 күнүгэр Сталин мэтээлинэн наҕараадаланан тураллар. Ыал аҕата эмискэ инбэлиит буолан, орон киһитэ буолбута. Сытан эрэн уолаттарын Василийы, Егору, Павелы, Трофимы уонна Серафимы матымаатыкаҕа, дуобакка, саахымакка, ол-бу дьээбэлэргэ үөрэтэрэ. Тастан киирбит оҕолору эмиэ итинник үөрэппэккэ эрэ таска таһаарбат этэ. Онон оҕолоро бары матымаатык

бэрдэ буолан тахсыбыттара.

Василий (1927–1978 сс.) Дүллүкү сэттэ кылааһын бүтэрэн баран, Хараабайынан Бүлүү училищетыгар үөрэнэ киирбитэ уонна бүтэрэн баран бырааттарын үөрэттэрэн салгыы үөрэммэтэбэ, оскуолаҕа учууталлаан барбыта, матымаатыканы да бэркэ үөрэтэрэ, физкультураны, үлэ уруктарын кытта биэрэрэ. Дэлэбэ да, «Биһиги Василий Трофимовичка үөрэммиппит!» дэтиэ дуо?!

Егор Трофимович Саха сиригэр бастақынан физика-матымаатыка билимин хандьыдаата буолбута уонна СГУ-га деканнаабыта, бэрэпиэссэр буолбута.

Павеллаах Трофим эмиэ бэрт матымаатыктар этэ.

Серафим Трофимович эмиэ хандьыдаат буолбута, дуоктар буоларга бэлэмнэнэ сылдьан, ыалдьан эрдэ өлбүтэ.

Трофим Софронович сиэннэрэ, хос сиэннэрэ эмиэ бэрт матымаатык буолан силигилээн турдулар.

Бу дьонунан киэн туттан туран, орто оскуолаҕа кинилэр ааттарын инэрэр саамай наадалаабынан ааҕабын. **«Математик Софроновтар ааттарынан Дүллүкү орто оскуола»** аана куруутун дэлэччи аһылыннын!

Билибит кыһата

Букваттан сағалаан
Тылтан тыл субуллар,
Биир көнө кэрчиктэн
Таас дьиэбит тутуллар.

Хос ырыата:

Дүллүкү оскуолата —
Чинг билибит кыһата.

Балаҕан иһигэр
Оһуокай иһиллэр,
Музыка тыаһыгар
Үнкүүбүт битийэр.

Хос ырыата:

Сетканы унуордаан
Мээчикпит охсуллар,
Кый үөһээ халлаанга
Парашют кылбайар.

Хос ырыата:

Үтүөлээх учуутал
Элбэххэ үөрэтэр,
Дойдуга тапталы
Биһиэхэ инэрэр.

Хос ырыата:

Киэн аанын тэлэччи
Аһылла туруохтун,
Оҕо-дьон күлүүтэ
Ыраахха дуорайдын.

Хос ырыата:

Дүллүкү оскуолата —
Чинг билибит кыһата,
Олоххо бэлэммит
Дьэ, дьингнээх туоһута.

Хос ырыата:

Дулу

Дьыссаат, оҕо кэмбинээтэ

Дүллүкүгэ оскуола сааһын туола илик оҕолору бастакы иитэр тэрилтэнэн холкуос бырабылыанньата буолуохтаах дьиэбэ 1961 сыл от ыйын 22 күнүгэр тэриллибит холкуоһунай **дьыссаат** буолбута. Дьыссаат икки группалааҕа, сэбиэдиссэинэн иитээччи идэлээх Павлова Мария (Фекла) Петровна анаммыта уонна 1973 сылга диэри бэрт таһаарыылаахтык үлэлээбитэ, дьыссаат матырыяалынай базатын төрүттээһингэ үгүс сыратын биэрбитэ.

2011 с. Дүллүкү дьыссаата тэриллибитэ 50 сыла туолар үбүлүөйүнэй ахты-фото-альбом кинигэтигэн, 2021 сылга Саха Өрөспүүбүлүкэтигэр оҕо саада тэриллибитэ 100 сылыгар анаммыт буклеттан толору ааҕыахха, көрүөххэ сөп.

Архивная выписка

В архивном фонде МР «Верхневилуйский улус (район)» в «Протоколах заседаний, решения райисполкома» Верхневилуйского районного Совета за 1961 г. проходит:

РЕШЕНИЕ № 133 от 15 июля 1961 г.

Об открытии ясли-сада в Дюллюкинском участке колхоза имени Ленина

ИСПОЛКОМ РЕШАЕТ:

Согласиться с открытием круглосуточного ясли-сада на 50 мест. По 25 мест в каждой группе.

Утвердить штат и руководство ясли-сада в следующем составе:

Заведующий — 1 единица;

Педагог-воспитатель — 2 единицы;

Медсестра — 1,7 единиц;

Завхоз, счетовод — 1 единица;

Повар — 1 единица;

Помощник повара — 1 единица;

Нянька-уборщица — 1 единица;

Санитарка-нянька — 1,5 единицы;

Прачка — 1 единица;

Истопник — 1 единица;
Музыкант-воспитатель — 0,25 единиц,
Всего — 12,5 единиц.

Ходатайствовать об разрешении открытия объединенного ясли-сада и передаче финансирования в ведение райОНО в Совет Министров и Министерство просвещения ЯАССР.

Председатель райисполкома
В-Вилуйского района
Секретарь райисполкома
В-Вилуйского района

/Т. Егоров/

/Д. Михайлов/

Дьыссаат арыллытыгар, холкуос үлэһиттэрэ үлэлиллэригэр табыгастаах буоллун диэн хонуктаах gymмыттара уонна сылы эргиччи, сайыннары үлэлиир этэ. Оччотообуга дьэ кирпииччэ оһоһунан оттуллар этэ, онон тас үлэһит сыллаабы кыстыыр маһы барытын хайытан кыстаан кэбиспитин ньээнкэлэр оттолоро, онно оһолордуун хоноллоро.

Дьыссаат бастакы итээччилэринэн соһуруу дойдуттан районо анааһынынан анал дошкольной үөрэхтээх кыргыттар Егорова Надежда Алексеевна, Заболоцкая Розалия Ивановна үлэли кэлбиттэрэ. Бу кыргыттар кэннилэриттэн Обоюкова Нина Никитична, Константинова Ульяна Кирилловна, Семенова Анна Алексеевна, Михайлов Василий Николаевич, Томская Мария Петровна, Стручкова Елена Михайловна итээччилэринэн үлэлээбиттэрэ. Ньээнкэлэринэн Федорова Варвара Титовна, Алексеева Ксения Алексеевна, Никифорова Мария Павловна, Васильева Марина Сергеевна, Евдокимова Елена Федоровна, Атысытова Мавра Иннокентьевна, Евдокимова Екатерина Васильевна, Семенова Мария Петровна, Захарова Екатерина Даниловна этилэр. Пуобарынан Михайлова Федора Герасимовна, Родионова Варвара Саввична, Данилова Анна Дмитриевна, Докторовна Мария Никитична, Никифорова Люция Иннокентьевна, Санникова Зинаида Семеновна, завхоһунан Кононова Мария Прокопьевна, 1963 с. Еремисова Харитина Егоровна үлэлээбиттэрэ. Тангас сууяаччы Любовь Кузьминична Семенова этэ.

Дьыссаат үлэһиттэрэ: Семенова М.П., Обоюкова Н.Н., сэбиэдиссэй Павлова М.П., Атысытова М.И., Тарасова М.С.

Кэлин дьыссаат сэбиэдиссэйинэн Кононова Маргарита Михайловна, **Константинова Ульяна Кирилловна** өр сылларга үлэлээбиттэрэ.

1993 с. Чыйык күөлүн диэкинэн хас да куорпустаах **оҕо кэмбинээтэ** үлэтин са-балаабыта, ол саҕана сэбиэдиссэйинэн **Михайлова Татьяна Елисеевна** үлэлиирэ.

«Кустук» оҕо кэмбинээтигэр сэбиэдиссэйинэн үлэлээбиттэрэ: Николаева Валентина Николаевна, Николаева Вера Афанасьевна, Лаппарова Айталига Лазаревна, Никифорова Лена Васильевна, Афанасьева Елена Петровна; иитээччилэринэн анал үөрэхтээх баспытааталлар Гаврильева Капиталига Илларионовна, Николаева Анаматия Ана-тольевна, Константинова Марианна Ивановна, сиэстэрэлэринэн Ильина Нина Нико-лаевна, Ильина Татьяна Яковлевна, завхоһунан Прокопьева Мария Степановна, Алек-сеева Лидия Андреевна, ньээнкэлэринэн Алексеева Валентина Дмитриевна, Ильина Агафья Капитоновна, Никифорова Люция Иннокентьевна, тас үлэһитинэн Михайлов Михаил Михайлович, о.д.а. айымныылаахтык үлэлииллэр. Ол түмүгэр тэрилтэлэр куо-талаһыларыгар сыллата бастакы миэстэни оҕо кэмбинээтэ ылар.

Дьыссаат аан бастаан билигин нэһилиэк 90 сылыгар аналлаах обелиск иннигэр баар үнкүүлүүр былаһаакка миэстэтигэр үлэлээбитэ.

Онтон 1993 сыл олунньу 12 күнүгэр 105 миэстэлээх, 4 улахан куорпустаах, толору хааччыллыылаах кэмбинээт үлэбэ киирбитэ. Манна бастаан 43 үлэһиттээх, ол иһигэр 18 иитэр үлэһиттээх үлэтин саҕалаабыта.

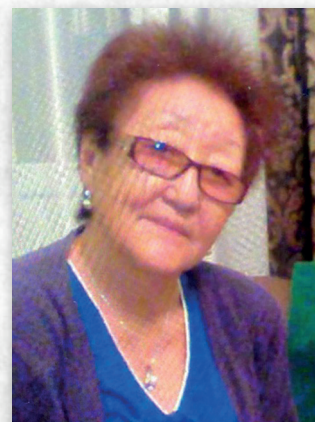

Урукку балыһа, дьыссаат бастакы дьылэрэ

Константинова Ульяна Кирилловна 1941 с. I Боотулуу нэһи-лиэгэр Егоров Кириллээх диэн ыалга төрөөбүтэ уонна кыра-тыгар Далыр учуутала Семенов Михаил Никитичтээххэ иитийэх бэриллибитэ.

Семенова диэн араспаанньалаах, Далыр орто оскуолатын бү-тэрбитэ. Үргүлдү Бүлүү училищетыгар үөрэнэ киирбитэ уонна бастыгнар ахсааннарыгар үөрөбүн бүтэрэн иитээччи аатын ылбыта. Бастаан дьонугар Дүллүкүгэ саҕа үлэлээбит дьыссаак-ка иитээччинэн киирбитэ. Кононова Маргарита Михайловна уурайбытыгар сэбиэдиссэй буолбута уонна уонча сыл бэркэ үлэлээбитэ, кэлэктиби оҕо иитиитигэр сүрүннээбитэ.

Ульяна Кирилловна Бүлүүгэ үөрэнэ сылдьан билсибит уола

аармыйаттан кэлбитигэр ыал буолбуттара. Уол, Иван, тута тутууга киирбитэ, бастаан МСО-ба, кэлин өр сылларга сопхуос тутуугун маастарынан үлэлээбитэ. Дьиэнэн хомсомуол үлэтигэр актыыбынайдык кыттыбыттара, Иван холкуос комкомун успуорка сиэктэрин салайбыта.

Ыаллар биэс оҕоломмуттара. Билигин Марианна Дүллүкү оҕо кэмбинээтигэр иитээччинэн, Юлия Бүлүү улуухун районотун сэбиэдиссэйин иитэр үлэбэ солбу-йааччынан үлэлиллэр.

* * *

1993 сыл олунньу 12 күнүгэр Дүллүкү нэһилиэгэр биир улахан умнуллубат күн буолбута. Бу 105 миэстэлээх 4 улахан куорпустаах толору хааччыллыылаах кэмбинээт үлэбэ киирэр үөрүүлээх кэмэ этэ.

Саҥа кэмбинээт Михайлова Татьяна Елисеевна сэбиэдиссэйдээх, 43 үлэһиттээх, олортон 18 педагогической үлэһиттээх 6 группанан үлэтин саҕалаабыта. Саҥа үлэһиттэр киирбиттэрэ. Урут маһынан оттуллар оһохтоох кыарабас дьиэбэ үлэлээн кэлбит үлэһиттэр киэн-куонг, толору хааччыллыылаах дьиэбэ киирэн сүргэлэрэ көтөбүллэн, үлэлээн-хамсаан киирэн барбыттара. Оҕону 1,5 саастарыттан дьыссаакка биэрэн төрөппүттэр үлэлиир кыахтаммыттара.

Бу кэмнэргэ үлэһиттэр күүстэринэн «Дьээбэрэнкэ» көр-күлүү мини-тыйаатыр тэриллиттэ. Маны төрүттээччинэн Слепцова Ольга Николаевна этэ. Дьон дьүүлүгэр «Дьүкээбил суһумун анныгар» — музыкальной-танцевальной сыанка, «Эргэ тахсыы эрэйдэрэ, ойох көрдөөһүн очурдара» — 6 көстүүлээх пьеса, «Сэрии ыар тыына» — Кыайыы 55 сылыгар аналлаах бэстибээл күрэбэр спектакль, «Кыыс түүлэ» музыкальной-танцевальной сыанка уонна да атын көрдөөх үнкүүлэр туруоруллан тахсыбыттара. Билигин да бу мини-тыйаатыр үлэтин тохтоппокко салгыы араас кэнсиэртэри туруора сылдьар.

1995 с. Николаева Вера Афанасьевна, 1997 с. Николаева Валентина Ивановна, 2002 сыл күһүнүгэр Лаппарова Айталига Лазаревна сэбиэдиссэйдэринэн анаммыттара.

Билигин дьыссаат сэбиэдиссэйинэн Никифорова Лена Васильевна үлэлии сылдьар. 30 үлэһиттээх, ол иһигэр 13 педагогической үлэһиттээх — 7 үрдүк үөрэхтээх, 2 үрдүк үөрэҕи бүтэрээри сылдьар, 8 бастакы категориялаах иитээччилэрдээх. 4 группа ба барыта 75 оҕо хабыллан, кэрэбэ, үтүөбэ уһуйуллан үөрэнэ сылдьаллар.

Үлэлиир хайысха сүрүннээн оҕо доруобай, чөл туруктаах буоларыгар уонна оҕону кэрэбэ иитиигэ, үөрэтиигэ ананар.

Дүллүкү дьыссаат-кэмбинээккэ 2021 сылга диэри сэбиэдиссэйдэринэн үлэлээбиттэрэ:

1961–1973 сс.	Павлова Мария Петровна
1973–1975 сс.	Кононова Маргарита Михайловна
1975–1991 сс.	Константинова Ульяна Кирилловна
1991–1994 сс.	Михайлова Татьяна Елисеевна
1994–1997 сс.	Николаева Вера Афанасьевна
1997–2002 сс.	Николаева Валентина Ивановна
2002–2004 сс.	Лаппарова Айталига Лазаревна
2004 сылтан	Никифорова Лена Васильевна

2021 сыллааҕы кэмбинээт кэлэктиибэ

Никифорова Лена Васильевна — сэбиэдиссэй.
Ан Розалия Кирилловна — музыкальной салайааччы.

Афанасьева Елена Петровна — сүрүн иитээччи.

Васильева Вера Иннокентьевна — эбии үөрэхтээһин педагога.

Кириллина Анна Афанасьевна — физкультура салайааччыта.

Степанова Аида Владимировна — эбии үөрэхтээһин педагога, логопед.

Иитээччилэр: Андреева Мария Петровна, Бочетова Мария Михайловна, Иванова Наталья Аркадьевна, Константинова Марианна Ивановна, Мухоплева Анжелика Александровна, Новгородова Мария Владимировна, Седалищева Любовь Ильинична, Тарасова Любовь Михайловна

Медиктэр: Степанова Александра Петровна

Иитээччи көмөлөһөөччүлэрэ: Алексеева Валентина Дмитриевна, Афанасьева Светлана Петровна, Егорова Матрена Романовна, Ильина Агафья Капитоновна, Никифорова Светлана Григорьевна, Руфова Сусанна Васильевна, Сидорова Валентина Николаевна, Федорова Лидия Васильевна.

СЭБИЭДИССЭЙДЭР АХТЫЫЛАРА

Дойдубар Дүллүкүгэ дьааһыла-саадка үлэлээбит сылларым

Мин 1930 сыллаагы төрүүхпүн, тыыл, педагогическай үлэ бэтэрээнэбин, билигин бочуоттаах сынньаланна Үөһээ Бүлүүгэ олоробун.

Төрөөбүт сирим Дүллүкү, уруккунан I Үөдүгэй нэһилиэгин «Фрунзе» холкуос сиригэр, Павлов Бүөтүр — Токурууһа Ньуккуһатын уола аҕалаах уонна кэргэнэ Маҕаастан төрүттээх Иванова Александра Степановна — Чороон Ыстапаан кыһа ийэлээх төрөөбүппүн. Бииргэ төрөөбүттэр иккиэ буолан улаатан, үлэһит, ыал буолбуппут. Оҕо сааспытгар сэрии сылларыгар тулаайах хаалан элбэх эрэйи-муну көрсөн улааппыпыт. Оҕо дьиэтэ Үөһээ Бүлүүгэ 1943 с. арыллан, онно киирэн киһи хара буолбуппун.

Оскуолаҕа 7 кылааһы бүтэрэн баран, Бүлүүтээҕи педагогическай училищеҕа үөрэнэ киирбитим. Ону 1955 с. бүтэрэн, Булун оройуонугар Быков Мыс диэн сиргэ начаалынай оскуолаҕа үлэбин саҕалаабытым. 1959 с. дойдубар Үөһээ Бүлүүгэ эргиллэн кэлэн Боотулууга 20 миэстэлээх дьааһыла аспытым. Онно 1,5 сыл кэрингэ үлэлээн баран, Дүллүкүгэ 50 миэстэлээх дьааһыла-саады арый диэннэр дойдубар тахсан үлэбин салҕаабытым. Сайын от ыйыгар Дүллүкүгэ кэлэрбэр туох да бэлэм диэн суох этэ. Арай саамай улахан, сангатык дьиэни дьыссаакка анаабыттара. Бастаан үлэлииргэ ыарахан этэ, ханна барыай, ыарахаттар бааллара. Сороҕор үлэһит да тийбэт, бэйэ-бэйэбитин да аанньа билбэппит, үлэһиттэрим урут холкуоска, сопхуоска араас үлэҕэ сылдыбыт, оҕо иитиитигэр үлэлээбэтэх, үөрүйэҕэ суох дьон буоллаҕа дии. Завхотум Кононова Мария Прокопьевна биһикки оройуонна киирэн сэл-сэбиргэл, иһит-хомуос атыыласпыпыт. Үлэһиттэрбитинэн барыта оннооҕу олохтоох дьону ылбытым, арай баспытатаалларынан кэлиин нуучча кыргыттара этилэр. Олор, биллэн турар, өр буолбатахтара, тэһийбэт этилэр, онон уурайан барбыттара.

Нуучча кыргыттара барбыттарын кэнниттэн баспытатаалларынан саха кыргыттара үлэҕэ киирбиттэрэ. Семенова Анна Алексеевна анал дошкольнай үөрэхтээх кыыс кэлбитэ. Үлэтигэр үчүгэй, оҕоҕо сываҕас, дьыалатын үчүгэйдик билэр буолан бэркэ үлэлээбитэ. Онтон утуу-субуу Константинова Ульяна Кирилловна, Томская Мария Петровна үлэлии кэлбиттэрэ. Онтон Мария Петровна кыратык үлэлии түһэн баран оскуолаҕа барбыта. Кини кэнниттэн Обоюкова Нина Никитична үлэлээбитэ. Нина Никитична

киһи быһыытынан эйэбэһэ-сайаһаһа, күлэн-үөрэн ис киирбэх эдэр киһи, уһуннук үлэлээбитэ буоллар чакчы үчүгэй үлэһит буолар чинчилээбэ. Ону эмиэ оскуолаба ылбыттара, итинник учуутал үөрэхтээх дьону оскуолаба ылар этилэр. Кэлин анал үөрэхтээх Михайлова Татьяна Елисеевна кэлбитэ. Бу кыргыттар — Ульяна Кирилловна, Татьяна Елисеевна — олохтоох кыргыттар буолан, уһуннук үлэлээбиттэрэ, үлэлэригэр уопутуран, үчүгэй, солбуллубат үлэһиттэр буолбуттара.

Дьыссааппытыгар оҕолорбут саастара араас этэ, биир группаба 3-тэн 6-гар диэри саастахтар сылдыаллара. Онон дьарык ытарга баспытатаалларга ыарахана өйдөнөр. Аны дьааһылабыт «круглай» диэн ааттанара, ол аата дьиэлэригэр ылыллыбакка сылдыаллара. Онно 1 сааһыттан 3-тэригэр диэри оҕолор сылдыаллара. Ньээнкэ наһаа элбэх үлэлээбэ. Ол курдук оҕолору кытта хонсор, түөртэ аһабыт иһиттэрин сууйар, оһох оттор, сабар. Оҕолору сайын өрөмүөн эрэ кэмигэр тарҕатар этибит. Кырааска үлэтэ, муоста сууйар, нэдиэлэбэ биридэ 10 оҕону этин суунналар, таһнар таһастарын сууйар. Бэйэбит кыра маһынан күөстэнэр дьиэ, сайынны үүт сойутар онкучах онгостубуппут, ол саһана халадыыннык диэни билбэт да этибит.

Дьыссаат да, дьааһыла да өттүгэр уһуннук үлэлээбиттэрэ: Мария Павловна Никифорова, Марина Сергеевна Васильева, Елена Федоровна Евдокимова, Мавра Атысытова, Екатерина Никифорова, Любовь Семенова, Мария Семенова, Екатерина Захарова. Оҕолору минньигэс аһынан өр сыл устата астаан аһаппыттара: Федора Михайлова, Варвара Радионова.

Дьыссаакка үлэ элбэх буолара: кыһын 5–6 оһох маһын ойууртан бэйэбит тиэйэрибит, иһэр мууспутун бэйэбит булунарбыт. Аны туран, холкуос субуотунньуга хаһан да бүппэт буолара: сайын от үлэтэ, күһүн хортуппуй, хаппыыста хомуура, кыһын дайаарка солбуйуута. Маны барытын дьыссаат үлэһит дьахталлара толороллоро.

Аан бастаан үлэһит сылларбар сэбиэт бэрэссэдээтэлэ Герасимов Захар Матвеевич, сэкирэтээрэ Иванов Николай Николаевич этилэр. Дьыссаат наадатыгар оройуонга киирэрбэр-тахсарбар, элбэх сырыбар көмөлөһөр этилэр. Кинилэр этэр буоланнар, Кан Михаил Вигевич миигин оройуонтан булан, кэтэһэн илдэ тахсар этэ. Ол кэмнэргэ — 60-с сылларга — угут кэмэ буолан, дойду уунан туолан турар кэмэ этэ. Эбэбитин тыһанан туоруурбут, онон айаммыт да араас буолара. Билигин бу дьоммор махтана саныбын. Биһиги үлэбитигэр уопутуран, бэйэ-бэйэбитин билсэн, иллээх-эйэлээх кэлэктиип буолбуппут, туох да үлэттэн куттаммат эдэр-сэнэх кэммит этэ. Мин дьыссаакка 11 сыл үлэлээн баран, оҕолорбун үөрэттэрээри оройуонга көһөн барбытым, дьонум үлэһит хаалбыттара. Ол саһана Дүллүкүгэ 10 кылаас суох этэ. Билигин оҕолорум үлэһиттэр, номнуо сааһыран эрэллэр. Сиэннэрим сорохторо устудьуоннар, сорохторо оскуола оҕолоро.

Бэйэм сааһырдым, 81 сааһым буолла. Миигин кытта үлэлээбит дьонум үгүстэрэ билигин суохтар.

Онон, 50-ча сыллаабыта арыһыт дьыссаатым үйэлэргэ үлэһит, үүнэ-сайда, үүнэр көлүөнэни иитэ-үөрэтэ турарыгар баһарабын. Оттон билигин үлэһит-хамсы сылдыар эдэр дьонно үлэлэригэр ситиһини, тус олохторугар дьолу-соргуну баһарабын.

*Павлова Фекла (Мария) Петровна,
тыыл, педагогическай үлэ бэтэрээнэ*

Күөгэйэр күннэрбэр үлэлээбит тэрилтэм

Мин Дүллүкү дьааһыла-саадыгар 1973 сыл күһүнүттэн үлэлээбитим. Мэйиктэн саас үһүс оҕом аһыах ыйдааһар төрөөбүт-үөскээбит Моонньообуппар көһөн тийэн, онно сайылаабыппыт. Ити Үрэн учаастагынан пиэрмэтэ этэ. Ийэм, аһам үйэлэригэр онно олоҕорбуттара. Ыаллар үксүлэрэ оҕолорун үөрэттэрээри, Дүллүкүгэ көспүттэрэ. Мин дьонум эмиэ дьиэлэрин көһөрөн киллэрэн холлоһоһун туппуттара. Сиппэккэ хас да сыл

турбутун кэнниттэн, дьонум манна көһөн, дьиэни ситэрэн олохсуйунг диэн ынгырбыттарыгар көһөн кэлбиппит. Күһүөрү дьиэбитин бүтэрэн, сэбиэдиссэйнэн ананан үлэлии киирбитим.

Дьыссаат бастакы сэбиэдиссэйэ Мария Петровна оройуонга көһөрү үлэтин миэхэ туттарбыта. Саастаах киһи быһыытынан элбэхтик сүбэлээн-амалаан барбыта. Үлэһиттэрим үксэ саастаах ыал ийэлэрэ этилэр. Миигин эдэрэ бэрт диэн туора көрбөккө, кыыстарын курдук ийэлии истинник сыһаннаһан, үлэлээн-хамсаан барбыппыт. Ньээнкэлэр Евдокимова Екатерина Васильевна, Васильева Марина Сергеевна, Христофорова Мария Павловна, Захарова Екатерина Даниловна, Евдокимова Елена Федоровна, Семенова Екатерина Николаевна этилэр. Бу олорон санаан кэллэхпинэ, бары даҕаны талбыт курдук үтүө-мааны майгылаах, кэрэ сэбэрэ-лээх, чаччы даҕаны Дүллүкү эбэ Далбар Хотуттара эбит. Тангас сууйааччыбыт Семенова Любовь Кузьминична бэйэтэ биир туспа киһи элбэҕи кэпсиир киһитэ этэ. Сытыы-хотуу, дьону бэйэтигэр түмэ тардар, күлүүлээх-оонньуулаах, эмиэ сүрдээх үчүгэй дууһалаах киһи этэ. Пуобардарым Отова Матрена уонна Тэн Балбаара этилэр, завхоһум Трофимова Марфа – бары үтүө мааны дьон. Дьааһыла өттүгэр Дуня, Агаша диэн оччолорго эдэр кыргыттар бааллара.

Дүллүкүгэ үлэлээбит сылларбар саамай истинг дьүөгэм баспытаатал Ульяна Кирилловна буолбута. Билигин да кинини ахтабын, саныыбын. Оттон Татьяна Елисеевнаны кытта нулевой кылааска бииргэ оскуолаҕа киирбиппит. Биирдэ эмит наһаа истинник көрсүһөн аһарбыт. Тас үлэһитим Егорова Мария Алексеевна оччолорго оһоһунан оттуллар дьиэҕэ мас бөһөнү хайытан, кыстыы охсон дьэ сытыыкалаах киһи этэ. Оччотооһу үлэһиттэрбиттэн хата сыл аайы кинини көрсөбүн. Манна аймахтарыгар сыл аайы кэлэр, хайаан да сылдьан хастыы да чаас сэхэргэхэн барар. Мин үлэлиир кэммэр сүрдээх эппиэтинэстээх, бэрэбиэркэлээх сыллар этилэр. Ити кэмнэ Күүлэт дьааһыла-саада умайан хаалан, оһолор уокка былдьанан издээн бөҕө буолта. Түүн кытта кэлэн бэрэбиэркэлиир буолбуттара. Ньээнкэ түүн утуууо суохтаах диэн.

Бары иллээх-эйэлээх этибит. Дьахтар күнүн бырааһынньыгар хайаан да толуон быһыытынан бэйэ-бэйэбитигэр бэлэх бэрсээччибит. Аны оччолорго өрөбүлгэ да өрөөбөккүн, хайаан да субуотунньук буолар. Ойбон күөл хотоннорун сыбаҕа, дулҕа кырбааһына, аны пиэрмэ үлэһиттэрин солбуйабыт. Саас ойуурга тахсан мас мастыыбыт. Хара маннай үлэлиэхпиттэн, арааһа, дьонго тылбын ылыннарарымтыа быһыылаах этим, ким да утары санарбат буолара. Христофорова Мария ыалдьар буолан хаһан да урут субуотунньукка тахсыбат үһү, хата, онтум кимнээҕэр ордук үөрэн-көтөн сылдьыһар этэ. Чүөчөлэрим бэйэлэрэ да сөбөөччүлэр. Арай биирдэ Ойбон күөлгэ хотон сыбыы сылдьан, күнүскү чэйгэ чугастыы биһиэхэ барыаххайынг диэн дьиэбэр аҕалтаатым. Биһиги аҕабыт ырыаһыт, баянист буолан, хата, онно кэнсиэр буола сыста. Мария эмиэ ыллаата. Бу санаатахпына, күөгэйэр күммэр үлэлээбит эбиппин.

Тийээппин кытта эппиттэрэ, дьыссааппыт дьиэтэ тымныы диэн. Төрөппүттэр күһүн аайы миэтэрэнэн кэмнэхэн буорунан сыбыыллар эбит. Онон бастакынан дьыссааппын таһын штукатуркалатар былааны ылынним, сүүрдүм-көттүм, оройуонтан ысқылааттан цемент ылан, массыына булан тизйтэрдим. Аны икки нууччаны булан дуогабардаһан үлэлээн киирэн бардылар. Уһаппакка бүтэрэн, мап-манган гына испиэскэлээн, оччолорго Дүллүкүгэ суох үчүгэй дьиэ буола түстэ. Ульяна Кирилловна биһикки тимир лиис булбуһпун сүгэн, оройуонтан худуоһунньук кэлбит диэни истэн, ол түспүт ыалыгар аҕалан биэрдибит.

Оччолорго массыына да, матасыыкыл да мээһэ суох, ол иһин сүгэн илтэхпит буолоу.

Киһибит кирири аан үрдүгэр «Дүллүкү дьааһыла-саада» диэн суругу, аан икки өттүгэр оҕо уруһуйдаах былакааттары онорон биэрдэ. Көстүүтэ өссө үчүгэй буолла. Мин кэлэр-бэр утуйар танас наһаа эргэрбит этэ — дьөллө сыспыт матараастар, баатата ыһыллан хаалбыт суорҕаннар. Оччолорго оройуонга бытовоей кэмбинээт саамай кыабынан үлэ-лии олорор кэмэ этэ. Таһаһы онно тиктэрэн ыллым. Оччолорго паром диэн суох, «Кустук» диэн кыра теплоход сылдьар, массыына булан бытовоейтан ол теплоходка тийдибит. Аны Хороттон тыраахтар булан теплоходтан онно тийээн, ыал ампаарын кэпсэтэн, аны онно сүөкээтибит. Онтон Хороҕо хонон массыына тугу эрэ Дүллүкүгэ илдьэригэр түбэхэн аны онно тийдибит. Хата, оччотооҕу дьон саба түһэн, көрдөстөххө көмөлөһөн иһэллэр эбит.

Оччолорго сэбиэппит Петр Семенович Алексеев этэ. «Дьэ балтым, маладьыас, сүрдээх киһигин быһыылаах» диэн күлбүттээх. Үлэлиһи-хамсыһы диэбиттэрэ быһыылаах, аны дьахтар кэмितिэтин бэрэссэдээтэлинэн талбыттара.

Дойдубар Дүллүкүгэ үлэлээбит кэрчик кэммин хаһан да умнубакка өйдүү-саныы сылдьабын. Ийэм ыарыһахтаан, эмтэнэр-томтонон сиргэ тардыһан, көһөн киирэр буолбуттара. Дьизбит да суох курдук буолбута, аны манна бэлэм дьизбит турар, ол иһин иккис дойду онгостубут Мэйигим тарда турара буолуо — көһөн кэлэн хаалбыппыт. Ити үлэлээбит дьонум үксүлэрэ билигин анараа дойдуга сыталлар. Итинник үчүгэй дьону кытта кылгас кэмнэ да буоллар үлэлээн-хамсаан ааспыт дьоллоох эбиппин.

Кононова Маргарита Михайловна

Үлэбинэн дьоллоохпун

Тус олоҕум саамай кэрэ кэмнэрин анаабыт Дүллүкүтээҕи оҕо саадыгар үлэлээбит сылларбын ахтан-санаан аһабын. Мин 1962 с. Бүлүүтээҕи педагогической училищени бүтэрэн баран, Булун оройуонун ыраах сытар Түмэти диэн дэриэбинэтигэр учууталынан үлэлээбитим.

Онтон төннөн кэлэн баран, 1964 сыл атырдыах ыйыгар Дүллүкүтээҕи оҕо саадыгар иитээччинэн ананан кэлбитим. Ол онтон ыла 40 сыл устата 2004 сылга диэри харыс да сири халбарыйбакка тапталлаах кэлэктииппэр, тэрилтэбэр үлэлээн кэлбитим. Миигин кытта иитээччинэн Семенова Анна Алексеевна үлэли тахсыбыта. Сэбиэдиһсэйбит Мария (Фекла) Петровна, лоп-бааччы сангалаах, мөҥө-этэ сылдыбат, ол эрэн ирдэбиллээх салайааччы этэ. Дьарыктаныыны ытарга араас методической көрдөрөр-тарҕатар босуобуйалар, матырыйааллар суохтара. Бэйэбит суруйан, уруһуйдаан бэлэмниирбит. Оҕолорго араас норуоттар кэпсээннэрин, остуоруйаларын, хоһооннорун, араас ырыалары үөрэтэрбит. Утренниктар, бырааһынньыктар бэһиэлэйдик бараллара. Үлэһиттэр бары кыттар этибит. Саҥа дьыллаабы маскарааттарга дьыссаат кэлэктиибэ өрүүтүн бастаан тахсара.

Мария (Фекла) Петровна атын сиргэ көспүтүгэр Семенова Маргарита Михайловна сэбиэдиһсэйинэн кэлбитэ. Онтон кини барбытын кэнниттэн 1976 сылтан сэбиэдиһсэйинэн миигин анаабыттара. Ханлык да кэмнэ кэлэктиип олус иллээх, иитээччиньээнкэ, эдэр-кырдыаҕас дэспэксэ тэнгэ үлэлиир этибит. Бэйэбит тустаах үлэбит таһыгар нэһилиэкпит туох бары тэрээһиннэригэр көхтөөхтүк кыттааччыбыт.

80-с сылларга биһиги кэлэктииппитигэр түөрт эдэр кыыс үлэли кэлбиттэрэ: Узнаева Марфа Револьевна, Константинова Марианна Ивановна, Сергеева Валентина Ивановна, Сабарова Валентина Васильевна. Биһиги ортобутугар саҥа, эдэр сүүрөөн киирэн, иитэр-үөрэтэр үлэбэ, суббуотунньуктарга, кэнсиэртэргэ өссө өрө таһаарылаахтык

үлэлээбиппит. Маһынан оттуллар 8–9 оһохпугар ойуурга тахсан саһаан маһын илии эрбиитинэн бэлэмниирбит, сүөһү эбии аһылыгын бэлэмигэр, ходуу ходуйан, талах, дулҕа быһан, ардыгар курданарбытыгар диэри ууну кэһэ сылдьан от охсорбут, сатаабакка энгин араас «колокуонһалыы» быһыылаан от кэбиһэрбит, пиэрмэлэри, сайылыктары ыраастыырбыт, пиэрмэ, сопхуос тэпилииссэтин хаарын түһэрэрбит, дайааркалары солбуйарбыт. Ол курдук, элбэх кыра оҕолоох да буол, өрөбүлгүн энгин аахсыбакка бара турабын.

Дьыссааппыт материалнай базатын тупсаран, эргиллэн ааспыты санаатахпына, бииргэ үлэлээбит доҕотторум сырдыгынан сыдьаайаллар, сылааһынан илгийэллэр. Билигин бочуоттаах сынһаланган оһорор дьүөгэлэrim бараксаттар: Елена Федоровна Евдокимова, Мария Никитична Докорова, Анастасия Елисеевна Тимофеева, Елена Михайловна Стручкова, Мария Степановна Прокопьева, Мария Алексеевна Егорова, о.д.а үлэҕэ бэриниилээх, сэмэй, аламаҕай, кими баҕарар кытта уопсай тылы булар үрдүк култууралаах дьон. Кинилэр дууһаларын таптанынан, илиилэрин сылааһынан угуттаан иппит үгүс ахсааннаах оҕолорбут билигин араас идэлээх үлэһит дьон. Билигин да оҕо иитиитигэр туох баар сыраларын, билиилэрин, тапталларын биэрэн үлэли сылдьаллар. Мин бииргэ үлэлээбит кыргыттарым: Люция Иннокентьевна Никифорова, Зоя Романовна Васильева, Вера Афанасьевна Николаева, Валентина Дмитриевна Алексеева, Матрена Романовна Егорова, Михаил Михайлович Михайлов, Агафья Капитоновна Ильина.

Билинни «Кустук» оҕо саадын үлэһиттэрин, нэһилиэк бары олохтоохторун үбүлүү-йүнэн үөрэн-көтөн туран эбэрдэлиибин. Барыгытыгар үрдүк ситиһиини, сайдам санаабытын, эйбэскитин ыһыктыбакка, үүнэ-сайда, айа-тута турун диэн алгыспын аныбын! Иитэр ыччаттаргыт үрдүк үөрэхтээх, киэн билиилээх, үрдүк култууралаах дьон буола улааттыннар! Таптыыр, куруук ахтар-саныыр кэлэктиибим үлэһиттэригэр үрдүк ситиһиилэри, тус олоххутугар дьолу-соргуну, кытаанах доруобуйаны баҕарабын.

Константинова Ульяна Кирилловна,

СӨ үөрэҕин туйгуна, үлэ бэтэрээнэ, педагогическай үлэ бочуоттаах бэтэрээнэ

Аҕа саастаах кэллиэгэлэрбэр, үлэһиттэрбэр махталым улахан

Мин 1970 с. Дьокуускайдаағы 2-с №-дээх педучилищени бүтэрэн, Дүллүкүтээҕи дьааһыла-саадка баспытаатынан үлэҕэ ылыллыбытым. Ол кэмнэ сэбиэдиссэйинэн Павлова Мария Петровна, баспытатаатынан Константинова Ульяна Кирилловна, ньээнкэлэринэн Васильева Марина Сергеевна, Семенова Екатерина Николаевна, Никифорова Мария Павловна үлэлээбиттэрэ. Оччотооҕу ирдэбилинэн бэйэбит кыахпыт иһинэн оҕолору эт-хаан өттүнэн сайыннарыы, тулалыыр эйгэни кытта билиһиннэри, оскуолаҕа киирэргэ бэлэмнээһин ытыллара. Оччолорго ханнык да сэминээрдэргэ педагогическай үлэһиттэри үөрэтии билинни курдук суоҕа.

Ньээнкэлэрбин ахтан ааһыахпын баҕарабын. Бары даҕаны оҕолоох-уруулаах, сүөһүлээх-астаах дьон суукканан үлэлиилэрэ, уонча оһоҕу оттолоро. Дьэбит хаһан да хайа да тымныыга сөрүүдүйбүтүн өйдөөбөппүн. Балыһалар ыйы ыйдаан харантыыннаан, детдом курдук үлэлиирбит. Онно оҕолору сууйан-тараан, таҕастарын-саптарын көрөн-истэн, куруук ыраастык, чэбэрдик илдьэ сылдьарбыт. Ол барыта ньээнкэлэр бараксаттар сыламтата суох үлэлэрин түмүгэ буолара.

Тустаах үлэбит таһынан оттунар маспытын тыраахтар бырысыабынан кыһынҕы тымныыга тиэيي, мууспутун күөлтөн көйөн таһаары үлэтэ барыта бэйэбит күүспүтүнэн барара.

1973 с. Кононова Маргарита Михайловна сэбиэдиссэйнэн ананан кэлбитэ. Кини туруорсуутунан ыйы ыйдаан харантыннанарбыт тохтообута, өрөбүл күн өрүүр буол-буппут.

Арай биирдэ, сопхуос саҥа тэрилиннэҥин утаата, Ан Василий Иванович парткомга ынгыран ылла уонна отделениеба «дайааркалыы табыс» диэтэ, мин ону сөбүлэхэччи буоллум. Онтон кирибиппэр сэбиэдиссэим Мария Петровна уонна Ульяна Кирилловна «үлэбэр хаал, дайааркалыы тахсыма» диэн сүбэлээн үлэбэр хаалбытым. Аны санаатахха, кэлин туох үлэһит буолуом эбитэ буолла. Онон аҕа саастаах кэллиэгэлэрбэр, үлэһит-тэрбэр махталым улахан.

Бастакы үлэһит кэлбит сылбар бииргэ сылдыбыт оҕолорум Феофанова Лара, Ксенофонтова Лиза, Золотарева Люда, Иванова Роза, Лебедкина Люда, Аталларова Анна, Егоров Витя, Николаев Алеша, Николаев Гоша, Обоева Маша, Анисимова Еля, о.д.а. Кинилэри олус күндүтүк саныыбын.

Онтон 1977–1990 сс. салайар үлэбэ ыланнар дьыссааппыттан тэйэн баран, 1990 с. мэтэдьийинэн анаммытым. Онтон «сэбиэдиссэйдээ» диэннэр, саҥа тутулан эрэр 4 куорпустаах дьыссаакка үлэбэ анаабыттара уонна «үлэбэ киллэр» диэн буолбута. Эргэ дьыссаакка уруккулуу үлэһит олордохпутуна, оччолорго райсовет бэрэссэдээтэлэ Чомчоев Анатолий Игнатьевичка эрийэн, «Дьыссааты тоҕо саптардын, дьонум үлэтэ суох хаалыахтара, дьыссааты астар» диэбиппэр, эттэ: «Ити эргэ дьыссааккытыгар салгыы үлэлээн бардаххытына, хаһан да саҥа дьыссаакка кириэххит суоҕа, онон дьоннун барытын ити саҥа дьыссааты ситэриигэ үлэлэт», – диэбитэ уонна эбии элбэх штаты көрбүтэ. Дьыссаат үлэбэ кириитигэр үлэһиттэр үлэ бөҕөнү көрсүбүттэрэ, онон 1993 сылга толору хааччыллыылаах түөрт куорпус үлэбэ кирибитэ.

Бу сопхуос дириэктэрэ Николай Захарович Дмитриев көбүлээһининэн, кини туруорсуутунан сопхуос балансыгар тутулан атабар турбут оҕо аймакка анаммыт тутуу буолар. Салгыы саҥа дьыссаат бүтэн үлэбэ кириитигэр Чомчоев А.И. быһаччы көмөтүнэн, хонтуруолунан кирибитэ. Нэһилиэккэ элбэх киһи үлэлэммитэ, элбэх оҕо хабыллан төрөппүттэргэ өйөбүл буолбута. Өссө да элбэҕи ахтан-санаан суруйуохха сөп этэ да манан кылгас ахтыбын түмүктүүбүн.

Михайлова Татьяна Елисеевна,

*Россия уопсай үөрэхтээһинин бочуоттаах үлэһитэ, Далыр,
Дүллүкү нэһилиэктэрин бочуоттаах олохтооҕо*

Олохпун анаабыт тэрилтэм

1981 с. кэргэним үлэһит сиригэр Дүллүкүгэ көһөн кэлбиппит. Оскуолаба миэстэ суоҕун иһин, дьыссаакка үлэбэ кэпсэтэ барбытым. Барыам иннинэ долгуйуу бөҕөтө. Ону кэргэним: «Туохтан долгуйаҕын, дьыссаат сэбиэдиссэйэ Васек ийэтэ, норуот киһитэ, уолун курдук киэн харахтаах, бааһынайдыны, кырасыабай дьахтар», – диэн уоскута сатаата. Васегу билэбин. Кини дьэ тутта сырыттаһытына, кэргэммер кэлэн сэлэһэн ааһааччы. Дьэ ити курдук биир үтүө сайынҥы күн дьыссаакка тийдим. Кириэн кэлбитим остуол баһыгар киэн харахтаах, чахчы үтүө сэбэрэлээх дьахтар олорор. Ол гынан баран хайдах эрэ Васекка майгынаабат. Онон сэрэнэн дорооболоһон баран, «Ульяна Кирилловна?» диэн ыйытарды санардым.

«Ээ, Кирииллэбинэ оройуонна барбыта, эн туох наадалаах оҕоҕунуй?» диэн төттөрү ыйытааччы буолла. Ситинник кэпсэтэн билсиппит дьааһыла ньээнкэтэ Ааныска буолла. Дүллүкү дьыссаатын кытары билсиппим итинник саҕаламмыта.

Онтон ыла номнуо отут сыл ааста. Ол гынан баран бастакы үлэлээбит кэмнэрбин билигин да субу курдук өйдүүбүн уонна чахчы да кэрэ, көнө-көрсүө майгылаах дьоннуун алтыспыт, кинилэртэн элбэххэ уһуйуллубут, үөрэммит эбиппин диэн киэн туттабын.

Учуутал үөрэхтээхпин да, миэстэ суоһунан элбэх дуоһунаһы боруобалаабытым. Пуобарынан сағалаабытым, завхоһу, ньээнкэни, бэл уот оттооччуну уонна харабылы (охраннигы) солбуйа сылдыбыт да кэмнэрдээбим. Уонна дайаарка бүппэт солбудаһыктарыгар сылдьан, ынах ыырга, сайынгы субуотунньуктарга от охсорго, дьыссаат өрөмүөнүгэр оһох өрөмүөннүүргэ – барытыгар тэрилтэбэр үөрэммитим, ол барыта олохпор барыта да туһалаах буолбута. Аһыйах да буолларбыт, эргэ дьыссаакка үлэлии сылдьаммыт, нэһилиэк туох баар тэрээһиннэригэр көхтөөхтүк кыттаммыт инники күөһүнэ сылдьарбыт. Көрү-нары көбүлүттэн туппут оччотооһу дьүөгэлэрбин – Кириил-лэбинэни, Аанысканы, Леһа Любатын, Настааны, Пашаны, кэнники үлэлии кирибит кыргыттары истинник ахтабын. Күлэн-үөрэн, дьээбэлэһэн, хайдахтаах да ыарахан үлэни толлубакка толорорбут, билбэккэ ситэрэрбит.

Бастакы иитиллээччилэрбин хаһаангыларбынааһар да ордук саныбын. 25 оһоттон 7 эрэ кыыстааһым. Кинилэри кытта таһырдыа тахсан кириэппэс былдыһан, хаарынан сэриилэһэн оонньуурбут. Уолаттарым сэтгэ кыыстарын сатаан үллэстибэккэ улахан кыһалжаһа тиксэ сылдыбыттара. Бу оһолорум билигин үксүлэрэ үөрэхтээх, үлэһит, ыал-күүс дьоннор. Көрүстэхпитинэ сүрдээх истинник кэпсэтэн аһабыт. Кыргызтарым үксүлэрэ педагог идэлээхтэр. Онтон иккитэ – дьыссаат иитээччилэрэ, Моисеева Маайыс билигин бэйэбин кытары бу дьыссаакка үлэлиир.

Саһа дьыссаакка киирэн баран, 1994 с. сэбиэдиссэйбит Михайлова Татьяна Елисеевна оройуонһа көһөн, кини оннугар анаммытым. Ыһыллы-тоһуллуу кэмигэр түбэһэн үлэлииргэ чахчы ыарахан этэ. Ол да буоллар олох ирдэбиллэрин тутуһан үлэбитин сағалы сағалаабыппыт. Мин үлэлиир кэммэр тубинфицированной оһолорго аналлаах круглосуточной босхо группа аһыллыбыта. Манна элбэх оһо сылдьан до-руобуйаларын туругун тупсарбыттара. Бу үлэлиир кэмнэрбэр күүс-көмө, сүбэ-ама буол-бут истин дьүөгэлэрбэр Ульяна Кирилловнаһа, Ритаһа, ыраахпын чугаһатыспыт, тэ-рилтэ наадатыгар тэнгэ сүүрсүбүт кэргэммэр Анатолий Александровичка махталбын тиэрдэбин.

Билигин биэнсийэһэ да тағыстарбын, олохпун анаабыт тэрилтэбэр ыстаарсай бас-пытатаалынан үлэлии сылдыабын, эдэр кыргыттарга настаабынньыктаан үлэ мууда-растарыгар үөрэтэбин.

Николаева Вера Афанасьевна,
СӨ үөрэжин туйгуна

Мин Дүллүкү оһо саадыгар оскуоланы бүтэрэн баран, 1985 с. үлэлии кирибитим. Сэбиэдиссэйинэн Ульяна Кирилловна Константинова үлэлиир этэ.

Бастаан үлэбин ньээнкэнэн сағалаабытым. 1 сыл үлэлээн ба-ран үөрэнэ барбытым. Ол биир сыл үлэлиир кэммэр нэһилиэк олоһор сүрдээх көхтөөхтүк кыттарбыт. Кулууп иһинэн үңкүү куруһоога тэриллэн, биһиги онно, дьыссаат эдэр үлэһит кыргыт-тара, үңкүүлүүр этибит. Узнаева Марфа, Константинова Марианна, Сабарова Валя уонна мин буолан үңкүүлээн араас куонкурустарга, бэстибээллэргэ кыттарбыт, нэһилиэктэри кэ-рийэн гастроллуур этибит.

Онтон 1992 с. Дүллүкүгэ кийиит буолан кэлэн оһо көрөн олордохпуна, ол сағана сэбиэдиссэй Татьяна Елисеевна, саһа үлэһэ киирээри турар дьыссаакка иитээччинэн үлэһэ ылбыта. Саһа дьыссаат үлэһэ ки-

рэр араас үлэтигэр бары биир киһи курдук үлэлээн, саас саҥа 4 объектаах дьыссаат үлэ-бэ кирибитэ. Мин орто бөлөх оҕолоругар Кан Нина Михайловнаны кытта иитээччинэн үлэбитин саҕалаабыппыт, группаҕа 20-чэ оҕо баар этэ, иитээччи көмөлөһөөччүлэрэ Алексеева Валентина Дмитриевна, Софронова Мария Васильевна этилэр. Саҥа дьыссаакка үлэ саҥалыы, сэргэхтик саҕаламмыта. Бары да эдэр буолан, бары турунан, группаларбытын араас зоналарынан араартаан, араас тэрээһиннэри ыытарбыт, бэрт сэргэх кэмнэр этэ.

Онтон 1977 с. Дүллүкү баһылыга: «Эдэр киһи сэбиэдиһсэйдээн көр», — диэбитэ. Ону сөбүлэһэн балаҕан ыйын 30 күнүттэн саҕалаабытым.

Бу сылларга Дүллүкү нэһилиэгэр элбэх тубконтактаах оҕо баара. Ону баһылыгы, олохтоох балыһаны кытта кэпсэтэн, сүбэлэһэн баран, туруорсан, сүүрэн-көтөн биир группаны санаторнай оҥорбуппут. Группабут хонуктаах этэ, онон эбии икки түүннү ньээнкэ, биир биэлсэр ставкаларын көрөн, эбии үс киһи үлэбэ ылыллыбыта. Биэлсэринэн Ильина Нина Николаевна кириэн, валеологияҕа бырагыраама онорон, оҕону эт-хаан өттүнэн сайыннарар, чэбдигирдэр процедураларынан араас хайыскалаах үлэни саҕалаабыта. Бу оҕолорго барыта натуральной аһылык, араас битэмииннээх, үрүн аһынан хааччыйан оҕолор туруктара тупсан барбыта.

Дьыссаат материалнай-техникскай базата эргэрибитин учуоттаан, олохтоох дьаһалта баһылыга Ан Иван Иванович, ПО бэрэссэдээтэлэ Егор Алексеевич Николаев өйөөннөр уонна төрөппүттэр көмөлөрүнэн синтезатор, музыкальнай центр, микрофон, минитренажер, мань таһынан духобуой ыскаап, морозильник, халадыынньык, таҥас сууйар массыына, оҕо аналлаах 55 утуйар таҥас атыыласпыппыт. Олохтоох администрация туттуллубут да буоллар көмүүттэр биэрибитэ.

Дүллүкүтээҕи КМО-нан элбэх үлэ барара. Сыл ахсын оҕолорго нуучча тылыгар, математикаҕа олимпиадалар, остуол оонньууларыгар, СОНОРго куталаһыылар, элбэх сонун куонкурустар ытыллаллара. Онон улуус киинигэр буолар күрэхтэһиилэргэ, олимпиадаларга, НПК-ға ситиһиилээхтик, тиһигин быспакка элбэхтик кытталлара.

Оскуолаҕа бэлэмнэнии группатыгар сылын аайы 20–25 оҕо дьарыктанара. Выпускниктарбыт көрдөрүүлэрэ куһаҕана суохтара. Холобур, 2001 сылга үөрэх хаачыстыбата 93,7 % (7 туйгун, 7 үчүгэй) тэнгэспитэ.

Оҕо дьыссаакка сылдыһыта сылтан сыл элбээн иһэрэ. Ол курдук, былаан 8 ый түмүгүнэн 73,9 % туолбута.

Иккис сайыммытын дьыссаат иһинэн оҕо былаһааккатын арыян үлэлэппиппит.

Мэтэдьиис Николаева Вера Афанасьевна Сунтаарга музыкальнай салайааччылар региональнай сэминээрдэригэр кыттан кэлэн музыкальнай салайааччы Данилова Маргарита Пантелеймоновнаны кытта элбэх саҥа сүүрээһиннэри киллэрибиттэрэ. Иккиэн бэрт бэриниилээхтик, таһаарыылаахтык үлэлээбиттэрэ.

Аҕыс сыл устата дьыссаат саастаах оҕолорго «Үрүйэчээн» ырыа куонкурсун, «Кэрэчээнэ», «Үрүн Уолан» көрүүлэри иилээн-саҕалаан ыыппыттар.

Бэһис сылын иитиллээччилэрбит «Чугдаара ыллаан» региональнай ырыа-үнкүү бэстибээлигэр кыттан жюри биһирэбилин ылары ситиспиттэрэ. Холобур, 2001 с. улахан оҕолор групповой үнкүүлэригэр 1-кы миэстэ, кыралар групповой үнкүүлэрэ Гран-при, сольнай үнкүүгэ Кристина Прокопьева 3-с миэстэни ылан кыайыы үрдүк үөрүүтүн билбиттэрэ.

Биир туттаах киһибитинэн завхоз Алексеева Лидия Андреевна этэ. Оҕолор тустарыгар кыһанан, кыһыннары салаасканан, саас-күһүн илиитинэн араас бордудукталары таһара, үрүн ас быстыбакка куруутун оҕолор остуолларыгар баар буолара.

Дьыссаат тустаах үлэтинэн эрэ мунгурдаммакка, нэһилиэк олоҕор көхтөөхтүк кыттар тэрилтэлэртэн биридэстэрэ этэ.

«Дьэбэрэнкэ» диэн мини-тһаатырбыт ахсыс сылын тэриллэн, нэһилиэк дьонун

үөрдэн-көтүтэн үрдүк сэнгээриини ылара. Мини-тыйаатыр Онхойго, Мэйиккэ, Кырыкыйга, Далырга, Харбалаахха, Балаҕаннаахха, Хомустаахха, улуус киинигэр гастроллаан кыра да буоллар үп киллэринэрбит. Маны таһынан 2 га бааһына сириҥ баһылыктан анатан, хортуоппуй олордон, сайын уопуска диэбэккэ, көрөн-харайан, 32 куулу ылан, ПО-ға туттаран ксерокс уонна видеоплеер ылыммыппыт.

Благоустройствоға элбэх үлэ баран олбуор кытытынан былырыынҥы олордубут 70 маспытыгар, талахпытыгар эбии 60 маһы олордон күөх зонабытын кэнгэтибиппит.

Кэлэктиип сылтан сыл үлэтин тупсаран, сананы, сонун сүүрээҥҥэри киллэрэн үлэлиир. Иитэр-такайар оҕолорун ситиһилэриттэн кынаттанан, элбэх сыраларын биэрэн айымныылаахтык үлэлээбиттэрэ уонна үлэли сылдыаллар: 40 сыл педстажтаах Константинова Ульяна Кирилловна, мэтэдьиис Николаева Вера Афанасьевна, иитээччилэр Константинова Марианна Ивановна, Дорофеева Людмила Николаевна, Кочкина Саргылана Константиновна, Гаврильева Капитолина Илларионовна, Васильева Зоя Романовна, Афанасьева Елена Петровна, Николаева Анаматия Анатольевна, Никифорова Лена Васильевна, медсестралар Ильина Нина Николаевна, Ильина Татьяна Яковлевна, иитээччи көмөлөһөөччүлэрэ Никифорова Люция Иннокентьевна, Алексеева Валентина Дмитриевна, Иванова Матрена Романовна, Ильина Агафья Капитоновна, Иванова Наталья Аркадьевна.

Үлэлэригэр бэриниилээх, туруу үлэһиттэр нэһилиэк махталын, убаастабылын ылаахтарын ылаллар.

Сыл ахсын ытыллар «Нэһилиэк күнүгэр» бастын тэрилтэ аатын ылбыппыт элбэххэ эбээһинэстээбитэ. Онон төрөппүт көмөтө эмиэ өйбүл буолбута саарбаҕа суох. Ол курдук күһүн аайы муус ылан, оҕолорбутугар ыллыыр-үҥкүүлүүр таҥастарын тигэн, айаҥна тиэһиньикэнэн хааччыйан көмөлөһөллөрө улахан тирэх буолбута, онон төрөппүттэрибитигэр улаханник махтанабыт.

Дьыссаат үлэтин элбэх эриирдээх-мускуурдаах үлэтигэр үтүө да дьоннору кытта үлэлээмин кинилэртэн үгүскэ үөрэммитим, такайыллыбытым, элбэх сырабын биэрбитим. Онон маннайгы үлэм саҕаламмыт сирэ Дүллүкү барахсан, «Кустук» дьыссаата диэн үтүө өйдөбүл миэхэ олус диринник ингэн хаалбыт.

Эдэрдэри, бары дьыссаат үлэһиттэрин, үлэҕитин убаастыыр, таптыыр, кырдыаҕас бэртэрэн дьоннутун мэлдьи ытыктыыр, саныыр буоларгытыгар баҕарабын уонна үлэҕитигэр ситиһиини, кытаанах доруобуйаны, тус бэйэҕитигэр дьолу баҕарабын.

Бииргэ алтыһан үлэлээбит, билигин үлэли сылдыар кэллиэгэлэрбин барыгытын үбүлүөйүнэн эбэрдэлиибин.

Николаева Валентина Ивановна,
1 категориялаах Үөһээ Бүлүүтээҕи «Ньургунун»
оҕону сайыннарар киин иштээччитэ

Дүллүкүтээби «Кустук» оҗо саада 2002–2004 сс.

Мин Дүллүкүтээби «Кустук» оҗо саадыгар сәбиэдиссәйинән, нәһилиэк баһылыга Ан Уйбаан Уйбаанабыс этиитин ылынан, 2002–2004 сс. үлэлээбитим. Үлэҗэ ынгырарыгар, Уйбаан Уйбаанабыс методическай үлэҗэ болҗомто уурарга сүбэлээбитэ.

Кэлэктиипкэ өр сылларга оҗо иитиитигэр бәриниилээхтик айа-тута үлэлээбит уопуттаах иитээччилэр Константинова Ульяна Кирилловна, Гаврильева Карпиена Илларионовна, Никифорова Лена Васильевна, Афанасьева Елена Петровна, Николаева Анаматия Анатольевна, Константинова Марианна Ивановна, Дорофеева Людмила Николаевна, көмөлөһөөччүлэринән Васильева Зоя Романовна, Иванова Матрена Романовна, Иванова Наталья Аркадьевна, Ильина Агафья Капитоновна, Андреева Мария Петровна үлэлии сылдыбаллара. Музыкальнай

хайысха салайааччытынан Данилова Маргарита Пантелеймоновна, Ан Розалия Кирилловна, медиктэр Ильина Нина Николаевна, Ботакова Татьяна Яковлевна этилэр. Булар-талар, хаачыйар чааска Алексеева Лидия Андреевна — сүрүн киһи, минньигэс астаах пуобардарынан Феофанова Людмила Степановна, Дорофеева Раиса Николаевна, тас үлэһитинән Андреев Егор Алексеевич, тангас сууяаччынан Никифорова Люция Иннокентьевна, охранниктарынан Михайлов Михаил Михайлович, Степанов Владимир Иннокентьевич үлэлиир этилэр.

Үлэбитин мэтэдьиис Лена Васильевнаны кытта былааннаан, тематическай нәдиэлэлэринән, декадаларынан наардаан ытарбыт. Оҗолорго анаан элбэх интэриэһинэй тэрээһиннэр, сайыннарар куонкурустар, олимпиадалар ытыллыбыттара. Элбэх кустовой олимпиадалары, күрэхтэри тэрийән ыппыппыт. Иитиллээччилэрбит улуустааҗы күрэхтэргэ ситиһиилээхтик кытталларыттан бары мунура суох үөрэрбит. Чугастааҗы Хоро, Далыр, Кырыкый нәһилиэктэр дьыссааттары кытта уопут атастаһа, хардары-таары ыалдыттаспыппыт. Аһаҗас дьарыктары ытан, мероприятияларга сылдыһан, дьыэлэрин-уоттары хайдах тэринән олороллорун көрбүппүт, элбэх санганы билбиппит. Боотулууга ытыллыбыт өрүс унуордааҗы үөрэх тэрилтэлэрин педагогическай ааҗыларыгар эдэр иитээччилэрбит ситиһиилээхтик кыттыбыттара. Ону таһынан, үөрэх управлениета ытар сәминээрдэригэр иитээччилэрбитин ытан, кытыннан, дьарыктарга сылдьан көрөн үөрэнэллэригэр, сайдалларыгар сүрүн болҗомто ууруллубута. Ити кэмнэ иитээччилэр Никифорова Лена Васильевна, Афанасьева Елена Петровна, Константинова Марианна Ивановна, Дорофеева Людмила Николаевна үрдүк, орто үөрэх кыһаларыгар кэтэхтэн үөрэнэр этилэр.

Биир саамай улахан ситиһиитинән 20 миэстэлээх эбии группа туруорсан астарбыппыт буолар. Оччотооҗу үөрэх управлениетын сәбиэдиссәйэ Иван Иванович Кондаков, нәһилиэк баһылыга Иван Иванович Ан өйөөбүттэрэ. Үлэлээбэккэ турар куорпуһу дьыссаат кыргытара, завхоз Лидия Андреевна салалтатынан бэйэлэрэ өрөмүөннән күһүн үлэҗэ киирбитэ. Ол түмүгэр техүлэһиттэр хамнастара үрдээбитэ. Нәһилиэк олохтоохторо үләнэн хааччылыларыгар көмөлөспүппүт. Эбии 4 үлэ миэстэтэ тахсан, санга үлэһиттэр кэлбиттэрэ.

Үлэ таһынан, урут да, билигин да, «Кустук» оҗо сайыннарар киинэ — нәһилиэк бастыг тэрилтэтэ. Сүрдээх көхтөөх кэлэктииптээх. Бэйэтэ кулуупка кәнсиэр көрдөрөр, атын нәһилиэктэргэ гастроллаан кэлэр талааннаах үлэһиттэрдээх, ону таһынан араас кулууп, нәһилиэннэ ытар тэрээһиннэригэр, субуотунньуктарыгар мэлдьи бастакы сылдыар тэрилтэ.

Дүллүкүтээфи «Кустук» оҗо саадыгар сэбиэдиссэйдээбит сылларбар тус бэйэм элбэххэ үөрэммитим, сайдыбытым. Үлэлээбит кэлэктииппэр барҗа махталбын тиэрдэбин. Иитэр-сайыннарар үлэбитигэр өссө үрдүк ситиһиилэри, барыгытыгар дьолу-соргуну баҗарабын.

Лаппарова Айталина Лазаревна

«Кустук» дьыссаат Дүллүкү нэһилиэгин ааттата турдун

Мин оҗо сааһым Үөһээ Бүлүү улууһун Далыр нэһилиэгэр ааспыта.

Оскуоланы 1986 с. бүтэрээт, Дьокуускайдаағы 2-с №-дээх педучилищеҗа иитээччи идэтигэр үөрэммитим. 1989 с. үөрэхпин бүтэрэн, Далыр нэһилиэгэр оскуолаҗа шестилетка кылааһыгар иитээччинэн киирбитим. Ол саҗана Үөрэх управлениетын начаалынньыгынан Васильев Евгений Данилович үлэлии олорор кэмэ этэ. 1 сыл оскуолаҗа үлэлээн баран, Далырга «Кэнчээри» оҗо саадыгар иитээччинэн үлэлии көспүтүм. Ол саҗана сэбиэдиссэй Одолунова Мария Петровна этэ.

Билигин салайааччы буолан олорон санаатахпына, саамай тирэх буолбут дьоммунан Мария Петровна Одолунова, Венера Михайловна Донская буолбуттар эбит. Кинилэртэн элбэҗи билэн-көрөн, элбэх сүбэ-ама ылан сүрдээх таһаарылаахтык үлэлээбит кэмнэрбин күндүтүк саныыбын. Төһө да аҗыйах сыл үлэлээтэрбин төрөөбүт дойдум «Кэнчээри» дьыссаат оччотооҗуга улууска үрдүк таһымнаах үлэлээх этэ. Ол иһин үөрэҗири Үөһээ Бүлүүтээҗи салаата бу дьыссааты өрүс унуоргу оҗо саадтарын кытта холбоон кустовой методической холбоһук онорбута. Үлэлээбит кылгас уопуппун бу Дүллүкүгэ кэлэн бараммын үлэбэр күүскэ туттубутум. Далыр дьыссаатын КМО үтүө уопуттан өрүс унуордаағы ыаллыы сытар дьыссааттар иитээччилэрэ бары да практической, методической көмөнү ылар этибит. Ол туоһутунан билигин улууска инники күөннэ сылдыар иитээччилэр махталлара үгүс, ону сүрдээҗин билинэбит. Билинҗи көлүөнэ иитээччилэргэ билигин да ол билиибитин тириэрдэ сатыыбыт. Ахсаана ааҗыллыбат аһаҗас дьарыктар, оҗолорго тэрээһиннэр, педагогической сүбэлэр, оройуон таһымнаах араас үлэлэр көрүннэрэ күргүөмнээхтик өрө күүрэллэрэ.

Онтон 1991 с. ыал буолан, 1993 с. Дүллүкүгэ көһөн кэлбиппит. Кэргэмминээн Павел Васильевичтыын олорбуппут 29 сыл буолуохтаах этэ быйыл. Ыарахан ыарыыттан 2020 с. ыам ыйын 6 күнүгэр бу орто дойдуттан суох буолбута. Аан бастаан сэбиэдиссэйдир сылларбар саамай күүс-көмө буолбут киһим кини буолар. Киэн эбэ хочолордоох, киэн нэлэмэн сыһылардаах, үтүө-мааны дьоннордоох Дүллүкү нэһилиэгин иккис төрөөбүт дойдум курдук онгостон, манна ыал буолан, 3 оҗобут күн сирин көрбүттэрэ уонна үлэһит үрдүк аатын ылбытым кэрэһилииллэр.

Аан бастаан кэлэн баран оҗолорбун көрөн олорбутум. Дьыссаат дьэндэйбит дьиэтин ыраахтан көрөн, «Бу сырдык, ыраас дьиэҗэ үлэлээбит киһии» диэн элбэхтик саныыр этим. Онтон биир үтүө күн 1999 с. маҗаһыынҗа тиийбиппэр дьыссаат сэбиэдиссэйэ Николаева Валентина Николаевна көрсөн, «Солбукка кииринг дуо?» диэн ыйытан үөрдүбүтэ. Тутатына сөбүлэһэн үлэлии киирбитим. Наһаа үчүгэй улахан кэлэктиипкэ киирэн, тутта уопсай тылы булан үлэлээн-хамсаан барбытым. Бастаан иитээччини

солбуйан баран музыкальнай салайааччынан үлэлээбитим. Онтон 2000 с. хонуктаах группа миэстэ тахсан бастайааннай иитээччи үлэтигэр анаммытым. Ол сағана хонуктаах группа 20 оҕо сылдьар этэ. Биир иитээччим Ульяна Кирилловна Константинова, младшай баспытатааллар Матрена Романовна Егорова, Тимофеева Марта Михайловна, түүнгү ньээнкэлэр Томская Александра Николаевна, Афанасьева Светлана Петровна этилэр. Сүрдээх иллээхтик үлэлээбиппит. Оҕолор бэнидиэнныккэ кэлэн баран бээтинсэбэ барааччылар. Ульяна Кирилловнаны оҕолор «эбээ-эбээ» диэн ынгырааччылар. Кини группа иһигэр баар буоллабына, Ульяна Кирилловнаҕа дьиэтигэр сылдьар курдук уютнай, дьиэтээҕи обстановка буолааччы. Наҕыл, хаһан да оҕолору мөхпөт, куруук кинилэри үөрэтэ-такайа сылдьааччы. Онон мин киниттэн элбэҕи билбит, элбэххэ үөрөппит-такайбыт настаабынныгым буолар. 2002 с. сэбиэдиссэийинэн Лаппарова Айталига Лазаревна кэлэн үлэлээбитэ. Кэлэн сүрдээх элбэх уларыылары киллэртээн үлэтин сағалаан барбыта. Бу сылга миигин ыстаарсай баспытатаалынан анаабыта. Онон эппиэтинэстээх үлэбэ киирэммин үлэ үөһүгэр оройбунан түспүтүм.

Бу үлэлиир сылларбар нэһилиэкпит баһылыгынан саамай үһүннук Иван Иванович Ан үлэлээбитэ. Кинини кытта биир тыл булан өйдөһөн үлэлээбиппит. Материальнай базабыт сайдарыгар, оҕолору иитиигэ-үөрэтиигэ, оҕолор астарын-үөллэрин хааччыыга элбэх сыратын уурбута.

Иван Иванович миэхэ салайар үлэбэ үрдүк үөрэх наадалаабын чинник этэн, 2004 с. Саха судаарыстыбаннай педагогической академияҕа (СГПА) «методист-организатор дошкольного образования» исписээлинэскэ үрдүк үөрэххэ үөрэммитим. Онтон 2011 с. «Менеджмент образования» исписээлинэһи ылбытым. Онон бу үрдүк үөрэхтэри ылбыппар Иван Ивановичка махталым улахан.

Ол кэмтэн номнуо 16-с сылбын сэбиэдиссэийинэн үлэлээн кэллим. Биһиги дьыссааппыт нэһилиэккэ 1961 с. үлэтин сағалаабыта. Бу сыллар тухары араас элбэх дьон үлэлээн-хамсаан кэллилэр.

2004 с. Лаппарова Айталига Лазаревна куоракка көһөн барбытын кытта миигин кини оннугар сэбиэдиссэийинэн анаабыттара. Бу кэмнэ нэһилиэк баһылыга Афанасьева Клара Капитоновна этэ. Дьаһалта дьиэбэ ынгыран, сүрдээх үчүгэйдик кэпсэтэн, албаан, бу улахан дуоһунаска үлэли киирэрбэр үтүө тыллары эппитин өйдүүбүн. Кини үтүө тыллара үлэбэр сүрдээҕин кынаттаабыттара. Клара Капитоновна улууска киирдэҕин аайы илдэ киирэн докумуоннарбын туттарарбар сүбэ-ама биэрээччи. Түгэнинэн туһанан, Клара Афанасьевнаҕа сүнгэн улахан махталбын тиэрдэбин.

Сэбиэдиссэийгэ саамай күүс-көмө киһитэ завхоз буолар. Бастагы үлэлиир сылларбар завхоз Лидия Андреевна Алексеева бэрт таһаарыылаахтык үлэлээбитэ. Кини дьыссаат материальнай базатын мэлдьи көрөн-истэн, аспытын-үөлбүтүн мэлдьи баар гынааччы. Араас элбэх тэрээһиннэри, куонкурустары, күрэхтэри ыытарга, делегациялары көрсөргө аһа-үөлэ дэлэйэ кэлбит ыалдьыттар бары сөбүн-махтайан барааччылар. Биир саамай бэтэрээн үлэһиппит таңас сууһааччынан үлэлээбит Люция Иннокентьевна Никифорова буолар. Эмиэ туспа суоллаах-иистээх биир тарбахха баттанар үлэһит этэ. Оҕолор таңастара куруук ыраас буоларыгар кыһаллан үлэлээччи, саастаахпын диэбэккэ, туора турбакка, араас күрэхтэргэ кыттааччы, волейболга оонньооччу. Дьону кытта уопсай тыл булан, кэпсээннээх-ипсээннээх үлэһит этэ. Ол курдук ахтан ааһыахпын бағарабын түүнгү охранныктарбытын. Урут түүнгү охранныкка икки штат көрүллэр этэ. Охранныгынан Михайлов Михаил Михайлович, Степанов Владимир Иннокентьевич кыһаллан-мүһэнэн, бэрт эппиэтинэстээхтик үлэлээбиттэрэ.

2007 с. улуустаағы оскуолаҕа кириэн иннинээҕи үөрэх сэбиэдиссэийэ Тумусова Любовь Васильевна ынгыран ылан, «Оҕону сайыннарар киин» буоларга үлэлэспэккит дуо» диэн сонун, үчүгэй идиэйэни этэн, онтон тирэх ылан, сүүрэн-көтөн, докумуон бөбө толорон, Дүллүкү «Кустук» саада статуһа үрдээн, «Оҕону сайыннарар киин» буол-

бута. Бу сыл 7 дьыссаат, ол иһигэр улуус иһигэр баар 5 дьыссаат, тыалартан Нам «Кэн-чээри» дьыссаата уонна биһиги дьыссааппыт бу статуһу ылар чиескэ тиксибиппит. Тутатына штаттар эбиллэннэр, үгүс штаттар бары 1,0 ставка буолбуттара, ону таһынан психолог, логопед, физрук штаттара эбиллибиттэрэ. Иитээччилэрбит бары үрдүк үөрэхтэнэн, профессиональнай таһымнарын үрдэтэн, бу статуска сөп түбэхэн, сүрдээх таһаарыылаахтык үлэлээн барбыппыт.

Умнубаппыт биһиги билигин бочуоттаах сынньаланна олорор иитээччибитин Гаврильева Карпиена Илларионовнаны. Кини 2006 с. бэлэмнэнии группатыгар үлэлиэбиттэн ситиһиилэрбит эбиллэн барбыттара.

Иитээччилэри иилээн-сағалаан сылдыбыт киһинэн Вера Афанасьевна Николаева буолар. Вера Афанасьевна биһиэхэ үлэлиир кэмигэр саамай өйдөөх, киэн билиилээх педагогунан биллэрэ.

Дьыссаат иһинэн «Дьээбэрэнкэ» мини-тыйаатыр үлэлиир этэ. Дьыссаат үлэһиттэрэ талааннара бөҕө, араас элбэх кэнсиэртэри туруорааччыбыт, араас сирдэринэн гастроллуу барааччыбыт. Ол курдук солбуллубат артыыстар Вера Афанасьевна Николаева, Людмила Николаевна Дорофеева, Маргарита Пантелеймоновна Данилова, Наталья Аркадиевна Иванова, Розалия Кирилловна Ан, Ульяна Кирилловна Константинова, Марианна Ивановна Константинова уо.д.а. буолаллар.

Билигин ыстаарсай иитээччинэн үрдүк таһаарыылаахтык үлэлии сылдыар Елена Петровна Афанасьева хас биирдии иитээччи таһымын үрдэтэригэр элбэх сүбэни-аманы биэрэр, араас элбэх улуустаабы, КМО иһинэн сэминээрдэри толкуйдаан ытталыыр.

Розалия Кирилловна Ан өр сылларга биһиги дьыссааппытыгар музыкальнай салайааччынан үлэлээн кэллэ. Эмиэ тарбахха баттанар биир туспа суоллаах-иистээх үлэһиппит буолар.

Кэлигини сылларга эдэр үлэһиттэр киирэннэр, үлэбит өссө тэтимирбитэ. Тарбахха баттанар иитээччилэрбит буола үүнэн эрэллэр Мария Владимировна Новгородова, Любовь Ильинична Седалищева, Аида Владимировна Степанова, Любовь Михайловна Тарасова, Мария Михайловна Бочетова, Мария Петровна Андреева. Кинилэргэ настаабыннык быһыытынан уопуттаах иитээччилэр Марианна Ивановна Константинова, Наталья Аркадиевна Иванова буолаллар.

Оҕолорбутун минньигэс аһынан күндүлүүр биһиги пуобардарбыт Ульяна Петровна Федорова, Елизавета Валериановна Алексеева буолаллар.

Үлэһиттэрбит бары да актыыбынай позициялаах, үлэни өрө туппут дьон. Ол курдук өр сылларга дьыссааттарын иккис дьыэ онгостубут биһиги убаастыыр дьоммут Марианна Ивановна Константинова, Валентина Николаевна Алексеева, Михаил Михайлович Михайлов, Владимир Иннокентьевич Степанов, Матрена Романовна Егорова, Агафия Капитоновна Ильина, Наталия Аркадьевна Иванова, Евдокия Николаевна Захарова, Валентина Николаевна Сидорова буолаллар.

Биһиги куруук умнубаппыт ытыктыыр бэтэрээн үлэһиттэрбитин Ульяна Кирилловна Константиновнаны, Елена Федоровна Евдокимованы, Мария Никитична Докторованы, Зоя Романовна Васильеваны, Карпиена Илларионовна Гаврильеваны, Вера Афанасьевна Николаеваны, Люция Иннокентьевна Никифорованы, Лидия Андреевна Алексееваны.

2018 с. өрөспүүбүлүкэтээби куонкурууска «Лучший сельский детский сад-2018» анал ааты ылан кыайыылаах үрдүк аатын ылбыппыт. Бу биһиги кэлэктиип оҕону иитиигэ-үөрэтиигэ биир санаанан үлэлиирбит түмүгэ буолар.

Бу үлэбитигэр биһиэхэ күүс-көмө буолар дьоммут биһиги төрөппүттэрбит буолаллар.

Инники үлэбит өссө таһаарыылаах буоллун, өрүү даҕаны «Кустук» дьыссаата улууска, өрөспүүбүлүкэбэ, Россияба Дүллүкү нэһилиэгэ баар эбит диэн ааттата турдун.

Никифорова Лена Васильевна,

«Кустук» Оҕону сайыннарар киин дириэктэрэ, СӨ үөрэҕириитин туйгуна

Култуура эйгэтэ

1935 с. ааҕар балаҕан аһыллыбыта (урукку сэбиэт дьиэтэ), сэбиэдиссэйнэн Ефремов Иван Тимофеевич-Молоо үлэлээбитэ. 1958 с. Бүтэйдээхтэн кулууп дьиэтэ көһөрүллэн киирэн, дьиннээх култуура киинэ баар буолбута. Ол иннинэ киинэ, кэнсиэр, мунньах оскуолаҕа буолара.

Ыччаттар кулууп ойбоһугар (бастакы дьиэ)

Кулууп, ТКДь сэбиэдиссэйдэрэ, дириэктэрдэрэ

Гаврильев Илларион Лаврентьевич — оҕуруот биригэдьиирэ.
 Алексеев Петр Семенович — сэбиэт бэрэссэдээтэлэ;
 Харабаев Апрель Иванович — милииссийэ эрэдэбиэйэ, начаалынньык.
 Петров Кирилл Сергеевич — ССРС култууратын туйгуна.
 Боронов Иннокентий Афанасьевич — күтүөт, СӨ култууратын туйгуна.
 Христофорова Валентина Ивановна — СӨ култууратын туйгуна.
 Петров Сергей Кириллович.
 Константинова Татьяна Егоровна, кийиит.
 Чоросов Михаил Гаврильевич — СӨ култууратын туйгуна.

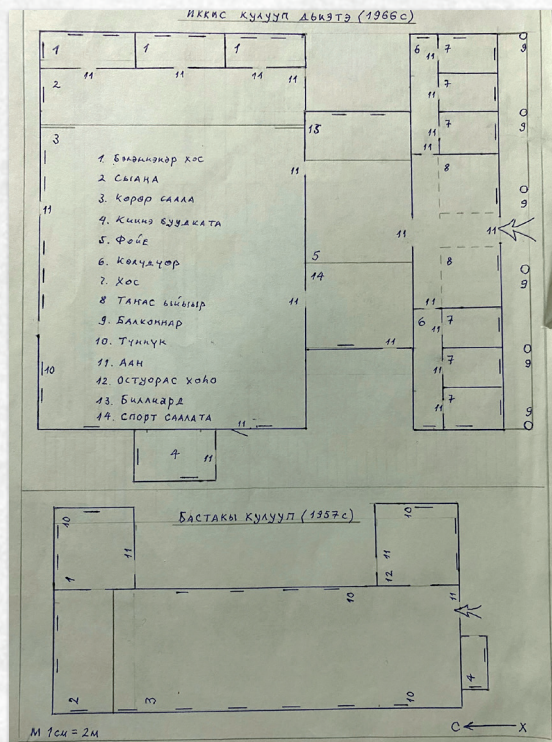
Хамнаһа суох байаныһынан Докторов Алексей Евдокимович, соробор Феофанов Степан Васильевич буолаллара.

Кэлин дьыгнээх байаныыс быһыытынан өр сылларга **Михайлова Наталья Дмитриевна** (Күүлэт) үлэлээбитэ.

Худруктарынан Константинова Анастасия Максимовна, Данилова Маргарита Пантелеймоновна, драматической куруһуок салайааччытынан Никифоров Яков Иванович үлэлээбиттэрэ, муусука оркестрын Чоросов Эдуард Гаврильевич салайбыта.

Өр сылларга остуораһынан Дьоруой ийэ Тарасова Мария Сергеевна уонна Чоросова Мария Васильевна үлэлээбиттэрэ.

1966 с. кэлин холкуос тутуучуларынан күүһүнэн спортивной саала буолбут **улахан култуура дьиэтэ** үлэбэ киирбитэ. Биригээдэ прорабынан сэрии бэтэрээнэ Константинов Григорий Иванович оройуон кулуубун майгыннатын туттарбыта, оттон 1985 с. **ТКДь-ны** МСО маастара Оконосов Дмитрий Кириллович салайар биригээдэтэ туппута. Онон култууралар билигин үһүс дьиэлэригэр үлэлиллэр.

Ижкис дьиэлэрин исхиэмэ-хаартата

Кулуупка 1950-1960-с сс. «Ньургун Боотур», «Кыһыл ойуун» дыраамалар бэркэ табыллан туруоруллубуттара. Бастакытын Гаврильев И.Л., иккиһин Алексеев П.С. бэлэмнээбиттэрэ. Онно оонньообут Александров Никита Семенович (Ынта), Федоров Иван Иванович (Быччыкы), Данилов Афанасий Иванович (Сынгааҕа суох), Данилов Данил Иванович (Нэтиэкэ), Санникова Мария Тарасовна, Федорова Евгения Титовна, Алексеев П.С., о.д.а. айбыт уобарастара дьон-сэргэ өйүгэр билигин да хаалбыттар. Нэһилиэк бу оонньоуларынан кыттан, икки төгүл оройуонна бастаан турар. Александров Н.С. норуодунай тыйаатырга Дьокуускайга артыһынан ылыллыбыта, 1957 с. Саха сирэ Москваҕа баран оонньоуругар Данилов А.И. Ньургун Боотур оруолугар дублерунан ылыллыбыта. Алексеев П.С. Оруос баай оруолун толорон, бу оруолу толорууга өрөспүүбүлүкэҕэ биллибитэ, оттон Санникова М.Т. Туйаарыма Куо оруолун ордук изиэнкуойан толорбута.

Самодельнай композитор Бойлохов Николай Иванович манна төрөөбүтэ, мантан силис-мутук тардан сайдыбыта, билигин кини аатын оҕо муусука оскуолата сүгэр. Саха сирин улуу ырыаһыта, ССРС норуодунай артыыската Ильина Анегина Егоровна манна төрөөбүтэ. Николай, Александр Габышевтар Хомустаах Чонгунуругар төрөөбүттэрэ. Санников Василий Иванович Бүлүү училищетыгар үлэлии сылдьан, Саха АССР култууратын үтүөлээх үлэһитэ буолбута, кини суолун манна үөрэммит Васильева-Соколова Маргарита Алексеевна баппыта, бэйэтэ СӨ култууратын үтүөлээх үлэһитэ үрдүк ааттаах. Бугулова Саргылана Даниловна оскуола кэнниттэн Ойбон күөлгэ ыанньыксыттаан баран, салгыы үөрэнэн ырыаһыт буолбута, «Туймаада» ансаамбыл сүрүн толорооччута буолан, СӨ үтүөлээх артыыската ааты ылбыта. Бугулова Иванида Олеговна — Олонхо тыйаатырыгар «Эйээр» этногруппа салайааччыта, СӨ култууратын туйгуна. Феофанова-Герасимова Надежда Константиновна — Дьокуускай куорат үгкүү тыйаатырын сүрүн үгкүүһүтэ уонна туруорааччыта. Тимофеев Михаил Михайлович Удачнайынан, Москубанан сахалыы-нууччалыы ырыа солиһын быһыытынан биллэр.

Ефремов Иван Тимофеевич – Молоо Ньурбаҕа төрөөбүтэ уонна сэттэ кылаас үөрэҕи ылан, Үөһээ Бүлүүнү булан, Дүллүкүгэ ааҕар балаҕан сэбиэдиссэйэ буолбута. Биир уолламмыта (Семенов Егор Федорович), нэһилиэк биир биллэр суоппара этэ уонна элбэх оҕолооҕо (кэргэнэ Семенова Матрена Семеновна).

Бойлохов Николай Иванович 1929 сыл кулун тутар 10 күнүгэр Арбандаҕа бартыһаан Иван Федотовичтаахха төрөөбүтэ.

Далыр сэттэ кылааһын бүтэрбитэ. «Арбанда» холкуоска суотчутунан, биригэдьииринэн үлэли сырыттаҕына, Грант Григорян оскуолатыгар үөрэтэ ылбыттара. Онтон бэттэх элбэх ырыаны айан нөччөх гынан көтүттэ, ол иһигэр «Тыыннаахтар умнубат сыллара» Саха сиригэр, кээҥ Арасыйаны тилийэ сүүрбүтэ. Анаабыр оройуонугар оҕо муусукатын оскуолатын, онтон кэлэн Үөһээ Бүлүүгэ итинник оскуоланы арыйбыта, ити оскуолалар иккиэн кини аатын сү-

гэллэр – кэнникитэ 2008 сыл ахсынньы 19 күнүгэр.

Санников Василий Иванович (1938–1980 сс.) Бүлүү училищетыгар үөрэммитэ уонна мууска учууталынан хаалбыта. Кэлин СГУ-ну, Москваҕа култуура институтун бүтэрбитэ, аспирантураҕа үөрэммитэ. Үлэлиир училищетыгар оркестр тэрийбитэ, Саха сиригэр бастакы композитора М.Н. Жирковка аналлаах музейы тэрийбитэ. Үлэтэ үрдүктүк сыаналанан, Саха АССР култууратын үтүөлээх үлэһитэ аат ингэрilliбитэ.

Хомустаах биир баай киһитэ Дмитриев Алексей Спиридонович (Бээйикэп уола) сэбиэскэй былаас олохсуйбутугар ойоҕун Мария Гавриловнаны, икки уолун Николайдаах Александры төрүт дойдутугар куоттаран кэриэтэ Ньурбаҕа илдьэн кэбиспитэ уонна ийэлэрин араспаанньатын бэрдэрбитэ. Онон соҕотох дьахтар оҕолоро буолан улааппыттара, үөрэммиттэрэ, үлэһит буолбуттара: **Николай Алексеевич Габышев** Саха сиригэр биир биллэр прозаик суруйааччыта, РСФСР уонна Саха АССР култууратын үтүөлээх үлэһитэ буолбута, оттон **Александр Алексеевич Габышев** Ньурба, онтон Саха тыйаатырын дириэктэрдэринэн үлэлээбитэ, Саха АССР үтүөлээх артыһа ааты ылбыта. Кинини кытта көрсүһүүтүн туһунан бу кинигэ ааптардарыттан биирдэстэрэ Федоров Анатолий Макарович манньк кэпсиир:

«Мин кинилэри эдэр сылдьан көрсүтэлиир этим, ордук Александр Алексеевичи. Аан бастаан оскуолаҕа үөрэнэ сылдьан, Дьокуускайга туста тийибитим уонна Саха тыйаатырыгар биир дойдулааҕым буолан, Александр Алексеевичи кэбинииэтигэр киирэн көрсүбүтүм. Кини «кэллэххинэ-бардаххына сылдьар, Хомустаах туһунан кэпсиир буол» диэбитин иһин куруутун сылдьааччыбын, бэркэ диэн истинник көрсөөччү. Мунунан көрбүт күөх улахан харахтааҕа, ыраас хааннаах, сахаларга бөдөн бэйэлээх, киһи хараҕар, ордук дьахтар аймах хараҕар быраҕыллар бааһынай киһитэ этэ. Майгы-сигили өттүнэн сымнаҕас, кэпсээнэ барыта баҕа санаа, фантазия курдук да буоллар, кини хохуттан санаам күүһүрэн, күлэн-үөрэн тахсарым. Оннук дьикти ураты дьобурдаах этэ. «Ийэбинэн эһэм Лөкөй диэн ааттаах бааһынай оҕонньор этэ», — диэн кэпсиирэ. «Аҕабын билбэппин. Хата биир эмит олохтоох киһиттэн истэнгин ойуулаан кэлээр», — диэн сорудах биэрэрэ. Ону толорон Өлөксөй Дойдуукаптан (Бааһынай) ыйытан тийээн кэпсиirim. Тетя

Катя диэн кэргэнин ааттыра, үс оҕолоохпут диирэ. «Ньукулай Иркутскай уобаластан төрүттээх Курчатова Татьяна Прокопьевналыын түөрт оҕолоохтор», — диэн кэпсиирэ».

Габышевтар балтылара Аэлиталыын

Александров Никита Семенович

Ынта Микиитэ (1874–1960 сс.) Дүллүкү нэһилиэгэр Сибээһик аҕатын ууһугар дьаданы Ыксаадар Марыыната диэн аҥаардас дьахтартан 1874 с. төрөөбүт.

20 саастааҕар дойдутуттан тэлэһийэн баран, 1931 сылга диэри Бодойбонон, Мачанан, Өлүөхүмэнэн олохсуйан сылдыбыт. 1912 сылга Ленатааҕы (Бодойбоҕо) ытыалаһыыга баар эбит, собостуопкаҕа кыттыбатах. Өлүөхүмэ Кыыллааҕар кэргэннэнэн олорубут, олохтоох баайдарга үлэлээн сылдыбыт. Уоллаах кыыс оҕолообуттан кыыһа кыра сааһыгар ыалдьан өлбүт. Уола Илья Никитич Аҕа дойду сэриитигэр 1942 с. Калининскай фронтта сураҕа суох сүппүт.

Александров Н.С. олонхолуур идэтин эдэр сааһыттан сайыннарбыт. «Баайдарга хамнаска сылдьан күнүс үлэлээн баран, киэһэттэн саҕалаан түүнү быһа олонголоон хонорум», — диэн ахтара. Ойуумсуйар дьон кини олонхотуттан кырыыс, алгыс тылы этитэн истэн ойууннууларыгар туһанаары, манһа биэрэн, көрдөһөн хат-хат олонхолотор түбэлтэлэрэ баар эбит.

Никита Семенович олонхотун таһынан элбэх сахалыы ырыалары, сэһэннэри, номохтору, остуоруйалары, ойуун кырыыстарын, алгыстарын билэр эбит. Хас олонхону билэрэ биллибэт, ордук чорботон:

«Күн киһитин күүстээбэ
Күүстээх от аһылыктаах,
Күөкүрүмэ сүүрүк аттаах
Көр Буурай бухатыыр...» — диэн олонхону олонхолуура.

Олус үһүн олонхо быһыылааҕа, сэттэ киэһэ кэпсээн бүтэрэрим диэн ахтара. Бүтэй, сөҥ куолаһынан чуолкайдык, лоп-бааччы кэпсээн суккуйара. Тыла олус уус-уран киһини киһи иһиттэр истэ олоруон курдуга. Бэйэтэ абааһыны, таһараны, ойууну итэҕэйбэт этэ. Биридэ аатырар ойууну олонхотун абааһытын кырыыһынан салынарбытын туһу-

нан ахтара. Сэрииннигэр ыраах тыалы сылдьан биир ыалтан холдьюбуллан баран, ойуун алгыһын кэпсээбитигэр көрдөһөн туран маньылаан хоннорбут түбэлтэлэрэ баара.

Дьокуускайдаағы филиал архыыбыгар Александров Н.С. «Көр Буурай бухатыыр», 2 төгүл: 1925 с. Г.С. Торонов, 1940 с. И.Н. Григорьев суруйбуттара уурулла сытар. Бу олонхоҕо уопсайа 13 тыһыынчаттан тахса хоһоон устуруоката баар, ол аата ортону үрдүнэн кээмэйдээх олонхо. Александров Н.С. кырдьан баран сэрииннигэр «Ньургун Боотур» олонхоҕо дыраама туруоран, Уот Уһутаакы оруолун толорон, Дүллүкүлэр оройуонна көрдөрөр оонньууларыгар элбэхтик аатырбыта.

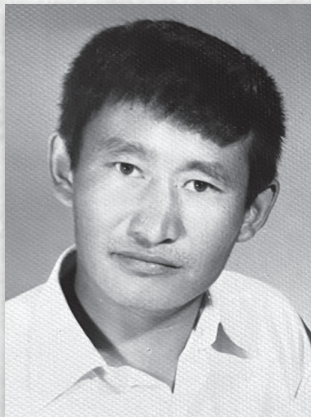
Ынта Микиитэ Дьокуускайга олорор кэмигэр Саха тыйаатырыгар артыыстаан сылдыбыт. П.А. Ойуунускайы ол бириэмэҕэ хаста да көрбүт. «Кыһыл ойуунна» ойуун оруолун толоро сылдьан, биир биллэр ойуунна дьукаахтаһа сылдыбыт. Онно ойууна бопсор эбит: «Наһаа иччилээх тыллары сангарар эбиккин, ойууннуургун тохтот». Оччолорго кини кэргэннээҕэ, 3-тээх кыыс оҕолооҕо үһү. Ол кыһа биир сарсыарда ыалдьан баран күнүс, күн ортото, эмискэ өлөн хаалбыт. Онтон хомойон: «Бу дойдуга сатаан сылдыһам суох», — диэн, ойбууттан араҕан дойдутугар кэлэн хаалбыт уонна ханна да барбатах.

Оччолорго Носпуо (НСПО) диэн баара. Онно түүлээхчит, булчут быһыытынан дуогабардаһан, 4 буолан Тылгыны диэки бултуу барбыттар. Онно сылдьан ыалларга хонолор эбит. Хонор ыаллара ыйыталлар эбит: «Ким диэн ааттаах-суоллаах дьонноргутуй, бу хайа диэки баран иһэбит?» Оччоҕо Микиитэлэрэ:

«Ырыган Билиип,
Ыстахаанабыс Өлөксөй,
Ынахсыт Энэнтэй,
Ыйыстарын дьүүлүн билбэтэх Ынта Микиитэ
Ат көлөлөнөн,
Апсаанай бурдук ыһыктанан,
Арҕаа тыаҕа ананан,
Айаннаан бултуу сылдыбыт», — диэн барыларын биирдэ билиһиннэрэр эбит.

Саас, куйуур кэмигэр, куйуурдаан кэлбит кэнниттэн Ынта Микиитэ үтэхэҕэ мунду үөлэр. Онтуката ситэ буһа илигинэ сиэн кэбиһэр. Үтэхэтэ барыта хаан буолар. «Сиикэрик да буоллар сиэччибин, аһаах да буоллар аһааччыбын, тон да буоллар тонсуйа олорооччубун, — диэбитэ.

1994 сылтан «Айан» хостуруолунай бөлөх (салайааччы Константинова Анастасия Максимовна), 1995 сылтан «Оһуокай» түмсүү (салайааччы Федоров Василий Дмитриевич), 1997 сылтан дьыссаат кэлэктиибин күүһүнэн «Дьээбэрэнкэ» көр-күлүү минитыйаатыра (салайааччылар Слепцова Ольга Николаевна, Данилова Маргарита Пантелеймоновна) ситиһиилээхтик үлэлииллэрэ. 1950 сылтан үлэлиир драматическай куруһуок үлэтин салҕаан, Никифоров Яков Иванович салайар куруһуога сылга ортотунан 1-2 улахан айымньылары дьон көрүүтүгэр таһаарара. Балары үксүлэрин Петров Кирилл Сергеевич салайбыта.

Петров Кирилл Сергеевич 1935 сыл тохсунньу 9 күнүгэр Дүллүкүгэ холкуостаах ыалга иккис оҕонон төрөөбүтэ. Дьокуускайдаагы култуурунай училищени бүтэрэн баран, хоту Анаабырынан, собуруу Ленскэйинэн кулууп дириэктэринэн үлэлээн баран, Далырга, онтон Дүллүкүгэ ТКДь дириэктэринэн бэрт таһаарыылаахтык үлэлээбитэ. Бэйэтэ көрдөөх ырыалары толо-рооччу быһыытынан өрөспүүбүлүкэ үгүс улуустарын кэрийбитэ, улахан куонкурустарга бастыг ааты элбэхтик ылбыта. Атагынан кыанара, үөрэнэ сылдьан сылааламҥа күрэххэ өрөспүүбүлүкэҕэ миэстэлэхэрэ. Партийнай тэрилтэ идеологияҕа сиктэригэр сэкирэтээрдиирэ.

Кэргэнэ эмиэ култуура үөрэхтээх Мария Николаевнаны кытары ситэрсэн биэрэллэрэ, оҕолоро Сергей, Наталья култуура үрдүк үөрэбин бүтэрбиттэрэ уонна култуура эйгэтигэр таһаарыылаахтык үлэлииллэр.

Кирилл Сергеевич бэрт кэпсэллээх киһи этэ, элбэх аагыларга кыттыбыта: «Үөрэхтэн борохуотунан иһэн, Бүлүү өрүһүгэр киирээт, дойдубар кэлбит киһи курдук сананан, ыллаан ыра бардым уонна улахан кыайбыт-хоппут киһи буолан ырыабын түмүктээтим. Арай аттыбар палубаҕа биир эмээхсин ытаан барбытыгар: «Тоҕо ытаатың?» диэн туоһуласпыппар, киһим: «Ээ, былырыын саас ыран өлөрүгэр биир борооскум ити эн ырыаҥ курдук сана таһааран өлөөхтөөбүтэ», — диэн соһутта...

...Ырыаҕа кытыннараары хас биирдии киһиттэн көрдөһүү бөҕө буолуллара, хараҕын мичээрдээн турара, айаҕын аллайыы бөҕө буолара, тиистэрин күлүмүрдүү түһэрэ, оттон үтүлүгүн иһигэр сутуруккун туттан, үс тарбаҕы көрдөрөрдүү бэлэм турарын...

...Агит-биригээдэнэн айаннаан иһэн, «Монгуоллаан!» — диэн, ол аата оптуобус икки өттүгэр наадагытын толорун диэн хамаанда биэрэн баран, дьахталлар-эр дьоннон икки ангы баран наадаларын толорон истэхтэринэ, оптуобуспутун кыратык сыҕарытарбыт, оччоҕуна аҥаар харахтаах икки, ырайбыт сирэй икки утары көрсөн турар буолаллара».

Таһаарыылаах үлэтин уонна дьоно-сэргэтэ барыта култуура сайдарын иһин үлэлэрин үрдүктүк сыаналаан, Петров Кирилл Сергеевич аатын култуура киинигэр ингэрэр киһи сиэрдээх буолуо этэ.

Чоросов Михаил Гаврильевич Дьоруой ийэлээх ыалга төрөөбүтэ, Дүллүкү оскуолатын бүтэрэн, аармыйаҕа сулууспалаабыта. Холкуоска оробуочайдаабыта, онтон рабкоопка куруусчуттаабыта.

Дьокуускайдаагы култуурунай-сырдатар училищени бүтэрэн, култуура дьиэтигэр дириэктэринэн киирбитэ уонна элбэх хабааннаах үлэни тэрийэн уонча сыл үлэлээбитэ. Ырыаһыт, байаныыс, уруһуйдьут, мэлэдьиис, дыраама артыһа идэлээҕэ, маны таһынан таһырдыа кирпийччэ үктээччи, оһох туттааччы, маһынан-timiринэн да уһанан ылар.

Олох аартыгар таһаарбыта

Бүлүү оройуонун Тобус нэһилиэгиттэн төрүттээх Боронов Иннокентий Афанасьевич Дүллүкүттэн төрүттээх Иванова Клава диэн кыһы кэргэн ылан кэлэн, кулуупка үлэлээбитэ.

Бастатан туран, киһи быһыытынан көнөтө, судургута, сахалы тыыннаах киһи этэ. Айылҕа барахсан талааны бэрсибит киһитэ. Туох да омуна суох соботоһун балтараа чаастаах кэнсиэр онгоруон сөп. Биһиги нэһилиэкпит, Дүллүкү, былыр-былыргыттан уус-уран самодеятельноска көхтөөхтүк кыттар, элбэх талааннаах дьонноох сир.

Бастаан кэлээт, бэйэтин тула талааннаах эдэр ыччаты мунһа охсубута. Кулууп иһинэн элбэх куруһуоктары тэрийбитэ. Салайааччыларынан талааннаах дьоннору туруоран үлэлэтэрэ. Ол курдук, үгкүү куруһуогун үөрэбин санга бүтэрэн кэлбит «Дүллүкү» сопхуос кылаабынай ветеринарнай бырааһа Васильев Аркадий Пудович салайан үлэлэтэрэ. Бу кэлэктиип уонтан тахса улахан үгкүүнү үгкүүлүүрө. Үгкүү таһаһын-сабын булуута, тигиитэ Васильева Клара Дмитриевна санныгар сүктэриллэрэ. Маны таһынан бэйэтэ тэнгэ үгкүүлүүрө. Хомус ансаамбылыгар Ульяна Федорова, Мария Анисимова, Татьяна Михайлова, Петр Томская у.д.а. ситиһиилээхтик кытталара.

Хоровой уонна бөлөһүнэн ырыалары хас да куоласка арааран ыллатан анал үөрэхтээх Христофорова Валентина Ивановна дьон биһирэбилин ылбыта.

Дьэ, билигин Буоранап бэйэтэ салайбыт театральнай түмсүүтүн туһунан суруйуом. Түмсүүгэ түөрт уонча киһи кытара. Саамай элбэх оруолларга уонна ситиһиилээхтик кыттыбыт дьону аатталыахха: Дорофеев Николай Петрович, уонча оҕолоох Докторова Александра Андриановна, Васильева Мария Осиповна, Аталларов Василий Софронович, Федоров Макар Макарович у.д.а. Урут Октябрь бырааһынньыгар булгуччу улахан спектакль турар идэлээбэ.

Ити курдук, Буоранап кулуупка үлэлиир кэмигэр биһиги нэһилиэк, оройуон иһигэр ытыллар бары бэстибээллэргэ кыттан, 2-с миэстэттэн аллара түспэт этибит. Кырдыаҕас төрөппүттэрэ сатаан олоруохтара суоһун иһин көһөн дойдутугар барбыта. Ону тэнгэ мин эмиэ атын үлэбэр тутууга көспүтүм. Тутуу маастарын үөрэбин бүтэрэн, сүөһү биригэдьириинэн үлэлии сырыттаһына, «уплотнение» диэн ааттаан үлэбиттэн уурайарга күһэллибитим. Хомустаах нэһилиэгэр иккис сылбын лесхозтуу сырыттаһына, аны «сокращение» диэннэр, эмиэ уураппытара. Хата, мин дьолбор Хомустаах нэһилиэтин кулуубугар дириэктэр миэстэтэ аһаҕаһыттан үлэлээн барбытым.

Сыл курдук үлэлээбитим кэнниттэн оччотооһу култуура управлениетын начаалынньыга Гурьева Наталья Филипповна элбэх оҕолоох киһи уунан үлэлииргэр ыарахан диэн Дүллүкүгэ көһөрбүтэ.

Ол күнтэн ыла атын сиргэ харыс да сири халбарыйбакка 17 сыл үлэлээн билигин биэнсийэбэ олоробун.

Үлэлээн ааспыт кэммэр Буоранап Киэсэттэн үлэбэ уһуйуллубутум үлэлиирбэр төһүү күүс буолбута чуолкай. Бастатан туран, дьону кытта сатаан кэпсэтэргэ, уопсай тылы буларга, суруллубут айымньыны философскай өттүттэн ырытан дьонго тиэрдэргэ, хайа, уонна араас спектаклларга декорация оҕоһуута, төрөөбүт сахабыт тылын ыраастык сангарары ирдээһин баара. Итини барытын сыанаттан хас биирдии киһи көрөөччүлэргэ тиэрдэрин ситиһиллиэхтээбэ.

Кэнники уонча сылга режиссердуур кэммэр Киэсэ хайдах эрэ кэннибэр туран барытын кэпсээн биэрэр курдук санааччыбын. Ол кини сүдү талааныгар сүгүүрүөбиттэн дии саныбын.

Дүллүкүгэ үлэлиир кэмигэр саамай чугас доһотторунан, мин санырбынан, Федоров Макар Макаровиһы, Тимофеев Аркадий Ивановичы уонна бу ахтыы суруйа олорор бэйэбин ааҕабын. Биһиги бары түмсүбүт сирбитигэр ханна да куруук көр-күлүү, ырыа-тойук, көр-нар дэлэгэйэ.

Сыанаға ордук Макары кытта табыллан ооньюуллара. Макар өрөспүүбүлүкэтээҕи көр-күлүү куонкурсугар кыттан куруук бириистээх миэстэҕэ сылдыра. Оттон Тимофеев Аркадий Иванович уонна мин өрөспүүбүлүкэҕэ ырыаҕа бэстибээл лауреаттара этибит. Хомойуох иһин, Макар, Аркадий билигин биһиги кэккэбиттэн туораабыттара. Үлэлиир киһи сэмэлэнэрэ, мөбүллэрэ, хайҕанара үгүс. Ол курдук, биирдэ эмит мөбүллэр кэмигэр, Киэсэ сирэйин биэс саастаах оҕо мөбүллэ олорорун курдук туттан, мөбөр киһи ис хааныттан тэбиэһирэр туругар тиэрдээччи.

Дьэ, онтон аҕыйах хонугунан көрдөөх сыанка онгортон, үүт-үкчү үтүктэн, сагатын кытта таһааран, нэһилиэк дьонун күллэртээччи. Оннук талааннаах артыыс этэ. Тыйаатыр артыыстарыттан Дмитрий Ходуловы, Лазарь Сергучеву ойуччу тутан кинилэр талааннарыгар сүгүрүйэрэ.

Куруук дьон-сэргэ ортотугар сылдьан туруоруохтаах пьесатын дьоруойдарын ооньюур дьонун эрдэттэн танган булааччы. Суруйааччы Иван Гоголев айымньытынан киинэ онгорбут киһи диэн баҕа санаалааҕа. Хомойуох иһин, Киэсэ олохтон эрдэ барда диэн испэр хом санаалаахпын.

Ол эрэн эрэнэбин, итинник сүдү талааннаах, дьобурдаах киһи ыччаттарыттан кини аатын ааттатар ыччаттар үүнүөхтэрэ диэн.

Киэн туттабын бииргэ үлэлээбиппинэн. Тыыннаабым тухары кини сырдык мөссүөнэ өрүү тыыннаах.

Никифоров Яков Иванович,
үлэ, култуура бэтэрээнэ

Биллэр тойуксуттар, оһуохайдыттар

Анисимова Ульяна Ильинична-Ырыалаах Ылдыана
Болурова Софья Ивановна
Титаров Андрей Титович — өрөспүүбүлүкэ Дархан этээччитэ
Дойдуков Тимофей Иванович
Федоров Иван Иванович (Быччыкы)
Никифоров Василий Афанасьевич
Хоппоторов Афанасий Гаврильевич
Егоров Иван Константинович-Дьабадьы
Трофимов Нестер Захарович
Данилов Афанасий Иванович
Алексеева Анна Ивановна
Кононова Мария Прокопьевна
Захарова Екатерина Даниловна
Ксенофонтов Николай Семенович
Дорофеев Николай Петрович
Устинов Андрей Иванович
Федоров Дмитрий Титович
Федоров Василий Дмитриевич
Иванова Виктория Николаевна
Семенова Мария Петровна (Чуччуор)
Лукинов Гаврил Константинович
Семенова Валентина Владимировна — СӨ Дархан этээччитэ
Чомпукова Мария Андреевна — СӨ үтүөлээх этээччитэ
Анисимова Елизавета Николаевна, о.д.а.

Эдэр ырыаһыттар

Иван Лаврентьев
Аркадий Тимофеев
Константин Романятов, о.д.а.

Титаров Андрей Титович 1916 с. Хомустаах нэһилиэгэр сэниэ ыалга төрөөбүтэ.

Хоро начаалынай оскуолатын бүтэрбитэ уонна пиэрмэ сэбиэдиссэйинэн үлэлии сылдьан сэриигэ барбыта, үс бойобуой мэтээллээх эргиллибитэ.

Онтон II Үөдүгэй нэһилиэгин (Маркс) сэбиэтин бэрэссэдээтэлинэн, сибинньэ пиэрмэтин сэбиэдиссэйинэн үлэлээбитэ. Ити сылдьан ветеринарнай санитар куурсугар үөрэммитэ уонна дойдутугар кэлэн, өр сылларга таһаарыылаахтык үлэлээбитэ, кэлин оройуоннай ветстанцияҕа үлэлээбитэ, ордук сылгы иитиитигэр.

Андрей Титович өрөспүүбүлүкэҕэ биллэр талааннаах, кэрэ куоластаах тойуксут, оһуохайдыт. «Хадаар хааннаах Хардааччы бухатыыр» диэн олонхо кинигэлээх.

Саха Өрөспүүбүлүкэтин Аан Дархан этээччитэ үрдүк ааттаах.

Дойдуков Тимофей Иванович 1910 с. Хомустаах нэһилиэгэр дьаданы дьиэ кэргэннэ төрөөбүтэ.

Ликбезкэ үөрэнэн ааҕар-суруйар буолбута. Аҕа дойду Улуу сэриитигэр кыттан, үс бойобуой мэтээллээх кэлбитэ. Хомустаах нэһилиэгин сэбиэтин бэрэссэдээтэлинэн үлэлии сылдьан, оройуонга киирэн, ветеринарнай санитар идэтин ылбыта уонна бу дойдуттан букатын барыар диэри үлэлээбитэ.

1957 с. Москваҕа баран бэйэтэ онгорбут кырыымпатынан добуһуоллаан, тойук туойан дьону соһутан турар.

Никифорова Александра Ивановнаны кытта түөрт оҕолоох. Улахан уола Василий тиэхиньик-мэхээнньик үөрэхтэнэн, дойдутугар мэхээнньигинэн, биригэдьиirinэн үлэлээбитэ, сэри, тыыл кыттыылаахтарыгар аналлаах үчүгэй көстүүлээх пааматынныгы туппута.

Семенова-Яковлева Валентина Владимировна, Дүллүкү кыыһа, СӨ Аан Дархан этээччитэ ааты ылыан ылла. Бу аат оһуохай этээччилэр мунутуур чыпчааллара буолар. Тастан аймахтарбыт: күтүөт Егоров Егор Егорович (Мангаас) уонна кийиит Николаева Надежда Егоровна (Кырыкый) СӨ үтүөлээх этээччитэ ааттаахтар, Лосотов-Петров Владимир Семенович Ньурбаҕа олонорон, Бүлүү сүннүүн оһуохайдыттары этиилэрин хомуйан үс кинигэ таһаартарда. СӨ култууратын туйгуна ааттанна. Оттон Мойтохонов Михаил Тихонович ырыа гынан уһулбута, иккиэн Дүллүкүгэ төрөөбүттэрэ. Дүллүкү оҕолорун оһуохай этиитигэр үөрэтэлээн, Федоров Василий Дмитриевич СӨ култууратын туйгуна ааттанна.

Нэһилиэк артыыстара, мэлэдьиистэр

Ильин Николай Николаевич, Санникова Мария Тарасовна, Васильева Раиса Илларионовна, Обоев Василий Петрович, Семенова Александра Петровна, Федоров Макар Макарович, Семенова Галина Васильевна, Тарасова Мария Сергеевна, Анисимова Мария Никоновна, Докторовна Александра Андриановна, Федорова Ульяна Дмитриевна, Николаев Владимир Николаевич, Егоров Сергей Иванович, Михайлов Александр Андреевич (Боккоорус — Саха сиригэр биллибит «Кэрэчээн» ырыа ааптара уонна матыыба), о.д.а. Дуэтынан ыллыыр дьиэ кэргэнниилэр: Зинаида Никитична Константинова уонна Василий Софронович Аталларов, Александра Петровна Семенова уонна Семен Петрович Егоров.

Ынта Микиитэ, Чомпуу, Соппуруон, Хаадар, Миитэрэй олонхоһуттар, оһуохайдыттар быһыыларынан урут биллэллэрэ. Хаадар бухатыырдар тустарынан олонхоҕо үс оҕолуу-аҕалы бухатыырдар тус-туспа олохторун туойара.

Ойуунускай Гаврил Данилович (Ойуун киһи сиэнэ — 1895–1976 сс.) Үөһээ Бүлүү улуухун Өргүөт нэһилиэгэр күн сириҥ көрбүтэ.

Улаатан баран, «Даалыгыр» бириискэтигэр көмүс хостооһунугар үлэлии сырыттаҕына, аармыйаҕа ыланнар, Туймаадаҕа суол тутуутугар үлэҕэ хаалларбыттар. Үлэтин хантарааҕа бүтэн, туос сатыы Туобуйанан төрөөбүт Өргүөтүгэр айаннаан кэлбит.

1947 с. Дүллүкүгэ инбэлииттэр дьиэлэрэ арыллан, онно үлэлии кэлбитэ. Бастакы ойбо өлбүтүгэр иккиһин кэргэннэнэн (Ильина Марфа Николаевна) Хомустааҕы булбута.

Хабырыыл үлэһит бэрдэ, мас ууһа, бастың от охсооччу, булчут, балыксыт этэ. Бэйэтэ ырыаны, оһуохайы өрө тутара, ылыыра. Кыра оҕолору мунһан бэйэтин үбүнэн **ыһыах тэрийэрэ**. Ыһыаҕар бириистээх араас оонһуулары оонһоторо. Бириһэ минһиҕэс ас — бэчиэнһэ, кэмпиет этэ. Кэргэнэ быырпах онгороро, ону киллэрэн тото-хана бары иһэллэрэ.

Саха сириҥ уһулччулаах ырыаһыта, ССРС норуодунай артыыската **Ильяна Анегина Егоровна** Дүллүкүгэ төрөөбүтэ.

Аҕата Егор Иванович Ильин оскуолаҕа биир сыл учууталлаабыта уонна Намна көспүттэрэ. Онон Анегина Егоровна Намынан, Үөһээ Бүлүүнэн үөрэммитэ. Кэлин Москваҕа консерваторияҕа үөрэммитэ уонна үөрэнэ сылдьан, хас да аан дойдутааҕы куонкурустарга бастаабыта. Саха сиригэр кэлэн сүрүн ырыаһыт буолбута. «Дүллүкүгэ төрөөбүтүм!» диэн киэн тутта ааттыыр биһиги дойдубутун.

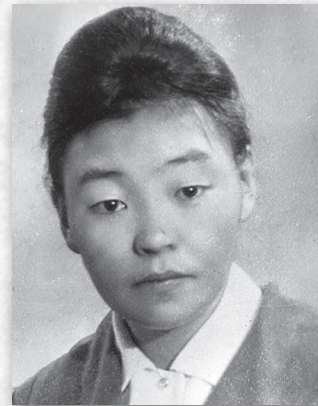

Соколова-Васильева Маргарита Алексеевна эдьийэ Лиданы кытта манна үөрэммиттэрэ. Улахан эдьийдэрэ Зинаида Алексеевна Дүллүкүгэ бэркэ диэн биэлсэрдээбитэ, Далырга сэбиэт сэкирэтээрэ этэ. Маргарита култуура икки үөрэбин бүтэрбитэ уонна Бүлүү куоратыгар билингнэ диэри Бүлүү тыйаатырын режиссерунан ситиһиилээхтик үлэлии сылдьар. СӨ културуатын үтүөлээх үлэһитэ.

Тэлэбиидэнһэ үлэһитинэн Егорова Мария Тихоновна уонна Лебедкина Елена Андреевна үлэлээбиттэрэ.

Егорова Мария Тихоновна 1938 сыл тохсунһу 22 күнүгэр Дүллүкүгэ төрөөбүтэ. Убайа Уйбаанныын бииргэ Тэһэ-кэйгэ оонһообуттара.

Сэттэ кылааһы Дүллүкүгэ, ортону Далырга бүтэрэн, үс сыл ыанһыксыттаабыта. Үрдүк үөрэххэ киирбитэ (СГУ саха тылын уонна литературатын салаатыгар) уонна 1967 с. бүтэрбитэ. Үөрэнэ сылдьан баартыйаҕа киирэр, онон хомсомуол обкомугар үөрэх салаатыгар устурууктарынан ананан үлэлиир. 1968 с. Нам оройуонун Хамаҕатта орто оскуолатыгар дириэктэри иитэр-үөрэтэр үлэҕэ солбуйааччы буолар. 1970 с. көрдөрөр-иһитин-

нэрэр хампааньяага устуудьуйага киирэн, киинэлэри онгорор отдел эрэдээктэринэн ананан ситиһиилээхтик үлэлээбитэ.

Ити сүл Захаров Иван Михайловичтын ыал буолаллар, убайдарыттан Наташа диэн кыһы ииттэллэр. Уопсайынан, Егоровтар оҕолоро үөрэхтээх буолалларыгар элбэх көмөнү онорбуттара.

Айымныылаахтык үлэли сылдьан, Мария Тихоновна 2005 с. уһун ыарахан ыары кэнниттэн биһиги кэккэбитигтэн букатыннаахтык барбыта.

Лебедкина Елена Андреевна Хомустаахха төрөөбүт Лебедкин Андрей Дмитриевич, кэлин биллиилээх учуутал буолбут киһиттэн бастакы кыһынан төрөөбүтэ.

Үөрэх кэрдиистэригэр Дьокуускайга үөрэммитэ, мэтэдьиһинэн, сэбиэдиссэйинэн учууталлар идэлэрин үрдэтэр өрөспүүбүлүкэтээҕи институтун кабинэтигэр үлэлээбитэ, хас да бырагырааманы бэлэмнэспитэ, тэлэбиидэһиһэ «Эдэр суруналыыс» ааптарыскай оскуоланы үлэлэппитэ.

Билигин Дьокуускайга олоһор, Дүллүкүгэ, Хомустаахха сыһаннаах «Халан Тулааһын былыргы төрдө» диэн улахан кинигэни 2018 сылга нууччалыы таһаартарда.

Кини балтылара Альбина (муусукаан, дирижер, СГУ ыстаарсай преподавателэ) уонна Анна (тыл үөрэхтээбэ, СГУ ыстаарсай преподавателэ) орто саастарын ааһыта өлбүттэрэ.

Дорофеев Николай Петрович ыам ыйын 28 күнүгэр 1937 с. Хомустаахха төрөөбүтэ. Ийэтэ Балбаарыкаба Настаа, аҕата Дойдукап Баһылай аармыйаттан эргиллибэтэх. Төрөөбүтэ аҕыс хоммут оҕону Буруунса Бэттиэмэтэ диэн сиргэ олоһор ыаллар Петр уонна Мария Дорофеевтар ииттэ ылбыттар.

Кини Далыр оскуолатыгар маҕнайгы кылааска 1945 с. үөрэнэ кирибитэ. Үс сүл Дүллүкүгэ үөрэммит, онтон 2 сүл Үөһээ Бүлүүгэ Барахов аатынан оскуолаҕа үөрэммитэ. «Буруунса» холкуоска үлэлээн иһэн, 1952 с. Намҥа тырахтарыыстар куурустарыгар үөрэммитэ. Онтон Далырга, Орто Бүлүүгэ, Намҥа тырахтарыыстаабыта. Ол кэнниттэн манна кэлэн 4 сүл тырахтарыыстаабыта.

1954 с. Федорова Мария Дмитриевналыын ыал буолбута. Мария Дмитриевна 1988 с. ыалдьан өлбүтэ.

Ньукулай 1990 с. иккистээн Иванова Валентина Викторовналыын ыал буолбута. 33 сиэннээх, 6 хос сиэннээх. Эдэр сылдьан бултуура, андаатардыыр, тиинниир, тайахтыыр этэ. Кини өссө уһанар, уруһуйдуур, сыанаттан түспэт сыанкаһыт, тойуксут, олонхоһут, улуус биллиилээх оһуокайдыта этэ. Уонтан тахса сүл булчуттар уопастыбаларын бэрэссэдээтэлинэн үлэлээбитэ.

Дараппыайап

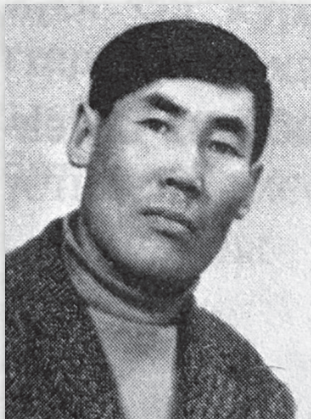
Айар-ыллыыр буолуута,
Алтыс кылаас туолуута
Аан бастаан оонньоото,
Аппысыары толоорто.
Атастарын сөбүүтүн,
Аҕа саастаах хайҕалын
Апчарыйан ылбыта,
Алыптатан барбыта.

Чаабый-хообуй сангата
Чабырҕахсыт гыммыта,
Чуордуур дьонун куолаһа
Чулуу тойук айдарда.
Добун хонуу охсуута
Дуолан отчут дэппитэ,
Дуоҕа сириин хаамыта
Дархан булчут буолбута.

* * *

Субу баар Мөлчөс олобо,	Дараппыайап Ньюкулай
Сордоох-муннаах дьылбгата,	Дьабыл атын мииммитэ,
Сорук Боллур уол оҕо	Дьирилэтэр хомуһун
Сүүрэр-көтөр анала,	Дарбаан бэлэс гыммыта,
Ньургун Боотур бухатыыр	Бөтүрүөбүс баалланан
Ньиргидээхтик үктүөлүүр,	Бөбөх киһи ааттанан
Наара Суохпут дьээбэлиир,	Бөлкөй оҕо аҕата,
Наара да суох күллэртиир.	Бөрүүр сиэннэр аардара.

Дулу. 1990 с. Дүллүкү

Федоров Василий Дмитриевич 1937 с. II Боотулуу нэһилиэгэр Үүттээни күөлүгэр күнү көрбүтэ.

Сэрииттэн кэлбит аҕаларын батыһан, 1943 с. Хомустаахха көһөн кэлбиттэрэ. Аармыйаттан 1963 сылга төннөн кэлэн холкуоска, сопхуоска араас үлэлэргэ — тутуу биригэдьиirinэн, сопхуоска дириэктэри хаһаайыстыбаннай чааска солбуйааччынан, ыскылаатчыгынан, эргиэнгэ атыһытыннан, завторунаан — үлэлээбитэ. Кэлин сопхуос үрдүнэн сылгы биригэдьиirinэн сылдьан биэнсийэбэ тахсыбыта.

1993 сылтан саха омук саамай таптыыр дьарыгын — оһуокайы үүнэр көлүөнэбэ үөрэтиинэн дьарыктанар, бэйэтэ бэркэ этэр.

СӨ култууратын түйгүна үрдүк ааты ылбыта.

«Дүллүкү түһүлгэтэ XX үйэбэ» диэн икки чаастаах уонна «Кылыһах кынкыны көтүөхтүн» диэн кинигэлэрдээх.

Суруйар талааннаах дьоннорбут

Васильев Сергей Михайлович.

Ан Василий Иванович.

Васильев Николай Афанасьевич-Дүллүкүүнүскэй (Кэнтик).

Струкин Николай Алексеевич (Хоро) — улуус бочуоттаах олохтооҕо, ыстааты таһынан кэрэспэдьиэн.

Федоров Анатолий Макарович-Дулу Дүллүкү, Далыр, Кырыкый, Сургуулук туһунан 14 кинигэлээх, ол иһигэр Дүллүкү туһунан 10, «Аптаныамыйа саҕахтара» диэн биир пьесалаах.

Тарасов Артамон Иванович Дүллүкү туһунан икки кинигэлээх.

Саввинова Людмила Никитична Дүллүкү туһунан элбэх матырыйаалы хомуйда, икки кинигэлээх.

Романова Светлана Владимировна биир кинигэлээх.

Васильев Николай-Харыйалаах уола хоһоон суруйууга өрөспүүбүлүкэтээби күрэстэргэ бастыыр буолла.

Афанасьева Антонина Ивановна биир кинигэлээх.

Христофорова Акулина Дмитриевна «Туругур, үйэ саас, Дүллүкү», хоһоон.

Михайлова Александра Елисеевна Дүллүкү гимнэ буолбут «Дойдум миэнэ — Дүллүкүм» ырыа тылын ааптара, ырыа гыммыт Чоросов М.Г., Михаил Гаврильевич Дүллүкү нэһилиэгин дьаралыгын онгорбута.

«...Оҕо сааһым биһигэ —

Дойдум миэнэ — Дүллүкүм.

Кини сылаас иэйиитин

Түөспэр илдьэ сылдьабын...»

Иванова Таисия Ивановна Дүллүкүгэ төрөөбүтэ.

Намнаабы педучилищени бүтэрбитэ. СГУ саха салаатын бүтэрэн, бу идэтинэн үлэли сылдьар.

СӨ үөрэбин туйгуна. Ньурба Күндээдэтигэр олорон хоһоон суруйар.

Базаров Семен Степанович 1915 сыл атырдыах ыйыгар Хо-мустаах нэһилиэгэр дьадангы бааһынай кэргэнгэ төрөөбүтэ.

Ликпуун аһыллыбытыгар ааҕарга-суруйарга үөрэммитэ. Бүлүү сэттэ кылаастаах оскуолатын үс сыл үөрэнэн бүтэрбитэ уонна Дьокуускай педрабфагар үөрэххэ киирбитэ. Бүтэрэн баран, Бүлүү оскуолаларыгар учууталлаабыта. Дьокуускай куоракка госиздат литературнай эрдээктэринэн, эрдээктэр солбу-йааччытынан үлэлээбитэ.

Сэрии бириэмэтигэр 1943 с. Үөһээ Бүлүүгэ «Үөһээ Бүлүү большевига» диэн ааттаах хаһыаты төрүттээбитэ. Онтон Горнай оройуонугар «Үлэ күүһэ» диэн ааттаах хаһыаты тэрийбитэ уонна эрдээктэрдээбитэ. 1963 сылга Бүлүү улууһугар «Коммунизм сарданата» диэн санга хаһыаты тэрийбитэ. Онон үс оройуон хаһыаттарын тэрийбит киһинэн биллэр.

Саха АССР култууратын үтүөлээх үлэһитэ, үс улуус бочуоттаах олохтооҕо. 82 сааһыгар күн сириттэн суох буолбута.

* * *

Маска, көмүскэ кыһыл көмүс илиилээхтэринэн Спартак, Степан Афанасьевтар биллэллэр, кинилэр онорбут кириэһилэлэригэр инаугурация бириэмэтигэр санга талылыбыт Саха сириин Бэрэсидьиэнэ (Ил Дархан) уонна Вице-бэрэсидьиэнэ олороллор.

Михайлов Николай Иосифович, Дойдуков Владимир Васильевич тимиринэн уһанан өрөспүүбүлүкэбэ билиннилэр.

Улахан иистэнньэннэринэн кэлинги бириэмэбэ Яковлева Мария Михайловна, Борисова Валентина Петровна, Яковлева Матрена Владимировна, Константинова Маргарита Григорьевна, Федорова Матрена Егоровна, туһунан шкатулка оноруутунан Федоров Макар Макарович-Махаарчык биллэллэр.

Михайлов Николай Иосифович

Коля Мангааска төрөөбүтэ, ийэтэ Дьоруой ийэ Мария Ивановна Алексеева аҕалара суох буолбутугар Дүллүкүгэ көһөн кэлбитигэр бары кэриэтэ көсүһэн кэлбиттэрэ, оскуолаҕа үөрэммиттэрэ. Үөрэхтэнэн, үлэһит буолан, Дүллүкүгэ олохсуйбуттара, ситэн-хотон Дьокуускайынан, Сунтаарынан тарҕаспыттара.

Николай аармыйа кэнниттэн Дүллүкүгэ сопхуос иһинэн Федоров Макар Макарович дьаһайар мастарыскайыгар оробуочайынан киирбитэ уонна маһынан бэркэ уһанарын көрдөрбүтэ, быһыгар көмүһүнэн да уһанан ылара. Убайдара Виктор өлбүтүгэр, сорох уолаттар оһоллононнор араас сиргэ көспүттэригэр Николай Дьокуускайы булбута, кэргэннэммитэ, оҕоломмота уонна дьэ, олохтоох сири булан, уһанан киирэн барбыта, аата-суола улаханлык иһиллэр буолбута. Тэрилтэлэргэ,

биирдиилээн ыалларга олбуордарын, кирилиэстэрин, олорор ыскамайакаларын оһуобай сиздэрэй гына онортуур.

Бибилэтиэкэ

Дүллүкүгэ аан бастаан ааҕар балаҕан 1935 с. арыллыбыта. Бу кырдыаҕас тэрилтэлэртэн биирдэстэрэ бастаан бырабылыанньа дьиэ аҕаарыгар миэстэ бэриһиннэрэн, онтон ол дьиэ хачыгаарка буолбутун кэнниттэн оскуола хоту өттүгэр тутуллубут кулуупка туспа хос анааннар көспүтэ. 1940 с. бибилэтиэкэ диэн уларыан маннайгы сэбиэдиссэйинэн **Кириков Николай Васильевич** (1920 с.т.) 1942 сылга диэри үлэлээбитэ уонна сэриигэ 1943 с. өлбүтэ.

Онтон үлэлээбиттэрэ: Владимирова-Докторова Фекла Лукинична, Алексеев Петр Семенович, Афанасьев Петр Егорович, Ильин Роман Николаевич, анал библиотечнай үөрэхтээх Нам киһитэ Гаврильев Захар Давыдович; мантан кэнникилэр анал үөрэхтээхтэр: Анисимова Мария Егоровна, Иванова Мария Николаевна, Константинова Анастасия Максимовна, Петрова Наталья Кирилловна, Саввинова Галина Афанасьевна, Санникова Антонина Романовна. Билигин анал дьиэҕэ Борисова Яна Октябровна бэркэ үлэһии сылдьар.

Ильин Роман Николаевич (1921–1977 сс.) үөрэхтээх буолан, Далырынан, Кырыкыйынан, Үрэнинэн үлэлээн баран, Дүллүкүгэ учууталынан, интэринээккэ иитээччинэн, сэбиэккэ сэкирээтэринэн, бэрэссэдээтэлинэн үлэлээбитэ. Онтон култуура эйгэтигэр кулууптарга, бибилэтиэкэҕэ табыллан үлэлээбитэ. Кыра булт улахан булчута этэ, куһу кыайа бултуура уонна дуобат, саахымат оонньоулары баһыа тутара.

Санникова Антонина Романовна 1947 с. Бүтэйдээххэ Ильин Роман Николаевичтаахха иккис оҕонон төрөөбүтэ

Дүллүкү уонна Далыр оскуолаларын бүтэрбитэ. Дьокуускайга үөрэнэн бибилэтиэкэр идэтин ылбыта, дойдутугар миэстэ суох буолан биэкэрдээн ылбыта уонна сүүрбэччэ сыл бибилэтиэкэрдээбитэ, санга дьиэбэ көһөн ону олохтуурга, сангалыы онгорорго элбэх бириэмэтин биэрбитэ, дьэ, уонна дьингнээх бибилэтиэкэ аанын тэлэччи аһары ситиспитэ.

Биһиги биир дойдулаахпыт **Иванов Иван Елисеевич** (1940–2003 сс.) Маҥааска олорон, өр сылларга култуура эйгэтигэр үлэлээбитэ, кыраайы үөрэтиинэн дьарыктаммыта, РФ суруналыыстарын Сојууһун чилиэнэ, РФ географической уопсастыбатын чилиэнэ, ССРС култууратын туйгуна, Тылгыны нэһилиэгин бочуоттаах олохтооҕо.

Алексеева Мария Ивановна Маҥааска бибилэтиэкэрдээбитэ, Дүллүкүгэ сопхуос партиянай кэбиниятын сэбиэдиссэйинэн үлэлээн, дьону ийтиигэ кылаатын киллэрситэ,

Дүллүкү нэһилиэгин бочуоттаах олохтооҕо, Дьоруой ийэ.

Кинигэни ааҕыҥ, кэрэхсээн

Мин, Дүллүкү орто оскуолатын 4 «б» кылааһын үөрэнээччитэ Докторова Маша, «Кинигэни ааҕыҥ, кэрэхсээн!» диэн санааларбын тиспит суруйуубун эһиги дьүүлгүтүгэр таһаарабын.

Саха норуотун чулуу суруйааччыта Семен Данилов кинигэ туһунан суруйбутуттан саҕалыырбын көнүллээн. «Хас биирдии кинигэ — кылаат, өй-санаа, билии, иэһии кылаата. Ол туохтан да күндү кылаат». Кинигэ киһи өйдөөх сүбэһитэ диэн мээнэҕэ этиллибэт. Мин бүгүн эһиэхэ кинигэ дьиэтин — бибилэтиэкэ туһунан уонна оҕолор кинигэни тоҕо аахпат буоллулар диэн тиэмэлэргэ санааларбын этиэм.

Бибилэтиэкэ диэн мин санаабар билии биһигэ. Биһиги Дүллүкүбүт бибилэтиэкэтэ 1940 с. тэриллит, ол иннинэ кинигэ, хаһыат ааҕар балаҕан-дьиэ баар эбит. Бастагы сэбиэдиссэйинэн Кириков Николай Васильевич үлэлээбит, онтон 1942 с. аармыйаҕа ынгырыллан барбыт. Уһуннук биһиги бибилэтиэкэбитигэр анал үөрэхтээх Анисимова Мария Егоровна — бибилэтиэкэр Маня үлэлээбит. 1989 сылтан эмиэ анал үөрэхтээх Санникова Антонина Романовна билии, култуура эйгэтигэр айымньылаахтык үлэлии сылдьар.

Элбэх үөрэнээччи, учууталлар, олохтоохтор бибилэтиэкэбэ сылдьаллар. 600-тэн тахса ааҕааччылаах, сылга 7000-ға тийэ кинигэ бэриллэр. Ону таһынан хаһыаттар, сурунааллар бэриллэллэр. Бибилэтиэкэбэ кинигэлэр быыстапкалара, кинигэ ис хоһоонун ырытыы, араас тиэмэлэргэ бэсиэдэлэр, оҕолорго дорҕоонноохтук ааҕы күрэхтэрэ, литературнай тематической биэчэрдэр, бэтэрээннэри кытта көрсүһүүлэр, олохтоох оскуоланы бүтэрбит араас идэлээх исписэлиистэри уонна суруйааччылары кытта көрсүһүүлэр ытыллаллар, кинилэр юбилейнай дааталарыгар аналлаах истиэн-дэлэр туруоруллаллар.

Бибилэтиэкэ дьиэтэ ыраас, сырдык, киэн-куон. Оҕолорго аналлаах хос, ааҕар саала баар. Нуучча классиктары айымньылары туһунан хоско алпаабытынан дьаарыстанан тураллар. Ону таһынан уус-уран литература, араас хаһыаттар, санга кинигэлэр пуолкалара баар.

Бибилэтиэкэ дьиэбэ өрүү үөрэ-көтө көрсөллөр, сүбэлиллэр. Билигин дьонно харчылары кырыымчык буолан хаһыакка кыайан суруттарбаттар, онон үгүс киһи бибилэтиэкэбэ сөбүлээн сылдьар.

Биһиги кылаас эмиэ бибилэтиэкэлиин доҕордоһор, кылаас оҕото барыта сылдыар. Саамай элбэхтик ааҕар оҕолор сылга 24–30 кинигэбэ тийэ уларсан ааҕаллар.

2004 сыл түмүгүнэн Антонина Романовна бастын ааҕаччыларга кинигэ, минньигэс бириис туттарда. Гарри Поттер туһунан саамай элбэҕи аахпыт Лебедкин Коля, араас кинигэлэри аахпыттарган Семенова Катя, Семенов Гоша, о.д.а. тигистилэр.

Уопсайынан, оҕо кинигэни ааҕар буола улаатытыгар улахан оруолу төрөппүт ылар. Өскөтүн ийэлээх аҕата дьиэлэригэр куруук кинигэ ааҕар буоллахтарына, оҕо үтүктэн, төрөппүттэрэ туох интэриэһинэйи булан ааҕалларын билээри, сыһыа-баайа кинигэни кытта доҕордоһон киирэн барар. Төрөппүт оҕотугар ханнык кинигэлэри ааҕыахтааҕын сүбэлээн биэриэхтээх уонна аахпыт кэпсээннэрин тэнгэ ырытыах, санаа атастаһыах тустаах.

Олох төһө да мунгутуурдук сайдыбытын иһин кинигэ суолтатын хаһан да сүтэриэ суоҕа дии саныбын. Кинигэ икки атахтаах айбыт, өй кылаанын көрдөрөр сүдү күүс буолар. Төһө да тэлэбиисэр, көмпүүтэр үйэтэ буоллар, кинигэ — духуобунай баайбыт. Оҕолор кинигэни тоҕо аахпаттарын билээри анкетирование ыттым. Онтон сорох эппиэттэри эһиэхэ тиэрдим:

— Мин дуо? — Һуо-ох! Тэлэбиисэри көрбүт быдан ордук буоллаҕа! Онно астык баҕайы киинэ эгин буолунай!

— Урукпут элбэҕэ бэрт, бокуойданан ааҕар кыах суох...

— Көмпүүтэргэ оонһуурбун ордоробун.

— Үчүгэй кинигэ суох.

Баҕар, оҕо ааҕыан сөптөөх кинигэтэ суоҕа буолаарай диэн ирдэбил үлэни ыттым. Биһиги таптаан ааҕар дьэрэкээн ойуулаах, бүппэт кэпсээннээх сахалыы кинигэлэрбит Дьокуускайга «Бичик», «Кудук» таһаарар кинигэлэрэ бары иитэр-үөрэтэр суолталаахтар, оҕону сайыннарар сыаллаахтар.

Оҕолоор! Кинигэлиин доҕордоһун, билиигитин хангатын, өйгүтүн-санааҕытын кэһэтин, киһи быһыытынан сайдын, дьон убаастыыр киһитэ буолан улаатын диэн эһиги ынгырабын.

Доҕоргунуу курдук долгуйа,
Кинигэлиин эн кэпсэт,
Учууталын тэнгэ дуоһуйа,
Кинигэтэн эн сүбэлэт.

Төһөнөн элбэҕи ааҕыан,
Билиигин-көрүүгүн хангатыан,
Үгүс сананы арийыан,
Үрдүккэ, кэрэбэ тардыһыан! —

диэн хоһооммунан санаам тиһигин түмүктүүбүн.

Докторова Маша, 2005 с.

Хомуустаахха Чонунуур алаастан көһөрүллэн кэлбит дьиэбэ 1995 сылтан бибилэтиэкэ үлэлиир. Онно **Романова-Яковлева Светлана Владимировна** айымнылаахтык үлэлээбитэ.

Хомуустаахтар кинигэлэрин суруйан бэлэмнээн таһаартарбыта (2010 с.).

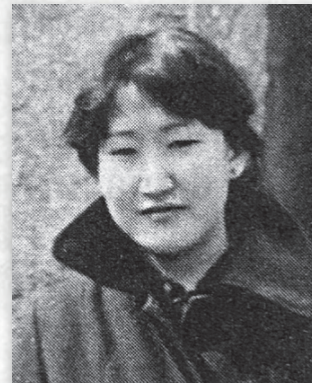
Орто анал үөрэхтээх зоотехник, идэтинэн Дүллүкүгэ, Хомуустаахха үлэлээбитэ, атыһыттаабыта, бибилэтиэкэрдээбитэ.

Петрова Наталья Кирилловна култуура үлэһиттэрэ Кирилл Сергеевич уонна Мария Николаевна Петровтарга үһүс оҕонон Далырга төрөөбүтэ.

Дүллүкү орто оскуолатын бүтэрээт, Иркутскайга үөрэммитэ уонна үрдүк үөрэхтээх бибилэтиэкэр идэлэммитэ. Дойдугар кэлэн Дүллүкүгэ бибилэтиэкэрдээбитэ, билигин О.Д. Федорова аатынан оройуоннай бибилэтиэкэ дириэктэринэн айымнылаахтык үлэлиир.

СӨ култууратын туйгуна.

Бэргэ тапсан үлэлээбиппит

Мин Дүллүкү, төрөөбүт түөлбэм, бибилэтиэкэтигэр 1989 с. үлэбэ кирибитим. Оччолорго кулууп дьиэбэ баар бибилэтиэкэ хохугар «Дүллүкү» сопхуос босхоломмут комсомольскай сэкирэтээринэн баран эрэр Наталья Кирилловна үлэтин миэхэ туттарыта.

Кулууп дьиэ үгэһинэн тымныы аҕай этэ. Киэһэ үлэттэн барарга киһи атахтара, тобуктара тонгон тугу да билбэт курдук буолаллар этэ. Ааҕааччылар үксүн үлэ кэнниттэн киэһэ, эбэтэр маҕаһынтан кэлэн иһэн сылдьаллара. Оҕолор киинэбэ кэлэллэригэр күргүөмүнэн сылдьаллара.

Үлэбэ киирэн баран бибилэтиэкэ элбэхтик көспүтэ. Кулууп өрөмүөнэ буолар диэн сайын спортзал икки хохугар үлэлээн баран, күһүн төттөрү көспүпүт. Буоста дьиэтин аҕаарыгар үлэлээбитэ. Ол дьиэ түннүгэ элбэх, улахан буолан киэн-куон, сырдык баҕайы этэ. Түннүк сабылланан, кырааскаланан, тупсан, син бибилэтиэкэ көрүгнэммитэ, сибэкки кытта олордор буолбуппут. Элбэх тэрээһиннэр, библиотечнай мероприятиялар буолан барбыттара. Онно аан бастаан эбээлэр түмсүүлэрин тэрийэр тэрээһин буолбута. Элбэх эбээлэр, үлэ бэтэрээннэрэ, үлэ бөҕөтүн үлэлээбит ыал ийэлэрэ, эбээлэрэ кэлбиттэрэ. Ити 1995–1996 сс. күһүн хаар түһүөн иннинэ буолбута. Дьаһалта өттүтүн ветеринарнай быраас Лукинова Мария Васильевна кирибитэ.

Суруйааччылар дааталарыгар кинигэ быыстапкалара, библиотечнай уроктар, тэрилтэлэр ыккардыларыгар брейн-ринг ытыллаллара.

Онтон аны рабкооп хонтуоратын дьиэтигэр көһөрбүттэрэ. Ол аайы пуонданы киһи тутарыгар сөп гына баайан, техүлэһит Санникова Айталиа Васильевнаны кытта дьаһайан, таһан, тийээн-сүөкээн, аны ону стеллажтарга оннун буллара, дьиэбитин сууһайан-сотон, кырааскалаан дьаһанарбыт. Бу дьиэ бибилэтиэкэбэ анаммыт курдук планировкалаах этэ.

Оҕо хоһо, пуонда сороҕо туспа буолбута. Өссө биир хохун бастаан баттах кырыһар хос онорон, онтон дьахтар кэммитиэттэрэ үлэлээбиттэрэ, ыаллартан кыччаабыт, сороҕо сана да танастары кыра сыаналаан эбэтэр атастаһы сиэринэн эргитэр-урбатар буолбуттара. Онон бибилэтиэкэбэ сылдыһы элбээбитэ, мероприятиялар быыстала суох ытыллар буолбуттара. Бибилэтиэкэбэ сана остуоллары, устуулары онорторбуппут. Оскуоланы бүтэрээччилэр нэһилиэк исписэлиистэрин кытта көрсүһүүлэрэ, выпускниктарга анаан араас үөрэх кыһаларын биллэриилэринэн уголок, актыыбынай ааҕааччылары биһирээһин — оскуолалар онорбут кыракый чороонноро, кыттыалара онно өйдөбүннүк сувенир буолан туттарыллара. Ити дьиэбэ бибилэтиэкэ 2002–2003 сс. үлэлээбитэ.

2003 сылга бибилэтиэкэбэ анаан уопсай дьиэ аҕаарын онорон, тупсаран биэрбиттэрэ, ону кытта сибээстээн бибилэтиэкэ 50 сыла — сана дьиэбэ кириитэ буолбута. Ыалдьыттардаах сиэри-туому тутуһан, астаах остуоллаах интэринээт остолобуойугар оҕоһуллубута. Дьаһалта баһылыга Ан И.И., оскуола дириэктэрэ Лазарева Л.Е. аһынан, улуус култууратын начаалынньыга Тойтонов А. 3000 солк. көмөлөспүттэрэ. Үөһэ

Бүлүүтээби киин бибилэтиэкэ икки куул сабыс-сага кинигэни, палас аҕалан биэрбитэ, тэрилтэлэр кинигэ уонна сэмэй бэлэхтэрин туттарбыттара. Дьиэбит үчүгэйэ, эмиэ бибилэтиэкэбэ анаммыт курдуга.

Пуонду оннун буллараары дьиэм чугас буолан киэһэ хойукка диэри үлэлээн син күммүтүгэр оннубутун булбуппут. Туттааччылар радиатордары оһуордаан, тупсаҕай көрүнгүнэн биэрбиттэрэ. Пуонда турар сирэ туспа ааннаабын истиэнэни курдары эр-бэттэрбитим, ону эмиэ оһуордаан биэрбиттэрэ. Онно олохтоох уолаттар Макаар Макарович Федоров салайааччылаах Ан Владик, Егоров Андрей үлэлээбиттэрэ. Үөрбүппүт, астыммыппыт аҕай, киһи эрэ үлэлиэх-хамсыах курдуга.

Элбэх мероприятиялар, көрсүһүүлэр, мунньахтар, оскуола оҕолорун бибилэтиэкэбэ ынгыран суруйааччылар араас дааталарын бэлиэтээһин, кинигэлэрин кытта билиһин-нэри, кырларга дорҕоонноохтук аабы, брейн-ринг ытыллаллара. Эмиэ оскуола оҕолоругар, тэрилтэлэринэн быыстапкалар, бэстибээлгэ кытты, ЦБС кыраайы үөрэтэр салаатын көбүлээһининэн олохтоох ааптардары таһаары, нэһилиэк 100 сылыгар анаан кинигэ бэлэмнээһинэ, араас бэлиэ күннэри бэлиэтээһин буолаллара. Ити дьиэбэ кэлэн баран иккитэ модельнай бибилэтиэкэлэр куонкурустарыгар кыттан, улуус иһигэр миэстэлэһэн, харчынан бириэмийэлэнэн бибилэтиэкэ имиджэ үрдээбитэ, библиотечнай инбэнтээр ылыллыбыта. Ол иннинэ ааҕааччылар усунуостарынан журнальнай остуол ылбыппытын улахан миэбэли ылбыт курдук санаабыппыт.

Сага дьиэбэ кирибиппитинэн Үөһээ Бүлүүтээби киин бибилэтиэкэ кэлэктиибэ, дириэктэр Петрова Н.К., икки ыскаап, выставочнай пуолка, плафоннары бэлэхтээбиттэрэ. Элбэх көмөнү баһылык Ан И.И. онороро. Суруттарыыга улуус нэһилиэктэрин бибилэтиэкэлэриттэн ордук харчыны көрөрө, маассабай мероприятияларга бириистэри ылыыга куруук көмөлөһөрө.

Бибилэтиэкэ ытар мероприятиялара ааҕааччылар, тэрилтэ салайааччылара, уоп-састыбаннас, түмсүүлэр көмөтө суох биир киһиэхэ кыаллыбат этилэр. Ордук бэтэрээннэр түмсүүлэрин чилиэннэрэ, салайааччы Егорова Елизавета Семеновна, кулууптан Константинова Анастасия Максимовна, Чоросов Михаил Гаврильевич, Никифоров Яков Иванович, оскуолаттан Анисимова Елизавета Николаевна, Афанасьева Антонина Ивановна, Васильева Валерия Васильевна, Алексеева Кыыма Гаврильевна, начаалынай кылаас бары учууталлара — Чукрова Галина Алексеевна, Иванова Валентина Захаровна, Иванова Екатерина Михайловна, нэһилиэк эбээлэрэ Хогурова Зоя Николаевна, Докторовна Мария Никитична, Дьоруой ийэлэр Алексеева Мария Ивановна, Ильина Варвара Петровна, Иванова Мария Федотовна, Трофимова Варвара Филипповна актыыбынай кыттыыны ылаллара.

Айар талааннаах ааҕааччыларым Никифоров Валерий Васильевич, Феофанова Индиана Васильевна, Христофорова Акулина Дмитриевна, Егорова Светлана Сергеевна уо.д.а. буолаллар.

Элбэх ыаллар бибилэтиэкэбэ бэйэлэрин кинигэлэрин, сурунаалларын, хаһыаттарын биэрэллэрэ, аҕалаллара, ол иһигэр Николаевтар, Егоровтар дьиэ кэргэттэрэ. Элбэх кинигэни Саха сирин суруналыыстарын сойууһун бэрэссэдээтэлэ Борисов Иван Васильевич биэрэрэ, ытара.

Бибилэтиэкэ саамай актыыбынай ааҕааччылара Ульяна Кирилловна Константинова, Лидия Александровна Гаврильева, Оксана Афанасьева Иванова этилэр.

Сага технология сайдан, бибилэтиэкэбэ бастаан биир көмпүүтэр кэлбитин, миэхэ көмөлөһөн сиэним Санников Ян 8-с кылааска үөрэнэ сылдьан үлэлиир этэ. Туох баар уголоктарбын «Айар талааннаах аҕа дьоммут, кэрэ кэпсээннээх кэнчээри ыччаппыт», «Бибилэтиэкэ олобуттан», кинигэ быыстапкаларын вывескаларын, онтон да атын көмпүүтэргэ үлэбин кини толорон, элбэхтик көмөлөспүтэ. Кэлин үс көмпүүтэр кэлбитэ, ону кытта принтер, кэлин өссө эбии биир принтер кэлбитэ. Интэриниэт кирибитэ, онтон вайфай холбообуттара. Оҕо, эдэр ыччат иһирдьэнэн-таһырдьанан элбээбитэ, кыһын оҕолор тонуохтара диэн куттанар этибит.

Биир баға санаам сиппэтэбэ – ол наһаа бағарар үчүгэй олбуорбут тутуллауута этэ. Ону хата үлэлээн бүппүтүм кэннэ туппуттара. Билигин көрүөххэ да үчүгэй. Эбээлэр түмсүүлэрэ күһүн мас олордубуттара. Кинилэр иннилэринэ бэйэбит олордубут хатынмыт ылсан үүнэ тураллар, харыйа олордубуппут да олбуора куһаҥан буолан сүөһүлэр киирэн тэпсэн кэбиспиттэрэ.

Нэһилиэк 100 сылын көрсө нэһилиэк туһунан кинигэни оскуола историяҥа учуутала Саввинова Людмила Никитична саха тылын учууталыныын Васильева Валерия Васильевнаһыын иилээн-сағалаан бибилэтиэкэ дьиэбэ үлэтин сағалаабыттара. Кинилэргэ көмө үлэ бэтэрээнэ, сэрии сылын оғото Василий Дмитриевич Федоров уонна Афанасьева Антонина Ивановна, Чукова Галина Алексеевна сылддыбыттара. Аан бастаан улаханник ылсан оскуола дириэктэрэ Иванов Александр Григорьевич үлэлээн иһэн олохтон туораабыта. Учууталлар Саввинова Л.Н., Васильева В.В. үтүө суобастаахтык, олох үлэһит курдук сарсыардаттан киэһэ хойукка диэри үлэлээн, Дүллүкү нэһилиэгин бастакы кинигэтэ тахсыбыта.

2015 сыл алтынньыттан үлэбиттэн уурайан бочуоттаах сынньаланҥа олоробун. Үлэбин сөбүлүүр этим, онон син таһаарылаахтык үлэбин түмүктээбитим.

Нэһилиэк 100 сылыгар «Нэһилиэк бочуоттаах олохтооҕо» ааты ылбыппынан, «Лучший работник культуры в развитии духовности наслега» өйдөбүннүк сувенирынан уонна улуус бибилэтиэкэлэрин истэригэр сыл түмүгүнэн «Лучший библиотекарь-2009 г.» анал аатынан бэлиэтэммиппинэн киэн туттабын.

Үлэбэр көмөлөспүт нэһилиэгим бары дьонугар махтанабын.

Билигин бибилэтиэкэбэ үрдүк үөрэхтээх эдэр, саҥа технологияны баһылаабыт исписэлиис Борисова Яна Октябровна ситиһиилээхтик үлэһии олорор. Киниэхэ күүс-көмө буолан Максимова Акулина Петровна билигин да эрчимнээхтик үлэһии-хамсыы сылдьар.

Хайаан да ахтан аастахпына сатанар бииргэ үлэлэспит, биир санаанан үлэлээбит, хамнас аҥаара диэбэккэ, тэҥнэ сылддыбыт дьоммун – техүлэһиттэрбин: Санникова Айталина Васильевнаны, Иванова Антонина Васильевнаны, Михайлова Ньургуяна Васильевнаны. Кинилэр бары да талбыт курдук үлэһит, сүрэхтээх, миигинниин тэҥнэ сылддыспыт үлэһиттэриим этэ. Оғолордоох, дьиэ кэргэннээх дьон кып-кыра хамнаска үлэлээн-хамсаан, бэркэ тапсан, өйдөспөт, кыһырсар диэни билбэккэ үлэлээбиппит.

Барыгытыгар доруобуйаны, уһун олоғу бағарабын.

Санникова Антонина Романовна.

Муус устар 27 к., 2021 с.

Бибилэтиэкэ – култуура биир салаата

Мин, библиотечнай анал үөрэххэ кэтэхтэн үөрэнэ сылдьан, 2015 сыл күһүнүгэр бибилэтиэкэ сэбиэдиссэйинэн ананан үлэбин сағалаабытым. Элбэх сыл бибилэтиэкэ сэбиэдиссэйинэн үлэлээбит, чакчы дағаны баай уопуттаах үлэһиттэн, Антонина Романовна Санниковаттан, үлэбин туппутум.

Хас биирдии кинигэни бэрэбиэркэлээн, баарын-суоғун ыйан, бэлиэтээн, биир ый курдук тутуһуу үлэтэ барбыта. Антонина Романовна саҥа үлэһии киирэр киһиэхэ үгүс сүбэни-аманы биэрбитэ, үөрэппитэ-такайбыта.

Үлэһии киирээт, саҥа олох ирдэбилинэн, интэриниэт өгөнү онорууну олохтообутум. Ол курдук, билигин «Госуслуги» портал нөҥүө нэһилиэнньэбэ сүрдээх туһалаах өгө күннэтэ оҥоһулла турар.

Дүллүкү нэһилиэгэ хомоғой хоһоонньуттарынан биллэр. Онон олохтоох айар

талааннаах дьону түмэн, 2016 сыллаахтан бибилиэтиэкэ иһинэн «Поэзия» түмсүүнү үлэлэтэбит. Сылын аайы төрөөбүт тыл декадатыгар аналлаах «Саха тыла — ийэ тылбыт» үгэскэ кубулуйбут тэрээһин чэрчитинэн «Атах тэпсэн олорон...» диэн нэһилиэкпит хоһоонньуттарын кытта көрсүһүү ыытыллар.

2017 сылга бибилиэтиэкэ тас өттүгэр өрөмүөн ыытыллыбытын түмүгэр санга кирилис, олбуор онһуллубуттара.

2018 сылга үөрэхпин бүтэрэн дипломированной исписэлиис буолбутум.

2019 сылга «Дүллүкү сирэ-уота» диэн топонимика онһуллан, сирдэр ааттара, суолтала суруллубута.

2020 с. Кыайы 75 сылын көрсө оскуола оҕолорунан, учууталларынан, олохтоох бибилиэтиэкэ, администрация үлэһиттэринэн хомуллубут матырыйаалларынан — уоттаах сэрии кыттыылаахтарын, тыыл, үлэ бэтэрээннэрин, сэрии сылын оҕолорун ахтыыларыттан таңыллыбыт «Өйдүүбүт! Махтанабыт! Сүгүрүйэбит!» диэн кинигэ бэчээттэнэн тахсыбыта. Кинигэ барыта 200-чэкэ ахтыы, хаартыска түмүллэн кирибитэ.

Ааспыт сыл улуус бибилиэтиэкэлэригэр «Год цифровой культуры» сыла биллэриллибитэ. Ол чэрчитинэн электроннай уонна виртуальной кинигэ быыстапкатын күрэхтэрэ ыытыллыбыттарын түмүгэр 1-кы миэстэни ылан, 25000 солкубайдаах сэртификэтинэн наҕараадаланан тэлэбиисэр ылбыппыт.

Нэһилиэкпитигэр төрүтгээх өрөспүүбүлүкэҕэ киэнник биллэр суруналыыс Иван Васильевич Борисов чааһынай бибилиэтиэкэтигэр сыллата элбэх кинигэни бэлэтиир. Кэлбит кинигэлэри туспа хоско анаан ууран ааҕааччыларга уларсабыт.

Билинги олох ирдэбилинен интэриниэт нөнгүө кэтэхтэн үлэ күүскэ бара турарынан сибээстээн, бибилиэтиэкэбитигэр куйаар ситиминэн **dyullyukyu_biblioteka17** Инстаграм страницаны арыян үлэлэтэбит. Онно нэһилиэкпит олоҕуттан сонуннары, санга тахсар хоһооннору, кинигэ быыстапкаларын, кыракий күрэхтэри күннэтэ ыта, суруйа, кэпсии олоҕобут. Олохтоох оскуоланы, култуура, сынныалан киинин кытта ыкса сибээстээх үлэлиибит, өрөспүүбүлүкэ, улуус, нэһилиэк тэрээһиннэригэр көхтөөхтүк кыттабыт.

Саас аайы бибилиэтиэкэбитигэр сибэкки арааһын арасаадалаан үүннэрэбит. Сайын ааҕааччыларбытыгар бэлэхтээн үөрдэбит уонна бибилиэтиэкэбит тиэргэнин киэргэтэбит.

Кинигэни ааҕыыны көбүлүүр, сырдатар үлэлэр, кинигэ быыстапкалара ылыныллыбыт былаанынан туолан иһэллэр.

Сыллааҕы былааммыт сүннүнэн туолар, ол курдук ааҕааччы ахсаана — 740; бибилиэтиэкэҕэ сылдыы — 7500; кинигэ уларсыы өнгөтө — 17300; кинигэбит пуондата — 6000 тахса экземпляр.

Борисова Яна Октябровна,

Дүллүкү нэһилиэгин дьокутаата, нэһилиэк бибилиэтиэкэтин сэбиэдиссэйэ

Физкультурнай, спортивнай үлэ

Физкультура уонна успуорт сайдыытыгар оскуола физкультуратын учууталлара Софронов Василий Трофимович хайыһардыт, Прокопьев Егор Спиридонович, Иванов Капитон Семенович курдук тустууктар үүммүттэрэ, Санников Иннокентий Алексеевич сүүрүү, Спиридонов Сергей Григорьевич, Михайлов Александр Михайлович мээчик успуордун көрүгүнэригэр (Үөдүгэй нэһилиэгин бочуоттаах олохтооҕо), Герасимова Сардана Тусаховна, Мордовской Илья Семенович, о.д.а. бу успуорт көрүгүнэрэ сайдыытыгар улахан оруоллаахтар. Сидоров Семен Семенович үлэлиир бириэмэтигэр кик-боксинг тарҕана сылдыыбыта.

Саха сирин ССРС успуордун маастарыгар бастакы хандыы-

даата **Устинов Андрей Иванович** Дүллүкү Дэдитигэр Дүнгүрдээх күөлүгэр 1931 сыл кулун тутар 16 күнүгэр күн сириҥ сырдыгын көрбүтэ уонна Саха АССР успуордун маастара, XX үйэ успуордун лауреата, «Үүнүү» ДСО бочуоттаах чилиэнэ, Саха сириҥ сэттэ төгүллээх чөмпүйүөнэ, түөрт төгүл рекордсмена, улуус уонна Дүллүкү нэһилиэтин бочуоттаах олохтооҕо ааттары ылбыта.

Улуу сүүрүк

Уйбаанабыс 70 сааһыгар

Сүүрэр-көтөр быһыытынан
Силээр-хаамар таһаанан
Субу киирэн кэлиэбэ.
Уһуурталаан кэбиһиэ,
Иһииртэлээн ситэриэ,
Иһилэрин биэртэлиэ,
«Өндөрөйбүн!» – дэтэлиэ.

Ааттыын-суоллуун сурахтаах,
Ахсыл хаамы аргыстаах,
Айаас атты айаннаах,
Аллаах сүүрүк диэн ааттаах,
Аччыгыйкаан уңуохтаах,
Арыысалыыр атастаах,
Астык-мааны ыччаттаах.

Бэттиэмэлиир күөлүгэр
Бидилитэн тийиээтин,
Биэрмэрдэрдии тэринэн,
Бэттиэмэлиир отторун

Биллиргэччи оҕуста,
Будулҕаннык субутта,
Баламаттык туруорда.

Оттуур-мастыыр сиригэр,
Олохсуйбут өтөбөр
Олоонноохтоон олорон,
Олох тупсан барыабын,
Оҕо-аймах хойдуоҕун
Олонголоон хоһуйда,
Олохтоохтук санарда.

Умсулҕаннаах олоҕун
Улуутуйа туруохтун,
Уһаатабын буолуохтун,
Устууһантыыр уруубут,
Өндөрөйдүүр атаспыт,
Уйбаанабыс убайбыт,
Улуу сүүрүк Дархаммыт!

Дулу. 2001 с.

Нэһилиэк үрдүнэн А.И. Устинов уонна М.И. Ан ааттарынан сүүрүүгэ уонна атах оонньууларыгар (1986 с.), Н.Ф. Иванов аатынан оҕолорго тустууга (1988 с.) иккилии сыл буола-буола күрэхтэһиилэр ытыллыбыттара. Билигин бириддиэлээн дьон аатынан күрэхтэһиилэр буолаллар. Уруккуттан ытыллан испит А.И. Устинов аатынан оройуоннай кросска күрэхтэһиини нэһилиэккэ ылан салгыыр бэрт буолуо этэ. Ону сөпсөһөн, өссө ааһа түһэн, нэһилиэк салалтата (баһылык Николаев Егор Алексеевич) өрөспүүбүлүкэтээҕи оҕолор кросстарын ытарга онгостор.

Васильев Захар Михайлович, 1933 с.т., Свердловскайдаағы юридическай үнүстүтүүт аанын атыллаабыта уонна өрөспүүбүлүкэ отделын борокуруоругар тийэ үүнэн-сайдан тахсыбыта. Полковник сыбаанньалаах. Үөрэнэ сылдьан хайыһарга ССРС успуордун маастара, үлэлиир бириэмэтигэр саахымакка ССРС успуордун маастарыгар хандьыдаат ааттарын ылбыта (Свердловскай, Дьокуускай куораттар).

1950-с сыллардаахха Данил Иванович Данилов (Нэтиэкэ) хайыһарынан сүүрүүгэ өрөспүүбүлүкэбэ 2-с миэстэни ылбыта, ону да фиништиирин саһана этэрдэһин быата сөллөн охтон, 1960-с сыллардаахха Кирилл Сергеевич Петров (Кэриэй) хайаттан сылааламынан түһүүгэ эмиэ иккистээбитэ. Михаил Ильич Анисимов (Хоноһо), Василий Васильевич Васильев (Чомпуу), Федор Алексеевич Лаппа-

ров атах оонньуутугар, сүүрүүгэ, Павел Никифорович Никифоров (Томтор), Трофим Филиппович Семенов (Симиччэх), Николай Федотович Иванов (Доруобай уола), Николай Николаевич Васильев (Кытаайыскай), Илья Ксенофонович Никифоров (Ылдьаа Бороруок), Василий Софронович Аталларов тустууга, Илларион Руфович Никифоров хайыһарга уонна сүүрүүгэ, ийэтинэн биир дойдулаахпыт Андрей Иванович Донской сүүрүүгэ, атах оонньууларыгар уонна сахалыы остуол оонньууларыгар, күтүөт Никифор Никифорович Иванов атах уонна мээчик оонньууларыгар өрөспүүбүлүкэбэ кытталлара, кэнникилэр бастыыллара.

От охсуутугар Макар Макарович Буокаанныырап, Никита Иванович Федоров, кэлин Олег Николаевич Дадаскинов 2–3 ганы охсоллоро.

1967 с. Дүллүкү оскуолатын учуутала, төрдүнэн Тамалакаан киһитэ, Егор Спиридонович Прокопьев (Чөнкөй) өрөспүүбүлүкэтээҕи үбүлүөйүнэй ыспартакыйаадаҕа кыттан, хапсаҕайга абсолютнай чөмпүйүөн уонна успуорт маастара буолбута. Кинини кытта учуутал Капитон Семенович Иванов оскуолаҕа үөрэппит уолаттара 1-кы разряд нуорматын толорбуттара.

1972 с. хайыһарга «Үүнүү» ДСО күрэхтэһиитигэр Үөһээ Бүлүү хамаандата бастаабыта, хамаанда састаабыгар Иван Федотович Иванов (Чымыдаан эбэтэр Кылгас сис) киирсибитэ.

1979 с. Варвара Игнатъевна Максимова «Үүнүү» ДСО призерунан буолбута.

1983 с. Манчаары ыспартакыйаадатыгар Сардана Тусаховна Герасимова 1000 м сүүрүүгэ үһүстээбитэ.

1987 с. «Манчаары оонньууларыгар» оскуола учуутала, төрдүнэн Чурапчы кыыһа Ульяна Михайловна Слепцова, 1500 м сүүрүүгэ бастаабыта.

ССРС успуордун маастарыгар хандыдаат Андрей Николаевич Федоров 1975 с. Бүлүү зонатыгар тустууга ыйааһыныгар бастаабыта.

1995 с. Төнгүлүгэ ытыллыбыт Манчаары күрэхтэһиитигэр гиирэ анньытыгар учуутал Сергей Григорьевич Спиридонов, мас тардыһытыгар Егор Петрович Иванов (Нуучча Куоса) бастаабыттара, иккиэн успуорт маастардара.

1998 с. Ноя Устинова, Ира Никифорова, Саша Куприянов оҕолорго сүүрүүгэ призер буолбуттара.

1997 с. Ньурбаҕа ытыллыбыт Олонхо оонньууларыгар сахалыы пятиборьеҕа Степан Руфов 2-с, хотугу многоборьеҕа Михаил Ан (Иосифович) 3-с буолбуттара.

Марианна Яковлевна Ильина мас тардыһытыгар, гиирэ анньытыгар өрөспүүбүлүкэбэ куруутун бастакы-иккис буолар, СӨ успуордун маастара.

Алена Анатольевна Узнаева орто ыраах сүүрүүлэргэ өрөспүүбүлүкэ бастыҥа буолан, дойдутун аатын ааттатыан ааттатта, билигин ыраах марафонна сүүрүүгэ бэлэмнэнэр.

Убайдарын утумнаан, Дүллүкүгэ элбэх сүүрүктэр үөскээтилэр: успуорт маастардара Михаил Иванович Ан, Михаил Иосифович Ан, бастакы разрядтаах Аркадий Кузьмич Егоров, Иван Иванович Ан, Иннокентий Алексеевич Санников, Егор Алексеевич Николаев, Петр Иванович Афанасьев, эмиэ бэрт сүүрүктэр Степан Николаевич Руфов, Иван Алексеевич Санников, Вера Семеновна Санникова, Александр Михайлович Михайлов, Иван Андреевич Устинов (Мииринэйгэ тириэньэр), о.д.а.

Үчүгэй тустууктарынан Василий Игнатъевич Чомчоев, Василий Тимофеевич Дойдуков, Макар Макарович Федоров, Геннадий Владимирович Тэн, Яков Иванович Никифоров, Николай Сергеевич Петров, Семен Васильевич Васильев, Егор Николаевич Руфов, Александр Иванович Афанасьев, гиирэ анньааччыларынан Руф Николаевич Руфов, Николай Тарасович Тарасов (иккиэн саха успуордун маастардара), Дмитрий Тарасович Тарасов, о.д.а. биллэллэр.

Дьахталларга Анастасия Николаевна Васильева (Кыргыз кыыһа), Анна Михайловна Павлова (Боксуор Аана), Екатерина Даниловна Захарова тустууга, Мария Осиповна Васильева сүүрүүгэ, Александра Андриановна Докторова дуобакка аатыраллара.

Семен Семенович Сидоров кикбоксингга СӨ кыайыылааҕа.

Николай Григорьевич Семенов (Куока) сахалыы атах оонньууларыгар уонна хапсаҕайга СӨ успуордун маастара буолан, Саха сиригэр кини эрэ икки утарыта көрүнгэ успуорт маастара.

Степан Николаевич уолаттара Михаил уонна Николай Руфовтар 2014 сылга атах оонньууларыгар Уһук Илинни уокурукка бастаатылар.

Эмиэ ити уокурукка өрөспүүбүлүкэ, Москва куорат уонна уобалас оҕолорун хас эмит төгүллээх чөмпүйүөнэ Тимур Николаев 2015 сылга эдэрдэр, онтон биир нэдиэлэнэн улахан дьон тустууларыгар бастаата уонна РФ успуордун маастара ааттанна, кини тастыг быраата Саша Алексеев сүүс харахтаах дуобакка Россияҕа, Европаҕа миэстэлэһэн, РФ успуордун маастарыгар хандьыдаат буолла.

Илья Семенович Мордовской, Михаил Николаевич Бочетов зонаҕа, өрөспүүбүлүкэҕэ кырдыаҕастарга биллиилээх тустууктар быһыытынан бочуоттаналлар.

1964 с. Тэн Мария Владимировна остуол тиэнниһигэр өрөспүүбүлүкэҕэ 3-с миэстэлэммитэ, тиэннискэ өрөспүүбүлүкэҕэ аан бастакынан Дүллүкүлэртэн бириистээх миэстэни ылбыта, билигин Красноярскай куоракка олорор. 50 сыл буолан баран, кини балта Афанасьева Дария Владимировна харах сытыыта, илии имигэһэ, тарбах талаана оонньууга — хаамыскаҕа өрөспүүбүлүкэҕэ эмиэ 3-с буолан үөртэ, хабылыксыт эһээбит, хаамыскаһыт убайбыт баара буоллар А.И. Донской биһирэбилин ылыа хааллаҕа.

Тустууга ССРС успуордун маастарыгар хандьыдаат Олег Николаевич Дадаскинов хапсаҕай тустууга аан дойдутааҕы кылаастаах судьуйа аатын ылла.

Софронов Серафим Трофимович дуобакка, саахымакка ССРС успуордун маастарыгар хандьыдаат ааттаах.

Билинни бириэмэҕэ Егор Иванов (Егор Петрович уола) СӨ күрэхтэһиилэрин хапсаҕайга хас эмит төгүллээх чөмпүйүөнэ буолан, СӨ успуордун маастара буолбута.

Ньургун Чоросов оҕолорго кыра ыйааһынҕа өрөспүүбүлүкэҕэ бастаан эрэр, киниэхэ кыайыылары баҕарыаһын!

Степанов Иосиф Николаевич пауэрлифтинг диэн көрүнгүнэн дьарыктанар, көрүнгү уола хаан.

Билигин үчүгэй **успуорт саала** (А.И. Устинов аатын 2021 сылга дьэ ылла) тутулан, үлэлээн элбэх ыччат эрчиллэр буолла, соччонон успуорт маастардара үүнэн тахсыахтара диэн, эрэл улахан.

Данилов Анатолий Пантелеймонович

Герасимова Сардана Тусаховна

Сардана Тусаховна Үөһээ Бүлүү оройуонун Өргүөт нэһилиэгэр 1966 сыл алтынньы ый 26 күнүгэр Тамара Даниловна, Тусах Иванович дьиэ кэргэнигэр төрөөбүтэ. Дьоно Далырга, онтон Дүллүкүгэ көһөллөр, онон оскуоланы Дүллүкүгэ үөрэнэн бүтэрэр.

Оскуола кэнниттэн Дьокуускайга педагогическай училище устудьуона буолар.

Оскуолаҕа сылдьан сүүрүүнэн, хайыһарынан, волейболунан дьарыктанар. Үөрэнэр кэмигэр оройуон хаһыатын бириийигэр 200 м дистанцияҕа кыттааччы уонна оройуон оскуолатын оҕолоругар бастыг сүүрүк быһыытынан биллибитэ.

1983 с. Мэнэ Хангаласка буолбут IX Манчаары оонньууларыгар 1000 м 3-с бириистээх миэстэни ылбыта. Училище хамаандатын чэпчэки атлетикаҕа чөмпүйүөнэ этэ.

30-ча сыл физкультура учууталынан үлэлээн, үөрэппит, эрчийбит оҕолорун бырааттыы Михаил, Николай Руфовтары ти-

риэньэр А.М. Михайловка эрчиллэллэрин сүбэлэһэн быһаараллар, ол түмүгэр билигин уолаттар өрөспүүбүлүкэ биир күүстээх быһыйдара. Маны таһынан Сардана Тусаховна 30 сыл «Коммунизм сарданата», «Үөһээ Бүлүү» хаһыаттарыгар эстафетаҕа нэһилиэгин чиеһин көмүскээн 200 м дистанцияҕа сүүрэрэ.

Сардана Тусаховна өр сыл үлэлээн, СӨ үөрэҕин министиэристибэтин Бочуотунай грамотатынан, Махтал суруктарынан, СӨ успуордун миниистирэ М.Д. Гуляев Бочуотунай грамотатынан, СӨ Государственной мунһабын (Ил Тумэн) успуорка, туризмга кэмитиэтин Бочуотунай грамотатынан наҕараадалааммыта.

Кини ийэтэ **Тугасова Тамара Даниловна** Далыр орто оскуолатыгар үөрэнэ сылдьан, чэпчэки атлетикаҕа оскуолатыгар бастыырын таһынан оройуонга куруутун бастыыра, ордук кылгас-орто дистанцияларга сүүрүүгэ, хайыһарга Бүлүү зонатыгар эмиэ баста-талыыра.

Дүллүкүгэ кэлэн атыыһытты-атыыһытты, агитзоналар күрэхтэһиилэригэр актыы-бынайдык кытара, кырдыаҕастарга куруутун бастыыра. Аҕалара, Тусах Иванович Герасимов, оскуолаҕа омук тылын учуутала, дуобакка уонна саахымакка тэнгээбэ суоҕа, уоллара Юрий успуортан матан турбат, барытыгар кыттар.

Михайлов Александр Михайлович

1969 с. бэс ыйын 6 күнүгэр Дүллүкү нэһилиэгэр бэһис оҕонон күн сириг көрбүтэ.

1991 с. Бүлүүтээҕи педагогическай училищеҕа үөрэнэ киир-битэ. Өрөспүүбүлүкэ орто үөрэхтэрин икки ардыларынааҕы күрэхтэһиигэ сүүрүүгэ (эстафетаҕа) 2-с миэстэни, волейболга 1-кы миэстэни ылары ситиспиттэрэ.

1994 с. үөрэҕин бүтэрэн Дүллүкү орто оскуолатыгар физкультура учууталынан үлэтин саҕалаабыта. Оскуола оҕолорун сүүрүүгэ, атах оонньууларыгар, баскетболга, волейболга утумнаахтык дьарыктаан барбыта. Эстафетаҕа («Үөһээ Бүлүү» хаһыат бириийигэр) 1-кы миэстэни ылбытара. Атах оонньууларыгар Бүлүү бөлөх улуустарын икки ардыларыгар хамаанданан күрэхтэһиигэ 2-с миэстэни ылаллара. Бу оскуола өрөспүүбүлүкэҕэ биллэр спортсменнары иитэн таһаартаабыта: Се-

менов Николай атах оонньууларыгар уонна хапсабайга Саха сиригэр успуордун маастара, өрөспүүбүлүкэ хас да төгүллээх чөмпүйүөнэ уонна призера, Иванов Альберт хотугу многоборьега Саха уонна Россия успуордун маастара, Манчаары оонньууларын абсолютнай чөмпүйүөнэ, Ан Михаил наарта ойуутугар Саха сиригэр успуордун маастара буолбуттара, оттон норуоттар икки ардыларынааҕы «Азия оҕолоро» оонньууларга атах оонньууларыгар үс төгүллээх чөмпүйүөнэ Руфов Михаилга Александр Михайлович иккис тириэньэрэ буолар.

Нэһилиэк иһигэр ытытыллар күрэхтэһиилэри сөптөөхтүк былааннаан ытытара, эдэр ыччаттары волейболга эрчийэрэ. Нэһилиэккэ, улууска, Бүлүү оройуонугар биллэр волейболист уолаттар баар буолбуттара: Ан Михаил, Данилов Анатолий, Феофанов Александр, Руфов Степан, Санников Роман, Тоноев Андрей, Санников Владислав, Афанасьев Николай, Алексеев Вадим, Степанов Илья, о.д.а.

1994 с. оскуола профсоюзун бэрэссэдээтэлэ Санников Иван Алексеевичтыын сүбэлэһэн баран, 9 нэһилиэк (Дүллүкү, Далыр, Хоро, Мангаас, Боотулуу, Сургуулук, Мэйик, Онхой, Кырыкый) оскуолаларын муньан, үөрэх үлэһиттэрин спартакиадатын Дүллүкүгэ ытытары ситиспиттэрэ. Быйыл ол спартакиада 11-с сылын олус тэрээһиннээхтик Далыр нэһилиэгэр ытытылынна.

Александр Михайлович 2006 с. СГУ физическэй факультетын кэтэхтэн үөрэнэн бүтэрбитэ. Кини хотугу многоборьега Саха сиригэр спортивной оонньууларыгар 1992, 1996, 2000 сс. уонна Манчаары спартакиадаларыгар 1995, 1997 сс. кыттыыны ылбыта, хамаандага наадалаах очукуолары биэрбитэ.

Билигин Александр Михайлович Ю.Н. Прокопьев аатынан Үөһээ Бүлүүтээҕи оскуолаҕа физкультура учууталынан үлэлиир, 23 сыл педагогическай стажтаах, үрдүк категориялаах учуутал. Үөдүгэй нэһилиэтин «Бастын успуорду тэрийээччи» анал аат 2012–2016 сылларын хаһаайына, нэһилиэк Бочуоттаах олохтооҕо.

Нэһилиэккэ успуорт ыарахан көрүнгэр — тустууга ыччат дьону угуйар кининэн Мордовской Илья Семенович (ДЮСШ тириэньэрэ) буолар. Эрчийбит тустууктара улууска куруутун бастыыллар.

Бочетов Михаил Николаевич 1959 с. төрөөбүтэ.

Кырыкый орто оскуолатын бүтэрэн, сопхуоска субан сүөһү көрүүтүгэр үлэлээбитэ.

Кэргэнэ Светлана, 3 оҕолоохтор.

Михаил Николаевич араас таһымнаах күрэхтэргэ нэһилиэтин чиэһин үгүстүк көмүскээбит киһи. Бүтэһик улахан ситиһиитэ: өрөспүүбүлүкэтээҕи Н. Докторов-Бычырдаан бириһигэр хапсабай турнирыгар чөмпүйүөн буолбута буолар. Өр сылларга ГУП ОДьКХ хачыгаарынан үлэлээн кэллэ, бааһынай хаһаайыстыба туттаах киһитэ.

Успуорт маастардара

Устинов Андрей Иванович — Саха АССР, сүүрүүгэ, Саха сиригэр ССРС успуордун маастарыгар бастакы хандьыдаат.

Васильев Захар Михайлович — ССРС, хайыһарга.

Прокопьев Егор Спиридонович — Саха АССР, тустууга.

Ан Михаил Иванович — Саха АССР национальнай атах оонньууларыгар.

Руфов Руф Николаевич — Саха АССР, гиирэ успуордугар.

Тарасов Николай Тарасович — Саха АССР, гиирэ успуордугар.

Спиридонов Сергей Григорьевич — Саха АССР, гиирэ успуордугар.

Семенов Николай Григорьевич — СӨ, атах оонньууларыгар уонна тустууга.

Ан Михаил Иосифович — СӨ, сүүрүүгэ, атах оонньууларыгар.

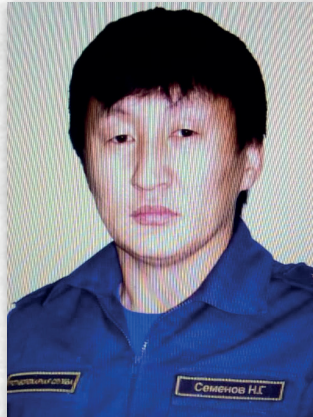
Иванов Егор Петрович — Саха АССР, мас тардыһытыгар.

Павлов Айаал Романович — РФ уонна СӨ тустууга.

Мордовской Илья Семенович — СӨ, тустууга.

Бочетов Михаил Николаевич — СӨ, тустууга.

Иванов Егор Егорович — СӨ, тустууга.
 Тарасов Дьулуस्ताан Васильевич — СӨ, тустууга.
 Николаев Тимур Илларионович — РФ, көнгүл тустууга;
 Руфов Михаил Аркадьевич — РФ, сүүрүүгэ;
 Руфов Николай Аркадьевич — СӨ, сүүрүүгэ;
 Николаева Вероника Владимировна — РФ, ытыыга.
 Ильина Марианна Яковлевна — СӨ, гиирэҕэ.
 Айаал Чоросов — Хотугу многоборьеҕа РФ маастара.
 Антонина Санникова — ити многоборьеҕа СӨ маастара.
 Софронов Серафим Трофимович — дуобакка, саахымакка ССРС-ка хандьыдаат.
 Никифоров Яков Иванович — ССРС, акробатикаҕа хандьыдаат.
 Федоров Андрей Николаевич — ССРС, көнгүл тустууга хандьыдаат.
 Дадаскинов Олег Николаевич — ССРС, көнгүл тустууга успуорт маастарыгар хандьыдаат, тустууга аан дойдутаагы судьуйа.
 Узнаева Алена Анатольевна — РФ, марафонскай сүүрүүгэ хандьыдаат.
 Алексеев Александр — үөрэнээччи, РФ, дуобакка хандьыдаат.
 Уонна кэлин Дүллүкүгэ олохсуйда саха бастакы тустууга маастара, успуорду тэрийээччи, комментатор Мандаров Константин Иванович. Кини бииргэ төрөөбүт бырааттара Валерий, Александр, Дмитрий эмиэ успуорт маастардара.

Семенов Николай Григорьевич Дүллүкүгэ төрөөбүтэ, оскуоланы бүтэрбитэ. Үөрэнэр кэмигэр эһэтэ Иванов Николай Федотович-Доруобай уола аатынан тустууга ытытлар күрэхтэниигэ куруутун бастыыра, быыһыгар атах оонньууларыгар кытара. Ол да курдук кэлин үөрэнэ сылдьан хапсаҕайга уонна сахалыы атах оонньууларыгар Саха сиригэр успуордун маастара буолбута, успуорт тус-туспа, буолаары буолан, утары көрүгнэргэ, успуорт маастара буолбут киһи Саха сиригэр төрүү да, үөскүү да илик. Билигин Чурапчыга күтүөт, бэрээдэги көрүүгэ сылдьар.

Дүллүкү нэһилиэгэ оройуон ыһыахтарыгар уонна биирдүүлээн успуорт көрүгнэригэр ытытлар күрэхтэниилэргэ группатыгар үксүн бастыыра, оттон утары көрсүһүлэргэ Кырыкыйдарга (иккис группа нэһилиэк, эрдэ успуорт саалаламмыта) хоттороллоро, арай 1999 сылга Далырга буолбут күрэхтэниигэ Кырыкыйдары биир очукуонан кыайан турар, тустууга маат кэмпилиэгинэн бириэмийэлэммитэ.

Кик-боксинга оройуоннаагы кирисии

Нэһилиэккэ түөлбэлэр икки ардыларыгар күрэхтэһиигэ

Дүллүкү нэһилиэгин успуорка ситиһиилэрэ

Үөһээ Бүлүү улуунугар комплекснай спартакиада тэриллэн ытыллыбыта элбэх сыл буолла. Онно Дүллүкү нэһилиэгэ куруутун ситиһиилээхтик кыттар. Ол курдук, нэһилиэк түөрт сыл субуруччу комплекснай спартакиада кубогун хаһаайына буолбута.

Хапсаҕайдаһан тустууга, нэһилиэк бырайыагар, өрөспүүбүлүкэ нэһилиэктэрин ортолоругар 2-с миэстэни ылан, Ил Дархан кубогунан наһараадаламмыта.

2017 с. Үөһээ Бүлүүгэ ытыллыбыт Манчаары ооньууларыгар Дүллүкү нэһилиэгин бастын спортсменнара – өрөспүүбүлүкэ саамай быһый атахтааҕа Михаил Руфов, кини бииргэ төрөөбүт быраата Коля Руфов 100 м уолаттарга уонна эр дьонго Манчаары бириһин кыайыылаахтара буолбуттара.

Хапсаҕайдаһан тустууга Егор Руфов уолаттарга, Илья Мордовской бэтэрээннэргэ боруонса мэтээли аҕалбыттара.

Киирэ анньытыгар Ильина Марианна уонна Аркадий Руфов үрүн көмүс мэтээлинэн наһараадаламмыттара.

Дүллүкү нэһилиэгэ уруккуттан спортивной нэһилиэк, ол курдук кини элбэх сыллар усталарыгар Үөһээ Бүлүү улуунун «Үөһээ Бүлүү» хаһыат бириһин элбэх сыллаах кыайыылааҕа. Кэнники 2018–2021 сс. субуруччу бастаата. Көһөрүллэ сылдыар кубок хаһаайына буолан дьонун-сэргэтин үөртэ.

*Мандаров Константин Иванович,
хапсаҕай успуордун маастара, успуорт бэтэрээнэ*

Дүллүкү оскуолатыгар чэпчэки атлетика сайдыыта

Мин 1978–1979 үөрэх дьылларыгар Далыр нэһилиэгиттэн Дүллүкү оскуолатыгар 5-с кылааска үөрэнэ көһөн кэлбитим. Санга оскуола сырдыга, ырааһа, көрдүөрэ киһи эрэ сүүрүөх-көтүөх курдук уһуна инники олохпор сүүрүк буолуох киһини угуйбута. Дүллүкү оскуолата былыр-былыргыттан элбэх ахсааннаах спортсменнары иитэн-эрчийэн таһаара турара. Мин үөрэнэр кэммэр физкультура учууталынан Санников Иннокентий Алексеевич үлэлиирэ. Оскуолабыт иһинэн элбэх хайысхалаах сиэксийэлэр үлэлиллэрэ, учууталбыт успуорт бары көрүнгүлүгү эрчийэрэ, үөрэтэрэ.

Чэпчэки атлетикаға, хайыһарга, о.д.а элбэх түмсүүлээх күрэхтэһиилэри тэрийэрэ, үтүө сүбэһит, ирдэбиллээх учуутал этэ. Ол да иһин сылтан сыл оройуонга буолар араас успуорт көрүгнэригэр тыа оскуолаларыттан Дүллүкү оскуолатын үөрэнээччилэрэ инники күөҥнэ тахсарбыт. 2-с №-дээх, И.Н. Барахов аатынан 1-кы №-дээх оскуолалары кытары илин-кэлин түсүһээччибит.

Сылын ахсын кулун тутар ыйга Дүллүкү оскуолатыгар 5-тэн 8-ка диэри кылаастарга Михаил Иванович Ан бириһигэр, оттон 9-тан 10-с кылаастарга диэри Андрей Иванович Устинов бириһигэр эстафета буолааччы. Бастыгнар «Коммунизм сардангата» оройуон хаһыатын бириһигэр ытыллар эстафетаға кыттарбыт. Дүллүкү орто оскуолатын хамаандата бириһтээх миэстэбэ киирэрбит, нэһилиэк хамаандатыгар бастакы этапка 300 миэстэрэбэ Санников Иннокентий Алексеевич ханнык даһаны нэһилиэк сүүрүгэр иннин биэрээччитэ суох.

Оройуон оҕолорун хайыһар күрэхэр 3 сыл Дүллүкү оскуолата 1-кы миэстэни ылан, көһө сылдыар кубогы илдэ хаалар чиескэ тиксибиппит. Мантан сиэттэрэн Үөһэ Бүлүү хайыһарга сборной хамаандатын састаабыгар Федорова Саргы Васильевналыын киирэммит, Дьокуускай куоракка Чочур Мыраанга, Аммаға, Майаға тийэ хайыһарга күрэхтэспиппит.

1983 с. Майаға буолбут Манчаары спартакиадатыгар 1000 м сүүрүүгэ 3-с миэстэ буолан оройуоммар, нэһилиэкпэр, оскуолабар, учууталбар, төрөппүттэрбэр улахан ситиһиилээх кэлбитим. Үөһэ Бүлүү хамаандата 5-с миэстэ буолбута. Ити сыл оройуон уон бастыг спортсменын ахсааннарыгар киирбитим.

Оскуолабын бүтэрэн, физкультура учууталын идэтигэр үөрэнэн кэлэн үөрэммит оскуолабар күн бүгүгнэ диэри оҕолору үөрэтэ-эрчийэ үлэлии-хамсыы сылдыабын.

Кэлинги кэмгэ эрчийэр, үөрэтэр оҕолорум улуус сборной хамаандатыгар киирэн-нэр өрөспүүбүлүкэбэ тийэ сүүрүүгэ элбэхтик кыттан пьедестал үрдүк үктэллэригэр тахсыталыыллар. Ол курдук өрөспүүбүлүкэбэ миэстэлэспит оҕолорбунан буолаллар:

Хоппоторов Матвей Матвеевич — 2019 сылтан Дүллүкү спортивной залын инструкторынан үлэлиир.

Успуорка ситиһиилэрэ:

- 2009 с. Бүлүү куоракка устудьуоннар ыккардыларыгар сүүрүү күрэхэр 1000 м 1-кы миэстэ.
- 2010 с. Бүлүү куоракка сүүрүү күрэхэр эстафетаға 1-кы миэстэ.
- 2010 с. Бүлүү куоракка Кыайыы 65-с сылыгар аналлаах кросска 3000 м 1-кы миэстэ.

Чоросов Айаан Андреевич — Дьокуускай куоракка ДЮСШ-1 хотугу многоборьеға тириэньэр.

Успуорка ситиһиилэрэ:

- 2016 с. Бүлүү куоратыгар 3000 м сүүрүүгэ 1-кы миэстэ.
- 2017 с. Дьокуускай куоракка хотугу многоборье күрэхэр 3000 м сүүрүүгэ 1-кы миэстэ.
- 2017 с. Дьокуускай куоракка хотугу многоборье күрэхэр маастар нуорматын толорон Саха Өрөспүүбүлүкэтин маастара буолар.
- 2017 с. Бүлүү куоратыгар хотугу многоборьеға наарта ыстанытыгар абсолютнай чөмпүйүөн.
- 2017 с. Үөһэ Бүлүү улууһугар ытыллыбыт 20-с Манчаары ооньуулары кыттылааға.
- 2021 с. хотугу многоборьеға Россия успуордун маастара.

Руфов Степан Степанович 2021 сылтан Хомустаах оскуолатыгар физкультура учуутала.

Успуорка ситиһиилэрэ:

- 2017 с. Бүлүү куоратыгар хотугу многоборьега наарта ыстанытыгар 1-кы миэстэ.
- 2017 с. Дьокуускай куоракка хотугу многоборье күрэбэр маастар нуорматын толорон, Саха Өрөспүүбүлүкэтин маастара буолар.
- 2017 с. Үөһээ Бүлүү улуухугар ытыллыбыт 20-с Манчаары оонньууларын кыттыылааба.
- 2018 с. Бүлүү бөлөх улуустарын IX Универсиадатыгар 400 м сүүрүүгэ 1-кы миэстэ.
- 2018 с. Бүлүү бөлөх улуустарын IX Универсиадатыгар 800 м сүүрүүгэ 1-кы миэстэ.

Ильин Евгений Максимович — ХИФУ КИТ СИСА 1-кы куурус устудьуона.

Успуорка ситиһиилэрэ:

- 2018 с. Бүлүү куоратыгар 1945 с. Кыайыы парадын кыттыылааба Корякин Константин Евгеньевич бириһигэр чэпчэки атлетикага 400 м 1-кы миэстэ, 100 м 1-кы миэстэ, эстафетага 1-кы миэстэ.
- 2020 с. Үөһээ Бүлүү улуухугар региональной күрэххэ чэпчэки атлетикага 1000 м 1-кы миэстэ.
- Чэпчэки атлетикага 200 м 2-с разряд, 400 м 3-с разряд, 60 м 3-с разряд, 1000 м 3-с разряд, 600 м 2-с разряд.

Семенов Петр Петрович — Дүллүкү орто оскуолатын 11-с кылааһын үөрэнээччитэ.

Успуорка ситиһиилэрэ:

- 2016 с. Дьокуускай куоракка чэпчэки атлетикага М.Ю. Плетнер бириһигэр оҕолорго ыраабы ыстаныыга 1-кы миэстэ.
- 2017 с. Бүлүү куоратыгар чэпчэки атлетикага «Старты надежд» 600 м 1-кы миэстэ.
- 2018 с. Бүлүү куоратыгар 1945 с. Кыайыы парадын кыттыылааба Корякин Константин Евгеньевич бириһигэр чэпчэки атлетикага 100 м 3-с миэстэ, 400 м 2-с миэстэ, эстафетага 1-кы миэстэ;
- Чэпчэки атлетикага 60 м 3-с разряд, 100 м 3-с разряд, үс төгүл ыстаныыга 2-с юниорскай разряд, кылыыга, ыстангаба, кубахха 1-кы разрядтаах.

Лазарев Аркадий Григорьевич — Дьокуускайдаагы автодорожной техникум 1-кы куурсун устудьуона.

Успуорка ситиһиилэрэ:

- 2018 с. Бүлүү куоратыгар 1945 с. Кыайыы парадын кыттыылааба Корякин Константин Евгеньевич бириһигэр чэпчэки атлетикага эстафетага 1-кы миэстэ.
- 2019 с. Уус-Алдан улуухугар «Снежный барс» күрэбэр 1000 м сүүрүүгэ 1-кы миэстэ.
- Чэпчэки атлетикага 400 м 3-с, 200 м 3-с разрядтаах.

Тимофеев Сергей Рудольфович — Дүллүкү оскуолатын 10-с кылааһын үөрэнээччитэ.

Успуорка ситиһиилэрэ:

- 2018 с. Бүлүү куоратыгар 1945 с. Кыайыы парадын кыттыылааба Корякин Константин Евгеньевич бириһигэр чэпчэки атлетикага эстафетага 1-кы миэстэ.
- Чэпчэки атлетикага 400 м 1-кы юниорскай разряд, 200 м — 3-с разрядтаах.

Федорова Дайаана Маркеловна — Дүллүкү орто оскуолатын 9-с кылааһын үөрэнээччитэ.

Успуорка ситиһиилэрэ:

- 2019 с. Бүлүү куоратыгар 1945 с. Кыайыы парадын кыттыылааба Корякин Константин Евгеньевич бириһигэр чэпчэки атлетикага 100 м 3-с миэстэ, эстафетага — 1-кы миэстэ.
- Чэпчэки атлетикага 200 м — 3-с разряд, 60 м — 3-с разрядтаах.

Дмитриева Анжелика Николаевна — Дүллүкү орто оскуолатын 8-с кылааһын үөрэнээччигэ.

Успуорка ситиһиилэрэ:

- 2017 с. Бүлүү куоратыгар чэпчэки атлетикаҕа «Старты Надежд» 200 м — 1-кы миэстэ, 60 м — 1-кы миэстэ.
- 2019 с. Бүлүү куоратыгар 1945 с. Кыайыы парадын кыттыылааҕа Корякин Константин Евгеньевич бириһигэр чэпчэки атлетикаҕа 100 м — 3-с миэстэ, эстафетаҕа — 1-кы миэстэ.
- 2020 с. Дьокуускай куоракка чэпчэки атлетика чемпионатыгар оҕолорго 200 м — 4-с миэстэ, 600 м — 5-с миэстэ.
- 300 м — 2-с юниорскай разряд, 200 м — 3-с юниорскай разряд.

Бу үлэлиир кэммэр эрчиллэн ааспыт уонна эрчиллэ сылдьар оҕолорум оскуолаларын, нэһиликтэрин, улуустарын өрөспүүбүлүкэҕэ элбэхтэ күрэхтэһэн улуустарын аатын ааттаппыт оҕолор буолаллар. Улууска буолар араас таһымнаах күрэхтэргэ барытыгар бириистээх миэстэҕэ сылдьаллар.

Улууспутугар сылын аайы үөрэх сабаланыыта ытыллар Ил Дархан бириһигэр эстафетаҕа 1-2-с миэстэлэри ылаллар.

Оскуола оҕолорун ыккардыларыгар ытыллар комплекснай спартакиадаҕа сүүрүүгэ, атах оонньууларыгар 1-кы миэстэттэн түспэттэр.

Үөһээ Бүлүү 2-с №-дээх орто оскуолатыгар сылын аайы хотугу многоборьеҕа, кыттан бириистээх тахсаллар.

Саас муус устар ыйга ытыллар улууспут «Үөһээ Бүлүү» хаһыатын бириһигэр эстафетаҕа 1-2-с миэстэни ылаллар.

Успуордунан дьарыктарын таһынан араас дакылааттарга уонна олимпиадаларга, куонкурустарга кыттан эмиэ бириистээх миэстэни ылаллар.

Өрөспүүбүлүкэтээҕи «Снежный барс», «Уол оҕо — норуот кэскилэ» күрэхтэргэ сылын аайы кыттан миэстэлэһэллэр.

Улууспут баһылыгын В.С. Поскачин бириһигэр многоборьеҕа 5 көрүнгө уолаттарбыт улуус күүстээх, быһый уолаттарын кытта күөн көрсөн күрэхтэһэн, хотуталаан матасыыкыл ылыталаабыттара.

Аммаҕа ытыллыбыт VII Саха сиригэр норуоттарын оонньууларыгар биһиги оскуолаттан 4 оҕо ситиһиилээхтик кыттыбыттара.

Кыра кылаастан чэпчэки атлетиканан орто сүһүөххэ эрчиллэ сылдьар оҕолорбунан буолаллар: Анисимова Алина, Афанасьева Кристина, Петров Айхал, Фокин Айхал, Федорова Сайнаара, Санникова Алина, Иванов Сергей, Афанасьев Толя.

Успуорка бастакы хардыыларбын онорорбор уонна физкультура учуутала буоларбар уһуйбут учууталбар Санников Иннокентий Алексеевичка, оҕолорбун үөрэтэр-эрчийэр кэммэр миигин кытта алтыһан, сүбэлээн-амалаан, оҕолорбун бордаан элбэх күрэхтэргэ илдьэн кытыннартаабыт, бэйэм оскуолаҕа үөрэнэр кэммэр миигин эрчийэн Майаҕа буолбут Манчаары оонньууларыгар кытыннанан 3-с миэстэ буолан үөрүүбүн тэнгэ үллэстибит тириэньэрбэр Николаев Геннадий Алексеевичка, сүүрүүнэн эрчиллэр оҕолорбун Кисловдск курдук ыраах куоракка илдьэ баран биир ый бордаабыт Тартакынова Диана Дмитриевнаҕа, Дүллүкүм оскуолатыгар араас сүүрүүгэ сөптөөх спортивной инбэнтээринэн көмөлөһөр Устинов Иван Андреевичка улахан махталбын тиэрдэбин.

Герасимова Сардаана Тусаховна,

СӨ физическэй культуратын уонна успуордун туйгуна

Сага спортзал

Дүллүкүгэ сага спортзал тутуута 2012 с. сағаламмыта уонна 2015 с. үлэбэ кирибитэ. Үбүлээһинэ «Үтүө дьыала» «Моя Якутия XXI век» бырагырааманан сағаламмыта. Улуус дьаһалтатын уонна олохтоох бюджетынан үбүлэммитэ. 24 мөл. курдук суумалаах тутуу буолбута. Генеральной бэдэрээччит «Илин Аартык» тендэргэ кыайан тутуу сағаламмыта. Арочнай тонкостенной тимир конструкциялаах, 2 этээстээх, тустар заллаах, благоустройстволаах.

Үлэбитин 2015 с. олунньу ыйтан сағалаабыппыт. Мин бастакы спортзал салайааччытынан ананан үлэбин сағалаабытым.

Олунньу ыйга өрө көтөбүллүүлээх, үөрүүлээх аһыллыта буолбута. Ол кэнниттэн спортзал үлэтин сэргэхтик сағалаабыта. Нэһилиэнньэ актыыбынайдык кэлэн дьарыктанара. Араас сиэксийэлэр чаастарынан араһан күнү көтүппэккэ дьарыктарын сағалаабыттара; тустуу, гиревиктэр, волейболистар, о.д.а.

Комплекснай спартакиадаларга бэлэмнээх кириэрбит, кыайы өрөгөйүн билэн таһарбыт.

Бу спортзалга өрөспүүбүлүкэтээби, улуустаағы уонна нэһилиэк иһинэн араас таһымнаах күрэхтэр үрдүк тэрээһиннээхтик ааспыттара.

Данилов Анатолий Пантелеймонович.
Олунньу, 2021 с.

Сэрэтэр-эмтиир үлэ (доруобуйа харыстабыла)

Дүллүкүгэ **медпуун** 1942 с. билинги кулууп былаһааккатын хоту кытытыгар баар, 60 кв.м иэnnээх, ортотунан быыстаах дьиэбэ аһыллыбыта. Онно биэлсэринэн **Шалагина Мария Михайловна**, санитарканан Томская Мария Алексеевна үлэлээбиттэрэ. Кэлин 1958 с. 5 куйкаламмыта, эргэ балыһаҕа кирибиттэрэ. Сэбиэдиссэийинэн Родионова Александра Саввична үлэлээбитэ. 1964 сылтан 10 куйкаламмыта. Сэбиэдиссэийинэн быраас Гуринов Виктор Степанович үлэлээбитэ. Кэнники улахан куорпус 1984 с. үлэбэ кирибитэ.

Хомустаахха 1959 сылтан биэлсэр пууна аһыллан үлэлиир. Бастакы биэлсэринэн Алексеева Люция Захаровна буолар. Кини кэнниттэн Ульянова Мария Моисеевна, Семенова Татьяна Николаевна, Большоева Анастасия Даниловна, Степанова Галия Минхаировна, Егоров Александр Иванович, Данилова Люция Даниловна, Белошицкая Маргарита Александровна үлэлээбиттэрэ. Сага тутуллубут аналлаах балыһа дьиэтигэр Степанова Галия Минхаировна сэбиэдиссэйдээбитэ, кэлин Хомустаахха үлэлээн сылдыбыта.

Балыһа кэлэктиибэ

Степанова Галия Минхаировна мэдиссиинэ училищетын собуруу бүтэрэн, анабыл быһыытынан Мангааска биэлсэрдии кэлбитэ.

Онно физика учуутала Степанов Михаил Иннокентьевичи көрсөн ыал буолбута. Онон Михаил дойдутун Дүллүкүнү булбуттара. Онтон бэттэх Дүллүкүгэ өр сылларга биэлсэрдээтэ, быһыгар сэбиэдиссэйдээн ылбыта.

Саха Өрөспүүбүлүкэтин доруобуйатын харыстабылын туйгуна ааты ылбыта.

Хомустаахха саҥа арыллыбыт балыыһаҥа биэлсэрдии сылдыбыта.

Эдэрчи сылдьан атах оонньууларынан дьарыктаммыта, билигин түөлбэ чиеһин көмүскээн баскетболга да оонньуур, дуобаттыыр даҕаны.

Дүллүкүгэ бу кэмнэргэ элбэх быраастар, биэлсэрдэр, окусуоркалар, сиэстэрэлэр, санитаркалар үлэлээн кэллилэр.

Быраастар

1958–1959 сс. Новикова Валентина Ивановна — бастакы быраас.

1960 с. Местников Виктор Иванович.

1963–1967 сс. Гуринов Виктор Степанович.

1967–1969 сс. Нагорнов Александр Павлович.

1969–1972 сс. Азарова Анна Васильевна.

1974–1975 сс. Золотарева Розалия Николаевна.

1975–1979 сс. Ксенофонтова Клара Гаврильевна.

1981–1984 сс. Тотонова Надежда Прокопьевна.

1984–1994 сс. Дмитриева Зоя Ефимовна.

2005–2009 сс. Ван-Чу-Лин Тимофей Тимофеевич.

2010 сылтан Евдокимова Александра Михайловна.

Дмитриева Зоя Ефимовна 1947 с. төрөөбүтэ.

Быраас үөрэҥин бүтэриэбиттэн киин балыыһаҥа ситиһиилээхтик үлэлээбитэ. 1984 сылтан Дүллүкү учаастактааҕы балыыһатын бырааһынан ананан үлэлээбитэ. Кини быһаччы көмөтүнэн 1985 с. саҥа балыыһа аһыллыбыта, таһыгар куукуна, хочуолунай тутуллубута. 1987 с. сопхуос дириэктэрэ олорор дьиэтэ амбулатория буолбута. Ити дьиэ икки хонугар аптека аһыллыбыта. Хаан анаалыһын онорору, электрическэй сарданга көмөтүнэн эмтири тэрийбитэ.

Билигин Дьокуускайга олорор. «Хоту» сонотуоруйга үлэлээбитэ.

Үс оҕолоро: Николай, Мария, Алексей — үрдүк үөрэхтээх үлэһиттэр.

Биэлсэрдэр

1942–1944 сс. Шалагина Мария Михайловна.

1945–1946 сс. Домрачева Галина Алексеевна.

1946–1947 сс. Кондакова Мария Дмитриевна.

1946–1948 сс. Лаппаров Григорий Иванович, 1942–1944 сс. оройуон райздравын сэбиэдиссэйэ буола сылдыбыта.

1948–1950 сс. Дягилева Марфа Андреевна.

1949–1952 сс. Филимонов Михаил Васильевич.

1951–1953 сс. Воеводин Василий Алексеевич.

1953–1955 сс. Карадчин Георгий Титович, торохуоманы эмтээбитэ.

1956–1958 сс. Родионова Александра Саввична.

1957–1964 сс. Ульянова Мария Моисеевна.

1958–1960 сс. Флягина Раиса Ивановна.

1958–1960 сс. Павлова Люция Захаровна, Хомустаахха.

1960–1963 сс. Лаппарова Раиса Алексеевна.

1960–1982 сс. Кононова Анна Федоровна, 5 төгүл сэбиэт дьокутаата, В.И. Ленин төрөөбүтэ 100 сылын көрсө «Килбиэннээх үлэтин иһин» мэтээллээх, нэһилиэккэ парт-бюро сэкирэтээрэ, сэбиэт бэрэссэдээтэлэ.

1962–1965 сс. Семенова Мария Пудовна.

1966–1975 сс. Стручкова Полина Ивановна, Золотарева Зинаида Алексеевна.

1971 с. Иванова Анастасия Даниловна.

1969–1971 сс. Хрустина Вера Ивановна.

1970–1979 сс. Данилова Люция Даниловна.

1970 с. Кысмутиллина Люция Михайловна.

1970–1971 сс. Дорошев Александр Владимирович.

1972–1973 сс. Шамаева Федора Ивановна.

1978–1979 сс. Еремеева Антонина Ивановна.

1979–2002 сс. Степанова Галия Минхаировна Дүллүкү учаастактаагы балыһатын сэбиэдиссэйинэн 1994 сылтан үлэлиир.

Карадчин Георгий Титович ийэтэ Елена Дмитриевна Лебедкина улуус суруксута Иванов Тит Даниловичтыын ыал буолбуттара. 1937 с. Саха сиригэр дьону пааспардааһын кэмигэр Тит Данилович араспаанньатын Карадчин диэн уларыппыт. Карадчиннар Георгий, Константин, Анна, Наталья диэн оҕоломмуттар.

Георгий Титович идэтинэн хирург-окулист буолан, Дүллүкүгэ элбэх киһини харахтаан турар. Кэргэнэ Ксения Георгиевна — окусуорка.

Оҕолоро: Пальмира, Эдуард, Георгий, Калькарина — бары Дүллүкү оскуолатыгар үөрэммиттэрэ. Пальмира Георгиевна — мэдиссиинэ билимин дуоктара, мэдиссиинэ институтун ректора буола сылдьыбыта. Эдуард — юрист. Георгий — инженер-технолог. Калькарина — Белинскэй аатынан публичнай бибилэтиэкэ дириэктэрэ. Константин, Анна идэлэринэн үлэли сылдьаллар

Кононова Анна Федоровна 1933 с. Бүлүү оройуонун Үгүлээтигэр төрөөбүтэ.

Онно оскуоланы бүтэрэн баран, Дьокуускайдаагы эмп-том училищетыгар үөрэнэ кирибитэ. Ол сылдьан СГУ геологическай салаатыгар үөрэнэ сылдьар Дүллүкү уолун Макара Федоровы кытта доҕордоспута. Аня үөрэбин бүтэрэригэр устудьуоннар сыбаайбаларын онорон баран, идэтинэн үлэли Дүллүкүлэбитэ. Макара 4-с куурус кэнниттэн быраактыкатыгар сир баайын көрдүү барбыта. Анна Дүллүкүгэ оҕонньордоох эмээхсингэ тийиэн, «кийиикит кэллим, манна биэлсэринэн үлэлиир буоллум» диэбиттэн 22 сыл энкилэ суох биэлсэрдээн, быһыгар сэбиэдиссэйдээн ылбыта.

Баартыйа чилиэнин быһыытынан олохтоохтор партийнай тэрилтэ сирэй сэкирэтээринэн, аҕыс сыл нэһилиэк сэбиэтин бэрэссэдээтэлинэн үлэлэппиттэрэ, сэбиэттиир бириэмэтигэр улахан орто оскуоланы туттарбыта, уобаластаабы партийнай кэмпиринсийэ дэлэгээтэ буолар чиэстэммитэ.

В.И. Ленин төрөөбүтэ 100 сылынан үбүлүөйүнэй мэтээлинэн наҕараадаламмыта.

Учуутал Федоров Макар Егоровичтыын алта оҕоломмуттара: Александр, Владимир, Виктор, Татьяна, Тамерлан, Юрий. Билигин Александр, Виктор бу орто дойдуга суохтар.

Окусуоркалар

1948–1950 сс. Данилова Клавдия Григорьевна.
1953–1955 сс. Шадринна Ксения Григорьевна.
1956–1958 сс. Иванова Валентина Александровна.
1958–1960 сс. Флягина Лидия Ивановна.
1972–1985 сс. Иванова Анастасия Михайловна.
2003–2005 сс. Федорова Сахая Анатольевна.
2005–2019 сс. Семенова Ирина Борисовна.

Медсестралар

1958–1960 сс. Евдокимова Мария Пудовна.
1969–1976 сс. Семенова Александра Петровна.
1968–1970 сс. Яковлева Татьяна Даниловна.
1961–2008 сс. Никифорова Матрена Павловна.
1961–1977 сс. Романятова Мария Филипповна.
1961 с. Федорова Ульяна Дмитриевна.
1961 с. Феофанова Евдокия Семеновна.
1964–1966 сс. Егорова Христина Еремеевна.
1966–1969 сс. Фокина Мария Григорьевна.
1967–1974 сс. Гаврильева Тамара Степановна.
1976–2019 сс. Афанасьева Дария Владимировна.
1980–2019 сс. Чоросова Оксана Николаевна.
1986–2019 сс. Тарасова Людмила Степановна.
1987–2019 сс. Васильева Маргарита Васильевна.

Санитарнай биэлсэрдэр

Руфова Татьяна Николаевна.
Николаева Зинаида Егоровна.
Тимофеева Степанида Варламовна.
Ильина Нина Николаевна.

Никифорова Матрена Павловна Дүллүкү Арыылааҕар төрөөбүтэ.

Дүллүкүгэ сэттэ кылааһы бүтэрбитэ. Бүлүүгэ сиэстэрэ үөрэҕин бүтэрбитэ уонна 1961 сылтан биэнсийэҕэ тахсыар диэри сиэстэрэлээбитэ, ол да кэнниттэн уопуттаах үлэһит быһыытынан 2008 сылга диэри балыыһага үлэлээбитэ.

Баартыйа чилиэнэ, дьахтар кэмитиэтин солбуллубат чилиэнэ, балыыһа кэлэктиибигэр аҕытаатар этэ

В.И. Ленин төрөөбүтэ 100 сааһынан үбүлүөйүнэй мэтээлинэн наҕараадаламмыта, элбэх кырааматалаах.

Оҕолоро: Иона, Юрий, Петр, Яков, Нина билигин ыал эбэлэрэ, эһэлэрэ буоллулар.

Феофанова Евдокия Семеновна Дүллүкүгэ төрөөбүтэ.

Сэттэ кылааһы бүтэрбитэ. Бүлүү куоратыгар киирэн сиэстэрэ үөрэбин ылбыта уонна дойдутугар тахсан 40-ча сыл идэтинэн үлэлээбитэ, эми харыстаан туттарынан биллибитэ.

Феофанов Степан Васильевичтыын ыал буолан, оскуола таһыгар үчүгэй көстүүлээх дьиэ туттубуттара, элбэх оҕолоохтор.

Өр сылларга доруобуйа харыстабылын эйгэтигэр үлэлээбитим

Мин Үөһээ Бүлүүтээҕи Исидор Барахов аатынан оскуоланы бүтэрэн баран, Красноярскайдаағы медучилищеҕа медсестра үөрэҕэр киирбитим.

1976 с. үөрэхпин бүтэрэн Үөһээ Бүлүү балыһатыгар терапевтической отделениетыгар палатнай сиэстэрэнэн анаммытым. Оччолорго кылаабынай бырааһынан Федоров Александр Иванович үлэлиирэ.

Алтынны ыйтан Дүллүкү участкай балыһатыгар үлэли киирбитим. Быраас Ксенофонтова Клара Гаврильевна этэ. Бииргэ үлэлээн ааспыт быраастарым: Тотонова Надежда Прокопьевна, Дмитриева Зоя Ефимовна, Ван-Чу-Лин Тимофей Тимофеевич этилэр. Зоя Ефимовна 1984 с. бырааһынан ананан кэлбитэ. 1985 с. саҥа балыһа үлэҕэ киирбитэ. Амбулатория арболит дьиэҕэ көспүтэ. Онно стоматологической кабинит арыл-

лан бырааһынан Тараканова Екатерина Петровна, Чиряев Семен Николаевич үлэлээбиттэрэ. Физиокабинекка Иванова Людмила Егоровна анал курсу бүтэрэн үлэлээбитэ. Массаастыыр кабинит, аптека арыллыбыттара. Лабораторияҕа Иванова Анна Спиридоновна, Васильева Надежда Васильевна, Тимофеева Степанида Варламовна билингээннэ диэри үлэли ололорлор.

Түөлбэнэн анал медүлэһиттэр анананнар ыаллары кэрийэн санитарнай туруктарын, БК-тарга эмтэрин илдьэн иһэрдии курдуктары үлэлиир этибит. Бииргэ үлэлээбит биэлсэрдэрим: Кононова Анна Федоровна, Иванова Анастасия Даниловна, Данилова Люция Даниловна, Еремеева Антонина Ивановна, Степанова Галия Минхаировна. Акушердар Иванова Анастасия Михайловна, Санникова Анна Алексеевна, Семенова Саргылана Дмитриевна, Петрова Тамара Семеновна, Петрова Мария Николаевна, Тарасова Прасковья Михайловна этилэр. «Үрэн» учаастагар сиэстэрэнэн Семенова Александра Петровна, Ульянова Мария Моисеевна үлэлээн ааспыттара.

1976 с. саҥа скорай массыына ылан, онно суоппарынан Кан Михаил Вигович өр сылларга үлэлээн ааспыта. Биэнсийэҕэ тахсыар диэри Аталларов Владислав Васильевич үлэлээбитэ.

Завхоһунан үлэлээбиттэрэ Васильев Василий Васильевич, Ильина Александра Ивановна, Константинова Зинаида Никитична, Романов Петр Михайлович, Яковлева Татьяна Владимировна өр сылларга үлэлээбитэ.

Пуобарынан үлэлээбиттэрэ: Николаева Домна Тарасовна, Васильева Анна Христофоровна, Никифорова Александра Ивановна, Чоросова Наталья Гаврильевна, Константинова Маргарита Григорьевна.

Тагас сууяаччыларынан үлэлээбиттэрэ: Титова Мария Семеновна, Данилова Розалия Даниловна, Федорова Римма Николаевна.

Амбулаторияға санитаркалаабытгара: Ан Вера Алексеевна, биэнсийэбэ тахсыр диэри Николаева Елизавета Гаврильевна.

Техүлэһитинэн Прокопьева Екатерина Гаврильевна элбэх оһоҕу оттон, ууну-хаары бэрийэн, тиэргэни күрдьэн, мас хайытан киллэрэр курдук ыарахан үлэни үлэлээбитэ.

Бииргэ үлэлээн ааспыт кэллиэгэлэрим: Канаева Евдокия (Ньурба), Самсонова Анна (Амма), Дьячковская Надежда (Амма), Федорова Ульяна Дмитриевна, Романятова Мария Филипповна, Никифорова Матрена Павловна, Феофанова Евдокия Семеновна, Гаврильева Тамара Степановна, Чоросова Оксана Николаевна, Тарасова Людмила Степановна, Васильева Маргарита Васильевна, Руфова Татьяна Николаевна, Семенова Ирина Васильевна, Чоросова Майя Варламовна, Тарасова Анна Михайловна, санитаркалар: Анисимова Евдокия Ивановна, Петрова Люция Андреевна, Хоппоторова Антонина Викторовна, Никифорова Надежда Николаевна, Саввинова Любовь Егоровна, Васильева Розалия Тимофеевна, Дорофеева Раиса Николаевна.

Афанасьева (Тэн) Дария Владимировна

Үлэлээбит кэмнэрбин күндүтүк саныбын

Мин 1987 с. Новосибирскайдаағы медучилище сестринскэй отделениетын үөрэнэн бүтэрэн, Дүллүкү участковой балыыһатыгар үлэли кирибитим. Дмитриева Зоя Ефимовна бырааһынан үлэли сылдьар этэ. Үлэлиир кэммэр медсестралар Феофанова Евдокия Семеновнаны, Федорова Ульяна Дмитриевнаны, Афанасьева Дария Владимировнаны, Тарасова Людмила Степановнаны, Чоросова Оксана Николаевнаны кытта уһундук үлэлээбитим. Мин үлэлиирим сағана одноразовой шприц суох буолан, таас шприцтэри күнүгэ 4 төгүл оргутан ыарыһахтары укуллуур этибит.

Санитаркаларбыт Хоппоторова Антонина Викторовна, Саввинова Любовь Егоровна, Васильева Розалия Тимофеевна, Никифорова Надежда Николаевна этилэр. Балыыһа завхозунан уонна профком бэрэссэдээтэлинэн Яковлева Татьяна Владимировна үлэлээбитэ. Тагас сууяаччы Данилова Розалия Даниловна, пуобардар Чоросова Наталья Гаврильевна, суоппардар Кан Михаил Вигович, Аталларов Владислав Васильевич этилэр.

Биһиги кэлэктиппит олус иллээх уонна көхтөөх этибит. Нэһилиэнньэбэ буолар араас мероприятиеларга, элбэх субуотунньуктарга көхтөөхтүк кыттарбыт. Сопхуоска сайын аайы окко көмөлөһөрбүт, күһүн дулҕа, талах кырбааһыныгар, саас пиэрмэ хотоннорун хаарын түһэриигэ кыттарбыт, ыанныксыттар сайылыкка көһөллөрүгэр, дьиэлэрин ыраастаан, сууйан, алаады буһаран тоһуйааччыбыт.

Зоя Ефимовна куоракка көһөн барбытын кэннэ өр кэмнэ бырааһа суох олорубуппут. Биэлсэр Степанова Галия Минхаировна солбуйбута. 2005 с. эдэр, эрчимнээх быраас Ван-Чу-Лин Тимофей Тимофеевич үлэли кэлбитэ. Кини балыыһабытын санга миэбэлинэн, ыскааптарынан хааччыйбыта. Наһаа астыммыппыт.

Билигин биэнсийэбэ тахсан олодор кырдыаҕас үлэһиттэр бырааһынныктарга мустан, ирэ-хоро кэпсэтэн, үлэлээбит бириэмэлэрбитин санатыһан аһабыт.

*Васильева Маргарита Васильевна,
үлэ бэтэрээнэ, доруобуйа харыстабылын туйгуна*

Балыыһа сайдарын туһугар бэйэм сэмэй кылааппын киллэрсибитим

Мин Өлүөхүмэ оройуонуттан Үөһээ Бүлүүгэ олунньу ыйга кэлбитим. Ол иннинэ Ньурбаҕа балыыһаҕа санитарканан үлэли сылдьан, медсестра куурсугар үөрэммитим. Онтон Үөһээ Бүлүүгэ көһөн кэлэн, ыал буолан, оҕо санаторийыгар сиэстэрэнэн үлэли сылдьан, Дүллүкүгэ көһөн тахсан, 1988 с. олунньу ыйга балыыһаҕа завхоһунан үлэбэ киирбитим. Ити кэмнэ бырааһынан Зоя Ефимовна Дмитриева үлэлиир этэ.

1989 с. профком бэрэссэдээтэлинэн үлэлээн бүтүөхпэр диэри сылдыбытым.

Сопхуос саҕана балыыһа кэлэктиибэ субуотунньуктарга актыбынайдык кыттарбыт. Хотон хаарын түһэриитэ, дулба, талах кырбааһына, сүөһү саптарыта, сайын от оттоһуна, пиэрмэ хотонун ыраастааһына, дайаарка солбуйуута курдук үлэлэргэ сылдыарбыт. Икки сайын балыыһабыт иһинэн оҕурсу үүннэрэн ыарыһахтары аһаппыт, биир сайын хаппыста олордубуппут. Биир кыһын сибииннэ иитэн таһаарбыт. Онтон кэнники кэмнэргэ хортуоска олордон, онтубутун атыылаан, харчы киллэринэн, балыыһабыт наадатыгар туттубуппут. Ол курдук, быраас хонун өрөмүөннээбиппит, кэбинизтэргэ умывальник, дыбаан, кириэһилэ, иһит-хомуос ылаттаабыппыт. Үлэлээбит кэмнэрбэр балыыһа сайдарын, тупсарын туһугар бэйэм сэмэй кылааппын киллэрсибитим. Үлэһиттэр сынныаланнарын көхтөөхтүк атаарарга кыһалларым.

Нэһилиэк, улуус иһинэн ытыллар мероприятияларга актыбынайдык кыттарбыт. Далыр, Өргүөт, Хоро участковой балыыһаларын кытары уопут атастаһан сүбэнэн үлэлиирбит. Нэһилиэк баһылыга Ан И.И. куруук көмөлөһөөччү. 2003 с. Степанова Саргылана Витальевна кылгас кэмнэ үлэлээн ааспыта.

2005–2009 сс. Ван-Чу-Лин Тимофей Тимофеевич бырааһынан үлэлээбитэ. Кини үлэлээбит кэмигэр «Бастын үлэлээх тыа балыыһата» ааты ылбыппыт. Кылгас кэмнэ быраастарынан Слободчикова Сардана Георгиевна, Чомпосова Эмма Анатольевна үлэлээн ааспыттара. 1990–1992 сс. тиис бырааһынан Чиряев Семен Николаевич үлэлээбитэ. 2009 сылтан Сымытова Ольга Владимировна үлэли сылдыар. Медсестраларынан Чоросова Оксана Николаевна, Афанасьева Дария Владимировна, Тарасова Людмила Степановна, санитаркаларынан Мельниченко Светлана Илларионовна, Хоппоторова Антонина Викторовна, Васильева Розалия Тимофеевна, Саввинова Любовь Егоровна, Никифорова Надежда Николаевна, прачканан Данилова Розалия Даниловна, амбулаторияҕа санитарканан Ан Вера Алексеевна, пуобарынан Константинова Маргарита Григорьевна үтүө суобастаахтык үлэлээбиттэрэ.

2010 сылтан бырааһынан Евдокимова Александра Михайловна, лаборанынан Тимофеева Степанида Варламовна, санитарканан Романятова Туйаара Николаевна, медсестранан Иванова Анна Михайловна таһаарылаахтык үлэли-хамсы сылдыаллар.

Үлэлээбит кэмнэрбэр нэһилиэк, улуус баһылыктарын, эмп тэрилтэтин үлэһиттэрин профкомун, администрациятын, өрөспүүбүлүкэтээҕи кэмितिэт президиумун, Саха Өрөспүүбүлүкэтин Бэрэсидьиэнин иһинэн дьиэ кэргэн уонна оҕо аймах кэмितिэтин, дыахтар кэмितिэтин ааттарыттан грамоталары, эбэрдэ суруктары туппутум. Дүллүкү бочуоттаах олохтооҕо, Үөһээ Бүлүүтээҕи улуус доруобуйатын харыстабылын бочуоттаах бэтэрээнэ ааттары ылбытым.

4 оҕолоохпун, 9 сиэннээхпин.

Яковлева-Трынкина Татьяна Владимировна

21 СЫЛ ҮЛЭЛЭЭБИТИМ

Мин Үөһээ Бүлүү улуухун Нам нэһилиэгиттэн төрүттээхпин. Дүллүкүгэ 1976 с. кэлбитим. 7 оҕолоохпун, 12 сиэннээхпин уонна биир хос сиэн баар. 1981 с. Дүллүкү участковой балыһатыгар санитарканан үлэлии кирибитим. Бырааһынан Тотонова Надежда Прокопьевна үлэлиир этэ. Ол кэнниттэн Зоя Ефимовна Дмитриева өр сылларга үлэлээн баран, куоракка көспүтэ. Биэлсэрдэринэн Данилова Люция Даниловна, Кононова Анна Федоровна, вызовой Степанова Галия Минхаировна, акушерканан Иванова Анастасия Михайловна, завхонунан Константинова Зинаида Никитична, медсестраларынан Афанасьева Дария Владимировна, Федорова Ульяна Дмитриевна, Феофанова Евдокия Семеновна, Чоросова Оксана Николаевна, пуобардарынан Никифорова Александра Ивановна, Васильева Анна Христофоровна, Петрова Люция Андреевна, прачканан Титова Мария Семеновна, Константинова Маргарита Григорьевна, Данилова Розалия Даниловна, техүлэһитинэн Прокопьева Екатерина Гаврильевна, суоппарынан Кан Михаил Вигович, хачыгаардарынан Романов Петр Матвеевич, Алексеев Владимир Спиридонович, санитаркаларынан Саввинова Любовь Егоровна, Федорова Евдокия Егоровна уонна мин буолан үлэлээбиппит. Санитарканан 21 сыл үлэлээбитим. Сарсыарда 7 чаастан оһох оттууга, ас буһарыыта, күнгэ 4-тэ аһатааччыбыт. Сууккалыыр этибит. Онтон кэлин саҥа балыһаҕа сарсыарда 8 чаастан түүн 12 чааска диэри үлэлээбиппит. Медсестралар сууккалыыр этилэр. Балыһаҕа үлэлиир кэмнэрбэр араас мероприятиеларга, субуотунньуктарга көхтөөхтүк кыттар этибит.

Биэнсийэбэ тахсыахпар диэри үлэлиир бириэмэбэр бырааһынан Ван-Чу-Лин Тимофей Тимофеевич этэ. 2001 сылтан биэнсийэбэ тахсан бочуоттаах сынньаланна олобун.

Хоппоторова Антонина Викторовна,
үлэ бэтэрээнэ

Санитарнай массыына суоппардара

Кан Михаил Вигович 1964-1995 сылларга үлэлээбитэ

Михаил Вигович ийэтинэн Лэһээктэр. Лэһээк кыһа иккис кэргэниттэн икки Борускуо уонна Маарыйа төрүүллэр. Бастакы Борускуо Кан-Ви-Гу (1896–1969 сс.) диэн кэриэй киһиэхэ кэргэн тахсан, биир Миисэ диэн уолланар. Иккис Борускуо (1909–1982 сс.) Ньурбаҕа олохсуйбута. Маарыйа Харабаев Иван Егоровичка (Бартыһаан Хараабай) кэргэн тахсан биэс оҕолонор.

Миисэ (15.02.38.–2006 сс.) сэттэ кылаас кэнниттэн үөрэхтэн уурайбыта, холкуос үлэтигэр төбөтүн оройунан түспүтэ. Сотору соҕус Михалев Борокуоппай Ньюкулаайабыс (Өлүөхүмэттэн төрүттээх) уонна Павлова Павла Николаевна (Дуораан Баабылта) кыыстарын Настааны кытта ыал буолбуттара уонна оҕолон барбыттара: Галина, Тамара, Клавдий, Валерий.

Михаил аан бастаан улахан массыыналарга суоппарынан үлэлээбитэ, холкуос үлэтэ элбэх буолан, түүннэри-күнүстэри сүүрдүбүтэ. Биирдэ биир ыалы Өргүөттэн көһөрөн иһэн, муус чарааһыгар өрүскэ мууһа тостон былаайахха былдьата сыспыттара. Миисэ ууга түһэн эрэллэрин таайа охсон, массыынатын аанын аһа охсубута уонна оннук кыбыллан хаалбыттара. Ол аһаҕас аанынан нэһиилэ муус үрдүгэр

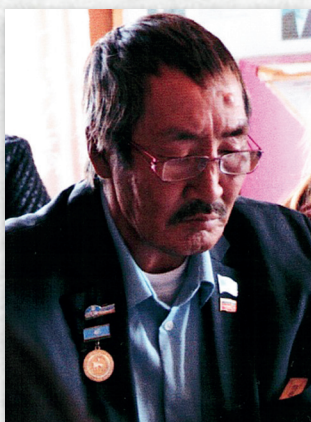

тахсыбыттара уонна икки кыра оҕо сүгэһэрдээх Хоро диэки хаамсан барбыттара. Биэрэҕкэ чугаһыылларын саҕана таҥастара тонгон хаамтарбат гына хам ылан кэбиспитэ. Хата, кинилэр дьоллоругар Хоро биэрэгэр итирик киһи сылдьара хаһыыны истэн быһаталаан турар. Онтон саллан, Михаил суһал көмө массыынаҕа көспүтэ, «Ускуорай Миисэ» ааты сүгүүр диэри онно үлэлээбитэ, элбэх киһи тыынын быһаабыт буолуохтаах.

Михаил Вигович кэриэй хаана дьайан, сайынын Настаатын (Михалева Анастасия Прокопьевнаны) кытта оҕуруокка үлэлииллэрэ, элбэх үүнүүнү ылаллара. Дьонго-сэргэбэ эйэбэһэ, куруук дьээбэлэһэ сылдьара, эмээхсини кытта эмээхсин буолара, эдэр-дэрдиин эдэр буолан соһутара.

Уолаттара тиэхиньикэни кууһан улааттылар: Клавдий тиэхиньик-мэхээнньик үөрэхтээх, инженердээн сылдыбыта, билигин суоппар, Валерий эмиэ орто анал үөрэхтээх механизатор, электрик-суоппар.

Дүллүкүтээби участкавай балыһаҕа үлэм

Мин 1996 с. ахсынны 11 күнүттэн Дүллүкү участкавай балыһатыгар суоппарынан үлэбин саҕалаабытым.

Оччолорго балыһа сэбиэдиссэйинэн биэлсэр Степанова Галия Минхаировна этэ. Сиэстэрэлэр Афанасьева Дария Владимировна, Чоросова Оксана Николаевна, Васильева Маргарита Васильевна, санитаркалар Саввинова Любовь Егоровна, Никифорова Надежда Николаевна, Васильева Розалия Васильевна этилэр. Асчыттарынан Чоросова Наталия Гаврильевна, Константинова Маргарита Григорьевна завхонунан Яковлева Татьяна Владимировна, Тарасова Любовь Николаевна үтүө суобастаахтык үлэлээбиттэрэ. Мин үлэлиир кэммэр быраастарынан үлэлээн ааспыттара: Ван-Чу-Лин Тимофей Тимофеевич, Степанова Саргылана Витальевна 2005 сылтан 2009 сылга диэри, кылгас кэмнэ да буоллар, үтүө суобастаахтык, үчүгэйдик үлэлээбиттэрэ.

Билигин 2010 сылтан Чомчоева Александра Михайловна бырааһынан үлэлии сылдьар. Үлэбэ киириэхпиттэн профсоюз чилиэнинэн, кэлин бэрэссэдээтэлинэн үлэлээбитим. Ити кэмнэргэ, кэлэктиппин түмэн, өрүс бэтэрээ энгэрин медиктэрин кытта айылҕаҕа медик күнүн ылар этибит. Үлэһиттэрбин араас наҕараадаларга, грамоталарга туруорсар этим. Икки бэтэрээн сиэстэрэлэри Чоросова Оксана Николаевнаны, Афанасьева Дария Владимировнаны «Саха Өрөспүүбүлүкэтин доруобуйатын харыстабылын туйгуннара» буолалларын ситиспитим.

Балыһа 70 сыллаах үбүлүөйүгэр медиктэр тустарынан кыра кинигэ таһаартарбытым.

Дүллүкү балыһатыгар уопсайа 20-чэ сыл суоппардаабытым. Элбэх грамоталарынан, махтал суруктарынан наҕараадаламмытым.

Аталларов Владислав Васильевич.

Олунньу ый 2021 с.

* * *

Амбулатория бастаан оскуола дьиэ иннигэр турар эргэ дьиэбэ үлэлээбитэ. 1987 с. улахан арболитовай дьиэбэ аһыллыбыта. Онтон икки хоһугар аптека амбулаторияҕа аһыллыбыта, эмп онгоһулар буолбута. Бастакы аптекарь Николаева Федора Ивановна этэ.

Быраас Дмитриева Зоя Ефимовна 1984 сылтан 1994 сылга диэри үлэлиир кэмигэр балыһа, амбулатория материальной базата ханнабыта, тупсубута. Хаан анаалыһа, электрическэй сарданга көмөтүнэн эмтиир буолбуттара. Онно медсестранан Иванова Людмила Егоровна, лаборанынан Васильева Надежда Васильевна, тиис быраастарынан Тараканова Екатерина Петровна, Чиряев Семен Николаевич үлэлээбиттэрэ. Билигин

Сымытова Ольга Владимировна сага кэлэн үлэли сьлдьар. 2010 сьлтан эдэр быраас Евдокимова Александра Михайловна үлэтин сағалаата. Санитаркалар Васильева Розалия Тимофеевна, Никифорова Надежда Николаевна, Дорофеева Раиса Николаевна, пуобар Константинова Маргарита Григорьевна өр сьлларга үтүө суобастаахтык үлэли сьлдьаллар. Завхоз Яковлева Татьяна Владимировна 22 сьл энкилэ суох, үрдүк таһаарыылаахтык үлэлээн баран, билигин бочуоттаах сьнньаланга олорор. Тангас сууһааччынан Данилова Розалия Даниловна 21 сьл үлэлээтэ. Урукку санитаркалар Евдокия Ивановна Анисимова, Александра Ивановна Никифорова, Мария Семеновна Титова, Любовь Егоровна Саввинова, Вера Алексеевна Ан, Антонина Викторевна Хоппотова, завхозтар Макар Иванович Федоров, Василий Васильевич Васильев, Зинаида Никитична Константинова, Яковлева Татьяна Владимировна, пуобардар Домна Тарасовна Николаева, Наталья Гаврильевна Чоросова бэркэ үлэлээбиттэрэ.

Билинни туругунан (2019 с.) Дүллүкү учаастактаағы балыһатыгар 9 куойка, стоматологической кэбиният, лаборатория үлэли турар. Үлэлиир исписэлиис, эминэн хаачыллыы толору.

2018 сьллаағы отчуот түмүгүнэн былаан толоруута: амбулаторно-поликлинической көрдөрүү 8323 киһи, куойка-күн — 3076, 19 оҕо күн сирин көрдө, бииригэр диэри патронаж 100 %, манту пробата 100 % онгоһулунна, лабораторияға 10120 анаалыс көрүлүннэ, тиис онгоһуутунан 1592 киһи туһанна.

Данилова Люция Даниловна 1946 с. III Үөдүгэй нэһилиэгэр Даниловтарга бастакы оҕонон төрөөбүтэ. Дүллүкүгэ сэттэ кылааһы бүтэрэн, 1966 с. Дьокуускайдаағы Г.К. Орджоникидзе аатынан мэдиссиинискэй училищеға биэлсэр идэтигэр үөрэнэ киирэр. 1970 сьлтан Үрэннээҕи биэлсэр пуунугар сэбиэдиссэийинэн үлэтин сағалыыр. 1975 с. Ороһу, Дүллүкү нэһилиэк-тэригэр биэлсэрдир.

1993–2001 сс. Хомустаах нэһилиэгэр биэлсэрдир. Дьиннээх эмчит буолан илиитэ сьмнағаһа, ыарыы диагноһын чуолкай быһааран эмиирэ, элбэх киһини үтүөрдэн, куруук нэһилиэк олохтоохторун махтал тылларын ылара. Нэһилиэккэ улахан аптарытыатынан туһанара, кини эппитин сокуон курдук тутуһаллара. Өр кэмнэргэ дьахталлар сэбиэттэрин бэрэссэдээтэлинэн үлэлээбитэ, үчүгэйдик ыллыыра, сьанкаларга оонһуура.

Кэргэнэ Дойдуков Василий Тимофеевич мэхээнньик үөрэхтэнэн дойдутугар кэлэн идэтинэн үлэлээбитэ, отделение биригэдьиирэ, управляющаа этэ. Икки уоллаахтар: Владимир, Данил.

Люция Даниловна 2003 сьлга биһиги кэккэбититтэн суох буолбута.

Мэдиссиинэ ытыктанар үлэһиттэрэ: Тарасова-Лебедкина Людмила Степановна, Васильева-Никифорова Маргарита Васильевна, Чоросова-Обоева Оксана Николаевна уонна Афанасьева-Тэн Дария Владимировна ааттара убаастабылынан ааттаналлар.

Атын сирдэргэ кийиит, күтүөт буолан, **мэдиссиинэ ытыктанар үлэһиттэрэ** буолбуттара: Васильева Мария Тимофеевна — Саха АССР үтүөлээх бырааһа, Дорофеева Валентина Тарасовна — СӨ доруобуйа харыстабылын үтүөлээх бырааһа, Дмитриева Татьяна Николаевна, Анисимова Розалия Игнатьевна, Чомпуков Николай Андреевич, Лаппарова Раиса Алексеевна, Кононов Петр Михайлович, Еремеева Антонина Ивановна, Егорова Мария Ивановна, экстрасенс Николаев Василий Викторевич (Ойуунускай), о.д.а.

Баанньык аан бастаан 1957 с. Никифоров Иван Павловичтаах дьиилэрин утары тутулан үлэлээбитэ, дьиилин кыараҕас буолан улахан уус Ильин Егор Семеновичтаахха биэрбиттэрэ. Онтон автопарка (гараас) таһыгар ойдом турар дьиибэ үлэлээн сьлдьыбыта, кэлэн балыһа утары салгыы ананан тутуллубут улахан уонна үрдүк дьиибэ үлэлээбитэ.

Дүллүкүтээби ОВОП

2020 с. олунньу ыйга оптимизация буолан, Дүллүкүтээби участковой балыыһа штата кыччаабыта уонна Дүллүкүтээби ОВОП диэн ааттаммыта. Билигин 9 үлэһиттээх, икки күнүскү куйкалаах стационар үлэлиитурар.

Быраас Чомчоева Александра Михайловна, стоматолог быраас Сымытова Ольга Владимировна. Биэлсэринэн Ильин Степан Степанович үлэлиит сылдыбыта. 2021 с. эдэр исписэлиис Алексеева Элла Николаевна биэлсэринэн үлэтин саҕалаата.

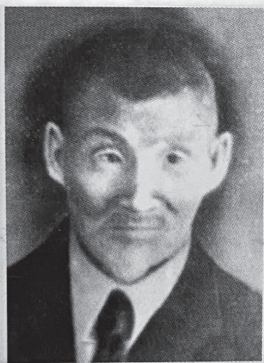
Сиэстэрэлэр: Ботакова Татьяна Яковлевна, Иванова Анна Михайловна, биэлсэр-лаборант Тимофеева Степанида Варламовна, санитарка Романятова Туйаара Николаевна, акушерка Тарасова Парасковья Михайловна, скорай массыына суоппара Федоров Маркел Николаевич эйэлээхтик үлэлиит-хамсы сылдыаллар.

Бука бары доруобуйабытын харыстыабын, доруобай буолуобун.

Чомчоева Александра Михайловна,
ОВОП бырааһа

Норуот эмчиттэрэ, отоһуттар

Норуот эмчиттэринэн Чөмөттүүр ойуун, Сордоох отоһут, Иванов Николай Николаевич-Дьөлгөс, Мухоплев Филипп Семенович, Павлова Павла Николаевна-Дуораан Баабылата биллэллэр.

Иванов
Николай Николаевич

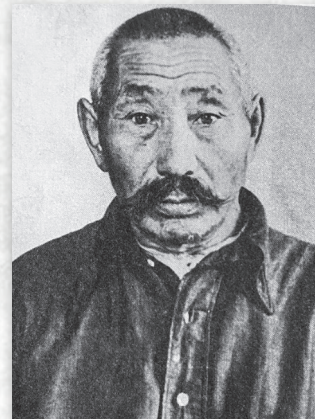
Мухоплев
Филипп Семенович

Михалева
Павла Николаевна

Васильев Никон Алексеевич-Ньыыкан ойуун. Билингинэн Дүллүкү, уруккунан III Үөдүгэй нэһилиэгин Дулҕалаах диэн күөлгэ кыанар соҕус орто баай ыал, Дьөгүөрсэлэр, олорбуттара.

Кинилэр Маарыйа диэн кыыстара эргэ барар сааһа туолууга, биир сайын, соҕотоҕун от мунһа сылдьан, бугулга өйөнөн сынһана олордоҕуна, чыычаах көтөн кэлэн төбөтүн оройугар олорбут, онтон соһуйан ойон турбут, чыычаах ханна барбытын көрбөккө хаалбыт. Ол кэнниттэн кыыс иһигэр туох эрэ баара биллэн барбыт. Дьоно ыалдьар булбут диэн эмтэтэ сатаан баран ойууннаммыттар. Ойууннара көрүүлэнэн баран, маннык диэн кэпсээбит: «Өлөн баран орто дойдуга иккистээн төрүүр аналлаах тонгус ойууна чыычаах буолан көтө сылдьан, быһайын кыыскыт от мунһа сырыттаҕына, төбөтүн оройунан ингэн киирэн, уол оҕо буолан үөскээбит. Көрөөрүн да, истээрин да, өнгүс баһынан чэр баастаах уол оҕо буолуоҕа». Кыыс кэмэ кэлэн, моонньутугар чэр баастаах уол оҕону 1880 с. төрөппүт. Оччотооҕу кэмгэ кэргэнэ суох кыыс оҕолонууга улахан сааттаах буолара. Ол иһин кыыс дьоно бу оҕону ыраах үөһээ Көтөрдөөххө ыалга иитийэххэ биэрэллэр. Ол уол кэлин улаатан, Ньыыкан ойуун диэн аатынан аатыран турбута, дьон бөҕөнү өлөр өлүүттэн быыһаабыта, үйэлэрин уһаппыта. Кини 1984 сыл муус устар 9 күнүгэр өлбүтэ, көмүс уңуоҕа Түүкээн үрэбин төрдүгэр тутуллубута, тоҕуста кэргэннэммитэ, 24 оҕолоох, элбэх сиэннэрдээх.

Дьоруой ийэлэр

Дьоруой ийэлэр ахсааннарынан Дүллүкү нэһилиэгэ улууска бастакы миэстэни ылар. Дьоруой ийэлэр үрдүк ааты ылбыттарынан маннык кэккэлииллэр:

Спиридонова Анна Григорьевна – 1971 с.

1929 с. Тамалакаан нэһилиэгэр Арыылаах алааска 5 оҕолоох дьыэ кэргэнгэ төрөөбүтэ. Ороһуга үс кылаастаах начаалынай оскуоланы бүтэрбитэ. Аҕа дойду сэриитин кэмигэр тыылга үлэлээн, «Үлэҕэ килбиэнин иһин» мэтээлинэн наҕараадаламмыта.

1953 с. Дүллүкүттэн төрүттээх Афанасьев Иван Егоровичтыын сөбүлэһэн ыал буолбуттара. Элбэх оҕолонон, барыларын үөрэттэрэн, анал идэлээх дьон буолалларыгар кыһаллыбыттара: Александр, Татьяна, Елена, Иван, Люция, Светлана, Антонина, Петр, Индиана, Октябрина, Дьулустаан, бары аахтара үлэһит дьон.

Анна Григорьевна Дүллүкүгэ кэлиэбиттэн биэнсийэҕэ тахсыар диэри бастаан бородуукта, онтон арыгы маҕаһыныгар энкилэ суох үлэлээбитэ. Дэлэҕэ «Арыгы Ааната» ааттаныа дуо. Сайын өнгүрүк куйааска өрүскэ баарсанан таһаҕас тийэйэллэрэ, ардыгар таһаҕастарын харабыллаан биэрэҕэ хоноллоро.

Иллэн кэмигэр ыллыырын сөбүлүүрө, нэһилиэк уус-уран кэнсиэригэр кыттара, оһуокай да этэн ылара, туойара, чабырҕах ааҕара, хаамыскалаан, хабылыктаан хоройоро. Хомуньуустуу үлэ удаарынныыга (1968, 1980 сс.), тыыл бэтэрээнэ, 1971 сылтан Дьоруой ийэ.

Алексеева Мария Ивановна — 1973 с.

1930 сыл ахсынны 30 күнүгэр Үөһээ Бүлүү Кэнтигэр төрөөбүтэ. Аҕата Алексеев Иван Васильевич — бартыһаан, Аҕа дойду сэриитин кыттыылааҕа.

1949–1950 сс. үөрэх дьылыгар 7-с кылааска Дүллүкүгэ эдьиийэ Мария Алексеевнанын тахсан үөрэнэн бүтэрэн, салгыы оройуон киинигэр орто оскуоланы бүтэрбитэ. 1953 с. ахсынны ыйга бибилэтиэкэрдэр куурустарыгар үөрэнэн бүтэрэн, Мангаас нэһилиэгэр анаммыта. 1955 с. нэһилиэк быыбарыгар сэбиэт сэкирэтээринэн быыбардаммыта, онтон бибилэтиэкэтигэр үлэтигэр көспүтэ.

1955 с. кэргэннэнэнэн, 1956 с. бастакы оҕотун оҕоломмота. Кэргэнэ Михайлов Иосиф Игнатьевич Дьокуускайга тутуу маастарынан үөрэнэн кэлэн, Микоян аатынан холкуоска бырараабынан ананан үлэтин саҕалаабыта.

Кэргэнэ өлбүтүгэр 1977 сыл алтынны ыйыттан «Дүллүкү» сопхуоска парткабинет диэн тэриллэн, онно үлэли сылдыбыта, кэлин бастайааннай үлэтинэн диспетчер буолбута.

В.И. Ленин 100 сааһын туолуутунан, Улуу Кыайыынан И.В. Сталин мэтээллэринэн, 1973 с. Дьоруой ийэ уордьанынан наҕараадалаабыта.

Оҕолорун барыларын — Руслан, Виктор, Мария, Татьяна, Иван, Игнатий, Николай, Октябрь, Виктория, Юрий, Полина — үөрэхтэрин бүтэртэрэн, үлэһит, ыал онортоон 30 сиэн, 10-тан тахса хос сиэннэрдээх. Дьонго үчүгэй сыһыаннаах, ханнык баҕарар үлэбэ сыстаҕас, толорумтуо буолан, Мангааска да, Дүллүкүгэ да дьон убаастабылын ылан кэллэ, онно эппиэттээн бар дьонугар махтала улахан.

Лаппарова Мария Алексеевна — 1973 с.

1929 с. Арбандаҕа төрөөбүтэ уонна Дүллүкү сэттэ кылаастаах оскуоланын үөрэнэн бүтэрбитэ. Дьокуускайдаагы кооперативнай техникуму бүтэрэн, өлүөр диэри эргин тэрилтэлэригэр буҕаалтырдаабыта. Үлэтин киниискэтигэр, арааһа, буҕаалтыр диэн тыл уларыыбатаҕа, Боотулуу, Далыр, Хоро, Дүллүкү, Үөһээ Бүлүү диэн уларыытытара. «ССРС эргинин туйгуна» үрдүк ааты ылбыта. Саха АССР норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ ааты оройуонна бастагынан ылбыт Семен Герасимович Поскачин диэн Боотулуу кинитинээн уон оҕоломмуттара. Оҕолоро: Алексей — сопхуос дириэктэрэ, Александр — оскуола дириэктэрэ, нэһилиэк баһылыга, Ксана — педагогическай билим хандьыдаата, СӨ үтүөлээх учуутала, Григорий — биология билимин дуоктара, Валентина — РФ оскуолаларын туйгуна, Владимир — улуус баһылыга, Герасим, Семен, Андрей, Максим. Маны таһынан икки аймактара кыргыттары Марияны, Розалияны ииттибиттэрэ, иккиэн учууталлар.

горий — биология билимин дуоктара, Валентина — РФ оскуолаларын туйгуна, Владимир — улуус баһылыга, Герасим, Семен, Андрей, Максим. Маны таһынан икки аймактара кыргыттары Марияны, Розалияны ииттибиттэрэ, иккиэн учууталлар.

Семенова Варвара Максимовна — 1973 с.

Варвара Максимовна от-мас силигилии тыллан, сир ийэ си-бэкинэн симэнэн, дыргыл сытынан тупсан турар кэмигэр 1937 с. бэс ыйын 19 күнүгэр Үөһээ Бүлүү оройуонун II Боотулуу нэһилиэгэр Ылыыһа диэн сиргэ, ол эбэтэр олохтоохтор харыстаан Эбэ диэн ааттыыр алаастарыгар, дьадангы бааһынай ыалга 4-с оҕонон күн сириҥ көрбүтэ.

Оҕо сааһа кырыктаах сэрии кэмнэригэр ааспыта. Тонгуу-хатыы, аччыктааһын диэни этинэн-хаанынан билэн улааппыта. Ийэтэ Яковлева Павла Николаевна (1893–1966 сс.) «Чапаев» хол-

куос пиэрмэтигэр үлэлиир. Этэргэ дылы, хара сарсыардаттан, киэһээнгэ диэри үлэлээн өрө мөхсөрө, онно төһө да кыра буоллар илии-атах буолан, илимэ-салыма түһэн көмө буолара. Ол быһыгар кутуйах хаһаастан, оҕус сиэтэн оҕо саас дьоллоох кэрэ кэмнэрин билбэккэ улааппыта.

Онтон эдэр сааһыгар араас үлэбэ сыстан, буһан-хатан үлэлээн барбыта. Ол курдук, Кырыкый, Мангаас, Далыр, Дүллүкү, Харбалаах, Нам нэһиликтэригэр араас үлэбэ үтүө суобастаахтык үлэлээн, 1993 с. бочуоттаах сынньаланга тахсыбыта, Намга аҕабытын кытта Сергеев Яков Григорьевичтыын (1937–2012 сс.) эйэ дэмнээхтик, дьоллоохтук олоҕу-буттара. 1972 с. 10-с оҕотун төрөөн, Дьоруой ийэ үрдүк аатын ылбыта. Ол курдук, уопсайа 12 оҕону иитэн-аһатан атахтарыгар туруорбуттара. Бииргэ төрөөбүт балта Семенова (Тобохова) Мария Максимовна 4 оҕолоох сылдьан эдэр сааһыгар ыарахан ыарыыттан суох буолбутугар икки оҕолорун Катялаах Степаны бэйэтигэр ылан көрбүтэ-истибитэ.

Аҕаларын кытта үлэлэринэн Үөһээ Бүлүү тыаларын үксүн кэрийбиттэрэ. Этэргэ дылы, аҕалара хомуньуус буолан, баартыа ханна ытыр онно баран иһэллэрэ. Оннооҕор Далыртан Намга МИ-8 бөртөлүөтүнэн көһөрөн турардаахтар. Кэлин санаан көрдөххө, көһөргө дьии мала-сала, иһитэ-хомуоһа, ол таһынан 10-н тахса ынах сүөһүнү бэрийии, ото-маһа манан түбүк буолбатаҕа биллэр.

Саха дьиннээх Далбар Хотуна этэ, кытаанах тулуурдаах, олоҕор диэни билбэт үлэһит, хаһайка бэрдэ, улахан дьии кэргэн туллубат туттааҕа, тэбэр сүрэбэ этэ. Мэлдьи оҕолорун тустарыгар кыһаллара, көмөлөһөрө, сүбэ-ама буолара. Ханна да көһөн тийдэллэр Бал-баара аламаҕай, элэккэй, кэпсэтиннээн майгылаах буолан, элбэх дьүөгэлэнэ охсоро. Ол курдук уус-уран самодеятельность актыыбынай кыттыылааҕа (ырыаһыт, сыанкаһыт), сыана бэтэрээнэ этэ. Ону таһынан иистэннээн бэрдэ, оҕуруотчут маанылааҕа буолара.

Харбалаахха олорон 80-с сыллар бүтүүлэрэ Тэнгэлилээх диэн уораҕайа биллибэт киэн алааска Исидор Барахов аатынан сопхуос тэрийбит күүлэйигэр дьахталларга от охсон бастаан турардаах. Кэлин биэнсийэбэ тахсан баран, Чапаев диэн Кырыкый таһыгар баар учаастакка сайын аайы сайылык курдук тахсан, ынах ыан, үрүҥ илгэни үрүлүтэрэ, ону таһынан сайын дьону кытта тэнгэ оттоһоро. Асчыт бэрдэ, кини үттээх хойуу, итии чэйин, минньигэс, тотоойу аһылыгын кыһыннары-сайыннары төһөлөөх тойон-хотун, аймах-билэ, оҕо-уруу аһаан, маанылатан, хонон-өрөөн ааспыта буолуой?!

Кэлин Кырыкый нэһилиэгин бочуоттаах олохтооҕо буолбута.

Хомойуох иһин, 2013 с. Дүллүкүгэ олорон, уһун ыарахан ыарыыттан 76 сааһыгар күн сириттэн күрэммитэ.

Бииргэ төрөөбүт оҕолор: Виктор, Климентий, Иван, Валерий, Сусанна, Артур, Светлана, Александра, Григорий, Семен, Анна, Сергей. Виктор Афанасьевич Кырыкый нэһилиэгин баһылыга буола сылдьыбыта, Сергей Яковлевич – билинги баһылык.

Бииргэ иитиллибиттэрэ: Тобохова (Иванова) Екатерина Степановна, 5 оҕолоох. Тобохов Степан Степанович, 4 оҕолоох.

Саввинова Анна Павловна – 1973 с.

1932 с. Мангааска төрөөбүтэ уонна онно олорон ыал буолбута. Бугулов Данил Терентьевич Мангааһынан, Дүллүкүнэн, Хомустааҕынан биригэдьиридээбитэ, сопхуос дириэктэрин хаһайыстыбаннай чааска солбуйааччынан үлэлээбитэ. Дүллүкүгэ көһөн кэлэн, барыта түннүк буолбут дьиини туттубута. Кинилэр элбэх оҕоломмуттара: Николай, Варвара, Олег, Сардаана, Игорь, Любовь, Надежда, Саргылаана, Владимир, Никита, Александр, Ньургуйаана уонна аймахтарын Людмиланы, Никитаны ииппиттэрэ. Кэлин иитиллибит оҕолор кыра оҕолор улааталларыгар көмөлөспүттэрэ, ордук Людмила Никитична Саввинова.

Саргылаана СӨ үтүөлээх артыыската үрдүк ааттаах, «Туймаада» ырыа ансаамбылын сүрүн ырыаһыта, атын кыргыттар, уолаттар бары бэрт үчүгэй ырыаһыттар буолан баран, атын идэни талбыттара.

Дыраева Александра Петровна — 1975 с.

Ыалга иитиллибитэ, холкуоска сүөһү үлэтигэр сылдьан, булчут Руфов Николай Руфовичка, Саха АССР тыатын хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитигэр, кэргэн тахсыбыта. Урууп Тыымпыта күөлтэн хойут дэриэбинэҕэ көһөн кэлбиттэрэ уонна Булун түөлбэтигэр дьиэ туттубуттара, субуруччу кэриэтэ 12 оҕоломмуттара: Руф, Анна, Егор, Николай, Владимир, Валерий, Татьяна, Мария, Аркадий, Степан, Анастасия, Александр. Уолаттар бары кэриэтэ оройуон, улуус биллэр спортсменнара, улахан булчуттар, амарах аҕалар, эһээлэр.

Руф Николаевич Орто Халымаҕа олорор, гиирэ көтөбүүтүгэр Саха АССР успуордун маастара, нолуогабай сулуоспа туйгуна. Анна — СӨ тыатын хаһаайыстыбатын туйгуна. Валерий — полиция мойуора этэ. Хомойуох иһин, билигин биһигини кытта суох.

Ильина-Павлова Варвара Петровна — 1975 с.

Варвара, 20 саастаах кыыс, 1957 с. Дьокуускай куоракка ПТУ-га үөрэнэн 3 категориялаах тырахтарыыс идэтин ылан, дойдутугар кэлэн, бастаан Ильин Капитон Ивановичка симиэнсигинэн уонна бырысыапсыгынан ананан үлэлиир. Ол сылдьан тойонугар кэргэн тахсан, Хомустааҕынан, Дүллүкүнэн олоролор. 10 оҕону төрөтөн, нэһилиэк биир убаастанар ыала буолаллар. Капитон, Наталья, Илья, Валентина, Степан, Иван, Николай, Агафья, Светлана, Александр — аахтара үчүгэй оҕолор улааттылар. Уолаттар бары механизатор ааттаахтара.

1975 с. Варвара Петровнаҕа Дьоруой ийэ үрдүк аата ингэриллибитэ. Наталья тэпилииссэҕэ оҕуруот аһылыгын ыһан, Дүллүкү дьонун-сэргэтин оҕуруот сибииһэй аһылыгынан хааччыар.

Тарасова Мария Сергеевна — 1975 с.

1935 сылга тохсунньу ый тоһуттар тымныытыгар Үөһээ Бүлүү улууһун Дүллүкү нэһилиэтин, оччотооҕу «Арбанда» холкуоһун Дьөлгөөкү диэн алааһыгар төрөөбүтэ.

Төрүттэринэн «Хара кыталык» сэхэн дьоруойунан буолбут Хабырыыл Оруоһун уонна кини аймахтара буолаллар. Устуруйаҕа биллэринэн, Хабырыыл Оруоһун ыраахтааҕы кэмигэр доҕотторунаан Иркутскай уобалаһыгар баран үөрэнэ сылдьан, марксистскай куруһуокка, кистэлэн бэлитиичэскэй хамсаһынна кыттаннар, ыраахтааҕы былааһын утарааччылар курдук көстөннөр, үөрэхтэриттэн уһуллан хаалбыттара. Хабырыыл Оруоһун дойдутугар кэлэн, син биир нэһилиэк баайдарын утары барбыта. Бу Оруоһуттар сыдыааннара билигин Далырга

Ғабышевтар, Дьокуускайга Андрей Саввич Борисов, онтон да атын элбэх араспаанньалаах ийэ-аҕа уустара буолан олоролор.

Маарыйа баар-суох быраата Баһылай Оруоһун Дьокуускайтан чугас Амма улууһугар олорор.

Сэрии кэнниттэн, кэлин улаатан баран, Мария Сергеевна ыанньыксыттаабыта. Сопхуостар тэриллибиттэрин кэнниттэн Дүллүкү нэһилиэтин Култууратын дьиэтигэр

сүүрбэтгэн тахса сыл, биенсийэбэ тахсыар диэри, үтүө суобастаахтык остуораһынан үлэлээбитэ. Мария Сергеевна 1953 с. оччотооһу холкуос тэрийбит театральнай турууппатыгар артыыс быһыытынан сыстан, араас оруолларга оонньообута. Култуура үлэһиттэрэ кэпсииллэринэн, «Наара Суохха» Байбарылаах Балбаараны, «Элигиттэргэ» Баай хотуну, «Ньургун Боотурга» Туйаарыма Куону, онтон да атын улахан айымньыларга араас уобарастары арыталаабыта. Маны таһынан, дьээбэ-хообо сыанкаларга оонньообута, көрдөөх ырыалары толорбута. Кини үксүгэр эр киһи оруолун ордук табыллан толороро. Маны тэнэ нэһилиэккэ тойуксут уонна оһуохайдыт быһыытынан эмиэ биллэр.

Бу да иһин буолуо, кини төрөппүт оҕолоро кинини удьурдааннар бары култуура эйгэтигэр үлэлиллэр. Ырыаһыт, мусукаан, тыйаатыр артыыстарын быһыытынан уус-уран самодеятельность нэһилиэккэ сайдытыгар бэйэлэрин кылааттарын киллэрсэллэр.

Төһө да түбүктээх, куруук үлэ үөһүгэр сырыттар, кини олоһун аргыһын – сэрии бэтэрээнин, инбэлиитин – Гаврил Алексеевич Чоросовы кытта ыал буолан, 11 оҕону төрөтөн, иитэн, сүһүөхтэригэр туруорбуттара: Розалия, Александр, Михаил, Валерий, Михаил, Владимир, Лариса, Алексей, Наталья, Эдуард, Аруна аахтара бары ырыаһыттар, иккис Михаил – СӨ култууратын туйгуна.

Мария Сергеевна – 76 сиэн, 76 хос сиэн, 1 хос-хос сиэн тапталлаах эбэлэрэ.

Михайлова-Ефимова Зинаида Трофимовна – 1977 с.

1937 с. төрөөбүтэ. Холкуоска ыанньыксыттыы сылдьан ыал буолбута. Алексей Егорович Михайлов холкуоска тырахтарыыстыыр этэ, кэлин хотон тас үлэһитин быһыытынан убаастанара, бэйэтэ биригэдьиэр кэриэтэ этэ, нэһилиэк сэбиэтин хас да төгүллээх дьокутаата. Бэрт бөдөн сангалааба, Сайылыкка сангарбыт дорҕоонноох куолаһа Сайылыктан Өтүктэргэ иһиллэрэ.

Зинаида Трофимовна сүөһү үлэтиттэн тэйбэтэбэ, оҕолоно-оҕолоно үлэлээбитин курдук быыс булан сылдьара. Оҕолоро: Анна, Светлана, Егор, Раиса, Трофим, Анна, Дьулус, Ульяна, Алексей, Анастасия, Петр.

Егор «Дүллүкү» сопхуос бастын тырахтарыыһа этэ. Билигин Хомуустаах нэһилиэгин тутаах тырахтарыыһа, атын оҕолор нэһилиэк убаастанар үлэһиттэрэ.

Михайлова-Санникова Зинаида Семеновна – 1979 с.

1940 с. Дүллүкүгэ бастын ыанньыксыт Анастасия Афанасьевна уонна Семен Иннокентьевич Санниковтарга иккис оҕон төрөөбүтэ. Сэттэ кылааһы Дүллүкүгэ бүтэрэн баран, холкуоска «Тэхэкэй» пиэрмэтигэр ийэтин кытта бииргэ үлэлээн барбыта.

Ол сылдьан Кырыкыйтан тырахтарыыстыы кэлбит Михайлов Николай Семеновичка кэргэн тахсыбыта. Элбэх оҕолонон, дьыссаакка ньээнкэнэн үлэлии кирибитэ, пуобар мааныта буолбута. Кэлин Дьокуускайга көһөн, канадскай дьыэ атыылаһан бэркэ олорон иһэн оһолго өлбүтэ. Оҕолор: Сардаана, Семен, Владимир, Валерий, Сусанна, Евдокия, Екатерина, Туйаара, Николай, Афанасий, Зинаида улахан дьон буолан, бэйэлэрэ оҕолордоохтор. Билигин абыс оҕо баар. Сардаана Уус-Алданга, Туйаара, Зинаида, Афанасий Дьокуускайга, атыттар төрөөбүт улуустарыгар олороллор.

Кухотова-Николаева Раиса Алексеевна — 1979 с.

1941 с. Матрена Ефимовна уонна Алексей Спиридонович Николаевтарга Торуой Боотулууга (Кырыкый) төрөөбүтэ, ситэнхотон холкуоска үлэлии сылдьан, Иванов Роман Ивановичтыын ыал буолан, биэс оҕоломмота: Мария, Розалия, Спартак, Матрена, Алексей. Онтон 1971 с. Хомустаахха Кэнтиктэн кэлбит киһиэхэ, Кухотов Павел Александровичка, кэргэн тахсан 6 оҕоломмота: Александр, Павел, Николай, Иван, Анатолий, Ольга. 1979 сылга Дьоруой ийэ буолбута. 1987 с. ыалдьан, бу орто дойдуттан бараахтаабыта.

Мария уонна Спартак — СӨ үөрэбин уонна култууратын туйгуннара.

Перевалова Варвара Ивановна (1936–1994 сс.) — 1979 с.

Холкуоска, сопхуоска бастын ыанньыксыт быһыытынан биллэрэ. Үлэлии сылдьан Иванов Иван Федотовичка кэргэн тахсан, 10 оҕоломмота: Вячеслав, Сергей, Юрий, Спартак, Иван, Сардана, Ньургуйана, Василий, Михаил, Револий.

Уоллара Вячеслав СӨ суолун-иһин туйгуна буолуор диэри суоппардаабыта, ыалга иитиллибит Александр сопхуос ыстаарсай бырарааба буолан, Дүллүкүнэн, Далырынан, Кырыкыйынан элбэх тутууну туттарбыта.

Семенова Любовь Кузьминична — 1979 с.

1940 сыл олунньу 6 күнүгэр Бүлүүгэ төрөөбүтэ уонна кыра эрдэбинэ Анисимов Михаил Ильич аймахтарыттан ииттэ ылбыта.

Люба сэттэ кылааһы Дүллүкүгэ бүтэрбитэ уонна икки сыл интэринээккэ остуораһынан үлэлээбитэ. 1962 сылтан дьааһыланан, оҕо кэмбинээтинэн тагас сууяаччынан үлэлээбитэ. 1984 сылтан уонча сыл сибээс отделениетыгар буоста таһааччынан сылдыбыта, төһөлөөх сири хаампытын кини атахтара эрэ билэн эрдэхтэрэ.

Семенов Василий Васильевичтан түөрт оҕолоох, Андреев Алексей Дмитриевичтэн сэттэ оҕоломмота, барыта уон биир оҕолоох: Лена, Миша, Витя, Ася, Люба, Дима, Гоша, Зина, Галя, Аня, Спира. 1979 с. Дьоруой ийэ буолбута. Елена, Любовь, Галина Дьокуускайга олороллор, үлэ бастыннара.

Оконосова-Ильина Мария Егоровна — 1980 с.

Дьурусхал уола диэн улахан уус киһиэхэ үһүс оҕонон Дүллүкүгэ төрөөбүтэ. Үлэтин холкуоска саҕалаабыта.

Кэлин ыал буолан (Оконосов Дмитрий Кириллович), интэринээккэ түүнгү ньээнкэнэн үлэлээн, соччо түүн аанһа утуйбатаҕа, эмиэ соччо түүн бэйэтин оҕолоро утуппаккалар аанһа утуйбатаҕа, инньэ гынан сыл үстэн бииригэр эрэ сынһалангык утуйара. Ол сыллар тухары 11 оҕоломмота: Мария, Кирилл, Егор, Ольга, Прокопий, Ульяна, Дария, Дмитрий, Екатерина, Ирина, Анна.

Мариялаах Ольга эргин үлэтин бэтэрээннэрэ буоллулар. Ульяна — 30-тан тахса сүл Дүллүкү нэһилиэтин дьаһалтатын сүрүн үлэһитэ.

Тарасова Дария Михайловна — 1982 с.

1936 с. Сургуулка төрөөбүтэ уонна хомсомуолка буолан, «Үрэн» ыччат-комсомольскай биригээдэтигэр сүөһү үлэтигэр кэлэн үлэлээбитэ.

Тапталын көрсөн, Герасимов Илья Дмитриевичтыын ыал буолбуттара уонна 10 оҕоломмуттара: Декабрина, Владимир, Павел, Марианна, Ульяна, Александр, Антон, Антонина, Константин, Валентина.

Декабрина — сопхуос биир бастың ыанньыксыта, дэриэбинэ илин баһыттан Ойбон күөлгэ диэри хас көһү хаампыта буолла?! Павел ат сүүрдүүтүгэр өрөспүүбүлүкэбэ тийэ аатырда.

Романцова-Трофимова Мария Филипповна — 1985 с.

III Үөдүгэй нэһилиэтин Бүтэйдээбэр төрөөбүтэ.

Оскуоланы Дүллүкүгэ бүтэрбитэ уонна медицинскэй үөрэ-би ылан, Үрэнинэн, Дүллүкүнэн өр сылларга балыһаба сиэстэрэлээбитэ.

Бастаан Лебедкин Степан Гаврильевичтыын, кэлин Романцов Николай Викторовичтыын ыал олон, 10 оҕоломмута: Анатолий, Александр, Владимир, Ирина, Людмила, Индира, Любомира, Виктор, Римма, Николай.

Анатолий Бүтэйдээх ыалларыгар уот биэрбитэ ыраатта, элбэх оҕону атахтарыгар туруорда.

Борисова-Гаврильева Мария Дмитриевна Гаврильев Дмитрий Гаврильевич уонна Александра диэн ыалтан иккис оҕонон төрөөбүтэ уонна Борисов Василий Семеновичка кэргэн тахсан Ороһуга олохсуйбута. 10 оҕоломмуттара: Валентина Дүллүкүгэ учууталлаан сылдыбыта, Филиппов Гаврил Иванович кэргэнэ, биэс оҕолоохтор.

Оҕолоро: Калиста, Надежда, Александра, Семен, Любовь, Сардаана, Людмила, Люция, Дмитрий.

Семенова-Кононова Маргарита Михайловна — 1990 с.

1950 с. дьоно Моонньообукка олодохторуна төрөөбүтэ.

Үөһээ Бүлүүтээби орто оскуоланы таайа Петр Михайловичтаахха олон бүтэрбитэ уонна Дьокуускайдаабы училищеба иитээччилэри үөрэтэр салааба киирбитэ. Онтон Мэйиккэ кэлэн, кылгастык баспытааталлы түһэн баран, сэбиэдиссэинэн анаммыта. Ол сылдьан байааннаах уоллуун, Семенов Георгий Афанасьевичтыын, ыал буолбуттара уонна сыллата аайы оҕолонон барбыттара.

11 оҕо ийэтэ 1990 с. Дьоруой ийэ аатын ылбыта: Геннадий, Дьулустаан, Аяал, Аяан, Герман, Алексей, Мария, Маргарита, Георгий, Михаил, Александр.

Уопастыба уларыбытынан, бары куолаан быһаарынан, пиэрмэрискэй хаһаайыстыба буолбуттара. Маргарита Михайловна 2019 с. ыалдьан бу дойдуттан барахтаабыта. Баайдарын Мэйиккэ олохсуйбут икки оҕо үллэстэн, икки пиэрмэрискэй хаһаайыстыба буолан, сүөһүлэрин эспэксэ олоролор, үүт-сүөгэй үрүмэтигэр күөлэһийэллэр. Атыттар Дьокуускайынан, Мииринэинэн, улуус киининэн идэлэринэн үлэли сылдыбаллар.

Томская-Муралова Ульяна Трофимовна 1928 с. Үрэн күөлгэ төрөөбүтэ.

Абата Трофим Муралов оччотообуга Үөдүгэйдээби партийнай ячейка сэкирэтээринэн үлэлиирэ. Ульяна ийэлээх абата эдэр саастарыгар ыалдьан өлбүттэригэр эһэлээх (Сэмэккээн оҕонньор) эбэтигэр иитиллэн улааппыта уонна оскуола биэс кылааһын бүтэрбитэ.

Бүлүүттэн төрүттээх Кыадандаттан Томскай Терентий Васильевичка кэргэн тахсан, 10 оҕону — Светлана, Галина, Таисия, Зинаида, Тамара, Татьяна, Анастасия, Ульяна, Василий, Надежда — төрөтөн, иитэн, Дьоруой ийэ буолбута.

Оройуон киинигэр киирэн, иистэнэр кэмбинээккэ биэнсийэ-бэ тахсыар диэри иистэннэниэн үлэлээбитэ уонна бастын үлэһит буолан убаастабылга сылдьыбыта. Хаартыската Бочуот дуоскатыттан түспэтэбэ, хас да ҕаһыттан кыайылааба, үлэ, тыл бэтэрээнэ. 2006 сыл 77 сааһыгар ыараханньык ыалдьан олохтон туораабыта.

Обулахова-Тимофеева Варвара Дмитриевна — 1931 сыллаах төрүүх, Мэйик нэһилиэгин Чинэкэ диэн сиргэ Леонтий Иннокентьевич Егоров (1909 сыллаах төрүүх) дьиэ кэргэнигэр төрөөбүтэ.

Абата 1943 с. Аба дойдуну көмүскүүр сэриигэ ыңгырыллыбыта уонна сураба суох сүппүтэ. Ийэтэ Мааппа кыыс 11 саастааҕар олохтон туораан, төгүрүк тулаайах хаалбыта. Балбаара абатын быраата Тарасов Иван Иннокентьевич икки уолламмыта, улахана Артамон Хомустаахха улааппыта, Дүллүкүгэ үөрэммитэ, билигин Дьокуускай куоракка олорор, кырата Иван оскуоланан, нэһилиэгинэн салайар үлэбэ сылдьан баран, Хороҕо биэнсийэбэ олорор. Онон Балбаараны Дэди дьахтара Мавра Васильевна Тимофеева ииттэ ылбыта. Мавра ийэтэ Өрүүнэ эмээхсин баара,

кени 110 сааһын лаппа ааһан баран өлбүтэ. Иитиллиитинэн Анастасия, Раиса, Мария диэн балтылана, Василий диэн бырааттана түспүтэ.

Варвара Дмитриевна ийэтин кытта Фрунзе аатынан холкуос ыанньыксытынан үлэли сырыттаҕына, Хороттон Обулахов Николай Семенович, кэлин оҕурукка таһаарылаахтык үлэлээн, Саха АССР Үрдүкү Сэбиэтин дьокутаата, Үлэ Кыһыл Знамята уордьан кавалера буолбут киһи, кэргэн ыйыттаран, Хороҕо илдьэ барбыта уонна 10 оҕоломмуттара: Зинаида, Василий, Николай, Валерий, Акулина, Марфа, Саргылаана, Варвара, Данил, Дмитрий.

Варвара Дмитриевна Дьоруой ийэ үрдүк аатын ылбыта, олоҕун аргыһын кытта СӨ «Ытык ыала» Бочуот кинигэтигэр бастакы биэс ыал ахсааныгар кирибиттэрэ.

Лукина Екатерина Егоровна 1931 сыл ахсынньы 3 күнүгэр төрөөбүтэ.

Уонна ситэн-хотон Дүллүкү киһитэ Петров Петр Петровичка-Өнөтөө Үс Бүөтүрүгэр (Дүллүкүгэ Ээкээ Үс Бүөтүрэ диэн баара) кэргэн тахсыбыта. Бүдүргэйгэ анньан киирэр тумус ойуурга баар ырааһыаҕа дьиэ туттубуттара (билигин Васильева Валерия Васильевна дьиэтэ). Бастакы оҕолоро Революция сэттэ кылаастаах оскуоланы бүтэрэригэр орто оскуолалаах сиргэ, Үөһээ Бүлүүгэ, көспүттэрэ уонна ат экирэтэр улахан дьиэни туттубуттара. Кинилэри кытта Бүөтүр ийэтэ, оҕолор эбэлэрэ, Марына сылдьыһара уонна кыһа Настаа кыһын Машаны (1965 сыллаах төрүүх) көрө-истэ сылдьара.

Екатерина Егоровналаах уопсайа 10 оѳоломмуттара: Революй, Люция, Валерий, Валентина, Мирослав, Виктор, Полина, Пальмира, Петр, Павел. Үс оѳо билигин суохтар. Эбэлэрэ өлбүтүн кэнниттэн Маша дьонун кытта сылдьан, Үрэн уолугар Васильев Василий Алексеевичка кэргэн тахсан, билигин Хомустаахха олорор. Люция Петровна Үөһээ Бүлүү дэриэбинэтигэр икки улахан маѳаһыннаах, ол иһигэр «Бэллэкэ» диэн.

Дорофеев Уйбааннаах (Учук) 9 оѳоломмуттара, 1 оѳону ииттибиттэрэ. Онон 6 уоллаахтара, 4 кыыстаахтара: Уйбаан, Тараас, Байбал, Бүөтүр, Кириил (Киистэ), Захар, Агафья, Евдокия, Мавра, Маайа. Тараас кыыһа Валентина Тарасовна – СӨ үтүөлээх бырааһа, Дьокуускайга олорор, Петр Иванович холкуос бэрэссэдээтэлэ буола сылдьыбыта, Кирилл – холкуос биллиилээх булчута этэ, Мавра уола Кирилл Иванович райОНО сэбиэдиссэйинэн үлэлээбитэ, кини кыыһа Антонина Кирилловна Хангалас райсоветын бэрэссэдээтэлинэн, Саха АССР тыатын хаһаайыстыбатын миниистирин солбуйааччынан үлэлээбитэ. Билигин Дьокуускайга олорор.

«Ийэ Албан аата» знагынан бэлиэтэммиттэрэ:

Докторова Марияна Васильевна – СӨ 2-с истиэпэннээх «Ийэ Албан аата» бэлиэ, 2003 с.

Семенова Лилия Петровна – СӨ 3-с истиэпэннээх «Ийэ Албан аата» бэлиэ, 2012 с.

Руфова Надежда Михайловна – СӨ 3-с истиэпэннээх «Ийэ Албан аата», 2012 с.

Степанова Надежда Олеговна – СӨ 2-с истиэпэннээх «Ийэ Албан аата», 2020 с.

Үөһээ Бүлүү улуунун «Ийэбэ махтал» бочуоттаах бэлиэтинэн наѳараадаламмыттар:

Семенова Наталья Григорьевна – «Ийэбэ махтал» бочуоттаах бэлиэ, 2019 с.

Максимова Акулина Петровна – «Ийэбэ махтал» бочуоттаах бэлиэ, 2020 с.

Степанова-Богданова Мария Ефремовна – Даниловтар аймахтара. Бииргэ төрөөбүт убайа Богданов Василий Ефремович – Бүлүү улуунун бочуоттаах туттааччыта, Ленин уордьанын кавалера.

Мария сааһын туолан II Үөдүгэй нэһилиэтин кинитигэр Степанов Николай Николаевичка кэргэн тахсан, Намна олохсуйбуттара, иккиэн тыраахтарга үлэлээбиттэрэ, Сургуулуктан саѳалаан суолу онгорбуттара, кэлин Мария Намна бодобуос массыынанан уу таспыта. Николай оройуон биллиилээх механизатора буолбута, Ленин уонна «Бочуот Знага» уордьаннардаах үлэһит этэ. Кинилэр 10 оѳоломмуттара. Билигин Степан, Светлана, Анастасия, Антонина, Николай, Александр, Федор, Мария бааллар.

Санникова Анна Пудовна биир оѳо төннөн хаалан, Дьоруой ийэ буолбакка хаалбыта: Мария, Елизавета, Валерий, Иван (оскуолаѳа киирээри сылдьан өлбүтэ), Иннокентий, Петр, Иван, Ирина, Евдокия, Анна.

Захарова Екатерина Даниловна Үрэнгэ төрөөбүтэ.

Оскуоланы алта кылааһынан түмүктээн, Жданов аатынан холкуоска сүөһү үлэтигэр киирбитэ. Эмиэ ити дойду кинитэ Харитонов Степан Николаевичка кэргэн тахсан оѳолонон барбыта. Дүллүкүгэ көһөн киирэн, дьыссаакка ньээнкэнэн үлэлээн, биэнсийэбэ тахсыбыта.

Оһуокай этэн дьонун саататара, тойук туойара, хоһуйан да турара.

Оѳолоро улаатан, ыал эбэлэрэ-эһэлэрэ буоллулар, олор истэригэр Дүллүкү устуоруйатыгар бастакынан Арасыйыа кыраныссатын тас өттүгэр олорор Изабелла баар.

Игирэ оџолоохтор: Спиридонова А.Г., Константинова Зинаида Никитична, Семенова Екатерина Николаевна, Хамарова Агафья Гаврильевна, Санникова Мария Алексеевна, Руфова Анна Тимофеевна, Тэн Клара Иосифовна, Федорова Зоя Спиридоновна, Егорова Валентина Федоровна, Попова Зинаида Николаевна, Сидорова Мария Михайловна, Санникова Елизавета Федоровна, Федорова Кэскилээнэ Анатольевна.

Уһун үйэлээхтэр

XX үйэ иккис агаарыгар баар дьонтон саамай уһун үйэлээгинэн **Чомпукова Ирина Захаровна**—Өрүүнэ эмээхсин (1871–1975 сс.), Чомпуулар ийэлэрэ, бастаан Дүнгүрдээбиттэн Бэttiэмэбэ киирбэккэ бэйэтэ олорбута, кыаммат буолан эрэ баран, кыһыгар Тимофеева Мавра Васильевнаба олорон, 1975 с. 100 сааһын лаппа ааһан баран өлбүтэ

Анисимов Афанасий Семенович (1868–1972 сс.) — Түрдүгүнүүр от охсо сылдьан мумматаба буоллар өссө да олоруох этэ, ол курдук үчүгэй доруобуйалааба, тийһэ үүммүтэ, баттаба хараарбыта, өйө тупсан барбыта, биир бытыылка буоккаба топото, испит сарсыардатыгар өссө бэрт буолан туран, туутун көрө барара. Кини 1868 с. төрөөбүтэ, 1972 с. оттуу сылдьан олорор күөлүн унгуоргу өттүнэн баран муһан өлбүтэ, ол онно 104 саастаах этэ.

Иванов Григорий-Туллук — 1885 с.т., Софронова Мария Никитична — 1890 с.т., Иванова-Дойдукова Анастасия Ивановна — 1894 с.т., Абрамова Марфа Илларионовна — 1897 с.т., Федоров Дмитрий Титович — 1907 с.т., Томскай Петр Васильевич — 1903 с.т., Михайлова Прасковья Семеновна — 1913 с.т. 100 саастарыгар лаппа чугаһаан баран өлбүттэрэ. Иванова Прасковья Григорьевна — 1911 с.т., Трофимова Дария Николаевна — 1915 с.т., Анисимов Павла Афанасьевна — 1916 с.т., Никифоров Иван Павлович — 1917 с.т. 90 саастарын туолан баран олохтон барбыттара.

Евдокимова Елена Федоровна 1918 с. Сүөдэксээннээххэ Арыылаах күөлүн собуруу энээригэр төрөөбүтэ.

Билигин кыһын Валентина Захаровналаах дьиэлэригэр тэп курдук сылдьар.

«Үйэ саас» уордьанынан наҕараадаламмыта. Эдэр сылдьан сэбиэксэ сэкирэтээрдээбитэ, Хороџо кэргэн тахсыбыта сэрииттэн төннүбэтэбэ. Дойдугар төннөн иккиһин кэргэннэммитэ. Борисов Захар Борисовичтыын элбэх оџолоохтор.

Элэктэриичистибэ уотун биэри

Нэһилиэккэ дизельнэй ыстаансыйанан аан бастаан **уоту биэри** киэһэ уонна сарсыарда 1956 сылтан сағаламмыта. Бастакы уоту ыгытааччынан **Семенов Федор Семенович** буолар уонна Дүллүкүгэ ГЭС уота кэлиэр диэри үлэлээбитэ.

ГЭС бағаналара Хороттон Дүллүкүгэ диэри 1962–1963 сс. туруоруллубуттара, онно нууччалар туруоралларыгар тырахтарыһынан уонна хаачыстыбаларын бэрэбиэркэлээччинэн Далыр оскуолатын үөрэнээччитэ Дүллүкү уола Анатолий Федоров сылдыбыта. ГЭС уота 1972 сылтан бэриллибитэ. СӨ Үрдүкү Сэбиэтин дьокутаата Дойдукова Розалия Дмитриевна туруорсуутунан Хомустаахха ГЭС уота 1982 сылтан бэриллэр буолбута. Тиэхиныктэринэн Прокопьев Дмитрий Михайлович, Данилов Валерий Данилович, Константинов Валентин Григорьевич, Бугулов Игорь Данилович үлэлээбиттэрэ, билигин Афанасьев Иван Иванович үлэлиир.

Бүтэйдээххэ дизельнэй ыстаансыйанан уот бэриллээбиттэн дьуһуурунай быһыытын Хоппоторов Матвей Афанасьевич, Лебедкин Анатолий Степанович сылдыбаллар.

Константинов Валентин Григорьевич

Бэтиэхтэр уолаттара: Уйбаан уонна Көстөкүүн. Уйбаантан оҕолор: Өндөрөй, Киргизэлэй, Мотуруона, Өлөөнө. Ийэлэрэ Лебедкин Василий Гаврильевич аҕатын эдьийэ Ефросинья.

Григорий Иванович Ильин Капитон Иванович эдьийэ Александраны, холкуос биригэдьиэрэ, кэргэн ылан, элбэх оҕолоох: Александр, Валентин, Маргарита, Мария, Людмила, Григорий.

Валентин 1954 сыл от ыйын 12 күнүгэр, орубуна окко кирири тангаратыгар, Бөтүрүөпкэ, Дүллүкүгэ төрөөбүтэ.

Оскуоланы онно бүтэрбитэ, аармыйаҕа сулууспалаабыта. Электрик-тиэхинык аатын Үөһээ Бүлүү Намын СПТУ-гар үөрэнэн ылбыта уонна дойдутугар кэлэн, электриктэр биригээдэлэрин салайан үлэлэппитэ. Талан ылбыт идэтин сөбүлээн, онтон баһылаан, биэнсийэҕэ тахсыар диэри үлэлээбитэ. Билэрэ да бэрт этэ, кини ылсыта да онорботоҕо, сатаабатаҕа суоҕа.

Айылбаттан арыый бытаан да буолан буолуо, ыксаабакка ылсан, албыннаабакка тиһэбэр тиэрдэн онорон тэйэрэ. Ону дьон өйдөөн, үксүн кинини соруһаллара. Өр сылларга «Дүллүкү» сопхуоска электригинэн үлэлээбитэ, пиэрмэ хотоннорун, дизельнэйдэрин көрүүтэ, сайылыктары кэрийэн үлэлээһин барыта кини үрдүнэн барара. Кыһын тымныыга, сайын куйааска, сороҕор санга кэлэн аһаан эрдэбинэ, эмиэ алдьаныы тахсан, төттөрү барарыгар тийэрэ. Хата, ону сыаналаан сопхуос салалтата «Урал» матасыыкыл пуондатын биэрбитэ. ГЭС уота кэлиээбиттэн дэриэбинэ, Хомустаах уоттарын көрөөччүнэн сылдыбыта, сороҕор Хороҕо тийэ көрөллөрө-истэллэрэ.

Музыкальнай оркестрга бэркэ оонньуура. Ол сылдьан Сунтаар кыһа Анастасия Максимовналыын (култуура үөрэхтээх) ыал буолбута уонна үс оҕоломмуттара: Максим, Александра, Калиста.

Афанасьев Иван Иванович 1959 с. Спиридонова Анна Григорьевна диэн Дьоруой ийэттэн төрөөбүтэ.

Оскуолаҕа үөрэнэ сылдьан, механизатор аҕатын Иван Егоровиһы батыһан тыраахтарга олорсо сылдьара, урууллаһар буолан күнэ тахсара. Орто оскуоланы Далырга бүтэрэн баран, аармыйа кэнниттэн Өлүөхүмэбэ үөрэнэн, электик-мэхээнник идэтин баһылыабыттан дойдутугар уоту кытта сибээстээх үлэҕэ сылдьар. Билигин «Сельэнерго» лиинийэтин учаастагын маастарынан үлэлиир.

Кэргэнэ Светланаһын 7 оҕолоохтор, улаатан эрэллэр.

Аҕам туйаҕын хатаран

Аҕам Анатолий Степанович Лебедкин электик-дизелиһинэн 1994 с. «Дүллүкү» сопхуоска үлэли кирибитэ. Дүллүкү нэһилиэгэр уопсайа 26 сыл электик-дизелиһинэн үлэли-хамсы сылдьар. Күн бүгүн Бүтэйдээх учаастагын дизелиһэ. Аҕам ийэбинэн Полина Николаевнаһын ыал буолан 5 оҕоҕо күн сири көрдөрбүттэрэ: 3 кыыс 2 уол. Мин 5 оҕоттон саамай кыраларабын.

Мин оскуоланы 2012 с. бүтэрэн баран, Сэбиэскэй аармыйа кэккэтигэр сулууспалы барбытым. Сулууспалаан кэлэн баран, Бүлүүтээби техникумга электик идэтигэр үөрэххэ кирибитим. Үөрэнэн бүтэрбит сылбар практикабын Үөһээ Бүлүү электростанциятыгар ааспытым уонна үргүлдү Дүллүкүбэр кэлэн күн бүгүнгэ диэри идэбинэн үлэли-хамсы сылдьабын. Үлэли сылдьан М.К. Аммосов аатынан Хотугулуу-Илинги федеральной университетка электроснабжение салаатын бүтэрэн, үрдүк үөрэхтээх исписэлиис аатын сүкпүтүм.

Уот күүһүрүүтүгэр сылын ахсын араас үлэлэр ытыллаллар. Кэнники кэмгэ Дүллүкү нэһилиэгэр элбэх ыал конвектор холботтордулар. Инникитин да Дүллүкүм нэһилиэгэ уота сандааран, элбэх ыал дьиэтэ сылаас, уоттара күүстээх буоларын туһугар үлэ ытылларыгар үлэлиэм-хамсыам диэн эрэнэбин.

Аҕам туйаҕын хатаран электик идэтин баһылыырбар күүс-көмө, сүбэ-ама буолбут дьоммунан буолаллар аҕам Анатолий Степанович уонна Үөһээ Бүлүү оройуонун электростанциятын начаалынньыга Николай Егорович Ильин.

Аҕабар уонна Николай Егоровичка олоҕум биир эппиэтинэстээх түгэнигэр, сөбүлүүр идэбин баһылыырбар сирдээн, ыйан-кэрдэн биэрбиттэригэр махталым мунура суох.

*Лебедкин Николай Анатольевич,
Дүллүкү нэһилиэгин электик-мончуора*

Төлөпүөн сибээһэ олохтонуута

Төлөпүөн бастаан 1947 с. Хоро-Далыр лииньийэтигэр Дэди Болуонхайыгар киирбитэ уонна ити сыл ытыллыбыт быыбар түмүгэ итинтэн бэриллибитэ. Онтон кэлин салгыы Дүллүкүгэ тардыллан, сэбиэт дьиэтэ төлөпүөннэммитэ. Итинтэн сиэттэрэн 1962 сылтан **буоста дьиэтэ** урукку балыһа дьиэтин арҕаа аҥаарыгар аһыллыбыта. Начаалынныгынан Туобуйа киһитэ Егоров Спиридон Дмитриевич (Супту Түһэр), телефонистканан Санникова Мария Тарасовна үлэлээбиттэрэ. Хаһыаты, сурунаалы, суругу, харчыны таһыы кольцевиктарынан (дьаам сүүрдээччилэр) барара. Өр сыл Тэн Владимир диэн кэриэй киһитэ үлэлээбитэ, Далыртан Тутасов Данил Иванович аҕалара, ону кини Хороҕо илдьэрэ.

Тэн кэнниттэн оройуон суутун толорооччутуттан уурайан, Кононова Мария Прокпьевна үлэлээбитэ. Кэлин почтальон штата көрүллэн почтальонунан үлэлээн, Дьоруой ийэ Семенова Любовь Кузьминична үһүн дэриэбинэ устунан хаһыат-сурунаал сүгүһэрдээх төһө көһү хаампытын кини атахтара эрэ билэн эрдэхтэрэ.

Онтон буоста начаалынныгынан Бүлүүттэн кэлэн олохсуйан, өр сыл Руфова Анна Тимофеевна үлэлээбитэ. Кини туруорсуутунан оскуола урукку интэринээтигэр дьиэтин көһөрөн, буоста улахан дьиэлэммитэ (дьиэ кэлин интэринээт остолобуойа буола сылдыбыта). Билигин урукку сэбиэт дьиэтигэр аһыллан үлэлиир, буоста начаалынныгынан 2000 сылтан Ильина Зинаида Петровна, почтальонунан Ильина Туйаара Яковлевна үлэлииллэр.

Руфова Анна Тимофеевна 1940 с. төрөөбүтэ.

Ыал буолан баран, оҕолорун барыларын илдьэ Дүллүкүгэ көһөн кэлбитэ. Ол кэлиэбиттэн буоста начаалынныгынан өр сылларга үс сириэн таһаарылаахтык үлэлээбитэ, нэһилиэк уопастыбаннай үлэтигэр актыыбынайдык кыттыбыта, дьахтар кэмистиэтин чилиэнэ этэ, сороҕор бөдөн, суон куолаһынан патриотическай ырыалары сыанаҕа тахсан ыллаан соһутара, агитзона куоталаһытыгар кыттара.

Зоотехник Егоров Степан Васильевичтыын ыал буолан, саллаат бөбөнү кэчигирэппитэ: Степан, Егор, Андрей, Юрий, Николай, Александр уонна икки кыыстаах: Екатерина, Мария.

САЙДЫЫ БӨӨӨ БУОЛЛА

Мин Дүллүкү буостатыгар 2000 сыл ахсынныттан үлэли олоробун.

Үлэһиттэр иккибит, почтальонунан Донская Туяра Яковлевна үлэли сылдьар.

Кэлинни кэмгэ сайдыы бөһө буолла, ол курдук онгорор өнгөлөрбүт элбээн иһэллэр: суотабай төлөпүөннэ харчы угабыт, спутниковай тэлэбиидэннэ ыйдаағы төлөбүрүн, коммунальнай өнгө бары төлөбүрүн ылабыт, харчыны картаттан усталлар, картаҕа харчы угаллар, бэйэлэрин, оҕолорун, дьиэлэрин, массыналарын страховкалаллар.

Уонна оттон уруккуттан баар өнгөлөр барыта бааллар: харчы переводун ылыы-биэри, хаһыакка-сурунаалга сурутуу, нолуок бары төлөбүрү, чэпчэки сыаналаах табаар, бородуукта, лотерея атыыта, баһыылка сакаастаан ылыы, ытааһын, боростуой сакааһынан суругу ытыгы, ылааһын, биэнсийэ, босубуйа түңэтии.

Ол курдук билигин Кытайтан тийэ элбэх баһыылканы чэпчэки сыанаҕа сакаастаан ылар буоллулар.

Буостабыт үйэлэртэн үйэлэргэ үүнэ-сайда турдун, элбэх клиеннэрдээх буоллун.

Ильина Зинаида Петровна

АТС үлэбэ киириэбиттэн (1974 с.) Тимофеева Клара Даниловна тиэхиньиктиир, мончуордарынан Афанасьев Яков Петрович, Руфов Степан Дмитриевич, Тимофеев Вячеслав Валерьевич куйааһы, кумаары аахсыбакка үлэлиллэр.

Сыппаралаах төлөпүөн 2006 с. киирбитэ.

Данилова Клара Даниловна

Клара Данилов Данил Иванович диэн аҕалаах, Саньяхова Мария Николаевна диэн ийэлээх холкуостаах ыалга 1947 сыл алтынны 10 күнүгэр иккис оҕонон төрөөбүтэ.

Оскуоланы бүтэрэн баран, Новосибирскайдаагы сибээс техникумугар үөрэммитэ уонна дойдутугар кэлэн отучча сыл электротехник быһыытынан таһаарылаахтык үлэлээбитэ. Дүллүкүгэ сибээс сайдыбыт буоллаҕына, кини кыһамнылаах үлэтинэн бу бачча тийэн кэллэбэ, суотабай кэлиэн иннинэ ыал барыта лииньийэнэн сибээстэһэр төлөпүөнүнэн кэпсэтэрэ, тэрилтэлэр хас кэбиниттээхтэр да, соччо төлөппүөннээхтэрэ. Уһун дэриэбинэ таһынан Хороттон кэлэр, салгыы Дүллүкүттэн Далырга уонна Хомустаахха барар лииньийэни көрдөттөрөрө.

Мончуордарынан Афанасьев Яков Петрович уонна Руфов Степан Дмитриевич тостор тымнылаах кыһынын кыһын, куйаас итиилээх сайынын сайын диэбэккэ, үксүн сатыы, соробор атынан сылдьан лииньийэни өрөмүөннүүлэрэ. Көрүү-истии үчүгэй буолан, сибээс да быстыбатаҕа, узел да бэркэ үлэлиирэ.

Клара Даниловна бэйэтин түөрт оҕотун таһынан кэргэнин убайын тулаайах хаалбыт сэттэ оҕотун иитэлээн улаатыннарда, үөрэттэрдэ, үлэһит гынна, ыал онортоото. Уопастыба уларыытыгар пиэрмэрискэй хаһаайыстыба тэриммит кэргэнигэр Тимофеев Валерий Семеновичка ынах ыһан, оттоһон быһаччы көмөлөспүтэ, билигин биэнсийэтигэр олорор, 11 оҕотун, 16 сиэттэрин, 4 хос сиэттэрин олохторунан астынар.

Сибээс мунгутаан сайдыбыт кэмэ

Оскуоланы бүтэрэн, аармыйаҕа сулуспалаан кэлэн баран 1986 с. күһүнүгэр балаҕан ыйыттан Дүллүкү нэһилиэгэр АТС-ка монтерунан үлэли кирибитим. Настабынныктарынан электромеханик Тимофеева Клара Даниловна, монтер Афанасьев Яков Петрович үлэлээбиттэрэ. Ол саҕана АТС-ка 100 туочука баара. Хомустаахха — 1 төлөпүөн, Бүтэйдээх учаастагар — 1 төлөпүөн. Көрөр лииньийэбит Хомустаахха диэри — 19 км, Бүтэйдээххэ диэри — 15 км. Далырынан, Хороһон ааһар лииньийэни Буруунса Ортотугар диэри көрөрбүт.

Дүллүкү-Далыр араадыһа лииньийэтин Бүтэйдээххэ диэри көрөрбүт. Лииньийэни сангарды үлэтэ 1988 с. Дүллүкүттэн Ортоҕо диэри 15 км барыта сангардыллыбыта.

Хомустаах лииньийэтэ 1994 с. санаттан тардыллыбыта.

Лииньийэлэритин көрө дьыл араас кэмигэр ардахтан, хаартан, буурбаттан иннибэккэ, хайыһарынан, атынан, матасыкылынан уонна бэлисипиэтинэн сылдьарбыт.

2005 с. М-200 цифровой сибээс кирибитэ. 50 м үрдүктээх тимир вышка тутуллабута. Дэриэбинэ иһинээҕи кабельнай лииньийэ сангаттан тардыллыбыта.

Лииньийэҕэ абаарыйа буоллаҕына түүн, күнүс ардах, хаар диэбэккэ бара турарбыт. Сороҕор күнгэ 2-тэ абаарыйа буолара. Биир алдьаныны күн аңаарынан онгортон бүтэриэхтээхпит. Ону толорорбут.

2007 с. Хомустаахха 50 точкалаах беспроводной ыстаансыя турбута. 2008 с. Бүтэйдээххэ, Хомустаахха, Дүллүкүгэ таксофон холбоммута. 2014 с. ADSL интэриниэт сибээс кирибитэ. 14.11.2019 с. оптоволокно сибээһэ кирибитэ.

Сибээскэ сыралаах үлэм ситимнэрэ сылларынан итинник.

2020 с. түмүгүнэн нэһилиэккэ «Бастын сибээс үлэһитэ» анал аат ылбытым.

Билигин сибээс мунутуур сайдан туран кэмигэр үлэлиирбитинэн киэн туттабыт».

Руфов Степан Дмитриевич

Араадыйа олоххо кириитэ

Нэһилиэккэ **араадыйаны** аан бастаан истиини араадыйа тиэхиньигэ үөрэхтээх **Томский Семен Петрович** 1950 с. хаачыйбыта. Араадыйа узелын үлэлэтии тыал күүһүнэн үлэлиир динамичынан ситиһилибитэ. Арадыыстарынан Николаев Егор Гаврильевич (Уһунаа), Васильев Гаврил Саввич диэн Кырыкый киһитэ үлэлээбиттэрэ.

Томский Семен Петрович

Семен III Үөдүгэй нэһилиэгин Үрэнигэр төрөөбүтэ.

Кини кэнниттэн Иннокентий (собуруу Пермскэй уобаласка партийнай үлэһит), Мария (үрдүк үөрэхтээх устуорук-учуутал), Евдокия (орто анал үөрэхтээх учуутал), Екатерина (тиис бырааһа), Светлана төрөөбүттэрэ.

Дүллүкү 7 кылаастаах оскуолатын бүтэрбитэ. Сэбиэскэй аармыйаҕа үс сыл сулууспалаабыта. Кэлэн иһэн, Дьокуускайга сибээс техникумугар үөрэммитэ уонна араадыйа тиэхиньигэ идэтин ылан, дойдутугар кэлбитэ. Радиоузел аппаратуратын Дьокуускайтан аҕалбыта. Ыалларга лииньийэ тардан, тэриэлкэ араадыйаны аан бастаан саңардыбыта, дьон бөҕө бары «кулгаах» буолбуттара, өмүрбүт да элбэх этэ, киһи көрдөөн хаспыт да баара.

Семен Петрович ыал буолан, оройуон киинигэр көһөн кирибитэ уонна мясомолпром оройуоннааҕы тэрилтэтигэр мэхээнньигинэн кирибитэ, кэлэрэ-барара элбээбитэ, нэһилиэк кииннэрин аайы арыллыбыт үүт эрийэр собуоттарга тиэхиньикэлэрин онгортон биэрэрэ.

* * *

Киинэни көрдөрүү 1956 сылтан саҕаламмыта. Бастаан көһө сылдьан көрдөрөллөрө, онтон стационарнай буолбута. Бастакы киинэ мэхээнньигинэн Хоро киһитэ **Семенов Карл Дмитриевич** үлэлээбитэ. Өр сыллар усталарыгар Федоров Василий Маринович, Иванова Анна Евгеньевна, Васильев Гаврил Саввич, Узнаева Марфа Степановна (Маңаас), Федоров Макар Макарович, Петров Афанасий Дмитриевич, Николашкина Мария Гаврильевна (Хоро) үлэлээбиттэрэ. Кэлинги кэмгэ уһуннук Васильев Николай Михай-

лович (Ньюкуус) мэхээнньиктээн, дьон убаастабылын ылбыта. Ньюкуус соробор сэбиэскэй киинэни индийискэй диэн биллэриигэ суруйан дьон бөбөнү мунньара.

Семенов Карл Дмитриевич Хорожо төрөөбүтэ.

Онно түөрт кылааһы бүтэрбитэ. Онтон Дүллүкүгэ кэлэн сэттэ кылааһы бүтэрбитэ уонна үргүлдүү Дьокуускайга суоппар уонна киинэ мэхээнньигин идэтин ылбыта. Уонна Дүллүкүнэн, Далырынан, Кырыкыйынан көһө сылдьар киинэни көрдөрбүтэ, 1952 сылтан стационарнай буолан, Дүллүкүгэ олорубуттара, 2–3 оҕо Дүллүкүгэ төрөөбүттэрэ, ол иһигэр дойдум диэн охсуллан ааһааччы. Карл Дмитриевичтээх оройуон киинигэр көһөн киирбиттэрэ, кэргэнэ Павлалыын орто саастарын ааһан баран өлбүттэрэ.

АТЫЫ-ЭРГИЭН

Атыы-эргиэн бастагы тэрилтэтин быһыытынан Балабан көлүйэҕэ Анисимов Илья (Үс харах Ылдьаа) дьиэтигэр ларек (Михайлов Егор Семенович Арыылаахтан кэлэн атыыһыттаабыта) диэн арыллыбыта. Онтон дэриэбинэҕэ 1950 сылтан Федоров Егор Федорович (Суппууннаах) дьиэтин аҥаарыгар маҕаһыын быһыытынан үлэлээбитэ. Атыыһытынан Иванов Василий Данилович Үрэнтэн көһөн кэлэн үлэлээбитэ. Ол кэнниттэн оскуола сиригэр ампаар дьиэ тутулан үлэлээбитэ (атыыһыт Васильев Василий Петрович), ампаара хойукка диэри оскуола хоту өттүгэр турбута, оскуола ол-бу бөҕө ууруллара.

Кэлин сыыр анныгар санга анал тииптээх маҕаһыын тутулан, атыы-эргиэн тупсубута. Манна өр сыл таһаарылаахтык атыыһыттаан, Семенова Степанида Ивановна Саха АССР эргиэнин үтүөлээх үлэһитэ буолбута. Кинини кытта Степанова Екатерина Егоровна, Иванова Александра Даниловна бэркэ тапсан үлэлээбиттэрэ. Сотору буолан баран, Дмитриев Василий Алексеевич (Быралгы) дьиэтигэр бородуукта маҕаһыына арыллыбыта, атыыһытынан Дэди киһитэ Иванов Николай Николаевич бэркэ үлэлээбитэ. Үрэнгэ, Хомустаахха баар маҕаһыыннарда Трофимова Дария Николаевна, Дугдуянов Михаил Сергеевич, Иванов Василий Данилович-Атыыһыт Баһылай, Устинов Андрей Иванович-Сүүрүк Өндөрөй, Егоров Михаил Михайлович үлэлээбиттэрэ, Дугдуянов Михаил Сергеевич дьиэтигэр арыгы маҕаһыына аһыллыбытыгар «Арыгы Аана» диэн ааты ылыар диэри Дьоруой ийэ Спиридонова Анна Григорьевна үлэлээбитэ. Кини кэнниттэн Федорова Зоя Макаровна, Тутасова Тамара Даниловна дэриэбинэ илин баһыгар Абрамов Николай Илларионовичтаах дьиэлэригэр арыгыны атыылаабыттара, Үрэнгэ өр сылларга атыыһытынан Ильина Ульяна Николаевна үлэлээбитэ.

Семенова Степанида Ивановна 1929 сыл тохсунньу 1 күнүгэр Арбандаҕа төрөөбүтэ.

Кыра сааһыгар биир көстөөх сиртэн сылдьан, Далыр оскуолатын 6-с кылааһын бүтэрбитэ, итинник сылдьан кыайан үөрэнэр кыаҕа суох буолан уурайбыта. «Арбанда» холкуоска араас үлэҕэ сылдьан, Васильев Сергей Михайловичтыын ыал буолбута.

1950 сылтан Далыр сельпотун Арбандатааҕы ларегар атыыһыттаан барбыта. Онтон сотору Дүллүкү пром-табаарынай маҕаһыыныгар көһөн, 1980 сылга диэри үрдүк таһаарылаахтык үлэлээбитэ уонна 1964 с. киниэхэ Саха АССР эргиэнин уонна оупсастыбаннай аһылыгын үтүөлээх үлэһитэ бочуоттаах аат ингэриллибитэ, икки төгүл оройуон сэбиэтин дьокуутаата буол-

бута, 1961 сылга өрөспүүбүлүкэ эргиэнин үлэһиттэрин бастакы сийиэстэрин дэлэгээтэ буолан кыттан кэлбитэ. Икки оҕону ииттибиттэрэ. Николай училищеҕа үөрэнэ сылдьан, 1962 с. быарынан өлбүтэ, иккис оҕо Люция Сергеевна Дүллүкүнэн, Дьокуускайынан нуучча тылын үөрэппитэ, СӨ үөрэҕириитин туйгуна, билигин бочуоттаах сынньалаңар олорор.

Хомустаахха «Үгүү сүппүт» диэн сиргэ **Анисимов Михаил Ильич** (Хоноһо) маҕаһыын аһыллыбытыгар уһун сылларга атыһыттаабыта. 1990 с. райпотребсоюз санга маҕаһына үлэҕэ киирбитэ. Атыһытыннан Егоров Михаил Михайлович үлэлээбитэ.

Аты-эргин киинигэр остолобуой, икки улахан маҕаһыын, түөрт кыбартыралаах олорор дьиэ тутуллубуттара (рабкооп бэрэссэдээтэлэ Ан И.И.). Атыһыттарынан Васильева Мария Васильевна, Федорова Матрена Егоровна, Алексеева Лидия Андреевна, Михайлова Елена Елисеевна, Алексеева Мария Терентьевна, Иванова Зинаида Афанасьевна, Николаева Ксения Дмитриевна, Федорова Зоя Макаровна, Прокопьева Мария Степановна, Ильина Галина Николаевна, Николаева Ксения Дмитриевна, о.д.а. үлэлээбиттэрэ, суоппардарынан Николаев Анатолий Александрович, Николаев Алексей Алексеевич, Иванов Петр Афанасьевич, Ильин Степан Капитонович үлэлээн элбэх таһаҕас таһыллыбыта, пиэрмэлэринэн, оттуур звеноларынан сылдыбыттара, ардыгар атын оройуоннарга тийэр этилэр.

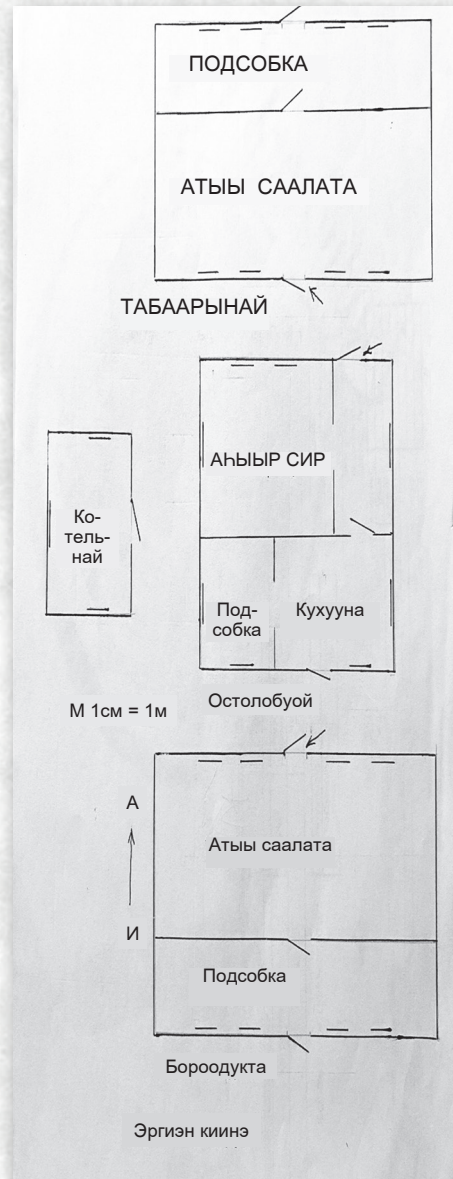
Рабкоопка плановиктарынан уонна буҕаалтырдарынан Максимова Раиса Алексеевна, Петрова Муза Алексеевна, Семенова Мария Дмитриевна, Габышева Нина Григорьевна, Васильева Фаина Филипповна — СӨ эргиэнин туйгуна, аты-эргин сэбиэдиссэйэ Троев Яков Алексеевич үлэлээбиттэрэ.

Васильева Мария Васильевна Кыһыннаахыга Васильев Василий Иванович уонна Иванова Александра Даниловна диэн ыалга бастакы кыһынан төрөөбүтэ.

Дүллүкү оскуолатын бүтэрэн баран, атыһыт идэтин ылбыта уонна өр сылларга ийэтин кытта табаарынай маҕаһыынна үлэлээбитэ. Кинини кытта элбэх кыргыттар бииргэ үлэлээбиттэрэ, бары үлэ бастыңнара буолбуттара. Онно Мария Васильевна оруола улахан, оргууй аҕай сылдьан үлэтин былаанныра, атыһылааччыларга биир тэнник сыһыаннаһара, кинилэр хараахтырдарын бэркэ билэрэ, тангас, ол-бу сээкэй хайа оҕотугар сөп буоларынан ыларын сүбэлиирэ. Улахан бочуокка тиксикэтэҕэ да буоллар, кырлар син бааллар.

Рабкооп тэриллээбиттэн хонтуораҕа элбэх үлэһит көрүллүбүтэ да, урукку баран испитинэн, Дүллүкү атыһыттара оройуон кииниттэн киирэн аты-эргин табаарын

Аты-эргин киинэ

бэйэлэрэ таһа турбуттара, атын атыһыттарга (Далырга, Кырыкыйга, Хомустаахха, Үрэнгэ) Дүллүкүгэ аҕалан баран тыыраллара. Дьингээбинэн, рабкооп үлэһиттэрэ, холобур, атыы-эргиэн сэбиэдиссэйэ куруусчуттарын бэйэтэ салайан тийээн ылыахтаах уонна Дүллүкүгэ аҕалан баран, маҕаһыыннарынан тыырыахтаах этэ. Онон атыһыттар улахан ноһуруускалаахтык үлэлээбиттэрэ.

1957 с. Охот-Перевозка көспүт индом аҕаарыгар Анисимова Павла Афанасьевна уонна Алексеева Александра Егоровна (Степанов Иннокентий Маркович кэргэнэ) буолан, кирпииччэ оһоһхо улахан сахалыы илиискэ килиэп буһаран атыылаабыттара. Ол эһиилигэр **бэкээринэ** (оһоһун Чоросов Гаврил Алексеевич туппута) Ойбон күөлтэн түһэр үрэх төрдүгэр тутуллубута уонна өр сылларга дьону-сэргэни килиэбинэн хааччыйбыта. Бастакы уон сылга Алексеева А.Е., Максимов Игнатий Игнатьевич кэргэни-нээн Васильева Варвара Сергеевнанын, онтон кэлин Захарова Екатерина Даниловна кэргэнинэн Харитонов Степан Николаевичтыын үлэлээбиттэрэ. Кэлин онно бастакы тырахтарыыстартан биридэстэрэ Дьоруой ийэ Ильина Варвара Петровна «Балбаара килиэбэ дуо!» дэтиэр диэри үлэлээбитэ, СӨ эргиэнин туйгуна буолбута. Киниэхэ илии-атах буолан, Семенова Марфа Алексеевна (Ильин В.В. кэргэнэ), Анисимова Екатерина Петровна үлэлээбиттэрэ.

Кэлин оҕо кэмбинээтин таһыгар улахан бэкээринэ тутуллубутугар элбэх киһи биэкэринэн — Санникова Антонина Романовна, Гаврильева Лидия Александровна, Сыркашева Марфа Трофимовна, Иванова Сардана Васильевна, о.д.а. — үлэлээбиттэрэ, атыһытынан Федорова Ольга Дмитриевна барыар диэри бэркэ үлэлээбитэ.

Ильина-Павлова Варвара Петровна

Павловтар (Лооһоһтоох) Быһыттаахха олохсуйан олорбуттара. Варвара 1937 сыл тохсунньу 1 күнүгэр дьоно Быһыттаахха олодохторуна төрөөбүтэ. Ийэтэ төрөөт да уонча хонон баран өлбүтэ, оттон аҕата сэриигэ баран сураҕа суох сүппүтэ. Инньэ гынан Варвара эһэтин аахха Байбаллаахха иитиллибитэ.

Варвара, 20 саастаах кыыс, 1957 с. Дьокуускай куоракка ПТУ-га үөрэнэн 3-с категориялаах тырахтарыыс идэтин ылан, дойдутугар кэлэн, бастаан Ильин Капитон Ивановичка сменщи-гинэн уонна бырысыапсыгынан ананан үлэлиир. Ол сылдьан тойонугар кэргэн тахсан, Хомустааһынан, Дүллүкүнэн олорол-лор, 10 оһону төрөтөн, нэһилиэк биир убаастанар ыала буолал-лар: Капитон, Наталья, Илья, Валентина, Степан, Иван, Николай,

Агафья, Светлана, Александр — аахтара үчүгэй оһолор улааталлар. Уолаттар бары ааттаах механизатордар. 1975 с. Варвара Петровнаҕа Дьоруой ийэ үрдүк аата ингэриллибитэ.

1971 сылтан 1987 сылга диэри Варвара Петровна Дүллүкүгэ биэкэринэн кириэр уонна «Балбаара килиэбэ дуо?!» диэн ааттанан килиэп атыылаһыта былдьаһык буолар, элбэх эдэр ыччаты бэйэтин идэтигэр үөрөппитэ.

Саха сиригэр эргиэнин туйгуна, IX пятилетка кыайылааҕа буолар, икки быыбарга нэһилиэк сэбиэтин дьокуутаатынан талыллар, дьахтар кэммитиэтин чилиэнинэн үлэлээн, элбэх эдэр дьахтар олохторун сөптөөхтүк саҕалыылларыгар сүбэ-ама, эдэр ыччат иитилиитигэр көмө буолбута. Оччотооҕу кэм биһирэбилинэн «Урал» матасыкыл, араас миэбэл пуондаларынан, Бочуотунай кырааматаларынан, дьупулуомнарынан на-ҕараадаламмыта. Билигин биэнсийэтигэр олорор, дьиэбэ-уокка көмө киһи.

Бэрэссэдээтэллэринэн үлэлээбиттэрэ:

Алексеев Николай Михайлович (1976–1979 сс.)
 Донской Дмитрий Степанович (1979–1980 сс.)
 Докторов Виктор Евдокимович (1980–1982 сс.)
 Слепцов Иван Алексеевич (1982–1984 сс.)
 Ан Иван Иванович (1984–1993 сс.)
 Николаев Егор Алексеевич (1993–2002 сс.)
 Афанасьев Владислав Егорович (2002 с.)
 Ан Иван Иванович (2003–2005 сс.)
 Васильева Фаина Филипповна (2005–2013 сс.)
 Лебедкина Галина Васильевна (2013–2015 сс.)
 Семенова Лия Петровна (2015–2017 сс.)

Ан Иван Иванович 1949 сыл ыам ыйын 1 күнүгэр Дүллүкүгэ төрөөбүтэ.

Дүллүкү, Далыр оскуолаларын бүтэрбитэ уонна аармыйа-ба сулууспалаабыта. Ол кэнниттэн нэһилиэгэр тырахтарыыстаабыта уонна үрдүк үөрэххэ киирбитэ. Үөрэбин ситэ бүтэрбэккэ эрэ, Федулова Татьяна Петровна кэргэн ылан, дойдутугар кэлэн кыратык учууталлаабыта.

Салайар үлэбэ дьобурдаабын билэн, биир сыл (1983) Дүллүкү отделениетыгар управляющайынан үлэлэппиттэрэ. Онтон дьэ, миэстэтин булан, 1984 сылтан 1993 сылга диэри рабкоопка айым-нылаахтык бэрэссэдээтэллээбитэ, икки улахан маҕаһыны уонна начаалынай оскуоланы туттарбыта, нэһилиэк баһылыга буолбута (1995–2003 сс.). 2003 сылтан 2005 сылга диэри рабкооп-бугар төннөн бэрэссэдээтэллээбитэ. 2005 сылтан 2017 сылга диэри нэһилиэк баһылыгынан бэркэ үлэлээбитэ, спортзалы уонна хонтуора дьиэтин, улахан хочуолунайы туттарбыта, онтон биэнсийэбэ тахсыбыта, улуус сэбиэтин дьокутаатынан талыллыбыта.

ССРС эргинин туйгуна, СӨ үөрэбин уонна доруобуйатын харыстабылын туйгуна буолбута, СӨ норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ үрдүк ааты сүкпүтэ.

Кэргэнинээн үс оҕолоохтор, бары үрдүк үөрэхтээхтэр, ыаллар, үлэ дьоно.

Иллээхтик-эйэлээхтик, таһаарылаахтык үлэлээбиппит

Мин рабкоопка үлэлиир бириэмэбэр бэрэссэдээтэлинэн кылгас кэмнэ Слепцов Иван Алексеевич уонна уһун сылларга Ан Иван Иванович үлэлээбиттэрэ. Иван Иванович үлэлиир кэмигэр элбэх киһини үөрэхтээбитэ. «Хайаан да үөрэнин» диэн кэтэхтэн үөрэххэ ыталааччы. Мин эмиэ онно хабыллан, Дьоккуускайдаабы кооперативнай техникуму бүтэрбитим. Онно үөрэммэккэ хаалбыт бука аҕыйах буолуо.

Бастаан үлэбэ киирэрбэр остолобуойга пуобардаабытым, кассирдаабытым, онтон бэкээринэбэ атыһыттаан, биэкэрдээн баран, кэлин бородуукта, промышленнай табаар маҕаһыннарыгар атыһыттаабытым.

Оччолорго наһаа үчүгэй остолобуойдаах этибит. Олохтоохтор да, Далырга, Кырыкыйга аһар айан дьоно да аһаан абыра-наллара. Оскуола оҕолоро оскуолаттан аһан иһэн аһаары кэппиэйкэлэрин ааҕан кылап-халап көрө тураллара бу баарга дылы. Биир солкуобайдаах буоллаххына, того-хана аһаан тахсар буоларын.

Таһаҕаспытын оройуон кииниттэн бэйэбит таһар этибит, арааһа, урут рабкооп диэн тэрилтэ Далырга баарынан, биһиэхэ суоҕунан ол курдук баран хаалбыт. Дьиннээҕинэн рабкооп бэйэтэ аҕалан, маҕаһыыннарынан тарҕатыахтаах эбит, бу кэлин толкуйдаан көрдөххө.

Ол кэмнэргэ субуота, өрөбүл аайы дулҕа кырбааһыныгар, талах быһыытыгар, от үлэтигэр субуотунньуктар бөҕө буолааччылар. Саас муус устарга коммунистическай субуотунньукка мас масты тахсарбыт. Онно ким да туора турбутун өйдөөбөппүн, бары көхтөөх баҕайытык үлэ-хамнас бөҕө буоларбыт. Өссө 10-нуу, 15-тии хонукка Хомустаахха баран, иккилии буолан дайаарка солбуйарбыт эбэтэр ньирэй көрөрбүт. Сайын хайаан да бачча оту оттоон туттарыахтааххыт диэн мобилизационнай лиис туттараллара. Онно биир сыл бородуукта маҕаһыныгар үлэлии сылдьан, Эбэ кытылыгар сир биэрбиттэригэр Федорова Матрена Егоровналыын уонна Иванова Зинаида Афанасьевналыын оттообуттаахпыт. Күнүскү сынньалан 11 ч 4 ч диэри буолааччы, онно киирэн от охсо сатырбыт да, оппут кэннибититтэн турар буолааччы, ол иһин Мотя кэргэнэ Анатолий Макарович охсон биэрээччи.

Промышленнай табаар атытыгар үлэлии сылдьан, сана маҕаһыынга киирбиппит. Оо, онно үчүгэйиэн, дьон-сэргэ сөбүү бөҕө, орубуна «куорат маҕаһынын» курдук диэн. Ол сылларга дьаарбанка диэн саамай үгэннээн турар кэмэ этэ. Былаан толоро сатаан, хасты да хонукка Бүлүү, Ньурба тыаларынан сылдьарбыт. Кыһыл Сыырга баран табаар атастаһарбыт. Суоппардарбыт Николаев Анатолий Александрович уонна Яковлев Алексей Владимирович этилэр. Чахчы да үлэлэригэр бэриниилээхтик үлэлиллэрэ. Толя ханна да тийдин билсиитэ элбэҕинэн сөхтөрөрө.

Билинги курдук харчылаах буоллун да баҕарбытын барыта дэлэй буолбатах этэ. Бородуукта барыта нуорма буола сылдыбыт бириэмэлээбэ. Онно ыал бары киинискэлээх буолара. Барыта дууһанан этэ. Холобур, 1 киһиэхэ 1 паачыка макароннай, 0,5 г саахар, 0,5 рис, 0,5 мааннай куруппа, 1,0 кг эт, 0,3 арыы, онтон бырааһынньукка киһиэхэ 2 сымьыт, 1-дии дуу, 2-лии дуу дьаабылыка, хас эрэ грамм халбаһы. Аҕыйах дьааһык дьаабылыканы, халбаһыны аҕалан маҕаһыынга сүөкээтэххэ, сыта маҕаһыны ылан кэбиһэрэ. Бу сыта үчүгэйин эриэхсит, билигин туоннаны да туруорбут иһин сыта суох быһыылаах.

Күһүн оскуола аһыллытын саҕана школьнай пуормаҕа хонуктаах, испииһэк бөҕөлөөх учарат буолара.

Оччолорго олох төһө да ыарахан курдугун иһин, билигин санаатахха, сүрдээх иллээхтик-эйэлээхтик, таһаарылаахтык үлэлээн ааспыт эбиппит. Үлэлээн ааспыт тэрилтэбит билигин ыһыллан-тобуллан турарын көрөн киһи эрэ хараастар.

Алексеева Лидия Андреевна,

«Холбос» өрөспүүбүлүкэтээҕи сийиһин дэлэгээтэ, потребкооперация бэтэрээн үлэһитэ

* * *

Ырыынак сыһыаннаһыылара кириэбиттэн биирдиилээн кэмэрсээннэр ахсааннара элбээбитэ. Ол курдук бастакынан **Григорьев Еремей Николаевич** үөс куораттан сээкэй таһан, олохтоохтору таһаһынан-сабынан, аһынан-үөлүнэн балачча хааччыйбыта. Билингэ диэри олохтоохтор бородуукталарын атылаһан, куоракка илдьэн табаарга атастаһыннарар.

Нэһилиэк иһиттэн Семенова Рудзана Николаевна, Докторов Василий Данилович, Афанасьев Эдуард Владимирович, Николаев Анатолий Александрович маҕаһыын арыйдьлар, чэпчэки табаарынан дэриэбинэни толордулар. Куоракка олорон, Дүллүкү уолаттара Бадаев Николай Борисович, Бугулов Владимир Данилович, Константинов Максим Валентинович уонна Бадаева Таисия Борисовна кэмэрсээн бэрдэ буолан табыстылар уонна бэйэлэрин аймахтарын, биир дойдулаахтарын үлэнэн хааччыйаллар, ордук Николай Борисович хаһаайыстыбата киэн: икки улахан маҕаһыыннаах, биир базалаах, улахан кафелаах, улахан сайылыктаах (даачалаах).

Биһиги нэһилиэккэ биир бастакынан күүстээх санааны ылынан маҕаһыын тэринэн ситиһиилээхтик үлэли и сылдыар киһинэн буолар **Докторов Василий Данилович**. Кини 1965 с. элбэх оҕолоох дьиэ кэргэнгэ төрөөбүтэ. 2005 с. СПТУ-ну бүтэрэн, суоппар идэтин ылбыта, кэлин чааһынай урбаанньыт буолбута. Кэргэнинээн Зоя Николаевна Васильевалыын 5 оҕолоох.

Василий Данилович 1994 сылтан чааһынай маҕаһыын арынан үлэлиир. Нэһилиэккэ дьон кыһалҕатын өйдөөн, өйөөн аһынан, таҕаһынан хааччыйа олорор. Элбэх оҕолоох аймахтарыгар көмөлөһөр. Нэһилиэк иһинэн ытыллар араас күрэхтэһиилэргэ, дьаһалларга успуонсардыыр. Нэһилиэкпит улахан объектарын – кулуубу, бибилиэтиэкэни, балыһаны ис-тас көстүүтүн тупсарарга анаан санга тутуу матырыяалынан хааччыйбыта. Инньэ гынан бөһүөлөкпит көстүүтэ биллэ тубуста. Интэринээккэ санга куукуна дьиэтэ аһыллытыгар оҕолор араас биэриилэри көрдүннэр, бириэмэлэрин туһалаахтык атаардыннар, сайынныннар диэн өгнөөх тэлэбиисэр бэлэхтээбитэ. Музей дьиэтэ үлэ-бэ киириитигэр матырыяалынан да, харчынан да көмөтө үгүс. Онон нэһилиэк олохтоохторо Василий Даниловичка махталлара мунура суох.

Атын сирдэргэ эргинэн үлэһиттэринэн үлэлээбиттэрэ: Петров Тихон Прокопьевич – Хороҕо рабкооп завтора, Харабаев Дмитрий Иванович – райсоюз бэрэссэдээтэлэ.

ОдьКХ тэрилтэтэ

ОдьКХ лиинийэтинэн элбэх хачыгаардар (эпэрээтэрдэр), сантехниктар үлэһииллэр. Ароочнай хочуолунай 1985 сылтан үлэлиир, бу сотору гааһынан үлэлиир буолуохтаах. Өр сыл хачыгаардарынан уонна эпэрээтэрдэринэн Обоев Василий Петрович, Романов Василий Матвеевич, Докторов Василий Данилович, Чоросов Владимир Гаврильевич, Аталларов Илларион Васильевич, Докторов Ариан Викторович, Романятов Владимир Николаевич, Захаров Дмитрий Данилович, Дорофеев Дмитрий Николаевич, о.д.а., тырахтарыһынан Аталларов Александр Васильевич, Руфов Егор Дмитриевич кыһамныылаахтык үлэлээн, дэриэбинэ тэрилтэлэрин дьиэлэрэ сыллата ичигэс туруктаах буолууларын хааччыйаллар. 2020 сылга санга хочуолунай тутулан мустар сирдэрэ уонна кэккэ ыаллар хочуолунайга холбононнор абыраныы бөҕөнү абыраннылар, аны дэриэбинэ ыалын барытын холбуур сорок турар.

Бу сылларга ыалларга **водопровод** тардылла турар (2020 сылтан).

ОдьКХ кэлэктиибэ субуотунньукка

Филиал маастарынан бастаан Степанов Михаил Иннокентьевич, онтон Тарасов Михаил Иванович хачыгаар үлэтин толору баһылаан баран киирэн сатабыллаахтык салайар.

Тарасов Михаил Иванович

Михаил Иванович 1958 с. олунньу 18 күнүгэр Дьоруой ийэ Тарасова Мария Сергеевнага иккис оҕонон, бастакы уолунан төрөөбүтэ.

8 кылаастаах оскуоланы Дүллүкүгэ бүтэрбитэ. Сэбиэскэй аармыйа кэнниттэн Маарга СПТУ-ну бүтэрэн суоппар буолбута. Дүллүкүгэ уу баһар массыынага сылдыбыта буолан баран, тоҕо эрэ хачыгаардыы барбыта, олох-дьаһах боппуруоһугар элбэх уопуту ылбыта, хачыгаардары иилиир-сағалыыр идэлээбэ. Ону учуоттаан ОДьКХ Дүллүкүтээҕи учаастагын маастара гыммыт-тара. Билигин да ол үлэтигэр таһаарыылаахтык үлэлиир, дьонун-сэргэтин биир санааҕа түмтэ, туох эрэ үлэ буолла да, бары тутуспутунан сылдыбаллар, оннооҕор сыанаҕа тахсан бары ыллыллар, «Айан» диэн үчүгэй ансаамбылы тэрийэн, ырыа куонкурсугар куруук бастыыллар, бары успуордунан дьарыктаналлар. Кини салайар үлэбэ кириэҕиттэн Дүллүкүлэр тэрилтэлэрин дьизэлэрэ ичигэс буоллулар.

Михаил Иванович успуорт араас көрүнгүнэринэн дьарыктанар, ыллыыр, музыкальнай үстүрүмүөннэргэ оонньуур уонна байанайдаах булчута сыттаҕа, бэркэ тиэннистиир, мас тардыһыан, гиирэ анньыан сөп.

Кэргэнэ Любовь Николаевнаһын (киномеханик) элбэх оҕолоннулар: Анна, Любовь, Федор, Михаил, Прасковья. Бары улааттылар, үлэлиллэр, ыаллар, оҕолордоохтор.

Дүллүкүтээҕи ОДьКХ

Дүллүкү хочуолунай хаһаайыстыбата 1991 сыллаахтан ОДьКХ Үөһээ Бүлүүтээҕи ГУП филиалыгар сыһыарыллан үлэтин сағалаабыта.

Маастарынан Степанов Михаил Иннокентьевич 2002 сылга диэри үлэлээбитэ. 2002 сылтан Тарасов Михаил Иванович маастарынан анаммыта. Ол сағана 4 хочуолунай оттуллара. Онтон оптимизация буолан биир кыбартаалынай хочуолунай хаалан үлэлии турар. Бу хочуолунай Дүллүкү социальнай объектары барыларын итинэн хааччыйан олорор, ону таһынан итители ситимигэр 40-ча ыал холбонон олороллор.

Дүллүкү учаастагын үлэһиттэрэ кэҕкэ ситиһиилэрдээхтэр. Ол курдук, уһун кэмнэ үлэлээн кэлбит Романятов Владимир Николаевич, Бочетов Михаил Николаевич, Куприянов Аркадий Никонович, Тарасов Михаил Иванович ОДьКХ бэтэрээннэрэ буолбуттара. Дорофеев Петр Николаевич, Тарасов Михаил Иванович «Почетный работник ЖКХ РС (Я)» үрдүк ааты ылбыттара.

Учаастак, нэһилиэк олоҕор актыыбынайдык кыттар кэлэктиип иһинэн «Дорҕоон» диэн ырыа ансаамбыла тэриллэн, элбэх кэнсиэртэргэ, куонкурустарга ситиһиилээхтик кыттан кэллэ. 2019 сылтан чааһынай тэрилтэбэ бэриллэн үлэлээн эрэбит. Саҥа хочуолунай тутулан үлэбэ киирбитэ. Бу кэлэктиип бары тутуспутунан хаһан хочуолунай хаһаайыстыбата ГУП ОДьКХ-ға бэрилиэҕиттэн үлэлии-хамсыы сылдыбаллар. Уолаттар таһаарыылаах үчүгэй үлэлэрин иһин ГУП ОДьКХ уонна РФ грамоталарынан нағараадаламмыттара, о.д.а. араас таһымнаах нағараадаларга тиксибиттэрэ.

Тарасов Михаил Иванович,
ОДьКХ ХЭТ «Альтернатива» Дүллүкүтээҕи филиалын маастара

* * *

Нәһилиэк мунгутаан сайдан олордобуна, 1979 с. үчүгэй көстүүлээх **олох-дьаһах (бытовой) дьийэтэ** тутулан, олохтоохтору хаачыйыга биир улахан хардыы ончуллубута. Чараас ис-тас тангас тигиллэр, атах тангаһа улларылар, хаартыскаҕа түһэрэр, баттах кырыллар өнгө баар буолбуттара. Сэбиэдиссэйинэн Докторовна Розалия Никитична, Гаврильева Наталья Макаровна, Лаппарова Розалия Алексеевна үлэлиир кэмнэригэр закройщицанан Ефремова Елена Ивановна, Тимофеева Наталья Еремеевна, иистэнньэннэринэн Яковлева Матрена Владимировна, Константинова Маргарита Григорьевна, Каратаева Анна Петровна, Бугулова Вера Даниловна, Афанасьева Светлана Петровна, Васильева Раиса Алексеевна, атах тангаһын улларааччыларынан Михалев Иван Прокопьевич, Рожин Егор Аввакумович, Романятова Мария Филипповна, фотограбынан Михайлов Яков Кононович, баттах кырыяаччынан, онгорооччунан Петрова Прасковья Николаевна ситиһиилээхтик үлэлээбиттэрэ.

Гаврильева Наталья Макаровна иккис сэбиэдиссэйинэн үлэлээбитэ.

Кини Гаврильев Макар Федотович уонна Харитина Егоровна диэн ыалларга төрөөбүтэ.

Дүллүкү, Далыр оскуолаларын бүтэрбитэ уонна иистэнньэн идэтин ылбыта. Иистэнэ-иистэнэ сэбиэдиссэйдээбитэ.

Олох-дьаһах кэмбинээтигэр үлэлээбитин туһунан Федорова-Березкина Нелли Гаврильевна манньк ахтар:

«Үтүө салайааччы этэ. Кэпсиир киһим үтүө санаалаах, сайаҕас киһи, Лаппарова Розалия Алексеевна, олох-дьаһах кэмбинээтин салайааччытынан 1987–1994 сс. үтүө суобастаахтык үлэлээбит үтүөкэннээх киһи. Киһи быһыытынан көнөтө, дьону кытары уопсай тылы булан кэпсэтэрэ, үөрэ-көтө сылдьара харахпар бу көстөр. Сылаас истинг сыһыана, биһиэхэ, сана үлэли кэлбит эдэркээн кыргыттарга, улахан көмө этэ. Тугу эмит ыйыттаһа, аргый кулгаахпар сибис гынара. Хаһан да кыһырбат, өрүү мичээрдии сылдьар, сырдыгынан сыдыайбыт саха Далбар Хотунунан, кининэн киэн туттабын. Үлэбит таһынан араас тэрээһиннэр, бырааһынныктар, Сана Дьыл күүтүүлээх күннэрэ, оҕолорбутугар минньигэс бадаарак оноруута — барыта кини былааннаах салайыытынан энкилэ суох истинник буолаллара. Дьону түмэр ураты дьобурдаах хомуньуус мааныта этэ. Кулуупка ытыллар кэнсиэртэргэ, сыанкаларга бэркэ кытара.

Розалия Алексеевна туруорсан парикмахерскай үлэтин саҕалаабыта. Хомус онгорор Никифоров Герман үлэлээн, оскуола оҕолорун хаачыйбыта. Маны таһынан байыаннай тангаһы тигэрэ.

Биһиги үлэбит туһунан оройуон хаһыата 1989 сыл кулун тутардаағы нүөмэригэр бэркэ хайҕаан суруйбута. Кэлин закройщик суох буолан былаан туолбат куттала буолбутугар туруорса сатаан баран, Розалия Алексеевна хаһыакка критическэй ыстатыга суруйан киһи көстүбүтэ (Розалия Алексеевна хаһыат уопсастыбаннай кэрэспэдьиэнэ этэ).

Розалия Алексеевна сэбиэдиссэйинэн үтүө суобастаахтык, нәһилиэк дьоно үлэлээх-хамнастаах, туруктаах буоларын туһугар өйүн-санаатын, билиитин-көрүүтүн, сатабылын барытын туһанан, эппиэтинэстээхтик, үрдүк таһаарылаахтык үлэлээбитэ, биһиги да эмиэ оннук үлэлээбиппит».

ОЙУУР ХАҤААЙЫСТЫБАТА

1938 сыл **ойуур хаһаайыстыбатын** бастакы үлэһитинэн Чучайцев Данил Иванович кэлбитэ, онтон Чоросов Гаврил Алексеевич, Ефремов Иван Тимофеевич, Прокопьев Николай Федорович, Никифоров Яков Иванович, Константинов Иван Иванович үлэлээбиттэрэ. Васильев Валерий Васильевич өр сылларга таһаарылаахтык үлэлээбитэ.

Чучайцев Данил Иванович 1924 сыл алтынны 16 күнүгэр II Үөдүгэй нэһилиэгэр (Мааркыс) төрөөбүтэ.

Оройуон киинин оскуолатын бүтэрээтин кытта сэриигэ ыңгырыллыбыта уонна дьоппуоннары утары сэриилэспитэ. 1945 с. Японияны кыайан-хотон кэлэн, лесник идэтин ылан, 1951 сылтан Дүллүкүгэ лесниктыыр.

Дүллүкү кыыһын Семенова Александра Семеновналыын ыал буолан, түөрт оҕолонолор.

Маһынан, муоһунан, тимириэн уһанара, Үөһээ Бүлүүгэ киирэн олохсуйбута. 1985 с. ыалдьан өлбүтэ.

* * *

Хас да нэһилиэк лесниктэрин салайааччыларынан Гаврильев Иван Дмитриевич үлэлээбитэ, билигин Егоров Виктор Аркадьевич үлэлиир. Иккиэн Дүллүкүлэр.

Улахан эбийиэк уонна ол иһигэр турбут уончалыы тиэхиньикэ умайыылаах баһаардар 1963 сыл муус устар ыйыгар уонна 2003 сыл тохсунньу 4 күнүгэр буолбуттара. Ол түмүгэр холкуос Дүллүкүтээҕи учаастагын уонна рабкооп баар-суох тиэхиньикэтэ суох буолбуттара. Үрэн сиригэр Ыстахаан уонна Монгоос баһаардара диэн ааттаах 1966 сылга улахан баһаар буолан, элбэх иэннээх тайҕа күл-көмөр буолбута.

Нэһилиэк дьонун ытыктабылын ылбыта

Константинов Иван Иванович 1926 с. күһүн Локуйаан диэн алааска элбэх оҕолоох дьиэ кэргэнгэ төрөөбүтэ. Бииргэ төрөөбүттэрэ 9-тар, кини сэттис оҕонон төрөөбүтэ. 1935 с. Дүллүкү нэһилиэгэр оскуолаҕа киирбитэ. Локуйаан алаас ууна сылдьан үөрэнэрэ. Сарсыарда үөрэнэ барарыгар саалаах Арыылаахха кустаан ааһара, саатын ойуурга кистээн баран, оскуолаҕа барара. Күнүс төннөн иһэн, эмиэ бултаан ааһара. Онон Уйбаан оҕо эрдэбиттэн сааһыт этэ. 3 кылааһы этэнгэ бүтэрэн, суотчутунан үлэлээбитэ.

Сайын аайы биэрэккэ борохуот таһаҕас аҕалара, онно курууска сылдьара, оттуура. Ол сылдьан Бэттиэмэҕэ киэн алаас тан төрүттээх алаас орто баайа Кононов Прокопий орто кыһын кытта билсэн ыал буолбуттара. Кэргэнэ Кононова Раиса

Прокопьевна тирии ыарыһах этэ, онон эдэр сааһыттан боруоктанар этэ. Сэрии сылларыгар эдэр ыччаттары көмөҕө ыңгыран, Булунҕа балык собуотугар үлэлии барбыттара. Ол кэмнэ, Уйбаан суокка үчүгэй буолан, атыһытынан үлэлээбитэ.

Кэргэнэ Раиса Прокопьевна 3 оҕону төрөппүтэ. Сэрии кэнниттэн 1959 с., дойдуларыгар төннөн кэлэн, өссө 2 оҕоломмуттара. Уйбаан сааһыт буолан бултаан аһатара уонна маһынан уһанара. Дьонго дьиэ тутуутугар көмөлөһөрө, сүбэ-ама буолара. Сопхуоска мас ууһа буолан сайынҕы үүтээннэри тутара, ол быһыгар бултуура.

1970 с. Красноярскай кыраайга ойуур хаһаайыстыбатын үлэһитин үөрэҕэр үөрэнэ киирбитэ. 1973 с. бүтэрэн, «Дүллүкү» сопхуос леснигинэн ананан үлэлээбитэ. Нэһилиэнньэҕэ олохтоохторго оттук маһы, сопхуоска тутуу маһын тыыран биэрэн үтүө суобастаахтык үлэлээн биэнсийэҕэ тахсыбыта.

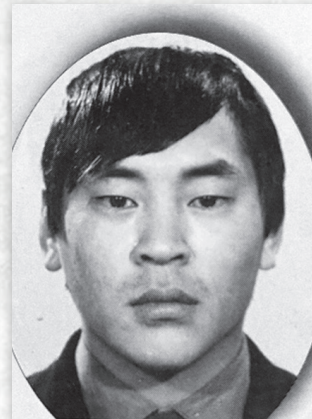
Биэнсийэҕэ олорон кадровай булчутунан сылдьыбыта. Онон нэһилиэк дьонун ытыктабылын ылбыта.

Улахан уола **Константинов Анатолий Иванович**

Васильев Валерий Васильевич Далырга төрөөбүтэ, онно орто оскуоланы бүтэрбитэ, сулууспалаан кэлбитэ уонна тыа хаһаайыстыбатын техникумугар ойуур хаһаайыстыбатын үлэһитин салаатын бүтэрбитэ. Онтон бэттэх Дүллүкү учаастагын леснигин быһыытынан биэнсийэбэ тахсыар диэри үлэлээбитэ, онтон Дьокуускайга көспүтэ.

Архыыптан элбэх докумуону хасыһан булан ол түмүгэр I Үөдүгэй улуунун, нэһилиэгин туһунан балачча халыг кинигэни суруйда («Үөдүгэй улууһа», 2020 с.), өссө да суруйара буолуо.

Кэргэнэ Мухоплева Фаина Филипповна СӨ эргинин туйгуна, ол иннигэр РФ эргинин туйгуна ааты ылбыта, оҕолордоохтор. Кини эмиэ эргин сайдытыгын туһунан кинигэлээх («Үлэһиттэн силис тардан», 2009 с.).

* * *

Баһаарынай чаас уон буйуннаах, хамандырынан чаас хаһан тэриллээбиттэн (2015 с.) Афанасьев Александр Александрович үлэлиир.

Дүллүкүтээби баһаарынай чаас

Биир тыһыынчаттан тахса киһилээх нэһилиэктэргэ баһаары утары охсуһар аһыйах киһилээх чаастары тэрийэр туһунан Саха Өрөспүүбүлүкэтин бастакы бэрэсидьиэнин уурааһар олоһуран Дүллүкү нэһилиэгэр 10 киһилээх МПЧ-6 2009 сыл кулун тутар ый 5 күнүгэр тэриллэбитэ.

Ботаков П.В. начаалынньыгынан, Ан В.И., Афанасьев А.И., Егоров А.С., Иванов И.Е. караул начаалынньыктарынан, Афанасьев К.А., Перевалов Н.С., Герасимов А.К., Егоров В.В., Санников В.И. суоппардарынан анананнар үлэлэрин саҕалаабыттара.

Бастакы тэриллии буолан үлэ элбэх этэ. Олохтоох дьаһалта көмөтүнэн быраһыллан турбут «Дүллүкү» сопхуос урукку стлярнай мастарыскайын сангардан, уларытан, 3 боксалаах автономнай хочуоллаах, караул үлэлиир хостоох объекы онгостубуппут.

Дьаһалта көмөтүнэн санга ГАЗ-3309 бодобуос массыына, мотолампа ылан бастакы баһаары, олорор дьиэни уоттан быһаабыппыт. Онтон күһүн аналлаах ЗИЛ-131 (АЦ-40) баһаарынай массыынананы ылан баһаары суһаллык умуруорар кыахтаммыппыт.

Үлэбит дьиэ-уот, ойуур баһаардарын умуруоруу, ууга түспүт сылгыны-сүөһүнү быһааһын, муммуту-сүппүтү көрдөөһүн курдук үлэлэр буолаллар. Хомустаах уонна Кырыкый нэһилиэктэрэ сыстаннар, үс нэһилиэги кытары үлэлиибит. Ол курдук, уоттан сэрэхтээх буолууга чааһынай дьиэлэргэ, уопсайдарга, тэрилтэлэргэ инструктаж ытыллар. Хас биридди дьиэ оһохторун, уот боруобаттарын туругун көрөн-истэн сэрэтэр үлэ нэдиэлэ ахсын сыл устата бара турар. Баһаарынай чаас эдэр эрчимнээх уолаттара нэһилиэк социальной-экэнэмиичэскэй сайдытыгар, уопсастыбаннай үлэлэргэ көхтөөхтүк кытталлар. Спортсмен уолаттарбыт пожарно-прикладной успуорка улуустаабы, зонатаабы, өрөспүүбүлүкэтээби СӨ ГПС, СӨ ГБУ спортивной олоһор актыбынайдык кытталлар. Үлэлээн ааспыт Руфов Д.В. суоппар идэлээх Үөһээ Бүлүү ОГПС-12 хамаандатыгар өрөспүүбүлүкэтээби күрэххэ элбэх төгүл миэстэлэһэн наһараадаламмыта.

Руфов А.Н. киирэ көтөбүүтүн күрэхтэр улуус чиеһин өрөспүүбүлүкэтээби күрэхтэргэ көмүскээн элбэх наһараадаҕа тиксибитэ. Манчаары оонньууларыгар 2-с миэстэлээх призер аатын ылбыта.

2015 сылга күһүн санга «Урал» 6/6 АЦ-40 баһаарынай массыына биэрэннэр, үлэбит өссө кыабырбыта. ЗИЛ-131 массыына Туобуйаҕа анаммыта. 2020 сыл олохтоох дьаһалта көмөтүнэн киин иттиигэ «Альтернатива» ХЭУо (ООО) холбонон, баһаарынай депо сылаас уонна үлэһиттэр оһох оттортон босхолоннулар. Баһаарынай депо эргэрэн, аварийнай туруктанан 2021 сылга сангалыы тутуулаах баһаарынай депо тутуутун саҕалыахтаах.

Баһаарынай депо билинги састааба:

1. Афанасьев А.А., начаалынньык; 2. Егоров А.А., караул начаалынньыга; 3. Егоров А.С., караул начаалынньыга; 4. Руфов С.Н., караул начаалынньыга; 5. Руфов А.Н., караул начаалынньыга; 6. Герасимов А.К., суоппар; 7. Афанасьев К.А., суоппар; 8. Афанасьев П.Т., суоппар; 9. Руфов В.В., суоппар; 10. Руфов С.Е., суоппар. Барыта 10 киһилээх баһаарынай депо ситиһиилээхтик үлэлии олорор.

Афанасьев А.А.,
баһаарынай депо начаалынньыга

1970-с сс. элбэх үбүлүөйдөр ытыллан, дьонго-сэргэбэ, үлэбэ-хамнаска, олоххо-дьаһахха, култуураҕа элбэх хамсааһын тахсыбыта уонна элбэх чиэстээһиннэр буолбуттара. Ол курдук 1970 сылга **В.И. Ленин төрөөбүтэ 100 сылынан** сибээстээн, элбэх киһи үлэлэригэр үрдүк ситиһиилэрин иһин үбүлүөйүнэй мэтээлинэн наҕараадалааһыттар: Алексеев Петр Семенович — сэбиэт бэрэссэдээтэлэ; Струкин Алексей Алексеевич — оскуола дириэктэрэ; Ильина Анна Ивановна — бастың ыанньыксыт, настаабынньык; Петров Сергей Петрович — бастакы тырахтарыыс, суоппар; Прокопьев Николай Захарович — бастың саһыл иитээччи; Павлова Варвара Николаевна — бастың бостуук; Кононов Илларион Прокопьевич — бастың сылгыһыт, Кан Михаил Бигович — бастың суоппар; Иванов Николай Николаевич — бастың үлэһит, отчут; Ильин Капитон Иванович —

бастын тырахтарыыс; Иванов Василий Данилович – биригэдьиир; Иванова Варвара Федотовна – бастын ыанньыксыт; Дорофеев Петр Иванович – бастын сылгыһыт; Данилов Данил Иванович – бастын тырахтарыыс; Дойдукова Ульяна Ивановна – бастын ыанньыксыт; Афанасьев Петр Пудович – буҕаалтыр; Гаврильев Афанасий Гаврильевич – бастын отчут; Анисимов Павел Иванович – бастын тыраахтарыыс; Семёнова Степанида Ивановна – бастын атыыһыт; Санникова Анна Пудовна – бэтэрээн-ыанньыксыт; Трофимов Капитон Нестерович – бастын үлэһит; Федорова Мария Васильевна – бастын ыанньыксыт; Хоппоторов Гаврил Алексеевич – бастын сылгыһыт; Прокопьева Анна Николаевна – бастын остуорас; Софронов Василий Трофимович – бастын учуутал; Никифорова Матрена Павловна – бастын медсестра; Васильев Сергей Михайлович – эт тутааччы; Тарасов Тарас Кириллович – бастын уус; Петрова Варвара Петровна – бастын бостуук; Кононова Анна Федоровна – биэлсэр; Федоров Анатолий Макарович – комком сэкирэтээрэ, билигин баар; Бойлохов Иван Федотович – бартыһаан; Харабаев Иван Егорович – бартыһаан; Ан Василий Иванович – учуутал; Алексеева Мария Ивановна – бибилэтиэкэр, билигин баар.

* * *

1965 с. **Кыайыгы күнүн** аан бастаан бэлиэтээбиттэрэ, кыайыылаахтары барыларын, тыыл бэтэрээннэрин үбүлүөйүнэй мэтээллэринэн наҕараадалаабыттара, бэлэх туттар-быттара.

1985 с. **Улуу Кыайыгы 40 сылынан** сэрии бэтэрээннэрэ уордьаннарынан, тыыл кыттыылаахтара мэтээллэринэн наҕараадалаабыттара:

Аҕа дойдуну көмүскүүр сэрии I истиэпэннээх уордьана

Алексеев Петр Семенович, сэбиэт бэрэссэдээтэлэ
Куприянов Никон Иванович, сылгыһыт, куонньук
Федоров Дмитрий Титович, сэбиэт бэрэссэдээтэлэ, сылгыһыт
Константинов Григорий Иванович, тутуу биригэдьиирэ
Васильев Сергей Михайлович, эт тутааччы

Аҕа дойдуну көмүскүүр сэрии II истиэпэннээх уордьана

Егоров Кузьма Харлампьевич, кыладыапсык
Кононов Илларион Прокопьевич, сылгыһыт
Лебедкин Василий Гаврильевич, сылгыһыт, Саха АССР үтүөлээх сылгыһыта
Томская Петр Васильевич, булчут
Васильев Василий Васильевич, балыыһа завхоһа
Ильин Николай Егорович, холкуос бэрэссэдээтэлэ, учаастак сэбиэдиссэйэ
Егоров Василий Егорович, холкуостаах
Филиппов Кирилл Павлович, сылгыһыт
Афанасьев Петр Егорович, тиэхиньикэ мэхээнньигэ
Тарасов Тарас Кириллович, уус
Прокопьев Михаил Прокопьевич, холкуостаах

Үбүлүөйүнэй мэтээлинэн наҕараадалаабыттар

Ильин Яков Иванович
Гаврильев Илларион Лаврентьевич
Анисимова Павла Афанасьевна
Санникова Анастасия Афанасьевна
Ильина Анна Васильевна

Никифорова Александра Ивановна
 Иванова Варвара Федотовна
 Иванов Николай Николаевич-1
 Ильин Николай Титович
 Яковлев Спиридон Васильевич
 Руфова Вера Руфовна
 Хогурова Марфа Титовна
 Трофимов Капитон Нестерович
 Трофимова Марфа Нестеровна
 Софронова Мария Никитична
 Иванов Василий Данилович
 Санникова Мария Тарасовна
 Абрамова Елена Ивановна

1991 сылга Далыры кытта сир былдыаһыыта буолбута. Сэбиэт бэрэссэдээтэллэрэ (Далыр — Алексеев Н.М. уонна Дүллүкү — Федоров А.М.) сөбүлэхэн бэчээттэрин уурбуттарын үрдүнэн, Тыа хаһаайыстыбатын министиэристибэтэ сопхуос мунгутаан сайдан турдагына, отделениелар икки ардыларыгар оттуур сири кылгас болдьоххо уларсыһар докумуоннарыгар олобуран, 18 күөлү Далыр күөллэрэ диэн ааттаан Далырга биэрбитэ. Сайылык, Оттоохтор, Тырыбыс Балаҕаннааҕа, Ойуун күөлэ, Тыымпы курдук улахан күөллэр бэриллбиттэрэ, Арбандаҕа барарга Далыр күөлүнэн (Сайылык) тахсыллар буолбута. Мөккүөр түмүгэр уонча күөл төннүбүтэ, атын күөллэр улуус дьаһалтатын эрэсиэртэ күөллэрин быһыытынан хаалбыттара да, Далырдар туһана олоролор, Сайылык курдук үчүгэй күөлгэ оттуулар.

Дүллүкү **1911 сыл от ыйын 2 күнүттэн** Нам нэһилиэгиттэн арахсан, туспа нэһилиэк буолуобуттан олоҕун-дьаһаҕын кинээстэр (ыстаарысталар) дьаһайар буолбуттара. Ол курдук кинээстэринэн талыллан үлэлээбиттэрэ:

Иванов Николай Иванович (Маттангаа) — 1911–1916 сс.;
 Санников Иван Ильич — 1916–1919 сс.;
 Санников Спиридон Ксенофонович (Эһэ Харах) — 1919–1922 сс.;
 Иванов Харлампий Иванович (Баагынаан) — 1922–1924 сс.

Иванов Н.И. Илин Эбэ арҕаа баһыгар Тэхэкэйтэн киирэр аартыкка Букаа өтөбүнанныгар олооро, кэлин өлбүт П.А. Анисимованы иитэн улаатыннарбыта. Санников И.И. Орто көлүгэ күөлүгэр, Санников С.К. Балаҕан көлүгэ күөл хоту өттүгэр сыыр үөһэ олоруттара. Иванов Х.И. кэлин билингини дэриэбинэ ортотугар олохсуйбута, быһа холоон, учууталлар уһун уопсайдарын утары баар түөрт кыбартыылаах дьиэ олобор этэ.

III Үөдүгэй нэһилиэгэ I Үөдүгэй нэһилиэгиттэн (билингинэн Далыр) 1839 с. араарыллыбыта, нэһилиэк ыстаарыстата Михаил Рожин ыраахтааҕы үрүн көмүс мэтээлинэн наһараадаланан турар. Оттон Хомустаах нэһилиэгэ 1900 с. тэриллбитэ.

Нэһилиэк иһигэр баар судаарыстыбаннай тэрилтэлэр үлэлэрин **Сэбиэт** иилирсаҕалыыр. Сэбиэт исполкомун **бэрэссэдээтэллэринэн** үлэлээбиттэрэ:

Федоров Роман Федорович-Тыһаҕас — 1924 с.;
 Иннокентьев Семен Алексеевич — 1925 с.;
 Саадыбылап Степан Данилович — 1926 с.;
 Иванов Харлампий Иванович-Баагынаан — 1927–1930 сс.;
 Алексеев Семен Алексеевич-Хомпос — 1931–1940 сс.;
 Семенов Николай Семенович-Кубайык — 1940–1942 сс., сэриигэ өлбүтэ;
 Семенов Гаврилл Семенович-Мангаттык — 1942–1946 сс., Хоро;
 Ильин Николай Михайлович-Добдуос — 1947 с.;
 Гаврильев Петр Лаврентьевич — 1948–1949 сс.;
 Алексеев Петр Семенович-Хомпос уола — 1950 с.;
 Ильин Николай Михайлович-Добдуос — 1950–1953 сс.;

Ильин Василий Васильевич – 1953–1955 сс.;
 Иванов Николай Федотович-Доруобай уола – 1955–1956 сс.;
 Ильин Роман Николаевич-Сокколоох уола – 1957–1960 сс.;
 Герасимов Захар Матвеевич-Таба Маппыйын уола – 1960–1965 сс.;
 Алексеев Петр Семенович – 1965–1974 сс.;
 Кононова Анна Федоровна – 1974–1976 сс.;
 Чомчоева Клара Васильевна, солбуйааччы;
 Филиппов Семен Федотович – 1976–1979 сс.;
 Сергеев Яков Григорьевич – 1979–1983 сс.;
 Иванова Анастасия Даниловна –1983–1987 сс.;
 Семенов Иван Данилович – 1987–1988 сс.;
 Федоров Анатолий Макарович – 1988–1990 сс.;
 Санников Иннокентий Алексеевич – 1990–1993 сс.

Олохтоох дьаһалта баһылыктара

Санников Иннокентий Алексеевич — 1993–1995 сс.;
 Ан Иван Иванович — 1995–2003 сс.;
 Аталларов Василий Васильевич — 2003–2004 сс.;
 Афанасьева Клара Капитоновна — 2004–2005 сс.;
 Ан Иван Иванович — 2005–1917 сс.;
 Николаев Егор Алексеевич — 2017 сылтан.

Билинни Дьаһалта састааба

Дүллүкү нэһилиэгин баһылыга — Николаев Егор Алексеевич.

Исписэлиистэр:

Баһылык солбуйааччыта — Софронов Владимир Владимирович.

Кылаабынай исписэлиис — Герасимова Клавдия Александровна.

Сүрүннүүр исписэлиис — Ильина Нина Николаевна.

Сүрүннүүр исписэлиис — Томская Ирина Иннокентьевна.

КУМИ инженерэ — Федоров Владимир Макарович.

Тыа хаһаайыстыбатын исписэлиинэ — Семенов Яков Викторович.

Социальной управление исписэлиинэ — Акимова Ульяна Дмитриевна.

Спортзал спортинструктора — Хоппоторов Матвей Матвеевич.

ЦБ буҕаалтыра — Тарасова Мария Макаровна.

Оскуола буҕаалтырдара — Анисимова Раиса Варламовна, Никифоров Мичил Валерьевич.

Байыаннай учуот исписэлиинэ — Хогурова Зоя Николаевна.

Тэрилтэлэр салайааччылары:

Орто оскуола дириэктэрэ — Егоров Тихон Александрович.

Интэринээт сэбиэдиссэйэ — Дярикова Марина Матвеевна.

ОВОП кылаабынай бырааһа — Чомчоева Александра Михайловна.

«Кустук» дьыссаат дириэктэрэ — Никифорова Лена Васильевна.

КДУ дириэктэрэ — Седалищев Николай Анатольевич.

Худрук — Алексеева Анисия Николаевна.

Ветеринарнай учаастак кылаабынай бырааһа — Афанасьева Саргы Ивановна.

Сельскэй бибилиэтиэкэ сэбиэдиссэйэ — Борисова Яна Октябровна.

ОПС начаалынньыга — Ильина Зинаида Петровна.

ОдьКХ маастара — Тарасов Михаил Иванович.

МПЧ-6 начаалынньыга — Афанасьев Александр Александрович.

Арыы сыабын маастара — Яковлева Вера Николаевна.

Сэбиэт, олохтоох дьаһалта салайааччылары кэпсииллэр

* * *

Дүллүкү нэһилиэгин сэбиэтин дьокутаатынан 1967–1968 сс. уонна кэлин 1981–2001 сс. талыллыбытым.

1988 сыл күһүнүгэр сопхуос рабочкомун бэрэссэдээтэлинэн үлэлии сырыттаһына, баартыа райкома сопхуос парткомун сэкирэтээрэ буол диэбитин, «кэһэйбэтэххэ дылы» диэн (урут «Үөдүгэй» сопхуос парткомун сэкирэтээринэн үлэлии олордохпуна, райком бастакы сэкирэтээрин утары группа тэринниг диэн 1980 сылга үлэбиттэн устубуттара) аккаастаммыппар, Дүллүкү сэбиэтин бэрэссэдээтэлинэн талларбыттара, 1988, 1989, 1990 сс., эбэтэр 2,5 сыл үлэлээбитим.

Үлэбэр киирэн баран, референдумунан бобулан турбут арыгы атыытын нуорманан көнүллээбитим, сэттэ эрэ ыал утарбыт этэ. Нэһилиэнньэ уопсай мунһабын ыыттаран, уопастыбаннай бэрээдэги кытаанахтык тутуһууга дьаһал онорбутум түмүгэр үс сыл бэрээдэги кэһии биир да түбэлтэтэ тахсыбатаҕа, агитзона киһитэ буруйу онордобуна, көнүллэммит арыгы зона үрдүнэн нуормата быстара, табаарыстыы суут үлэтэ күүһүрбүтэ (Кононова А.Ф.), буруйу онорууга кыттыбыт ДНД чилиэнэ ити табаарыстыы суут уураахтаабыт ыстараабыттан киирбит харчыттан хамнаһа төлөнөргө уураахтаммыта, милииссийэ участкайын ыстаатын туруорсарга соруудахтаммыта 1989 сылга ылыллыбыта (участковай Руфов В.Н., кэлин мойуор буолбута).

Умнуллан хаалбыт нэһилиэнньэни кытта үлэлииргэ агитпуун, агитзоналар үлэлэрин сангалыы тэрийбитим түмүгэр, ол үлэ түөлбэ диэн ааттанан билигин да ытылла турар. Агитпуун начаалынньыктарынан култуура дьиэтин дириэктэрэ Егорова Е.С., орто оскуола дириэктэрэ Филиппов Г.И., агитзона начаалынньыктарынан Семенова Н.Г., Федорова С.В., Иванова В.З., Ксенофонтова В.И., Яковлева Т.В., о.д.а. үлэлээбиттэрэ. Зоналар бэйэлэрин биир дьиэтигэр үлэлииллэрэ, зона муннуга баара, таһа эмиэ киэргэллээх буолара, нэһилиэк сэбиэтинэн уонна отделение салалтатынан оттор мас киллэриллэрэ, зоналар кииннэригэр зона начаалынньыга, дьокутаат, учуутал, ДНД (дружинник), сэрии, үлэ бэтэрээнэ, эдэр ыччат уонна үөрэнээччи киирэллэрэ.

Дуоһунаһым быһыытынан орто оскуола сэбиэтин бэрэссэдээтэлинэн ананан, оскуола оҕолорун ортотугар А.И. Устинов уонна М.И. Ан ааттарынан чэпчэки атлетикаҕа уонна Н.Ф. Иванов аатынан хапсаҕайдаһан тустууга бириистэри олохтообутум. А.И. Устинов киэнин кэлин оройуонҕа ылан баран, сүтэрэн кэбиспиттэрэ. Оскуола иннигэр 60 миэтэрэ усталаах сир анныгар урукку кулууп маһын сорҕотунан тиир тутуллубута.

«Нэһилиэк күнэ» диэн тэрийээри сылдьан, Далыр нэһилиэгин кытта сир былдыһытыгар хотторон, салалтаттан туораан биэрбитим. Эрдэ сопхуос салалтата Дүллүкү сириттэн Далырдарга эбии оттуурга анаан 18 күөлү, ол иһигэр Сайылык, Оттоохтор, Тыымпы, Тырыбыс Балаһаннааҕа курдук күөллэри сопхуос иһинэн кылгас бириэмэҕэ оттуурга анаан биэрбит этэ. Икки сэбиэт бэрэссэдээтэллэрэ төнүннэрэргэ диэн илии баттаан ыппыптытын Саха АССР тыатын хаһаайыстыбатын министиэристибэтэ ылымматаҕа уонна Далыр сирдэрэ диэн уураахтаабыта. Онон туһанан Далырдар сирин биэрбэтэхтэрэ. Кэлин биэс күөл төннүбүтэ, атыттар оройуон эрэсиэрбэ сирдэринэн ааттаммыттара, билигин Далырдар оттуулар.

Саҥа тэриллибит Хомустаах отделение тыгар 1988 с. эрдэ тутууга саҕаламмыт дьыссаат (сэбиэдиссэй Васильева Г.Н.), 1989 с. саҥа начаалынай оскуола (сэбиэдиссэй Феофанова Лар. Ст.) астарбыппыт, Дүллүкүгэ эргэ кулууп маһынан успуорт саалата тутуллубута, рабкооп күөртээһининэн бородуукта үһүн маһаһыына үлэҕэ киирбитэ (эргин киэнин бастакы дьиэтэ, остолобуой кэнниттэн), улахан деткомбинат дьиэлэрэ тутуллан барбыттара (үбүлээһинин улахан эрийсиинэн ылбыппыт, ону даһаны сопхуос

дириэктэрэ Дмитриев Николай Захарович райсовет исполкомун чилиэнэ буолан уонна райсовет бэрэссэдээтэлинэн Соргоев Константин Егорович кыттыһан, бу иннинэ «Дүллүкү» сопхуос парткомун сэкирэтээринэн үлэлии олорон, Үлэ Кыһыл Знамята уордьанынан наҕараадаланан турар).

Уолбут күөлүттэн саҕаламмыт Хомустаахха барар суол онгоһуллуута Чуолбарга диэри ытытыллыбыта. Илин Эбэни ортотунан суолу онгороору гыммыттарын кытаанахтык утарсыбытым, «Саалаах сэбиэт» диэн ааттана сыспытым. Арыылаахха барар суолу биригэдьиэр А.К. Егоровтыын ыйан, бэлиэтээн биэрбиппит. Бу тутуулары ытытыга сопхуос дириэктэрэ Дмитриев Николай Захарович, прорабтар Абрамов А.Н., Федоров Вл.М., Софронов В.В., маастар Константинов И.Р., рабкооп бэрэссэдээтэлэ Ан И.И. улахан үтүөлээхтэр, кинилэргэ махталым улахан. Элбэхтик махтанабын дьокутааттарбар: И.А. Санниковка, А.И. Устиновка, Н.П. Дорофеевка, Е.С. Егороваҕа, А.Е. Михайловка, Хомустаах отделениетын управляющайа В.Т. Дойдуковка, үлэһиттэрбэр: З.Н. Хогуроваҕа, В.С. Санниковаҕа, В.И. Ксенофонтаҕа.

Уолбут күөлэ Үөһээ Бүлүү улууһун управатын киининэн буола сылдыбытынан (1854–1867 сс., кулуба Дмитрий Афанасьевич Лебедкин (Мииккэ кинээс), Арбанда сиригэр Лебедкин Бэрэтэ диэн күөлгэ олоҕуота) уонна биллиилээх айанныт Ричард Карлович Маак Өлөөнгө баран иһэн манна хонон ааспытынан (1854 с. сайыныгар), оройуон салалтатынан (райком бастакы сэкирэтээрэ Соргоев Василий Игнатьевич, Дүллүкүлэр күтүөттэрэ) манна бэлиэ туруортара сатаабыппын сөбүлэһэн баран, салгыы туруорсуу суох буолан хаалан хаалбыта.

Сэбиэт ол саҕана бэйэтэ дьаһайар үбэ суоҕа, райфинотдел бэрсибитинэн олороро. Кэлин дьаһалта үбүлэннэ буолан баран, ситэтэ суох, сорох тэрилтэлэр үптэрин улуустааҕы тэрилтэлэр дьаһайаллар, онон дьаһалтаҕа бэриммэт түгэннэрэ баарынан, нэһилиэк үбүн-аһын барытын дьаһалта дьаһайахтаах (Устаапка кириэхтээх). Нэһилиэккэ быыбар тохтуохтаах, үөһэттэн баһылык ананыхтаах, олохтоох дьокутааттар бигэргэтиэхтээхтэр.

Федоров Анатолий Макарович,

2011 с. нэһилиэк уонна улуус бочуоттаах олохтооҕо

Бииргэ үлэлээбит дьоммор махтанабын

Мин учуутал быһыытынан трудовой ыстааһым 1971 сылтан Ороһу аҕыс кылаастаах оскуолатыттан саҕаламмыта. Онтон аармыйаҕа сулууспалаан баран төрөөбүт нэһилиэкпэр үөрэммит оскуолабар, үөрэппит учууталларбар физкультура учууталынан ананан үлэлии кэлбитим. Оччотооҕу учууталлар үксүлэрэ нэһилиэк уопсастыбаннай олоҕор актыыбынайдык кытталлара. Ол кэмнэ Дүллүкү нэһилиэгэ «Дүллүкү» сопхуос киинэ буолан тигинэччи үлэлии олороро. Тыа хаһаайыстыбатын бары көрүнгүрүгэр күүһүн-тирэҕин ылан кыанар хаһаайыстыбалар ахсааннарыгар сылдыра.

1980 сыллар бүтүүлэригэр дойдуга демократия тыына биллэн барбыта. 1990 с. муус устарга нэһилиэк Сэбиэтин дьокутааттарынан быыбарданан нэһилиэк Сэбиэтин исполкомун бэрэссэдээтэлинэн быыбардаммытым. Ол демократическай быыбардар бастакы хардыылара этэ. Ол иннигэр нэһилиэктэр Сэбиэттэрин бэрэссэдээтэллэрэ үөһэттэн анааллар этэ. Ол быыбарга нэһилиэк 21 дьокутаатыттан 20 куолаһын ылан бэрэссэдээтэл буолбутум. Нэһилиэк Сэбиэттэригэр уруккуттан да үбүлээһин мөлтөх этэ. Ол өссө кытаатан барбыта. Өрүс ханас энгэригэр ытытыла турбут биир улахан тутуу дьыссаат комплекса үбүлээһинэ тохтоон тонгоруллубута. Ол да буоллар нэһилиэк олоҕо күөстүү оргуйара. Түөлбэнэн үлэлэр тэрээһиннээхтик бараллара, спортивной күрэхтэһиилэр, бэстибээллэр эмиэ. Уопсастыбаннай тэрилтэлэр көхтөөхтүк үлэтиллэр этэ. Тэрилтэ үлэһиттэрэ хас субуота, өрөбүл аайы субуотуньукка тахсаллара. Ол барыта үлэлээх, дьиэлээх-уоттаах, оҕолордоох дьонго улахан нобурууска этэ. Ону ол диэбэккэ сүрдээх көхтөөх этилэр.

1990 с. тыа Сэбиэттэрин структуралара уларыян барбыта. Урут исполком бэрэссэдээтэлэ соботоҕун үлэлии олорбут буоллабына, уопастыбаннай төрүккэ олоһуран Сэбиэт бэрэссэдээтэлэ баар буолбута. Маннай Федоров А.М. үлэлээбитэ. Онтон салгыы Афанасьев П.Е., сэрии бэтэрээнэ, үлэлээн сылдыбыта. Онтон ити дуоһунаһы суох онорбуттара. Нэһилиэккэ уларыыылар-тэлэрийиилэр сабаланаан барбыттара. Коммунистической баартыйа Ельцин Б.Н. былааска олоруоһуттан тохтотуллубута. Оройуон Сэбиэттэригэр быыбардар буолуталаабыттара. Дүллүкү нэһилиэгиттэн Үөһээ Бүлүү улууһугар райсовет бэрэссэдээтэлинэн санга ананаан кэлбит, ол иннигэр Таатта улууһугар райком сэкирэтээринэн үлэлээбит Ноттосов Д.А. уонна «Дүллүкү» сопхуос дириэктэрэ Дмитриев Н.З. дыкутааттарынан быыбардаммыттара. Кинилэргэ тирэҕирэн, кинилэр туруорсууларынан 1992 с. Дүллүкүтээҕи деткомбинат комплексын тутуута үбүлээһинэ көрүллэн салгыы тутуулар буолбута уонна 1993 сылга үлэҕэ киирбитэ. Ол кэмнэ улууска УКС начаалынньыгынан Ымыкова Агидора Васильевна үлэтиирэ. Кини көмөтө элбэх этэ, кэлэн хонтуруоллуура.

1992 сылтан нэһилиэккэ коммунальной хаһаайыстыба филиала тэриллэн нэһилиэк бары тэрилтэлэрин итинэн хааччыйан олорбут киин кыбартаалынай хочуолунай сопхуос балаансатыттан көһөн коммунальной бас билиитигэр бэриллибитэ. 1993 с. Хомуустаах учаастага Дүллүкү нэһилиэгиттэн араарыллан туһунан нэһилиэк буолбута.

1993 с. нэһилиэктэргэ Сэбиэттэр тохтотулланнар дьаһалталар диэн уларытыллан тэриллибиттэрэ. Исполком бэрэссэдээтэлин оннугар дьаһалта баһылыга диэн дуоһунас баар буолбута.

Оччотооҕу кэмнэ дойду үрдүнэн саамай ыарыылаабынан сэбиэскэй хаһаайыстыбалар ыһыллыылара буолбута. Саха сириин бары улуустарыгар урут тигинэччи үлэлии олорбут сопхуостар туох баар баайдарын, сирдэрин-уоттарын паай быһыытынан үллэстии барбыта. Дүллүкү нэһилиэгэр Ойбон Күөл пиэрмэтигэр «Дүллүкү» сопхуос киин уһаайбатын сүөһүтэ-аһа биир да хаалларыллыбакка үллэһиккэ барбыта. Сылгы баайа кытары.

Бу кэмнэ үлэлии олорбут сопхуос дириэктэрэ Н.З. Дмитриев, бу иннинэ баартыйа райкомугар сэкирэтээрдээбит киһи, дьыһынээх хомуньуус бу ыһыллыыны төрүт сөбүлээбэтэҕэ. Тутан олорбут хаһаайыстыбатын түөлбэлэринэн ордон үлэлэтэ сатаабыта. Дьыһынэн уларыыы, буккуллуу-тэккилли буолбатаҕа буоллар бу хаһаайыстыба нэһилиэктэрэ өссө үүнүөхтэрэ, сайдыахтара хаалбыта. Бу ыһыллыы түмүгэр нэһилиэккэ дьон, ыччат бөҕө үлэтэ суох хаалбыта.

Бу сылларга нэһилиэктэр кыраныссаларын чуолкайдааһын үлэлэрэ сабаламмыттара. Биһиги нэһилиэк эргиччи алта нэһилиэги кытта быысаһара. Бу нэһилиэктэри кытта саамай мөккүөрдээҕэ Далыр нэһилиэгин кытта этэ. Урут Далыр нэһилиэгэ «Дүллүкү» сопхуоска отделение эрдэбинэ, сопхуос дириэктэрэ «Арбанда» холкуос түбэтин бирикээс быһыытынан далырдарга биэрэн оттоото сылдыбыт этэ. Бу кэмнэ улуустар, нэһилиэктэр ыккардыларыгар бүппэт мөккүөр бөҕө күөдьүйбүтэ. Онон өрөспүүбүлүкэ үөһэттэн дьаһал таһаарбыта: туттан олорбут сирдэринэн диэн, онон Арбанда сирдэрин сорҕолоро Далырга бэриллибитэ. Манна даҕатан этиэхпин баһарабын — Улуу Кыайыы 50 сылыгар бэлэмнэнэн 1995 сылга, муус устарга, уруккута «Арбанда» сопхуос киинигэр, Оттооххо Аҕа дойдуну көмүскүүр Улуу сэриигэ ынырыллыбыттарга аналлаах бэлиэ-пааматыннык туруорун диэн оччолорго Арбандаттан төрүттээх орто оскуола дириэктэригэр А.Г. Ивановка уонна оскуола профкомугар И.А. Санниковка дьаһал биэрэн матырыяалынан хааччыйбытым. Ити биир сыала диэн кэлэр көлүөнэ ыччарытыгар Арбанда сирэ-уота Дүллүкү сирэ-уота буоларын кэрэһилии турдун диэн.

1990 сылтан Ойоҕос бааһынатын чааһынай ыалга түнэтииттэн сабалаан, судаарыстыба уонна ойуур пуондатын сирдэрин санаттан үлэрии сабаламмыта. Хамыһыһа тэрийэн үлэлэппипит. Итинтэн салгыы ыһыллыы кэнниттэн нэһилиэк сирэ-уота паай быһыытынан үллэһиккэ барбыта. Уопастыбаннай тэрилтэлэр көхтөөхтүк үлэтиллэрэ. Бэтэрээннэр сэбиэттэрэ Егорова Е.С., дьахтар сэбиэтэ Санникова А.П. сүрдээх үчүгэй

идийэйэлэрдээх буолаллара. Актыбыыстар Устинов А.И., Федоров В.Д., Дорофеев Н.П. Администрация хамыһыйата — Устинов А.И., о.д.а.

1990–1995 сс. Улуу Кыайыы үбүлүөйүгэр тэрээһин сыллар этилэр. Ол кэмнэргэ Үөһээ Бүлүү улууһугар саамай элбэх сэрии бэтэрээннээх Дүллүкү нэһилиэгэ этэ. 1994 с. Алексеев Петр Семенович норуот хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ үрдүк ааты ылбыта. 1993–1994 сс. Улуу Кыайыы күнүгэр сэрии, тыыл бэтэрээннэрин Амыдай алааска мойуопкалатар буолбутум. Оҕонньоттор барахсаттар наһаа да үчүгэй өйдөөх-санаалаах этилэр. Бастакы мойуопка кэнниттэн Алексеев П.С. миэхэ кэлэн «наһаа да үчүгэйдик сынньаттын, ким өй укпугай» диэн үөрбүтүн биллэрбитэ. Онно ким өй угуой, оҕонньоттору убаастырым. Кинилэр да оннук сыһыаннаһаллара. 1995 с. нэһилиэккэ Улуу Кыайыы 50 сылын үбүлүөйүнэй хамыһыйатын бэрэссэдээтэлэ этим. Ити сыл кулун тутарыгар бэтэрээннэр Сэбиэттэрин бэрэссэдээтэлэ Егорова Е.С. кытта дьыссаат улахан куорпуһугар улахан бырааһыннык тэрийбиппит. Норуот онгоһуктарын быыстапката диэн үбүлүөйгэ аналлаах улуустаабы тэрээһингэ дьыссаат территориятын хаарын астаран Афанасьевтар бэйэлэрэ онгорбут, танмыт самодельнай тиэхиньикэлэрин аҕалан көрдөрүүгэ туруорбуппут. Оттон дьыссаат администрациятын куорпуһугар илиинэн онгоһуктар быыстапкалара турбута. Улуус хамыһыйатын улахан бийирэбилин ылбыппыт, саамай тэрээһиннээх, дьон-сэргэ сэнээрбит, хайҕаабыт ыһыаҕа Эбэ унуор 1992 с. ытыллыбыта.

1992 с. ахсынны ыйга саха омук бастакы конгресһугар дэлэгээт быһыытынан кытыыны ылбытым. Саха саарыннара А.Е. Мординов, С.П. Данилов, о.д.а тылларын-өстөрүн, кэскили түстүүр ыйыыларын истибиппит. Муниципальнай тэриллииһилэр I уонна II сийиэстэригэр кыттыыны ылбытым. Уонна уларыйыылаах-тэлэрийиһилээх быһык кэмгэ үлэлии олордохпуна, араас таһымнаах, араас политической көрүүлээх, ССРС Верховнай Сэбиэтин дьокутаатыгар (Борисов А.С.) тийэ, дьокутааттар, дьокутаакка хандыдааттар, салайааччылар кэлэн муньахтаан бараллара. Бэйэм билиибин үрдэтэ, үөрэнэ араас сэмилээрдэргэ, үөрэхтэргэ сылдыбытым. Ити барыта миэхэ саҥа үлэлээн ээр киһиэхэ үөрэх, билии этэ.

Мин нэһилиэкпэр үлэлээбит кэмнэrim 1990–1995 сс. улахан бэлитиичэскэй да, социальнай да өттүнэн түһүлэрдээх да, тахсылардаах да улахан историческай кэм этэ. Ол кэмгэ үлэлээн ааспыппынан киэн туттабын. Бу кэмгэ сайдыбытым, бииргэ үлэлээбит дьоммор махталым улахан.

Санников Иннокентий Алексеевич,

1993 сылга диэри нэһилиэк бүтэһик сэбиэтин бэрэссэдээтэлэ,
1993–1995 сс. Дүллүкү нэһилиэгин бастакы баһылыга, Дүллүкү
уонна Холустаах нэһилиэктэрин бочуоттаах олохтооҕо

Элбэх үлэни ыппыппыт

Муома оройуонун Орто-Дойду оскуолатыгар 8 сыл физругунан, 2 сыл завуһунан, 6 сыл дириэктэринэн үлэлээн баран, 1999 с. Дьокуускай куоракка көһөн, Михайлова Е.И. Үөрэх министиэристибэтигэр физкультура-успуорт управлениетыгар ыңгырытынан үлэлээн барбытым. Үлэлии сылдьан Хабаровскайдаағы судаарыстыбаннай Акадьыамыйа юридическай факультетын бүтэрбитим. Онтон саҥа миниистир Габышева Ф.В., Үөһээ Бүлүү баһылыгын көрдөһүүтүнэн Дүллүкү нэһилиэгин баһылыгынан аһаммытым уонна биир сыл үлэлээбитим (2003–2004 сс.). Сэбиэт исписэлиистэринэн Хогурова З.Н. уонна Дадаскинов О.Н., буҕаалтырдарынан Анисимова Р.В., Никифорова Е.П., Петрова Н.И. үлэлииллэрэ.

Дүллүкү нэһилиэгин биэс сыллаах социальнай-экономическай сайдыытын бырагырааматын онгороммут сэбиэт сиссийэтинэн бигэргэппиппит. Ол быһыытынан биир оҕо оонньуур былаһааккатын тутуу, икки улахан пиэрмэриискэй хаһаайыстыбаны тэрийии, Бүтэйдээхтэн Тыалыччымаҕа диэри онгоһуулаах суолу онорторуу, бүтэһик сылтан

сағалаан таас оскуоланы тутууну туруорсуу, бырайыагын онгорторуу курдук улахан боппуруостар турбуттара.

Дүллүкүлөр ол сағана НВК ханаалы Бүлүүттэн ылан туман-имэн курдук көрөллөрүн иһин, дэриэбинэҥэ вышка туруорар сорук турбутугар, Дьокуускайтан матырыяаалын бэйэбинэн таһан туруортарыытын сағалаабытым, онтум бүтэн, эһиилигэр бары ханаалы көрөр буолбуттара.

Бырагыраама быһыытынан сорукпутун нэһилиэккэ баар сүөһү ахсаанын тутарга, өс-сө эбэргэ толорбуппут, бөһүөлэк иһин ыраастааһынга элбэх субуотунньуктары ыппыпыт, сыбаалканы бэрээдэктииргэ тиэһиньикэлээх дьон күүһүн элбэхтик туһаммыпыт, социальнай-култуурунай үлэни күүһүрдүбүппүт, Бүтэйдээх суолун өрөмүөннээбиппит. Сокуона тахсан.

*Аталларов Василий Васильевич,
СӨ үөрэҕириттин туйгуна*

Икки сыл баһылыгынан үлэлээбитим

Миигин 2004 сыл сааһыгар улуус баһылыга Донской Михаил Михайлович ыңгыран ылан, Дүллүкүгэ баһылыктаа диэбитигэр сөбүлэһэн үлэлээн барбытым уонна икки сыл үлэлээбитим.

Бэйэни салайыныы сокуона тахсан, ону дьүүллэһии мунһаҕа бөҕө буолбута, улуустан кытта кэлэн кэпсииллэрэ. Коммунальнай өнгөҕө монетизация сағаламмыта, нотууранан төлөбүр тохтоон барбыта. Оттук маспытын улуустан биригээдэлэр кэлэн ытар буолбуттара.

Кулуупка хапытаалынай өрөмүөн ыппыпыт, тулатыгар олбуор онгорбуппут. Ыһахтыыр былаһаакканы эмиэ өрөмүөннээбиппит.

Уулуссаҕа ДРЛ лаампалара ыйаммыттара.

Модульнай үүт-арыы собуота сағалыы тутулан кирибитэ (Афанасьев Ю.П.). Электрическэй уота үһүн бириэмэҕэ быһаарыллыбатаҕар тыа хаһаайыстыбатын миниистирин солбуйааччы Ядреевка сылдьан туруорсан, подстанция ылан кэлбиппит туруоруллан уота быһаарыллыбыта.

Вышка туруоруллан цифровой төлөпүөн кирибитэ, маһын, 300 бэрэбинэни, Егоров Степан Васильевич биригээдэтэ кэрдэн киллэрэн биэрбитэ.

Улуу Кыайыы 60 сылын үөрүүлээхтик көрсүүнэн сибээстээн, нэһиликтэр икки ардыларыгар ытыллыбыт куоталаһыыга Үөһээ Бүлүү сэлиэнньэтин кэнниттэн иккис буолбуппут. Егоров Аркадий Иванович бэйэтин тиэһиньикэтинэн Хороҕо кириэр суолу хаачыстыбалаахтык өрөмүөннээбитэ, Докторов А.А. сэрии бэтэрээннэрин ааттарын сағалыы суруйбута, сэрии огдообото Никифорова Александра Ивановна дьиэтин олохтоохтук өрөмүөннээбиппит.

Ыал олорор дьиэлэригэр межевание докумуоннарын онгорторбуппут.

Дьаһалта үбэ-аһа суоҕа, барытын райфинотдел дьаһайара, кини дук гыннаҕына эрэ дьаһанарбыт, водопровод тутулуутун квотата быһаарыллыбыта.

Афанасьева Клара Капитоновна

Дойдум дьонугар өйөбүлгүт иһин сүгүрүйэбин

Миигин 1995 с. нэһилиэк олохтоохторун уопсай мунһаҕар аһаҕас куоластааһынын, соһуччу соғус, нэһилиэк баһылыгынан талбыттара. Мунһахха оройуон баһылыга Чалбанов М.С. баар этэ. Ол сағана мин сопхуос рабкообун бырабылыанньатын бэрэс-сэдээтэлинэн үлэлиир этим. Михаил Самсонович: «Сарсынгыттан үлэбэр тахсаҕын», — диэбитэ.

Сарсыныгар үлэбин туттарбыта буолан баран, сельсовет хонтуоратыгар тийдэҕим дии, тугу да үлэлиирбин билбэт киһи. Ону-маны бухгалтерияттан ыйыталаһан көр-бүтүм, барыта оройуонтан салаллар эбит. Нөнүө күнүгэр оройуон киинигэр киирэн Михаил Самсоновичка приемна сылдьан тугу үлэлиирбин ыйыталастым, сүбэ-ама ыллым. Приемна сылдьан билбитим нэһилиэккэ бюджет диэн көрүллүбэт эбит, туох баар үбүлээһин барыта оройуонтан, райфинтан барар эбит. Тугу гыныахха диэн толкуй бөҕөҕө түстүм. Ол сылларга биэнсийэ, бюджетнай тэрилтэлэр хамнастара 5-6 ый кэл-бэт, онон аччыктааһын буолар куттала улахан этэ.

Биһиги нэһилиэк оройуонна хортуоппуйу, оҕуруот аһын хото үүннэрэр нэһилиэгинэн биллэр, ол иһин сопхуостан хаалбыт бааһыналары, хортуоппуй олордорго анаан, ким ылар бағалаахха түнгэтэн биэрдибит.

Ону таһынан оройуон социальной харалтатын управлениетын кытта ыкса сибээһи олохтоон бородуукта нобуорун, бурдук ылан нэһилиэк олохтоохторун кыаммат аратыгар түнгэтэр этибит, ордук элбэх оҕолоохтору бастакынан хааччыа сатыырбыт. Бу үлэҕэ дыһалтаҕа исписэлиийинэн анаммыт Егорова Елизавета Семеновна дьулуурдаах үлэтин ахтан-санаан аһар хайаан да наада дии саныбын.

Бу сылларга нэһилиэккэ элбэх үтүөнү онорбут кэргэнни Васильевтары ааттыры наадалааһынан ааҕабын. Евдокия Ивановна, Василий Васильевич «Быйан» хаппыыста, хортуоппуй үүннэрэр бааһынай хаһаайыстыбатын тэринэн нэһилиэк элбэх эдэр ыалларын үлэнэн хааччийбыттара. «Баллаатар» бааһынатыгар хаппыыста, хортуоппуй үрдүк үүнүүтүн ыланнар билигин да олохтоохтору дохуоттуу сылдьаллар. Васильевтар хаһаайыстыбалара бу күнгэ диэри Үөһээ Бүлүүнү, Ньурба куоратын хаппыыстанан хааччийар.

Оҕуруот аһын үүннэриинэн 90-с сыллартан утумнаахтык Ильина Наталия Капитоновна дьарыктанар. Дүллүкү, Хоро, Үөһээ Бүлүү нэһилиэктэр олохтоохторун оҕурсу, помидор арассаадатынан хааччийар, ону таһынан сибэкки арассаадатын олордон нэһилиэк көстүүтэ тупсарыгар өнгөтө улахан. Билигин олохтоохтор үксүлэрэ тэпилииссэлээхтэр, сибэкки үүннэриитэ маассабай буолла. Хортуоппуй, оҕуруот аһын хото үүннэрэн ыарахан дьылларга этэнгэ соҕус аасыппыт диэн билигин этиэхпитин сөп дии саныбын.

Аҕа дойду Улуу сэриитин сылларыгар Дүллүкү нэһилиэгэр хоргуйуу тахсыбатаҕар хортуоппуй, хаппыыста, турунуопус, оҕурсу, эриэппэ үүннэриитэ улахан оруолу ылбытын кырдыаҕас олохтоохтор кэпсииллэр этэ уонна олохтоох кэрийдэргэ махтаналлара. Онон сири кытта үлэ хайа да бириэмэҕэ тохтуо суохтааһын өйдүүх тустаахпыт.

Улууска улахан нэһилиэк иннигэр турар иккис проблеманан түбүркүлүөс этэ. Үлэ-лээбитим иккис-үһүс сылларыгар сүүстэн тахса оҕо быһыы (манту) ыла, уонунан киһи түбүркүлүөс аһаҕас пуорматынан ыалдыар этэ. Улуус баһылыга М.С. Чалбановка киирэн сүбэлэһэн оскуолаҕа биэлсэр штатын көрдөрбүппүт уонна дьыссаакка суукканы быһа үлэлиир группаны астарбыппыт. Оскуола оҕолоругар үүт, натуральной суок иһэрдиитэ тэриллибитэ, оҕолор эмтэниилэрэ күүстээх хонтуруолга ылыллыбыта. Оройуон туберкулезнай балыһатын, оҕо тубдиспансерын кылаабынай быраастара Елисеев А.В., Кононова Г.А. кытта ыкса үлэлээн ыарыыны хаптаппыппыт, ону таһынан сүрүн болжомтобутун олохтоохтор рентгенгэ түһүүлэригэр уураар этибит. Ирдэһэн туран нэһилиэк олохтоохторун 97-98 % түһэрин ситиспит. Бу үлэҕэ оскуола, балыһа, дьыссаат кэлэтииптэрэ түмсүүлээхтик ылсыбыттара.

Үлэбин сағалыырбар сүрдээх угут дьыллар турбуттара. Эбэ үрэгин күргэтэ алдынан кэлиини-барыыны сүрдээхтик атахтаабыта, ол иһин сана муостаны тутарга үлэни сағалаабыппыт. Кулун тутар ыйга сопхуостан хаалбыт эргэ паровой котелу булан сыбаайаларын түһэрбиппит уонна муус устар ортотун диэки үлэҕэ киллэрбиппит. Муоста, төһө да эргэрдэр, билигин да туһалыы турар, онон биир улахан кыһалҕа быһаарыллыбыта.

Аны Балабан көлүйэ үрдүнээҕи суол туох да тиэхиньикэ кыайан сылдьыбат колеята этэ. Улуустааҕы ХДСУ тэрилтэтин кытта дуогабардаһан арыгы нолуогун суотугар онорторбуппут, арааһа, биэс сүөһү этинэн төлөөбүппүт. Оччолорго үлэ үксэ бартер ныматынан барара.

М.Е. Николаев бэрэсидьиэнниирин саҕана нэһиликтэргэ бырыһыана суох кирэдьиит харчыта түнгэтиллибитэ. Ону биһиги хамыһыйа тэрийэн дьонго түгэппиппит. Бастакынан атыынан-эргиэнинэн дьарыктанан эрэр дьонго биэрбиппит. Мин «Холбос» систиэмэтигэр үлэлээбит буолан, сопхуостар, рабкооптар эстэн эрэллэрин билэр этим. Син элбэх ыал ылбыта, ол гынан баран төттөрү төлүүр кыахтара суох этэ. Ол иһин ирдэһэ барбатахпыт, ол онон хаалбыта.

Үлэбин саҕалыырбар угут дьылларга оттуур ходуһа 60–70 % уу тохтуур, сытар сиһэ этэ, суол-иис суоҕа. Михаил Самсонович өрүс бэтэрээ өттүн баһылыктарын мунһан бөртөлүөтүнэн көтүгүү тэрийбитэ. Дьокуускайтан тыа хаһаайыстыбатын министиэристибэтигэр бэрэстэбиитэллэр баалара. Бөртөлүөттэн көрдөххө сир-дойду ууга барбыта сүрдээх этэ. Аны санаатахха, Михаил Самсонович биһигини Бүлүүгэ буолуохтаах зональнай мунһахха бэлэмнээбит эбит. Мунһах тыа хаһаайыстыбатын боппуруоһугар аһаммыта. Биһиги уу түһэри кыһалбатын күүскэ туруорсубуппут. Ол сыл күһүнүгэр дэлби тэптэриилэри онорторбуппут да, улахан көдүүс тахсыбатаҕа. Ол иһин мелиоративнай үлэлэри ыттарары бырайыак-симиэтэ онорторуутун саҕалаабыппыт. Симиэтэ, бырайыак онорорго ПМК инженерэ Гаврильев М.И., олохтоох дьаһалта сирин үлэһитэ Санников П.А. үтүөлэрин бэлиэтээн аһары тоҕоостооһунан ааҕабын. Ону таһынан ПМК салайааччыта Бырдакаров А.В. ууну түһэригэ сүрдээҕин болҕомтотун ууран, нэһилиэк олохтоохторун махталын ылбыта. Афанасий Валерьевич ПМК ыһыллыбатаҕар, материальнай базата хангырыгар улахан кылаатын киллэрбитэ.

Хара маннайгыттан күөллэр ууларын барытын түһэрбэт, ийэ уута хааларын курдук үлэни ытарга былааннаабыппыт. Макар Иванович ону өйөөбүтэ. Элбэх мөккүөр Илин Эбэҕэ ханан хоруу хаһылларыгар тахсыбыта. Олохтоох кырдыаҕастар өрүскэ түһэрэр ордугун дакаасты сатаабыттара, ол эрэри биһиги Макар Иванович позициятын өйдөөбүппүт, онон хоруу Бэрэҕэ быһа хаһыллыбыта, үлэ икки сыл барбыта. Икки сылынан хоруу бүтэн, Илин Эбэҕэ элбэх ходуһа ууттан босхоломмота.

Бүтэйдээх түбэтин ходуһаларын ууттан босхолоһунна Кырыкый нэһилиэгин баһылыга Семенов В.А. кыттыһан бырайыак онорторбуппут, хаһан эрэ, баҕар, Кырыкыйга суол оҥоһуллуо диэн. Ол баҕа санаам билигин туолан эрэр. 2022 сылга Кырыкый нэһилиэгэр суолу тириэрдэр курдук билигин күүстээх үлэ-хамнас бара турар. Ууну түһэри үлэтэ биэс сыл устата тохтообокко барбыта, нэһилиэк бүддьүөтүн ордор харчытын барытын ууну түһэригэ биэрбиппит. Төһө галаах ходуһа ууттан босхоломмотун билигин умнубуппун эрэри, ханнык күөллэр уула ытыллыбытын сороһун ааттатыам: Илин Эбэ, Бэрэ, Арыылаах, Хангырында, Иһэрдээх, Этэрбэс, Бүтэйдээх, Үөгүлүүр, Оскуола күөлэ, Локуйаан, Куһаҕан, Чочуобуна, Отуу, Энгэлиндэ Дьөгүөр көлүйэтэ, Кэрэхтээх. Ууттан босхолоһуу үлэтин ытарбытыгар өрөспүүбүлүкэ мелиорациятын салайааччыта Гуляев А.А., кылаабынай инженер Николаев В.И. күүскэ өйөөбүттэрэ, онон 5 сыл туох да харгыһа суох барбыта. Салгыы Фрунзе түбэтигэр үлэлиир баҕа баара да, управление өттүттэн өйөбүл ылбатахпыт, атын нэһиликтэргэ үлэни былаанныыбыт, онон эһиги бүтэҕит диэбиттэрэ.

Үлэни ытарбытыгар нэһилиэккэ өрөспүүбүлүкэ бырабыыталыстыбатын бэрэссэдээтэлин солбуйаачы Степанов А.И. кэлэ сылдьыбыта улахан төһүү буолбута. Айаал Иванович кэлэ сылдьан өрүс бэтэрээ өттүн баһылыктарын мунһан улахан мунһаҕы ыппыта уонна тыа хаһаайыстыбатын министиэристибэтигэр ууну түһэри үлэтин саҕалыырбар дьаһал биэрбитэ. Кэлин Айаал Иванович үлэ хаамытын куруук ыйыталаһар, симиэтэ, бырайыак оҥоһуутугар болҕомтотун уурар этэ.

Мелиоративнай үлэлэр барбытгара нэһилиэк олохтоохторо сүөһү иитэллэригэр улахан төһүү буолбута. Ол курдук билигин даҕаны нэһилиэкпит сүөһү, сылгы иитиитигэр бастын көрдөрүүлээх, сүөһүтүн, сылгытын ахсаанын улаханлык энчирэппэккэ, үүтү ыаһынга оройуонга бастын көрдөрүүлээх.

Салгыы нэһилиэк дьокутааттарын кытта сүбэлэһэн баран, бюджеттан ыанар ынахха уонна тыһы бургунаска төбөтүгэр 3-түү тыһыынча солкуобайы 5 сыл устата биэрбиппит. Харчы дьонго «Кыталык» кэпэрэтиип нөнгүө барар этэ. Харчыны саас кулун тутар ыйга биэрэр этибит, онон ынах сүөһү балай да эбиллибитэ.

Нэһилиэккэ эдэр ыаллар дьиэ тутталларыгар болжомто күүскэ ууруллубута. Ол курдук тыа хаһаайыстыбатын министиэристибэтин нөнгүө субсидиялаах сүүрбэччэ дьиэ тутуллубута. Саҥа дьиэ туттааччылар үксүлэрэ сүөһүлэммиттэрэ, сылгы ииттибиттэрэ. Ирдэбил быһыытынан дьиэ этээстээх буолуохтааҕа, септиктэниэхтээбэ. Тутуу күүскэ барарын наадатыгар Ньурба Үөдэйиттэн пилорама атыылаһан, З.Т. Семенов биригээдэтигэр биэрбиппит уонна пилорама уотун төлөөһүнгэ бастакы бириэмэбэ көмө онорбуппут. Элбэх оҕолоох ыалларга болжомто балачча ууруллубута. Ол курдук билигин уонча эдэр ыаллар Дьокуускайга дьиэ ыларга уочаракка тураллар, 5 ыал 2020 сылга дьиэлэрин ыллылар.

Тыа сиригэр сүөһүлээх-астаах киһи хоп курдук олорорун учуоттаан уонна сүөһү хаанын уларытар сыалтан атын улуустартан ньирэй атыылаһыытын тэрийбиппит. Чурапчы, Ньурба улуустарыттан 250-ча ньирэйи атыылаһан, нэһилиэк олохтоохторугар босхо түгэппиппит, онон элбэх эдэр ыал сүөһүлэнэр кыахха кирибитэ. Ньирэй атыылаһыытыгар тыа хаһаайыстыбатын министиэристибэтин граннарыгар кыттыбыппыт туһалаабыта, ол курдук хас да сыл граннарга кыттан 1-дии мөлүйүөнү уонна биридэ 3 мөлүйүөнү ылбыппыт. Онон ынах сүөһү балайда эбиллибитэ.

«Кыталык» кэпэрэтиипи өр сылларга Руфова А.Н. салайбыта. Кэпэрэтиипкэ лизинг нөнгүө икки МТЗ-82 тыраахтары ылан биэрбиппит. Биир бириэмэбэ нэһилиэккэ от тиэйиитигэр уустук балаһыанньа үөскүү сылдыбыта. Ол иһин кэпэрэтиип тыраахтардарынан от тиэйиитигэр көмө онорбуппут. Сыана дьаһалтанан быһыллара, от тиэйтэриитигэр уочарат элбэх буолар этэ.

Дэриэбинэ уулуссаларын оноһуутугар элбэх үлэ барбыта, үп-харчы төһө да кырымчык буоллар, 5-6 сыл «Тонго» тэрилтэтин кытта дуогабардаһан үлэлээбиппит.

Улахан болжомто нэһилиэк дьаһалтатынан ОДьКХ боппуруоһугар ууруллубута. Үлэлии турар ОДьКХ хочуолунайа саахалланар туруктаах этэ, ол иһин саҥа хочуолунай тутуутун боппуруоһа сытыытык турбута. Оччолорго Бырабыталыстыба бэрэссэдээтэлинэн Борисов Егор Афанасьевич үлэлиирэ, приемга киирэн хочуолунай тутуутун уонна бодобуос боппуруоһун быһаартарбыппыт. Саҥа модульнай хочуолунай тутуулан иттиии боппуруоһа бюджетнай тэрилтэлэргэ быһаарыллыбыта. Тэрилтэлэр дьиэлэрэ эргэрэн температурнай эрэсиим кыайан тутуһуллубат буолбута. Орто оскуола дьиэтэ оҕо үөрэнэригэр олус тымныы этэ, ол иһин үөрэх миниистирэ А.С. Владимировка приемга киирэн оскуоланы ититэргэ харчы туруорсубутум. Афанасий Семенович өйөөн 5 мөлүйүөн солкуобайы бэрдэрэр курдук улуус баһылыга Поскачин В.С. кэпсэппитэ, сайын оскуола өрөмүөннэммитэ, онон боппуруос быһаарыллыбыта.

Үлэлиирим тухары куруук бюджеттан тэрилтэлэр материальнай базалара хангырыгар кыһалларым. Орто оскуолаҕа оптуобуһу, биир МТЗ-82 тыраахтары булан биэрбитим. Участковой балыһаҕа саҥа миэбэл, түргэн көмө (скорай) массыынатын, тиис эмтиир кэбинит оборудованиетын ылбыппыт. Олохтоох ааҕар саҥа дьиэбэ элбэх кинигэни атыыласпыппыт. Ити барыта нэһилиэк 100 сааһын туоларынан сибээстээн, бырабыталыстыба уурааҕа тахсан улахан төһүү буолбута, ону таһынан үөрэх, доруобууа харыстабылын миниистирдэрэ Михайлова Е.И., Александров А.И. көмөлөрүн бэлиэтиир

хайаан да наада. Евгения Исаевна, Вячеслав Лаврентьевич тыа сирин кыһалбатын диринник билэр, үлэлэригэр сүрдээх бэриниилээх миниистирдэр этилэр. Үөһэ этиллибит бырабыыталыстыба уурааҕа тахсарыгар икки сылы быһа үлэлээбиппит.

Сопхуос саҕана тутуллубут физзал саахалланар туруктанан санга спортзал боппуруоһа турбута. Үс сыл устата сүүрэн-көтөн спортзал тутууларын ситиспиит, ону таһынан дьаһалта хонтуоратын алын этээһин музейга анаан олохтоох бюджет суотугар туппупт. Онон дьаһалта исписэлиистэрэ үлэлиир усулуобуйалара толору хааччыллыбыта.

Федоров В.Д. көбүлээһинэн Оһуокай уопсастыбата тэриллибитэ. Элбэх оскуола оҕото Василий Дмитриевич такайытынан оһуокайдьыт буолбута уонна араас ыһыахтарга, өрөспүүбүлүкэтээҕи оһуокай күрэхтэригэр үрдүк ситиһиилэммиттэрэ. Киһи үөрэрэ диэн элбэх оҕо АГИКИ-га, Дьокуускайдааҕы культура колледжыгар үөрэнэн, идэ ылан, өрөспүүбүлүкэ араас мунуктарыгар таһаарыылаахтык үлэли сылдыаллар.

Нэһилиэк биир киэн туттуутунан Ксенофонтова Валентина Ильинична салайааччылаах «Алгыс» үгкүү бөлөҕө буолар. «Алгыстар» оройуоннааҕы, зональнай, өрөспүүбүлүкэтээҕи күрэхтэр элбэх кыайыылаахтара буолбуттара. Ситиһиилэрин чыпчаалынан Соҕуруу Кореяҕа баран аан дойдутааҕы күрэххэ ситиһиилээхтик кыттыбыттара буолар. Нэһилиэк дьаһалтата оһуокайдьыттарга, «Алгыс» үгкүү бөлөҕөр көстүүм тиктэллэригэр, айаннарыгар олохтоох бюджеттан куруук харчы көрөрө, онон элбэх күрэххэ кыттан ситиһии да элбэх этэ.

Успуорт өттүгэр эмиэ кэккэ ситиһиилэр бааллар этэ. Оройуон комплекснай спартакиадатыгар хаста да бастаабыппыт, биир да сыл көтүппэккэ кыттыбыппыт. Саамай улахан ситиһиилэрбитинэн И. Бараховка анаммыт үбүлүөһүнэй ыһыахха бастаан, УАЗ-микроавтобус бириһи ылбыппыт буолбута. Ыһыахха нэһилиэк хамаандата 10–11 микроавтобуһунан киирэр этэ.

Үөһээ Бүлүүгэ буолбут «Манчаары ооньууларыгар» биһиги нэһилиэктэн 8 оҕо кыттыбыта. Ооньууларга кыттыбыт оҕолорго барыларыгар нэһилиэк дьаһалтата бириэмийэ биэртэлээбитэ. Нэһилиэк дьаһалтата спортсменнары куруук өйүүр этэ, суолунан мэлдьи босхо хааччыйарбыт. Материальнай көмөнү тиһигин быспакка онгоробут. Каадырдары бэлэмнээһингэ болҕомто ууруллааччы, элбэх исписэлиискэ үөрэхтэрин бюджет суотугар төлөөбүппүт.

Оскуола оҕолоругар сылын аайы Баһылык дьуолката тэриллээччи. Дьуолкаҕа улуустааҕы, зонатааҕы, өрөспүүбүлүкэтээҕи спортивнай күрэхтэргэ, араас олимпиадаларга, научнай кэмпириэнсийэлэргэ ситиһиилээхтик кыттыбыт оҕолор анал суругунан ынгырыллан кэлэллэрэ, кыргыттар бальнай былаачыйалаах, уолаттар көстүүмнээх, бабочка хаалтыстаах кэлэллэрэ ирдэнэрэ. Үөрүүлээх чаас бүттэбинэ хайаан да шведскэй остуол тардыллара. Оҕолор сүрдээһин астыналлар уонна үөрэллэр этэ диэн билигин саныыбын.

Нэһилиэк кырдыаҕастара, бэтэрээннэрэ болҕомто киинигэр сылдыаллар этэ. Сэри бэтэрээннэригэр Кыайы күнүгэр дьаһалта хайаан да прием онгорор этэ. Бэтэрээннэр, кырдыаҕастар этиилэрин учуоттаан 1996 сылтан кырдыаҕастар ыһыахтарын ытар буолбуппут. Ооньуу, көр-нар, оһуокай, араас спортивнай күрэхтэр бөҕө буолаллара, кырдыаҕастарбыт барахсаттар отой оҕолоругар түһэн хаалаллар этэ.

Түгэнинэн туһанан, 20 сыл бииргэ үлэлээбит аппараатым үлэһиттэригэр В.М. Федорова, З.Н. Хогуроваҕа, А.Н. Руфоваҕа, К.А. Герасимоваҕа, Н.Н. Ильинаҕа, У.Д. Акимоваҕа, И.И. Томскаяҕа, С.И. Афанасьеваҕа, П.Н. Лебедкинаҕа, суоппар Н.Н. Прокопьевка, М.М. Новгородовка, П.А. Санниковка, Е.С. Егороваҕа, тэрилтэ салайааччыларыгар М.И. Тарасовка, Л.В. Никифороваҕа, А.М. Чомчоеваҕа, Р.В. Лазареваҕа, успуорт тэрийээччитэ К.И. Мандаровка уо.д.а. диринг махталбын тиэрдэбин.

Үлэһит буолуохпуттан дойдубуттан ханна да барбакка, дойдум туһа диэн үлэлээ-
биппинэн кизэн туттабын.

Дойдум дьонугар өйөбүлгүт, тулуургут иһин сүгүрүйэбин.

Ан Иван Иванович,

1995–2003, 2005–2017 сс. нэһилиэк баһылыга, ССРС потребкооперациятын,
СӨ тыатын хаһаайыстыбатын, СӨ доруобуйатын харыстабылын туйгуннара,
СӨ норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ,
СӨ «Гражданской килбиэн» бэлиэ хаһаайына

* * *

1931 сылтан сэбиэт сэкирэтээрдэринэн үлэлээбиттэрэ: Михайлов Денис Семенович,
Чуллургасова Елена Федоровна, Семенов Федор Семенович, Петрова Варвара Петров-
на, Никифоров Иван Павлович, Иванов Николай Николаевич, Лаппарова Розалия Алек-
сеевна, Борисова Мария Саввична, Михайлова Татьяна Елисеевна, Хогурова Зоя Нико-
лаевна, Федорова Индиана Ивановна.

1965 сылтан буһаалтырдар: Иванов Николай Николаевич, Михайлов Яков Кононович,
Никифорова Валентина Ивановна, Романова Ульяна Николаевна, Филиппова Анна Гле-
бовна, Санникова Вера Семеновна, Ксенофонтова Валентина Ильинична, Анисимова
Раиса Варламовна, Санникова Анна Петровна, Борисов Федор Захарович, Афанасьева
Анна Евгеньевна, Никифорова Елена Прокопьевна, Петрова Наталья Ивановна, Гераси-
мова Клавдия Александровна.

Иванов Харлампи́й Иванович-Бааҕынаан (1881–1952 сс.) сэ-
биэт бэрэссэдээтэлэ буолуон иннинэ Дүллүкү нэһилиэтин ки-
нээһинэн талыллан олорон, 1923 с. Конон Никифоров баһы-
лыктаах бандьыттар этэрээттэрин «эйэлээхтик» көрсөн,
оһуруктаах өйүнэн биир да киһини өлөттөрбөтөҕө, саалаах-
сэптээх этэрээти утары охсуһар да кыаба суоҕа. Икки хомсомуол
уолаттары хаайбыттарыгар Арбанда кинээһигэр тыллабыр
тиэрдэн, Дяриков Федор Иванович бэйэтинэн кэлэн, «Бу мин
хамначыттарым, онон ыталаан, мин эһиги кэлэн иһэргитин
истиэхпиттэн кулуба курдук сананабын. Онон миигиттэн
ыйыта-ыйыта дьаһанын», — диэн Куонаан бандьыты өссө
дьаһайааччы буолбута.

Кэлин Бааҕынааны бандьыт этэрээтигэр туох да утарсыыны
онгорботобун, бандьыттар кинээстэрэ эбиккин диэн кинээһиттэн босхолообуттара.
Ол эрэн 1926 сылга сэбиэт бэрэссэдээтэлинэн талан, икки быыбарга олордубуттара.

Санников Иннокентий Алексеевич Дүллүкү нэһилиэтин
сэбиэтин бүтэһик бэрэссэдээтэлэ, нэһилиэк бастакы баһылыга.

1950 с. Алексей Иванович уонна Анна Пудовна Санниковтарга
төрөөбүтэ уонна Дүллүкү аҕыс кылаастаах оскуолатын бүтэрэн,
Бүлүү училищетын физкультураҕа салаатын бүтэрбитэ.

Дойдугар кэлэн өр сылларга Дүллүкү орто оскуолатыгар
учууталынан олус айымнылаахтык үлэлээбитэ, элбэх биллэр
спортсменнары иитэлээбитэ.

Бэйэтэ улуус биллиилээх спортсмена, хас да көрүнгэ I
разрядтаах: сүүрүүгэ уонна атах оонньууларыгар.

Дүллүкүгэ баһылыктыыр кэмигэр улахан оҕо кэмбинээтин
салгыы туттаран баран, 1997 сылтан Хомустаах нэһилиэгэр
баһылыгынан бэркэ үлэлээбитэ. Сайылык, Чааҕынаан, Кыччыгый

Күбэйи, Сойох, Кэрбэннээх үрэхтэрин соробун тэптэрэн, соробун экскаваторынан

хастаран ууларын өрүскэ түһэртэрбитэ. Н.А. Габышев аҕатын ампаарын көһөрөн, билэтиэкэ онгоһуллубута, хас да тэрилтэҕэ массыына булаттаан биэрбитэ. Улууска кыра нэһиликтэр куоталаһыларыгар нэһилиэк куруутун бастакы миэстэни ылар.

Иннокентий Алексеевич билигин Дьокуускайга олорор, сотору-сотору дойдутугар тийэ турар, сылгыларын бэрийэр, нэһилиэк үлэтигэр өйүнэн-санаатынан көмөлөһөр.

Хогурова Зоя Николаевна Үрэнгэ Хогуров Николай Михайлович диэн учуутал, сэбиэт бэрэссэдээтэлэ киһи (эрдэ ыалдьан өлбүтэ) уонна холкуос бастын ыанньыксыта, Саха АССР Үрдүкү Сэбиэтин дьокутаата Трофимова Марфа Нестеровна диэн ыалга соҕотох оҕонон төрөөбүтэ.

Үөһээ Бүлүү орто оскуолатын бүтэрбитэ. Хомустаах Түөкэйинэн, Дүллүкү Ойбон күөлүнэн ыанньыксыттаабыта, ийэтин курдук Саха АССР Үрдүкү Сэбиэтин дьокутаатынан талыллыбыта уонна Дьокуускайга орто анал үөрэҕи ылбыта.

Дойдутугар кэлэн бэтэринээрдээн эрдэбинэ, нэһилиэк сэбиэтин дьокутаатынан талан, үйэ чиеппэрэ сэбиэт сэкирэтэринэн бэрт таһаарылаахтык үлэлээбитэ, билигин да сэбиэтигэр байыаннай учуот дьыалатыгар исписэлиис быһыытынан көмөлөһөр.

Афанасьев Александр Ивановичтыын ыал буолан, оҕолоро: Анна, Николай, Александр, Зоя — үрдүк үөрэҕи ылан, идэлэринэн үлэлээн, ыал буолан, оҕолонон, Хаандыганан, Үөһээ Бүлүүнэн, Дьокуускайынан, Дүллүкүнэн олороллор.

VI. НЭҢИЛИЭК БИЛЛИЛЭЭХ ДЬОНО

Дүллүкүбүт

Бүлүү Эбэ сүүрдэр түөлбэлээх,
Бэс-тиит, хатын булкаас ойуурдаах,
Киэн куйаар күн күбэй күөллэрдээх,
Көй кэрэ сибэкки хонуулаах.

Дүллүкүбүт — булдун үөрүүтэ,
Дүллүкүбүт — чабыл куйааһа,
Дүллүкүбүт — өлгөм үүнүүтэ,
Дүллүкүбүт — тыйыс тымныыта.

Үөрэм-түөрэм үктэл сылгылаах,
Үллэр үүтү биэрэр ынахтаах,
Нуурал ньуурга сэмсиир балыктаах,
Ньюолур түүлээх үөскүүр баай бултаах.

Дүллүкүбүт — таптал изйиитэ,
Дүллүкүбүт — оҕо сангата,
Дүллүкүбүт — ийэ мичээрэ,
Дүллүкүбүт — ыал дьон соргута.

Орто сиргэ «Орто» диэн ааттаах,
Олонхо дойдута бадахтаах,
Сайдам ыраас сарыал санаалаах,
Сага олох сайдар аналлаах.

Дүллүкүбүт — үлэ кыайыыта,
Дүллүкүбүт — барыыс элбиирэ,
Дүллүкүбүт — олох тупсуута,
Дүллүкүбүт — үйэ чиниирэ.

Дулу

ПАРТИЙНАЙ, СЭБИЭСКЭЙ, ХАҤААЙЫСТЫБАННАЙ САЛАЙАР ҮЛЭ

Биһиги нэһилиэктэн төрүттээх дьон атын сирдэргэ **партийнай, сэбиэскэй, хаһаайыстыбаннай салайар** үлэлэргэ ситиһиилээхтик үлэлээбиттэрэ, үлэлииллэр, салайааччы быһыытынан олохтоохтор улахан убаастабылларын ылбыттара:

1. Санников Иннокентий Иванович — Саха АССР Министирдэрин Сэбиэтин устурууктара, консультана, МТС Намнааҕы салаатын партора (Үөһээ Бүлүү).

2. Иванов Сергей Константинович — сэрии бэтэрээнэ, холкуос бэрэссэдээтэлэ, райсовет бэрэссэдээтэлэ, баартыйа райкомун сэкирэтээрэ, I сэкирэтээрэ, эт-үүт бырамыысыланнаһын салаатын дириэктэрэ, СӨ норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ.

3. Павлов Михаил Григорьевич — учуутал, сопхуос дириэктэрэ, тыа хаһаайыстыбатын управлениетын начаалынньыга, Саха АССР норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ, «Үөһээ Бүлүү улууһугар тыа хаһаайыстыбатын сайдыыта» уонна «Үһүс Үөдүгэй» кинигэлэр ааптардара.

4. Томская Иннокентий Петрович — соҕуруу Воронежскай уобаласка партком сэкирэтээрэ, райком сэкирэтээрэ, учуутал.

5. Чоросов Николай Алексеевич — райком сэкирэтээрэ, райсовет исполкомун сэкирэтээрэ, норуодунай хонтуроол кэмитиэтин бэрэссэдээтэлэ, учуутал (Сунтаар, Үөһээ Бүлүү оройуоннара).

6. Павлов Николай Григорьевич — баартыйа райкомун отделын сэбиэдиссэйэ, бөһүөлөк Сэбиэтин бэрэссэдээтэлэ, луус бочуоттаах олохтооҕо, учуутал.

7. Егоров Иван Егорович – Саха АССР Министирдэрин Сэбиэтин устурууктара.
8. Куприянова Вера Никоновна – Судаарыстыбаннай архыып салаатын начаалынньыга.
9. Кузьмин Альберт Никонович – куорат ветстанциятын начаалынньыга. СӨ ветеринарнай сулууспатын туйгуна.
10. Харитонов Иван Николаевич – улуус баһылыгын солбуйааччы.
11. Харабаев Дмитрий Иванович – нэһилиэк Сэбиэтин, райпотребсоюз бэрэссэдээтэлэ.
12. Никифоров Анатолий Иванович – партком сэкирэтээрэ, СӨ айылбатын харыстабылын кэмитиэтин бэрэссэдээтэлэ, учуутал. Булун.
13. Федотов Григорий Михайлович – учуутал, фольклорист, хаһыат эрдээктэрэ. Муома.
14. Бойлохова Раиса Дмитриевна – нэһилиэк баһылыга. Орто-Халыма.
15. Кан Тамара Михайловна – баартыйа райкомун устурууктара, Сургуулук нэһилиэгин баһылыга.
16. Гаврильева Валентина Степановна – СӨ Бэрэсидьиэнин уонна РФ Федеральнай Мунньаҕын Федерация Сэбиэтин солбуйааччы бэрэссэдээтэлин референт-сэкирэтээрэ.
17. Семенова Елена Ивановна – СӨ Министирдэрин кэбиниеэтин бэрэссэдээтэлин референт-сэкирэтээрэ.
18. Гаврильева Светлана Степановна уонна Иванова Галина Январьевна – өрөспүүбүлүкэ министиэристибэлэрин референт-сэкирэтээрдэрэ.
19. Никифорова Валентина Ивановна – РФ үбүн сулууспатын туйгуна.
20. Базаров Семен Степанович – Үөһээ Бүлүү, Бүлүү, Горнай оройуоннарын хаһыаттарын эрдээктэрдэрэ. Бу улуустар бочуоттаах олохтооҕо.
21. Федоров Анатолий Макарович – баартыйа райкомун устурууктара, «Үөдүгэй» сопхуос парткомун сэкирэтээрэ.
22. Михайлов Данил Николаевич – бөһүөлөк сэбиэтин бэрэссэдээтэлэ.
23. Герасимов Захар Матвеевич – нэһилиэк сэбиэтин бэрэссэдээтэлэ.
24. Семенов Василий Николаевич – райком устурууктара.
25. Дорофеев Кирилл Иванович – райком салаатын сэбиэдиһсэйэ, райОНО сэбиэдиһсэйэ (1946–1948 сс.).
26. Струкин Семен Алексеевич – райком салаатын сэбиэдиһсэйэ.
27. Михайлова Татьяна Елисеевна – Дүллүкү уонна Далыр нэһилиэктэрин сэбиэттэрин бэрэссэдээтэлэ. Бу нэһилиэктэр бочуоттаах олохтооҕо, РФ уопсай үөрэхтээһинин бочуоттаах үлэһитэ.
28. Павлова Галина Саввична – өрөспүүбүлүкэтээҕи байыаннай комиссариат управлениетын начаалынньыга.
29. Ан Михаил Васильевич – МЧС Бүлүү уокуругунааҕы салаатын начаалынньыга.
30. Петрова Наталья Кирилловна – улуус бибилэтиэкэтин дириэктэрэ.
31. Ильин Александр Александрович – ХИФУ үөрэҕи таһынан үлэҕэ уонна ыччат бэлиитикэтигэр проректора.
32. Лукинова Ньургуйаана Гаврильевна – тэлэбиидэниэ НВК салаатын эрдээктэрэ.
33. Федоров Макар Анатольевич – бөһүөлөк дьаһалтатын юридическай, тэрийэр-маассабай үлэҕэ салаатын сүрүн исписэлиһэ.
34. Константинова Юлия Ивановна – Бүлүү улууһун райОНОтун сэбиэдиһсэйин иитэр-үөрэтэр үлэҕэ солбуйааччыта.
35. Слепцов Владимир Романович – улуустааҕы ойуур хаһаайыстыбатын үлэтин судаарыстыбаннай иниспиэктэрэ.
36. Егоров Кузьма Аркадьевич – «Якутскэнерго» салаатын начаалынньыга.
37. Харабаев Николай Иванович – оройуон бастакы землеустроителэ.

Үөрэнэ сылдьан өрөспүүбүлүкэ чиэһин көмүскээбиттэрэ

Тамара Егорова — Гаврильева Тамара Степановна сиэнэ, Валентина Ивановна кыыһа, 2008 сыл ыам ыйыгар «Доҕордоһуу куонкурса» аан дойдутаабы куонкурустарын кыайыылааҕа. Софияҕа (Болгария), Арасыйыаҕа буолбут күрэхтэргэ «Мини-миссис» үрдүк ааттаах, билигин Токиоҕа үөрэнэр устудьуонка.

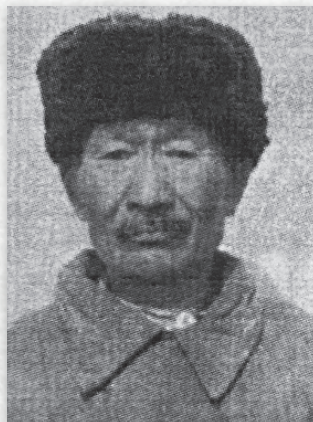
Ньургуйаана Михайлова — Виктор Иосифович уонна Клара Николаевна Ксенофонтва Михайловтар кыыстара. «Ильмень үрдүнэн туруйалар» киинэ сүрүн дьоруойа. Тааттаҕа кулууп дириэктэрэ.

Алена Узнаева — сүүрүк. Узнаева Екатерина Револьевна кыыһа, икки сыл субуруччу өрөспүүбүлүкэ «Эдэр бастың спортсменката» ааты ылыан ылбыта. МНР киин куората Улан-Батор университетын устудьуонката, билигин марафонскай сүүрүүнэн дьарыктанар.

Тимур Николаев — Илларион Николаевич уонна Анаматия Анатольевна Николаевтар уоллара. Оскуолаҕа үөрэнэ сылдьан, Москва куорат уонна Московской уобалас тустууга чөмпүйүнэ, билигин РФ тустууга успуордун маастара, ХИФУ магистрана.

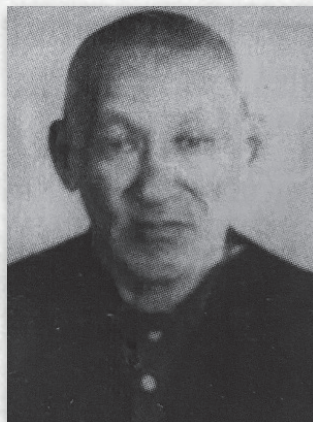
Александр Алексеев — Анатолий Александрович уонна Түркээнэ Анатольевна Алексеевтар уоллара. Дьокуускайга үөрэнэ сылдьан, Арасыйыа уонна Европа сүүс харахтаах дуобакка куоталаһыыларын призера, билигин Дьокуускайдаағы өрөспүүбүлүкээтэҕи лиссий 9-с кылааһын үөрэнээччитэ.

Саха АССР Үрдүкү Сэбиэтин дьокуутааттара

Харабаев Иван Егорович — IV Бүтүн Саха сиринээҕи Сэбиэт-тэрин сийиэстэрин дэлэгээтэ (1926 сыл олунньу 2–13 күннэрэ).

Хомуस्ताах нэһилиэтин Ленин аатынан холкуос бэрэссэдээтэлэ.

Бойлохов Иван Федотович — Сэбиэттэр ыксаллаах IX Саха сиринээҕи сийиэстэрин дэлэгээтэ (26–30, балаҕан ыйа. 1936 с.; 3–9 кулун тутар, 1937 с.).

«Арбанда» холкуос бэрэссэдээтэлэ.

Павлова Ирина Спиридоновна — Саха АССР Верховнай Сэбиэтин бастакы ыңырыгын (1938 сыл бэс ыйын 26 күнэ) Бүлүүтээҕи быыбардыыр уокуругуттан дьокуутаат.

Үөдүгэй улууһун III Үөдүгэй нэһилиэгэр 1909 с. төрөөбүтэ.

«Арбанда» артыалыгар 1933 с. киирбитэ, сүөһү үлэтигэр сылдыбыта. Хойутуу Бүлүү куоратыгар көспүтэ уонна оройуоннай типографияҕа наборщигынан таһаарыылаахтык үлэлээбитэ.

Стахановка, Улуу Кыайыы мэтээлинэн уонна Саха АССР Верховнай Сэбиэтин Президиумун Бочуотунай грамотатынан наҕараадаламмыта.

Хаччагаева Марфа Никитична — 1937–1947 сс. Үөһээ Бүлүүтээҕи быыбардыыр уокуругуттан дьокутаат.

1909 с. III Үөдүгэй нэһилиэгэр төрөөбүтэ.

1931 сылтан ыанньыксыт, үүт-табаарынай пиэрмэ сэбиэ-диссэйэ, оройуон уонна нэһилиэк сэбиэттэрин дьокутааттара, нэһилиэк сэбиэтин исполкомун бэрэссэдээтэлэ.

«Саха АССР 15 сыла» знагынан наҕараадаламмыта.

Богданов Василий Ефремович — 1953–1963 сс., 1925 с. Сургуулука төрөөбүтэ.

Сэрии иннигэр аймактара Даниловтары батыһан, Үрэнгэ олохсуйбута. 1944 с. сэриигэ ыңгырыллыбыта уонна 1950 сылга диэри сулууспалаабыта. «Германияны кыайыы иһин» мэтээллээх. Кэлэн иһэн Бүлүү куоратыгар олохсуйбута уонна бастаан милииссийэҕэ үлэлээбитэ, онтон туттааччы буолбута. «Бүлүү куораты Баһылай туппута» диэн туттааччылар бэйэ-бэйэлэрин күлэллэрэ.

Ленин уонна «Бочуот Знага» уордьаннарынан наҕараадаламмыта, кэлин Аҕа дойдуну көмүскүүр сэрии II истиэпэннээх уордьанын ылбыта.

Икки төгүл Саха АССР Үрдүкү Сэбиэтин дьокутаатынан талыллыбыта, ССКП обкомун чилиэнэ буола сылдыбыта.

Бүлүү улуунун бочуоттаах олохтооҕо.

Трофимова Марфа Нестеровна — 1958–1963 сс. Ороһу быыбардыыр уокуругуттан дьокутаат, ыанньыксыт.

1926 с. Боотулууга төрөөбүтэ уонна сэрии сылларыгар сэттэ кылааһы онно бүтэрбитэ. Бүтэйдээххэ Трофимовтарга иитиллэ кэлбитэ уонна кинилэр ааттарын ылбыта.

1944 сылтан 1966 сылга диэри ыанньыксыттаабыта. 1985 сылга биир фуражнай ынахтан 2016 кг үүтү ыабыта уонна 10 ньирэйи группалаан ииппитэ.

1958 с. Саха АССР Үрдүкү Сэбиэтин дьокутаатынан талыллыбыта уонна Кырыкыйынан, Далырынан, Онхойунан сылдьан устурууктар-ыанньыксыттаан үлэтин уопутун тарҕаппыта.

Кэнники сылларга атыһытынан, дьыссаат завхонунан үлэлээбитэ, 1985 с. өлбүтэ.

Хогуров Николай Михайловичтыын ыал буолан биир кыыстаахтар. Зоя Николаевна Хогурова кэлин Михайлов Яков Кононовичтан Надежда диэн кыыстаммыта.

Егоров Александр Максимович — 1963–1968 сс. улахан Ленин аатынан холкуос (Хоро с., 9 нэһилиэк) бырабыланын бэрэссэдээтэлэ, ол иннигэр Дүлүкүгэ орто Ленин холкуос бэрэссэдээтэлэ этэ.

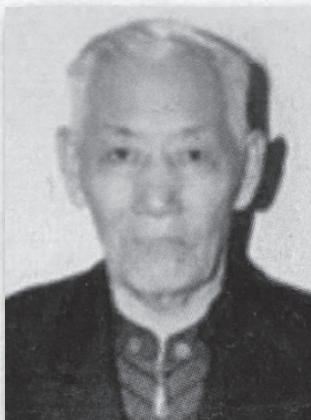

Хогурова Зоя Николаевна — 1971–1975 сс. Далырдааҕы быыбардыыр уокуруктан дьокутаат, ыанньыксыт.

1948 с. III Үөдүгэй нэһилиэгэр төрөөбүтэ.

Дүллүкүнэн, оройуон киининэн орто уопсай үөрэби ылбыта. Хомустаахха Түөкэйгэ ыанньыксыттаабыта. Бэтэринээр идэтин ылан, «Дүллүкү» сопхуоска идэтинэн үлэлээн барбыта уонна сэбиэккэ үйэ чиэппэрэ суруксуттаабыта. Билигин байыаннай учуоту ыытар.

Кэргэнэ Афанасьев Александр Ивановичтыын түөрт оҕоломмуттара: Николай, Анна, Александр, Зоя.

Струкин Дмитрий Васильевич — 1971–1975 сс. Бүлүүттэн дьокутаат, тутааччы.

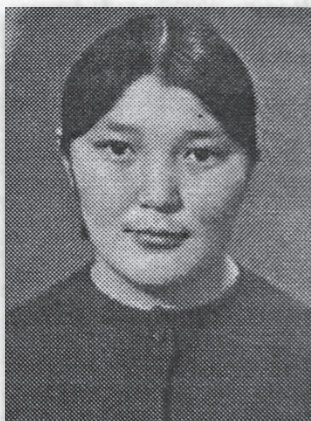
1927 с. Дүнгүрдээххэ төрөөбүтэ.

Оскуолаҕа үс сыл үөрэммитэ уонна холкуоска араас үлэҕэ сылдыбыта. Онтон сүгэ угун тутан, Көстөкүүн күөлүн, Таба Бэттиэмэтин, Этэрбэс хотоннорун тутуспута, орто Ленин аатынан холкуоска тутуу биригэдьиэрэ буолбута уонна дэриэбинэ санга тутууларын дьаһайан туттарбыта.

Японияны утары сэриигэ кыттыбыта.

1957 с. Бүлүүгэ киирэн олохсуйбута уонна куорат элбэх тутууларыгар кыттыбыта, Саха АССР Үрдүкү Сэбиэтин дьокутаатынан талыллыбыта, райсовет уопсай отделын сэбиэдиссэйинэн 15 сыл устата үлэлээбитэ.

Бочуоттаах сынньаланна олорор, тоҕус оҕону атаختарыгар туруорда.

Данилова Марфа Даниловна — 1975–1980 сс. Далырдааҕы быыбардыыр уокуруктан дьокутаат, ыанньыксыт.

1953 с. Дүллүкү нэһилиэгэр Даниловтарга кыра кыһынан төрүүр.

Дүллүкүнэн, Далырынан үөрэнэн орто үөрэхтэнэр уонна Хомустаах учаастагар 1972 с. ыанньыксытынан үлэлии тахсыбыта. Бастын ыанньыксыт үрдүк аатын ылар, икки тыһыынчалаах кирбииттэн түспэт.

1975 с. IX ыңгырылаах Саха АССР Үрдүкү Сэбиэтин дьокутаата буолар.

1984 с. СГУ саха тылын уонна литературатын салаатын бүтэрбитэ уонна Далыр орто оскуолатын учууталынан билингэ диэри үлэлиир. СӨ үөрэҕириитин туйгуна.

Донской Валерий Михайловичтыын үс оҕолоохтор, икки сиэннээхтэр.

Дойдукова Розалия Дмитриевна – 1980–1985 сс. Үөдүгэй быыбардыр уокурук, биригэдьиир.

1946 с. Хомустаахха Дойдукова Ульяна Ивановна дьиэ кэргэнигэр төрөөбүтэ.

Дүллүкү аҕыс кылаастаах оскуолатын бүтэрэн, Дьокуускайдааҕы тыа хаһаайыстыбатын техникумугар үөрэнэн, агроном идэтин ылбыта. Бастаан отделениеҕа агрономнаабыта, онтон Кэнттик нэһилиэгин сэбиэтин бэрэссэдээтэлинэн үлэлиир.

1975 с. Хомустаахха биригэдьиirinэн кэлэр, учаастак 1977–1978 сс. үүт ыаһыныгар, сүөһүнү төлөһүтүүгэ үрдүк көрдөрүүлэри ситиһэн, үйэ саас тухары Арассыыйа кыһыл Знамятынан наҕараадаланар. Биригэдьиир 1980–1985 сс. Х ыңгырыылаах Саха АССР Үрдүкү Сэбиэтин дьокутаатынан талыллар.

1983–1987 сс. Хабаровскайдааҕы Үрдүкү партийнай оскуолаҕа үөрэнэн үрдүк үөрэхтэнэр. «Дүллүкү» сопхуос парткомун сэкирэтээринэн үлэлиир.

Билигин Ньурбаҕа кыһын ааҕы кытта олорор.

Ильина-Дмитриева Анегина Егоровна Дүллүкүгэ 1943 с. төрөөбүтэ.

Нам, Үөһээ Бүлүү оскуолаларын бүтэрэн, Москватааҕы консерватория музыкальнай училищетын, онтон ити консерваторияны, салгыы ассистентураны бүтэрэр. Онтон бэттэх Суорун Омоллоон аатынан Саха судаарыстыбаннай музыкальнай-драматическай тыйаатырын солисткатынан үлэлиир, быһыгар ССРС Улахан тыйаатырыгар икки сыл стажировкаланар.

СӨ духуобунаска Академиятын дьингнээх чилиэнэ, профессор. М.И. Глинка аатынан РСФСР Судаарыстыбаннай бириэмийэтин лауреата, РСФСР, САССР үтүөлээх артыыската, РСФСР, онтон ССРС норуодунай артыыската.

ССРС Верховнай Сэбиэтин Саха АССР Х ыңгырыылаах Сойуус Сэбиэтин Ленинскэй быыбардыр уокуругуттан дьокутаата (киинэ Ньурба куората).

Норуот хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһиттэрэ

Иванов Сергей Константинович – баартыйа райкомун I сэкирэтээрэ, Үлэ Кыһыл Знамята уонна «Бочуот Знага» уордьаннардаах.

Павлов Михаил Григорьевич – сопхуос дириэктэрэ, райсовет хаачыстыбаҕа иниспиектэрэ.

Чуллургасов Григорий Алексеевич – холкуос бэрэссэдээтэлэ, ММП дириэктэрэ.

Алексеев Петр Семенович – сэбиэт бэрэссэдээтэлэ.

Иванов Николай Федотович – биригэдьиир.

Струкин Дмитрий Васильевич – туттааччы.

Руфов Николай Руфович – булчут.

Ан Иван Иванович – рабкооп бэрэссэдээтэлэ, нэһилиэк баһылыга, СӨ доруобуйатын харыстабылын уонна үөрэхтээһинин туйгуннара.

Нэһилиэк бочуоттаах олохтоохторо (киирбит сылларынан)

(1965 с. Алексеев П.С. олохтообута)

- 1965 с.** Харабаев Иван Егорович — бартыһаан, холкуоһу бастакы тэрийээччи.
Бойлохов Иван Федотович — бартыһаан, холкуос бэрэссэдээтэлэ.
- 1966 с.** Федоров Макар Иванович — бастакы хомсомуол, хомуньюус, арыы собуотун маастара, сэрии бэтэрээнэ.
Лаппарова Варвара Прокопьевна — ыанныксыт, Үлэ Кыһыл Знамята уордьаннаах.
- 1967 с.** Докорова Анастасия Спиридоновна — ыанныксыт.
Санникова Анна Пудовна — ыанныксыт, Саха сириҥ дьахталларын сийиэс-тэрин дэлэгээтэ.
- 1968 с.** Хаччагаева Марфа Никитична — бостуук, САССР Үрдүкү Сэбиэтин дьокутаата.
Михайлов Данил Николаевич — холкуос бэрэссэдээтэлэ, нэһилиэк XX үйэ-тинээҕи кийитэ.
- 1969 с.** Чуллургасов Григорий Алексеевич — холкуос бэрэссэдээтэлэ, Саха АССР норуот хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ.
Петров Сергей Петрович — бастакы тырахтарыыс.
- 1970 с.** Михайлов Петр Семенович — бастакы учуутал.
Иванов Николай Иванович — бастакы кинээс.
- 1971 с.** Федоров Роман Федорович — сэбиэт бастакы бэрэссэдээтэлэ.
Лебедин Иван Петрович — сахаҕа бастакы геолог.
- 1972 с.** Дойдуков Тимофей Иванович — бэтэринээр, оһуохайдыт.
Титаров Андрей Титович — бэтэринээр, СӨ Аан Дархан оһуохайдыта.
- 1973 с.** Александров Никита Семенович (Ынта) — олонхоһут.
Ильина Анна Ивановна — ыанныксыт, ыччат настаабынныыга, Үлэ Кыһыл Знамята уордьаннаах.
- 1974 с.** Бойлохов Николай Иванович — самодеятельнай композитор.
Санников Василий Иванович — БПУ преподавателэ, САССР култууратын үтүөлээх үлэһитэ.
- 1975 с.** Абрамов Алексей Федорович — биология билимин дуоктара, СӨ судаарыстыбаннай бириэмийэтин лауреата.
Софронов Егор Трофимович — физика-матымаатыка билимин хандьыдаата.
- 1976 с.** Анисимова Галина Михайловна — СӨ үөрэҕириитин үтүөлээх учуутала, РФ үөрэҕириитин туйгуна.
Николаев Прокопий Ионович — ветеринарнай билим хандьыдаата.
- 1977 с.** Алексеев Петр Семенович — сэбиэт бэрэссэдээтэлэ, САССР норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ, сэрии бэтэрээнэ.
Устинов Андрей Иванович — ССРС успуордун бастакы хандьыдаата.
- 1978 с.** Руфов Николай Руфович — булчут, СӨ тыатын хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ.
Петров Иван Семенович — булчут, «Бочуот Знага» уордьаннаах.
- 1979 с.** Иванов Николай Федотович — биригэдьиир, СӨ норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ.
Афанасьев Петр Егорович — мэхээнник, сэрии бэтэрээнэ.
- 1980 с.** Михайлов Василий Афанасьевич — геология-минералогия билимин хандьыдаата, Бүлүү сүннүүн сириҥ баайын үөрэппитэ.
Софронов Серафим Трофимович — физика-матымаатыка билимин хандьыдаата.
- 1981 с.** Струкин Алексей Алексеевич — партийнай пропагандист,
Афанасьев Петр Пудович — 50-ча сыл буғаалтырынан үлэлээбитэ.

- 1982 с.** Софронов Василий Трофимович – учуутал.
Борисов Иван Васильевич – сурунальыс, СӨ култууратын үтүөлээх үлэһитэ.
- 1983 с.** Никифоров Павел Афанасьевич – отделение управляющей.
Оконосов Дмитрий Кириллович – тутуу прораба.
- 1984 с.** Васильев Захар Михайлович – САССР борокуруора.
Семенова Степанида Ивановна – атыһыт, СӨ эргинин үтүөлээх үлэһитэ.
- 1985 с.** Петров Кирилл Сергеевич – ССРС култууратын туйгуна.
Прокопьева Наталья Андреевна – учуутал, мэтээллээх.
- 1986 с.** Кан Михаил Бигович – суоппар.
Кононова Анна Федоровна – биэлсэр, сэбиэт бэрэссэдээтэлэ.
- 1987 с.** Трофимова Варвара Филипповна – зоотехник, мэтээллээх.
Прокопьев Николай Захарович – кыыл иитээччи.
- 1988 с.** Николаев Алексей Игнатъевич – суоппар, отчут.
Анисимов Павел Иванович – тырахтарыыс, «Бочуот Знага» уордьан хаһаайына.
- 1989 с.** Лебедкин Василий Гаврильевич – СӨ үтүөлээх сылгыһыта.
Тарасов Тарас Кириллович – тимир ууһа, сэрии бэтэрээнэ.
- 1990 с.** Константинов Григорий Иванович – тутуучу, сэрии бэтэрээнэ.
Павлов Михаил Григорьевич – ММП дириэктэрэ, САССР норуотун хаһаайыс-тыбатын үтүөлээх үлэһитэ.
- 1991 с.** Егоров Александр Максимович – улахан холкуос бэрэссэдээтэлэ.
Филиппов Сидор Афанасьевич – сопхуос дириэктэрэ.
- 1992 с.** Спиридонова Анна Григорьевна – бастакы Дьоруой ийэ.
Ан Тэ-эн (Уйбаан) – озуруот биригэдьиэрэ.
- 1993 с.** Дмитриева Анфиса Михайловна – ыанньыксыт, ыччат настаабынныга.
Дмитриев Николай Захарович – сопхуос дириэктэрэ, СӨ норуотун хаһаайыс-тыбатын үтүөлээх үлэһитэ.
- 1994 с.** Трофимова Марфа Нестеровна – ыанньыксыт, САССР Үрдүкү Сэбиэтин дьокутаата.
Иванов Сергей Константинович – ММП дириэктэрэ, САССР норуот хаһаайыс-тыбатын үтүөлээх үлэһитэ, сэрии бэтэрээнэ.
- 2010 с.** Алексеева Мария Ивановна – бибилиотэтиэкэр, Дьоруой ийэ.
Докторов Виктор Евдокимович – сопхуос нормировщица.
Евдокимова Елена Федоровна – сэбиэт сэкирэтээрэ.
Егоров Михаил Михайлович – атыһыт.
Елисеева Екатерина Ионовна – атын-эргин үлэһитэ.
Иванова Мария Федотовна – ыанньыксыт.
Ильина Мария Егоровна – ыанньыксыт.
Михайлова Татьяна Васильевна – бостуук.
Никифорова Матрена Павловна – медсестра.
Тарасова Мария Сергеевна – остуорас, Дьоруой ийэ.
Ульянова Мария Моисеевна – биэлсэр.
Федоров Василий Титович – тырахтарыыс.
Федотова Павла Семеновна – сүөһү үлэһитэ.
Феофанова Евдокия Семеновна – медсестра.
Харабаев Апрель Иванович – милииссийэ начаалынныга.
- 2011 с.** Афанасьев Эдуард Владимирович – атыһыт.
Афанасьева Клара Капитоновна – интэринээт сэбиэдиссэйэ.
Васильева Валерия Васильевна – учуутал.
Васильева Евдокия Ивановна – «Быйан» чааһынай тэрилтэ агронома.
Гурьева Наталья Филипповна – дьаһалта үбүн салаатын начаалынныга.
Докторов Василий Данилович – эргимсик.

- Егоров Михаил Васильевич — булчут
 Егорова Валентина Ивановна — учуутал.
 Иванова Анастасия Михайловна — окусуорка.
 Ильина Варвара Петровна — биэкэр, Дьоруой ийэ.
 Михайлова Татьяна Елисеевна — дьыссаат сэбиэдиссэйэ.
 Поскачин Владимир Семенович — улуус баһылыга.
 Саввинова Людмила Никитична — учуутал.
 Санников Иннокентий Алексеевич — нэһилиэк баһылыга.
 Санникова Антонина Романовна — бибилэтиэкэр.
 Санникова Вера Семеновна — сэбиэт кылаабынай буҕаалтыра.
 Семенов Иннокентий Семенович — тырахтарыыс.
 Степанова Галия Минхаировна — биэлсэр.
 Тарасов Михаил Иванович — ОДьКХ маастара.
 Тимофеев Валерий Семенович — суоппар.
 Тимофеева Анастасия Елисеевна — агроном.
 Федоров Анатолий Макарович — учуутал, Дьокуускай.
 Федоров Василий Дмитриевич — биригэдьиір.
 Федотов Григорий Михайлович — суруналыыс, Муома.
 Христофорова Валентина Ивановна — кулууп сэбиэдиссэйэ, Ньурба.
 Чомчоева Марфа Игнатъевна — буҕаалтыр.
 Яковлева Татьяна Владимировна — балыыһа завхоһа.
- 2014 с.** Ан Татьяна Петровна — учуутал.
 Докторова Мария Никитична — дьыссаат пуобара.
 Егоров Степан Васильевич — отделение зоотехнига.
 Егорова Елизавета Семеновна — СДК дириэктэрэ.
 Егорова Мария Алексеевна — ньирэй көрөөччү.
 Константинова Анастасия Максимовна — СДК хуруга.
 Никифорова Евдокия Павловна — ньирэй көрөөччү.
 Санникова Мария Алексеевна — интэринээт ньээнкэтэ.
 Тимофеева Клара Даниловна — АТС тиэхинньигэ.
 Томская Мария Петровна — учуутал.
 Чукрова Галина Алексеевна — учуутал.
- 2015 с.** Елисеев Василий Васильевич — оробуочай.
 Кононова Галина Адамовна — быраас.
 Дорофеева Валентина Тарасовна — быраас.
 Гаврильев Дмитрий Макарович — улуус сэбиэтин дьокуутаата.
- 2016 с.** Гаврильева Карпиена Илларионовна — дьыссаат иитээччитэ.
 Никифорова Люция Иннокентьевна — дьыссаат ньээнкэтэ.
- 2017 с.** Бочетов Михаил Николаевич — СӨ тустууга маастара.
 Иванова Екатерина Михайловна — учуутал.
 Семенов Захар Трофимович — пилорамщик.
 Чоросова Оксана Николаевна — балыыһа медсестрата.
- 2018 с.** Николаев Владимир Николаевич — учуутал.
 Лазарева Мария Семеновна — учуутал.
 Николаева Светлана Александровна — учуутал.
- 2019 с.** Ильина Марианна Яковлевна — спортзал тириэньэрэ.
 Чоросов Михаил Гаврильевич — СДК дириэктэрэ.
 Ксенофонтова Валентина Ильинична — үлэ бэтэрээнэ.
- 2020 с.** Васильева Розалия Васильевна — ветеринарнай биэлсэр.
 Чомчоев Василий Игнатъевич — тырахтарыыс.

Билим сайдарыгар кылааттарын киллэрбиттэрэ

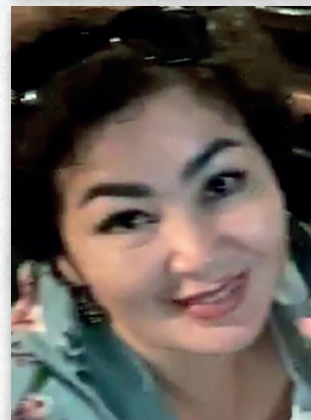
Абрамов Алексей Федорович — биология билимин дуоктара.
 Софронов Егор Трофимович — матымаатыка билимин хандьыдаата.
 Николаев Прокопий Ионович — ветеринарнай билим хандьыдаата.
 Михайлов Василий Афанасьевич — геолого-минералогическай билим хандьыдаата.
 Софронов Серафим Трофимович — матымаатыка билимин хандьыдаата.

Михайлова Мария Даниловна — педагогическай билим хандьыдаата.

Федоров Андрей Николаевич бииргэ төрөөбүт балта, ыалга иитилибитэ, учуутал идэлээх, икки улахан кинигэлээх, ол иһигэр Улуу Кыайыы 75 сылыгар аналлаах сэрии хонуутугар дьоруойдуу охтубут, сэрииттэн тыыннаах кэлбит, үлэ боруонун кыттыылаахтарын оройуон-улуус бары дьонун туһунан суруй-бута.

Павлова Арзулана Акрамовна — юридическай билим хандьыдаата. Томская Светлана Петровна улахан кыыһа, ХИФУ ыстаарсай преподавателэ.

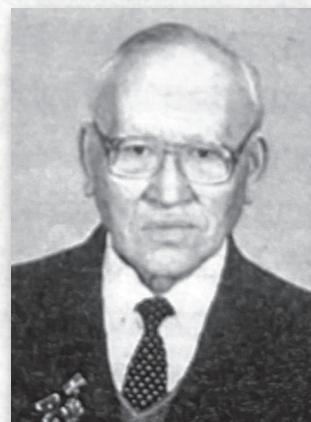

Абрамов Алексей Федорович III Үөдүгэй нэһилиэтин Арбандатыгар Арыылаах диэн кыра алааһыгар 1929 сыл от ыйын 5 күнүгэр дьадангы ыалга төрөөбүтэ.

1943 с. Далыр сэттэ кылаастаах оскуолатын бүтэрбитэ уонна Сталин аатынан холкуоска хонуу биригэдьиirinэн үлэлээн барбыта. Хомсомуол ячейкатын сэкирэтээринэн талыллан, эдэр дьону көбүлүүр кыаға арыллыбыта. Икки сыл үөрэнэн, Үөһэ Бүлүү орто оскуолатын 1951 с. 22 сааһыгар бүтэрбитэ, үргүлдү Омскайдаагы ветеринарнай үнүстүтүүккэ үөрэххэ киирбитэ, үөрэбин 1957 с. туйгуннук бүтэрэр.

Дойдугар кэлэн, Ленин аатынан холкуоска бастаан зоотехнигынан, кэлин солбуйааччы бэрэссэдээтэлинэн үлэлиир. Ити сағана ньирэйи бөлөбүнэн эмтэрии, хозрасчет, үлэни харчынан төлөөһүн курдук саҥа ньымалар киирбиттэрэ, сибиинньэ уонна кыыл иитиитин улахан пиэрмэлэрин тэрийиигэ быһаччы кыттыбыта. Аспирантураҕа үөрэнэр кэмигэр маннаагы кыылы иитэр пиэрмэҕэ уопуттарын онорбута.

Аспирантураны Москваҕа 1961 с. бүтэрбитэ уонна биология билимин хандьыдаата,

1992 с. «Саха сылгыта» тиэмэҕэ биология билимин дуоктара буолбута. 2001 сылга СӨ судаарыстыбаннай бириэмийэтинэн бэлиэтэммитэ. 1995 с. СӨ наукатын үтүөлээх диэ-йэтэлэ үрдүк аат ингэриллибитэ, хас да Академиялар академиктара, профессор, «Бочуот Знага» уордьан кавалера.

Кэргэнэ Жанна Альтеровна сэллиги эмиир үнүстүтүүккэ үлэлээбитэ. Билигин Новосибирскаяга олорор. Икки кыыстара эмиэ учуонайдар.

Дүллүкүгэ төрөөбүт дьон оҕолоро

Петрова-Карадчина Пальмира Георгиевна — мэдиссиинэ билимин дуоктара, академик, мединститут ректора.

Аҕата Георгий Титович Хомустаахха төрөөбүтэ, кэргэнэ Ксения Григорьевнаны кытта манна биэлсэрдээбиттэрэ.

Михайлов Виктор Данилович — бөлүһүөпүйэ билимин дуоктара, академик, СГУ кафедратын сэбиэдиссэйэ, аҕата Данил Николаевич төрүт Дүллүкү киһитэ, холкуос бэрэссэдээтэлэ, ийэтэ Павла Федотовна — учуутал, Саха Төрүт сокуонун бары-лын суруйсубута.

Егоров Иван Егорович — матымаатыка билимин дуоктара, академик, СӨ билимнэ уонна профессиональнай үөрэхтээһин-нэ миниистирин бастакы солбуйааччыта этэ.

Сибээһик аймаҕын кытта (Дүллүкү) сибээстээх Кырыкый ки-һитэ. Саха сиригэр интэриниэти киллэри иһин «Хотугу сулус» уордьанынан наҕараадаламмыта.

Павлов Николай Николаевич-Халан – Санникова Елизавета Алексеевна оҗото, Хороҗо төрөөбүтэ.

Мэдиссиинэ билимин хандьыдаата, «Бикипидьийэ» сахалы салаатын тэрийээччитэ уонна салайааччыта. А.Е. Кулаковскай аатынан СӨ Судаарыстыбаннай бириэмийэтин лауреата.

Болтокова Дария Леонтьевна – устуоруйа билимин дуоктара, ХИФУ ыстаарсай преподавателэ.

Дүллүкүгэ үлэлээбит, үөрэммит дьон

Габышева Феодосия Васильевна – педагогическай билим дуоктара. Дүллүкүгэ пионер баһаатайынан үлэлээбитэ.

СӨ үөрэҕин миниистиринэн үлэлээбитэ.

Билигин СӨ судаарыстыбаннай мунһабын (Ил Түмэн) норуодунай дьокутаата.

Иванов Василий Алексеевич – техническэй билим дуоктара. Аҕата Алексей Семенович Дүллүкү оскуолатыгар дириэктэрдир, ийэтэ Мария Петровна учууталлыыр кэмнэригэр оскуолаҕа үөрэммитэ.

Үрдүк үөрэх уонна билим бастыгнара

Софронов Егор Трофимович — СӨ үрдүк үөрэбин үтүөлээх үлэһитэ.
Докторова Тамара Иннокентьевна — СӨ үрдүк үөрэбин туйгуна.

Софронов Егор Трофимович 1931 с. Дүллүкүгэ төрөөбүтэ. Сэттэ кылааһы бүтэрэн, Бүлүү училищетыгар үөрэммитэ. Сургуулукка, Боотулууга учууталлаабыта. Дьокуускайдаагы педагогической институтка үөрэнэ киирэр, үчүгэй үөрэбин иһин салгыы Ленинградтаагы университетка үөрэнэ барар. Үөрэбин бүтэрээт, салгыы аспирантураҕа киирэр уонна 1965 с. физика-матымаатыка билимин хандьыдаата буолар. Онтон бэт-тэх СГУ преподавателынан ситиһиилээхтик үлэлиир. Факультет декана, профессора. Элбэх киһини аспирантураҕа бэлэмнээн ыппыта, кэлин элбэх хандьыдааттар, дуоктардар иитиллэн табыстылар.

Кэргэнэ Раиса Алексеевна Лаппарова — доруобуйа харыстабылын үлэтин бэтэрээнэ, эмиэ Дүллүкүттэн төрүттээх.

Норуот үөрэҕириитин үтүөлээх үлэһиттэрэ, туйгуннара

Лебедкин Михаил Алексеевич — Узбекскай ССР үтүөлээх учуутала.
Анисимова Галина Михайловна — РСФСР үөрэҕириитин туйгуна, Саха АССР үтүөлээх учуутала. Дьокуускай.
Быччаева Варвара Афанасьевна — РСФСР үөрэҕириитин туйгуна. Үөһээ Бүлүү.
Ан Василий Иванович — РСФСР үөрэҕириитин туйгуна.
Ан Татьяна Петровна — РФ үөрэҕириитин туйгуна.
Борисова Светлана Петровна — РФ үөрэҕириитин туйгуна. Хоро.
Герасимов Тусах Иванович — РСФСР үөрэҕириитин туйгуна. Далыр.
Иванов Александр Григорьевич — РФ үөрэҕириитин туйгуна.
Прокопьева Мария Степановна — РСФСР үөрэҕириитин туйгуна. Абый.
Николаев Владимир Николаевич — СӨ үтүөлээх учуутала.
Петрова Платонида Семеновна — РФ үөрэҕириитин туйгуна.
Прокопьева Наталья Андреевна — «Үлэбэ килбиэнин иһин» мэтээллээх.
Семенов Михаил Никитич — «Үлэбэ килбиэнин иһин» мэтээллээх.
Томская Мария Петровна — РСФСР үөрэҕириитин туйгуна.
Михайлов Василий Афанасьевич — СӨ үөрэбин туйгуна. Таатта.
Феофанова Светлана Степановна — РФ үөрэбин туйгуна. Хоро.
Гаврильева Елизавета Дмитриевна — СӨ үтүөлээх учуутала. Далыр.
Лаппаров Григорий Алексеевич — САСР туйгуна. Дьаангы.
Санникова Елизавета Алексеевна — СӨ үөрэбин туйгуна. Хоро.
Васильева Валерия Васильевна — СӨ үөрэбин туйгуна.
Егорова Валентина Ивановна — СӨ үөрэбин туйгуна.
Саввинова Людмила Никитична — СӨ үөрэбин туйгуна.
Михайлова Татьяна Елисеевна — РФ Уопсай үөрэхтээһинин бочуоттаах үлэһитэ. Үөһээ Бүлүү.
Васильева Люция Сергеевна — СӨ үөрэбин туйгуна. Дьокуускай.
Афанасьева Татьяна Петровна — СӨ үөрэбин туйгуна.
Иванова Галина Васильевна — СӨ үөрэбин туйгуна.

Чомчоева Клара Васильевна – СӨ үөрэҕин туйгуна.
 Лазарева Мария Семеновна – СӨ үөрэҕин туйгуна.
 Иванова Валентина Захаровна – СӨ үөрэҕин туйгуна.
 Чукрова Галина Алексеевна – СӨ үөрэҕин туйгуна. Уус-Алдан.
 Донская Марфа Даниловна – СӨ үөрэҕин туйгуна. Далыр.
 Николаева Светлана Александровна – СӨ үөрэҕин туйгуна.
 Тимофеева Татьяна Михайловна – СӨ үөрэҕин туйгуна.
 Иванова Татьяна Алексеевна – РФ үөрэҕириитин туйгуна. Москва.
 Узнаева Марфа Револьевна – СӨ үөрэҕин туйгуна. Дьокуускай.
 Константинова Ульяна Кирилловна – СӨ үөрэҕин туйгуна. Бүлүү к.

Анисимова Галина Михайловна 1931 сыл ыам ыйын 22 күнүгэр Хомустаахха төрөөбүтэ. Ол сағана аҕата Анисимов Михаил Ильич (Хоноһо) Лебединнэргэ күтүөт буолан, атыһыттыыр этэ.

Дүллүкүгэ үөрэнэн 6-с кылааһы бүтэрэн, Үөһээ Бүлүүгэ салгыы үөрэнэн орто үөрэхтэммитэ. Үргүлдү 1952 с. Дьокуускайдаағы учууталлары бэлэмниир үнүстүтүүккэ киирбитэ уонна 1956 с. географ идэтин ылбыта.

Дүллүкүгэ кэлэн учууталлаан барбыта, быһыгар пионердарга баһаатайдабыта. Онтон түөрт сыл оскуола дириэктэринэн айымныһылаахтык үлэлээбитэ. Ол сағана хомсомуол-пионер үлэтэ, уус-уран самодеятельность, туризм мунутуурдук сайдыбыттара. 1963 сылга үһүн оскуола үлэҕэ киирбитэ.

1964–1968 сс. Үөһээ Бүлүү РОНО-тун методкабинетын, 1969–1973 сс. Абыйга эмиэ методкабинет сэбиэдиссэйинэн үлэлээбитэ. 1973–1988 сс. Саха АССР үөрэҕириитин министиэристибэтин ыччат кизһээнни оскуолаларын иниспиэктэринэн үлэлээбитэ.

Кини СӨ оскуолаларын үтүөлээх учуутала, РСФСР үөрэҕириитин туйгуна, тыыл, үлэ бэтэрээнэ. Оскуолаҕа үөрэнэ сылдьан, сэрии кэмигэр «Килбиэннээх үлэтин иһин» мэтээллээх (1947 с.).

Юристар, милииссийэ үлэһиттэрэ

Васильев Захар Михайлович – полковник, Саха АССР борокуруатууратын салаатын начаалынньыга, САССР үтүөлээх юриһа.

Тимофеева Мария Захаровна – подполковник, силиэдэбэтэл.

Михайлов Данил Семенович – подполковник, САССР Үрдүкү суутун судьуйата.

Харабаев Апрель Иванович – мойуор, милииссийэ салаатын начаалынньыга.

Иннокентьев Павел Васильевич – мойуор, милииссийэ салаатын начаалынньыга.

Петров Егор Иванович – мойуор, оройуон борокуруора.

Ким Николай Хаирич – судьуйа.

Николаев Егор Николаевич – судьуйа.

Руфов Валерий Николаевич – мойуор, уголовнай розыск начаалынньыга.

Васильев Захар Михайлович 1933 сыл бэс ыйын 15 күнүгэр уруккунан Аһыкай нэһилиэгэр дьадангы ыалга төрүүр.

Биир ыйыгар уол ийэтэ, Бүтүккээн кыыһа, бэйэтин дьонугар ииттэрэ биэрэр. Онон Захар оҕотук сааһа III Үөдүгэй нэһилиэгин Иэһэрдээхтээби учаастагын Тьымпы күөлүн сиригэр-уотугар ааспыта. Онтон Онхойунан, Далырынан, Бүлүүнэн үөрэнэн орто үөрэхтэммитэ.

1955 с. Свердловскайдаағы юридическай үнүстүтүүккэ үөрэххэ киирбитэ. Үөрэбин туйгуннук бүтэрэн, Төмтөөнүнэн, Орджоникидзевскай оройуоннарга борокуруордаабыта, онтон салгыы Дьокуускайга киирэн киин аппараакка араас дуоһунастарга эриллибитэ. Ордук оһуобай суолталаах улахан дьыалалары силиэстийэлиир, кэлин силиэстийэ управлениетын борокуруорунан үлэлиир.

Захар Михайлович эдэр сылдьан, орто уонна ыраах дистанцияга атабынан быһыйа, итиэннэ хайыһарынан дьарыктанара. Хайыһарга ССРС успуордун маастара буолбута. Үлэлиир бириэмэтигэр саахыматынан дьарыктанан, ССРС успуордун маастарыгар хандьыдаат нуорматын толорбута.

Кэргэнэ, Дора Егоровна, тыл билимин дуоктара, үс оҕолоохтор.

Култуура эйгэтигэр киэнник биллэр үлэһиттэр

Габышев Александр Алексеевич — САССР үтүөлээх артыыһа, тыйаатыр дириэктэрэ.

Ильина Анегина Егоровна — ССРС норуодунай артыыската.

Михайлов Никон Семенович — САССР култууратын үтүөлээх үлэһитэ.

Бойлохов Николай Иванович — САССР култууратын үтүөлээх үлэһитэ.

Санников Василий Иванович — САССР култууратын үтүөлээх үлэһитэ.

Петров Кирилл Сергеевич — ССРС култууратын туйгуна.

Иванов Иван Елисеевич — ССРС култууратын туйгуна.

Бугулова Саргылана Даниловна — СӨ үтүөлээх артыыската.

Соколова-Васильева Маргарита Алексеевна — СӨ култууратын үтүөлээх үлэһитэ, Бүлүү куоратын тыйаатырын режиссера.

Семенов Петр Петрович — саха үнүстүрүмүөннэрин онорон тарҕатааччы, СӨ култууратын үтүөлээх үлэһитэ.

Феофанова Надежда Константиновна — хореограф.

Тимофеев Михаил Михайлович — Мииринэй, Москва куораттар ырыаһытара.

Култуура туйгуннара

Ефимов Василий Васильевич — Саха АССР култууратын туйгуна.

Христофорова Валентина Ивановна — Саха Өрөспүүбүлүкэтин култууратын туйгуна.

Петрова Наталья Кирилловна — Саха Өрөспүүбүлүкэтин култууратын туйгуна.

Абрахова Виктория Николаевна — Саха Өрөспүүбүлүкэтин култууратын туйгуна.

Чоросов Михаил Гаврильевич — Саха Өрөспүүбүлүкэтин култууратын туйгуна.

Федоров Василий Дмитриевич — Саха Өрөспүүбүлүкэтин култууратын туйгуна.

Иванов Спартак Романович — Саха Өрөспүүбүлүкэтин култууратын туйгуна.

Аталларов Василий Васильевич Дүллүкүгэ төрөөбүтэ.

Орто оскуоланы онно бүтэрбитэ. Орто анал үөрэби ылан, Муомаҕа барбыта уонна оскуолаҕа учууталлаан барбыта.

Үөһээ Бүлүү кыһа Егорова Антонина Александровналыын ыал буолбута.

Куоракка киирэн Үөрэх министиэристибэтигэр отдел начаалынньыгынан үлэлээбитэ. Дүллүкү нэһилиэтин баһылыга буола сылдыбыта.

Ыллырын сөбүлүүр, көрсүһүү буолла да, гитаратын туппунан сылдыар, Дүллүкү дьоно-сэргэтэ төлөпүнүнэн кини ырыатынан утуйар-уһуктар буоллулар.

Айар талааннаах суруйааччылар, суруналыыстар

Габышев Николай Алексеевич — РСФСР, САССР култуураларын үтүөлээх үлэһитэ.

Базаров Семен Степанович — хас да хаһыаттар эрдээктэрдэрэ.

Николаев Владимир Тимофеевич — тылбаасчыт.

Борисов Иван Васильевич — СӨ култууратын үтүөлээх үлэһитэ.

Алексеев Василий Андреевич — лирик-бэйиэт.

Петров-Лосотов Владимир Семенович — фольклорист.

Федотов Григорий Михайлович — фольклорист, хаһыат эрдээктэрэ.

Феофанова-Федорова Индиана Васильевна — хас да хоһоон кинигэлээх.

Борисов Иван Васильевич Хангырында күөлгэ ыалга бастаабыт оҕоннон 1939 с. төрөөбүтэ, сэттэ кылааһы бүтэрэн баран, 3,5 сыл Сэбиэскэй Аармыйаҕа сулууспалаабыта. Дьокуускайга кэлэн, 13 сыл сибээс лиинийэтигэр үлэлээбитэ. Кэтэхтэн үрдүк үөрэби бүтэрэн, «Саха госуниверситета» хаһыакка эрдээктэрдээбитэ, тэлэбиидэнньэ «Пропаганда» политической эрдээксийэтигэр үлэлээбитэ.

1964 сылтан Суруналыыстар сойуустарыгар эппиэттиир сэкирэтээринэн, 2001 сылтан ити сойуус бырабылыанньатын бэрэссэдээтэлинэн талыллан ситиһиилээхтик үлэлиир.

СӨ култууратын үтүөлээх үлэһитэ, кэргэннээх, икки оҕолоох, Дьокуускайга олорор, куруук дойдутугар бара сылдыар.

Федотов Григорий Михайлович 1945 с. Дэди сиригэр төрөөбүтэ, Дүллүкү оскуолатын бүтэрэн, Бүлүү училищетыгар үөрэммитэ. Анабыл быһыытынан Муома оройуонугар учууталлаабыта, кэргэннэммитэ (Мария Прокопьевна-Нулгынэт, суруйааччы). Кэнники суруналыыс идэтин ылан, хаһыат эрдээктэринэн таһаарылаахтык үлэлээбитэ. Александров Н.С.-Ынта Микиитэ «Көр Буурай бухатыыр» олонхотун булан бэчээттэтэн турар, икки туомнаах хоту дойдулар фольклордарын кинигэтин таһаартарбыта.

Физкультура уонна успуорт үтүөлээх үлэһиттэрэ

Устинов Андрей Иванович — САССР физической култууратын үтүөлээх үлэһитэ.

Доруобуйа харыстабылын туйгуннара

Лаппаров Григорий Иванович — биэлсэр, 1942–1944 сс. оройуон доруобуйатын харыстабылын салаатын сэбиэдиссэйэ.

Васильева Мария Тимофеевна — Саха АССР үтүөлээх бырааһа.

Дорофеева Валентина Тарасовна — СӨ үтүөлээх бырааһа. Далыр.

Семенова Татьяна Николаевна — СӨ доруобуйатын харыстабылын туйгуна.

Федорова Валентина Спиридоновна — СӨ доруобуйатын харыстабылын туйгуна. Далыр.

Павлов Николай Николаевич — мэдиссиинэ билимин хандьыдаата.

Дмитриева Зоя Ефимовна — СӨ доруобуйатын харыстабылын туйгуна.

Федорова Сахая Анатольевна — СӨ доруобуйатын харыстабылын туйгуна.

Степанова Галия Минхаировна — СӨ доруобуйатын харыстабылын туйгуна.

Лебедкина Людмила Степановна — СӨ доруобуйатын харыстабылын туйгуна.

Эргин үлэтин чулуулар

Лаппарова Мария Алексеевна — ССРС эргинин туйгуна.

Ан Иван Иванович — ССРС эргинин туйгуна.

Семенова Степанида Ивановна — Саха АССР эргинин үтүөлээх үлэһитэ.

Ильина Варвара Петровна — СӨ эргинин туйгуна.

Васильева Фаина Филипповна — РФ уонна СӨ эргинин туйгуна.

Федорова Матрена Егоровна — СӨ эргинин туйгуна.

Үлэ араас салаатын туйгуннара

Куприянова Вера Никоновна — СӨ архыыбын дьыалатын туйгуна.

Кузьмин Альберт Никонович — САССР ветеринарнай сулууспатын туйгуна.

Гаврильева Валентина Степановна — РФ госсулууспатын туйгуна.

Никифорова Валентина Ивановна — СӨ үбүн-аһын туйгуна.

Павлов Георгий Михайлович — СӨ олох-дьаһах хаһаайыстыбатын туйгуна.

Перевалов Вячеслав Иванович — СӨ суолун-иһин туйгуна.

Кан Клавдий Михайлович — СӨ суолун-иһин туйгуна.

Михайлова Татьяна Елисеевна — СӨ госсулууспатын туйгуна.

Тимофеев Эдуард Аркадьевич — РФ бочуоттаах тутууччыта.

Афанасьев Юрий Петрович — СӨ тыатын хаһаайыстыбатын туйгуна.

Руфова Анна Николаевна — СӨ тыатын хаһаайыстыбатын туйгуна.

Уордьанынан, мэтээлинэн наҕараадаламмыт бастын үлэһиттэр

Богданов Василий Ефремович — тутууччы, В.И. Ленин уордьана. Бүлүү.

Лаппарова Варвара Прокопьевна — ыанныксыт, Үлэ Кыһыл Знамята уордьан, «Үлэбэ килбиэнин иһин» мэтээл.

Иванов Сергей Константинович — райком сэкирэтээрэ, Үлэ Кыһыл Знамята уонна «Бочуот Знага» уордьаннар.

Ильина Анна Ивановна — ыанныксыт, Үлэ Кыһыл Знамята уордьан.

Варфоломеева Агафья Никифоровна – «Бочуот Знага» уордьан. Ороһу.
 Прокопьева Наталья Андреевна – учуутал, «Үлэбэ килбиэнин иһин» мэтээл.
 Семенов Михаил Никитич – учуутал, «Үлэбэ килбиэнин иһин» мэтээл.
 Федорова Марина Дмитриевна – ньирэй көрөөччү, III истиэпэннээх Үлэ Албан Аата уордьан.

Петров Иван Семенович – булчут, «Бочуот Знага» уордьан.
 Анисимов Павел Иванович – механизатор, «Бочуот Знага» уордьан.
 Иванов Иван Федотович – ыанньыксыт, «Үлэбэ килбиэнин иһин» мэтээл.
 Константинов Николай Степанович – авиатор, «Үлэбэ килбиэнин иһин» мэтээл.
 Трофимова Варвара Филипповна – зоотехник, «Үлэбэ килбиэнин иһин» мэтээл.
 Николаев Владимир Николаевич – учуутал, «Үлэбэ килбиэнин иһин» мэтээл.

Үлэ чулуулар

Лебедкин Иван Петрович – Саха сириҥ бастакы үөрэхтээх геолога.
 Чуллургасов Григорий Алексеевич – холкуос бэрэссэдээтэлэ, Саха АССР норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ, сэрии бэтэрээнэ.

Алексеев Петр Семенович – сэбиэт бэрэссэдээтэлэ, Саха АССР норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ, сэрии инбэлиитэ.

Струкин Дмитрий Васильевич – туттааччы, САСАР норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ, САСАР Үрдүкү Сэбиэтин дьокуутаата, сэрии бэтэрээнэ.

Павлов Михаил Григорьевич – сопхуос дириэктэрэ, САСАР норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ, «Бочуот Знага» уордьан.

Иванов Сергей Константинович – райком сэкирэтээрэ, САСАР норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ, «Бочуот Знага» уордьан.

Иванов Николай Федотович – биригэдьиир, САСАР норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ, «Үлэбэ килбиэнин иһин» мэтээл.

Руфов Николай Руфович – булчут, САСАР тыатын хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ.

Лебедкин Василий Гаврильевич – САСАР үтүөлээх сылгыһыта.

Семенова Степанида Ивановна – атыһыт, САСАР эргиэнин үтүөлээх үлэһитэ.

Ан Иван Иванович – нэһилиэк баһылыга, СӨ норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ, ССРС эргиэнин туйгуна, СӨ үөрэҕин уонна доруобуйатын харыстабылын туйгуна.

Васильева-Холтосунова Евдокия Ивановна – СӨ үтүөлээх агронома.

Дорофеев Петр Николаевич – СӨ ОДьКХ бочуоттаах үлэһитэ.

Тарасов Михаил Иванович – СӨ ОДьКХ бочуоттаах үлэһитэ.

Лебедкин Иван Петрович 1906 сыл муус устар 11 күнүгэр Хомустаахха төрөөбүтэ.

Аҕата Петр Афанасьевич-Улахан Ырыа Чыычаах, кэргэнэ Варвара Ильинична. Кинилэр үс оҕоломмуттара: Петр, Иван, Анна.

Иван Петрович 15 сааһыгар хомсомуолга кирибитэ. 1922 с. Бүлүү куоратын үрүн бандьыттартан көмүскэспитэ, ЧОН этэрээтигэр кириэн икки сылы быһа сэриилэспитэ.

1924–1925 сс. Дьокуускайдаағы национальной ротаҕа политруктаабыта, 1925–1926 сс. Алданна хомсомуол сэкирэтээринэн үлэлээбитэ.

1926–1927 сс. – куорат горкомун сэкирэтээрэ, обком тэрийэр отделын сэбиэдиссэйэ.

Ньурба Антоновкатыттан нуучча кыһын Нечаева Ирина Федотовнаны кэргэн ылбыта, Нелли диэн кыыстаммыттара. Нелли оҕото билигин Санкт-Петербурга олорор.

1931 с. Москватааҕы Хайа акадьамыйатын бүтэрэн, геологической этэрээти салайан, Алданга кыһыл көмүстээх сири арыыйбыта, флогопит эрэ буолбакка, мусковит сүлүүдэ баар буолуохтааҕын сэрэйбитэ. Сибиир хотугулуу-илинни өттүн сиртэн хостонор баайын үөрэтиигэ аналлаах монографияны суруйбута. 1938 сылга диэри «Якутзолото» трест кылаабынай инженеринэн үлэлээбитэ. Ю.А. Билибин мэктиэлээһининэн ол саҕанааҕы сэбиэскэй Россия ыарахан бырамыысыланнаһын миниистирэ Л.М. Каганович: «Лебединский Москваҕа ыңгырын, кини Главкаҕа кыһыл көмүһү көрдөөһүңнэ үлэлиэ», — диэбит.

«Дьоппуоньуйа үспүйөһөнэ» аатыран хаайыллыбыта. 1941 с. кулун тутар ыйыгар Магадан уобалаһын Чкалов аатынан бириискэтигэр үлэлии сылдьан суорума суолламмыта.

1957 с. Лебедин И.П. ыраас, сырдык аата тиллибитэ, ыраастаммыта.

Михайлов Василий Афанасьевич 1937 сыл алтынньы 18 күнүгэр Дүллүкү нэһилиэгэр төрөөбүтэ.

Дүллүкүнэн, Үөһээ Бүлүүнэн үөрэммитэ, салгыы үөрэнэн, геолог-көрдөөччү идэтин ылбыта. «Бүлүү металлоносная провинцията» диэн тиэмэҕэ кандидатскайын көмүскээбитэ уонна онто Бүлүү сүннүүн баайын хостооһунна улахан миэстэни ылбыта.

1992 сылга Үөһээ Бүлүү улуухугар дьаһалта промышленнай управлениетын начаалынньыгынан үлэлээн ылбыта.

Кини учуонай быһыытынан нэһилиэк бочуоттаах гражданина ааты 32-с киһинэн сүкпүтэ.

Үөһээ Бүлүү улуухун бочуоттаах олохтооҕо

Павлов Николай Григорьевич — бөһүөлэк сэбиэтин бэрэссэдээтэлэ.

Иннокентьев Павел Васильевич — милииссийэ отделын начаалынньыга.

Струкин Николай Алексеевич — охотовед, суруналыыс. Хоро.

Федоров Василий Дмитриевич — оһуокайдьыттар уһуйааччылара.

Васильева Евдокия Ивановна — агроном.

Евдокимова Елена Федоровна — 100 саастаах бэтэрээн.

Федоров Анатолий Макарович — комсомольскай партийнай үлэ бэтэрээнэ.

2020 сыл ыам ыйыгар баар тыыл бэтэрээннэрэ, сэрии оҕолоро

Нэһилиэккэ олорооччулар

Евдокимова Елена Федоровна — 1918 с.т., сэбиэт сэкирэтээрэ.

Алексеева Мария Ивановна — 1930 с.т., бибилиэтиэкэр.

Руфов Николай Руфович — 1931 с.т., каадырабай булчут.

Иванова Мария Федотовна — 1935 с.т., сүөһү көрөөччү, биэкэр.

Николаев Алексей Игнатьевич — 1936 с.т., суоппар.

Ильина Варвара Петровна — 1937 с.т., тырахтарыыс, биэкэр.

Федоров Василий Дмитриевич — 1937 с.т., сылгы биригэдьиирэ.

Хогурова Мария Никитична — 1938 с.т., пуобар.

Трофимова Варвара Филипповна — 1940 с.т., зоотехник.

Чомчоева Марфа Игнатъевна – 1942 с.т., бузаалтыр.
 Чомчоев Василий Игнатъевич – 1944 с.т., тырахтарыс.
 Санников Валерий Алексеевич – 1945 с.т., агроном.

Атын сиргэ олорооччулар

Абрамов Алексей Федорович – 1929 с.т., учуонай. Дьокуускай.
 Павлов Николай Григорьевич – 1929 с.т., салайааччы. Үөһээ Бүлүү.
 Лаппаров Федор Алексеевич – 1930 с.т., СГУ преподавателэ, Дьокуускай, 2020 с.
 алтынныга ыалдьан бу дойдугтан барбыта.
 Харабаев Апрель Иванович – 1935 с.т., милииссийэ. Үөһээ Бүлүү.
 Феофанова Евдокия Семеновна – 1935 с.т., медсестра. Дьокуускай.

Иннокентьев Павел Васильевич — 1937 с.т., милииссийэ. Үөһээ Бүлүү.
 Никифоров Карл Спиридонович — 1937 с.т., суоппар. Дьокуускай.
 Борисова Валентина Петровна — 1940 с.т., иистэнньэнг. Үөһээ Бүлүү.
 Лаппаров Григорий Алексеевич — 1940 с.т., учуутал. Булун.
 Константинова Ульяна Кирилловна — 1942 с.т., дьыссаат. Бүлүү к.
 Гаврильева Тамара Степановна — 1942 с.т., медсестра. Дьокуускай.
 Михайлова Мария Капитоновна — 1942 с.т., мелиоратор. Таатта.
 Харабаев Дмитрий Иванович — 1943 с.т., учуутал. Үөһээ Бүлүү.
 Харитонов Иван Николаевич — 1943 с.т., учуутал. Балаҕаннаах.
 Константинов Николай Степанович — 1943 с.т., авиатор. Дьокуускай.
 Санникова Елизавета Алексеевна — 1943 с.т., учуутал. Дьокуускай.
 Бойлохова Христина Дмитриевна — 1939 с.т., буюста үлэһитэ. Орто Халыма.
 Докорова Тамара Иннокентьевна — 1944 с.т., учуутал. Дьокуускай.
 Тимофеева Анастасия Елисеевна — 1944 с.т., агроном. Үөһээ Бүлүү.
 Струкин Семен Алексеевич — 1944 с.т., салайааччы. Үөһээ Бүлүү.
 Петров Афанасий Дмитриевич — 1944 с.т., киномеханик. Бүлүү куората.
 Федотов Григорий Михайлович — 1945 с.т., учуутал. Муома.
 Куприянова Вера Никоновна — 1945 с.т. архыып үлэһитэ. Дьокуускай.
 Тарасов Артамон Иванович — 1945 с.т., мас ууһа. Дьокуускай.
 Бойлохова Раиса Дмитриевна — 1945 с.т., учуутал. Орто Халыма.
 Тэн Мария Владимировна — 1945 с.т., хонуу үлэһитэ. Краснояркай к.

Умнуллубат ааттар (Ан В.И. суруйбута)

1. Никифоров Павел Никифорович, 1889–1952 сс.
2. Докорова Анастасия Спиридоновна, 1902–1967 сс.
3. Михалев Прокопий Васильевич
4. Петрова Аксинья — Тоттох Борокуоппай улахан кыыһа.
5. Семенова Степанида Ивановна, 1929–1980 сс.
6. Хаччагаева Марфа Никитична, 1915–1945 сс.
7. Ильин Николай Николаевич (Сохголоох), 1816–1962 сс.
8. Борисов Василий Борисович, 1894–1974 сс.
9. Петрова Анастасия Ивановна (Рая ийэтэ), 1917–1968 сс.
10. Харитонов Николай Харитонович, 1900–1983 сс.
11. Ильин Роман Николаевич, 1921–1977 сс.
12. Николаев Гаврил Николаевич (Уһунаа), 1870–1955 сс.
13. Трофимова Ульяна Ивановна, 1889–1973 сс.
14. Иванова Агафья Васильевна, 1905–1990 сс.
15. Иванова Анна Николаевна (Чабычах кэргэнэ), 1843–1968 сс.
16. Бойлохов Иван Федотович, 1897–1979 сс.
17. Хогуров Николай Михайлович, 1914–1949 сс.
18. Трофимов Капитон Нестерович, 1917–1990 сс.
19. Прокопьева Анна Николаевна, 1915–1987 сс.
20. Ильин Василий Николаевич, 1898–1970 сс.
21. Иванов Данил Иванович (Чабычах), 1885–1972 сс.
22. Чуллургасова Марфа Павловна (Лооһохтоох Байбал кыыһа), 1899–1971 сс.
23. Трофимов Нестор Захарович, 1897–1981 сс.
24. Лаврентьев Герасим Николаевич, 1906–1987 сс.
25. Алексеев Андрей Иванович, 1907–1972 сс.

26. Петрова Анастасия Абрамовна, 1848–1988 сс.
27. Иванова-Чонкунаасаба Анна Васильевна (Ыскаатар Баһылай кыһа), 1896–1975 сс.
28. Санников Семен Иннокентьевич, 1886–1972 сс.
29. Гаврильева Анна Иннокентьевна (Манган Баттах), 1875–1977 сс.
30. Хобутаров Терентий Спиридонович, 1882–1972 сс.
31. Афанасьева Елена Прокопьевна, 1908–1970 сс.
32. Егорова Федора Петровна, 1892–1966 сс.
33. Петров Сергей Петрович, 1896–1974 сс.
34. Афанасьев Афанасий Иннокентьевич (Сотор), 1879–1962 сс.
35. Гаврильева Татьяна Гаврильевна, 1887–1969 сс.
36. Михалева Павла Николаевна, 1881–1957 сс.
37. Ильин Николай Михайлович (Чооруос), 1891–1956 сс.
38. Герасимов Захар Матвеевич, 1901–1961 сс.
39. Николаева Акулина Николаевна (Мыс эмээхсин), 1862–1952 сс.
40. Николаев Ион Николаевич, 1889–1942 сс.
41. Семенов Лаврентий Семенович (Лөппөх), 1869–1949 сс.
42. Сергеев Семен Сергеевич, 1890–1980 сс.
43. Анисимова Ульяна Ильинична (Ырыа Ылдыана), 188.–1949 сс.
44. Федоров Иван Федотович, 1873–1944 сс.
45. Лаппарова Варвара Прокопьевна, 1905–1981 сс.
46. Трофимова Марфа Нестеровна, 1926–1985 сс.
47. Дмитриев Василий Алексеевич (Быралгы), 1849–1963 сс.
48. Кан-Ви-Гу (И-у), 1896–1969 сс.
49. Алексеева Прасковья Алексеевна, 1909–1982 сс.
50. Санников Василий Иванович (Букаа уола), 1938–1981 сс.
51. Ан Тэ-Эн (Иван), 1895–1981 сс.
52. Михайлов Петр Семенович, 1908–1942 сс.
53. Афанасьева Татьяна Николаевна (Сотор Эмээхсинэ), 1877–1970 сс.
54. Иванова Ирина Ивановна (Ухун Өрүүнэ), 189.–1967 сс.
55. Михайловна Татьяна Герасимовна, 1915–1992 сс.
56. Михайлова Федора Герасимовна, 1917–1988 сс.
57. Иванова Федора Титовна, 1916–1992 сс.
58. Никифоров Иван Никифорович (Тииһэ суох), 1892–1975 сс.
59. Гаврильев Николай Гаврильевич, 1853–1943 сс.
60. Лебедкин Егор Егорович (Түү Мойуукка), 1900–1960 сс.
61. Анисимов Игнатий Афанасьевич (Чөрөк), 1910–1956 сс.
62. Анисимова Варвара Петровна (Михаил Ильич кэргэнэ), 1903–1948 сс.
63. Захаров Константин Капитонович (Манган Көстөкүүн), 1902–1969 сс.
64. Ойунскай Гавриил Данилович, 1895–1976 сс.
65. Чуллургасов Семен Иннокентьевич, 1879–1962 сс.
66. Чомпукова Ирина Захаровна, 1871–1975 сс.
67. Николаева Февронья Николаевна (Хобороонньо), 1903–1967 сс.
68. Васильева Александра Федотовна (Ыстааннаах), 1921–1983 сс.
69. Санникова Анастасия Афанасьевна, 1911–1983 сс.
70. Лаврентьева Мария Федоровна, 1923–1973 сс.
71. Хоппоторов Гавриил Алексеевич, 1896–1976 сс.
72. Павлов Савва Дмитриевич, 1927–1965 сс.
73. Хоппоторов Афанасий Гаврильевич, 1922–1967 сс.
74. Чуллургасова-Томская Мария Алексеевна, 1911–1982 сс.
75. Никифоров Василий Афанасьевич, 1927–1965 сс.

76. Хобутарова Елена Николаевна (Чулукаар кыыһа), 1898–1980 сс.
77. Федорова Евдокия Павловна, 1886–1973 сс.
78. Федорова Евдокия Егоровна, 1910–1987 сс.
79. Кычкин Егор Гаврильевич (Быттаах Дьөгүөр), 1875–1963 сс.
80. Федоров Егор Федорович (Суппууннаах), 1864–1966 сс.
81. Никифоров Спиридон Егорович, 1902–1970 сс.
82. Абрамов Николай Илларионович, 1916–1977 сс.
83. Семенова Евдокия Николаевна (Таня ийэтэ), 1893–1955 сс.
84. Борисов Захар Борисович, 1919–1970 сс.
85. Михайлов Афанасий Михайлович, 1890–1951 сс.
86. Абрамова Акулина Петровна, 1873–1960 сс.
87. Дыраев Петр Иванович, 1900–1966 сс.
88. Петрова Марина Петровна, 1911–1990 сс.
89. Сидорова Елена Давыдовна, 1924–1984 сс.
90. Степанова Екатерина Егоровна, 1924–1989 сс.
91. Федорова Анна Семеновна, 1900–1975 сс.
92. Петров Петр Петрович, 1916–1973 сс.
93. Романов Матвей Семенович, 1932–1975 сс.
94. Иванов Николай Николаевич (Чэкэлэй), 1925–1990 сс.
95. Федорова Анна Ильинична, 1884–1972 сс.
96. Алексеев Спиридон Алексеевич, 1927–1991 сс.
97. Тэн Пен-Хе (Володя), 1902–1972 сс.
98. Моисеев Владимир Иванович, 1927–1965 сс.
99. Ильин Егор Семенович (Дьурусхал), 1905–1986 сс.
100. Иванов Николай Николаевич, 1855–1957 сс.
101. Казакова Мария Николаевна, 1887–1977 сс.
102. Николаева Ефросиния Ионовна, 1917–1991 сс.
103. Прокопьева Наталья Андреевна, 1920–1980 сс.
104. Иванов Иннокентий Иванович (Ынахсыт), 1897–1976 сс.
105. Лебедкин Михаил Алексеевич, 1927–1989 сс.
106. Семенова Матрена Васильевна, 1932–1990 сс.
107. Еремисова Харитина Егоровна, 1917–1990 сс.
108. Чуллургасова Варвара Герасимовна, 1896–1987 сс.
109. Санников Тарас Иннокентьевич, 1888–1982 сс.
110. Гаврильева Ирина Гаврильевна (Кылгас Өрүүнэ), 1890–1967 сс.
111. Чуллургасов Федор Терентьевич, 1883–1978 сс.
112. Струкин Алексей Алексеевич, 1927–1987 сс.
113. Иванова Мария Гурьевна (Боччоххой), 1918–1948 сс.
114. Софронов Трофим Софронович (Дэдэһин), 1890–1971 сс.
115. Гаврильев Лаврентий Гаврильевич, 1858–1943 сс.
116. Федоров Иван Иванович (Быччыкы), 1927–1975 сс.
117. Иванова Анна Егоровна, 1881–1978 сс.
118. Петрова Марфа Евсеевна, 1917–1991 сс.
119. Иванов Николай Федотович, 1924–1987 сс.
120. Семенов Трофим Филиппович, 1911–1980 сс.
121. Федорова Мария Дмитриевна, 1901–1985 сс.
122. Иванов Харлампий Иванович (Баагынаан), 1881–1952 сс.
123. Никифорова Анна Захаровна, 1895–1981 сс.
124. Федотов Михаил Спиридонович (Күүгэн аях), 1899–1987 сс.
125. Анисимов Афанасий Ильич (Түрдьүгүнүүр), 1870–1972 сс.

126. Спиридонова Варвара Васильевна (Буулдья ойоҗо), 1902–1972 сс.
127. Федорова Анастасия Егоровна (Суппууннаах кыыһа), 1923–1986 сс.
128. Никифоров Яков Павлович, 1925–1950 сс.
129. Васильева Анастасия Васильевна (Тыаһыт Баһылай кыыһа), 19..–1990 сс.
130. Петрова Мария Петровна, 1921–1985 сс.
131. Егорова Марина Михайловна, 19..–1981 сс.
132. Дорофеев Петр Иванович, 1913–1986 сс.
133. Гаврильев Ким Семенович (Өрүүнэ уола), 1930–1949 сс.
134. Михайлов Семен Семенович (Тэйгэлэк), 1853–1938 сс.
135. Васильева Матрена Степановна, 1927–1966 сс.
136. Иванова Мария Харлампьевна (Баағынаан ииппит кыыһа), 1926–1950 сс.
137. Лебедкин Иван Петрович, 1906–1938 сс.
138. Васильев Николай Васильевич (Чомпуу Баһылай убайа), 1921–1941 сс.
139. Афанасьев Харлампий Афанасьевич, 1906–1935 сс.
140. Анисимов Николай Кононович, 1934–1983 сс.
141. Михайлов Анатолий Афанасьевич, 1944–1968 сс.
142. Петрова Варвара Степановна, 1935–1969 сс.
143. Тимофеев Михаил Никитич, 1940–1977 сс.
144. Герасимов Гавриил Петрович, 1943–1981 сс.
145. Бойлохов Николай Иванович, 1929–1988 сс.
146. Иванов Петр Петрович (Кинээс Бүөтүр), 1927–1993 сс.
147. Иванов Январь Егорович, 1933–1981 сс.
148. Лебедкина Марфа Алексеевна, 1927–1971 сс.
149. Токоёмов Игнатий Никитич, 1931–1987 сс.
150. Феофанов Степан Васильевич, 1929–1978 сс.
151. Тимофеева Тамара Даниловна, 1944–1980 сс.
152. Яковлев Владимир Алексеевич, 1927–1987 сс.
153. Тарасов Николай Тарасович, 1942–1962 сс.
154. Михайлов Георгий Илларионович, 1932–1975 сс.
155. Михайлова Евдокия Афанасьевна (Дабдаан), 1929–1969 сс.
156. Обоева Акулина Петровна, 1934–1989 сс.
157. Федорова Варвара Титовна, 1927–1970 сс.
158. Токоёмов Кирилл Никитич, 1934–1990 сс.
159. Васильев Илларион Васильевич (Чомпуу Баһылай уола), 1957–1982 сс.
160. Петрова Марина Матвеевна, 1926–1974 сс.
161. Санникова Анна (Эһэ харах ойоҗо), 1887–1972 сс.
162. Федоров Василий Марынович, 1938–1968 сс.
163. Михалев Василий Прокопьевич, 1935–1968 сс.
164. Данилов Иван Иванович, 1938–1959 сс.
165. Федорова Розалия Макаровна, 1938–1951 сс.
166. Михалев Иван Прокопьевич, 1937–1991 сс.
167. Васильев Николай Николаевич (Кытай Куола), 1935–1975 сс.
168. Ан Михаил Иванович, 1944–1990 сс.
169. Ильин Капитон Иванович, 1935–1990 сс.
170. Иванов Иван Федотович, 1934–1990 сс.
171. Томская–Обоева Евдокия Петровна, 1939–1987 сс.
172. Гаврильев Петр Лаврентьевич, 1928–1955 сс.
173. Семенова Анна Лаврентьевна, 1927–1942 сс.
174. Николаева Елизавета Гаврильевна, 1929–1992 сс.
175. Семенов Николай Сергеевич, 1935–1970 сс.

176. Ксенофонов Николай Семенович, 1930–1977 сс.
177. Васильева Мария Алексеевна, 1948–1969 сс.
178. Анисимов Михаил Ильич, 1900–1971 сс.
179. Куприянов Никон Иванович, 1901–1991 сс.
180. Прокопьев Михаил Прокопьевич, 1905–1989 сс.
181. Дойдуков Тимофей Иванович, 1910–1980 сс.
182. Данилов Данил Иванович, 1925–1973 сс.
183. Гаврильев Андрей Федотович, 1923–1943 сс.
184. Александров Илья Никитич (Ынта уола), 1925–1943 сс.
185. Семенов Василий Филиппович, 1907–1941 сс.
186. Руфов Степан Руфович, 1906–1942 сс.
187. Трофимов Филипп Захарович, 1910–1942 сс.
188. Константинов Андрей Иванович, 1916–1942 сс.
189. Егоров Василий Егорович, 1907–1992 сс.
190. Дугдуянов Михаил Сергеевич, 1922–1980 сс.
191. Кононов Илларион Прокопьевич, 1921–1986 сс.
192. Федоров Макар Иванович, 1910–1969 сс.
193. Федоров Григорий Петрович, 1921–1956 сс.
194. Васильев Егор Петрович (Лонлуонай уола), 1920–1977 сс.
195. Ильин Ефим Дмитриевич, 1911–1943 сс.
196. Докторов Евдоким Ксенофонович, 1911–1942 сс.
197. Узнаев Макар Ксенофонович, 1903–1943 сс.
198. Кыкаев Алексей Петрович, 1920–1941 сс.
199. Семенов Николай Семенович, 1909–1945 сс.
200. Егоров Иван Константинович (Дьабыды уола), 1910–1971 сс.
201. Руфов Руф Руфович, 1886–1979 сс.
202. Ильин Николай Николаевич, 1896–1962 сс.
203. Никифорова Фекла Петровна, 1880–1963 сс.
204. Петрова Мария Петровна, 1898–1975 сс.
205. Васильев Николай Николаевич (Букаа), 1891–1976 сс.
206. Харабаев Иван Егорович, 1897–1973 сс.
207. Егоров Василий Ефимович, 1940–1975 сс.
208. Александров Никита Семенович (Ынта), 1875–1960 сс.
209. Иннокентьев Василий Иннокентьевич, 1898–1961 сс.
210. Николаева Аграфена Николаевна, 1882–1975 сс.
211. Михайлова Мария Андреевна, 1908–1968 сс.
212. Узнаев Револий Макарович, 1942–1972 сс.
213. Софронов Василий Трофимович, 1927–1978 сс.
214. Гаврильев Макар Федотович, 1910–1966 сс.
215. Михайлова Ульяна Петровна, 1900–1973 сс.
216. Устинов Иван Евдокимович, 1893–1958 сс.
217. Осипов Андрей Николаевич, 1895–1975 сс.
218. Васильева Анастасия Николаевна (Кытай Настаа), 1909–1972 сс.
219. Бугулов Данил Терентьевич, 1925–1979 сс.
220. Топоров Иван Семенович, 1879–1968 сс.
221. Струкин Алексей Иванович (Дьолбо), 1882–1973 сс.
222. Санников Алексей Иванович, 1897–1981 сс.
223. Чоросов Гаврил Алексеевич, 1922–1978 сс.
224. Михайлов Степан Максимович, 1912–1944 сс.
225. Максимова Варвара Игнатьевна, 1960–1989 сс.

226. Михайлов Елисей Михайлович, 1906–1974 сс.
227. Дмитриев Николай Васильевич, 1934–19.. сс.
228. Васильев Алексей Васильевич, 1911–1975 сс.
229. Анисимов Климентий Игнатъевич, 1938–1982 сс.
230. Константинов Константин Степанович (Буоһалба уола), 18.–19.. сс.
231. Пак Татьяна
232. Ефимов Василий Васильевич, 1921–19.. сс.
233. Иванова Акулина Алексеевна, 1924–1943 сс.
234. Варвариков Прокопий Михайлович, 1901–1942 сс.
235. Васильев Петр Васильевич, 1923–1944 сс.
236. Ойунскай Алексей Егорович, 1917–1943 сс.
237. Иванов Николай Иванович, 1899–1942 сс.
238. Титаров Макар Титович, 1920–1943 сс.
239. Тобуков Евгений Михайлович, 1920–1943 сс.
240. Герасимов (Николаев) Яков Николаевич, 1925–1945 сс.
241. Васильев Василий Петрович, 1921–1977 сс.
242. Егоров Кузьма Харлампьевич, 1917–1993 сс.
243. Прокопьев Михаил Прокопьевич, 1905–1988 сс.
244. Филиппова Марфа Алексеевна, 1913–1982 сс.
245. Абрамова Мария Илларионовна, 1921–1988 сс.
246. Яковлев Спиридон Васильевич, 1930–1994 сс.
247. Перевалова Варвара Ивановна, 1936–1994 сс.
248. Герасимов Дмитрий Герасимович, 1902–1973 сс.
249. Герасимов Капитон Дмитриевич, 1941–1985 сс.
250. Герасимов Илья Дмитриевич, 1932–1993 сс.
251. Герасимов Сергей Герасимович, 1878–1958 сс.
252. Герасимова Федосия Сергеевна, 19.–19.. сс.
253. Михайлова Мария Алексеевна, 1927–1968 сс.
254. Михайлова Татьяна Герасимовна, 1915–1992 сс.
255. Абрамов Федор Абрамович (Ыбырык чыычааба), 1890–1950 сс.
256. Прокопьев Дмитрий Кириллович (Уус Миитэрэй), 19.. с.

Нэһилиэк сайдыытын хронологическай кэрдиистэрэ

XVII үйэ. Саха Тиэргэн Чоргул Дьокуускай Намыттан Дүллүкүгэ, Хомустаахха олох-суйууга.

1854–1867 сс. Уолбут күөл — Үөһээ Бүлүү улууһун киинэ, айанныт Р.К. Маак сылдьан Өлөөнгө ааспыта.

1868 с. III Үөдүгэй нэһилиэгэ I Үөдүгэй (Далыр) нэһилиэгиттэн арахсар.

1868–1972 сс. Анисимов А.С. (Түрдүгүнүүр) аар кырдыаҥас төрүүр.

1871–1975 сс. Чомпукова Ирина Захаровна, уһун үйэлээх киһи, төрүүр.

1874–1960 сс. Александров Н.С. (Ынта) — «Көр Буурай бухатыыр» олонхо ааптара.

1881–1952 сс. Иванов Х.И.-Баағынаан — сэбиэскэй кинээс.

1884–1971 сс. Харабаев И.Е. (Муос) — кыһыл бартыһаан, холкуоһу тэрийээччи.

1891–1956 сс. Ильин Н.М. — улахан Дүллүкү нэһилиэгин сэбиэтин 1-кы бэрэссэдээтэлэ.

1895–1981 сс. Ан Тэ-Эн (Уйбаан) — оһуруот биригэдьиэрэ.

1896–1979 сс. Бойлохов И.Ф. (Чобуохай) — кыһыл бартыһаан.

1896–1974 сс. Петров С.П. — бастакы тырахтарыыс.

1900 с. Хомустаах нэһилиэгэ тэриллитэ.

1902–1967 сс. Докторова А.С. — холкуос бастың ыанныксыта.

- 1905–1981 сс. Лаппарова В.П. — ыанньыксыт, Үлэ Кыһыл Знамята уордьаннаах.
- 1906–1941 сс. Лебедкин И.П. — саха бастакы үөрэхтээх геолога.
- 1906–1995 сс. Тарасов Т.К. — биллиилээх тимир ууһа.
- 1909–1966 сс. Гаврильев М.Ф. — саһыл пиэрмэтин тэрийбитэ.
- 1910–1969 сс. Федоров М.И. — бастакы хомсомуол, бастакы хомуньуус.
- 1910–1942 сс. Михайлов П.С. — Арыылаах оскуолатын сэбиэдиссэйэ.
- 1910 с. Санникова А.П. — холкуос бастыг ыанньыксыта.
- 1910–1956 сс. Анисимов И.А. — бастакы эт туттааччы.
- 1911 с. **Дүллүкү нэһилиэгэ тэриллитэ.** Кинээс Иванов Н.И. (Маттангаа).
- 1911–1983 сс. Санникова А.А. — холкуос бастыг ыанньыксыта.
- 1912 с. Михайлов Н.С. — САССР култууратын үтүөлээх үлэһитэ.
- 1915–2003 сс. Михайлов Д.Н. — холкуос бэрэссэдээтэлэ, нэһилиэк XX үйэтин киһитэ.
- 1916–1977 сс. Абрамов Н.И. — холкуос бэрэссэдээтэлэ.
- 1916–1988 сс. Титаров А.Т. — өрөспүүбүлүкэтээби оһуокай Дархан этээччитэ.
- 1917–1997 сс. Чуллургасов Г.А. — холкуос бэрэссэдээтэлэ, САССР норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ.
- 1917–2004 сс. Никифоров И.П. — кырдыаҕас учуутал.
- 1918–2001 сс. Константинов Г.И. — икки уордьаннаах сэрии бэтэрээнэ.
- 1918–1992 сс. Иванов С.К. — САССР норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ.
- 1916–1997 сс. Васильев С.М. — эт туттааччы, сэрии бэтэрээнэ.
- 1919 с. **ревком тэриллэр.** Бэрэссэдээтэл Герасимов В.Г. (Дьаллыыска).
- 1919–2002 сс. Ильин Н.Е. — холкуос бэрэссэдээтэлэ, сэрии бэтэрээнэ.
- 1919–2001 сс. Алексеев П.С. — САССР норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ.
- 1920–1980 сс. Прокопьева Н.А. — мэтээллээх учуутал.
- 1921–1931 сс. **Хомустаах Торойугар оскуола аһыллар.**
- 1921–1977 сс. Ильин Р.Н. — бибилэтиэкэр, сэбиэт бэрэссэдээтэлэ.
- 1923 с. Дяриков Ф.И., III Үөдүгэй нэһилиэгин кинээһэ, Далыртан Тыалыччыма үрөбүр диэри хоруу хастарбыта (илиинэн, хойгуонан).
- 1923–2005 сс. Лебедкин В.Г. — САССР үтүөлээх сылгыһыта.
- 1924 с. **Дүллүкүгэ нэһилиэк сэбиэтэ тэриллэр.** Бэрэссэдээтэл Федоров Р.Ф.
- 1924 с. Иванов Н.Ф. — биригэдьиир, СӨ норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ.
- 1925–2003 сс. Афанасьев П.Е. — биллэр мэхээнньик, сэрии бэтэрээнэ.
- 1925–2002 сс. Васильев В.В.-Чомпуу — кыраайы үөрэтээччи, сэрии бэтэрээнэ.
- 1925–2017 сс. Павлов М.Г. — СӨ норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ.
- 1926–1985 сс. Трофимова М.Н. — бастыг ыанньыксыт.
- 1927–1928 сс. **Арыылаах оскуолата үлэлиир.** Сэбиэдиссэй Михайлов П.С.
- 1927 с. Чоросов Н.А. — баартыйа райкомун сэкирэтээрэ.
- 1927–1988 сс. Софронов В.Т. — «Биһиги киниэхэ үөрэммит» дэнэр учуутал.
- 1927–1987 сс. Струкин А.А. — холкуос бэрэссэдээтэлэ, учуутал.
- 1927–1992 сс. Струкин Д.В. — туттааччы, СӨ норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ.
- 1929 с. **Хомустаахха Ленин аатынан холкуос тэриллэр.** Варфоломеев Н.Н.
- 1929–1998 сс. Афанасьев П.П. — 50 сыл буһаалтырдаабыта.
- 1929 с. Абрамов А.Ф. — биология билимин дуоктара.
- 1929–1980 сс. Семенова С.И. — САССР эргиэнин үтүөлээх үлэһитэ.
- 1929–1988 сс. Бойлохов Н.И. — самодеятельнай композитор.
- 1929–1984 сс. Лаппарова М.А. — бастакы Дьоруой ийэ.
- 1929–1992 сс. Петров И.С. — өрөспүүбүлүкэ чөмпүйүөн-булчута.
- 1930 с. **Үрэнгэ Жданов аатынан холкуос тэриллэр.** Харабаев И.Е.
- 1930 с. **Арбандаба Сталин аатынан холкуос тэриллэр.** Иванов К.И.
- 1931 с. Дүллүкүгэ хомсомуол тэрилтэтэ тэриллэр. Федоров М.И.

- 1931 с. Дэдигэ Фрунзе аатынан холкуос тэриллэр. Чомпуков И.В.
- 1931 с. Дүллүкүгэ «Кыһыл сирдыт» холкуос тэриллэр. Анисимов А.П.
- 1931–2019 сс. Софронов Е.Т. — ф.-м. билим хандьыдаата.
- 1931–2014 сс. Анисимова Г.М. — СӨ үтүүлээх учуутала.
- 1931–2007 сс. Устинов А.И. — ССРС успуордун маастарыгар хандьыдаат.
- 1931 с. Руфов Н.Р. — булчут, СӨ тыатын хаһаайыстыбатын үтүүлээх үлэһитэ.
- 1931 с. Федорова М.Д. — ньирэй көрөөччү, «Үлэ Албан аата» уордьаннаах.
- 1931–1936 сс. Хомустаах Түөкэйигэр оскуола үлэлиир.
- 1932 с. Ильина А.И. — холкуос, сопхуос настаабыннык-ыанньыксыта.
- 1933–2012 сс. Васильев З.М. — борокуруор, СӨ үтүүлээх юриһа.
- 1933 с. Кононова А.Ф. — биэлсэр, сэбиэт бэрэссэдээтэлэ.
- 1934 с. Дүллүкүгэ оскуола аһыллар. Сэбиэдиссэй Яковлев П.Ф.
- 1934–2000 сс. Николаев П.И. — ветеринарнай билим хандьыдаата.
- 1934 с. Үрэнгэ Эгэй оскуолата аһыллар.
- 1934–1990 сс. Иванов И.Ф. — биир сылга 100 ынахтан 103 ньирэйи ылар.
- 1935 с. Дүллүкүгэ ааҕар балаҕан аһыллар. Ефремов И.Т.
- 1935 с. Петров К.С. — ССРС култууратын туйгуна.
- 1937 с. Михайлов В.А. — геолого-минералогическай билим хандьыдаата.
- 1937 с. Хаччагаева М.Н. — САССР Үрдүкү Сэбиэтин дьокутаата буолар.
- 1937 с. ойуур хаһаайыстыбата (лесхоз) тэриллэр. Чучайцев Д.И.
- 1938–1980 сс. Санников В.И. — САССР култууратын үтүүлээх үлэһитэ.
- 1938 с. Анисимов П.И. — сопхуос бастың механизатора.
- 1939 с. Борисов И.В. — СӨ култууратын үтүүлээх үлэһитэ.
- 1939–1996 сс. Дмитриев Н.З. — сопхуос дириэктэрэ, СӨ норуотун хаһаайыстыбатын үтүүлээх үлэһитэ.
- 1940 с. 7 кылаастаах оскуола буолар. Дириэктэр Тобуков Е.М.
- 1940 с. бибилэтиэкэ аһыллар. Кириков Н.В.
- 1941–1945 сс. Аҕа дойдуну көмүскүүр Улуу сэрии саҕаланар.
- 1941 с. Прокопьев Н.З. — сопхуос бастың кыыл иитээччитэ.
- 1942 с. интэринээт аһыллар. Анисимова П.А.
- 1942 с. мэдиссиинэ пууна аһыллар. Биэлсэр Шалагина М.М.
- 1943 с. Инбэлииттэр дьиэлэрэ аһыллар. Терентьева М.Ф.
- 1943 с. Константинов Н.С. — Дүллүкүттэн бастакы авиатор.
- 1943–2006 сс. Софронов С.Т. — ф.-м. билим хандьыдаата.
- 1945 с. Улуу Кыайыы, буйуттар төннүүлэрэ.
- 1947 с. Сталин мэтээлинэн 64 киһи наҕараадаламмыта.
- 1947 с. төлөпүөн киирэр.
- 1949 с. Ан И.И. — баһылык, СӨ норуотун хаһаайыстыбатын үтүүлээх үлэһитэ.
- 1950 с. 5 холкуос биир орто Ленин аатынан холкуос. Чуллургасов Г.А.
- 1951 с. партиянай ячейка тэриллэр. Сэкирэтээр Павлов М.Г.
- 1951 с. оскуолаҕа түмэл аһыллар.
- 1952 с. улахан Дүллүкү нэһилиэгэ тэриллэр. Бэрэссэдээтэл Ильин Н.М.
- 1952 с. эт тутааччы үлэлиир. Анисимов И.А.
- 1952 с. ХТЗ тыраахтар кэлэр. Павлов С.Д.
- 1952 с. араадьыйа сангарар. Томская С.П.
- 1953 с. бастакы сарайдаах ампаар тутулар. Константинов Г.И.
- 1956 с. дизелинэн уот бэриллэр. Семенов Ф.С.
- 1956 с. стационарнай киинэ көстөр. Семенов К.Д.
- 1957 с. «Ленин» уонна «Чапаев» холкуостар холбоһоллор. Егоров А.М.
- 1957 с. Хомустаахха медпуун арыллар. Биэлсэр Семенова Т.Н.

- 1957 с. Бүгэйдээхтэн **кулууп** Дүллүкүгэ тутуулар.
- 1958 с. Уолбукка сибинньэ пиэрмэтэ тэриллэр.
- 1959 с. **үүт-арыы собуота арыллар**. Маастар Федоров М.И.
- 1960 с. «**Үрэн**» **ыччат комсомольскай учаастак тэриллэр**. Сэбиэдиссэй Алексеев П.С.
- 1960 с. **кыыл иитэр пиэрмэ тэриллэр**. Сэбиэдиссэй Гаврильев М.Ф.
- 1961 с. холкуоһунай **дьыссаат** тэриллэр. Сэбиэдиссэй Павлова М.П.
- 1962 с. өрүс хангас биэрэгинээҕи холкуостар улахан Ленин аатынан холкуоска холбоһоллор, бэрэссэдээтэл Егоров А.М. Дүллүкү — учаастак.
- 1962 с. уһун оскуола тутуулар. Егоров А.М., Анисимова Г.М.
- 1962 с. пилорама, электродойка киирэллэр. Мэхээнньик Афанасьев П.Е.
- 1962 с. **буоста арыллар**. Начаалынньык Егоров С.Д.
- 1963 с. Дойдуков Т.И. (1910–1989) Москваҕа кырыымпатынан тойуктаабыта.
- 1965 с. Кыайыы күнэ аан бастаан бэлиэтэнэр.
- 1965 с. Алексеев П.С. нэһилиэк Бочуотун кинигэтин олохтуур,
- 1965 с. **орто Ленин аатынан холкуос** (Дүллүкү, Кырыкый) **тэриллэр**. Бэрэссэдээтэл Михайлов П.А.
- 1965 с. Хомустаахха кулууп аһыллар. Сэбиэдиссэй Хогурова М.Н.
- 1965 с. Хомустаахха В. Дойдуков аатынан ыччат-комсомольскай пиэрмэ тэриллэр. Настаабынньык Ильина А.И.
- 1966 с. кыбартыыралаах бастакы уһун дьэиэ тутуулар.
- 1967 с. Улуу Өктөөбүр 50 сыла бэлиэтэнэр.
- 1967 с. ыччат уонна комком күүһүнэн ыһыахтыыр уонна спортивной былаһаакка тутуулар. Федоров А.М.
- 1967 с. арболитовай дьэиэ тутуулар.
- 1968 с. «**Үөһээ Бүлүү**» **сопхуос тэриллэр** (9 нэһилиэк). Дириэктэр Саввинов Е.Г. Дүллүкү — отделение.
- 1968 с. «**Хоро-Дүллүкү**» **суол оҥоһуулар**.
- 1970 с. В.И. Ленин төрөөбүтэ 100 сылын бырааһынньыга, 35 киһи мэтээлинэн наҕараадаланар.
- 1971 с. Спиридонова А.Г. бастакынан Дьоруой ийэ буолар.
- 1972 с. «**Дүллүкү**» **сопхуос тэриллэр**. Дириэктэр Филиппов С.А.
- 1972 с. Дүллүкүгэ **ГЭС уота** киирэр.
- 1972 с. Ойбон күөлгэ **И. Харабаев аатынан ыччат-комсомольскай пиэрмэ** тэриллэр. Ыстаарсай Санникова В.С., настаабынньык Иванов И.Ф.
- 1974 с. **АТС** үлэлиир. Тимофеева К.Д.
— рабкооп тэриллэр. Бэрэссэдээтэл Алексеев Н.М.
— тэлэбиисэр антенната туруоруулар.
- 1975 с. Дүллүкүгэ кириигэ арка. Дириэктэр Филиппов С.А., Соргоев К.Е.
- 1976 с. **тэлэбиисэр** көстөр.
— НВП экспериментальной былаһаакка арыллар. Николаев В.Н.
- 1977 с. оскуола орто буолар. Дириэктэр Семенов П.П.
- 1977 с. оскуола 50 сыла бэлиэтэнэр. Дириэктэр Семенов П.П.
- 1977 с. түөлбэнэн үлэ саҕаланар. Партком Соргоев К.Е.
- 1977 с. «Дүллүкү» отделениета РСФСР Знамятын ылар. Управляющей Никифоров П.А.
- 1979 с. Сылгы Арыытыгар **үлэ-сынньалан лааһыра**. Начаалынньык Докторов В.Е.
- 1979 с. **бытовой дьэиэ** үлэлиир. Сэбиэдиссэй Докорова Р.Н.
— МСО тэриллэр. Тотонов П.Г., Оконос Д.К.
- 1980 с. унуор ыһыахтыыр сир тутуута саҕаланар. Сергеев Я.Г.
- 1982 с. НВП-га былаһаакка республиканскай буолар. Николаев В.Н.

- 1982 с. икки этээстээх уопсай тутулар. Прораб Оконосов Д.К.
- 1982 с. Хомустаахха **ГЭС уота** киирэр. Дьокутаат Дойдукова Р.Д.
- 1984 с. авиапорт арыллар. Бастакы сөмөлүөт түһэр.
- 1985 с. бэтэрээннэргэ аналлаах пааматынньык. Иванова А.Д., Васильев В.В., Аталларов В.С., Николаев В.Н.
- **СДК** киирэр. Оконосов Д.К.
  - Хомустаахха пааматынньык, Дойдуков В.Т., Афанасьев В.Е.
  - 16 сэрии бэтэрээнэ уордьаннарынан, 19 тыыл кыттыылааҕа мэтээллэринэн наҕараадаламмыттара.
  - **Хомустаах туспа отделение буолар.** Управляющей Анисимов П.И.
  - «Дүллүкү» отделение оттоһунга өрөспүүбүлүкэбэ бастыыр. Управляющей Федоров А.М.
  - Отделение күүһүнэн **саҥа балыһа** тутулар.
- 1986 с. Устинов А.И. уонна Ан М.И. ааттарынан сүүрүүгэ бириис. Федоров А.М., Иванов А.Г.
- 1987 с. Доҕордоһуу болуоссата аһыллар. Дириэктэр Дмитриев Н.З., Федоров А.М.
- 1987 с. дэриэбинэ уулуссалара ааттаммыттара. Сэбиэт Иванова А.Д.
- Табаарынай маҕаһыын тутулар. Ан И.И.
  - Арболитовой дьиэбэ амбулатория арыллар. Дмитриева З.Е.
- 1988 с. **Хомустаахха дьыссаат** аһыллар. Сэбиэдиссэй Васильева Г.Н.
- 1989 с. **Хомустаахха оскуола** аһыллар. Дириэктэр Феофанова Лар. С., 1992 сылтан Н.А. Габышев аатын сүгэр.
- 1990 с. **парашютнай кулууп** аһыллар. Николаев В.Н.
- Эргэ маһынан спортзал тутулар. Дмитриев Н.З., Федоров А.М.
- 1990 с. «Уолбут-Хомустаах» суол тутууга саҕаланар. Дириэктэр Дмитриев Н.З.
- 1990 с. икки этээстээх олорор дьиэ. Федоров Виктор М.
- участковой ыстаата олохтонор (Руфов В.Н.).
- 1991 с. Бүтэйдээххэ **суол** онгоһуллар. Дириэктэр Дмитриев Н.З.
- 1993 с. **оҕо кэмбинээтэ** аһыллар. Сэбиэдиссэй Михайлова Т.Е., дириэктэр Дмитриев Н.З.
- 1993 с. «Дүллүкү» **сопхуос бааһынай хаһаайыстыбаҕа кубулуйар.**
- 1993 с. Христофоров Г.И. бастакы пиэрмэр буолар.
- 1993 с. Дүллүкүгэ, Хомустаахха **баһылыктар** анааллар. Санников И.А., Иннокентьев П.В.
- 1994 с. «Аппайа» механизированнай холуонна тэррилэр. Дириэктэр Дмитриев Н.З.
- 1995 с. пиэрмэриискэй ассоциация тэррилэр.
- 1995 с. Иванов Н.Ф. аатынан тустууга бириис. Федоров А.М., Иванов А.Г.
- 1995 с. Арбандаҕа пааматынньык туруорулар. Иванов А.Г., Санников И.А.
- 1996 с. ОдьКХ тэррилэр. Маастар Степанов М.И.
- Хомустаахха бибилэтиэкэ арыллар. Романова С.В.
- 1997 с. оскуола 70 сылын үбүлүөйэ. Дириэктэр Иванов А.Г., Петрова П.С.
- «Кыһыл көмүс бөрүө» бириис олохтонор. А.И., А.П. Санниковтар оҕолоро.
  - Арыылаах күөлгэ обелиск. Иванов А.Г., Санников Ив.А.
  - «Дүллүкү» кэпэрэтиип тэррилэр. Дириэктэр Куприянов А.Н.
  - «Нэһилиэк күнэ» олохтонор. Федоров А.М., Ан И.И.
- 2000 с. Дүллүкүгэ кириигэ сэриигэ барбыттарга аналлаах обелиск туруоруллубута. Ан И.И., Тарабукин А.М.
- 2001 с. нэһилиэк 90 сылыгар аналлаах обелиск туруорулар. Ан И.И.
- «Көр Буурай бухатыыр» Ынта Микиитэ олонхотун харата тахсыбыта.
- 2003 с. үчүгэй көстүүлээх **арыы сыаҕа** арыллар. Афанасьев Ю.П.

- 2004 с. телевизшка** туруоруллар. Агалларов В.В.
2005 с. «Дүллүкү нэһилиэгэ» кинигэ тахсар. Федоров А.М., Васильев В.В.
 – Цифровой төлөпүөн киирэр. Баһылык Афанасьева К.К.
 – **Олохтоох бэйэни салайыныы.** Баһылык быыбара – Ан И.И.
2007 с. В.И. Ан аатынан **түмэл** арыллар. Ан И.И.
 Мобильнай хочуол. Ан И.И. Дьокутаат Васильева Е.И.
2011 с. – суотабай төлөпүөн.
2011 с. нэһилиэк 100 сыла, хонтуора, түмэл дьийэтэ. Баһылык Ан И.И.
 – Илин Эбэ хоруута хаһыллар. Ан И.И., Санников П.А.
2014 с. успуорт саала. Ан И.И.
2017 с. санга баһылык талыллар. Николаев Е.А.
 – Санга Аппа муостата тутулар.
2019 с. ыһыахтыыр сир сангардыллар. Николаев Е.А.
 – Оптоволоконнай лииньийэ тардыллар (түргэн интэриниэт).
2020 с. Улуу Кыайыы 75 сылынан пааматыннык тупсарыллар. Николаев Е.А.
 – Водопровод киирэр. Николаев Е.А.
 – Ыаллар санга хочуолунайга холбонолор.

Дүллүкү туһунан кинигэлэр

Улахан кинигэлэр

- 2001 с.** Үөһээ Бүлүү, бэбэһээ, бүгүн, сарсын. Эрэдээктэрдэр Тумусов Ф.С., Борисов И.В. Дүллүкү нэһилиэгэ.
2005 с. Дүллүкү бастакы үйэтигэр. Федоров А.М., Васильев В.В.-Чомпуу.
2009 с. Моя жизнь от начала социализма до капитализма. Абрамов А.Ф.
2009 с. «Үлэһиттэн» силис тардан (эргин). Васильева Ф.Ф.
2011 с. Төрүт дойдум – Дүллүкүм. Бастакы чааһа. Ан И.И., Саввинова Л.Н. уо.д.а.
2011 с. Хомустаах нэһилиэгэ. Романова С.В.
2011 с. Титаров Андрей Титович. Николаев А.С.
2011 с. Дүллүкү – дьонунан. Федоров А.М.-Дулу.
2013 с. Аҕас-балыс учууталлар. Давыдова П.Ф. туһунан. Михайлов В.Д.
2014 с. Чылыгырыайкалаах оҕо саас, Далыр оскуолата. Федоров А.М.- Дулу.
2015 с. По волнам жизни нашей мамы. Петрова П.С. туһунан. Лоскина М.Н., Петров С.Н., Петрова А.Н.
2007 с. Олоҕум омоон суола. Икки туомнаах. Талонов В.А.
2015 с. Ытыска ууруллубут олох, бэйэтин олоҕо. Тарасов А.И.-Сиэн Талкы.
2017 с. Кэскили түстэспит ытык ыал. А.И., М.Н. Донскойдар туһунан. Федоров А.М.-Дулу, Донская А.А.

Орто кинигэлэр

- 1999 с.** Көр Буурай Бухатыыр. Олонхо. Александров Н.С.-Ынта Микиитэ.
2006 с. Олоҕум сорох олуктарыттан. Яковлев Н.Н.
2007 с. III Үөдүгэй. Павлов М.Г.
2007 с. Үөрэммит кыһабыт, орто оскуола. Саввинова Л.Н., Васильева В.В.
2007 с. Олоҕум омоонноро (бэйэтин туһунан). Федоров А.М.
2010 с. Макаар Федоров аатынан уулусса. Федоров А.М.-Дулу.
2012 с. Саллаат эрирдээх суолунан. Борисов И.В.
2012 с. Бар дьоммор махталым, кулууп үлэтэ. Чоросов М.Г.
2013 с. Дьылҕа быһаарыллар кэмигэр. Борисов И.В.

- 2014 с. Тыннаах буолар туһугар (бэйэтин туһунан). Иннокентьева М.В.
 2015 с. Санаабын сурукка тihэн. Борисов И.В.
 2015 с. Сиэлэр-тэбэр Өндөрөй. Устинов А.И. туһунан. Федоров А.М.-Дулу.
 2015 с. Уруу утума. Дярикова М.Ф. туһунан. Федоров А.М.-Дулу, Федорова М.Е.
 2016 с. Дьээбэ-хообо ырыаһыт, быар тардар кэпсээнньит. Федоров М.М. туһунан.
 Федоров А.М.-Дулу.
 2017 с. Үтүөлээх учуутал, иниспиэктэр. Анисимова Г.М. туһунан. Федоров А.М.-Дулу,
 Романова Е.И.
 2019 с. Тиэхиньикэни баһылаабыт дьоннор. Федоров А.М.-Дулу.
 2018 с. Сырдык санаа. Феофанов С.В. туһунан. Феофанова В.С.
 2018 с. Ийэбэ тапталлаах, эмчиккэ махталлаах. Данилова Л.Д туһунан. Дойдуков В.В.
 (Улахан).
 2000 с. Дүллүкү түһүлгэтэ ХХ үйэбэ. Дорофеев Н.П., Федоров В.Д. (Оһуохай).
 2001 с. Кылыһах кыҥкыныы көтүөхтүн. Федоров В.Д. (Оһуохай).
 2018 с. Айылҕам бэлэбин уунабын. Федоров В.Д. (Оһуохай, ахтыы).
 2012 с. Дүллүкүгэ сып-сырдык. Дүллүкү оскуолата. Тарасов А.И.
 2018 с. Древний род Халан Туласын. Лебедин А.Д. туһунан. Лебедин Е.А.
 2017 с. Ситэн туппут иэйиилэрим. Феофанова-Федорова И.В. (Хоһоон).
 2019 с. Кыл түгэнэ. Феофанова-Федорова И.В. (Хоһоон).
 2019 с. Ыллаа дуу... Феофанова-Федорова И.В. (Ырыанньык).
 2019 с. Таптал. Феофанова-Федорова И.В. (Хоһоон).
 2020 с. Тыа сириҥ көмүскэспитэ. В.И., Р.И. Соргоевтар тустарынан. Федоров А.М.-Ду-
 лу, Соргоева К.В.
 2020 с. Сүгүрүйэбит, өйдүүбүт, махтанабыт. Кыайыы 75 сылынан. Афанасьева А.И.
 2021 с. Сүрэхтэн сүппэт ахтылҕан. Санников П.А. туһунан. Оҕолоро.

Санаабар, төрөөбүт Дүллүкүм...

Санаабар, төрөөбүт Дүллүкүм,
Салгынын сытыныын минньигэс,
Сарсыарда күөрэйэр күн уота
Сандаарар сарыаллыын күлүмнэс.

Санаабар, хантайар халлаана
Салааһын былыта кынаттаах,
Самыырын сып-сылаас таммаҕа
Сырдык таас уотунуу чабыллаах.

Санаабар, хатыгнаах чаранга
Сууламмыт субата манганыан,
Сиккиэр тыал сипсигэр суугуна,
Сиэттигэр лабаата нарыныан.

Санаабар, күөх көбүөр алааһа
Сатыылыыр ньуурдара көнөтүөн,
Сиэдэрэй сибэкки ыһыаҕа
Симэнэ ситэрэ кэрэтиэн.

Санаабар, уорааннаах кыһына
Сирэйбин бигиирдиин ичигэс,
Саҥа хаар эргийэр үнкүүтэ
Санныбар сыстардыын имигэс.

Сураһар төрөөбүт Дүллүкүм
Сонуна өрүүтүн да үөрдэр,
Ситимнээх тиэргэммин, биһикпин,
Сыл бардар ахтарым күүһүрэр.

Феофанова-Федорова Индиана Васильевна.
Дьокуускай. Дүллүкү, 2017 с.

Туһаныллыбыт литература

Нэһилиэк үөскээһинэ (1911). СӨ судаарыстыбаннай архыыба.
 Оскуола тэриллиитэ (1927). СӨ судаарыстыбаннай архыыба.
 Холкуостар холбоһуулар (1950). Үөһээ Бүлүү архыыба.
 Икки холкуос холбоһуута (1957). Үөһээ Бүлүү архыыба.
 Холкуос, сопхуос, учаастак, отделение сыллаағы түмүктэрэ.
 Судаарыстыбаннай тэрилтэлэр бэйэлэрэ суруйбут устуоруйалара.

Биирдиилээн дьон ахтыыта:

Софронов В.Т. Оскуола.
 Федоров М.И. «Кыһыл сирдьит» холкуос.
 Ильин Н.Т. Хомустаах нэһилиэгэ.
 Чомчоев И.М. Фрунзе аатынан холкуос.
 Докторов В.Е. «Үрэн» ыччат учаастага.
 Алексеев П.С. Нэһилиэк бочуоттаахтара.
 Федоров М.Е. Сибээһик аймағын генеалогията.

Борисов И.В. «Санаабын сурукка тиһэн», Сайдам : Дьокуускай, 2014 с.

Васильев В.В.-Чомпуу, Федоров А.М. Дүллүкү нэһилиэгэ/Сахаполиграфиздат : Дьокуускай, 2005.

Иванов И.Ф. Ыстаал куйахтаах буйуннар»/Якутское книжное издательство : Якутск, 1970.

Лоскина М.Н., Петров С.Н., Петрова А.Н. По волнам жизни нашей матери/«Компания “Дани-Алмас”», Якутск, 2015.

Саввинова Л.Н. Кынаттаабыт кыһабыт Дүллүкү оскуолата/«Компания “Дани-Алмас”» : Дьокуускай, 2018.

Тимофеева У.Т. Тыылга кыайыыны уһансыбыт учууталлар 1941-1945 сс./РИЦ «Офсет» : Дьокуускай, 2005.

Федоров А.М.-Дулу, Романова Е.И. Үтүөлээх учуутал, иниспиэктэр/Адверти : Дьокуускай, 2017.

Дүллүкү орто оскуолата 1927–1997 сс.

Живая нить. 3 часть/«Компания “Дани-Алмас”» : Якутск.

Өйдүүбүт! Махтанабыт! Сүгүрүйэбит!/«Офсет» : Дьокуускай, 2020.

Төрүт дойдум Дүллүкүм/«Компания “Дани-Алмас”» : Дьокуускай, 2011.

Үөрэммит кыһабыт Дүллүкү орто оскуолата 1927–2007 сс./«Компания “Дани-Алмас”» : Дьокуускай, 2007.

Иһинээбитэ

Туругур, үйэ саас Дүллүкү! А.Д. Христофорова тыллара, Э.Г. Чоросов мелодията	3
Дүллүкү өрөгөйө. А. Федоров-Дулу тыллара, В. Ксенофонов муусуката	4
Николаев Е.А. Күндү нэһилиэгим дьоно-сэргэтэ	5
Дүллүкү нэһилиэгин харахтарыыстыката	6
Төрөөбүт сир — айылбаттан анаммыт сир.	8

I. Холкуостары холбооһун

Холкуостар холбоһуулары	11
Холбоспут холкуостар салайааччылары	16
Кыра холкуостар бэрэссэдээтэллэрэ	16

II. Сопхуос саҕанааҕы сайдыы

«Үөһээ Бүлүү» сопхуос	28
«Дүллүкү» сопхуос отделениелара	32

III. Холкуос, сопхуос сайдыытыгар механизатордар сүрүн оруоллаахтар

Бастакы механизатордар	41
Тимир уустара	44
Тиэхиньикэ	48
Уот-күөс	51
Тырахтарыыстар	53
Тутуу, тутуулааччылар	55
Оттооһун, сиилэстээһин, отчут звенолар	60
Сылгы иитиитэ	69
Кыыл иитиитэ, бултааһын	71
Ынах сүөһү иитиитэ	75
Үүт-арыы собуота	80
Обуруот аһын үүннэри	83
Сопхуостары ыһыы	84
Дүллүкү ветеринарнай-эмтиир сулууспата	91

IV. Уопсастыбаннай тэрилтэлэр үлэлэрэ

Партийнай тэрилтэ	108
Коммунистической баартыйа кэмитиэтин сэкирэтээрдэрэ	109
Комсомольскай тэрилтэлэр	112
Холкуос, сопхуос комкомун босхоломмут сэкирэтээрдэринэн үлэлээбиттэрэ	116
Түөлбэнэн үлэ	118
Дьахталлар кэмитиэттэрэ	117
Табаарыстыы суут	117
Кырдыаҕастар хамсааһыннара	119
Уопсастыбаннай бэрээдэк	121
Аҕалар сэбиэттэрэ	123

V. Социальной сайдыы

Суол-иис онгоһуута	124
Инбэлииттэр дьиэлэрэ	126
Оскуолалар сайдыы суолугар	127
Оскуола аһыллытыгар уонна тутуугар үгүс сыраларын биэрбит	

үтүүлээх дьоммут...131	
Интэринээт	135
Боросуут кулууба	163
Түмэл	165
Дьыссаат, оҕо кэмбинээтэ	167
Култуура эйгэтэ	184
Бибилэтиэкэ	198
Физкультурнай, спортивнай үлэ	204
Сэрэтэр-эмтиир үлэ (доруобуйа харыстабыла	216
Норуот эмчиттэрэ, отолуттар	226
Дьоруой ийэлэр	227
Уһун үйэлээхтэр	236
Электэриичистибэ уотун биэри	237
Төлөпүөн сибээһэ олохтонуута	239
Аты-эргин	242
ОдьКХ тэрилтэтэ	247
Ойуур хаһаайыстыбата	251
Дүллүкүтээби баһаарынай чаас	249
Олохтоох дьаһалта баһылыктара	256

VI. Нэһилиэк биллиилээх дьоно

Партийнай-сэбиэскэй, хаһаайыстыбаннай салайар үлэ	268
Үөрэнэ сылдьан өрөспүүбүлүкэ чиеһин көмүскээбиттэрэ	270
Саха АССР Үрдүкү Сэбиэтин дьокутааттара	270
Норуот хаһаайыстыбатын үтүүлээх үлэһиттэрэ	273
Нэһилиэк бочуоттаах олохтоохторо	274
Билим сайдарыгар кылааттарын киллэрбиттэрэ	277
Дүллүкүгэ төрөөбүт дьон оҕолоро	278
Дүллүкүгэ үлэлээбит, үөрэммит дьон	279
Үрдүк үөрэх уонна билим бастыннара	280
Норуот үөрэдириитин үтүүлээх үлэһиттэрэ, туйгуннара	280
Юристар, милииссийэ үлэһиттэрэ	281
Култуура эйгэтигэр кизэнник биллэр үлэһиттэр	282
Култуура туйгуннара	282
Айар талааннаах суруйааччылар, суруналыыстар	283
Физкультура уонна успуорт үтүүлээх үлэһиттэрэ	284
Доруобуйа харыстабылын туйгуннара	284
Эргин үлэтин чулуулара	284
Үлэ араас салаатын туйгуннара	284
Үлэ чулуулара	285
Уордьанынан, мэтээлинэн наҕараадаламмыт бастын үлэһиттэр	284
Үөһээ Бүлүү улуунун бочуоттаах олохтооҕо	286
2020 сыл ыам ыйыгар баар тыыл бэтэрээннэрэ, сэрии оҕолоро	286
Умнуллубат ааттар	288
Нэһилиэк сайдыытын хронологическай кэрдиистэрэ	293
Дүллүкү туһунан кинигэлэр	298
Туһаныллыбыт литература	301

Массово-политическое издание

Федоров Анатолий Макарович-Дулу

РОДНАЯ СТОРОНА – ДЮЛЛЮКЮ

Якутск, «Дани-Алмас», 2021

На якутском языке

Маассабай-бэлитиичэскэй таһаарыы

Федоров Анатолий Макарович-Дулу

ТӨРҮТ ДОЙДУМ – ДҮЛЛҮКҮМ

2-с чааһа

Эрэдээктэр А.Д. Попова
Көмпүүтэр танна М.С. Макарова

... 2021 с. бэчээккэ илии баттанна. Киэбэ-кээмэйэ 60x841/8.
Офсетнай бэчээт. ... гарнитурата. Офсет кумааһыта.
Болдьох бэч. л. 35,34. Ахсаана 110 экз. Сакаас №2023.

Бэчээттэммит сирэ: «Офсет» ХЭТ 677008,
СӨ. Дьокуускай к., Билибин аат. уул., 10А.
Төл. 8(4112) 36-92-91

